

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ

ДЕЛОТО НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Осџварувања и ѱерсѳекѳиви

СКОПЈЕ 2002

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ

ДЕЛОТО НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ (ОСТВАРУВАЊА И ПЕРСПЕКТИВИ)

МЕЃУНАРОДЕН НАУЧЕН СОБИР
ПО ПОВОД 80-ГОДИШНИНАТА ОД РАЃАЊЕТО
НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

СКОПЈЕ 2002

Уредувачки одбор:

Милан ЃУРЧИНОВ, претседател

Зузана ТОПОЛИЊСКА

Олга ИВАНОВА

Организационен одбор:

Милан ЃУРЧИНОВ, претседател

Матеја МАТЕВСКИ

Блаже РИСТОВСКИ

Зузана ТОПОЛИЊСКА

Александар СПАСОВ

Марија КОРОБАР-БЕЛЧЕВА

Олга ИВАНОВА

Нада ХАЦИ-НИКОЛОВА, секретар

ISBN 9989-101-08-6

CIP – Каталогизација во публикација Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

821.163.3.09 Конески, Б. (063)

811.163.3.09 Конески, Б. (063)

Делото на Блаже Конески : (остварувања и перспективи) : меѓународен научен собир по повод 80-годишнината од раѓањето на Блаже Конески / [уредувачки одбор Милан Ѓурчинов, Зузана Тополињска, Олга Иванова]. – Скопје : Македонска академија на науките и уметностите, 2002. – 453 стр. ; 24 см

На наспор. насл. стр.: The work of Blaže Koneski (achievements and prospects) an international scientific conference on the occasion of the 80th anniversary of the birth of Blaže Koneski. – „... на 5 и 6 ноември 2001 година ... во Скопје се одржа Меѓународен научен собир Делото на Блаже Конески : (остварувања и перспективи)“ – стр. 9. – Текст на повеќе јазици. – Фусноти кон текстот. – Библиографија кон одделни трудови. – Резимеа на повеќе јазици кон трудовите

ISBN 9989-101-08-6

1. Ѓурчинов, Милан 2. Тополињска, Зузана 3. Иванова, Олга 4. Конески, Блаже
а) Конески Блаже (1921-1993) – Собори

COBISS-ID 50834698

Книгата е одобрена за печат од Претседателството на МАНУ
на 18 април 2002 година (Одлука бр. 08-577/1 од 9.V2002)

СОДРЖИНА

КОН ЗБОРНИКОТ

Воведен збор на Милан Ѓурчинов, претседател на Организациониот одбор на научниот собир	11
Реч на Матеја Матевски, претседател на Македонската академија на науките и уметностите, Скопје	13
Поздравно обраќање на Александар Анчевски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“	19
Поздравно обраќање на Алекса Попоски, декан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“	23
Поздравно обраќање на Марија Коробар-Белчева, директор на Институтот за македонски јазик „Крсте Петков Мисирков“	25
Поздравно обраќање на Јованка Стојановска-Друговац, директор на Институтот за македонска литература	27
Поздравни писма	31

ВОВЕДНО ИЗЛАГАЊЕ

Милан Ѓурчинов, <i>Блаже Конески, сѝожерна личностѝ – белеѝ на еѝохайѝа</i>	37
---	----

ЛИТЕРАТУРА

Зоран Константиновић, <i>Блаже Конески у свейѝским енциклопедѝјама</i>	51
Jacques Gaucheron, <i>Une grande figure de la poésie macédonienne – Blaje Koneski et la poésie populaire</i>	59
Георги Старделов, <i>Имѝлицѝйѝнаѝа ѝоеѝѝика на Блаже Конески</i>	65
Гане Тодоровски, <i>Блаже Конески како национален мислиѝел</i>	77
Блаже Ристовски, <i>Мисирков во истѝражувачкаѝа визура на Конески (Обид и за сѝоредбено видување)</i>	95

Радомир Ивановиќ, <i>О теорији синониманоси и сложеној једноставноснои лирских минијатури Блаже Конеско</i>	111
Влада Урошевиќ, <i>Избор по сроднои (За еден вид прејелувачка активност на Блаже Конески)</i>	131
Вера Стојческа-Антиќ, <i>Димензиите на Блаже Конески во својои</i>	139
Слободан Ж. Марковиќ, <i>Поезија Блаже Конеско и народно стваралаштво</i>	151
Томе Саздов, <i>За првиот преглед на македонската литература од XIX век (Околу книгата „Македонската литература во XIX век – крајок преглед и текстови“, Скопје, 1952)</i>	159
Ружа Паноска, <i>Експликација на експресијата во песната „Песна“ од Блаже Конески</i>	165
Георги Сталев, <i>Некои форми на стихои од Блаже Конески</i> ..	171
Виолета Пирузе-Тасевска, <i>Блаже Конески за македонскиот романизам (Појмици, инспирации, иновации)</i> ...	177
Атанас Вангелов, <i>Блаже Конески за критиката</i>	183
Анастасија Гурчинова, <i>Есејои „Македонската поезија во медијеранската сфера“ како поимик за онајмошни проучувања на медијеранскиот контекст на нашата книжевност</i>	199
Цане Андреевски, <i>Некои актуелизирани теми од книгата „Разговори со Конески“</i>	207
Алла Геннадиевна Шешкен, <i>Блаже Конески и руската литература</i>	213
Максим Каранфиловски, <i>Поезијата на Блаже Конески во прејелувието на руски јазик</i>	223
Лилјана Тодорова, <i>Делото на Блаже Конески во македонско-францускиот лингвистички и книжевни релации</i>	231
Илија Чашуле, <i>За изменливоста на поетскиот превод (Врз примерои на англискиот прејелуви на „Анџелои на Света Софија“ од Блаже Конески)</i>	243
Димитрија Ристески, <i>Својои на „малиите луѓе“ кај Конески и Чехов</i>	255
Науме Радически, <i>Поезијата на Добриша Цесарик и Блаже Конески</i>	261

ЛИНГВИСТИКА

Leszek Moszyński, <i>Fragmenty Dziejów Apostolskich macedońskiego Apostoła z Wraneznicy wobec serbskiego Apostoła Maticy Serbskiej</i>	271
--	-----

Петар Хр. Илиевски, <i>Од методологијата на Блаже Конески во користењето извори за кирило-методиевскиот период</i>	299
Зузана Тополињска, <i>За историската граматика на македонскиот јазик</i>	309
Јежи Русек, <i>Размислување врз „Историјата на македонскиот јазик“ од Блаже Конески</i>	315
Трајко Стаматоски, <i>Кон „Македонскиот XIX век“ на Блаже Конески</i>	321
Коста Пеев, <i>Прилог кон „Историјата на македонскиот јазик“ од Блаже Конески</i>	333
Димитар Пандев, <i>Осовременувањето на средновековните текстови</i>	347
Људмил Спасов, <i>Проучувањата на Блаже Конески на македонскиот писмен јазик</i>	357
Владимир Цветковски, <i>Јазичието во контакт во балканскиот јазичен ареал во контекст на „Историјата на македонскиот јазик“</i>	365
Красимира Илиевска, <i>Прилог кон разрешување на прашањата кога, каде и од кого е создаден „Законот за судење на луѓето“</i>	371
Рина Павловна Усикова, <i>Значењето и улогата на „Грамаатиката на македонскиот јазик“ од Блаже Конески за кодификацијата и афирмацијата на македонскиот литературен јазик</i>	391
Влоѓимјез Пјанка, <i>Народното и интелектуалното во „Грамаатиката“ од Блаже Конески</i>	401
Милка Ивиќ, <i>Поводом македонских конструкција типично: „кола на браќа ми / кола од браќа ми“</i>	413
Нина Чундева, <i>За шрејманот на морфонолошките појави во „Грамаатиката на македонскиот литературен јазик“ од Блаже Конески</i>	419
Christina E. Kramer, <i>Blaže Koneski's 1945 Lecture „Makedonskata literatura i makedonskiot literaturnen jazik“</i>	435
Марија Коробар-Белчева, <i>Митологијата во ономастичките историски наоди на Блаже Конески</i>	447

КОН ЗБОРНИКОТ

По повод 80-годишнината од раѓањето на Блаже Конески, на 5 и 6 ноември 2001 година во организација на Македонската академија на науките и уметностите во Скопје се одржа Меѓународен научен собир „Делото на Блаже Конески (Остварувања и перспективи)“.

Зборникот ги содржи интегралните текстови на рефератите поднесени на овој научен собир на кој учествуваа 40 истражувачи слависти и лингвисти од земјата и од странство.

Од Редакцијата

**ВОВЕДЕН ЗБОР НА МИЛАН ЃУРЧИНОВ,
ПРЕТСЕДАТЕЛ НА ОРГАНИЗАЦИОНИОТ ОДБОР
НА НАУЧНИОТ СОБИР**

Почитувани колешки и колеги,
дами и господа,

Со денешниов собир Македонската академија на науките и уметностите ја остварува замислата да организира меѓународна научна конференција по повод 80 години од раѓањето на една од најкрупните и најзначајните личности на нашата наука, литература и култура – **БЛАЖЕ КОНЕСКИ**.

Со таа цел, Организациониот одбор се обрати до повеќе од 50-тина угледни научници, лингвисти, литературоведи, слависти од нашава земја и од светот, кои и досега го проучувале творештвото на Конески, изразувајќи висока почит кон неговото дело. Одзивот ги потврди нашите очекувања: најголемиот дел од поканетите одговорија позитивно и го потврдија своето учество.

Делото на **БЛАЖЕ КОНЕСКИ**, еднакво научното, како и литературното, е дотаму богато, разнострано и поливалентно, што допушта постојано нови осветлувања и нови вреднувања, а тоа е токму она што го очекуваме од сегашниов собир.

Уверен дека нашите предвидувања ќе бидат потврдени од поднесените 40 реферати, дозволете ми од името на Организациониот одбор срдечно да ги поздравам и да им заблагодарам на сите учесници, а посебно на оние кои во овие тешки времиња изразија готовност да допатуваат во нашава земја, и на сите да им пожелам успешна и плодотворна работа.

А сега, му давам збор на претседателот на Македонската академија на науките и уметностите, академик Матеја Матевски да ја произнесе својата реч.

РЕЧ НА МАТЕЈА МАТЕВСКИ,
ПРЕТСЕДАТЕЛ НА МАКЕДОНСКАТА АКАДЕМИЈА
НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ

Господа академици,
драги колеги,
дамаи и господа,

Со длабока почит кон ликот на Блаже Конески, на својот основач и прв претседател, нејзина прва личност и прва личност на нашата култура и општественост и тогаш и сега, Македонската академија на науките и уметностите го одржува овој научен собир посветен на неговото големо дело по повод 80-годишнината од неговото раѓање.

Во тоа име јас Ве поздравувам и Ви ја изразувам благодарноста на Македонската академија и на Организациониот одбор на Собирот за Вашиот одсив, присуство и учество на него.

*

Блаже Конески им припаѓа на оној грст ретки личности што, колку повеќе се оддалечуваат во минатото уште повеќе ни се блиски, присутни, современи. Загледани во иднината, визионери нејзини. Не е потребно да се погодува и одгатнува со што тој му го стави својот длабок печат на своето време за да зрачи и восхитува во времињата што доаѓаат.

Неговите пет творечки децении ги зајакнаа и исполнија со вистинска содржина основите на нашата култура и на нашето национално битие поставени од неговите големи претходници Рацин, Мисирков, Миладиновци, длабоко до разгорените факли на просветлувањето на Климента и Кирила. Колку беа тие основи силни и плодотворни покажува монументалното дело на Блаже Конески, што ги поврза, во неговата личност најмногу, темелите со врвот на нашата наука, литература и култура.

Нашата култура денес, и секоја помисла за феноменот Македонија со право се поврзуваат со името на Блаже Конески и, пред сè, со неговото име, зашто тој ги осветлуваше и афирмираше пред своите современици и пред лицето на современиот свет суштината на македонското битие, основните негови белези, израз и потврда на неговото историско постоење и на неговата иднина: јазикот и литературата.

Мудротото негово и замислено чело и неговата неуморна рака ги одгатнуваа и испицуваа најскривените и најтајни места на душата и судбината на нашиот човек, за да ги осветлат нив во сета нивна јаркост пред очите на светот.

Научник со восхитувачко, во раната младост пројавено чувство за јазикот, со длабока упатеност во него и со свест за идентификацијата на човекот, на личноста и на колективот со него низ еден долготраен историски и генерациски процес, Блаже Конески ја проучи и разработи суштината на македонскиот јазик, неговите закони и го насочи неговиот развој, денешен и иден, како модерен литературен јазик. Тој грижливо, емпириски и со восхитувачка имагинација ги откриваше и утврдуваше патиштата на неговиот историски развој, како што нуркаше и во развојот на литературата на тој јазик, низ промени и зреења од средните векови до денес. Тоа можеше да го доживее, согледа и искаже само човек што ги чувствувал, боледувал и радувал најдлабоките трепети на својот јазик, неговото богатство, значење и смисла во развојот на нашето национално осознавање и свест, човек чие визионерско чело на поет и научник можеше да ги согледа, навести и насочи неговите чекори по ѕвездените врвици на прогресот. Во еден од своите есеи Блаже Конески можеше да рече дека вистинскиот творец во стремежот кон мајсторство и совршенство го достигнува оној миг кога челото и раката се слеваат до таа мерка во единствено битие, што раката почнува да мисли. Тој свој стремеж кон совршенство, класично во својата едноставност и јасност, тој го остваруваше со својата ренесансна јасновидност и универзалност, со рационалистичка аналитичност и одмереност, со романтичарски занес и со критичноста и строгоста на наш современик. Сето тоа тој го потврдуваше и во задлабочувањето и одгатнувањето на нашите средновековни ракописи и во блесокот на Климентовата книжевна школа, и во загриженоста на Пејчиновиќ, и во преродбенската воодушевеност на Миладиновци, и во тревогите на Прличев, и во занесите на Цинот, и во стрпливата работа на Цепенков, и во визионерството на Мисирков и Рацин, за секого и за сешто наоѓајќи го вистинскиот збор што излегуваше од неговото срце, од неговиот ум и од широкиот потез на неговата рака, точен, непогрешен и совршен. Тоа е творечкото

битие на Блаже Конески и неговиот историски придонес и во конституирањето на нашата наука, литература и култура, и во модерната афирмација во светот на феноменот Македонија, на нашиот јазик, култура и национален идентитет.

*

Пишувајќи за „Везилка“, пресвртничката книга во творештвото на Блаже Конески, во почетокот на 1956 година, за да укажам на строгиот, промислен и длабокомислен однос на Блаже Конески кон творештвото, ја посочив неговата песна „Јаглен“. Си ја дозволувам слободата, но пред сè задоволството неа денес да ја прочитам. Таа е кратка и јадровита, што е впрочем и најголемиот број песни во неговата лирика, а што можев да истакнам и по повод неговата шеесетгодишнина: „строгост спрема зборот, но штедрост спрема неговото значење“!

ЈАГЛЕН

Само да замижам –
 Тој веќе расте од подземноста,
 безоки, црни, грижни старци
 се исправуваат пред мене,
 нивните чела со строги брчки
 ми се внесуваат в лице,
 ако ги стиснам посилно клепките –
 црн, тој на карпи се трупа,
 веќе ме надраснал,
 ме поклопува,
 крцкаво ме зглобува во себе,
 и јас сум веќе
 в подземен рудник
 црна грутка што си шепоти:
 можам да горам!

Како што може да се забележи, Блаже Конески преку идентификацијата со црната грутка јаглен што се формира во длабините на земјата, открива два творбени слоја: првиот е откривање на процесот на зреењето на творечкото инспирациско јадро, тајната на поетиката негова, занаетот на мајсторот: да се пишува и говори за своето искуство на поет и човек, тогаш кога тоа се процедува, згуснува и криста-

лизира до степен на совршенство и јавна објава. Вториот слој е уште подлабок и го гледам како метафоричен исказ на симболиката на раѓањето, формирањето, пројавувањето, и афирмацијата на национално битие од темничините на минатото до денес, толку совпадливо со сознанијата до кои доаѓа Блаже Конески во неговото проучување на корените и процесите на развојот на македонскиот јазик, литература и култура. Така, тие згуснати стихови, тој кристален медалјон од чувства, мисли, визији ѝ го отвораат патот на неговата, на Блажевата и наша „проста и строга македонска песна“ и на сето негово пеење на поет и мислител.

Голема е радоста при секое читање на поезијата на Блаже Конески, плод и рожба на длабоки чувства, на размислување, на созревање, на одбир на зборот, стрпливо и строго, додека од него не бликне песната. Тоа е големата и трајна поука што зрачи од неговите стихови и од сиот негов труд со кој живее сета наша култура.

По овој повод би сакал да допрам уште еден аспект на неговото пеење, толку тревожен и карактеристичен за него, и толку значаен и современ за нас. Оплакувањето на Блаже Конески за уривањето на црквата во неговото Небрегово, како обид за уништување на неговите корени, на неговиот човечки и национален идентитет, денес во тажна актуализација станува опомена пред сеуништувачкото зло, опомена како што неговото „Послание“, сублимирајќи ги искуството и мудроста на вековите во сопствената мудрост, станува филозофска поука дека сè си оди, заминува во времето, но тоа што останува и трае, тоа е земјата, луѓето нејзини во постојана обнова. А тој мементо негов укажува да се биде разумен, добар и човечен и тоа треба да се запомни и памети. Овие тревоги на Блаже Конески стануваат тестаментални и нè обврзуваат сите и денес, и во иднина.

*

Овие мои зборови, драги колеги и пријатели, не се зборови на научно истражување и анализа. За делото на Блаже Конески е пишувано многупати и аналитички и од јазичен, и од културолошки, и од историски, и од поетички аспект. За него како поет и пререјувач, како есеист и книжевен критичар, восхитен и испириран од неговата поезија и од неговото севкупно творештво, ја имав среќата и самиот повеќепати да се искажувам. А денес, Вие што најкомпетентно навлегувате во секое катче од неговото неуморно творечко љубопитство и во неговите историски остварувања, ќе го исполните со нова содржина овој собир, свечен и научен, посветен на Блаже Конески.

Неговото творештво, научно и поетско, неговата педагошка, културна и национална мисија што ги остварија неговата дарба, знаење и умење, го претставуваат она високо и возвишено, епохално богатство на македонскиот народ и на оваа наша македонска земја што ќе ги исполнува со љубов, љубопитство и постојан интерес идните поколенија на научници, поети и љубители на вистината и убавината. Моите зборови, на самиот почеток од овој голем повод, се зборови на почит кон мојот и нашиот професор, колега и пријател, кон нашиот голем современик Блаже Конески. Ве молам такви и да ги прифатите.

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ НА АЛЕКСАНДАР АНЧЕВСКИ, РЕКТОР НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“

Почитувани учесници,
Почитувани колеги и гости,

Посебно сум почестен што денес присуствувам и што ми е дадена можност, во својство на ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, и јас да го поздравам овој еминентен меѓународен научен собир, посветен на грандиозното дело на Блаже Конески.

Во оваа пригода, најпрво би сакал да го поздравам организаторот – Македонската академија на науките и уметностите и да изразам голема благодарност за одржувањето на овој собир по повод 80-годишнината од раѓањето на Блаже Конески.

Содржината на предвидената програма со излагањата на угледни научници и универзитетски професори од нашата средина и од странство, самата по себе говори за трајните вредности на делото на оваа маркантна фигура во македонската литература и наука.

Почитувани,

Кога се говори за втемелувањето на основите на нашиот Универзитет и кога се прави ретроспектива на неговиот развој кој чекори во шестата деценија, не може а да не се говори за неговите основоположници, творци и истражувачи. Своевиден белег на ова време остава епохалното дело на нашиот врвен литературен деец, истакнат научник, извонреден педагог и професор, угледен лингвист и амбасадор на македонската литература и култура ширум светот.

Делото на академик Конески е длабоко врежано во историјата на нашиот Универзитет. Исполнувајќи ги своите одговорни должности во својство на основач, професор, шеф на Катедрата за македонски јазик и меѓу првите декани на Филозофскиот факултет, прв претседател на Македонската академија на науките и уметностите, ректор и почесен доктор на Универзитетот, основач на Институтот за маке-

донски јазик и многу други, Блаже Конески несебично и самопрегорно ги вградуваше своите творечки потенцијали во интерес на културниот напредок и афирмацијата на Република Македонија.

Нема апсолутно никакво сомнение дека Блаже Конески е централна личност на македонистиката на нашето време, најшироко сфатена. Тој значи почеток, но истовремено и ера на слободното изучување на македонскиот јазик; ги постави основите на многу потесни области на македонската наука за јазикот, а даде и забележан прилог во сродните науки; го запозна светот со македонскиот јазик интегрално – и како научник и како писател, и тоа ненаметливо но убедливо. Се претстави како филолог во најшироката смисла на зборот, како човек со енциклопедиски знаења.

Затоа, Универзитетот навистина се гордее што во еден негов развоен период, наоѓајќи се и на функцијата ректор на Универзитетот, Блаже Конески со својот творечки труд остави препознатливи белези од непроценлива вредност.

Големото дело на овој македонски творец своевидно и двигателно го продолжува вековното Кирило-методијево и Климентово дело, оди по стапките на нивната традиција, го продолжува својственото наследство на Климентовиот универзитет. Со неговите трајни заслуги продолжува континуитетот на едно дело посветено на литературата, науката, културата на нашиве простори, кое зрачи и ја облагородува човечката цивилизација. И токму затоа, пред десет години, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, во знак на особени и трајни заслуги во областа на лингвистиката, литературната историја и историјата, и за неговата знаменита литературна дејност, го прогласи за почесен доктор на филолошки науки.

Стоејќи пред делото на овој великан, останува нашиот завет дека ќе го чуваме зборот токму така како што тој порачува, нема да дозволиме предавство на вистинската улога на Универзитетот.

Всушност, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и во својот досегашен развој и во денешниве сложени општествени, економски, политички и безбедносни состојби, покажува дека доследно го продолжува заветот на Конески, не само што не дозволува предавство на својата вистинска улога, туку секојдневно го зацврстува своето место и ја остварува својата мисија во сопствената средина и во меѓународни рамки.

Денес творечкиот потенцијал на Универзитетот целосно е ставен во функција на остварување на програмските задачи во правец на современите реформски процеси во државата и во меѓународната

универзитетска заедница, како единствен начин за вклучување во европските интегративни процеси. Досегашните резултати на нашата наука и нашите творечки способности покажуваат дека тоа можеме да го постигнеме и верувам дека проблемите со кои се соочуваме заеднички ќе ги совладаме. Независно од претстојните промени, односот на универзитетите спрема државата и односот на државата кон автономијата мора да бидат константни и во иднина. Секое задушвање на автономијата на Универзитетот значи задушвање на демократијата во државата.

Во секоја демократска држава постојат центри на моќ. За жал, или за среќа, еден од најсилните центри на моќта се универзитетите, особено како центри на интелектуалната моќ. Универзитетите само како автономни можат да ја остваруваат својата историска улога. Нивните основни принципи се трајни и неменливи.

Почитувани учесници, ви посакувам успешна работа, со убедување дека овој научен собир, посветен на животот и делото на Блаже Конески, за вас ќе биде предизвик и придонес во просветлувањето на нови научни вистини.

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ НА АЛЕКСА ПОПОСКИ,
ДЕКАН НА ФИЛОЛОШКИОТ ФАКУЛТЕТ
„БЛАЖЕ КОНЕСКИ“

Почитуван г-дин претседателе
на Македонската академија на науките и уметностите,
почитувано претседателство,
почитуван г-дине ректоре,
почитувани академици,
дами и господа,

Од името на вработените на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје срдечно го поздравувам овој висок Научен собир и на организаторот, како впрочем и на сите учесници, им упатувам најтопли желби за успешна работа.

Убеден сум дека и овој Научен собир како и оној што пред четири години се одржа на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ под наслов „Придонесот на Блаже Конески за македонската култура“, ќе има мошне поволен одсив во македонската научна јавност, затоа што уште еднаш ќе го нагласи континуитетот во делувањето на највисоките македонски научни институции во областа на јазикот, започнат токму од Блаже Конески, и што уште еднаш ќе го осветли тој пат за да нема никогаш повеќе застранувања од него.

Блаже Конески можеше да го зацрта тој патоказ затоа што темелно ја проучи историјата на македонскиот јазик од најстари времиња до негови дни, затоа што умееше да ги сфати пораките на неговите бројни претходници од областа на јазикот а посебно на делото на Крсте Петков Мисирков.

Затоа, поаѓајќи и напојувајќи се од народниот извор на постоечките но непишани граматички правила на народните централни говори, на македонската народна и писмена традиција, и целокупната своја дејност од областа на јазикот ја насочи кон изработка на фунда-

ментални и капитални дела низ кои стандардизацијата на македонскиот современ јазик требаше да биде дефинитивно потврдена.

Со тоа тој испрати трајна порака за следните генерации, посебно во областа на негувањето на македонскиот современ јазик.

За жал некои денес го забораваат историското значење, историските околности па според тоа и историските пораки на неговото дело, без притоа да ги сфатат историските околности од кои се создани неговите дела. А за да се сфатат тие дела и тие пораки, како и околностите во кои се создадени, доволно е да се прочитаат предговорите на авторот во тие дела.

А денес овие нови времиња-невремиња, во овие нови лемења, раслојувања и колебања не само што не треба да ни паѓа на ум да ги поставуваме под прашање придобивките на нашата самостојна акција на јазичен план, како што често говореше нашиот славен патрон, туку напротив сите ние треба да ги обединиме сите расположливи сили од областа на јазикот за создавање современ, исцрпен и висок опис на современиот македонски јазик, во организирано пополнување на празнините од некои капитални дела, во освежување на некои трудови со веќе избледен потпис.

Тоа, едноставно, од сите нас го бара новото време, затоа што денес разликата во описот на сите јазични нивоа на македонскиот јазик со другите балкански и, посебно другите европски јазици, е сè поевидентна.

Тоа е нужно не само поради нашиот јазик, кој постојано се развива и надоградува и се менува заедно со времето. Но таа еволуција и тој развој и натаму треба да се насочува и да се негува.

Тоа е потребно затоа што „за нас повеќе отколку за многу други во светот јазикот претставува, со сè што е во него создадено, како говорен така и пишан текст, најголемо приближување до идеалната татковина, тоа е всушност нашата единствена татковина“ како што често нагласуваше и самиот Блаже Конески.

Тоа е потребно затоа што нашата земја на глобален план ги следи европските интеграциони процеси а нашите врвни контакти во сите тие процеси се низ македонскиот и низ другите европски јазици.

Токму затоа ние – вработените на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ го поздравуваме овој Научен собир и му посакуваме успешна работа. Едновремено ја користам оваа прилика да Ве поканам на нашата тркалезна маса на тема „Македонскиот јазик денес“ што по повод 80-годишнината од раѓањето на Блаже Конески и 55-годишнината на Филолошкиот факултет ќе се одржи на 18 декември оваа година на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“.

Благодарам.

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ НА МАРИЈА КОРОБАР-БЕЛЧЕВА,
ДИРЕКТОР НА ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ ПЕТКОВ МИСИРКОВ“

Почитуван претседателе на МАНУ,
почитувани присутни,

Две големи личности го обележаа нашиот XX век: на почетокот на векот Крсте Мисирков, а во втората половина на векот Блаже Конески.

Во нашата, македонска културна историја Блаже Конески останува како темелник на кој ќе ги надградуваме нашите духовни големини. Беше тој возбудлива творечка природа којашто по разновидноста и по снагата на изразот спаѓа во самиот врв на нашата наука и литература. Беше симбол на интелектуална моќ, супериорен дух што го набљудуваше и толкуваше времето во кое живееше и твореше, со фасцинантен стил и јазик. Со неговото дело ние, Македонците влегуваме во светот на модерната цивилизација. Поезијата му е универзална метафора важечка за сите времиња, модерна и во однос на јазикот и во однос на драматургијата, со творечка снага која понира од овие наши простори, со сензибилитет кој му припаѓа на овој народ, но и на целото човештво. Со творештвото на Конески македонската национална егзистенција стана подостоинствена. Веќе е кажано дека неговиот подвиг е резултат на историското колективно искуство на нашиот род (од Кирил и Методиј, Климент и Наум, Црноризец Храбар, Крчовски, Зографски, Пејчиновиќ, Цепенков, Миладиновци, Шапкарев, Цинот, Прличев до Мисирков, Чупоски, Чернотински, Рацин и многу други). Конески беше јазичен и литературен гениј кој ја продолжи македонската самостојна многустрана акција. Современиците за него рекоа: Конески е творец на нашата модерна историја, неуморен градител на убавината, растајувач на нашето постоење, учител по човекољубие и човечност, голем патник во иднината.

Неговите фундаментални лингвистички дела ја зацврстија нашата духовна опстојба. *Грамаџиката на македонскиот јазик*, *Историјата на македонскиот јазик*, *Историската фонологија на македонскиот јазик*, *Правоиосој на македонскиот јазик* (заедно со Крум Тошев), *Речникот на македонскиот јазик* (под негова редакција), *Јазикот на македонската народна поезија* и др. дела, се ненадминати и покрај нивното повеќедецениско постоење. Тие се темелници на современата македонска наука за јазикот. Треба да се спомене и активното учество на младиот Конески кога се обликуваше македонската азбука и правопис, кога се кодифицираше македонскиот јазик како модерен литературен јазик. Библиографијата му се состои од речиси 500 единици, 27 книги од областа на јазикот и 22 поетски збирки. Тоа е творештво на јазичен гениј што ја популаризира и надградува македонската опстојба. Во неговите студии за јазикот и литературата се огледува традицијата (самиот велеше дека творечкиот опит бара „интимна врска со традицијата“, со колективната свест), но истовремено се огледува и иновацијата, актуализацијата, освежувањето на зборот како влог во творечкиот процес.

Конески лично иницираше и формирање на многу наши културни и научни установи, меѓу кои се: Друштвото на писателите на Македонија, Институтот за македонски јазик, Македонската академија на науките и уметностите итн. Ние, соработниците од Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ го негуваме споменот на професорот Конески со посебна почит. Не се заборава грижата што ја покажуваше кон сè што се работеше во Институтот. Беше постојано присутен и секогаш подготвен да ни помогне, беше претседател на нашиот Совет, претседател на Македонскиот славистички комитет. Го оформи и 20 години (како главен уредник) успешно го водеше органот на Институтот – списанието „Македонски јазик“.

Одбележувањето на 80-годишнината од неговото раѓање е убав повод да се потсетиме што сме направиле и што треба да направиме, како што велеше Мисирков „за однапред“. Историскиот подвиг на Конески нема да се заборава ако го направиме Толковниот речник на македонскиот јазик, ако излезе голема енциклопедија на Македонија, потоа академска граматика на македонскиот јазик во повеќе томови и др. дела, бидејќи Конески не само што нè поттикнува туку и нè задолжува да ја продолжиме акцијата за афирмација на нашата култура и наука. Во таа насока е и овој собир. Се надеваме дека тој ќе ја потврди величината на Конески и ќе претстави нови остварувања и нови перспективи во нашата македонска наука и литература.

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ
НА ЈОВАНКА СТОЈАНОВСКА-ДРУГОВАЦ, ДИРЕКТОР
НА ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА

Почитуван академик Матеја Матевски, претседател
на Македонската академија на науките и уметностите,
почитувани академици,
почитувани гости и колеги,
дами и господа,

Институтот за македонска литература со особена чест се вклучува и го поздравува денешниот собир во чест на Блаже Конески, нашата гордост, волуменозна личност, професор, декан, ректор, прв претседател на МАНУ, автор на фундаментални дела од областа на македонскиот јазик и македонската литература, име кое во македонската наука го одбележа XX век.

Пред многу години М. Друговац рече дека никој во македонската книжевност за големите прашања на книжевната историја, теорија, естетика, етика не пишувал со толкава непосредност и со толкав есеистички шарм и научна уверливост како Блаже Конески. Почитувајќи ја Андриќевата мисла – дека во поезијата најголемите ефекти се постигнуваат кога поетот ќе успее да го изненади читателот со нешто познато, Конески експлицирал еден став за сопствената поетика. Од песните од циклусот „Од стариот нотес“ (1941–1943), „Мостот“ (1945), „Земјата и љубовта“ (1948), па преку „Везилка“ (1955–1961), „Записи“ (1947), „Чешма“ (1984), до збирките „Црква“ (1988), „Златоврв“ (1989), „Сеизмограф“ (1989) итн., имајќи ги предвид и расказите од книгата „Лозје“ (1955) и прозните записи „Дневник по многу години“ (1988), Конески непрестано ја докажувал универзалната релевантност на овој поетски принцип. Преку историјата, преку сопствената меморија и меморијата на својот народ ја барал и ја наоѓал вистината. Вистината, убавината, едноставноста, непосредноста, благоста, умноста се обележја на книжевното писмо на овој наш лирски исповедник.

Со неверојатна умешност од масата зборови го издвојува суштествениот, вистинскиот збор – обезбедувајќи му на исказот необична едноставност.

За истражувачите, поезијата на Конески претставува поттик за подлабоки навлегувања во феноменологијата на едноставниот исказ – „Спомен“ од 1939 година до надалеку познатата „Везилка“, или песните од обновениот интимистички круг „Записи“ или песните во кои поетската имагинација предизвикува извесни митски симболи, архетипски содржини, легенди и преданија („Одземање на силата“, „Стерна“, „Болен Дојчин“, „Кале“, „Марков манастир“). Во својата лирика Конески е ненаметлив, дискретен и под силно влијание и во врска со традицијата, минатото и историјата на својот народ. Сјајни се и брилијантни и неговите огледи за Климент Охридски, Кирил Пејчиновиќ, Ѓорѓи Пулевски, Григор Прличев, Марко Цепенков, Крсте Мисирков, браќата Миладиновци, Кочо Рацин, Охридската книжевна школа, македонската литература во XIX век, македонската поезија... Тој вели: „При определувањето на местото на поезијата, односно литературата, меѓу другите духовни дејности – јас се приклонувам кон оние што како една суштествена нејзина одлика ја сметам актуализацијата на зборот. Речено попросто, се работи за освежување на исказот. Поезијата ја брише прашината од зборовите, синтагмите и речениците, и го прави постојано свеж јазичниот пејзаж. Се разбира, тоа не е единствена одлика на поезијата. За неа може да се зборува од историска, социолошка, познавателна и други гледни точки. Сепак одликата што ја истакнав ја прикажува поезијата по нешто што ја чини самата нејзина сушност“.

Конески пишува поезија повеќе од пет децении – од ученичките години па сè до крајот на животот. Оттука, нималку случајно, зад себе оставил над стотина песни и прозно-лирски записи и од детството. Безгранично е значаен, вреден и богат е книжевниот опус сврзан со името на Блаже Конески. Со голема љубов, почит и респект кон тоа дело се однесува и Институтот за македонска литература. Неговото дело е наше дело. Неговиот збор е наш збор.

„Од секогаш сум мислел за излишноста на зборот,
дека најмалку го трога тој онега што му е
упатен
од каде тогаш таа потреба да се искажуваме
дури со ритам и рима, дури со алитерации?
Тука види ја сега бесмисленоста на земните
извори

било на куќур, било на вода, било на грлен
извик.

Тоа е порив, и за смислата не прашува“.

(„Зборот“)

Почитувани дами и господа, пред многу години Блаже Конески – творец од кого „најарно читаме кои сме биле, кои сме и каде треба да продолжиме“ за Рацин рече дека тој е кратенка за името на сите нас. Конески беше во право. Но, нели е и Конески кратенка за нашето име!

ПОЗДРАВНИ ПИСМА

Виктор ФРИДМАН
(Чикаго)

Драги колеги и колешки,

Во името на северноамериканските слависти, кои не се во можност да дојдат на овој значаен собир, и во мое лично име Ве поздравувам и Ви пожелувам голем успех. Многу ми е жал што не можам лично да дојдам и да земам учество на овој собир, бидејќи веќе имам прифатено покана за пленарна сесија на друга лингвистичка конференција во Шведска.

За мене Блаже Конески не е само голем македонски лингвист и писател, туку и човек што имаше големо влијание врз мојот живот. Со Блаже за првпат се сретнав на IV семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид во 1971 г. и уште од првата средба се однесуваше со мене како со иден колега. Од него учев што значи да се биде ментор и да се биде голем човек. Уште како млад одев кај него на гости. Тој секогаш имаше време за студентите, па затоа и го сакаа. Во Северна Америка честа и признавањето на Блаже е рамна со честа и афирмацијата на самиот македонски јазик, неговото име е тесно поврзано со стандардизацијата на македонскиот јазик и создавањето на современата македонска лингвистика. Неговото име е меѓу најголемите и во македонската литература бидејќи, и покрај сите маки што ги преживуваше и ги преживува македонскиот јазик, Блаже Конески не само што го анализираше, туку создаваше и литература со него. Блаже секогаш беше човек за кого науката беше од најголема важност, тоа го знам лично, но и од постарите што ми кажувале. Без него граматиката на Хораст Лант немаше да се оствари, а јас лично не можам ни да замислам каква ќе ми беше научната кариера.

Преку мајчиниот македонски јазик, придонесот на Блаже Конески за светската лингвистика и светската литература ќе остане за вечен спомен.

*

На 4 март 2002 година Виктор А. Фридман до Уредувачкиот одбор на Зборникот го достави својот превод на песната „Песна за црниот брат“ која е објавена на македонски јазик (Блаже Конески: „Црн овен“, Скопје, Култура, 1993, 59 стр.)

ПЕСНА ЗА ЦРНИОТ БРАТ

Во спомен на Кенет Нејлор

Болен е, болен Црниот Брат
и како дете паднато в кал
тој сам е таму каде што е,
и кому да му биде жал?

Кон мене крева очи тој,
а нас нè дели океан.
Болен е, болен мојот црн брат,
згрозен е сиот, во себе збран.

О кој ќе крикне!
Јас немам здив, –
ни збор јас имам за утеха,
ниту да кажам кој е крив.

Тој тлее таму зад хоризонтот
како на запад вечерен зрак.
И сè што знам е дека се спушта
меѓу нас уште потемен мрак.

Блаже Конески

Скопје, 12 март 1992

POEM FOR THE BLACK BROTHER

In memory of Kenneth Naylor

Sick he is, sick The Black Brother
and like a child fallen in mud
he's there alone where he is,
and who will pity him?

He raises up his eyes to me,
but between us an ocean lies.
Sick he is, sick my black brother,
all is horrible, held inside.

O! Who will cry out!
I have no breath,
Neither have I word of comfort
nor of who's to blame.

He flickers out beyond the horizon
like, in the west, a ray of dusk.
And all I know is that between us
falls an even greater darkness.

Blazhe Koneski

Skopje 12 March 1992

(Translation, *Victor A. FRIEDMAN*,
Chicago, 1 March 2002)

*

До Организациониот одбор на Собирот поздравни писма
упатија Борис Патерну (Љубљана), Лешек Мошински (Гдањск),
Милка Ивиќ (Белград), Александар Флакер (Загреб), Зденко Лешиќ
(Сараево) и Иван Доровски (Брно).

ВОВЕДНО ИЗЛАГАЊЕ

Милан ГУРЧИНОВ

**БЛАЖЕ КОНЕСКИ, СТОЖЕРНА ЛИЧНОСТ
– БЕЛЕГ НА ЕПОХАТА**

„О, треба да сме триж силни по дух
деца на мало, потиснато племе,
во бурава на светот,
на татковината – што први смисла,
први слободен облик ѝ даваме,
на поезија творци
први од срцава што ја извираме.“

Б. Конески, Ракување

Го нарековме Блаже Конески стожерна личност, кој сестрано ја обележил својата епоха, бидејќи во тој физички мал човек, но со неисцрпна творечка енергија, се најдоа и цврсто си подадоа рака и лингвистот и филологот, балканологот и славистот, универзитетскиот професор и долгогодишниот педагог, книжевниот творец: поетот, прозаистот, препејувачот, неуморниот организатор на научниот и книжевниот живот, иницијаторот на бројни првични институции без кои не може да се замисли поставувањето на темелите на нашата култура. Имало, а може да се претпостави дека ќе има и други личности со високи дострели во нашата национална творечка култура, но кај Конески наоѓаме среќно и исклучително совпаѓање помеѓу бројните задачи и неодложни потфати кои ги диктирале историскиот миг и исклучителната личност, која тие задачи со целосна самосвест и одговорност ги прифати и ги исполни. Како што никој сам не ја избира својата земја и својата татковина, така и никој не е во состојба да ја одбере епохата во која ќе живее. Во случајот на Конески се

потврди аксиомата дека не човекот-творец ја избира својата епоха, туку таа го одбира него и тој им се препушти на своите животни обврски, прифаќајќи ги сите нивни светлини и сенки, доблести и опачини, предизвици и искушенија. Не е претерано речено, зашто е втемелено во реалните факти дека Блаже Конески беше *ренесансна личност* на нашата културна преродба кој постојано ја имаше пред себе *глобалната визија на својата епоха*.

Од богатиот паноптикум на разнострани остварувања на Конески, ние ќе издвоиме две основни области во кои неговите придонеси се за нас најзначајни и најпресудни.

Најнапред, тоа е сферата на филолошките науки, на македонистиката. Од најраните денови, во интимата на Конески зрееше мислата да пронајде и оствари научно втемелен облик за својот мајчин јазик, за јазикот на народот на кој му припаѓаше и кој сè уште немаше своја кодифицирана литературна норма. Најголемиот дел од истражувањата во областа на науката за јазикот на Конески се токму од оваа област. Ние овде ќе ги спомнеме само резултатите, оние најкрупните и клучните.

На неполна 30-годишна возраст, во 1950 година Конески, заедно со Крум Тошев, го објавува *Македонскиот правопис со правописен речник* со 6.000 зборови. Две години подоцна тој го публикува капиталното дело *Грамајика на македонскиот литературен јазик*, прв дел, а во 1954 година и вториот дел од *Грамаиката (За формите и нивната употреба)*. Во почетокот на 60-те години се појавува и првиот, а во средината на оваа деценија и двата други тома од *Речник на македонскиот јазик*, чии автори се Тодор Димитровски, Благоја Корубин и Трајко Стаматоски, со Блаже Конески како главен редактор. Од страна на компетентна странска научна критика ова издание е оценето како „дело кое, по Правописот и Грамајиката, од гледиште на широко сфатената компаративна лингвистика е најсуштинственото остварување кое на македонскиот јазик му обезбедува едно независно место во секоја славистичка библиотеќа.“

Во 1965 година Конески објавува уште едно свое капитално дело, имено *Историјата на македонскиот јазик*, како резултат на огромен труд, работен со години, во кое тој, на нему својствен начин, со висока научна веродостојност и прецизност го определи местото на македонскиот јазик во балканската јазична средина. И оваа книга брзо беше преведена на други јазици, предизвикувајќи го високиот респект на стручната критика која не пропушти да истакне дека станува збор за дело какво сè уште го немаат другите балкански средини со далеку поповолни услови на својот историски развој.

Помеѓу бројните извонредно значајни монографски трудови овде ќе ги издвоиме: *Македонски шексџови (X–XX век)* со О. Јашар-Настева, клучна и денес актуелната студија *Македонскиот јазик во развојот на словенските јазици*, објавена на поголем број светски јазици, *Од историјата на словенската писменост во Македонија и Јазикот на македонската народна поезија*, студија со далекосежни теоретски заклучоци, битни и за најновата, современата епоха.

Покрај овие крупни остварувања на Конески, беглиот увид во неговата библиографија ќе покаже дека тој е автор на неколку стотици други научно-истражувачки прилози од најразлични научни профили и од најразличен научен аспект и врз најширок временско-историски распон. Од нашето средновековие, каде што се izdelуваат неговите студии за *Охридската книжевна школа*, за *Вранешничкиот аџосџол*, преку статијата за *Словајта на Јоана Еѓзарха до Белешките за Добромировото еванѓелие*, сè до истражувањата на нашата национална преродба во XIX век, на кои овде посебно ќе се осврнеме, и проучувањата на јазикот и делото на двете, за Конески круцијални личности на XX век, – Крсте Мисирков и Кочо Рацин.

Сумирајќи го богатиот филолошки опус на Конески, наполно ќе им дадеме за право на неговите проследувачи и биографи кои велат: *Нема речиси нишџу една област на науката за македонски јазик во која штој нема дадено свој круџен џридонес*. Ортографијата, фонологијата, лексиката, морфологијата, дијалектологијата, ономастиката, топономастиката...

Паралелно со лингвистичките македонистички студии и бројните расправи, често пати и полемички за невралгичните точки на новата, сè уште сеизмички несталожена стандардна норма, тече и работата на младиот Конески и врз книжевно-историските теми, врз истражувањата на поширокиот културно-историски простор, од средновековната проблематика сè до XIX век каде што најмногу ќе биде насочено неговото научно внимание и, на крајот, до најновото столетие, XX век, со новите хоризонти што се разоткрија пред националната самосвест на македонскиот народ со појавата на Крсте Мисирков во сферата на јазикот и Кочо Рацин во доменот на поетското уметничко творештво. Не можат притоа овде да не бидат спомнати неговите студии за Климент Охридски и Охридската книжевна школа, за првите предвесници на нашата национално-културна преродба – Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ; за една од најраните студии *Македонските учебници во XIX век*, за дејноста на Партенија Зографски, Кузман Шапкарев и Ѓорѓи Пулевски, за неговите луцидни толкувања

на делото на Григор Прличев и, најпосле, на неговите повеќекратни обраќања до делото на неговиот голем претходник Крсте Мисирков и на основоположникот на новата македонска книжевност Коста Рацин. Со сиве овие трудови кои ги пишува, не само одличниот познавач на историските факти и документи, туку и вдахновен стилист, личност со вкус и усет, кој не ѝ робува на фактографијата, туку селективно одбира и го оживува историското минато, Конески несомнено се појави како еден од втемелувачите и компетентните интерпретатори на нашето културно и литературно минато, заедно со проф. Харалампие Поленаковиќ, еден од несомнените втемелувачи на нашата книжевна историја. Не е тешко да се согледа дека во сите набележани трудови од оваа област Конески не пропушта да го третира прашањето за јазикот кај одделните автори од минатото, сметајќи го токму тоа прашање за клучно и пресудно во нивното книжевно и културно самопотврдување. Синтезата на книжевно-историските истражувања на Конески е остварена поцелосно во книгата *Македонскиот XIX век* од 1986 година, која ниту еден проучувач на оваа материја во иднина не може да ја заобиколи.

*

Уште една област од научните истражувања на Конески се наметнува незаобичнолно за секој оној што посакува да го резимира билансот на неговите неуморни проучувања на нашата научно-историска, културна и духовна традиција. Тоа е проблематиката на нашето народно творештво и богато фолклорно наследство. Тоа творештво е постојано во фокусот на неговите интереси, и оние филолошки, и оние поетски. Не случајно, факторот на традицијата и неговото дејствување, и во јазикот и во литературата, е една од најомилените теми на Конески и во неговите најзрели години, на која тој ѝ посветил не мал број од своите студии. За мошне раната разбуда на интересот за нашиот изворен фолклор, впечатливо зборува самиот тој во книгата што ја подготви Цане Андреевски. Впрочем, не е ни малку случајно што веќе во 1945 година Конески ја објави својата *Збирка на македонски народни ѝесни*, а во 1954 година и книгата *Сказни и сѝоренија* од Марко Цепенков, две книги во кои се открива сета убавина и сиот возбудлив естетско-уметнички сјај на нашиот народен гениј. И овде творечкиот порив на Конески оди низ две насоки: од една страна тука се бројните толкувања на фолклорот, како филолог и теоретичар, со монографската студија *Јазикот на македонската народна ѝезија*, 1971 г., како врвна точка во елаборацијата на ова пра-

шање, а од друга страна тука е неговата сопствена поезија во која вековната богата македонска народносна ризница се појавува како плодотворен хумус на циклусот со лирско-епските песни за Марко Крале и остварувањата кои, и кај нас, и во светот се означени како врвен дострел на севкупната поетска креација кај Конески.

*

Но, секако, покрај големиот, незаобиколен придонес што го има дадено Конески како научник во доменот на лингвистиката и книжевната историја, и поконкретно македонистиката и научните области што досега ги спомнувавме, неговиот творечки дух дојде до целосен израз на планот на поезијата и поетското творештво. Одамна е речено, но заслужува и по овој повод да се потврди:

Конески не е само еден од вџемелувачиџе на нашиџа современа поезија и врвен претисџавник на нејзинаџа прва генерација која сџаџи во книжевниџи живоџи веднаџи џо Ослободувањето, џуку и нејзин еминентен реџрезентџи, конџшинуирано прџсутен во сџџе нејзини развојни фази од 1945 г. сџ до неџоваџа смртџи во 1993 година.

Отаде, приказот на оваа поезија во многу нешта значи и опис на најзначајните фази во брзата и плодотворна еволуција на нашиот поетски збор во текот на изминатото полустолетие. Од првата збирка *Мосџоџи*, објавена во далечната 1945 година, до последната *Црн овен*, објавена неколку месеци пред смртта, Конески публикува 14 одделни поетски книги, кон кои треба да се додадат песните што се напишани во најраната возраст, во завршните класови на гимназијата и првите години на студии.

Иако перманентно присутна во сите фази од еволуцијата на нашата нова поезија, од нејзините првобитни облици до созревањето во една современа и модерна поетска структура, поезијата на Конески се оформува понастрана од нагласено манифестните струења и барања за нејзино осовременување. Всушност, со низа свои одлики таа го одразува истиот процес на усовршување на изразот и на доближувањето до модерниот сензибилитет, со таа разлика што тоа го остварува на нему присут и не толку екскламативен начин. Во тој поглед, пресудна улога има појавата на неговата стихозбирка *Везилка* (1955) во која беа остварени високи вредносни примери на модерната едноставност и класично изразената современост.

Впрочем, основните обележја на својата поетика Конески ги изрази преку кусата синтагма *џесна сџроџа и џросџа*, што заправо

претставува стих од насловната песна *Везилка* од спомнатата збирка, којашто условно можеме да ја сфатиме и како програмска.

Првиот дел од оваа синтагма ја сугерира големата строгост и самокритичност на поетот, како во селектирањето на она што го претставува на јавноста, така и во градењето и структурирањето на песната. На Конески апсолутно му е туѓ декларативниот патос, умерено елоквентниот гест, метафоричкиот барок. За секоја негова песна од *Везилка*, па сè до крајот, би можело да се рече дека минала низ строгото сито на рационалната контрола, што никако не колидира со повремениот ирационален содржина на одделните негови поетски остварувања.

Вториот дел на лапидарно изразениот поетски манифест на Конески укажува на крајната едноставност на поетскиот исказ. Но, таквата едноставност е далеку од каква-годе симплификација. Станува само збор за онаа *необична обичност*, карактеристична за Чеховската поетика, за едноставноста, која, како што би рекол Лотман, е последица на совладеаната сложеност, зашто не ѝ претходи, туку се појавува врз нејзиниот фон.

Овде ќе ги спомнеме и другите одлики на поетот Конески кои своевремено предизвикуваа дилеми, но кои со текот на времето станаа беспредметни: односот помеѓу емотивното и рефлексивното, помеѓу интимното и универзалното. Уште на почетокот од 50-те години, кога на поезијата сè уште и се поставуваа посебни задачи, Конески заведе став кој влезе во темелите на неговата севкупна поетика. Тогаш тој рече: *оној кој е неискрен кога во поезијата зборува за својот интимен живот, ќе биде уште понеискрен кога како поет ќе зборува за кружниот и заеднички теми.* Огласувајќи се како поет во едно бурно, пресвртно историско време, Конески ги споделуваше и доживуваше на свој начин светлините и сенките на својата историска епоха, но овој свој принцип тој никогаш и никаде не го изневери. Така и кај него се одигрува едно симултано проникнување на лирското и интимното со колективно-епското и национално-историското. Индивидуалното и поединечното на најубав начин се остваруваат во поезијата кога таа успеа да се издигне до своето универзално човечко значење, како што националните и патриотските мотиви имаат своја автентична вредност само кога во нив се препознаваат отпечатоците на личното, субјективното човечко доживување и несопокој.

На еден поширок, структурен план, особеноста на поетиката на Конески се открива преку остварувањето на модерните облици на синтеза помеѓу народната традиција и архетипската основа и современиот поетски израз. Преку реактуелизацијата, традицијата се поја-

вува во видоизменет, транспониран вид, со што станува актуелна и блиска на современиот човек и неговиот сензибилитет. Така настана циклусот за Марко Крале кој постапно стрпливо и минуциозно се градеше цели три децении, но кој израсна во едно од највисоките достоинства на сета наша современа поезија и претставува можеби врв на неговото севкупно поетско творештво.

Согледувајќи го денес богатиот поетски опус на Конески од една глобална перспектива, не е можно да биде премолчен фактот дека како ретко кој од книжевните творци кај нас тој остана исклучително творечки активен и плоден токму во последната деценија од животот.

Така, наспроти шестте стихозбирки во првите четири децении, само во ова завршно десетлетие (1984–1993) Конески оствари седум нови поетски книги, покрај обемната збирка есеи *Свештојќи на ѝсна-иџа и леџндаиџа*, исклучително важна авторефлексија за неговата поетска мисла. Не помалку фасцинира претсмртната стихозбирка *Црн овен* (1993) во која Конески, покрај другите дострели, ги објавува четирите подолги песни од завршниот циклус *Пораки од Исџок*, во која врши своевидна транспозиција на древните сумерски, индиски, тибетски и будистички митови и легенди, и во која е соопштен своевидниот завет на поетот, кој сè уште ја очекува својата адекватна експликација од страна на нашата современа книжевна критика.

Иако крајно едноставна и ненаметлива, непретенциозна и свртена пред сè кон сопствениот внатрешен свет, поезијата на Конески не е затворена за импулсите и бранувањата на своето време, за големата морална и духовна криза што го зафати општеството. Така, во песната *Молиџва* тој ќе им се обрати на оние кои ги сметаше непосредно одговорни за она што се случува:

„Спаси ме, Боже, од болните луѓе
што се наказани,
та не се криви,
нивната злоба умерено суди ја,
самите од неа одвај се живи.
Тие се мислат повикани да водат
како Мојсија и другите пророци,
а самите не можат да се ослободат
и влечат по себе ситни пороци.
Дај, Господе, што помалку прочите да им ги бодам,
штом тие лево ќе фатат, јас десно да одам.“

(„Молиџва“)

А ќе знае да проговори и за лажните пророци што го збираат народот по плоштадите и *креваат врева до небеси и се буваат в ѓради*:

„Немојте да им верувате!
Тие мислат само на себе си.
Што дека прогласуваат
Дека ве спасуваат!
Бес ги распина внатре
Душите да ви ги запре.
Тие варосани гробови!
Не да им станете робови!“

(„Лажни пророци“)

*

Во средината на 50-те години Конески ја објави својата единствена прозна книга – збирката раскази *Лозје*. Таа содржи десет новели. Кусиот расказ е вистинското поле за овој краток излет на авторот во доменот на белетристиката, а новелите како *Песна*, *Прочка*, *Лозје* или *Појез* спаѓаат во врвот на нашиот прозен уметнички израз и како такви често се среќаваат среде антологиските избори на нашата современа проза. Без оглед на дилемите околу вредноста на сите новели од оваа книга, непобитен е заклучокот дека со *Лозје* Конески беше остварил еден сигурен и подолго време очекуван исчекор на нашата белетристика, како во тематска, така и во изразна смисла, исчекор кој беше неопходен во осовременувањето на нашата литература во целост, за ослободувањето од пливнатите стереотипи и анахронизми какви што ги имаше премногу во тогашната наша прозна продукција.

Жанровското збогатување на нашата современа книжевност кај Конески се огледа во неговите извонредни песни во проза, што тој ќе ги објави како интегрален дел на своите поетски книги *Везилка и Зайиси*. Некои од толкувачите на книжевното дело на Конески нив ги приопштуваат кон неговата малубројна прозна продукција, но според нас, поважна од дилемата за припадност кон едниот или другиот род, е неспорниот заклучок дека се работи за вонредно суптилни и продуктивни текстови кои без многу колебања можат да се постават покрај најубавите страници на поетската креација на Конески и кои со своите дострели ја укинуваат строгата граница помеѓу поезијата и прозата.

Најодзади неколку збора за уште една прозна книга на Конески: тоа е неговиот *Дневник ѝо многу години* (1988). Тоа и не е систематски дневник воден од ден на ден. Самиот автор ќе појасни во предговорот дека станува збор за кратки прозни скици, од кои некои беа објавени порано, а некои напишани во последно време. „Јас никогаш не сум водел дневник, таков навик не се беше создал во мене“, ќе напише таму Конески.

Всушност, станува збор за своевиден мозаик од сеќавања, прозни записи и фрагменти, песни во проза напишани со многу дух и смисла да се пренесат запаметените детали и сцени од детството, од семејниот живот кај родителите, како и слични случки и средби со луѓето од подоцнежниот живот.

Иако, како и во збирката *Лозје* и овде имаме една хетерогеност во тематска смисла и невоедначеност, за сите љубители на продуктивниот и стамениот збор на Конески овој Дневник претставуваше вистинско задоволство, поради што тој беше широко прифатен и читан со интерес и уживање, а на крајот овенчан со високо признание на книжевната критика.

Кон кругот на т.н. странични творечки афинитети секако треба да се истакне и неговиот придонес во приопштувањето на другите книжевни светови на современ македонски јазик. Преведувачкиот, т.е. препејувачкиот опус на Конески не е меѓу најобемните, но е сигурно еден од најквалитетните во нашата современа книжевност. Од најраните обиди во младешките бележници каде го препејува Петефи или Димчо Дебелјанов, до неколкуте препеви на драмските дела, службувајќи во Македонскиот народен театар, помеѓу кои најзначаен е прелевот на Шекспировиот *Ојцело*, преку расказите на Иво Андриќ, извонредниот препев на Његошевиот *Горски венец*, Конески ќе им се посвети на големите претставници на светската лирика, препејувајќи голем дел од светските класици на XIX и XX век, како Хајне, Гете и Шилер од германската, Мајаковски и Блок од руската, Мицкјевич и Словацки од полската, Неруда, Волкер и Незвал од чешката, Калед и Крлежа од хрватската, Десанка Максимовиќ и Радован Зоговиќ од српската и црногорската литература и многу други, со поскуромно реноме, овде неспомнати автори. Кон ова треба да се додадат и неговите транскрипции на древните азиски епови и легенди за кои погоре веќе стануваше збор. Секако, челно место зазема Хајне кон кого Конески ќе се обрати и во својата рана и во својата претсмртна доба, како и извонредните препеви на Александар Блок – руски поет кон кого тој чувствувааше длабока внатрешна блискост.

Кај Конески квантитетот никогаш не бил пресуден, без оглед на кој сектор работел и творел. Така е и со неговите препеви. За него беше примарно да се оствари нов приод и да се истакнат нови идеи во една творечка активност. Во еден момент тој беше рекол: *Преводот е во принцип невозможен работен*. Преводот за него беше само еквивалент кој секогаш донесува многу повеќе, а често доста различно од она што се губи со јазичните одлики. Затоа, тој застана на ставот дека преведувањето е слободен творечки чин со кој една важна уметничка порака се вклучува во поинаква традиција и во нов литературно-историски контекст.

Почитувани присутни!

Во еден од последните текстови на Конески, објавен пред неговата смрт, тој забележа:

„Првите мои песни на македонски јазик датираат од 1939 година. Имав тогаш 18 години. Веќе во една од тие најрани песни јас ја искажувам горчината од реалноста, во која требаше да настапи нашата генерација. **Рика во мене маката** – напишав тогаш – **дека сум роден во смачкано племе**. Но за жал, никој не избира кога и каде ќе се роди. Нашата земја Македонија беше најрано христијанизиран словенски регион. Но, во XIX век тој регион остана периферен спрема центрите на национална диференцијација на Балканот. Ни еден од тие центри не беше доволно закрепнат во културен и економски поглед да може да ги привлече во својата сфера нашите краишта и да го модернизира животот во нив. Ние не можевме да чекаме дури тие да созреат. Кај нас почна самостојна акција. Така, по силата на историските околности се случи да станеме мал, оспоруван народ. Ние, мојата генерација, тогаш млади и неопитни, тргнавме во животот посветени на македонската идеја готови да ѝ служиме како на нешто свето и светло, загрижени за судбината на својот народ. Ние бевме уверени дека имаме браќа по целиот свет...

Не еден од моите другари падна како жртва за таа идеја во годините на антифашистичкиот отпор. Загинаа и неколку македонски поети меѓу нив и нашиот родоначалник Кочо Рацин. Јас не можев да го показам нивниот завет...

Иако под постојана психичка пресија, јас ни најмалку не се чувствував како провинцијалец, исклучен од светскиот литературен процес. Јас ја гледав шансата на младите литератури во едно резултатно вкрстување на вредностите на локалната традиција со литературните струења што се шират од центрите на изразита културна ра-

дијација. Современата македонска поезија има постигнато забележливи резултати, имено преку еден таков контакт.“

Мислам дека во горниот исказ најконцизно се фокусира генерациониот, национално-историскиот и креативниот светоглед на Конески, од неговите најрани години до крајот на животот. Конески беше вистинска стожерна личност на нашата понова историја во која се сублимираше нашата национална енергија и нашите духовни потенцијали и преку која се потврдија големите можности на македонскиот човек во поволни услови многустрано да ја изрази и афирмира својата творечка сила.

Од една временска дистанца подобро се согледува вистинската вредност на една личност и нема никаква потреба да се запаѓа во апологетика и некритичка глорификација на сè што таа го рекла или го напишала. Но, исто така, не може да се премолчи фактот дека со смртта на Конески, пред осум години, од нашиот духовен хоризонт исчезна една висока етичка норма која толку ни недостасува во сегашниве хаотични времиња во кои вредностите се не само нарушени, туку поголем дел од нив напуштени.

Блаже Конески беше човек на големата едноставност, доследност и строгост, на душевно благородство кое ги осветлуваше неговите стихови, но и неговите постапки и општења со луѓето. Тој беше исто така противник на секое скороевство и мегаломанство, на секое фразирање, невтемелено во реалноста и во објективните факти.

Неговата огромна ерудиција беше плод на едно нестивното љубопитство за новите погледи, за новите дострели и идеи во науката и во светската книжевност, љубопитство кое не го напушташе и тогаш кога веќе беше тешко болен. Во науката тој стоеше врз грамада од факти и документи, но за разлика од многу други тој знаеше нив да ги толкува со мерка, со проникливост, со мудрост кои беа животни, интелектуални, луцидни, а најмалку – книшки.

И во науката и во поезијата (кои кај него најдоа исклучително среќен спој), пишувајќи толку често за минатото и за она што било во историјата и во неговиот сопствен живот, тој всушност ѝ се обраќаше на иднината кон сè она што може да значи нова етапа и нов хоризонт на човечкиот напредок.

Ќе заклучам со длабоката увереност дека обраќањето кон вакви личности не значи само оддавање на признание и сумирање на нивните крупни придонеси. Личности, како Блаже Конески, со своето дело ја јакнат националната самодоверба и се издигаат како висока брана пред предизвиците на новата епоха во која зачекоруваме.

Milan G. JURČINOV

**BLAŽE KONESKI, A CENTRAL PERSONALITY
– A MARKER OF AN EPOCH**

(Summary)

According to the author of this paper Blaže Koneski's personality harmonized the linguist and the philologist, the poet and the prose writer, the literary historian and the literary critic, the translator of poetry and the tireless organiser of scholarly and literary events, the initiator of numerous institutions without which the laying of the foundations of our contemporary national culture could not even be imagined. In a word, he was a renaissance man of our cultural revival, a creator who was permanently seeing the global vision of his epoch in front of him.

To beginning with, the author deals with the fields of philological sciences and of Macedonian studies, focusing on four fundamental works written by Koneski: "Macedonian Orthography" (co-author with Krum Tošev, 1950), "A Grammar of the Macedonian Language" (Part I – 1954, Part II – 1960), "A Dictionary of the Macedonian Language" (co-author with Todor Dimitrovski, Blagoja Korubin and Trajko Stamatovski, 1962) and "A History of the Macedonian Language" (1965).

In addition the author takes up Koneski's works dealing with issues from literary history such as "Macedonian Textbooks in the 19th Century" and his synthesis "The Macedonian 19th Century" (1986), also emphasizing Koneski's numerous contributions to the studies of folklore and of the folk legacy: "Collection of Macedonian Folk Songs", "Folk Tales and Events" ("Skazni i storenija") of Marko Cepenkov, as well as his stud "The Language of Macedonian Folk Songs" (1971).

Particular attention is paid to Koneski's abundant poetic opus explaining his evolution from his first collection of poetry "The Bridge" to the last one "The Black Ram". The author also reviews the only prose work by Koneski, that is, his collection of short stories "The Vineyard", and analyses his exceptionally beautiful "Prose Songs".

The author concludes that Koneski was really a central personality of our recent history who sublimated our national energy and our spiritual potentials and confirmed the great possibilities of the Macedonian to express and to prove his own creative power many-sidedly in favourable condition

ЛИТЕРАТУРА

Зоран КОНСТАНТИНОВИЋ (Београд)

БЛАЖЕ КОНЕСКИ У СВЕТСКИМ ЕНЦИКЛОПЕДИЈАМА

Тема о којој бих желео да говорим, о томе када се Блаже Конески почео приказивати у енциклопедијским делима и како се приказивао, па се потом ово приказивање све више проширивало и употпуњавало, улази заправо у подручје размишљања о прихватању једног духовног ствараоца и самим тим и његовог дела. Ханс Роберт Јаус (Nans Robert Jauss) је ову проблематику теоријски захватио у методологији науке о књижевности разрадио као „теорију рецепције“, с тим што је ову потом донекле сузио као „теорију естетске комуникације“. Компаратистика се при томе у својим размишљањима сасредила на два момента: по чему се примање неког ствараоца и његовог дела у средини другог језика и друге културе разликује од примања у његовој средини, и по чему је ова разлика још изразитија у случају када између настанка неког дела и средине која га прима постоји још и одређен временски размак. Теорија рецепције говори у вези с тиме о „хоризонту очекивања“, о вредносном систему са којим нека средина прилази сваком ствараоцу и његовом делу, затим о „кôду“ ствараоцем, који се у другој језичкој и културној средини сусреће са другим кôдом, па и у својој средини, јер ова тек треба да прихвати ово дело као новину и да га укључи у свој вредносни систем, с тим што се и кôд ове средине мења током времена, па је свако дело када се актуализује у условима другог кôда друкчије, и теорија рецепције у овом случају говори о алтеритету, о другојачности овог дела.

Овим донекле из теорије рецепције прелазимо и у имагологију, у дисциплину која разматра слику једног народа у представи неког другог народа. А трагати за Блажом Конеским у енциклопедијама значи уједно пратити откривање једне новоослобођене земље и једног новопробуђеног народа. О Македонији и Македонцима се у европској свести

била изградила веома устаљена слика пуна предубеђења као резултат балканских историјских услова и пустиловног виђења балканског пејзажа. Са завршетком Другог светског рата, из основа ће се ова слика изменити. На позорницу ступа народ који је изборио свој опстанак, потврдио своју културу и захваљујући својим посленицима у најкраћем року успео да одреди научне норме своје самобитности.

Енциклопедије у овом случају представљају само једно од многобројних полазишта за разматрање како се развијала оваква слика и како су приказивани нека појава или неки духовни стваралац. Немачки славист Херберт Појкерт (Herbert Peukert), говорећи о Вуковом прихватању код Немаца у другој половини XIX столећа закључио је да би у овом случају спремност за рецепцију ваљало испитивати у неколико равни. Наиме поред превода српских народних умотворина из Вукових збирки, поред чланака о Вуку и његовим заслугама који су објављивани у појединим немачким часописима и поред помињања његовог имена у релативно бројним немачким историјама светске књижевности, када су се аутори трудили да оцене ову историјску личност и њено дело, иако им при томе често нису били познати оригинали те су се користили искључиво – и не ретко посве некритички – секундарном литературом прилично неуједначеног квалитета, дајући међутим управо и на овај начин специфично немачко виђење светске књижевности и откривајући нам везаност свог виђења за услове свога времена. (*О прихватању Вука Стефановића Караџића у другој половини XIX века у Немачкој*, Научни састанак слависта у Вукове дане 3 1973, 312). Равни о којима Појкерт говори могле би да послуже као полазишта за свако испитивање неке рецепције, не само од стране Немаца, па у трагању за овим равнима видимо и шири задатак који се поставља у вези са прихватањем дела Блажа Конеског ван Македоније. А Појкерт је, колико ми је познато, заправо био и први, и то управо са овим радом, који је – у оквиру процеса рецепције и пре свега његове најважније компоненте, хоризонта очекивања, који подразумева синтезу интересовања читалачке публике неког доба и неке средине – указао и на изузетан значај лексикографских приручника! Оно што уопште до сада није испитивано, то су конверзациони лексикони, који су били веома омиљени најмање од првих деценија XIX века. Настали из првобитних енциклопедија у време и из духа просвећености, конверзациони лексикони развијали су се и као „општи реални лексикони за образоване сталече“, као „енциклопедије“, као „универзални лексикони“, као „енциклопедијски речници свих наука, уметности и заната“, односно као приручници општег знања. Ови лексикони на тај начин не само што су настојали да у једно скупе све што се сматрало као зна-

чајно да се о томе разговара у своме времену, већ нам данас веома речито говоре и о том времену. Указујем само колико би било занимљиво пратити одредницу „Македонија“ почев од најстаријих енциклопедија.

Појкертов закључак потом овим разматрањима гласи: „Све у свему лексикони означавају прелаз феномена из једне уже, регионалне релевантности у свет ширег интересовања, а тиме и потврђивања његове вредности. Кроз енциклопедију ови феномени делују у функцији стварно, наводно или тобоже проверених спознаја, што ипак не значи да поједини чланци увек задовољавају високе научне захтеве.“ Зрелост за улазак у лексикон – како каже Појкерт – последица је компликованих процеса, посебно кад је реч о личностима и појавама ван националних граница неке енциклопедије, „јер треба примењивати мерила квалитета у две равни, наиме валенције ове личности и појаве у домовини, у границама језика енциклопедије, и у иностранству, и отуда и извесно вредновање по узајамности у погледу рецепције“.

Неминовно се намеће размишљање колико је одмеревање „зрелости неког појма за лексикон“ ипак препуштено субјективним мерилима, и колико ми, покушавајући из нашег тренутка, да објективно реконструисемо неки хоризонт очекивања у прошлости, и нисмо у стању да проникнемо у све оне субјективне моменте које садржи овакав хоризонт. Свакако да ова мерила постају још субјективнија тамо где енциклопедијска дела прелазе границе своје националне културе. Ово зато што је ипак много већи број корисника у стању да провери објективност података о својој култури, док се, силом прилика, подаци из страних култура, у недостатку често основних знања о њима, преузимају по правилу са мање критичности. Остаје што је у дискусији поводом Појкертовог реферата рекао Димитрије Вученов: да су лексикони у извесној мери „сума знања једног доба и степен развитака, а исто тако и призма кроз коју се разматрају и оцењују културне, друштвене и друге вредности“.

Увид у одређивање овакве зрелости неког појма за енциклопедију стекао сам пошто сам био позван на сарадњу усред излагања 17. издања велике немачке енциклопедије Брокхауз (*Brockhaus Enzyklopaedie*) у двадесет и четири тома (1966–1974), да припремим прилоге из јужнословенских књижевности. Брокхауз је свакако један од најугледнијих међу великим светским лексиконима, а најстарији је међу немачким приручницима ове врсте. Име је добио по младом књижду који је откупио лексикографски подухват објављен 1796. године у Лајпцигу, допунио га и технички преиначио, додајући му између осталог слике и мапе. Из издања у издање ово дело се све више проширивало, а тек-

стови дотеривали. Године 1943, у бомбардовању целокупна грађа припремљена за следеће 16. издање била је уништена.

У вези с тиме ваља напоменути да су све до 15. издања постојале две посебне одреднице, једна за српску, а друга за хрватску књижевност. У 15. издању, међутим, у тому 17 (1934), у складу свакако са тадашњим југословенским званичним гледањима, наведена је само једна одредница – „српскохрватска књижевност“. Како је грађа припремљена за 16. издање била уништена у бомбардовању, оно је као прво послератно издање објављено на тај начин што је готово у целини обновљено 15. издање. Ипак у 16. издање као посве нова одредница убачена је и „македонска књижевност“, па отуда у овом издању постоје четири јужнословенске књижевности – словеначка, српскохрватска (још увек као заједничка, јер се није стигло написати две одреднице), македонска и бугарска. Ваља признати да је овај чланак о Македонији веома леп и информативан. Речено је да се језик почео у XV веку издвајати из словенског језичког модела, да у XVI веку преко превода у овај модел још снажније улази народни језик, да су у XVIII веку веома утицајни били руски и грчки језик, да је у XIX веку било примера заснивања књижевног језика, а између два светска рата да се успело објавити нешто на македонском језику, да би 2. августа 1944. године на I. Антифашистичком већу Македоније, македонски језик био проглашен за званични језик Народне Републике Македоније, а 3. маја 1945. године озакоњена македонска азбука и 7. јула 1945. године одређен правопис. Као секундарна литература наведена су дела Блаже Конеског, његова *Грамајтика македонског литерарног језика*, 1951. и 1953, његов *Речник македонског језика у шри књиже* 1961–1963, и његова *Историја македонског језика*, 1965. Речено је такођер да је македонска књижевност у свом брзом развоју готово искључиво од народне књижевности сустигла већ и изражајне облике сиреализма. Но посебног чланка о Блажу Конеском у том издању још није било.

Моја сарадња за 17. издање одвијала се на тај начин што сам добио укупан износ редака, за који сам могао предлагати имена носилаца одредница и број редака, па би мој предлог потом ишао на сагласност редакције. Уследила је веома обимна преписка, из које наводим само један детаљ као принципа којег се редакција држала: „У начелу желимо да унесемо оне писце са којима ће немачки читалац имати прилике да дође у додир. Уколико неки аутор уопште није превођен на немачки језик, тешко може да се претпостави да ће немачки читалац знати за њега. Ми бисмо према томе овакву одредницу уносили једино изузетно.“

Овај став објасниће многе чудне диспропорције у овој енциклопедији: да постоје одреднице о писцима који у земљи не значе много, а други опет, који много значе, да су остали неспоменути или посве несразмерно мало споменути. Ипак, без дискусије ми је пошло за руком да у 23. (други допунски) том, који је изишао 1976. године, буде унета сасвим кратка одредница са следећим текстом: „Блаже Конески, македонски писац и филолог, рођ. Небрегово крај Прилепа 19.12.1921., професор Филолошког факултета у Скопју, водећи у раду на кодификацији македонског књижевног језика; преводио Хајнриха Хајнеа и Шекспира на македонски језик.“ А ситним словима је додато: Дела. – *Земјаша и љубовиша*, 1948, *Везилка*, 1956, *Лозје* 1955. Ова одредница, без обзира на сву краткоћу, биће да је прво посебно приказивање Блаже Конеског у виду посебне одреднице. У конкурентском подухвату Брокхаузу на немачком језичком подручју, у Мајеровој енциклопедији (*Meuers Enzyklopädisches Lexikon*), 9. издање, у тому 14 (1975), који иначе садржи одреднице под словом „К“, Блажа Конеског још нема.

У обради ове одреднице могао сам се угледати на мали приручник *Kleine slawische Bibliographie*, Wiesbaden 1958, који садржи прилог о Блажу Конеском, а који је по свему судећи саставио познати слависта Алојз Шмаус (Alois Schmaus), али ми је редакција отуда преузете формулације донекле изменила. Јер тамо је Блаже Конески првобитно представљен као „песник, историчар књижевности и филолог“, па је од песника постао писац, а од његових превода изостављен је превод Његошевог *Горског вијенца*, из објашњивог разлога што Његошево име за Немце није могло значити што и име Хајнеово и Шекспирово. Такођер су изостављена и филолошка дела која је Блаже Конески до тада објавио. А изостављена је и ознака да су у питању „мајсторски“ преводи, све због штедње простора. Али је задржана формулација да је реч о личности која је водећи учествовала у раду на кодификацији македонског књижевног језика.

Уз два тома допуне, изишао је 1981. године уз ово издање Брокхауза још један овакав том, обухватајући поново целу азбуку. Блаже Конески је већ носилац одреднице која се почев од овог тома стално допуњује, па се указује на чланак у тому 23 као полазишту, уз допуну: *Беседе и оглед*, 1972, *Зайиси* 1974, *Сџара Лоза* 1978, и *Сџари и нови џесни* 1977.

Рекао бих да су македонска књижевност, а поготову македонска филологија и њен велики прегалац Блаже Конески ушли у свет енциклопедија превасходно захваљујући немачким лексикографским подухватима, поготову ако овима додамо прилоге у информативним приручницима највишег нивоа какве су дали Рајнхард Лауер (*Reinhard*

Lauer: Jugoslawische Literatur Detlev Grothusen: Südosteuropa-Handbuch. Göttingen 1975, 414–438), или Уве Хинрихс (Uwe Hinrichs: Handbuch der Südosteuropa-Linguistik, Wiesbaden 1999).

Своје место сарадника у Брокхаузу за јужнословенске књижевности препустио сам млађим колегама и зато тим пре могу указати на то у којој мери су прилози о македонској књижевности и о Блажу Конеском од тада зналачки разрађивани. У најновијем потпуном, у 19. издању Брокхауза, 14. том (1991) постоје два посебна подужа чланка, о македонском језику и о македонској књижевности, сваки на неких педесетак редака. Прилог о језику даје историјат развоја и све битне карактеристике македонског језика, а прилог о књижевности је права мала историја македонске литературе, све до тренутка изласка овог тома из штампе. Таксођер и прилог о Блажу Конеском у 12. тому (1990) добио је у контурама. Реч је сада о кодификацији „стандардног језика“ и о аутору научних дела која чине основу македонског језика, а за књижевност он је значајан лиричар, и приповедач, који уз елементе народног песништва у своју поезију уноси облике и садржаје сиреализма и егзистенцијализма.

Ова исцрпност у информацијама се може објаснити тиме што Немци по традицији располажу ванредном славистиком, али и идеолошком ситуацијом после 1949. године. У Совјетском Савезу, где би било природно да су највише говорили о Македонији, али и у осталим словенским државама под утицајем совјетске политике постојао је унапред одређен приступ, па се у енциклопедијски најобимнијем подухвату у поређењу са свим другим подухватима на осталим језицима, а то је била *Большая советская энциклопедия*, издање 1954, могло прочитати да су само у делу Македоније у НР Бугарској остварени услови за успешан привредни и културни живот. Овакав став се одразио и на енциклопедије других словенских народа. Оне су у погледу Македоније заостале. Код Словака *Слованка*, на пример, ни за 1998. годину још нема одредницу за Блажа Конеског.

У поређењу са осталим западним енциклопедијама, са *The New Encyclopedia Britannica*, на пример, још у петнаестом издању, 1987, ни Блажу Конеском ни македонској књижевности у основним томовима није додељена посебна одредница, па се тек у макропедији, у томовима са синтетичким чланцима, у оквиру чланка под насловом *Yugoslav Literature* (том 29), у одељку *Macedonian Literature* име Блажа Конеског наводи уз имена још неких македонских књижевника. Ово издање Британске енциклопедије је уједно претпоследње штампано издање. Последње је управо изишло, а следеће ће бити само на дискетама. Укупно посматрано рекли бисмо да је од западних енциклопедија нај-

више интересовања, за Блажу Конеског, испољила *Enciclopedia Italiana*, која у тому за 1995. доноси зналачки прилог од дванаестак редака. У целини, одредница о Блажу Конеском постаје у светским енциклопедијама све присутнија. Као најновији пример могли бисмо навести мађарску енциклопедију *Magyar Nagylexikon* (2000) са обимним прилогом о Блажу Конеском.

Наше излагање подсећа нас на Хорацијеву мисао „Еxegi monumentum“, да стваралац себи својим делом поставља трајан споменик. Пушкин ће ову мисао изразити песмом која почиње стихом: „Я памятник себе воздвиг нерукотворный“. Блаже Конески је себи одиста поставио овакав споменик. Али и они који су припремили одреднице о њему за лексиконе, такођер су подигли споменике овом великану. Оно што је Блаже Конески створио толико је утемељено и кроз енциклопедије на најразличитијим језицима да ће гледано и из тог угла остати безуспешан сваки покушај да се ово дело истргне из свести савременог света.

Zoran KONSTANTINOVIĆ (Belgrade)

BLAŽE KONESKI IN DEN GROßEN ENZYKLOPÄDIEN

(Zusammenfassung)

Den Ausführungen geht eine allgemeinthoretische Betrachtung über die Bedeutung der Enzyklopädien im Rahmen rezeptionsorientierter Untersuchungen voraus. Der Verfasser verknüpft seine Ausführungen mit persönlichen Erfahrungen als Mitarbeiter der großen deutschen Brockhaus-Enzyklopädie und verfolgt, wie nach dem Zweiten Weltkrieg die ersten Beiträge über die neukodifizierte mazedonische Schriftsprache und Blaže Koneski in den einzelnen Enzyklopädien erscheinen. In diesen Beiträgen sieht der Verfasser Denkmäler eines grossen Werkes, das auch auf diese Weise für immer im Bewußtsein der Weltöffentlichkeit verankert bleiben wird.

Jacques GAUCHERON (Paris)

UNE GRANDE FIGURE DE LA POÉSIE MACÉDONIENNE – BLAJE KONESKI ET LA POÉSIE POPULAIRE

Ne faut-il pas vous avouer tout d'abord combien je suis heureux de me trouver parmi vous et de ressentir profondément l'honneur que vous me faites en m'invitant à participer à ce colloque solennel consacré à un poète d'une richesse exceptionnelle de pensée, de savoir et de talent.

Il me faut vous dire, en commençant, avec quelle attention inquiète j'ai suivi, ces derniers temps, les événements redoutables qui ont secoué le destin du peuple macédonien, ces difficilement compréhensibles ruptures qui se sont produites dans la communauté, ces troublantes agitations venues de l'extérieur. J'aime trop la Macédoine, son peuple et ses richesses culturelles pour ne pas souhaiter que la raison et la sagesse l'emportent, que les menaces et les fièvres s'éloignent et que revienne la paix dans votre république.

Il m'arrive de me demander comment le poète que ce colloque honore aujourd'hui aurait réagi à ces convulsions contemporaines, lui qui aimait de toutes ses fibres humaines et poétiques cette patrie, à la renaissance de laquelle il apporta une insigne contribution. En tout cas la figure de Blaje Koneski, dans ces temps inquiets, n'en est que plus lumineuse. On peut même la dire exemplaire.

Qui ne souhaiterait avoir une existence aussi exceptionnelle que la sienne. Né en 1921, il écoute au village les légendes que content „les vieux“. Lui-même, il a expliqué:

Les légendes, qui trouveront plus tard leur élaboration dans quelques-uns de mes textes, je ne les ai pas connues par les limes mais écoutées, en ma prime enfance de la bouche des vieux dans ma maison de village, de sorte qu'aujourd'hui encore je sens un frisson me pénétrer tout le corps quand je me rappelle la voix solennelle dont ils me les racontaient et les gestes significatifs dont ils accompagnaient leur récit.

Il devient majeur en 1939–1940. Nous avons presque le même âge et il m'est facile d'imaginer ce que c'est, pour un garçon pacifique de vingt ans, que de se trouver, la guerre venue, sans avenir discernable et en proie à des malheurs prévisibles. Cette angoisse tenace pour un garçon qui se destine aux études est une des composantes de la personnalité de Blaje Koneski. En homme studieux, il fouillera le passé pour se trouver un avenir.

Il se sentira un devoir d'héritage vis à vis des ces poètes, avant lui, qui se préoccupèrent de la langue macédonienne et en inaugurèrent la poésie littéraire, les frères Miladinov et Koco Racin dont les destins furent tragiques. Jeune homme, il se trouve à vingt quatre ans à ce moment historique où sa langue d'enfance, – parlée quoique de longue date interdite, va devenir, avec la naissance de la République macédonienne du Vardar, langue officielle.

Non seulement il se fait connaître comme poète, mais par amour de sa langue, il va s'appliquer à la codifier, à en fixer les usages. Il va s'en faire le législateur et d'une certaine façon l'inventeur, comme on appelle ceux qui mettent à jour un trésor. Il va se mettre en besogne pour produire les instruments indispensables, – théorie, histoire, grammaire, dictionnaire – à son devenir et à l'élan d'une nouvelle littérature. Blaje Koneski était à l'évidence le grand aîné de cette floraison poétique qui a donné une âme à la patrie macédonienne. Découvrir ce mouvement poétique de haut niveau me fut une joie inoubliable. Et c'est par enthousiasme que je décidai de lui donner une voix française et une audience internationale. Durant ce travail avec mes amis macédoniens, particulièrement Milan Djurcinov et Vlada Urosevic, plusieurs fois nous avons interrogé Blaje Koneski sur la signification d'un vocable et chaque fois il répondait à notre demande avec une extrême gentillesse.

Le programme, si l'on peut dire, de cette floraison poétique était esquissé, non pour lui seul mais pour tous les poètes qui allaient prendre la parole, dans le début du poème: **La brodeuse:**

„Brodeuse, dis, comment fait-on naître
Un simple et sévère chant macédonien?“

et l'on comprend ce qu'il voulait dire par „simple“, en lisant ses poèmes personnels. Il est plus difficile de donner un contenu au mot „sévère“ qui exprime toute une attitude poétique.

Malgré le goût que j'aurais d'étudier les divers chemins qu'emprunte la poésie de Blaje Koneski pour répondre à cette interrogation, je n'en prendrai qu'un seul, celui que, de façon réfléchie et passionnée, le poète va privilégier, faire que se soudent sa connaissance de la poésie populaire et sa création poétique personnelle moderne. Le plus bel exemple en est à mon sens **Le cycle du Roi Marko.**

De l'histoire véridique du personnage de Marko Kralé à sa légende, il y a toute la verve populaire qui lui imagine une vérité héroïque beaucoup plus complexe. Je pense que Blaje Koneski a été retenu par le caractère paradoxal de la légende, à la fois débordante d'admiration et sévèrement critique.

La légende rêve un héros d'une force démesurée. Dès que celle-ci devient fanfaronne et glorieuse, elle se perd, elle se change en faiblesse. Il ne peut continuer à lutter que par la ruse. Blaje Koneski s'accorde à cette leçon populaire sur le statut fragile de la force brutale et on la retrouve dans **Doïtchine le malade** et dans bon nombre d'autres poèmes personnels.

Dans la recherche folklorique telle qu'elle s'est développée dans la deuxième partie du XIXème siècle, deux tendances sont apparues, l'une passéiste qui renvoie à la célébration d'un „bon vieux temps“, dont on entretient la nostalgie, et meilleur que le temps présent que l'on récuse. L'autre soutenant les courants nationalistes qui font de leur différence locale motif d'exclusion ou de mépris. Il est remarquable que le poète prenne soigneusement distance avec l'une et l'autre de ces tendances. On le sent plutôt à la recherche d'un avenir pour sa patrie.

Dans l'un de ses textes critiques, Blaje Koneski a recours à la notion d'actualisation pour définir la création poétique, ce qui veut dire qu'un matériau langagier s'actualise dans le mouvement créateur mais également que la matière ancienne peut produire du nouveau, de l'actuel, du moderne. Histoire de ne pas rompre une continuité avec la communauté qui est la sienne à laquelle s'adresse la poésie. **Le cycle du roi Marko** doit être entendu comme moderne.

On sent bien qu'il y a de nombreux problèmes à résoudre, et d'abord le passage à opérer de la poésie populaire de tradition orale à la poésie d'écriture littéraire. Il n'y a pas possibilité de décalque, la langue ayant dans l'un et l'autre cas une tonalité propre, et, si l'on peut dire, une autre chair. Tout un travail sur le vocabulaire, sur le choix des mots qui fera sens, sur les rythmes prosodiques de telle sorte que nulle rupture n'existe pour l'oreille du lecteur. Il se veut un poète populaire moderne.

Blaje Koneski ne se livre à aucune imitation, ni à une traduction, ni à une adaptation. Il réinvente ce que lui apporte la poésie ancienne exactement comme s'il créait un poème devant un spectacle de la nature, ou devant une scène vécue.

Dès lors il néglige la forme poétique orale. C'est en vers libres qu'il écrit selon la modernité poétique.

Il découpe la légende de Marko en choisissant les épisodes qui lui paraissent essentiels et débarrasse son poème de tous les enjolivements accumulés par les conteurs anciens.

Il se fonde sur le passage au style direct. Ce n'est plus le poète ancien qui raconte, et qui rapporte les paroles du héros, c'est le héros lui-même qui

s'exprime, qui exprime sa subjectivité comme le font tous les poètes contemporains. C'est une conscience que l'on entend, un héros lucide qui précède à son propre examen critique. Quand le roi Marko entreprend de lutter avec la „sterna“, de se confronter contre l'invasion de l'eau, quelle leçon nous donne-t-il? Celle d'un homme qui résiste, avec tous ses moyens et de toutes ses forces contre quelque chose d'obscur et de tenace, impossible à juguler. Alors, dans l'angoisse, dans l'insomnie, il se bat, sachant qu'il n'y a pas de victoire définitive et que le lutteur doit l'accepter.

Cette leçon affirme la nécessité du courage et de la lutte, même s'il est sans illusion sur le résultat final...

Dans l'épisode dont le titre est: **La forteresse**, Marko se prend à penser que dans la vie tout s'égalise:

„En confluence du bien et du mal
Comme s'unissent les eaux troubles
et les claires d'une rivière“

métaphore qui fait écho à ce que disait déjà la brodeuse, à savoir que de son cœur on peut tirer deux fils, l'un rouge et l'autre noir, l'un qui éveille des tristesses fébriles et l'autre un désir lumineux et âpre. Marko est ce héros ambigu qui cristallise les aspirations d'un peuple asservi et qui en même temps prévient que tout est toujours à recommencer. La modernité est frappante. Marko pourrait être un personnage comme ceux qu'on rencontre dans les philosophies modernes de l'absurde. Il fait songer à Sisyphe celui qui doit remonter la pente avec son tonneau jusqu'au sommet de la montagne et recommencer dès que le tonneau de lui-même, est retombé dans la vallée. On se souvient de l'ouvrage d'Albert Camus, **Le mythe de Sisyphe** dont la dernière page se termine par la conclusion: „Il faut imaginer Sisyphe heureux“.

Le Marko de **La colline des chiens** poursuit „l'engeance diabolique“ et le soir, éreinté, il lui semble que tout se passe, dit-il, „comme si je n'avais rien accompli“.

A la fin du poème: **Techkoto**, le poète s'interrogeait de façon assez pathétique: „Est-il étrange que je sente un deuil au cœur?“ Ici nous touchons, – avec quelle émotion! – à la relation intime qui existe entre la poésie populaire et la personnalité de Blaje Koneski. S'il a choisi d'actualiser la légende du roi Marko, c'est que celle-ci répond à un sentiment existentiel du poète. Il a l'âme douloureuse sans doute à l'unisson de la vie populaire de son enfance, peut-être une blessure irrémédiable qu'il s'efforce, non pas d'effacer, mais d'acclimater, dans un climat de tristesse, d'acceptation stoïque et peut-être de tragédie. Pour une bonne part, le roi Marko, c'est lui, c'est en tout cas, ce qu'on aperçoit en filigrane et ce qui

ne cesse, par ailleurs, de s'exprimer également dans toute la poésie personnelle de Blaje Koneski.

Il ne veut pas être dupe et se laisser aller à des sentiments faciles, à une poésie facile. C'est ce que disait le mot „sévère“ quand il souhaitait un chant macédonien simple et sévère, dans **La brodeuse**. C'est ce qui fait l'âpre grandeur de sa poésie qui résiste à toute complaisance.

A la fin de l'épisode **La colline aux chiens**, le roi Marko emploie une dernière ruse. Il se sait perdu, la mort est au bout de ses pas il fait ferrer son cheval à l'envers pour que l'ennemi ne voie pas qu'il s'est enfui pour la dernière fois, pour que personne ne voie sa mort et qu'on le croie toujours vivant et qu'il continue sa lutte inachevable. Je ne sais pas si Blaje a pris soin lorsqu'il nous a quittés de ferrer son cheval à l'envers mais ce qui est sûr, et cette compagnie rassemblée le prouve, c'est que nous pouvons croire que par son œuvre il est toujours parmi nous.

Жак ГОШРОН (Париз)

ГОЛЕМАТА ЛИЧНОСТ НА МАКЕДОНСКАТА ПОЕЗИЈА: БЛАЖЕ КОНЕСКИ И НАРОДНАТА ПОЕЗИЈА

(Резиме)

Авторот смета дека Блаже Конески е „поет со извонредно богатство на мисла, знаење и талент“. Тој од најраните денови „го пребарува минатото, за да ја пронајде иднината“, својата и на својот народ. Неговите ангажирања се повеќестрани, а особено е значаен неговиот удел во кодификацијата на македонскиот јазик и во поставувањето на темелите на новата македонска поезија. Авторот вели: „Блаже Конески беше постариот брат на тој поетски процут, што ѝ даде душа на македонската татковина“. Централниот дел на својот труд авторот го исполнува со трагањето по есенцијалното во поетиката на Конески. Според него, тоа е содржано во двата воведни стиха на песната „Везилка“:

„Везилке, кажи како да се роди
Проста и строга македонска песна?“

Својот став авторот го образложува анализирајќи ги песните од „Циклусот за Марко Крале“, посебно се запира врз стиховите од „Болен Дојчин“, „Кале“ и „Песја Брдце“ и споредувајќи ја судбината на Марко со онаа на Сизиф во интерпретацијата на нобеловецот Албер Ками („Митот за Сизиф“).

Георѓи СТАРДЕЛОВ

ИМПЛИЦИТНАТА ПОЕТИКА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Поетиките ги пишуваат теоретичарите на поезијата. Но тие не ги раѓаат. Нив ги раѓаат и создаваат поетите, бидејќи поетиките потекнуваат од поезијата и од поетските искуства на поетите, не обратно.

Првите тоа го прават посредно, по дискурзивен пат, вторите ги раѓаат нив непосредно во интуитивен изблик како своите и во своите песни. Затоа изричито велите: Само поетите ги создаваат поетиките. Тие кај нив изнуркуваат од длабините на песните, од нивната ендогена априорна поетска природа. Но, тие не го прават тоа церебрално, во егзогени и рационално формулирани програми, туку интуитивно, со вгледот во песната како вглед во битието. Тоа значи не во поими и силогизми, туку во стихови и песни, во грлени звуци или пак во текстови во кои го резимираат својот личен поетски опит, како кај Конески. И сега се покренува прашањето, можеби вечното прашање што се поставува на релацијата поезија – поетика: Што е, всушност, поетиката? Песната или рефлексивната за неа? Тие две претпоставки постојат од памтивека. И може Радован Павловски да протестира, велејќи во една своја песна: „Не признавам поетика без песна“, сепак факт е дека токму во тоа непризнавање и во мегаломанската исклучивост на теоретичарите на поезијата дека сè почнува и сè завршува со нив, треба да го бараме големото и трајното недоразбирање меѓу поезијата, од една, и поетиките, од друга страна.

Свесен за тој факт во овој текст трагаме по поетиката на Блаже Конески вкловена во неговата песна, значи на нејзините извори, сакатјќи неа да ја имплицираме отколку да ја експлицираме и изведуваме (дедуцираме) спекулативно во границите на некои веќе постојни поетички системи. Во тоа е името смислата на насловот на моето соопштение на овој Собир.

За илустрација на имплицитната поетика на нашиот знаменит поет не ги земаме предвид т.н. експлицитни програмски песни на Конески, чиј код е поетички („Поезија“, „Ars poetica“, „Поетика“, „Песната“ итн.), кои во неговата поезија ги има повеќе. Во овој случај избегавме од нив и се сосредоточивме на неговите песни како непосредни поетски изблици на неговата априорна поетска природа. Овде ги земаме за парадигма на имплицитната поетика трите песни на Конески кои на прв поглед немаат никакви поетички импликации. Тоа се песните „Пеперуга“, „Штурци“ и „Зборот“, сите од неговата книга песни „Записи“.

За да ја сфатите мојата потрага по *имплицитната поетика*, што јас ја сметам за најизворна и најавтентична поетика воопшто, ќе примениме еден метонимичен пристап, т.е. замената на имињата на „Пеперуга“ или на „Штурци“, инаку кај Конески симболи на убавината, слободата и песната со, на пример, *Песна*, *Убавина* или *Поезија*. Притоа сме длабоко уверени дека во тие песни Конески не го интересирала егзистенцијалната драма на тие два инсекти, туку нешто многу повозвишено – егзистенцијалната драма на убавината и песната. Ќе покажеме како се случува тоа во понатамошната анализа.

Прв пример: „Пеперуга“

Најпрвин да ја цитираме целата песна со истакнување во поднасловот на значењето што нејзе ѝ го додаваме.

ПЕПЕРУГА

(или за песната, за убавината, за поезијата)

Не водиш сметка ти за моите преданија,
не сакаш ни да знаеш пред кого сум јас обврзан
во свеста и во восприемањето на светот –
ти си загрижена за својот углед и убавина.

Не те занима тебе мојата семка, од која нажалост сè произлегува,
ниту имаш верба во посебниот пристап кон виделото и мракот.
Што можат да ти ветат тебе моите посебни агли на посматрање? –
Ти си уплашена за својот углед и убавина.

Од некаде извира мојот порив спрема тебе,
и не можеш ти да не ја сетиш со копнеж свежината на таа струја,
но која бразда и да ја завлече, не се спротивставуваш, –
препалена за угледот и убавината.

Во што ја сети тогаш длабината на оние црни корења
што ме појат сè до спокојна сенка лете,
– и дека шумолат гранките не само по волјата на ветрот –
при таков ужасен страв?
Во што се состои твоето сакање, викам!

Застануваш како пеперуга на исушено дрво.

Сега стоиме пред пеперугата, односно пред песната, или пред поезијата како пред нешто едно и единствено, сите создадени како во создавањето на песната од сон, од заводништво, од проникнување на стварното и нестварното, од земното и небесното, од тајновитост и непроникливост во битието. Секогаш исти и секогаш нови сите вие песни, им се обраќате ним, не водите грижа за своите преданија, ниту пак сте пред ништо и пред никого обврзани во восприемањето на животот и светот. Вие сте загрижени единствено за својот углед и за својата убавина.

Поезијата и песната, значи исто како и пеперутката, не ги занима семката од која се раѓаат. Тие немаат верба во некој посебен пристап кон виделото и мракот. Ним ништо не можат да им ветат некои посебни агли на посматрање, бидејќи тие се исплашени само за својот углед и убавина.

Не знаеме од каде точно, но знаеме дека од некаде блика нашиот порив кон нив, но не можат тие а да не го сетат копнежот и свежината на таа топла струја. Во допирот со нив и завлечени во нив, во нашето толкување тие не се противставуваат, зашто тие се преплашени само за својот углед и убавина.

А во што ја сеќаваме длабината на своите црни корења што нè појат, во што е нашето сакање? Викаме. Бараме одговор. Трагаме трајно по него, но остануваме без јасен одглас. Од сето тоа ни се враќа само молк: *Онемени, засипануваме како ѝејеруѓа на исушено дрво!*

Втор пример: „Штурци“

ШТУРЦИ

(или за смислата на поезијата)

Цело лето ја штуркаме ние својата проста мелодија
со скрита надеж да ѝ обрнеш внимание.

И еве сега летото прекршува
 во една позна августовска вечер –
 и твојот слух се допрел веќе до подлабоко рамниште,
 до побогато созвучје,
 до нешто битно во зреењето и падот.
 И еве сега нашиот звук ја подвлекува тишината
 по такво нагло познание
 и ти, најпосле, нашиот звучен говор го сфаќаш
 со сите чула кои сепак не постигаат разбирање.
 И сè што знаеш – тоа е дека си нè чул
 и дека затоа си допрел некаква смисла.

Каков е нашиот коментар?

И песната како и мелодијата на штурците се гласи со својот глас во скрита надеж дека ќе ни го сврти вниманието.

Но што бидува?

Токму во времето на екот на песната (за штурците е тоа во позна августовска вечер), токму кога нашиот слух допира до подлабоко рамниште и до побогато созвучје, кога допираме до нешто битно за зреењето и падот, до нагло познание, тогаш звучниот говор на песната го сфаќаме со сите сетила, кои меѓутоа не постигаат разбирање. Сè што сме спознале било дека сме го чуле сето тоа и дека сме допреле, не знаеме точно каква, но знаеме сигурно некаква смисла.

Трет пример: „Зборот“, кој нè упатува на слична поетичка идеја.

ЗБОРОТ

(или за бесмисленоста на земните извори)

Од секогаш сум мислел за излишноста на зборот,
 дека најмалку го трога тој онега што му е упатен –
 од каде тогаш таа потреба да се искажуваме
 дури со ритам и рима, дури со алитерации?
 Туку види ја сега бесмисленоста на земните извори:
 било на кукур, било на вода, било на грлен извик.
 Тоа е порив, и за смисла не прашува!

Поетичката идеја на оваа песна е во нашата честа увереност во животот за излишноста на зборот, бидејќи навистина чести се времињата кога ја чувствуваме неговата излишност и немоќ, како што е

тоа, на пример, денес кога зборот најмалку го трогнува онега кому му е упатен. Затоа Конески драматично се прашува: Од каде тогаш потребата да се искажуваме со ритам и рима та дури и со алитерации? Одговорот на метафизичко рамниште е просто зашметувачки: *ја гледаш ли ти човеку бесмисленоста на земниите извори* за по затемнетиот стих: „било на кукур, било на вода, било на грлен извик“ кој јас го прочитав како кукур, како вода, како траен извик сè едно, зборот, песната, убавината е порив и за смисла не прашува.

Ете, ние наведовме во досегашнава анализа само три примери избрани, така што дури ни со насловите да не можат да индицираат некоја поезика или поетичка идеја, а што ќе беше ако тоа го направевме, на пример, со песната „Циде“, „Ars poetica“, „Поезика“, „Везилка“, „Јаглен“ итн. кои во поетското творештво на Конески се своевидни поетски манифести!

И што се покажа?

Нашето време што го изврвевме во XX век беше повеќе време на поетиките, отколку на поезијата. Денес, и не само од денес, веќе и кај нас како и насекаде по светот, поетиките стрчат како што стрчи сè и во светот на теоријата и во светот на практиката, зашто ние денес го живееме она скудно време на Хелдерлин во кое повеќе ништо не е вкоренето, па нашиот живот и ние во него заприлега на дрво искорнато и ставено да стрчи како некое сениште за бавно и неумоливо да вене. Така мене ми се виде жалната глетка кон поетиките денес. И беше ред од мене да барам некое друго решение.

Се задржав на Блаже Конески кој е поет – коренодлабец. Сета негова имплицитна поезика, за која веќе нешто стана збор, е токму тоа зафаќање на сè од корен, вкоренување на песната, на нашиот опстој во песната и на песната во нашиот опстој. За мене неговите песни што пленат со својата едноставност и длабочина, пленат и со едноставноста и длабочината на нивните поетски идеи. Песните и идеите во песните според Конески не живеат, меѓутоа, во два меѓусебно различни светови како кај Платон, туку во еден единствен. Така сега, се надевам, можеме да речеме дека ретки, исклучителни поети се оние што имаат своја поезика, која меѓутоа не стрчи над нивната поезија, туку ѝ е нејзе иманентна, вградена во неа самата па кај нив тешко може да се различи поетскиот стих од поетичката идеја. Тие се слеани едно во друго како едно и неделиво.

Сето што го рековме за имплицитната поезика на Б. Конески се однесува и на неговата експлицитна поезика која произлегува од првата и затоа е оригинална, инаку сестрано формулирана во негови-

от познат есеј „Еден опит“. Во него Конески зборува за легендите што подоцна ќе најдат обработка во некои негови текстови, при што најповеќе мисли на песните од циклусот „Марко Крале“, наведувајќи поголем дел од нив. Притоа Конески ќе рече дека тие легенди не ги запознал од книги, туку ги слушал од старите во својот дом во Небрегово во првото детство. „...И до денеска ме полазува некоја гроза по коскиве, вели Конески, кога ќе се сетам со каков *шоржестивен* *глас* тие ги кажувале и со какви *многу значајтелни гестови* го придружувале кажувањето. Уште оттогаш преминала во мене Стерна, страшната подземна вода“ (подвл. Г. С.).

Веќе во овој негов исказ јасно се оцртуваат основните елементи на неговата експлицитна поетика видени низ тријадата: *традиција*, *колективен*, *автор*, како основа на неговото сфаќање за својата поезија. Низ нив, вршејќи иновација, тој ја искажувал својата животна философија, своите дилеми, возбуди и огорченија во врска со духовната ситуација на современиот човек, но притоа бил длабоко свесен дека тие песни дамна пред него живееле во колективот и дека во философска смисла, во однос на длабочината на сфаќањето и зафаќањето на животот, тој по ништо не ги надминал своите претходници. Откривајќи ги овие три супстанцијални елементи на својата поетика, Конески, врз основа на нив, сосема природно и речиси закономерно доаѓа до четвртиот базичен елемент на својата експлицитна поетика, до познатата негова концепција за *откривањето на песната*, содржана во стожерната идеја на неговата имплицитна поетика дека песната ја откриваме а не ја создаваме. Според Конески неговите значајни песни не се јавиле по негова сопствена желба нив да ги создаде. Коментирајќи го создавањето на „Тешкото“, Конески ќе напише: *Јас сум самиот свесен дека денеска не можам да напишам еден стих како „Тешкото“, иако сега ја владеам јојтската вешина секако повеќе отколку во 1946 година. Целата атмосфера тогаш погудуваше да се јави таква македонска песна. Лесно ќе се препознаат во неа отиштите настиренија, па и некои дневни идеи и лозинки.* Според тоа, Конески сака да рече, дека кога токму ќе се појави една песна за тоа не одлучува поетот, туку нешто надвор од него самиот. Конески смета дека во самиот колектив како долготрајна сублимација на духовните витли на времињата, на епохите и на нивниот историски тек, песната созревала, се подготвувала, па доаѓа време кога таа бара, како што вели тој, *неотстајно соодветна експресија*, и тоа по делчиња, особено изразени во јазичниот материјал, во речовата дејност на колективот, во кои се сублимира историското паметење, во кои се говорат старите песни и секој ден се приготвува материјал за новите. И за

тоа не се потребни многу докази. Достатно е да се споменат петте ингениозни песни од циклусот „Марко Крале“. Во секоја од нив, надоградена на легендите од Цепенков што Конески ги цитира на самиот нивни почеток, во својата природна форма и како основен нуклеус е веќе дадена песната што, според концепцијата на Конески, тој само ја запишува кога му дошло времето, кревајќи ја неа во ново и на повисоко поетско рамниште. И за да можеме сега да ја докажеме основната наша идеја дека не само кај Конески, туку и кај сите ретки и големи поети, постои органска неделивост на поетиката од песната, дека нема изворна поетика без изворна песна, дека имплицитната поетика е поетика реализирана во песната, ќе ја споменеме тука „Везилка“ и ќе ги цитираме втората и четвртата строфа од првиот дел, во кои се открива одговорот на прашањето: *како да се роди ѝросијата и сѝрога македонска ѝесна*, песната на Конески, песната воопшто?

– Два конца парај од срцето, драги,
едниот црн е, а другиот црвен,
едниот буди морничави таги,
другиот копнеж и светол и стрвен.

(...)

Судбинско нешто се плело за века
од двете нишки, два созвучни збора,
едната буди темница што штрека,
другата буди вкрвавена зора.

Овие две строфи покажуваат мошне евидентно дека имплицитната поетика на Конески за откривањето на песната не е никаква поетичка конструкција, туку нешто што длабоко произлегува од неговата поезија, дека неговите песни пред да ги запише тој веќе се случиле, дека тие постоеле пред него и дека откривајќи ги нив тој всушност само се поистоветил со нив.

Вкрстувајќи ги моделите на имплицитната и експлицитната поетика во поетското творештво на Конески, среде тоа големо поетско созвучје од стотици песни што ја обликуваат поезијата на овој наш познат поет, можеме во неа да различиме два типа песни: песната од психолошки и песната од визионерски тип. Едниот го сочинуваат оние со нагласена сетилна сензација и непосредна поетска доживелица, кои, обично, се инспирирани од природата и од човековиот катадневен свет. Вториот тип песни, кои се најчесто инспирирани од

нашето автохтоно историско, егзистенцијално и духовно искуство, се со рефлексивна, дискурзивна, метафизичка нагласка. Кај некои автори овие два типа песни се класифицирани во познатата шема како интимна и рефлексивна, емоционална и дискурзивна лирика. Ваквата класификација е тешко одржлива од едноставна причина што т.н. емоционален и т.н. рефлексивен елемент во поезијата на Конески не се лесно разлачливи и просто е невозможно да се открие границата каде завршува едниот, а каде почнува другиот. Освен тоа, во мојата поделба на овие два типа песни дистинкцијата е направена според поетската постапка на Конески, според некои тематски, епски и метафизички позиции, што се доминантни во епскиот циклус на неговата поезија.

Во потрага по едно ново објаснение на поезијата и поетиката на Конески и на поделбата на неговите песни појдов, од основната поделба на битието што ја среќаваме кај Јунг на *интроверзија* и *екстроверзија*, два пола кои во поезијата тешко можат да се разлечат, што беше за мене мошне поттикнувачка за објаснување на поезијата и поетиката на Конески.

Применувајќи ја неа во толкувањето на поезијата на Конески, сметам дека еден голем дел на неговите песни, создадени во различен временски интервал, спаѓа токму во психолошкиот тип песни. Тие песни своето настанување го должат на некоја интровертна возбуда, страст, восторг, огорчување и се резултат на некоја душевна болка и навреда. Тие се плод на интензивна поетска доживелица која оставила трага во поетот, или предизвикала интензивен психолошки одзив, восторг или резигнација. Јунговски речено, праизвор, или праматерија на овој модел песна е во соопштувањето на нешто непосредно доживеано, на нешто длабоко човечко фундирано што ги открива човечките страдања, јанси, восторзи и резигнации, кои се основна содржина на песната. Најочигледен доказ на таквата постапка е книгата песни на Конески „Сеизмограф“, замислена и остварена како откривање на песната низ катадневните внатрешни духовни трепети и неспокојства. Сите песни од овој психолошки тип спаѓаат во границите на сетилно видливото и сетилно доживеаното, во границите на човечкото искуство, што е психолошки дофатливо, сфатливо и опфатливо. Затоа, она што е суштествено за психолошкиот тип песна на Конески е оној општ впечаток што ни се наметнува кога ја читаме неговата поезија дека во неа е јасно изразено доживеаното, виденото и истраданото. Во песните на Блаже Конески од овој тип се разгоруваат возбудливи страсти, се раѓаат знајни и незнајни доживелици од познатото и сфатливото човечко искуство, длабоко проникнати и озарени од свеста. Тоа се песни за љубовта, за разделбата, за изневерата,

навредата, за непознатата, за младоста, за детството, за староста, кои не ја трансцендираат границата на свеста, туку се одвиваат секогаш во нејзиното видно поле. Низ овој психолошки тип песни Конески создаде голем број извонредни антологиски песни.

Но, кај Конески има и друг тип песни, кои се од ист автор, но сепак се различни од претходните. Тоа се оние кајшто се разгатнува темната смисла на битието, кои по повод „Послание“ ги нареков *поејтска објава на битието*. И додека во психолошкиот тип на песната сè се движи во пределот на свеста и во границите на рационалното човечко искуство, во визионерскиот тип песни на Конески одеднаш нè дочекува една друга песна, која ја наречувам песна-визија, или песна-бездна. Таа песна ја препознаваме според нејзините секогаш рационално недосегливи тематски слоеви и светови. Тој свет на визионерските песни и нивната инспирација не потекнува само од нашето секојдневно човечко искуство. Тоа не е оној свет нам добро познат, во чие средиште сме ние самите и нашиот катадневен живот, туку, напротив, тој свет е нешто што доаѓа од некои исконски темни длабочини, недофатлив на прв поглед, нешто што надоаѓа од длабините на космичкото, од бездните на колективната свест, на колективното несвесно, од темните бездни на изминатите архаични светови, од атемпоралните архетипски егзистенцијални начини на постоење. Конески во песните од визионерскиот тип нè соочува со онтички човечки ситуации, како модус на опстојбата на човекот и човечкиот род, во чии недогледни длабини и недофатливи длабочини поезијата го разгатнува и се соочува со неизвесното и непознатото. Тие песни се веќе нешто сосема друго отколку што се песните од психолошки тип како непосредно доживување на стварноста во која сме вкотвени катаден и за која не чувствуваме потреба да прашуваме за нејзината смисла и значење.

Во песните од визионерскиот тип во поезијата на Конески сме постојано очудени, заумани и задумани. Со нив слегуваме во некои темни долини, во светот на душевните и духовните бездни. Тие песни имаат во себе нешто сматно и таинствено, честопати дури окултно, и нè оставаат пред морничави насетувања и претчувствувања. Преку нив и во допир со нив се разбудуваат во нас тешки јанси и неверици, ноќни кошмари и неизвесности. Тие песни ја оживуваат т.н. ноќна страна на егзистенцијата. Има во нив нешто темно и непроѕирно. Сите се случуваат, како што почесто вели Конески, во *никоја доба*. Лежи во нив чудна и невидлива реалност од која тој ни открива некои колективно несвесни визии и правизии за нас самите во историјата и за историјата во нас самите. Во психолошкиот пристап средиште на

песната е емоцијата и рефлексивната, т.е. емоционално-мисловното единство, емоционално-мисловната синтеза во доживелицата на светот, животот и природата. Нив да ги сфатиме, всушност, значи да ги сфатиме своите сопствени психолошки и интелектуални пориви, бидејќи сето тоа што го среќаваме во песната сме го сретнале и во своето животно искуство, па откривајќи ја песната се откриваме и препознаваме во неа самите себе си. Светот на песната е свет во кој како еднаш веќе да сме биле, затоа поетското *доживување и соживување* е нешто стварно, вистинито, постојно, знајно. Сите песни на Конески од психолошкиот тип ни откриваат нам нешто многу познато, зашто, како што вели Јунг, психичката реалност поседува иста внатрешна вредност како и физичката. Тука доживувањето на човечката страст стои во границите на свеста, додека во песната-визија предметот на визијата стои од онаа страна на свеста, во некоја мета или метафизичка зона. Песната-визија се базира на некои претчувства што нè водат кон нешто непознато и скриено, кон нешта кои по својата природа се таинствени и сетилно недосегливи. Во песната-визија, за разлика, на пример, од песната-емоција или песната-страст, нема ништо секундарно, ништо изведено, туку во неа сè е примарно, и праизворно. Таа нè упатува на примордијалните светови. Таа е симбол за една непозната есенција и егзистенција, израз на колективно несвесното, израз на она што на ноќни крилја нè пренесува нас во окултниот свет, во светот на непознатото. Во песната-визија преку ноќни двери и полноќни капии влегуваме во вечната Хераклитова река на постоењето. Тоа е оној свет, да се изразиме со зборовите на Конески од песната „Размислување за љубовта“, што претставува *наш говор со вселената, насејување на нејзините олабочини среде тие ужаси што бучаат и каде се наслушува тишината на векови*, кога, како што вели Данте во истоимена песна на Конески, *влегов во една мрачна шума*, под кубето на вселената („Данте“). Во светот на визиите, односно во песната-визија или песната-бездна, како што го нарековме овој тип песни на Конески, царува ноќниот свет, царуваат демоните, митските фигури, како Крале Марко, Болен Дојчин, Одисеј, Колумбо, Виј, Стерна итн. Ние се наоѓаме од онаа страна на човековата секидневица, гледајќи во бездната и во тие чудни и таинствени неминовности со кои сме исправени во животот како над познатата стерна која нè преколнува постојано да сме на штрек.

Кога зборував за песната-визија постојано мислев на песните од циклусот „Марко Крале“, најубавото и најумното што го создала македонската поезија.

Georgi STARDELOV

THE IMPLICIT POETICS OF BLAŽE KONESKI

(Summary)

This paper is an attempt to deduce some original aesthetic ideas from the poetic experience of Blaže Koneski – ideas which this well-known Macedonian poet acquired while creating his poems. The paper proceeds from the basic idea, represented and supported further in the text, that theoreticians of poetry really write poetics, but they do not give a birth to them. Poetics are created by poets because they originate from poetry and from the poetic experiences of poets, and not vice versa. Or, as Radovan Pavlovski says: "I do not recognize any poetics without a poem".

Гане ТОДОРОВСКИ

БЛАЖЕ КОНЕСКИ КАКО НАЦИОНАЛЕН МИСЛИТЕЛ

„Нашата култура денес и секоја помисла на феноменот Македонија со право се врзуваат со името на Конески, бидејќи тој ги осветлуваше и афирмираше пред своите современици и пред лицето на современиот свет суштината на македонското битие, основните белези негови, израз и потврда на неговото историско постоење и на неговата иднина: јазикот и културата“.

Маџеја Маџевски

Исходишна точка во нашиве денешни кажувачки за делото на Блаже Конески (5-ти ноември 2001 година) а по повод на свеченото одбележување на авторовата осумдесетгодишнина од раѓањето, овдека, под стреата на МАНУ, институција на која тој ѝ беше првиот претседател, е: подвлекувањето на една раскошна димензија на неговата творечка личност. Имено, тој како наш врвен творец – научник и уметник – во обете пројави вонсериски и енорно автентичен (извонреден, голем, огромен, чудесен, неповторлив, силовит, гигантски) е историска појава на *национален мислител* кому му успеало, преку својот оригинален научен и уметнички влог во расветлување на основните белези, својства, карактеристики и суштини на својата земја да внесе трајни и максимално точни и уверливи коментари, одговори, разјаснувања. Тој драгоцен и неповторлив принос е навистина од таков опсег што дури и ако се споредува со она што неговите славни претходници делумно го сториле веќе (овде мислиме пред сè на големите македонозналци – Димитрија Миладинов, Ѓорче Петров, Крсте Петков Мисирков и Кочо Рацин), лесно и ненаметливо ќе може да се забележи дека токму на Блаже Конески, како научник и уметник, му се падна во историска обврска и во достоинствен долг да ја растолкува

јавно и одговорно и со аргументирана уверливост суштината на нашата национална самобитност.

Не е тешко да се претпостави, а бездруго уште полесно е да се образложи оправданоста од ваквото етикетање. Меѓутоа, должни сме, токму денес и овде, и да го објасниме и да го оправдаме тоа и такво етикетање (всушност – лоцирање) во поимска категорија, преку која понатаму би општеле мошне поедноставно со неговото дело, со неговото значење и со неговите исклучителни заслуги. Синтагмата *национален мислиџел*, формулирана и внесена во дефиниција во вид на поимска суштина, но е никаква титула, ниту јавна симболика или специјално признание, не е, бидејќи живееме во независна и самостојна држава, која сè уште, иако зад себе оставила добра деценија постоење, нема донесено закон за јавни одликувања. Сепак, ова е за науката дозволено оперирање со термини, зад чие означување и со чие врзување за имиња на заслужени творци се подига симболично траен и величав монументум на адмирација и современичка почит.

Сепак и сепак, повторно сум должен и обврзан да се дообјаснувам (глаголот – се извинувам – овдека не е неопходен!) дека зад нашава добра намера не пулсира никаква претензија за некое или некакво „открытие“, бидејќи директно или индиректно синтагмата *национален мислиџел* му била веќе прикачена на нашиот драг и почитуван учител. Не е ова заложба за задоцнета корекција на нешто несторено! Уште приживе, научникот и уметникот *Блаже Конески* (1921–1993), чиј влог во македонската култура се протега во временски растег од половина век (1945–1993) бил објект на системни и широки вниманија и признанија на многумина од Македонија и вон од неа. За него и за неговото дело се напишани и издадени студии и монографии (Старделов, Мицковиќ, Радомир Ивановиќ, Милорад Блечиќ, Цане Андреевски, Трајко Стаматоски и др.), за него и неговото дело се одржани симпозиуми и се отпечатени зборници во повод негови позначајни јубилеи. Оттука, колку значи или колку може да биде вон значење етикетата *национален мислиџел* не е ни важно! Блаже Конески е вон сите сомневања централна творечка фигура на втората половина на XX век во Македонија; тоа е личност на автор чие дело е временски и категоријално и качествено неповторливо, буквално неповторливо. Категоријата *национален мислиџел*, прифатена дури и како определба што не мора да биде синоним на *poeta vates*, *poeta nascitur*, *poeta laureatis*, но, сепак е мошне блиску до поимот поет со профетски визији, на научник чии умогледби во времето се ласерски пробивни и далечински простирачки, чии допири до егзистенцијалните и судбински прашања на народот на кој му припаѓа се длабински и луциден

проник во едно максимално историско резонирање и клучно и врвно автентично коментирање на феноменот на македонската нација и на нејзиниот опстој.

За оваа тема во текот на својот сопствен работен век и во текот-недотек (сè уште, за среќа) како македонозналец и самиот јас сум се занимавал, па си дозволувам врз основа на кажани и на некажани или необјавени записи, белешки, толкувања и интерпретации за делото на Блаже Конески во извесна смисла да се произнесам. Ќе биде тоа, се разбира, некакво доречување на недореченото и пак, се разбира, врзување или обид за врзување на делото на Блаже Конески со определбата *национален мислител*.

Не е потребно, ми се чини, да објаснувам зошто овој наш автор (научник и уметник или уметник и научник) го сместуваме во профилацијата на мислител! Доста е да се рече дека уште во првите години на неговото амбициозно поетување, тој е наречен од страна на книжевната критика – мисловен поет. Меѓутоа, како што тоа е речено за еден негов поетски родственик од европското опкружје, шпанскиот поет Мигуел де Унамуно – тој кога мисли – чувствува, а кога чувствува – мисли! Рефлексивната во поезијата на Блаже Конески ја одбегнува директноста на националната патетика, но ја задржува онаа мисловна димензија што му го карактеризира пеењето, како првичен белег. Приспомнете си ги овие неколку илустрации од неговата стихозбирка „Земјата и љубовта“ (1948):

„И душата, чиниш, на родот мој мачен
во тешково оро се уткала сета –
век по век што трупал сè попуст и мрачен
од крвава болка, од робија клета,
век по век што нижел од корава мисла
за радосна челада, за слободен свет,
од песна – за љубов што гине со пискот
ко жерав во лет.

О тешкото! Кога во молк да те гледам,
на очиве магла ми напаѓа сура,
и одеднаш – в бескрај се растега редот
и ридја се губат в пустелија штура –
и еве кај иде од маглата матна
сè сенка до сенка, сè еден до друг –
во бескрајно оро син оди по татка,
по деда си – внук.

Времињата мрачни се нивното поле,
и нивната свирка – на прангите свекот,
а главите им се наведени доле,
и покроце врват – сè чекор по чекор.
О времиња што ве в мрак родот мој минал,
Кој збор ќе ми најде за вашата стрв?
Кој збор ќе ми најде за ужасот зинат
над пустош и крв?”

(Од „Тешкото“)

или:

„Езероно ти го виде:
граница го на две дели.
Но кој бранот би го запрел
открај накрај да не иде,
да не шири крилје бели!

.....
А кој бедем ќе го скроти
на народот бранот бурен,
и кој ќе му стане спротив
кога народ ќе се сплоти
тиранството да го урне!“

(Од „На граница“)

или:

„Ти, мајко наша, попусто расна
мажи со свездено чело;
нивната младост в туѓина згасна
и глува смрт им беше делот.“

(Од „Средба со Жинзифов“)

или:

„Родината?
врсница таа е наша !
Ние ја растеме во себе,
смртни а за вечност жедни,
неа
што треба вечна да биде!“

(Од „Ракување“)

Но, не ќе можеме Блажевата поетска рефлексija, чиј прослед треба да се прошири низ сите негови поетски книги, да ја заокружime барем условно, ако не му ги спомнеме неодминливите текстови: „Песните“, „Везилка“ и „Григор Прличев“, „Песна на лозите во лозјата на Водно“, итн. Барем со троа-од-троа приспомување а во функција на поврзување со определбата *национален мислител*:

„Неук си мислев:
па тие така
случајно се јавуваат.
А сега назад погледнувам,
гледам –
па тие ме обврзуваат!“

(„Песните“)

или:

„Везилке, кажи како да се роди
проста и строга македонска песна
од ова срце што со себе води
разговор ноќен во тревога бесна?

– Два конца парај од срцето, драги,
Едниот црн е, а другиот црвен,
едниот буди морничави таги,
другиот копнеж и светол и стрвен.

.....
Судбинско нешто се плело за века
од двете нишки, два созвучни збора,
едната буди темница што штрека,
другата буди вкрвавена зора.“

(„Везилка“)

или:

„За ова срце сегде готват нож
а ножот веќе забоден е внатре –
и стига само да се засмеам,
ќе сетам веднаш колку длабоко
ме пронижал, со колку танки жилки
на остра болка в гради ’ртил тој.

И тогаш реско усетувам дека
сум избран – сета невола и тага
и сета ропска потиштеност грда
на еден народ да ја истрадам,
молчаливо и тврдо да ја носам.
И бележан со некој пален знак
јас треба да ја сетам цената.
на секој подвиг што напред нè води,
дволичноста на сека победа.
О браќа, знајте – не само од подлост
жабурлива јас страдам, што ја газам, –
а тајна чува мојот мрачен молк.“

(Од „Григор Прличев“ – Нож)

или:

„Јас суров нервчик, еве гаснам веќе
и божем газам на мраморна плоча.
Црнице збогум, подгрбена мајко,
го надживе ти својот скрбен син,
и вие збогум, о петрински лозја,
со претчувство на ново трпко вино!
Но вие, штири, со кибарни куки
во кои млачно мусандрите дишат,
баздриѓани, туѓ меѓу вас сум бил,
сум живеел во хмурна меланхолија.
Ве тревожев ко патник што на полноќ
застанува пред портите да клука.
Ме гоневте – рамнодушни и злобни –
а сега дури и гробјето ваши
пак ќе го гонат мојот суров гроб,
и вземи туѓ и притеснет ќе бидам
сè дури не дојде едно ново племе
што ќе ме сака и прославува.“

(Од „Григор Прличев“ – Патник)

или:

„Чудни сме ние...
Кој почнал да нè разбира –
земјата му станува сè поблиска,
луѓето – сè подалечни.“

(Од „Песна на лозите во лозјата на Водно“)

Се чини, приведените илустрации од неколку песни на Блаже Конески успешно ја аргументираат тезата за особеностите на неговата поетска реч, која содржи на претек мисловни својства. Рефлексијата нему му е присушта, иако таа црта редовно е разблажена во придружните струи на емоционалната обоеност. Во овие размисли ни припоможува Радомир Ивановиќ, автор на две студии за делото на Конески („Поетиката на Блаже Конески“, Скопје 1982, и „Поезијата на Блаже Конески“, Скопје 1988), чии критички согледби се движат по насоката дека „на книжевната и научната полиграфија Блаже Конески не е упатен само заради тоа што располага со несекојдневен силен креативен и интелектуален потенцијал, туку и заради тоа што, како и другите значајни македонски творци и интелектуалци во изминатите два века, од браќата Миладиновци, преку Мисирков и Рацин до денес, има развиен слух за глобалните потреби на времето на кое му припаѓа“. Р. Ивановиќ се повикува на едно Блажево самосоопштување (весникарско интервју), каде Конески кажува дека лично имал извесна подготовка за таков вид работа – за национална агитација преку наука и уметност! (Нека ни биде простено што го употребуваме зборот *агитација*, преземен од реквизицариумот на соц-реалистичката фаза од нашиот духовен развиток). Но, овдека е ред и време да укажеме дека како мисловен поет Блаже Конески ја обмислува или подобро речено – ја промислува македонската национална историја, и тоа не само како афористичар или како мудрец, со голем набој од интелектуални подготовки. Зашто, не смее да се заборава: Македонците не се граѓани од книги или пропагандни брошурки, туку од семејни огништа и тланици и домашна традиција, во која никогаш не изгаснала жарта на митолошкото и историското самопознавање и не ни се развеале низ луњите и виорите на егзистенцијалниот уплав златните зрнца на цврстата самопочит. Поимското образложување на синтагмата „слух за времето“ што ја цитира Р. Ивановиќ го дава самиот Конески во спомнатото интервју („Комунист“, 17 октомври 1980 г.), доречувајќи се преку следниве зборови:

„...да се разбереме – ние ништо ново не создаваме. Ние само завршуваме. Во 1944 година, со писменоста на македонскиот јазик во војната, веќе толку беа изразени тенденциите во однос на нашиот литературен јазик што човек ако имаше слух за тие процеси, можеше во нив да се вклучи“.

Валидноста на овие факти треба да ја провериме низ оние податоци од поетовата биографија во кои децидно е означено дека нашиов национален мислител, навистина се вклучува во афирмативните про-

цеси на македонската литературна јазична норма, т.е. индиректно во битката за македонската слобода. На тој начин, имено преку *Ѓраво-времето* (не:задоцнето) вклучување во широкиот фронт за ослободувањето на Македонија, есента 1944 година, непосредно по АСНОМ (2 август 1944) и тоа, не како борец со пушка в рака (како Ацо Шопов или Славко Јаневски или Владо Малески или Кочо Рацин или Венко Марковски) туку како културен работник, како профил на човек со високо школко образование (студии по словенска филологија), кој, како специјалист ѝ ги става на располагање своите интелектуални услуги, Блаже Конески на македонските револуционери од периодот на II-та светска војна (наречувана уште и како НОБ – народноослободителна борба – според официјалниот речник на југословенската историографија) им се става, како осознат Македонец на располагање, но како реформист и еволуционист а не како комунист и како припадник на партизанскиот отпор. Важно е ова да се знае за да се диференцира личноста на нашиов национален мислител, којшто на дело го доречува Крстета Петков Мисирков и позицијата на неговата профетска книга од 1903-та година – „За македонските работи“. Блаже Конески и на теорија и на практика демонстрира пример на човек што со книга в рака сака да го изнајде патот кон слободата. Оттука тој како национален мислител е понесен од визијата дека и неговата генерација е само дел од еден континуитет во борбата за македонската самобитност, дека и неговата генерација не започнува ништо ново, туку само завршува процеси во кои приложува силен влог. Добро е да се знаат изворно овие нешта. Блаже Конески израсна во водечки репрезент на македонската национална култура, во нејзините сфери на наука и уметност, вон конвертибилата на партизанскиот стаж, без поволна биографија за брза и успешна кариера, без грамота за подобност и партиска припадност на историскиот победник во годините од крајот на II-та светска војна (крајот на 1944 и почетокот на 1945 година). Тој, пред да зачекори во поимската категорија национален мислител, т.е. научник и уметник од повисок формат, располагаше единствено со споредните аргументи (за тоа време) на стекнато високо образование и препозната, но сè уште не призната способност. Не е добро да се заборава дека беше тоа време кога подобноста имаше поголема цена од способноста, кога имавме универзитетски професори без факултетски дипломи, кога преку диктатурата на работничката класа започна да се профилираат и првите афирмативни етапи на македонската национална самобитност.

Значи, добро е да се вмести профилот на младиот Блаже Конески, од крајот на 1944-та година во контекстот на една атипична

биографија преку која се распознава брз подем и метеорски успешно напредување во јавната кариера, процеси што треба да ги разгледаме како забрзан тек на развиток (според теоремата на рускиот литературовед Георги Гачев), процеси низ кои се профилира молневито нашиот национален мислител во централна фигура на културата, во прво име на науката и уметноста. Среќната околност иако нема свое прецизно име, сепак треба да ја наречеме – исклучителна дарба и комплетна подготвеност за подвиг. Дваесет и пет годишниот професор на Катедрата за македонски јазик и словенска филологија на Филозофскиот факултет во Скопје, (формиран есента на 1946 година) којшто почнува да им предава на студентите три предмети: лингвистика, старословенски јазик и историја на македонскиот јазик, само по трите први семестри на своето присуство на предавач на првиот факултет на идниот скопски универзитет „Кирил и Методиј“ (што ќе се формира во текот на 1949 година) ќе треба да замине на отслужување на обврзниот воен рок – една година во Билеќе, во Херцеговина, во резервната школа за офицери-интенданти. Веднаш по враќањето од армијата ќе ја објави својата студија „Македонските учебници од XIX век: еден прилог кон историјата на македонската преродба“, Скопје 1949 година. Издавач: Главен одбор на Народниот фронт на Македонија. (Податокот за издавачот го спомнуваме за да се поврземе алегориски со новите состојби во кои се најдоа Југославија и Македонија по Резолуцијата на Информбирото од 1948-та година – отворен е *нов фронт*, во буквалната смисла на милитантниот збор. Бугарија го отфрла признанието на македонската нација и држава, кое заискри меѓу 1944 и 1948 година. Повторно им се наложи на македонските интелектуалци да бидат и творци и борци. Во кадровското планирање на идните стратегии на безмилосната и жестока идеолошко-политичка и јазичко-етничка војна, дарбата на Конески беше повторно препозната од страна на тогашните управувачи на југословенската република Македонија. Забликоти еден силен вругок на знаења, резони и патриотизам. Свездата на Конески блесна на македонското замрачено небо со сјајот на Аврора – спасоносно и ориентационо. Македонскиот излез во безизлезите отсекогаш се пронаоѓал во чесните македонски умови.

Во улога на водечки македонозналец, висококвалификуван и врвно компетентен, имајќи зад себе во само една квинквенија од минат труд веќе забележани творечки дострели и во науката и во уметноста (овде ќе ги спомнеме колку за мала илустрација: една драмска творба и три поетски книги (внимавајте, се мисли на квинквенијата 1945–1950, потоа одделните книги за – „Македонската литература и

македонскиот литературен јазик“, „По повод најновиот напад на нашиот јазик“, „Македонските учебници во XIX век“, „Македонската литература во XIX век“, „Македонскиот правопис со правописен речник“, уредникувањето во „Современост“ и др.)

И конечно, доаѓа 1952-та година во која проблеснува со сета раскош на национален мислител од највисок формат творечката енергија на Блаже Конески. Во тек на годините што му стојат на располагање за творечки исказ и неговата смрт во 1993-та година (7 декември) што значи буквално во тек на четириесет и една година. Блаже Конески твори и се бори за Македонија како клучен стратег на нејзината автономна суштина и како истакнат, та најистакнат репрезент на нејзината наука и уметност. Бидува декан на Филозофскиот факултет, ректор на Скопскиот универзитет „Кирил и Методиј“, прв претседател ина Македонската академија на науките и уметностите (1967), одборник на град Скопје, пратеник во Републичкото и Сојузното народно собрание, претседател на Сојузот на писателите на Југославија, носител на највисоките југословенски и македонски книжевни награди.

Меѓу спомнатава 1952 година, кога го издава првиот дел од „Грамафиката на македонскиот јазик – Увод. За гласовите. За акцентот“ и годината на неговата смрт, 1993-та, се протегаат плодните години на Блажевата богата и многустрана научна и уметничка актива. Во тој бликотен и блескотен наниз од значајни и важни дела практично не е возможно да се издели и издвои помала селекција на најважното, не затоа што кај него сè е важно (согледба што е точна, впрочем), но имено затоа што многустраноста на неговите пројави се распростира во повеќе научни дисциплини и интердисциплини – јазик, фолклор, стилистика, есеј, мемоарски запис, полемика, историографија, етнографија, литературна наука, а во уметноста – поезија, препев, раскажувачка проза, итн. Во сета оваа огромна материја основната позиција му е аналитичкиот проник во суштините на македонската национална самобитност и автентичниот авторски приод кон поимот македонска судбина. Блажевите знајби за Македонија се импресивни, недофатни, широки и длабоки, суштински и изворни, егзактни и асоцијативни. Блаже Конески ја сведува нацијата на културно-психолошка општност од луѓе, обединети преку единствена судбина. Тој, како и Крсте Мисирков пред него, ја смета нацијата како културна општност, па вложува мисловни напори во разјаснување на тој феномен. Ѓорче Петров ја сметаше нацијата за морална единица. Блаже Конески му се доближи на Мисирков, продолжувајќи ги неговите концепциски заложби во

афирмацијата на гледиштето дека јазикот и нацијата се синоними, па се заложи јавно да ја прокламира како национална програмска платформа тезата дека јазикот е нашата единствена и неподелена татковина. Овие поставки беа всушност една интензивна парафраза на познатата мисла на познатиот германски лингвист од XIX век, Вилхелм фон Хумболт, дека „единствената татковина е само јазикот“. Овие Блажеви поставки беа општоприфатливи за сите оние кај нас што себеси се сметаа за македонољупци; тие поставки беа радикална корекција на инертната политика на одлагање на јазичното прашање кај Македонците во вриежните години на крвавите пресметки со окупаторите на Македонија – Турци и Грци, Бугари и Срби.

Во својата инспиративна реч, произнесена во салонот на издавачката куќа „Мисла“, во Скопје, на 26 март 1986-та година, настапувајќи јавно во улога на промотор на книгата на Трајко Стаматоски: „Борба за македонски литературен јазик“, Блаже Конески ги резимира полногласно своите сфаќања за јазикот, нацијата и татковината во стил на вистински и непристорен национален мислител, со интонација на *optima fide*, со сугестивниот шарм на надарен оратор и со изворното вдахновение на голем и неприкосновен авторитет и на непогрешлив арбитар, со силовита реч на божествено разгневен оракул. Ја паметиме таа возбудлива епизода од неговата инспиративна реч. Ја паметиме како раритет и ќе ја приведеме овде како *memoria verbalis*:

„Послушајте Македонци! Бидете на штрек пред секаковите ‘правни’ диверзии, од каде и да идат, со кои се фрла кал на нашите светли датуми и нашите постигања. За нас повеќе отколку за многу други во светот јазикот претставува, со сè што е на него создадено како говорен и пишуван текст, најголемо приближување до идеалната татковина. Тој е заправо единствена наша комплетна татковина. И оние наши места што се испустени живеат во нашата традиција со песните, приказните, гатанките и пословиците, запишани некогаш во нив, и оние наши места што се испустени ги опишува, опева и слави современата литература на македонски јазик. Затоа и во моменти на ломења, раслојувања и колебања последно што треба да ни паѓа на ум е да ги поставуваме под прашање придобивките на нашата самостојна акција на јазичен план.

Тешко е во еден мал народ човек да се одбрани од романтизмот. Но тој романтизам кај нашиот народ не треба да претставува имитација на националните митови на големите народи, за да не се примени поуката од познатата басна. Тој

романтизам треба да нè свртува кон тоа што е изразена наша културна вредност и кон утешната мисла дека ние на светски план не сме сами, ами вклучени на вистинската страна против секаква дискриминација и против секакви дискриминатори“.

(Цитирано според зачуван примерок од ракописот на говорот – Г. Т.)

Како национален мислител Блаже Конески ги ниже своите ингениозни пораки најчесто во бројните интервјуа по весниците и списанијата, во одредени поводи и доста често без повод, настојувајќи да ја образложи својата позиција на доблесен бранител на своето племе и на својата татковина. Овој блок од текстови, настанати како усна импровизација при попатни разговори и изненадни анкетирања ни го откриваат македонскиов национален мислител низ разглас на негови гледишта, кои најчесто прилегаат на драгоцен исповеди и многу ретко на догматски проповеди, кои ѝ се туѓи на неговата творечка природа и на неговите мислечки predispozicii. Овдека би се задржале на еден текст, настанат во текот на последните години од животот на авторот. Текстот носи наслов: „Една ситуација и едно лично становиште“ (Текстот е диктиран на акад. Зузана Тополинска кратко време пред неговата смрт). Приведуваме овде неколку изводи а со цел да се заокружи претставата за неговата позиција на македонски национален мислител:

„...Повеќе од половина век јас пишувам песни на јазик на еден народ што го сочинуваат околу два милиони луѓе. Да биде мојата позиција уште поранлива, јазикот на којшто пишувам, македонскиот, е кодификуван допрва во 1945 година и јас лично сум зел извесен удел во тој чин, за потоа **пак** во текот на неколку децении да му се посветам како славист на изучувањето на историјата и современата состојба на својот мајчин јазик. Но не треба да го скријам ни тоа дека за сето тоа време на мојата литературна и научна дејност од некои центри на мој на Балканот ни се оспорува правото да пишуваме на свој јазик и да се сетиме за современа народна заедница. Дали не се работи тогаш за една неразбирлива и безрасудна тврдоглавост од наша страна?

Ми го поставуваа не еднаш директно прашањето дали се исплаќа човек да создава јазик за два милиона луѓе? Што можев да одговорам! Можев да свртам на шега и да речам дека судејќи по тоа што не сум богат човек таа работа не била лу-

кративна. Сепак, јас најсериозно велев дека некој што подобро од нас сите знае какво треба да биде устројството на светот очевидно решил покрај големите народи и јазици да има и мали народи и јазици.

Но, дијалектичката вештина не го спасува човека од чувството на потиштеност, кога неговата дејност се следи со потценување и презир. Македонските поети се наоѓале и се наоѓаат постојано под таа психичка пресија.

Првите мои песни на македонски јазик датираат од 1939 година. Имав тогаш осумнаесет години. Веќе во една од тие најрани песни ја искажувам горчината од реалноста, во која требаше да настапи нашата генерација. 'Рика во мене маката – се вели таму – дека сум роден во смачкано племе'. Но, за жал, никој не избира кога и каде ќе се роди. Нашата земја, Македонија, беше најрано христијанизиран словенски регион. Но, во XIX век тој регион стана периферен спрема центрите на националната диференцијација на Балканот.

Ни еден од тие центри не беше доволно закрепнат во културен и економски поглед да може да ги привлече во својата сфера нашите краишта и да го модернизира животот во нив. Ние не можевме да чекаме дури тие да созреат. Кај нас почна самостојна национална акција. Така, по силата на историските околности, се случи да станеме мал, оспоруван народ. Ние, мојата генерација, тогаш млади и неопитни, тргнавме во животот посветени на македонската идеја, готови да ѝ служиме како на нешто свето и светло, загрижени за судбината на својот народ. Ние бевме уверени дека имаме браќа во целиот свет. Кочо Рацин (1908–1943), когашто ние го сметаме за основоположник на современата македонска поезија, во една своја песна се обраќа на мајката со молба да не жали што не стекнал свој дом, зашто куќа му е целиот братски свет. Но оние од спротивната страна ни поставуваат постојано граници, сопки и пречки. Цели педесет години подоцна јас бев принуден да се вратам пак на мотивот од својата спомната рана песна и дури со иста болка да изјавам дека 'уште рика маката во мене дека сум роден во смачкано племе', а на друго место да речам дека ние, македонските поети, вршиме можеби 'најзалудна работа на светот'. Сепак не се предавав. И мојата вера најде во истата песна израз во зборовите: 'Но сепак, се надевам, дека не е туку така / што сум бил подложен на таков искус / и на таква маќа'.

Како што гледате, мене многу ме преокупираше прашањето за смислата да пишуваш поезија на јазик на мал народ. Не еднаш сум го чул мислењето, и од свои пријатели во странство, дека сум јас погрешно пласиран човек. Тоа значи дека не требало да се родам каде што сум роден или, во најмала рака, требало со време да се иставам оттука и да си ја барам среќата на друго место.

Познато е дека некои поети, и кога почнале да пишуваат на својот 'мал' јазик, подоцна со успех се потврдиле и стекнале дури меѓународна репутација, преминувајќи на некој светски јазик. За таа појава се наоѓа објаснение во една целосна општествена и лична ситуација. И мене не еднаш ми се обраќале со прашање зошто не пишувам на еден од веќе афирмираните јужнословенски јазици. Во мојата ситуација не беше можна ни помислата за таква преориентација. Зошто? Затоа што за мене едно такво решение би значело интимен пораз. Јас би го доживеал тоа како изневера кон својата генерација, кон своите врсници, понесени од македонската национална идеја. Не еден од моите другари падна како жртва за таа идеја во годините на антифашистичкиот отпор. Загинаа и неколку македонски поети, меѓу нив и нашиот родоначалник, Кочо Рацин. Јас не можам да го покажам нивниот завет. Сакам, за да нема недоразбирање, да подвлечам дека е тоа мој личен опит и дека јас не мислам својата позиција да ја обопштувам и да ја сметам за задолжителна за секој македонски писател. Секој со наоѓа во некои посебни околности и секој има право на свој избор“.

(„Стожер“, орган на ДПМ,
декември 1998 г., год. II, бр. 28, стр. 38).

Текстот „Една ситуација и едно лично становиште“ е најверојатно базична платформа врз која Блаже Конески го образложува своето промакедонско вјерују. Преку овој текст тој, како национален мислител ја декларира својата позиција, која всушност е цврсто втемелена врз една категорична определба PRO MACEDONIA. Оваа позиција е мошне блиска до оние сфаќања на Н. А. Бердјаев, кои ја определуваа нацијата како единство на историската судбина, и осознавањето на таа судбина го сфаќа како национално осознавање. Всушност, нема да згрешиме ако ја наречеме оваа импресивна позиција како *резиме на осјиваренаиџа македонска идеја*.

Блаже Конески, знајно им е на сите, останува како гласовит актер на поновата македонска историја, со сето она што го вложи во ризницата на нашата наука и уметност: азбука, правопис, речник, историја на македонскиот јазик, дваесетина стихозбирки, книга раскази, преполни грски препеви од светската поезија, записи, толкувања, растајнувања, кажувачки, расплетки на легенди, дешифрирања на кодови. Многушто е творечката емисија на Блаже Конески. Може слободно да се каже дека полифоничноста на неговата творечка природа е во чудесно согласје со историскиот воскрес на македонскиот народ. Како енциклопедиски дух, со огромен креативен потенцијал и раскошна ерудиција стекната по пат на системно и солидно образование, тој ѝ дава силен печат на својата епоха, во која се вложува без остаток, речиси со фанатизам на аскет. Извишувајќи се како непокрелив творец во повеќе и во различни парцели на македонската духовна оператива, осмислувајќи на дело еден логичен континуитет на големата традиција милениумски долго растегната низ времето – од светиклиментовата епоха до триумфалното македонско самонаоѓање, со достоинствата на една исклучива самосвест чии пулсации го оживотворија нашето време, овој вонсериски произведувач на духовни блага ја задолжи нашата култура со дела од непреодно значење.

Во просторот на македонските културни релации Блаже Конески останува поимски како дејственик кому му тргнало од рака да ги помири во една чудесна спрега, рамна на обрзацова синтеза, каприциозните крајности на науката и на уметноста. Потчепна неговото љубопитство и ваму и таму, во недоброј дисциплини на духот и на националните обврски и им втисна на сите тие работни пројави блескотни отпечатоци на својот истражувачки дух, обдарен со вонредна смисла за проникливост и на аналитика. Прегрнувајќи ја како висок творечки принцип формулата на таканаречената сложена едноставност, Блаже Конески ѝ даде на својата научна мисла димензии на комуникативност, а на својата строга и усвитена исповедна, реч во поезијата – тежина на мудрозборство. Нему му беше присушта интелектуалната рефлексивност, па како на поет по призвание (вокација) му прилегаше и здржаната патетика и пригушениот крик на внатрешниот монолог. Тој ги обедини во своите еруптивни изблици на поетската исповед белезите на оние суптилни карактеристики на времето, средината, единката. Вникна потајум кон длабочините на трагиката што ја бележи обдарената личност во мала средина, па изнанижа создајќи, луцидни и сентенциозни, за судбината на творецот кај помалите народи. Во таа насоченост ја емитира и својата последна порака на

Рациновите средби, во ноември 1993-та година, порака што веќе во коментарите на нејзините првослушачи придоби контури на негов тестамент, на негов сигнал до потомството.

Многузаслужен е Блаже Конески и за Македонија и за културата воопшто на балканските простори. Благовремено подготвен за подвиг, тој ја знае цената на тој чин и дволичноста на секоја победа, па, оттука и најмалку му пристоеше да ликува зад плипотот успеси! Строгоста на неговите житејски принципи и морални норми до кои држеше не му остави шанси за самозаборав од постигнатото, на задоволство од стореното. Подолго изнемоштен физички од многуимената натрапница-болест, тој упорствува во чинот на нејзиното надмудрување, елиминирање, па другарува со перото, според она цепенковско сфаќање дека само умирачката може да му го отме перото од раце. Цепенковски полуслеп, тој во пишаниот збор открива виделина.

Многушто е напишано за Блажета Конески уште приживе. Многу што допрва и ќе се пишува. Факт е дека тој претставува во поимска смисла, во духовната историја на Македонците – межник, налик на оние крајаголни камења што ги разграничуваат епохите. Во редоследот на монументалните вредносни знаци на македонската културна историја, нему ќе му припадне со право честа да ја омеѓи епохата на македонската модерна историја, оној временски интервал наречен регуларен тек во развитокот на македонската литература. Во таа смисла тој се наредува во поворката на плејадата сонцелубиви Македонци, веднаш покрај Миладиновци, Прличев, Мисирков, Рацин, му немаше рамен во длабинското читање на душата на Македонија, на нејзините легенди, топоними, гачки и сторенија. Штедро ја раздиплуваше својата прекрасна знајба на нашинскиот феномен на опстојбата низ невремињата. Го прелистуваше со страст на прониклив врвен зналец старословенското писмо и инвестираше раскошна љубов кон своето, неоти библиски пророк, кому гледбата во времето му се распостила со неизмерна сила на видовитост и мудрозборје. Еднаш во векот се раѓаат ваквите луѓе. Среќни сме како народ што божјата добрина ни го подари за да имаме и ние со што да се пофалиме, со што да се гордееме. Со него сме свет во светот на културата и на духовниот престиж. Алем-камен е тој во дијадемата на нашата нација.

Гане ТОДОРОВСКИ

БЛАЖЕ КОНЕСКИ – НАЦИОНАЛЫНИЙ МЫСЛИТЕЛЬ

(Резюме)

В этом очерке говорится о профиле выдающегося македонского ученого и замечательного писателя Македонии – Блаже Конеского (1921–1993), которому бы в 2001-ом году исполнился 80 лет с дня рождения. Македонская академия наук и искусства отметила эту годовщину международным торжественным и рабочим собранием.

Автор очерка представляет Блаже Конеского в роли первого голоса современной македонской науки и литературы, лингвистической и литературоведческой мысли, выражая свое понимание и свой взгляд на огромный вклад этого знаменитого деятеля македонской современной культуры, назвав его – национальным мыслителем!

В современном македонском обществе, в течение пятидесяти лет (1945–1993) Блаже Конески является центральной фигурой развития современной македонской культуры возглавляя целый ряд институтов и организаций национального уровня и государственного значения. Блаже Конески был первым редактором литературных журналов в повоенной Македонии: „Нов ден“, „Современост“ (1945–1948), он является первым председателем Союза писателей Македонии (1947), ректором Скопского университета „Кирил и Методий“, первым председателем Македонской академии науки и искусства (1967). Блаже Конески, также, является автором первой „Граматики македонского языка“ (1952), автором первой „Истории македонской литературы XIX столетия“, главным редактором „Словаря македонского языка“ (1963–1966), председателем Союза писателей СФР Югославии, выдающим поэтом международного значения, прекрасным переводчиком славянских поэтов (русских, чехских, польских, сербских, хорватских, словенских и болгарских), автором знаменитых эссе.

Автор очерка, плане всей этой огромной обязанности к сличности Блаже Конеского в македонской науке и литературе, считает его, национальным мыслителем, отдавая тем самым глубокое уважение и общую благодарность македонской общественности за все, что Конескому удалось сделать в утверждении, развитии и укреплении македонской национальной культуры. В тексте следуют разъяснения этого необходимого раздумья.

Блаже РИСТОВСКИ

МИСИРКОВ ВО ИСТРАЖУВАЧКАТА ВИЗУРА НА КОНЕСКИ (Обид и за споредбено видување)

Мисирков и Конески се два вишни брега на единствената културно-национална река. Но тие се автентични изразители на две различни епохи на македонскиот дваесетти век. Крсте Мисирков е сувенирениот претставник на првата половина, а Блаже Конески неподделен владетел на втората. Тоа се двата незаменливи корифеја на македонската научна мисла и културно-национална акција што ѝ дадоа, според можностите на историските околности, неизбришлив печат и на македонската славистика во меѓународни релации.

1.

И двајцата потекнуваат од селска средина и своето славистичко образование го завршуваат на туѓи јазици во својата и во словенските земји. Обајцата уште во родниот дом пројавуваат интерес за македонското народно творештво, но и за својот јазик и националната припадност и судбина. И двајцата се запишуваат на студии по медицина, а веднаш се префрлуваат на преферираниот факултет. Научноистражувачкиот интерес го пројавуваат уште по запишувањето на универзитетот – едниот со проучување на историјата, јазикот, фолклорот и историската и современата етнографија на српско-бугарско-македонското тромеѓе на Балканот, а другиот со темелно истражување на родниот прилепски дијалект и фолклор. Културно-националната историја им станува научна опсесија и пројавуваат изострен слух за гласот на историскиот момент. Со рано пројавени литературни амбиции, Мисирков и Конески во јазикот го согледуваат фокусот за изградбата на националната свест и за единството на расцепканиот народ по патот кон сопствена држава. Затоа и веднаш по завршувањето на

славистичкото образование ја претпочитуваат националноослободителната акција со кодификација и афирмација на современиот македонски јазик, азбука и правопис.

И додека едниот мораше самиот да се откаже од веќе прифатените постдипломски студии на Катедрата за словенска филологија на угледниот Петербуршки универзитет, а потоа целиот свој краток живот се обидува да се врати на универзитетската кариера и мечтае и работи за отворање Македонски универзитет и Македонска академија на науките, другиот ја искористи историската шанса и стана еден од основачите и организаторите и на Универзитетот во Скопје и на МАНУ.

Инаку, и Мисирков и Конески беа како профил комплексни филолози-слависти. И едниот и другиот беа иницијатори и организатори на разни научни и други друштва, но едниот само се обидуваше да ги издава и да ги редактира првите македонски научно-литературни списанија, а другиот ја имаше среќната можност и да го направи сето тоа во веќе извојуваната национална држава. Значи, беа слични профили што симболизираат различни епохи од македонскиот XX век.

2.

Конески имаше само пет години кога Мисирков во најплодоносната возраст го напушти поприштето. Немаа можност за лична средба, но како орачи по истата бразда на неразораната нива создадоа дело што претставува историска целина на два издиференцирани профила. Па сепак, буди не само научен интерес односот на Конески кон делото на Мисирков.

Веќе и јавно е поставувано и елаборирано прашањето: кога Конески го запознал Мисиркова¹ и во каков контекст?

Уште за периодот на ученикувањето во Крагуевац Блаже Конески категорично декларира: „...откако сум свесен за себеси, јас се сметам за Македонец. Немало кај мене никакви тука нити тешкотија во тоа осознавање, нити дилеми. Јас мислам дека тоа важи и за целата моја генерација, за сите тие млади луѓе што се собираа во тие кружоци да читаат литература, да се упатуваат во марксизмот, да разбираат нешто за своето национално минато, во тие кружоци што меѓу нас особено ги создаваше Борка Талески. Во самиот Крагуевац

¹ Димитар Димитров, *Имејто и умот*, „Наше дело“, Скопје, 1999, 154–158; Блаже Ристовски, *Македонската кауза. Реагирања, йолемии, инштервјуа*, Три, Скопје, 2001, 379–388.

ние ги дискутиравме истите прашања... А се сеќавам дека водевме разговори и на национални теми. И како сега ми е во умот една вечер, кога ние во спалната, десетина души, пред спиење, разговаравме за тоа како Македонија треба да се ослободи, македонскиот народ да се ослободи, треба да имаме држава. А јас прашав: а што ќе правиме со јазикот? А еден одговори: Тоа не е важно. Ние прво треба да се ослободиме, па лесно ќе се реши прашањето за јазикот. Не, – продолжува Конески – јазикот треба да биде македонски. Ама, каков да биде? Ние не замислувавме друг јазик. Но каков да биде. Јас можам да кажам дека не останав сосем задоволен во себе од таа реакција. Јас мислев дека сепак треба да бидеме поначисто со тоа каков ќе биде нашиот јазик².

Тоа е првата (посредна) врска на Конески со Мисирков што само се чувствува. Историските околности ги терале кон слични ориентации.

Потоа Конески додава: „Во Крагуевац јас почнав да пишувам и на македонски јазик. По моите нотеси се гледа дека во 1939 година јас веќе сум пишувал на македонски јазик. ... Но во секој случај ние веќе бевме упатени во тоа дека треба на свој јазик да пишуваме. Таа смена на јазикот, при пишувањето на поезија, кај мене се изврши во Крагуевац“³. Кој го упатил? Средината, Талески? (Во истата ситуација беше и студентот Мисирков кога дојде импулсот од Лавров⁴.)

Со таква свест Блаже Конески заминува во Белград и се запишува на медицина, но уште во следниот семестар се префрлува „на литература“. Зашто, вели, „...јас се заинтересирав за македонската проблематика. Значи, имав некаква цел, што го осмислуваше моето учење“⁵. Од истите причини и со истите цели и Мисирков го префрла студентското досие од Военомедицинската академија во Историско-филолошкиот факултет⁶.

Токму во тоа време Конески во Прилеп го читал зборникот на Миладиновци, а во Белград се запознал и со Цепенков. Важно е дека уште во српската престолнина тој требало да направи „некаква семинарска работа“ и, како и Мисирков во Петербург, требало „многу

² Цане Андреевски, *Разговори со Конески*, Култура, Скопје, 1991, 76–77.

³ На истото место, 78–79.

⁴ Блаже Ристовски, *Раниите ракописи на Крстије П. Мисирков на македонски јазик*, МАНУ, Скопје, 1998, 23–34 и 47–62.

⁵ Цане Андреевски, цит. дело, 90.

⁶ Блаже Ристовски, *Порирејќи и процеси од македонската литература и национална историја*, II, Култура, Скопје, 1989, 123–132.

време“ да поминува во Народната библиотека. „И, еден ден,... тоа може да биде есента четириесетата година – еден ден гледам таму на еден од рафтовите, – што беа достапни за читателите, да можат да земаат книга, да ја погледаат, – гледам една серија дебели книги ‘Зборник за народни умотворенија’. Тоа е бугарскиот Зборник за народни умотворенија на Министерството за народно просвештение. Земам една од тие книги. Отворам, кога гледам – народни песни за Марко Крале, на македонски јазик. Тоа беше за мене едно огромно откритие. Како Америка да сум ја открил⁷. И Мисирков не само ги читал истите публикации, туку исто така се заинтересирал за народните македонски песни, па и дипломската работа му ја посветил токму на „Македонскиот крал Марко“⁸.

Но и Конески не читал само македонски народни песни во овие зборници, туку тој внимателно и ексцерпирал материјали. „Јас веќе се посветував на изучувањето на македонските текстови, а тоа значи и на изучувањето на македонскиот јазик. Знаам дека Борка Талески ми се обрати во Белград со еден предлог да му направам некаков проект на македонската азбука. Ми велеше: ‘Сега излегуваат текстови на македонски’, – тој притоа ја имал предвид илегалната литература, што мене не ми беше достапна, – ‘а нема ред во јазикот, дали можеш ти нешто да направиш?’. Јас се обидов. Направив еден проект“⁹. Нели и Мисирков уште во 1900 година правеше напори да ја дефинира македонската азбука¹⁰.

Значи, ако во есента на 1940 година, уште во Белград, Конески ги имал прегледано овие зборници, не можело во врска со семинарската работа тој да не се заинтересира и за други слични софиски изданија од таков карактер, па и за „Периодическо списание“, во кое беше публикувана и огромната статија на А. Теодоров-Балан „Една македонска теорија“¹¹ со изворно исцитирана речиси половината од книгата „За македонските работи“. Освен тоа, токму во мај 1940 година и Коле Неделковски во Македонскиот литературен кружок во Софија ја донел книгата на Мисирков, заедно со други негови објавени текстови и ракописи од оставнината. По разгледувањето на делото на

⁷ Цане Андреевски, цит. дело, 91–92.

⁸ Блаже Ристовски, *Крсии Мисирков. Нови исјражувања и сознанија*, Матица Македонска, Скопје, 2000, 282–298.

⁹ Цане Андреевски, цит. дело, 93–94.

¹⁰ Блаже Ристовски, *Крсии Мисирков...*, 112–150.

¹¹ А. Теодоров-Балан, *Една македонска теорија*, „Периодическо списание“, LXV (год. XVI), 9–10, свезка 1904, Софија, 1905, 780–833.

Мисирков од кружочниците, Митко Зафировски лично го донесол во Белград преписот од книгата „За македонцките работи“ за да се препечати во Вардарскиот дел на Македонија¹². Бидејќи врските на македонските студенти во Белград со дејците од Македонскиот литературен кружок беа веќе воспоставени (по посетата на Софискиот универзитет во 1939 година)¹³, а Конески се движел имено во тие студентски кругови, тој можел да слушне нешто и за таа идеја.

Кога по окупацијата Блаже Конески се префрлил на Софискиот универзитет и работел семинарска работа за Димитар Матов, а професор му бил и самиот А. Теодоров-Балан, тој одново морал да ги пребарува можните извори и да се запознае поодблизу со изворите за темата. Самиот кажува дека уште тогаш се запознал со трудовите на Јаѓиќ, Облак, Комаров, Драганов и други слависти, но, вели, „тука се натрупуваат некои моменти во паметењето, па може да се мешаат, мислам дека дојдов и до оној приказ на Теодоров-Балан за книгата на Мисирков ‘За македонските работи’ [к. н.]. Има еден долг приказ на Александар Теодоров-Балан, тогаш професор на Универзитетот во Софија, за книгата на Мисирков“¹⁴.

Меѓутоа, Конески сепак изречно кажува дека самата книга „За македонцките работи“ лично не ја имал видено, но макар и посредно веќе знаел за неа и токму затоа и ја побарал во Библиотеката: „Книгата не ја знаев. Се сеќавам – вели – дека ја побарав книгата во Универзитетската библиотека во Софија и мене службеникот ми рече: ‘Зошто Ви треба таа книга?’ Јас не знаев дека е таа... под клуч. Јас реков: ‘Па, имам... професорот ми даде таква семинарска работа’. Но, книгата не ја добив“¹⁵.

А кога зборува за работата на Првата јазична комисија во 1944 година, Конески како да почувствувал оти треба уште покатегорично и поимплицитно да одрече дека гледиштата на Мисирков му биле познати: „Мисирков – вели – мене лично не ми беше познат тогаш. Дали на некој друг му бил познат, јас тоа не можам да судам... Но, колку што се сеќавам, навистина, неговото име не прозвуче тогаш,

¹² Блаже Ристовски, *Крстје Мисирков...*, 479–486.

¹³ Михаил Сматракалев, *Македонскиот литературен кружок*. Предвод и предговор Васил Тоциновски, Мисла, Скопје, 1993, 164–178; Блаже Ристовски, *Македонски летопис. Раскопки на литературни и национални теми*, II, Македонска книга, Скопје, 1993, 276–277.

¹⁴ Цане Андеевски, цит. дело, 124–125.

¹⁵ На истото место, 125. И во разговорот со Ј. Павловски („Бев со нив“) Конески вели: „Јас го знаев по име и по некои критички пишувања за него во бугарскиот печат“ (Јован Павловски, *Време минато време сегашно*, Ми-Ан, Скопје, 2002, 342–343).

барем не поизразито¹⁶. Јас прв напишав приказ на книгата на Мисирков кај нас, но 1945 година, во ‘Нова Македонија’ излезе, откако оваа работа беше свршена. Кога бев во јуни 1945 година во Софија со Митко Зафировски¹⁷, тогаш ја прочитав таму книгата на Мисирков. Си направив белешки и објавив една опширна статија под наслов ‘Една македонска книга’¹⁸. И тоа беше прв чекор на популаризација на Мисирков кај нас. А за мене тоа беше првиот момент на запознавање со неговата работа. Меѓутоа, натаму се покажа дека претходно Рацин веројатно имал достап до неа, Коле Неделковски имал и други¹⁹.

Истово го кажува Конески и во воведниот текст на првиот дел од својата Граматика²⁰, како и на други места. А во врска со решенијата за македонскиот литературен јазик, азбуката и правописот во 1945 година тој уште еднаш не случајно потенцира: „Најбитно е тоа што и без користење на Мисирков, нашите решенија од четириесет и петтата година, главно, се движат во тој круг, каде што и тој ги бараше решенијата на својот проект. Тоа значи дека е тоа еден процес што, во одредени моменти на својата кулминација, доведува до слични решенија“²¹.

¹⁶ Значи ли ова дека тој сепак знаел оти тоа „прозвучило“, макар и „не поизразито“?

¹⁷ Митко Зафировски секако му зборувал за Мисирков и за неговата книга и токму заради тоа било и патувањето. Екатерина Мисиркова до последниот миг нè убедуваше дека личниот примерок на Мисирков од книгата „За македонските работи“ ја зел по Ослободувањето имено Зафировски, со когошто таа се познаваше уште од 1940 година, кога беше ја посетиле со Вапцаров, Марковски, Абациев и Неделковски.

¹⁸ Насловот е многу сличен на Балановиот!

¹⁹ Цане Андреевски, цит. дело, 145.

²⁰ Блаже Конески, *Граматика на македонскиот литературен јазик. Дел I. Увод. За гласовите. За акцентите*, Државно книгоиздателство на НР Македонија, Скопје, 1952, 36: „Иако во моментот кога се решаваше дефинитивно прашањето за нашиот литературен јазик, при крајот на 1944 и во почетокот на 1945 г., книгата на Мисирков не можеше да биде земена предвид, поради тоа што не се наоѓаше во Македонија, таа не остана непозната за некои наши луѓе веќе пред тоа.“ Кон тоа Конески додава: „Мислата на Мисирков сепак успеа да најде одглас меѓу првите претставници на современата наша литература. Несомнено дека таа на нив беше укажала значително воздејство. Меѓу другото, фактот што така спонтано му се призна кај нас правото на централното наречје да ја даде основата на литературниот јазик, треба во извесна мерка да се должи и на тоа воздејство од Мисиркова.“

²¹ Цане Андреевски, цит. дело, 146.

Од расположивата документација и воопшто од истражувањата на прашањето може да се констатира:

1. Блаже Конески веројатно ја немал лично видено книгата на Мисирков²², но тој (макар и посредно) знаел за неа, за нејзините идеи и воопшто за нејзината содржина. Преку критиката на Балан му бил познат во основата текстот и ставовите на Мисирков од 1903 година, па следствено и неговата азбука и правописот (Балан цитатите ги предава според Мисирковиот оригинал!). Не туку-така отишол да ја бара во Библиотеката.

2. Скоро половината членови од Првата јазична комисија биле исто така запознаени со книгата и со гледиштата на Мисирков²³, па и за основите и принципите за кодификацијата на современиот македонски литературен јазик:

Венко Марковски ја имал в раце книгата и преписот од текстот што го направил Коле Неделковски за потребите на Македонскиот литературен кружок, лично бил кај сопругата на Мисирков (заедно со Неделковски, Вапцаров, Абаџиев и Зафировски), учествувал во дискусијата за книгата во Кружокот и на 3 мај 1940 година на син му д-р Сергеј К. Мисирков му ја испратил и тој својата тогаш излезена нова стихозбирка „Луња“ со своерачна посвета (на македонски јазик)²⁴.

Д-р Ѓорѓи Шоптрајанов, според неговото повеќепатно лично кажување и според повторуваното сведочење на Јован Костовски, уште пред 1932 година ја имал „За македонските работи“ во својата лична библиотека и тогаш, пред апсењето, му ја дал на Рацина²⁵.

²² И авторот на првата Македонска граматика објавена по Ослободувањето Круме Кепески во едно интервју изјавува: „Ние воопшто не знаевме дека Крсте Мисирков тоа го ставил на книга далеку порано. Книгата на Мисирков ‘За македонските работи’ првпат ја видов во 1944 година“ („Нова Македонија“, 31. X 1981, 5). Дали наведенава година не е печатна грешка и треба да стои 1946?

²³ За Мисирковата книга знаеле: В. Марковски, Ѓ. Киселинов, Ѓ. Шоптрајанов, Д. Џамбаз и самиот Б. Конески, а од „Стенографските белешки“ се гледа дека за тоа се зборувало и во дискусиите на Јазичната комисија (Д-р Стојан Ристески, *Создавањето на современиот македонски литературен јазик*, НИО „Студентски збор“, Скопје, 1988, 228–317), како и во некои други тогашни документи.

²⁴ Блаже Ристовски, *Крсте Мисирков...*, 479–486.

²⁵ Блаже Ристовски, *Кочо Рацин. Историско-литературни истражувања*, Македонска книга, Скопје, 1983, 174.

Даре Цамбаз, според личното сведочење, ја добил книгата на Крсте Мисирков во бугарскиот затвор во времето на окупацијата и врз основа на неа уште тогаш правел скица за македонска граматика²⁶.

Ѓорѓи Киселинов бил близок со Мисирков уште како студент во Одеса и имал можност во честите посети во неговиот дом лично да ја чита книгата. Тој и подоцна, до пред смртта на Мисирков, бил во писмена кореспонденција со него²⁷.

Најпосле, и самиот Б. Конески, како што можеше да се види од цитираните негови изјави, посредно го познавал Мисирковото дело, иако, како што вели, лично сè до јуни 1945 год. книгата ја немал видено.

3. Блаже Конески „од трети ден“ ја напуштил Конференцијата на Филолошката комисија²⁸, но тој го слушал опширното излагање на Венко Марковски, кој во дискусијата меѓу другото рекол: „За тоа централно македонско наречје прекрасно разбирање произнесе Крсте Мисирков, роден во Ениџе Вардар, кој постави како принцип, оти македонскиот јазик не е ни болгарски ни сѐрбски јазик. Мисирков водел околу тоа голем спор во 1903 година. Него во Болгарија го правеле луд, Сѐрбите го дѐржеле за ненормален... За јазикот – вели потоа – мнозина работеле и мислиле и јас сакам да кажам неколку примери. Случајот со Крсте Мисирков го спомнав...“²⁹.

Даре Цамбаз исто така во духот на Мисирков опширно го образлага „централното македонско наречје како основа на македонскиот литературен јазик“³⁰, а Ѓорѓи Киселинов додава уште едно искажување за Мисирков: „Но вие знаете – рекол тој – оти болгарите велат дека основите на нашите југословенски јазици са бугарски, сѐрбите велат дека са сѐрпски. Ама ние македонци имаме пѐрв литературен јазик, ако сѐрбите мислат оти е сѐрпски, а болгарите мислат оти е болгарски. Таја мисла не е моја, но на Кѐрста Петковиќ и ја искажа 1911 година, кога се готвеше сојузот меѓу Сѐрбија и Болгарија“³¹.

²⁶ Според неговото лично соопштение (на наше прашање), коешто во писмото од 13 март 1964 година ни го испрати во Љубљана.

²⁷ Блаже Ристовски, *Крсте П. Мисирков. Прилог кон иѐроучувањето на развојокојот на македонската национална мисла*, Култура, Скопје 1966, 577; Крсте П. Мисирков, *Одбрани сѐираници*. Приредил Блаже Ристовски, Мисла, Скопје, 1991, 669.

²⁸ Д-р Стојан Ристески, цит. дело, 317.

²⁹ На истото место, 245–246.

³⁰ На истото место, 250–252.

³¹ На истото место, 274. Во тоа време Ѓорѓи Киселинов имаше поблиски врски со Мисирков, па овој под псевдонимот Macedo објави и статија

И во Резолуцијата по завршувањето на работата на Комисијата пак меѓу другото се одбележува: „Се изнесе и прекрасното разбирање на К. Мисирков за централното наречје и неговото мнение, оти македонскиот јазик не е ни болгарски ни српски јазик“³². И во „Елаборатот на Комисијата за установување на македонски литературен јазик, азбука и правопис“ одново се потенцира: „Во филолошката наука, можеби уште ќе продолжат старите спорови околу проблемот за припадноста на македонскиот јазик и неговото место меѓу соседните славјански јазици. Можеби уште нема да биде општо усвоено обективното и точно становиште на Крсте Мисирков, дека македонскиот јазик е самобитен јазик, близок до двата братски јазици, но и различен од нив“³³.

Следствено, директно или индиректно, во Комисијата се знаело и се дискутирало за ставовите на Мисирков. Иако Конески до крајот на својот творечки научен интерес Мисирковото дело го квалификува само како „обид за кодификација“³⁴, самиот тој истовремено констатира: „Основните становишта на Мисирков за обликот на македонскиот литературен јазик се сумираат врз овие принципи“ и ги цитира Мисирковите завршни формулации од неговата книга:

„...Прво, Македонија да се неутрализира за Бугарија и Србија и да се оддалечи еднакво од двете држави и друго, она треба да се обедини на јазична основа. Тие принципи ќе раководат изработувањето на литературниот наш јазик; они ќе раководат и правописот.“

На тие два принципа одговараат: 1, Прилепско-Битолското наречје за литературен јазик, како еднакво далеку и од српскиот и бугарскиот јазик, и централно во Македонија. 2, фонетичниот правопис со употребените во таа книга писмени знакови и со мали отстапки на етимологијата и 3, речничкиот материјал да се собрани од сите македонски наречја“³⁵.

Карактеристично е што и решението на Новата комисија за јазикот, азбуката и правописот од 1945 година самиот Блаже Конески исто така го формулира во три содржински адекватни точки:

(„Автономија Македонија“) во сп. „Славјански југ“ што го коиздаваше токму Киселинов во Одеса (Крсте П. Мисирков, цит. дело, 355–356).

³² Д-р Стојан Ристески, цит. дело, 316.

³³ На истото место, 323.

³⁴ Блаже Конески, *Македонскиот литературен јазик*, Реферати на македонските слависти за XI меѓународен славистички конгрес во Братислава, МАНУ, Скопје, 1993, 17–19 и 23.

³⁵ К. П. Мисирков, *За македонските работи*, София, 1903, 145.

„1. Во македонскиот литературен јазик треба да се установаат оние форми од централните говори што во најголем степен ќе ги поврзат сите наши говори и ќе бидат лесно приемливи за луѓето од сите наши краишта.

2. Во македонскиот литературен јазик треба до најголема степен да се изрази неговата народна основа. Речникот на литературниот јазик да се обогатува со зборови од сите наши дијалекти, да се изградуваат нови зборови со живи наставки, и само колку што е потребно да се усвојуваат и туѓи заемки.

3. Македонската азбука да биде составена од толку букви колку што има гласови во литературниот јазик. Правописот да се изработи врз фонетскиот принцип³⁶.

Всушност, нема никаква суштествена разлика помеѓу принципите за изградбата на македонскиот современ литературен стандард во 1903 и 1945 година. Треба да се потсетиме дека само по две години, вслушувајќи се во критиките, забелешките и сугестиите на народот и на филолозите, во своето списание „Вардар“ (1905) Крсте Мисирков значајно ја упрости и ја стандардизира литературната норма. Истото тоа го направи и Конески две години подоцна во новиот Правопис од 1947 година.

3.

Мисирков не ни можеше да размислува за некакви свои заслуги, ниту пак да очекува некакви награди за својата кодификација. Тоа беше всушност дел од Програмата на „Новото движење“ на неговата генерација и пред сè на Македонското научно-литературно другарство како негов репрезент. Тие принципи беа објавени уште во јули и август 1902 година во органот на Македонскиот клуб во Белград „Балкански гласник“³⁷, а детално беа образложени во Меморандумот на Другарството до Руската влада и до Советот на С.-Петербуршкото словенско благотворно друштво од 12 ноември истата година³⁸. Овој јазик и правопис со членот 12 од Уставот на Другарството во 1903 година беше

³⁶ Блаже Конески, *Грамаџика на македонскиот литературен јазик*, дел I, Државно книгоиздателство на НР Македонија, Скопје, 46–47.

³⁷ Д-р Блаже Ристовски, *Димитрија Чувовски (1878–1940) и Македонскиот научно-литературно другарство во Пејроград. Прилози кон истражувањето на македонско-руските врски и развојот на македонската национална мисла*, I, Култура, Скопје, 1978, 119–120.

³⁸ На истото место, 183–185.

воведен и во задолжителна службена употреба³⁹, на него како прв практикум беше публикувана книгата на Мисирков „За македонските работи“, како и првото списание „Вардар“ (1905), а имаше практична примена и подоцна сред македонската интелигенција. Идеологијата на Мисирков и Чуповски и воопшто на Другарството имаше особен одзив токму во деценијата пред Втората светска војна и индиректно стана програмска политика и на оружената Националноослободителна борба на Македонците во сите делови на раскинатата Македонија.

Блаже Конески пак беше и остана главниот и најквалификуван инспиратор и формулатор во тој историски момент на озаконетата кодификација на современиот македонски литературен јазик. Но неговите огромни заслуги се всушност во натамошниот развиток и афирмација на нашиот стандард. Конески е коавтор на сите послешни правописни нормативни прирачници, но и на првата и сеуште основна научна Граматика на македонскиот литературен јазик, на Историјата на македонскиот јазик, на Историската фонологија, редактор на првиот институтски тритомен Речник на современиот македонски јазик, проучувач и издавач на старословенски и други текстови и најрепрезентативен афирматор на нашата славистичка мисла, на нашиот јазик, литература и културно-национална историја. Па сепак тој скромно вели: „Јас воопшто не мислам дека за мене се сврзани некои историски заслуги. Нити чувствувам потреба за тоа, нити ми е тоа потребно. ... Нека биде јасно дека јас можеби немам апарат за тоа, не сум мислел дека некаква историска улога имам“⁴⁰.

На друго место Конески уште подецидно објаснува: „...можеби многу поважно беше да се има слух за времето. Прво, да се разбере дека ние ништо не создаваме. Ние само завршуваме. Во 1944 година, со писменоста на македонскиот јазик во војната, веќе толку беа изразени тенденциите во однос на нашиот литературен јазик што човек, ако имаше слух за тие процеси, можеше во нив да се вклучи“⁴¹. А токму Конески, како и Мисирков своевремено, имаше и слух и дух да одговори на потребите на времето.

4.

Блаже Конески меѓу другото остана и најавторитетниот афирматор на подвигот на Мисирков. Уште во својата прва и речиси сосем

³⁹ На истото место, 245.

⁴⁰ Цане Андреевски, цит. дело, 154.

⁴¹ „Комунист“, 17. X 1980.

заборавена статија „Една македонска книга“⁴² тој умееше и да ги согледа и да ги оцени основните доблести на Мисирковото дело во историски и во современи димензии. Но, како одраз на епохата во конкретните идеолошко-политички околности, треба да се одбележи и дека токму Блаже Конески прв кај нас, во таа прва статија, го категоризира Мисиркова како *еволуционист*. Таа етикета особено се затврди со стереотипно препечатуваниот послешен Предговор на Даре Џамбаз кон второто издание на „За македонските работи“ (1946) и беше прифатена и форсирана и од идеолошко-политичките структури. За жал, таа сеуште непромислено се повторува, иако со автентични нови извори и документи во науката е наполно осветлен и аргументирано негиран толку злоупотребуваниот и недоразбран негов „еволуционизам“.

Но Блаже Конески имаше можност прв кај нас умешно научно да претстави и некои од статиите на Мисирков објавени во софискиот весник „Мирь“, добиени во препис (преку Благоја Корубин) од син му д-р Сергеј Мисирков. Тоа се оние вонредно значајни претсмртни тестаментални програмски статии што се наведени и во писмото на Коле Неделковски од 15 мај 1940 година до синот на Крсте Мисирков. Токму преку нив со кратка, но јадровита статија Конески маркантно ја одбележа 30-годишнината од смртта на К. П. Мисирков⁴³. Тоа беше веќе една нова визура врз ликот и делото на Мисирков.

Треба да се одбележи дека Блаже Конески не пројавуваше посебен афинитет кон архивските истражувања. Но неговите разнострани есеистички и научни интереси покриваа широк и временски и проблемски простор. Умееше да одбере научен мотив и за најбаналната тема и да ѝ вдахне душа и за најтесната специјалност. На делото на Мисирков се наврќаше ретко и скоро секогаш за јавен настап по некаков повод. Но знаеше секогаш, па и врз основа на минимална расположива аргументација, да ги согледа и да ги поврзе најсуштествените нишки.

Човекот што имаше исцизелирана мера за сè, дури и во 1961 година, меѓутоа, оценуваше дека животот и делото на Крсте Мисирков се веќе наполно истражени и за него не е можно ни нужно да се

⁴² Блаже Конески, *Една македонска книга*, „Нова Македонија“, Скопје, II, 164, 15 јули 1945, 4. Досега, колку што ни е познато, само Трајко Стаматовски направи мал осврт на овој текст (*Кон ликови на Блаже Конески*, Детска радост, Скопје, 1995, 86–87).

⁴³ Б. Конески, *К. П. Мисирков (по случај 30-годишнината од смртта)*, „Македонски јазик“, VII, 1, ИМЈ, Скопје, 1956, 1–7.

прави докторска дисертација. Тоа сепак не му пречеше само неколку години потоа со задоволство да се прифати за член на испитната комисија при одбраната на таквиот докторат.

Но треба да се рече дека Блаже Конески беше фанатичен приврзаник на строгата и проста научна мисла. Тој со особена одговорност се однесуваше не само при пишувањето на научните проучувања, туку и при најразновидните рецензии. Кон зборот навистина се однесуваше со страхопочит, како кон див и разуздан коњ. Тој беше готов сесрдно да им помогне на младите научни сили, но со респект се однесуваше и кон нивните забелешки и сугестии. Кога се појави, на пр., неговата „Историја на македонскиот јазик“ (1965) забележавме дека се направени погрешни заклучоци за појавата на некои јазични црти во Солунско во IX век. Се осмеливме тоа и да му го напишеме, укажувајќи му со историски аргументи. Веднаш стигна благодарствениот одговор со објаснување за користениот несоодветен бугарски извор и скоро во новото издание Конески беше интервенирал со лежерна, незабележлива измена.

5.

Оценките на Блаже Конески за дејноста и делото на Крсте Мисирков секогаш претставуваат синтетичен израз на длабокиот аналитичен пристап. Затоа и одзивот им е непосреден и со далечен дострел. Кон нив не може да се има рамнодушност. Ако Крсте Мисирков беше секогаш и секаде грубо и жестоко напаѓан и упорно и вешто премолчуван, Блаже Конески доживеа беспримерна слава и признание и во земјата и во светот. Но и едниот и другиот ги обединуваат истите непријатели на афирмацијата на македонската национална научна мисла. Не случајно во исто време и од исто место се појавија вулгарните напади и инсинуации на Веселин Трајков против Мисирков⁴⁴ и на Драгни Драгнев против Конески⁴⁵. Сосем природно,

⁴⁴ Веселин Трајков, *Крџџе Мисирков. Една објџркана личност (1874–1926)*, Македонски научен институт, Софија, 1998. Истиот автор, врз основа на сосем бајати и неполни сознанија, објави и друго издание со прилози од самиот Мисирков што ние ги имавме веќе цитирано уште во 1966 година, а патем се појави и една брошурка на истиот антимакедонски софиски „институт“ (но со наслов со азбуката и правописот на МПО!) како *Македонска библиотека № 42: Крџџе (Крџџе) Петковџ (без коментар). Прозренија от: I. „За македонските работи“ II. „Бележки по јужнославјанската филологија и историја и др.“* Составители: проф. д-р Иван Кочев и Петџо Мисирков, 2000 г. Карактеристично е што сиве наведени автори имаат македонско

во истиот хор со ентузијазам се вклучија и нивните верни овдешни, домашни сомисленици што од мутлите на едно книгоиздателство на македонската влада со истите клеветнички методи и непростени средства се нафрлаат врз светлите и достоинствени ликови на Мисирков и Конески. Сред нив челник се мисли одродениот амбасадор на Република Македонија во Москва, кој со „Името и умот“⁴⁶ се обидува да ја изврти историјата барајќи туѓи корени во сопствените жили...

Па сепак, пишува самиот Конески, „ретко која личност беше покомплетно присутна во нас, во најрешителните денови на нашата нова историја, и во славните денови на ослободувањето, кога меѓу другото се реши и прашањето на нашиот литературен јазик. Мисирков беше присутен и во оние што немале можност да се запознаат поодблизу со неговите идеи, зашто тој беше претеча – по образот на она што тој така јасно го чувствуваше се формираа нашите млади генерации во процесот на развивањето на македонската национална свест. Откривањето на Мисирков – заклучува Конески – во многу погледи значи за нас откривање на самите себеси“⁴⁷.

Така можеше да резонира само автентичниот творец на нашата современа историја и на нашето национално доосмислување – најдоследниот следбеник-мисирколог.

етничко потекло, а последниот не е познат во поширокото семејство на Мисирков!

⁴⁵ Драгни Љсков Драгнев, *Скопската икона Блаже Конески (Македонски лингвист или србски политработник?)*, Македонски научен институт Агенција „София прес“, София, 1998. Авторот впечатливо декларира дека е роден во Воден, но живее во Канада! Истовремено најавува дека со факсимили се токми да ги публикува и писмата што ги имал од неговите лични контакти со Конески.

⁴⁶ Димитар Димитров, цит. дело, 218–243. Истив текст од тогашниов министер на македонската влада веднаш беше преведен и на бугарски, со крајно антимакедонски предговор од авторот и не помалку македонофопски поговор од поранешниот претседател на Бугарија Желју Желев, и најсвечено беше промовиран во Софија!

⁴⁷ Блаже Конески, *Избрани дела во седум книги, 4. За македонската историја и култура*, Скопје, 1967, 103.

Blaže RISTOVSKI

MISIRKOV IN KONESKI'S RESEARCH OBSERVATIONS

(An attempt at a comparison)

(Summary)

Misirkov and Koneski are the two colossuses who have marked the Macedonian twentieth century. The first marked the first half of the century, while the latter the second part. Nevertheless, they had many experiences, activities and achievements in common. Both of them began their works with folklore-ethnographical and dialectological studies, and ended with the codification and affirmation of the contemporary Macedonian literary language.

The available evidence clearly shows that Misirkov was the first codifier of the contemporary Macedonian literary language and orthography (in 1903 and in 1905), while Koneski was without doubt the most significant finisher of this process which led to the definition and to the state recognition of this act (in 1945 and in 1947). Koneski knew certainly the basic concepts of the work "On Macedonian Matters" /"Za makedonckite raboti"/ (at least from intermediary sources at the beginning) and consequently its language, alphabet and orthography. All that reflected adequately and visibly on the conclusions of the Language Commission, whose conclusions contained the same three assumptions on the establishment of the contemporary Macedonian language and its orthography.

The parallel between Misirkov and Koneski illustrates the continuity of the Macedonian language standard as a result of the uninterrupted course of the general national cultural development of the Macedonian people in the 20th century.

Радомир ИВАНОВИЋ (Нови Сад)

**О ТЕОРИЈИ СПОНТАНОСТИ И СЛОЖЕНОЈ
ЈЕДНОСТАВНОСТИ ЛИРСКИХ МИНИЈАТУРА
БЛАЖА КОНЕСКОГ**

Хараламџију Поленаковићу

„Краткоћа је срж, а општост спољни накит“

В. Шекспир

1. Језик као „шифра препознавања“

У књизи *Певање и мишљење*, којом је обухваћено и предавање „Das Wort“ (одржано у Бечу, 11.V 1958) Мартин Хајдегер с правом тврди да певање представља „први основ“, а мишљење „последње рачунање“. Надаље, овај филозоф исписује читаву химну логогонији (стварању света помоћу речи), тврдећи да ниједна ствар не постоји тамо где речи недостају, односно да се и *певање* и *мишљење* показују као „натпис у којем је од памтивека забележено наше судбинско постојање“. Сродно мишљење саопштава Хајдегер и у раду „Хелдерлин и суштина поезије“ (1936) тврдећи да је *Језик* опште добро и да само тамо где он постоји – постоји и свет. Тако схваћена поезија, као уметност речи, јавља се, по ауторовом мишљењу најпре као „пратећи украс постојања“, потом као „носећи темељ историје“ и, на крају, као „прајезик једног историјског народа“.¹

¹ Избор текстова за Хајдегерову књигу *Певање и мишљење* („Нолит“, Београд, 1982) сачинио је Божидар Зец, који је и њен преводилац. Осим два наведена рада, посебно су занимљива још два: „Превладавање метафизике“ (стр. 7–40) и „Начело идентитета“ (стр. 41–56).

У занимливо писаном поетолошком огледу „Архитектонскиот принцип“ (1986) умни полиграф, стваралац и мислилац Блаже Конески (1921–1993) на виспрен начин елаборира однос двеју врста духовних делатности које, по неговом мишљењу, представљају не само природан спој разноврсних стваралачких моћи, него и један од једнаковредних облика моделовања света у односу на друге сфере духовних делатности. Као аутентични полиграф, који више инсистира на сажимању него на разбокоравану суштина; односно поједностављивању тумачења и разумевања глобалних идеја једног времена него на нивом усложњавању, као човек који је овладао светским искуствима и сазнањима, аутор на особен начин дефинише однос уметности (*пеевања*) и науке (*мишљења*), у покушају да разреши бар неке од постојећих, егзистенцијалних проблема и есенцијалних апорија:

„Уметноста и претставува еден наш начин на артикулирање, осмислување на хаосот кој ги напаѓа сите наши чула и преку нив целото наше битие, уметноста ја штити нашата личност од безобличноста. Од друга страна, науката ја реализира нашата потреба да се ориентираме, да воспоставиме некаков свој поредок во светот на безбројните феномени, откривајќи со примената на нашите рационални постулати и шеми причински врски што ни овозможуваат да го објаснуваме и освојуваме светот. И во овој случај кај творечката личност се јавува чувство на задоволство и релаксација поради тоа што се пројаснува невиделината и се средува безразборот“. (стр. 305)²

У много пута навођеном, превођеном и коментарисаном поетолошком огледу „Еден опит“ (1979) Конески оптимистички заклучује: „Речевата активност толку го окупира човекот и е толку значајна за

² У свакој врсти расправе о односу песникове експлицитне и иманентне поетике неговог дела неопходно је имати у виду низ теоријски заснованих огледа. Осим наведеног, ради се још о програмском огледу „Еден опит“ (1979), „Совпаѓања“ (1985), „Националниот фон на поезијата“ (1985), „Двокатна песна“ (1985), „Очудување“ (1986), „Генерирање на една песна“ (1988), „Нагорени места“ (1989), „Антиципации“ (1992) и другим, који су сакупљени у четврту књигу ауторског избора *Ликови и шеми* („Култура“, Скопје, 1990, стр. 430).

Упутно је видети и обухватан зборник радова Придонесот на Блаже Конески за македонската култура (Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 1999, стр. 519), у коме је за нашу анализу посебно интересантан прилог Венка Андоновског „Зошто најубавите песни на Конески се ‘долги‘“ (стр. 251–258).

него што можеме слободно да кажеме дека поезијата ќе остане како вечна придружничка, да го дели со него доброто и злото“. Настојећи да истовремено поклони пажњу и *сѝварању* (poesis) и *промишљању* о оствареном (poesis), песник најдубља своја сазнања и открића саопштава захваљујући естетској епифанији (откровењима) и дефинисању антиномија, сматрајући да је *певање* примарна, а *мишљење* секундарна врста делатности у књижевној уметности и науци о њој.

Пратећи генезу књижевног текста и поетских идеја, о којима је систематично и исцрпно писао Слободан Мицковић,³ установили смо да основу песниковог начина певања и мишљења чини неколико парадигматских оса које бисмо назвали „идеографским чвориштима“ и о којима смо опширно писали у монографијама *Поеѝшка Блажа Конескоѝ* (1982) и *Говор ѝун дарова (Поезија Блажа Конескоѝ)*, 1988.⁴ Томе бисмо овом приликом додали да постоје особени видови комуникације између Конеског, који се одликује енормном радозналешћу, и других, наших и страних стваралаца и мислилаца. Када су у питању битна „идеографска чворишта“, учили смо видљиву кореспонденцију између мишљења филозофа Карла Јасперса, саопштена у књизи *Филозофија* (1989) и Б. Конеског у већ спомињаним поетолошким огледима, особито уколико се ради о једној ужој духовној области коју теоретичари називају филозофијом језика.⁵

Општу сагласност оба аутора видимо у томе што, без икаквих ограда, и *певање* и *мишљење* сматрају „значајним подручјима моћи“.

³ Специјалистички рађену књигу С. Мицковића – *Поеѝшкиѝе идеи во ѝоезијаѝа на Блаже Конески* издала је скопска „Наша книга“, 1986. године. Књига представља редиговани облик докторске дисертације коју је аутор одбранио на скопском Филолошком факултету, фебруара 1984. године.

⁴ Обе монографије су најпре објављене на српскохрватском, а потом и на македонском језику – *Поеѝшкаѝа на Блаже Конески* („Македонска ревија“, Скопје, 1982, стр. 206, превео Тодор Чаловски) и – *Поезијаѝа на Блаже Конески* („Македонска ревија“, Скопје, 1988, превео Борислав Наумовски). Од радова објављиваних у последњој деценији споменули бисмо: „Експлицитна и иманентна поетика Блажа Конеског“ („Летопис Матице српске“, бр. 4, 1992, стр. 615–641), „Создавање и обмислување за оствареното“, у већ споменутом Зборнику радова (1999, стр. 59–76) и „Најраније песме Блажа Конеског на српскохрватском језику (1938–1940)“, „Летопис Матице српске“, бр. 1. 11, 1993, стр. 685–706).

⁵ Јасперсова *Филозофија* (Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1989, стр. 688, превела Олга Кострешевих) обухвата три књиге: 1. *Филозофска оријентација у свейу*; 2. *Расвейљавање еѝзистенције* и 3. *Меѝафизика*. Предговор књизи „*Поводом Јасѝерса*“ (стр. 5–22) написао је познати литературолог Сретен Марић.

У њима стваралац и мислилац могу, захваљујући сопственим креативним, интелектуалним и интуитивним напорима, да остваре „властито унутрашње деловање“. То значи да оба аутора заступају идеју о *стварању* као делатној филозофији („Делујући, мислим на живот, а не на смрт“), при чему *Језик* и *Писмо* имају то својство да сваку започету рâспру, без обзира на врсту дискурсивне праксе, увек започињу из почетка. Постојећа и потенцијална стваралачка моћ посвећена је одгонеткама настајања, постојања и нестајања, односно одгонеткама пре-егзистенције, егзистенције и пост-егзистенције.

Будући да све врсте духовних делатности у својој основи обрађују исти предмет (без обзира на то да ли се ради о замисливом, естетском или митском предмету, односно без обзира на то да ли стваралац инсистира на поетемама, филозофемама или митологемама), лако се можемо сложити са Рилкеовим мишљењем да је *Поезија* „живо биће“ тј. да је у њој изједначено *стварање* и *бишисање*, односно да она садржи „безвремене истине“. Такође је сасвим у праву и К. Јасперс када тврди да човек сâм собом представља најзагонетнију *шифру* („Ништа није коначно у шифрованом писму“), те се управо због те законитости сви процеси одгонетања загонетки морају започињати испочетка за сваку генерацију и сваку цивилизацију. Имајући на уму ову законитост, а супротстављајући се прокрустовским постелема различитих „система“, јер њега више интересује *проблемско* него *системско*, особито када се ради о схематизованим поетикама, Конески такође с правом тврди: „Ниједен образац не е опшоважечки“.

Другу врсту сагласности, када су у питању „идеографска чворишта“, код двају аутора налазимо у идеји да *стварање* представља само једну манифестацију духа. У драгоцену књизи – *Разговори со Конески* (1991) Цанета Андреевског, препуној аутореференцијалних коментара, Конески о том важном процесу сведочи на следећи начин:

„Не. Во своите текстови за поезијата не одам кон некакво боготворење на поетот и поезијата. Но сепак, чувствувам потреба себе да си ја објаснам поезијата како една манифестација на духот, што некои дури многу ја потценуваат, нели. И да се прашам – каква е смислата на таа духовна активност. Ете, околу тоа се движат моите размислувања. А јас, пишувајќи повеќе песни за зборот, за поезијата, воопшто не се истакнувам ни себеси, нити другите поети над другите луѓе. Тоа не го правам. Не ми е тоа намерата. Намерата ми е да си објаснам во што е потребата од едно такво искажување, каде не води едно такво искажување и дали тоа е неминовно во

животот, една неминовна наша духовна манифестација. Јас така и мислам дека е неминовна духовна манифестација“ (стр. 251).⁶

Попут Ива Андрића или Десанке Максимовић, Конески је пуних пет и по деценија књижевног и научног стварања, од почетне песме „Сонет“ (објављене 1.V 1938) па до завршне – „Зимско утро“ (написане 29.XI 1993, непосредно пред смрт), инсистирао на особеном продукцијном моделу, као и на особеном рецептивном моделу, укључујући у тај модел и самога себе као читаоца и критичара. Два наведена модела представљају још један доказ песниковог неговања законитости *филијације* (који је преузео од Т. С. Елиота), потом законитости *алеаторности* (избора модела тумачења и разумевања), као и принципа *бинарних позиција* (будући да је свет састављен од антиномија).

Конески децидирано тврди: „Језик је увек избор између бројних могућности“. На значај ове категорије упућују и четири фазе његове стваралачке метаморфозе, у којима је језик употребљаван на различите начине (*прва* 1938–1951; *друга* 1952–1961; *трећа* 1962–1983 и *четврта* 1984–1993), у којима је инсистирао на следећим карактеристикама поетског дела:

а) на самосвојности „унутрашњег профила“ песме, која је предуслов за рађање „интерне поетике“, како сам песник каже у више наврата и различитим поводима;

б) на повезаност књижевног дела како са савременошћу, тако и са прошлошћу и будућношћу, јер дело егзистира у троуглу: *традиција–колектив–аутор*, будући да сам песник, по мишљењу Конеског, не може имати „целовито значење“;

в) на томе да књижевно дело мора задовољавати нове духовне потребе реципијената, и то на тај начин што „живи говор“ истовремено и обнавља и ствара традицију, захваљујући свесно и несвесно одабраним композиционим и конструкцијским принципима, односно посебним принципима организације текста. И стварање нових и преузимање старих образаца Конески налази у „обрасцима прозодије“ и „обрасцима синтагматике“, тако да се процес *иновације Језика* мора посматрати и тумачити само као релативна појава, што је у непосредној

⁶ Књигу Ц. Андреевског – *Разговори со Конески* издала је скопска „Култура“ 1991. године. Она је неопходна у свакој врсти расправе стога што садржи и „биографију писца“ и „биографију дела“ (главе I–VI, стр. 5–209; и главе VII–XVII, стр. 210–461). Ова књига потврдила је наше вишедеценијско искуство, стечено у разговорима са писцем: Конески је усмено говорио као да тога часа пише; а писао је као да тога часа говори бираном аудиторijuму.

вези са процесима *актиуелизације* и *ауџомајџизације* Језика, односно актуелизације и проблематизације тематике и мотивике;

г) на прожимању дела искреношћу, истинитошћу и особеношћу стила, како би се њиме постигла она јасперовски схваћена „повесна дубина“. У том смислу посматрано, Конески је радо наводио мисао О. Манделштајма да само једна реалност може да улије живот другој реалности; односно мишљење Ф. Достојевског да ништа фантастичније не зна од саме реалности;

д) на томе да свако поетско дело карактерише превасходно јасност, прозирност и доступност, чиме се песник, очигледно, супротстављао не само херметичкој поезији него и насиљу све теже подношљивих поетика, бројним и непотребним експериментима које Јасперс назива „аподиктичким једноставностима“, „интелектуалним играријама“ и „креативним играријама“⁷;

ђ) на томе да поезија представља „конвертибилно писмо“ или „шифру препознавања“, уколико је аутентична. Тек у том случају се може говорити о томе да *Језик* у правом смислу значења представља истинску „језикотворну лабораторију“, односно да свако аутентично поетско остварење мора неминовно садржавати „једна автономна значенска сфера“. Најкраће речено, поезија мора бити *актиуелна* (када је у питању садржина) и *ауџенџична* (када је у питању форма).

Више је него очигледно да се Конески на различитим нивоима певања и мишљења залагао за „*вербални енерџизам*“, односно за ослобађање *вербалне енерџије*, било да је реч о конкретном било о латентном поетском говору. С најдубљим уверењем он саопштава мисао да дело мора бити „богато суштинама“, да мора доприносити „живом извору духовног обнављања и стваралачких побуда“, јер „Потребата за обновување, освежување на изразот е постојана човечка потреба“. Сада, надамо се, постају јасније и видније основне премисе и интенционалног и лингвистичког лука његових дела, јер стварање представља

⁷ Истородном тематиком и проблематиком бавили смо се у поетолошком огледу „Настајање, опстојање и нестајање песме“, посвећеном лирским медаљонима Десанке Максимовић и објављеном у нашој књизи *Виђења и сновиђења (Књижевна дела између конвенције и инвенције)*, „Кривови“, Сремски Карловци, 1999, стр. 115–138. На сродност стваралачких проседея у поезији двају песника упутили смо својевремено читаоца огледом „Стваралачка опредељења и тематски паралелизми у поезији Десанке Максимовић и Блажа Конеског“, објављеној у нашој књизи *Говор њун дарова* (стр. 141–158). У другим прилозима бавили смо се поређењем истородних песама Конеског, с једне, и Констатина Миладинова, Косте Рацина, Добрише Цесарића, Душана Костића, Ивана Минатија и Јоргоса Сефериса, с друге стране.

примерен облик битисања или, како сâм Конески каже у једном од раних радова: „Језик нас прима, открива нам дакле своја својства, то није мимогредан звук већ богата суштина која нас обухвата и испуњава својим брујањем“.

2. Језик као „зборишће суштина“

У потпуности сагласан са Ујевићевим мишљењем – да се у чину поезије налази сазнање света, односно да поетска мудрост представља највиши облик мудрости, Конески тумачи стваралачки чин као „продужени моменат контемплације“, потом као облик деловања стваралачког духа који је у непрекидној потрази за истином и који, сходно томе, непрекидно тежи „проглашавању истина“, да би на крају, поезију тумачио као вид моделовања света, свих његових проблема и апорија. Путеви до истине, међутим, могу бити разноврсни, могу и често се јављати у облику *естетске епифаније* (откровења) или у виду категорија и дефиниција до којих се долази дугим, мукотрпним и систематичним интелектуалним напорима.⁸ Први начин подразумева значајнију улогу емотивних компоненти, а други интелектуалних. Први подразумева примену емоционалистичке естетике, тако својствене романтичарском и неоромантичарском проседеу, а други употребу рационалистичке естетике, тако својствене реалистичком и неореалистичком проседеу, јер је стварање напор и мора да буде напор, како тврди друга врста стваралаца.⁹ Теорија о „откривању песме“ само је преиначена врста дефиниција за теорију спонтаности, јер је, по мишљењу Конеског, стварање нагон који „за смисао не пита“.

На основу сопствених креативних и интелектуалних искустава, у већ спомињаном огледу „Еден опит“, Конески свим снагама брани теорију спонтаности називајући је „откривање песме“. Ради се о таквој врсти „објаве песме“ који се понавља у истом облику и који песника користи као медијум (дакле, не употребљава песник језик, не-

⁸ Видети наш есеј „Земски мост врз небеската река (Естетска епифанија во поезијата на Блаже Конески)“, објављен поводом изласка његове претпоследње поетске књиге – *Небеска река* („Нова Македонија“, Скопје, 1991) у скопском часопису „Разгледи“, год. XXXVII, бр. 5–6, 1994. Видети такође и оглед Милана Дамјановића „Естетска епифанија“, објављен у сарајевском часопису „Израз“ (год. XXXIV, бр. 7–8, 1990, стр. 52–61).

⁹ О различитим приступима процесу настајања песме, поводом Конеског, писали смо у уводним огледима књига – *Поетика Блажа Конеског* („Партизанска књига“, Љубљана–Београд, 1982, стр. 10–25) и *Говор њун дарова (Поезија Блажа Конеског)*, НИО „Универзитетска ријеч“, Никшић, 1988, стр. 11–28. Ови прилози представљају претекст расправи коју водимо.

го језик песника). Песма се у теорији спонтаности јавља као „пробљесак духа“ у моменту пуне стваралачке концентрације, на његовом крају, односно на крају читавог низа латентних егзистенцијалних, психолошких и креативних процеса. Ипак, „објаву песме“ Конески пре посматра као предфинални не као финални чин, јер се у предфиналном јавља „рудиментарни податак“, док финални неминовно захтева „стилизацију песме“ (макар и у безначајним појединостима). О томе песник сажето каже: „Повеће пати сум говорел за откривањето на песната, за тоа дека песната повеќе ја откриваме, отколку што ја пишувам“.¹⁰ Песма се, дакле, у песниковом искуству објављује као „реално доживување“ или као „еден вид чувствена сензација“.

Занимљива су, такође, још нека песникова естетичка, креативна и интелектуална опредељења, неопходна у свакој врсти расправе о његовој психологији и филозофији стварања. Избегавајући понављања, колико је уопште могуће, а и колико је потребно, споменули бисмо неколико битних песникових настојања:

а) да максималну пажњу посвети процесу *актиуелизације* насупрот процесу *ауџомајшизације* језика (у том смислу Конески следи Пранку лингвистичку школу Бохуслава Хавранека), јер је познато да су теме и мотиви већ исцрпени, али да је процес *актиуелизације* неисцрпан;

б) да се у свакој врсти уметничког стварања, а посебно у „малим формама“, какве су лирске минијатуре, до крајњих граница стваралачких моћи мора скономисати изражајним средствима, како би се остварила не само „функционална недовршеност“ него и више од тога – „сложена једноставност“, која и чини основну карактеристику кратке лирске форме;

в) да у свакој врсти уметничке форме, без обзира на жанр и обухватност, а посебно у лирским, поетско-прозним и ритмичко-прозним формама, води рачуна о „*одбиру дејтаља*“ које садржи њена провидна структура (као текстовне и вантекстовне садржаје), с једне, као и о „*поетској поруци*“, која представља њено иманентно својство и драгоцену надградњу, с друге стране. За разлику од других, савремених стваралаца и мислилаца, наших и страних, који *поруку* у уметничком делу сматрају непотребним баластом и средством делитераризације, Конески разликује две равни: „раван описа“ и „раван поруке“.

¹⁰ Велики број поетичких, аутопоетичких и метапоетичких коментара налазимо у бројним разговорима који су објављивани у југословенској периодици. За разлику од његових савременика, Конески ове разговоре са саговорницима води крајње скрупулозно, са максималном концентрацијом. Објављивање свих тих разговора у многе би допринело конституисању његове експлицитне постике.

Прецизније речено, под категоријом *йорука* песник подразумева валидан уметнички резултат или литерарну вредност. На подвајање двеју равни указује резолутно саопштена песникова реченица: „Уметничката порака е значење на песната“, да би, потом, у истом стилу, наставио да прецизније елаборира сопствену дефиницију:

„Тоа значење претставува отворена сфера. Тоа може да се збогатува со чинот на комуникација, бидејќи читателот внесува пак некои свои елементи, што значењето или пораката ги збогатуваат. Може и за самиот автор дури тоа значење да биде отворено, зависно од понатамошниот негов опит, зависно од моментот на навраќањето на истиот текст. Во секој случај, исто така и за генерациите е тоа една отворена сфера, бидејќи и секоја генерација принесува нешто ново, восприемајќи го дадениот поетски текст.“

(Разговори со Конески, стр. 219)

Овим, очигледно, Конески потврђује значај закона *алеајорносѝи*, потом принцип *дијалекѝичносѝи* и у сфери *сѝварања* и у сфери *йромишљавања* о оствареном (продукционом и рецептивном моделу), као и општеприхваћену идеју о „*ојвореносѝи* *умейничкоѝ дела*“, идеју којој су посебне књиге посветили Умберто Еко (*Ојворено дело*) и Карл Попер (*Ојворено друшѝво*);

г) да се истовремено служи и ејдетским (у сликама) и логичко-дискурзивним начиним мишљења (у категоријама). На прву категорију се, на пример, односе синтагме „сладост на јазикот“ или „звучна душа на поетската порака“, а на другу „принцип организације текста“ или „манifestација духа“. Истовремено песник покушава да усклади однос личног и општег, регионалног и универзалног, практичног и теоријског, како би покажао какви све *мосѝови* постоје у комуникацији двају модела до којих му је, да поновимо, посебно стало – *йродукционоѝ* и *рецейѝивноѝ*.¹¹

¹¹ Колики значај Конески придаје реципијенту као са-ствараоцу непосредно сведочи доста обиман део књиге *Разговори со Конески*, из којег цитирамо следећи одломак:

„Да. Има некој принцип што го организира текстот. Текстот треба да биде организиран на таков начин што секој што го чита да мисли дека тој го создава. (...) Ако авторот го постигне тоа, тогаш се ослободил од приватизмот, независно колку е тоа автобиографска работа. И затоа, прашањето за автобиографското во делото, за мене е секундарно прашање. Мене ме чуди зошто толку честопати се убиваат да изнајдат што е автобиографско. Но, ако читателот има илузија дека тој во моментот како да го искажува текстот, во моментот на читањето, тогаш е постигната целта и во тој момент

Као присталица рационалистичке естетике, још у интенционалној фази настајања дела, Конески себи поставља задатак да „трага за истином“ и да се, у зависности од творачких моћи, „приближи и лепоти“, чиме осим пантеистичке показује још и панкалистичку оријентацију у уметности. Целокупну поетску продукцију песник своди на два генеративна облика: „креацију значајне поезије“ и „естетичку екзибицију“, под којом подразумева неаутентичну или херметичку поезију. Од тога какву врсту поезије ствара, зависи процес екстериоризације или интериоризације стваралачког, лирског и лирско-епског субјекта. У есеју „Срце ширине широко“, посвећеном Рациновој поезији, Конески пише о огледу Марине Цветајеве „Епосот и лириката на современата Русија (Владимир Мајаковски и Борис Пастернак)“ и са нескривеним задовољством цитира значењима пребогат стих Тјутчева:

„Сè е во мене и јас сум во сè“,

преузимајући ауторкино мишљење да се први полустих односи на Пастернака („Сè е во мене“), а други на Мајаковског („и јас сум во сè“). При томе је неопходно напоменути да је тип ствараоца попут Пастернака много ближи природи Б. Конеског од других типова, између осталог и стога што је Пастернак у роману *Доктор Живаго* тврдио да је Језик / Уметност последње уточиште Смисла и Лепоте. Потпору сопственим „тачкама гледишта“, како их назива Успенски, Конески је нашао и у мишљењу савременог руског песника Евгенија Винокурова, саопштеном у раду „Поезија и мисао“ (1966).¹²

Уколико оба песника исправно тумачимо, закључили бисмо да поезија (и као извор конкретне и као извор латентне енергије поетског говора) пре свега осталог зависи од стваралачког потенцијала (стваралачког духа), а не од владајућих парадигми. Та се личност у пуној светлости показује у лирским, поетско-прозним и ритмичко-прозним минијатурама, јер у њима сваки именовани и неименовани (тек-

станува совршено неважно дали текстот предава вистински преживелици, вистински животни факти од опитот на авторот или тој претставува слободна комбинација на извесни факти“ (стр. 338).

¹² Есеј „Срце ширине широко“ објављен је први пут у прилепском часопису „Стремеж“ (год. XXVIII, бр. 3–4, 1984, стр. 171–174), а есеј „Генерирање на една песна“ (при чему је показан начин настајања и стилизација песме „Одлагање“) у скопском часопису „Разглед“ (год. XXX, бр. 7, 1988, стр. 500–504). Очигледна је пишчева радост када пронађе валидне поткрепе у туђим системима певања и мишљења, нарочито у оним сферама које је сматрао опседантним, као што је теорија о спонтаности или теорија о „откривању песме“.

стовни и вантекстовни) елеменат постаје функционално (структурно) утолико сложенији уколико истовремено обавља више функција одједном. Управо на ту особеност овог жанра односе се категорије „функционална недовршеност“, која се мора разликовати од „фактичке недовршености“ песме, и „сложена једноставност“, која се мора разликовати од „фактичке једноставности“. Прва категорија („сложена једноставност“) подразумева процес „сабирања суштина“ у идеографско чвориште које филозофи, естетичари и теоретичари називају „збориштем суштина“. Кратка поетска форма, како би рекао Андрић (као узор Конеском), мора неминовно „оперисати суштинама“, било да је реч о „чулној сензацији“ било о „рационалној интерпретацији“. Све интенције ове врсте Конески сажима у једну реченицу: „Тоа е еден стил што можеме да го означиме со стремезот за редуцирање до најнужното“. На тај начин он показује константну тежњу ка језгровитости библијског стила, препуног логија и апофтегми.

Као што је познато, Конески је у дугом периоду од педесет и пет година (1938–1993) објавио преко петстотина песама, од којих готово трећину (више од сто и педесет) чине лирске, поетско-прозне и ритмичко-прозне минијатуре, при чему под овим жанром подразумевамо остварења од осам до десет стихова, односно од осам до десет прозних редака. Толики број минијатура, као и њихова жанровска разноврсност, без посредника сведочи о песниковој изразитој наклоности према краткој лирској форми. То у првом реду тумачимо преузимањем фолклорних модела из македонске лирске народне поезије, а потом и низом ванестетских околности, посебно у четвртој фази стваралачке метаморфозе, јер песник у њој не жели да буде толико читан колико жели да буде памћен и упамћен.¹³

У предговору збирци *Сеизмограф* (1989) песник искрено и без патетике пише о удовољавању сопственом стваралачком нагону, који не зависи толико од пишчеве воље колико од латентних процеса.

¹³ На то упућује „Јубилејно издание“ ауторског избора *Изабраних дела* Конеског у четири тома („Култура“, Скопје, 1990), у коме први том представљају – *Песни* (стр. 408), други – *Песни и љрејевни* (стр. 382), трећи – *Проза* (стр. 320) и четврти – *Ликови и штеми* (стр. 430). Ово издање се може сматрати дефинитивном редакцијом објављених дела. Томе се мора додати књига Конеског – *Свейој на љеснајџа и леџендајџа (Есеи и љрилози)*, („Гоце Делчев“, Скопје, 1993, стр. 194), која је такође ауторски избор. Осим што поштује хронолошки принцип, Конески на посебан начин сегментира и презентира своја дела, у чему такође видимо важну премису интенционалног лука, о којој ће тек бити речи у неком од наредних радова.

Тако се сада у средишту његовог интересовања нашла и сама „драма сиварања“, а не, као до сада, „драма живљења“.¹⁴ У драми у подједнакој мери дествују и стваралац и читалац, будући да поезија једино може егзистирати као *дијалoшка форма*, у чему је Конески потпуно сагласан са мишљењем М. М. Бахтина („Монологот не суштествува, монологот е измислена работа“, како каже Конески у поетској прози „Разговор“, док Јасперс истим поводом пише: „Истина почиње тек када је два бића заједно траже“). Управо због своје намене, као дијалoшка форма, кратка лирска песма мора показати ствараочеву „јасност перцепције“ и пажљиво одабране циљеве или системе циљева који покажују његов „обнажени поступак“. Сугерисање модела читање служи томе да се реципијент обезбеди од модела „погрешног читања“, а уједно њиме се указује на тежњу да се песмом постигне крајња редуцираност, коју Конески, као узор, проналази у далекоисточној поезији (видети есеј „Двокатна песна“, 1985/1986).

У бројним усменим разговорима које смо водили са песником током пуне две деценије (1973–1993), Конески је континуирано и доследно инсистирао на промени „модела читања“, мислећи при томе претежно на промењени сензибилитет читалачког сталежа и индивидуалну промену сензибилитета, у непосредној зависности од новостечених искустава и сазнања. Та је идеја поткрепљена мишљу да не може постојати „општеважећи принцип“, у продукционом, а у складу са тим „општеважећи аналитички принцип“ у рецептивном моделу. Нови модел читања најпре подразумева проналазак „првобитне природне

¹⁴ Предговор збирке *Сеизмограф* („Мисла“, Скопје, 1989) показује потпуну сагласност теоријског промишљања и књижевне праксе:

„Треба да го објаснам насловот. Сите овие песни се забележани во текот на последните три-четириесет дена. Само неколку од нив беа сосем грубо скицирани порано, а сега го добија својот конечен облик. Како некој сеизмограф да ги следеше душевните возбуди и потреси. За мене, којшто обично само од време на време сум ги бележел песните, ова беше еден нов опит. Никогаш не сум бил поблиску до теоријата за единството на дејството, времето и местото. Како да се одвива драма, во која еден од нас, јас или ти, мој читателе, сеедно кој, ја носи главната улога. Ова се наши монолози и реплики во таа драма“.

Скопје, 17 мај 1989

Авиџорџи

Потресно делује предговор последној збирци – *Црн овен* („Култура“, Скопје, 1993), којом се писац профетски одриче даљег писања поезије, што изискује додатну аргументацију.

форме“ (чему је посвећена песма „Трактат на зачетокот на песната“); потом довођење у нови контекст појединих пјесничких целина које кореспондирају најбитнијим парадигматским и синтагматским осама, природно и логички, и то не само када је у питању *лоџоџрафија* него и *џикџоџрафија* („лирском драмом“, на пример, назива аутор пет песама-составница циклуса о Краљевићу Марку: „Одземање на силата“, „Стерна“, „Кале“, „Марковиот манастир“ и „Песја Брдце“); а такође је инсистирао на тумачењу и разумевању *џоејских дџџџихона*, који показују варничење стваралачког духа, а омогућавају и варничење аналитичког духа.

У *лирским дџџџихонима* лакше је каталогизирати и дефинисати оне низове парадигматских и синтагматских оса које песме-составнице, свака за себе понаособ, не могу еманирати у толикој мери. Конески је посебно инсистирао да се као *лирски дџџџихони* тумаче антологијске песме „Тешкото“ и „Црква“; „Послание“ и „Црква“; „Отпор“ и „Татковината“ и друге. Следећи ту интенцију, ми смо у последњим аналитичким прилозима сугерисали мисао, прихватајући идеју В. Б. Шкловског о „бочном осветљавању“ једног дела другим, да се тако поступа и са појединим циклусима, па и збиркама поезије: *Везилка* (1955) и *Сџерна* (1961); *Послание* (1987) и *Црква* (1988); *Небеска река* (1991) и *Црн овен* (1993), будући да се компаративном анализом критичару и теоретичару указују нова „поља духа“ и да само интелектуално радознали „номадски дух“ може да се у њима осећа као у релативно новим инспиративним просторима.

3. Језик као „расветљење бића“

Проблем циклусирања и жанровског дефинисања лирских минијатура Б. Конеског, са становишта модерно засноване поетике и версологије, показује колико је то сложен и ризикант подухват, с обзиром на то да се један жанр насилно издваја из целовитог контекста (мислимо на песме исте провенијенције које припадају дужој лирској форми); да се при томе свесно занемарује законитост интерференције звучења и значења; као и због чињенице да се иста песма може пуноправно сврстати у два или више циклуса (мислимо на процес опализације или опалесценције), односно у две или више подгрупа истог циклуса. Такав случај, на пример, представља вишезначна лирска минијатура „Икона“ која у дословном смислу припада циклусу интимистичких песама (подгрупи љубавних), али у пренесеном значењу може припадати и циклусу програмских песама, с обзиром на то да је њен лирски субјект интенционалан по својој природи:

„Ти немај зазор од мојве очи
 кога те следат со тажна верност:
 тие се скромни зографи само
 тие се мајстори кротки од Гари
 во чудно дело внесени сосем:
 тие ти коват позлатен опков
 околу твојата света лика“.

Да бисмо, колико је то уопште могуће у овој врсти поетолошке експертизе, избегли насиље над књижевном материјом, а у духу оних аналитичких парадигми које је заступао или сугерисао Б. Конески, све лирске минијатуре поделили смо у четири лирска циклуса: 1. *ѝро-ѝрамске*, 2. *медииаѝивне*, 3. *инѝимисѝичке* и 4. *дескриѝивне*, уз напомену да су најбројније *инѝимисѝичке* (67) и *медииаѝивне* провенијенције (44) и да ћемо се у овом раду бавити само првим циклусом, састављеним од тринаест лирских минијатура.

„Интерна поетика“ минијатура најпотпуније ће бити протумачена уколико пажњу усмеримо на две категорије до којих је Конеском изузетно стало. Прву од њих смо именовали као „*унуѝрашњи ѝрофил*“ минијатуре, који добија на значају смањивањем обима укупног лексичког материјала, а другу као „*ѝусѝу сенѝенцу*“, категорију под којом сѝм писац подразумева „уметнички валиден резултат“. У новом генеративном моделу први циклус минијатура може се поделити у шест концентричних кругова, односно шест *ѝоеѝских дииѝихона* који међусобно кореспондирају, од најширег до најужег круга. Радијационо средиште представља необично структурирана минијатура „Точка“, око које се шире кругови састављени, у виду композиционих прстенова, од по две лирске минијатуре: „Зборот“ и „Отпор“; „Песните“ и „Песна“; „Тајна“ и „Реки“; „Поетика“ и „На гробот на Пол Елијар“; „Поетот“ и „Молчење“; и „Икона“ и „Македонски поети“.

Први концентрични круг (лирски диптихон „Зборот“ и „Отпор“) представља врсту *аманеѝне ѝоезије*, у којој песник сумира не само егзистенцијална и емпиријска искуства и сазнања, него истовремено и креативна, интелектуална и интуитивна. „Густу сентенцу“ као „валиден резултат“ видимо у завршном стиху септима „Зборот“, јер он представља место са издигнутим значењем, односно сазнање које делује као дефинитивно:

„Од секогаш сум мислел за излишноста на зборот,
 дека најмалку го трога тој онога што му е упатен –

од каде тогаш таа потреба да се искажуваме
дури со ритам и рима, дури со алитерации?
Тука види ја сега бесмисленоста на земните извори:
било на кукур, било на вода, било на грлен извик.
Тоа е порив, и за смисла не прашува!“

Њој насупротив, као други део бинарне опозиције или композиционог прстена, стоји лирска минијатура „Отпор“, којом је саопштено интересубјективно сазнање и која има и свој есејистички пандан.¹⁵ Њоме је показана промењена „тачка гледишта“, која сведочи о односу екстериоризације и интериоризације стваралачког и лирског субјекта:

„Поради силниот збор, макар на непризнат јазик,
сè уште одбирам звуци на македонската лира.
Тоа е мојот штит, рамен на вашата сила,
силници! Зашто гробот со сите и Вас ве збира.

Спокојство глумам пред вас дури созвучја барам
или тајновито име негде во нашиот предел.
Тоа е мојот облог во морничавата игра,
тоа е мојата мисла упорно што сум ја следел“.

Осим што сведочи о односу субјективних и интересубјективних искустава и сазнања, овај диптихон на занимљив начин упуѓује и на однос „писаног говора“ (дакле, модел скриптивне културе) и „живог говора“ (дакле, патријархалне или наративне културе), будући да се у првој минијатури лирски субјект интериоризира, а у другој он се екстериоризира. У минијатури „Отпор“ природни говор је упуѓен најширем сталежу реципијената. Он је писан реториком „високе чујности“, док је у првој минијатури он близак логаедском стиху, односно налази се на самој граници поетског и прозног говора. Обе минијатуре разли-

¹⁵ Познато је да је Конески поједину глобалну идеју понекад елаборирао поетским говором, а понекад у виду приповедачке или есејистичке прозе. Пандан минијатури „Отпор“ налазимо у последњем пишчевом есеју „Една ситуација и едно лично становиште“, које је Конески саопштио на трибини књижевне и научне манифестације „Рацинови средби“, средином новембра 1993. године. У њему аутор пише: „Ние, мојата генерација, тогаш млади и неопитни, тргнавме во животот посветени на македонската идеја, готови да ѝ служиме како на нешто свето и светло, загрижени за судбината на својот народ“. На овај начин песник казује како су, у крајњој линији, органски повезани етика и естетика.

кују се још и по начину метризаације и ритмизације, односно по унутрашњој организацији песме, како би рекао сâм Конески.

У претпоследњој и последњој фази стваралачке метаморфозе песник посебну пажњу поклања односу *феноџексија*, *џеноџексија*, *инџерџексија* и *џарџексија*.¹⁶ Томе процесу су посвећене многе песме, а међу њима и лирски диптихон који чине минијатуре „Тајна“ и „Реки“. Сагласан са мишљењем психолога Пола Дила да „објашњена тајна“ није ни „објашњење“ ни „тајна“, Конески је, попут Аце Шопова у песми „Во тишината“¹⁷, свестан латентних стваралачких моћи, творачких процеса који се одвијају у окриљу *џишине*, *џајновиџосџи* или *џуџања*, па тим поводом исписује катрен у коме доминира процес опализације или опалесценције. Примењен је стваралачки проседе који рачуна на „необичен ритмички тек“ и, што је много важније, на „нова изненађувачка каденца“, као што показује песма „Тајна“:

„Откриј ми една твоја тајна
па макар колку мала и лесна,
јас ќе ја кријам во себе гробно –
дури не стане песна“.

У њој песник сведочи о акумулирању песничких моћи. У минијатури „Реки“, насупротив томе, он сведочи о потпуно супротном процесу – о процесу одавања *џајне* и неспособности стваралачког бића да

¹⁶ О односу више врста текстуалности (*инџерџексијауалносџи*, *хиџерџексијауалносџи*, *археџексијауалносџи*, *џарџексијауалносџи* и *меџаџексијауалносџи*) занимљиво пише Павле Ботић у магистарској тези „Типови транстекстуалности у *Биљешкама једноџ џисца* Сима Матавуља“ (Нови Сад, 2000), која ће ускоро бити објављена. Овој теми посвећен је занимљив и недавно објављен оглед Зорана Константиновића „О интертекстуалном приступу у српској књижевности (Метод и перспективе)“, објављен у зборнику радова *Liber amicorum* (Филозофски факултет – „Змај“, Нови Сад, 2001, стр. 139–148).

¹⁷ Лирски медаљон Аца Шопова одаје савршенство свих структурних елемената од којих је састављен:

„Ако носиш нешто неизречено,
нешто што те притиска и пече
закопај го во длабока тишина –
тишината сама ќе го рече“.

Занимљиво је при томе напоменути да је у првој верзији Шоповљева минијатура имала два катрена (осам стихова), али да је песник, без трага жаљења, избацио други катрен и на тај начин добио „згснуту сентенцу“, аутентичну поетску логику или апофтегму.

послужи сврси поезије, њеном утемељењу. Управо на тај процес се односи минијатура „Реки“:

„Ги пуштив реките да течат
дека се матни, дека мислат гласно,
и може негде некому да речат
што не сум знаел да изразам јасно.“

На још једном примеру показана је сложеност еманација, које бисмо метафорично означили као *сѝрадање* и *сѝварање*, без обзира на то да ли се ради о позитивној или негативној утопији.¹⁸

Како лирска минијатура као литерарни жанр поседује вољу понекад снажнију од воље песника, како каже руски научник С. С. Аверинцев, то је схватљиво што је, упркос настојању Конеског да ствара што мање песама програмске провенијенције, временом настао обиман циклус, рачунајући и песме које припадају дужој форми. Тај циклус на различите начине сведочи о разнородности употребе дискурзивне праксе, било да је реч о обухватним сферама духовних делатности, било о њиховим ускосхваћеним дисциплинама. На такво опредељење упућује лирски диптихон „Поетика“ и „На гробот на Пол Елијар“. У њима можемо препознати две врсте имагинације. У првој

¹⁸ Пандан наведеном лирском диптихону представљају две лирске минијатуре Д. Максимовић „Катедрала“ и „Шта ли те спречи?“ Због непознатог психичког механизма није дошло до реализације уметнине, до преласка *феноипекѝа* у *феноипекѝи*, односно до остварења амалгама „чуда и труда“, како би рекла Марина Цветајева, а са њом и Данило Киш. На тај процес упућује песма „Катедрала“:

„Има у мени висока катедрала
прозора блиставих и уских као муња,
и стара, стара.
Неко њена врата
слободно отвара
и као по свом дому по њој хода;
покушам ли да је на дан изнесем,
сруши се ко кула од карата“.

Занимљиве премисе садржи и интенционални лук лирске минијатуре „Узалудност речи“ Бранка Миљковића:

„Ово упињање да се каже све
неће нас одвести даље од нас сáмих
ма шта рекао нећеш из себе изаћи не
што више говоримо све смо више сáми.“

минијатури доминира фолклорна имагинација, која тежи поједностављивању значења:

„Јас песните ги берев
од дрвото на животот
како што селаните од Ракотинци
пред Дуовден
берат зрели цреши
од црешовите дрвја“.

док је у другој доминантна уметничка имагинација, која тежи усложњавању значења:

„Никој не ги сеел овие темјанушки на гробов,
тие се сами изникнати.
Никој не го длабел овој прост натпис,
тој сам се втиснал во каменот.
Грга однекаде во светлината
грлен шепот на страсни зборови“.

Две наведене минијатури нису случајно објављене једна иза друге на почетку збирке *Послание*, као што није случајно ни то што се у њима веома разликују процеси асоцијација и дисоцијација, односно то што је у њима пиктографска сродност много израженија него логографска.¹⁹

Од свих песама ове провенијенције најнеобичније је структурирана минијатура „Точка“, која се толико разликује од других дела Конеског да би се могло поставити питање ауторства!? Меѓутим, такво

¹⁹ О односу *пиктографије* и *логографије* писали смо у студији „Оваплоћено знаковље“, која је објављена у Првој књизи двотомне монографије *Поетика Славка Јаневског* („Слово“, Краљево, 1989, стр. 51–81). Конески понекад приступа уметности као занату, као што то чини у песми „Занает“ и есејима посвећеним ликовној уметности, од којих издвајамо оне о Лазару Личеноском и Николи Мартиноском. У есеју „Раката на мајсторот“ (1989) Конески пише тим поводом:

„Сега можеме да пристапиме и кон извесна синтеза. За да стекне рутина во занаетот поетот треба да биде начитан, музичарот наслушан, а сликарот нагледан. Во нивните сфери се вкрстуваат ритми, звуци, преливи на бои и кинетички стимули, се разбира не случајно и смешано, ами во широкиот тек на традицијата, во која живее уметникот“.

питање је непотребно, јер су дарови од којих је састављен таленат овог полиграфа много разноврснији него што то аналитичари, који су се сериозно бавили његовим стваралаштвом, могу претпоставити (у најзначајније убрајамо Георги Старделова) и него што је то сâм песник признавао. У лирској минијатури прозирне структуре посебно су занимљива ингарденовски схваћена „места неодређености“:

„Не дава лево-десно.
Точна фиксација.
Сосредоточеност.
Никаква експликација.
Многузначна пауза.
Задршка на здивот.
Нишан на пушка.
Ожесточеност“.

У њој су коришћена средства преузета из музичке уметности (стакато ритам као ознака специфичне ритмизације и распореда акценатске масе). Песник је у њој прибегао низању напоредних значења, која стоје самостално, без уобичајеног „везивног ткива“ (Bindenmaterial). На крају, она показује уравнотеженост детаља и згуснутих асоцијација, што се огледа у видно наглашеном процесу хармонизације „визуелне филологије“ и „аудитивне филологије“.

У анализи метризације и ритмизације посебно место добија *пауза* као важан структурни елемент. Без ње би се веома тешко регистровале како текстовне тако и вантекстовне садржине, те би се, условно дабоме, могло рећи да *пауза* представља својеврсно „везивно ткиво“. Истовремено она помаже у убицирању премиса „обнаженог поступка“, потом процеса „ледализације теме“, као и процеса „згушњавања значења“ (два стиха садрже по једну реч, а чак четири стиха по две речи). На садржајном плану ова лирска минијатура показује раскошну имагинацију и контемплацију Конеског, јер је елаборацијом *пачке* као интерпункционог знака показао не само знање и умење него и начин дешифровања шифрованог писма, као и однос муштог и немуштог говора. Малоанализирана и веома ретко спомињана песма „Точка“ представља минијатуру модерне структуре, што се види по њеном „унутрашњем профилу“. Уједно, она показује како је Конески био далеко од исцрпљивања значења, упркос богатству и разноврсности аналитичких остварења.²⁰

²⁰ Колико је интересовање за књижевни и научни опус Конеског показује *Зборник во чест на Блаже Конески* (Скопје, 1984, стр. 354), специ-

Програмске песме Конеског по нашем мишљењу, показују у пуном светлу начин моделовања *стварања* као комплексне тематике и проблематике, филозофију језика, односно „филозофију властитих дубина“, јер промишљати биће стваралаштва уопште, биће поезије посебно, као и стваралачко биће, како би рекао Јасперс, доиста представља „заносну мисао“, будући да она на примерен начин доприноси „расветљењу бића“.

Radomir IVANOVIĆ (Novi Sad)

ON THE THEORY OF SPONTANEITY AND COMPLEX SIMPLICITY IN BLAŽE KONESKI'S LYRICAL MINIATURES

(Summary)

The wise man of Macedonian letters, Blaže Koneski (1921–1993), is a real polygraph, a creator who has left behind a precious literary and scientific legacy of which every single segment is necessary for the study of his creative psychology and philosophy. Koneski is a *creator* who produced authentic literary works and a *thinker* who thought over created works in a special way. Thus, concerning both the productive and the receptive models, his thoughts, devoted to complex existential, philosophical, aesthetic, poetic and creative problems, are very precious.

Following two monographs, this paper points for the first time to the significance of Koneski's lyrical, poetical and prose, and rhythmico-prose miniatures as a distinctive literary genre in which the poet economizes maximally on expressive means realizing an "internal poetics" and "density of meaning". In the first (1. Language as a "code of recognition") and in the second parts of his paper (2. Language as a "telling of the essence") the author studies the poet's poetics, autopoetics and metapoetics on a theoretical level, while in the third part (3. Language as a "clarification of being") he analyses some ten programmatic lyrical miniatures on the applicative level. *The lyrical diptychs* form a series of concentric circles in the shape of binary oppositions whose epicentre represents the multilevel and modernly structured miniature "Point" ("Тоčka").

јални број часописа „Современост“ (бр. 9–10, 1994, стр. 350) и зборник радова *Придонесој на Блаже Конески за македонската култура* (Скопје, 1999, стр. 520) у којима су своје прилоге саопштили специјалисти различитих уметничких и научних области, наши и страни. Дело Конеског лако подноси херменевтичке и алтернативне интерпретације.

Влада УРОШЕВИЌ

ИЗБОР ПО СРОДНОСТ

За еден вид препејувачка активност на Блаже Конески

Препејувачкиот опус на Блаже Конески е разновиден и значаен: тој се движи од Његошевиот „Горски венец“ и Хајнеовиот „Лирски интермецо“, до Прешерновото „Крштевање на Савица“ и „На полето Куликово“ од Блок. Во тој опус заземаат свое место препевите на песните на Адам Мицкијевич, Јулиуш Словацки, Јулијан Тувим, Јан Неруда, Јиржи Волкер, Витеслав Незвал, Валериј Брјусов, Владимир Мајаковски, Леонид Мартинов. Квалитетите на тие препеви, односот кон оригиналот, принципите од кои се раководел во својата постапка препејувачот заслужуваат, секако, еден пообеман и попродлабочен пристап. Во овој случај, пак, ќе стане збор само за еден вид препеви на Конески – за оние што овој наш голем поет ги ставал во своите поетски збирки, напоредно со сопствените песни.

Веќе во првото издание на збирката „Везилка“ (1955), ја среќаваме, неоделена од другите песни, песната „Девојче пееше на клирискот горе...“ на Александар Блок во препев на Конески. Под неа само пишува: А. Блок. Таа графички со ништо не се разликува од другите песни, па дури на крајот, во содржината, не е ни назначено дека станува збор за песна на Блок. Очигледно е дека поетот песната ја почувствувал како своја, до толкава мера, што не сетил потреба да потцрта дека станува збор за препев.

Дека не станува збор за миговен импулс, туку за добро промислена постапка, сведочи тоа дека при сите натамошни преиздавања на „Везилка“ песната ќе го зазема ова место.

Во македонската поезија ваквото внесување песни од други автори во свои збирки среќаваме потоа само кај Гане Тодоровски.

Триесет и пет години по излегувањето на „Везилка“, во поетската книга „Небеска река“ (1991), Конески одново става препеви во збирка свои песни. Но, овој пат постапката се разликува: прво, збирката носи поднаслов „Песни и препеви“, а препевите се ставени во одделен циклус, на крајот од книгата, под наслов „Тажачка (германски класици)“. Тука се поместени со по една песна германските поети Клопшток, Гете, Шилер, Хелдерлин и Хајне. Но, дистанцата е назначена – како со поднасловот на целата збирка, така и со ставањето на препевите во одделен циклус. Притоа е видно дека со својот основен, елегичен тон, преведените песни исцело се вклопуваат во емотивната обосност на целата збирка.

Во последната збирка песни на Конески, „Црн овен“ (1993), го среќаваме сигурно најкарактеристичниот пример на ваквото доближување помеѓу сопственото творештво и препевот. Тука Конески поместува, во циклусот „Пораки од Исток“, четири поетски текстови кои потекнуваат од далечните векови и припаѓаат на различни религиозно-филозофски традиции на Азија. Станува збор за еден вид адаптации на поетски текстови кои се дојдени до Конески не низ допир со оригиналите, туку преку преводи на други јазици: англиски, српски и хрватски. Овој посреден пат, низ кој оригиналот несомнено веќе претрпел значајни трансформации, како да го ослободува Конески од обврската на почитување на формата, целината и стилските обележја при пренесувањето на македонски, така што како резултат добиваме еден вид преработка која со голема слобода се однесува кон одликите на недостапниот оригинал. Или, како што пишува Катица Ќулавкова, која во текстот: „Интертекстуални аспекти на поетиката на Конески“¹ веќе го обработувала прашањето на односот помеѓу препевот и сопствената поезија кај овој наш истакнат поет: „Овие препеви се толку радикални, што би можело да се каже дека се авторски заокружени од Конески, нови творби инспирирани од нивната првичана хипотекстуална и хипограмска матрица. Тие се автентични текстови до колку под автентичност ја подразбираме индивидуалната интервенција на авторот од еден познат мотив или порака да создаде некоја нова, необична и осовременета поетска порака и творба.“

Во однос на сумерската тажаленка „Плач за градот Ур“ самиот Конески под песната ни ги дава податоците кои мошне јасно зборуваат за степенот на преработката што била извршена при пренесувањето на овој текст на македонски. Откако ќе укаже дека до текстот дошол низ англиски превод, Конески изнесува податоци за обемот на

¹ Катица Ќулавкова: „Тетратки“; Скопје, 1997. Стр. 7–22.

неговите трансформации: „Оригиналот (се мисли на англискиот оригинал – забелешка моја) содржи 436 реда и е поделен на единаесет песни или строфи, со различна должина. Нашата обработка е сосем слободна.“² Навистина, од 436 редови, кај Конески останале 83 стиха – што значи дека песната е сведена на една нејзина петтина. Од единаесет строфи, кај Конески останале осум. Извршено е, очигледно, едно значајно згуснување на текстот и изоставени се (веројатно, бидејќи не успеавме да дојдеме до оригиналот) честите повторувања мошне карактеристични за сумерските поетски текстови. Она што е добиено е еден вид синтеза на древната тажаленка, приспособена вака кон сфаќањата и вкусот на современиот поетски миг како и кон ставовите на самиот Конески за потреба од стегнатост и лапидарност во поетскиот исказ.

Што се однесува, пак, до текстот „Повикување на душите“, за него самиот Конески во белешката под песната вели дека претставува „Варијација на текстот на молитвата во книгата „Трето око“ од Лобсанг Рампа.“³ Катица Ќулавкова, во веќе цитираниот текст, вели дека „Трето око“ на Лобсанг Рампа е „еден романескно-автобиографски текст во којшто, со цел да се опишат некои религиозно-обредни традиции на Тибетанците, авторот дава мала илустрација со тоа што вметнува еден цитатно-реминисцентен текст, – одломка од една вообичаена тибетанска служба која се одржува во тибетски храм, во присуство на околу триста калуѓери и неколку лами-телепати.“⁴ Ќулавкова прави компаративна анализа помеѓу текстот од прозата на Рампа и поетскиот текст на Конески. Оттаму се гледа дека Конески извршил неколку значајни промени: ги исфрлил описите на традиционалниот обред со кој е проследена молитвата, потоа самата молитва ја префрлил од прозен текст во стихови и, што е исто така важно, извршил значајни скратувања на текстот. Од деветте пасуси на прозниот текст на молитвата, Конески направил четири строфи, при што колку што молитвата оди кон крајот, нашиот препејувач сè повеќе отфрла некои нејзини делови, вршејќи скратувања и синтетизирања. Последните прозни строфи од молитвата се речиси накусо прераскажани во еден изразито лапидарен стил. Притоа на планот на филозофската порака, а во согласност со принципите на ламаистичкиот будизам на опишаниот ритуал, Конески инсистира врз залудноста на секоја земна слава и на секој напор насочен кон материјална корист, што во тибет-

² Блаже Конески „Црн овен“; Скопје, 1993. Стр. 50.

³ Ibid. Стр. 58.

⁴ Катица Ќулавкова: цитирано дело, стр. 15.

танската молитва е присутно, но проникнато и со други филозофско-религиозни ставови и не толку истакнато.

Во својата анализа на песната „Повикување на душите“ Ќулавкова изнесува претпоставка дека препевот на Конески е направен од српското издание на книгата на Рампа. Препевот, пак, на песната „Носорог“ (кој Ќулавкова не го анализира) е направен, според белешката на Конески, од хрватскиот превод на Чедомил Велјачиќ. Оваа песна обично се припишува, според традиционални преданија (со кои современите изучувачи на будизмот не се согласни), на самиот Сидарта Гаутама, подоцна наречен Буда. Конески ги прифаќа овие преданија и го става Готама Буда како автор на песната. Инаку, песната е дел од „Сута нипато“, поглавје од „Кудака никаја“. „Кудака никаја“ е, пак, дел од „Сута питаки“ – втората книга од будистичкиот канон „Типитака“. По повод симболичното значење на песната, Чедомил Велјачиќ пишува: „Од коментарите се гледа дека „носорог“ во будизмот станал симбол на еден особен вид мудреци кои се спомнуваат и на други места во раната книжевност на јазикот пали, а хиерархискиот ранг не им е под Будиниот, туку се разликуваат единствено по егзистенцијалните околности во кои го досегнале духовното будење. Називот за тие усовершени стивнати мудреци е паќека-будхо. Зборот „паќека“ е обележје на „единечноста“, на човечката индивидуалност или на личното својство, во овој случај токму на нивната „осаменост“, изразена во рефренот на песната. Суштински тоа обележје го означува мудрециот кој *не ја ѝројоведа својата наука*, барем не низ непосредниот говор, туку дејствува првенствено како *ѝример за добродетели* што во него се оживотворени“.⁵

Препејувајќи ја песната, Конески прави значајни измени. Пред сè, од оваа долга песна, која брои 41 строфа од по четири стихови, Конески ја исфрла шестата строфа – сметајќи, веројатно, дека нејзината содржина е повторена и посилено изразена во следната, седма строфа. Освен тоа, најзначајната промена е во односот кон оној кому му е упатена оваа низа од поуки. Кај Велјачиќ целата песна е во трето лице еднина, сегашно време; кај Конески, пак, целата песна е во второ лице еднина, заповеден начин.

Еве ја првата строфа, во дословен превод од хрватски на македонски:

⁵ Čedomil Veljačić, Rada Iveković: „Indijska i iranska etika“; Sarajevo 1980. Str. 222.

„Пред сешто живо го истава својот стап
за да не повреди ниедно од нив.
Не посакувајќи син ниту другар по патот,
самотен тој оди како носорог.“

Во адаптацијата на Конески таа строфа гласи:

„Пред сешто живо истај го својот стап
за да не повредиш ниедно од нив.
Не посакај син ниту другар по патот.
Самотен оди како носорог.“

Место еден релативно неутрален опис на правилата што важат за однесувањето на овој вид мудреци, како што тоа изгледа кај Велјачиќ, сега пред нас, во варијантата што ја нуди Конески, добиваме еден вид поуки во кои има значајна доза на непорекливост. Со тоа, несомнено, целиот исказ добил во експресивноста, а се зголемила, притоа, и сугестивноста на поуката.

„Промената на плановите, на функциите и на светогледите, не може а да не резултира и со промена на надворешната и внатрешната структура на песните, како и на авторската позиција: во најмала рака станува збор за двојно авторство, а во најдобар случај за ново авторство“, го толкува резултатот на ваквите промени Катица Кулава.⁶

Свртувањето на Конески кон мудроста на древните епохи, барањето одговори на вечните прашања далеку наназад и со запоставување на современиот миг, изискува, секако, еден попродабочен осврт. Она што е особено интригантно во овие примери е преземањето на овие древни пораки како свои. Конески, несомнено, ги почувствувал овие содржини како мошне блиски, и тоа – како и во случајот со песната на Блок вметната во „Везилка“ – резултирало со намерното намалување на дистанцата помеѓу поетот и препејувачот. Пресуден миг станува мигот на изборот: одбирајќи го она што ќе го преведе, поетот-препејувач врши идентификација помеѓу сопствените размисли и чувства – и тематските преокупации на нему сродниот индивидуалитет на другиот поет, кој може да биде мошне оддалечен по време и простор, но близок по начинот на согледувањето и чувствувањето на светот.

Така, при компаративното согледување на односот помеѓу поетско-филозофската содржина на некои песни на Конески, и на не-

⁶ Катица Кулава: цитирано дело, стр. 15.

говите препеви поместени во авторските збирки, мошне е уочливо дека, да речеме, пораката на песните „Црква“ или „Урнатиња“ на Конески кореспондира со пораката на препевот на древната сумерска тажаленка „Плач за градот Ур“; песните „Старата“ („Од стариот нотес“) или „Нова година 1992“ со „Повикување на душите“ од тибетскиот ритуал; песните „Врв“ или „Девственици“ со будистичката мудрост на „Носорог“. Во повеќето случаи Конески прво дошол, низ своето искуство, до сопствена песна, а потоа се сретнал со пред многу векови настанатите текстови – и ги прифатил како некој вид потврда на оправданоста и длабоката всаденост на тоа свое лично доживување во колективната матрица на човековата свест за својата судбина. Станува, секако, збор за еден вид препознавање. И затоа овие песни, напишани во други простори и други времиња, се нашле во збирките на нашиот поет.

Впрочем, зборувајќи за преведувањето во својот есеј под наслов „За поетскиот превод“, Конески се противставува на познатата италијанска поговорка „Traduttore – traditore“, велјќи: „Една мера на изневерување, но во творечка смисла, е потребна и неизбежна ако треба во друга јазична материја да се продолжи зрачењето на уметничкиот текст. Преведувачот тогаш не е предавник, ами човек полн со симпатија спрема туѓото литературно дело, способен по свој начин и низ свое видување да му обезбеди поширок простор на дејствување. Треба да се цени силата на таквото чувство, зашто без него нема вистинска љубов не само спрема делата на туѓите литератури, туку и спрема делата на својата литература“.⁷

Оваа „симпатија спрема туѓото литературно дело“ кај Конески е, всушност, откривање на блискост помеѓу пораките кои веќе се реализирани во некој постоен книжевен текст, и оние кои авторот сака да ги соопшти како плод на неговите сознанија родени во актуелниот миг. Затоа ставањето на преведените текстови од други поети во книга со свои поетски текстови во овој случај претставува, всушност, обид за надополнување и доискажување на емотивните состојби и мисловните заклучоци кои постојат во сопствените поетски текстови поместени во така компонираната збирка. Поради тоа, со самиот избор на она што одлучил да го препее и, потоа, да го стави во своја книга, Конески изразува еден поетски и творечки став, кој многу ни открива не само од неговите сфаќања во врска со поетскиот препев, туку и ја надополнува и ја дообјаснува сликата на неговите поетски идеи.

⁷ Блаже Конески: „Светот на песната и легендата“; Скопје, 1993. Стр. 26.

Vlada UROSEVIC

CHOIX SELON LA PARENTÉ D'ESPRIT

– D'une sorte de l'activité de Blaje Koneski dans le domaine de traduction –

(Résumé)

Dans certains recueils de ses poèmes, Blaje Koneski a incorporé, aussi, des traductions de poésie des autres poètes. En „Brodeuse“ (1955) un poème de Blok; en „Rivière céleste“ (1991) plusieurs poèmes des poètes allemands de XIX siècle – Klopstock, Goethe, Schiller, Hölderlin et Heine; en „Mouton noir“ (1993) quatre poèmes provenant des anciennes littératures d'Orient. Dans ce dernier cas, Koneski a fait plusieurs modifications, des abrégements et des changements de forme. Certainement, Koneski sentait des messages exprimés dans ces poèmes comme des très proches à ses positions et, à cause de cela, il a raccourci la distance entre le poète et le traducteur, en mêlant des poèmes des autres poètes aux siens. Il s'agit ici d'une sorte d'identification de notre poète avec des poètes des autres cultures et des autres époques. C'est un choix selon les affinités – Koneski a reconnu ses propres pensées et ses propres états émotionnels chez des autres auteurs, et il a mis leurs oeuvres dans ses livres comme signe de reconnaissance entre les êtres liés avec une évidente parenté d'esprit.

Вера СТОЈЧЕВСКА-АНТИЌ

ДИМЕНЗИИТЕ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ ВО СВЕТОТ

Определбата за предложениов наслов не е случајна, а се должи на повеќе службени и приватни разговори со странски и наши слависти за појавата и личноста на Блаже Конески во македонската наука, во историјата на македонскиот јазик, литература, фолклор, историја, култура, уметност, со други зборови во нашата земја. Во сите услови на научни или други слични средби, во странство и во нашата земја, имав можности да слушам поголем број научници да го искажуваат своето мислење за Блаже Конески. Тоа траеше од моите асистентски денови до денес. По таков пат, нормално, во мене се формираше претставата за личноста и достигнуањата на Блаже Конески, разбирливо моите сознанија имав можности да ги споредувам со тие на постарите и помладите слависти. Сето тоа не го правев со некаква нужна акрибија од личен или научен интерес, туку едноставно, затоа што Блаже Конески уште од студентските клуни, па до денес, го издвојувам на piedestalот од македонската култура. Во моите патописни белешки подетално се запирам на тие мои размислувања, но во случајов јас овде имам за цел само да апострофирам неколку одредени впечатливи сеќавања и искажувања, и заради разбирливата ограниченост на излагањето.

Ќе започнам со 9-та биенална американска конференција за балканистика, што се одржа од 7 до 9 април 1994 година на Универзитетот Индијана, во Блумингтон. Во 1992 година добив покана за учество на оваа Конференција, а потоа дознав дека и професорот Блаже Конески бил почесно поканет, но поради нарушената здравствена состојба ја одбил поканата. Кога оваа балканистичка средба започна со работа, а на која пристигнав во одредениот термин (7–9 април 1994), Блаже Конески беше веќе починат. На свеченото отворање, на кое

учествуваа американски и други светски балканисти, бев изненадена од почитта што му беше укажана на нашиот починат Блаже Конески. Резимеата од рефератите беа отпечатени во поголем Зборник, поделен на учесниците, а на насловната страна беше втиснат портретот на Блаже Конески (Indiana University, Bloomington Indiana, 7–9 April 1994, In memoriam, Blaže Koneski).¹ Меѓутоа, самиот пленарен вовед на Конференцијата беше уште поимпозантен за мене. Познатиот американски балканист Ерик Хемп во својот пленарен реферат одржа свечена реч за академикот Блаже Конески, со самото почетно обраќање кон научниот аудиториум: „Сакам прво да ја искажам својата длабока жалост што меѓу нас го нема веќе драгиот Блаже Конески. Беше првиот меѓу балканистите. Многу го почитував. Секогаш се застапувавше за една чиста балканистика, без никакви пристрасности. За мене остава важно неговото целокупно дело...“² Покрај забележителното компаративно разгледување на разновидните проблематики од пленарните реферати, можеше да се забележи неизоставното акцентирање на ситуациите во македонистиката.

Но, следеше и друга новина. На 8 април Организациониот одбор предвиде посебен собир на Конференцијата, посветен на делото на Блаже Конески. Во него зедоа збор со посебни искажувања и мислења за Блаже Конески балканистите: Виктор Фридман, Бил Дарден, Кристина Крамер, Ронел Александер и други. Во овие говори беше апострофирана и личноста на професорот Збигњев Голомб. Блаже Конески почина на 7 декември 1993 година, а Збигњев Голомб на 24 март 1994 година. И двајцата големи научници беа и интимни животни пријатели, така што спонтано се наметнуваше на говорницата споредбата на нивните дострели.

Професорот Виктор Фридман од „Универзитетот Чикаго“, меѓу подолгите редови на искажувања во моето интервју, истакна: „Јас не можам да ја искажам гласно најдлабоката интимност што ја чувствував за Блаже Конески. Доаѓав во Македонија со радост. Таму стекнав многу пријатели. Помислата дека ќе го видам Блаже Конески ме развеселуваше, ме открилуваше. За мене тој беше голем научник, голем човек, голем мислител. Во разговорите со него го збо-

¹ The 9th Biennial Conference on Balkan and South Slavic Linguistics, Literature, and Folklore. *In Memoriam Blaže Koneski*, Indiana University, Bloomington, Indiana, 7–9 April 1994, Abstracts, Blaže Koneski.

² Свечена сала „Џорџија“ во универзитетскиот кампус во Блумингтон, 7 април 1994 година, на пленарната седница.

гатував својот научен и животен видик, поглед... Јас губам многу со неговата смрт!³

Професор Кристина Крамер од Универзитетот „Торонто“ – Канада, говореше за неговата леснотија во комуникацијата со луѓето. „Кога пристигнав во 1981 година во Македонија, за да прибирам материјал за мојата докторска дисертација, ме сместија во канцеларијата на академикот Блаже Конески во Институтот за македонски јазик ‘Крсте Петков Мисирков’. Јас отидов веднаш во МАНУ, се запознав со професорот Конески и му образложив зошто сум во Македонија. И јас започнав редовно да одам во МАНУ и постојано да го прашувам, и да му поставувам многу покрупни и многу ситни проблеми и прашања. Тој дискутираше за сите тие ситници со мене и тоа со голема љубезност. И така беше сè додека еднаш колешки од МАНУ не ме опомена дека премногу интимно му се обраќам, и тоа со Ти... Но, јас мислам дека Тој ми го дозволи тоа... Подоцна, поточно минатата година, го проучив добро неговото литературно творештво. Тоа ме фасцинира и ме инспирира да преводам сакани песни од неговата поезија, како на пример, песната ‘Парк’...“⁴

Своето обраќање кон присутните професорката Ронел Александер од Универзитетот „Беркли“ Сан Франциско, го започна со личната импресија: „За мене професорот Конески беше голем научник, голем поет, и добар човек... Јас работев со него на неколку наврати, долго и упорно и спомените од тие дијалектолошки истражувања ми остануваат како кратка песна во проза...“⁵

Во тие инспиративни денови за американските слависти кон делото и личноста на Блаже Конески, ми овозможија да го изнесам пред балканистите својот втор, непредвиден однапред реферат, со наслов „Блаже Конески, научник, поет и Човек“. На Универзитетската библиотека во Блумингтон имав чест да ѝ ги подарам Собраните дела на Блаже Конески, кои со вистинска радост и почит беа примени.

³ Дел од необјавено интервју, а делумно прикажано во книгата патописи: Вера Стојчевска-Антиќ: *Со збор во свејош*, Скопје, „Матица Македонска“, 1995, 20.:

(„На професорот Блаже Конески,
На неговиот збор
што остана по него
и во него...“)

⁴ Кристина Крамер, искажување на 9-та биенална балканистичка конференција во Блумингтон, 8 април 1994 година.

⁵ Ронел Александер, искажување на 9-та биенална балканска конференција во Блумингтон, 8 април 1994 година.

Погоре истакнав дека професорите Блаже Конески и Збигњев Голомб, покрај зближувачката научна дејност, станаа големи интимни пријатели. Еве што истакна професорот Голомб во 1993 година во Чикаго: „Мојот прв контакт со познавањата на македонскиот јазик дојдоа во 1945 година, на предавањата што ги слушав кај професорот М. Малецки, кога читавме текстови од Сухо и Висока од Егејска Македонија. Вториот поттик дојде со решавањата средба со професорот Блаже Конески, кога тој ја посети Полска во 1947 година. Тој тогаш ме убеди да се занимавам со македонскиот јазик и како тема за мојата идна дисертација го одбрав македонскиот јазик. Во Македонија дојдов првпат во 1957 година. Следната година добив македонска стипендија и престојував во Македонија пет месеци. Тоа беше за мене најплодотворниот период, погледнато од повеќе аспекти: не само што го научив македонскиот јазик, туку ги зацврстив пријателските врски со професорите Блаже Конески и Божидар Видоески. Патував низ Македонија, честопати со професорот Борис Марков, и така имав можност да ги запознам народните говори и народниот живот. Од тоа време Македонија и Македонците ми станаа многу блиски. По 1958 година честопати ја посетував Македонија: 1960, 1966, 1968, 1970, 1972, 1975, 1978, 1985. Редовно учествував на охридските семинари, објавував научни статии, посебна книга.“

Кога станува збор за блиските односи и за љубовта и почитта што ја имаа еден кон друг споменатите професори, не можам да не го истакнам следниов случај. Со професорот Голомб контактираше често во Скопје и Охрид, посебно на охридските семинари, а во Чикаго бев редовно негов домашен гостин. Имав можност со часови да слушам колку многу ги цени делото и личноста на Блаже Конески. Инаку, професорот Збигњев, по вокација голем филозоф, беше преокупиран со комплексната и своевидна личност на Блаже Конески и честопати пред мене гласно размислуваше за него. И во еден момент одлучно ми рече: „Јас ќе напишам еден есеј за него, каков што никој до денес не напишал!“ Стана од столицата и се упати онака професорски во занес кон работната маса и седна на работниот стол. Седеше замислен. Професорот беше целиот внесен очевидно во замислениот есеј. Нас, сопругата и мене, наполно нè заборави... Професорот Збигњев почина во 1994 година, без да го напише најубавиот и најдлабинскиот есеј за Блаже Конески. Јас овој настан го евидентирав во една литературна скица, како впечаток кој е длабоко присутен во мене до денес.⁶

⁶ Вера Стојчевска-Антиќ, *Ненапишан есеј*, Разгледи, Скопје, 1994, XXXVI, 1–2, 52–56.

Меѓу колегите на Блаже Конески спаѓа и професорот Франтишек Вацлав Мареш, кој посебно ги негуваше врските со професорот Конески. Секое доаѓање на професорот Мареш во Скопје, беше проследено и со пријателски вечери и собири. Неговото почитување кон Конески беше големо. Беше вистинско задоволство да се присуствува на нивниот течен дијалог. Во интервјуто од 1993 година професорот Мареш истакнува: „Мојот интерес за македонистиката започна во 1945 година кога го запознав македонскиот литературен јазик. Веќе во 1946 година ги слушав предавањата на прашкиот професор Антонин Фринта за македонското јазикознание. Тој беше првиот професор надвор од Југославија кој одржа македонистички предавања. Тогаш ја набавив Македонската граматика од Круме Кепески (Скопје 1946). Еден од слушателите на професорот Фринта беше и мојот пријател Хорас Лант, подоцна професор по славистика на Харвардскиот универзитет (САД). Во 1947 година првпат пристигнав во Македонија. Понатаму следеа моите чести посети на Македонија. Запознав мнозинство од македонските слависти, од најстариот професор Владимир Мошин, па сè до најмладите студенти. Мој братски пријател стана професорот Божидар Видоески, а татковски – Блаже Конески. Со него остварив длабоки контакти и многу учев од него. Ги запознав Македонците, Македонија, Православната и Католичката црква... Со колегите се зближувам и приватно, интимно. Според мојот став нема остра граница меѓу научниот и приватниот контакт. Тоа што го правам во мојата струка го правам не само со главата, туку и со срцето.“

Силен впечаток остави делото на Блаже Конески и кај цениотиот полски славист Влоѓимјеж Пјанка, со непроценливи заслуги на полето на македонистиката. Исцрпен и студиозен, колегата Пјанка на 1 ноември 1993 година во неговиот пријатен дом во Виена, меѓу пријатните и долги искажувања за Македонија и македонистиката, тој истакна: „Во однос на колегите што ги запознав во Македонија ќе почнам со лицето кое обично ми се обраќаше со ‘колега’, а подоцна едноставно со ‘Влодек’, а кого никогаш не си го замислував како ‘колега’ – Блаже Конески. Првпат го сретнав во 1959 година во големиот аудиториум на Варшавскиот универзитет. Собрани по повод јубилејот на Универзитетот неколку десетици ректори од други универзитети, облечени во раскошни ректорски тоги со крзна и златни синџири, се редеа на говорницата со поздрави и подароци. Само двајца беа од нив во обични цивилни облеку: ректорот од Пекинг и ректорот од Скопскиот универзитет – Блаже Конески. Во тоа шарено сценарио Блаже Конески го здогледав како млад човек, не многу крупен, во црна облека облечен маж, со спокоен и не толку силен глас, со голема

вкоричена поздравница во рацете. Тогаш си помислив: „Влодек пред тебе е историјата. Ја гледаш живата историја, еден македонски Вук Караџиќ стои пред нас. Токму тогаш можев така да помислам, бидејќи лично набрзо го запознав, а кога по неколку месеци пристигнав во Скопје, тој беше првиот човек што го сретнав на Универзитетот. Неколку години ми беше шеф во Скопје, изградив со него срдечни односи, какви што треба да има еден млад научник со професор со голем авторитет. Дистанцата меѓу нас стануваше сè помала, односите стануваа сè попријателски, меѓутоа, моето восхитување за човекот-научник и поет Блаже Конески, остана до денес непроменето. Споредбата со Вук не беше никако мој изум, тоа го бев чул од полски слависти, а мојата младешка занесеност беше субјективно доживеана. Иако после подробно разбрав за кодификацијата на македонскиот литературен јазик, и за другите лица кои во неа зедаа активно учество, ролјата на Блаже Конески не можам да не ја натценам. Во формирањето на словенските литературни јазици имаме случаи кога процесот е долг и постепен и затоа скоро анонимен (во Чешка и во Полска), или доаѓа до еден скок во развојот, предизвикан од една млада генерација интелектуалци соочена во некоја главна пресвртница со главното национално прашање: прашањето на јазикот. Во таква плејада интелектуалци се јавува обично еден со поголемо чувство за јазичниот израз, кому му припаѓа водечката улога во тие процеси, со тоа што во поново време на единката ѝ се придружуваат другите и се доаѓа до колективен труд. Но, покрај целата колективна работа, не може да се оспорува дека првата (и досега единствена) граматика на академско ниво е индивидуалниот труд на Блаже Конески. Раководната улога и во тротомниот Речник не е спорна.“

Професорот Пјанка во интервјуто ги засегнува и новонастанатите ситуации во нашата средина, како на пример, застапувањата за темниот вокал во азбуката, како и за други појавени прашања. Во секој случај, и во однос на ова прашање да го извлечеме резимето од неговите размисли: „Овие дискусии во последно време, како и оние за патиштата на позајмување или создавање на новата терминологија, се природни во секоја јазична средина и добро е што такви има. Но од сите дискусии јасно произлегува дека македонската литературна норма, установена пред половина век, се покажа цврста градба, можеби и поздрава од другите што ги подигна македонскиот народ за своја употреба. Меѓу сите сидари и мајстори уделот на архитектот Блаже Конески може да се мери со улогата на оние ‘татковци на народот’ што живееле во поархаични и помалку колективистички општества“.

Меѓу повеќето одговори, во интервјуто е одбележано: „Блаже Конески и Божидар Видоески се за мене македонски лингвисти од кои најмногу научив, а можеби и заради фактот што со нив најмногу комуницирав. Многу сум научил, исто така, од професорот Михаил Петрушевски, особено со посетата на неговите индоевропски семинари за волонтери. Многу ги ценев дискусиите со професорот Петар Илиевски, секогаш бев покорен пред неговите знаења од класичната филологија. Многу разговарав и учев од професорката Оливера Јашар-Настева, а во Охрид, на една клупа на брегот, секогаш можев да го сретнам професорот Ѓорѓи Шоптрајанов со сопругата, и тогаш долго разговаравме.“⁷

По долгогодишната лекторска работа на Влоѓимјеж Пјанка во Скопје пристигна новиот полски лектор, Кшиштоф Вроцлавски. И овој прекрасен наш колега славист остави вредни резултати во македонистиката, откако проживеа повеќе години во Македонија. Во подолгото интервју од 16 август 1995 година може да се извечат следниве негови исказувања.

„Прво како лектор, дојден по колегата Пјанка, кој веќе одлично говореше македонски пред студентите, моја прва сериозна задача беше да го совладам и јас добро македонскиот јазик. Се интересирав за повеќе научни и културни области во Македонија. Одлучив и го слушав целиот циклус на Блаже Конески за историјата на македонскиот јазик. Премногу бев задоволен од курсот. И сега мислам дека таа моја одлука и реализација беше многу важна и ме прави среќен.“

„Кога станува збор за бројните пријатели што ги стекнав во Македонија, прво ми доаѓа на ум друштвото на Блаже Конески. Се чувствував горд, што и после, кога и за кратко време ја посетував Македонија, секогаш наоѓаше време некаде да седнеме, да излеземе, да прошетаме, а најчесто ме водеше во Клубот на пратениците. Со него беше сè убаво, и разговорот, и друштвото, и јадењето, и она негово слатко смеење и расположба со чашката вино. Ми беа многу важни и драги тие дружења. Таа пријатна атмосфера ја создаваше Блаже Конески. Затоа, кога ги читав неговите разговори со Цане Андреевски, книгата ми беше блиска и со задоволство ја прелистувашам. Таа книга е и голем успех на Андреевски. Ми изгледаше како да не е ревидирана, поправана, туку дејствуваше спонтано и интимно.“

⁷ Разговор со д-р Влоѓимјеж Пјанка; Вера Стојчевска-Антиќ, *Патиси и разговори*, Скопје „Матица Македонска“, 1994, 145–168.

„Кога дојде во Полска веднаш ме замоли да купиме голема кукла за мојата мала ќерка. Таа купена кукла долго време ѝ значеше многу на ќерка ми. Но и мене, а и на мојата сопруга.“

„Блаже Конески беше скромен и едноставен човек, особено во однесувањето со другите. Се согласувам со мислењето на колегата Фелешко дека нему Конески веднаш му наличил на вистински енциклопедист. Тој беше таков со својата работа, со ликот, со насмевиот, беше универзален човек, со широк и длабок научен интерес, одличен лингвист, одличен познавач на историјата на литературата, писател, ономаст. Беше реткост. Како да беше човек од ренесансата. За мене остана прифатен како исклучителна и ретко привлечна појава и лик.“⁸

На 17 април 1998 година во Неапол професорот Нуло Миниси расположено дискутираше за развојот на македонистиката. Тој е член на МАНУ надвор од работниот состав. Меѓу важните лингвистички проблеми поврзани со современите правци на развој, тој истакна: „Јас имам многу пријатели во Македонија, но ако ме прашувате кого би издвоил меѓу нив, ќе ме извинете, бидејќи ги имам многу, ќе му дадам предност на незаборавениот Конески, кое сеќавање на него за мене е уште едно богатство. Неговото дело е присутно и битно и денес, а ние сите од него ја извлекуваме важноста, виталноста, генијалноста. Јас никогаш нема да не го истакнувам овој факт, дека Конески бил еден многу голем македонски лингвист, бидејќи бил еден голем македонски поет. И тоа, лингвистите треба да научат дека јазикот треба да се сфати со интуиција не онаа на лингвист, туку на поет, на уметник, на вреден човек, бидејќи Конески бил поет, но и многу вреден. Да ја напишал македонската граматика некој друг место тој, ќе немавме една македонска граматика, ќе имавме една сосема спротивна граматика, според некои теории од генералната и деформираната реторика, според шеми од латинската или француската граматика, но Конески со интуиција на уметник и интелигенција на лингвист знаел да му го даде на македонскиот јазик неговиот вистински изглед, а ова е нешто што никој не смее да го заборави.“⁹

Во разговорите со германскиот славист Манфред Јенихен најчеста тема беше Блаже Конески. Мошне впечатливо резимирано мислење даде професорот Јенихен на 9 август 1999 година во Охрид: „Првпат го сретнав професорот Блаже Конески кога дојде да предава во Берлин. Станавме блиски пријатели. Јас остварив перфектна ко-

⁸ Вера Стојчевска-Антиќ, *Време и ѝаѝѝ*, Скопје „Менора“, 1996, 41–54.

⁹ Интервју со италијанскиот славист проф. д-р Нуло Миниси, Вера Стојчевска-Антиќ, *Профил*, Скопје, „Детска радост“, 2001, 65.

респонденција со Конески. Подоцна го препеав на германски јазик. Мислам дека ние двајцата се најдовме на иста бранова должина. Таа многу нè зближи. Многу ми помогна во совладувањето на македонистиката, зашто знаеше добро и германски јазик. Со задоволство учествував на Симпозиумот што му беше посветен. Имав што да пренесам. *Зајознав во својот многу значајни личности, научници, професори, уметници, но никогаш не срејнав еден човек кој бил толку генијален, а толку скромен како Конески.* Неговата поезија ги допира егзистенцијалните прашања. Неговата поетика ми е толку многу блиска и возвишена. И честопати кога сум во криза, јас имам болен син, се допирам до неговата поезија и размислувам кога поетот Конески пее за мигот кога човекот го губи правото да се смее. Или кога ќе се сетам на тоа 'Песјо брдце'?! Кога го правев изборот на неговата поезија на германски јазик, јас уживав во тоа. Ја издадовме таа прекрасна поезија и таа проструи меѓу луѓето во Германија. Го издадовме и Завада, и Десанка Максимовиќ. Сега Германија е обединета, но порано, со нејзината поделба, во Источна Германија беа срушени повеќе издавачки куќи, немавме многу можности за печатење. И нашата Телевизија беше срушена, исто и Радиото, каде што работев. Јас започнав да работам на издавање во една мала издавачка куќа. Почнаа да излегуваат две едиции: словенски автори и европски автори. Ги завршив чешката и хрватската антологија, наредна ќе биде македонската. Мислам дека современата македонска поезија е извонредна, не само за Македонија, туку и за Европа. Се плашам и за вашата ситуација. Кон вас има аспирации од сите страни. Вие не сте економски силни, но затоа имате силна култура. Културата ве држи! Ме фасцинира Блаже Конески, кој дава една голема параболоа за целата македонска егзистенција и бит. Тој е човек во дилемите не само на нашето време, туку и во дилемите на општата егзистенција.¹⁰

Меѓу најновите искажувања за Блаже Конески спаѓа и тоа на романскиот писател, член на МАНУ надвор од работниот состав, Јон Думитру, на годинашниот полуиспразнет Семинар за македонски јазик, литература и култура, заради воената ситуација. Во разговорите за новонастанатата ситуација, во темите за луѓето што ќе го носат трајно нашиот битов печат, неизоставно се наметнуваше Блаже Конески. Крај брегот на Охридското Езеро, во чија убавина е вљубен соговорникот, на 10 август 2001 година, пријатно се сеќаваше: „Јас бев многу млад кога го запознав Блаже Конески. Мислам дека прв-

¹⁰ Разговор со д-р Манфред Јенихен, Вера Стојчевска-Антиќ, *Профил*, Скопје. „Детска радост“, 2001, 105–115.

пат го издадов на романски во 1974 година, во една едиција каде што беа печатени само славни имиња од светот на поезијата. Блаже Конески беше редок писател, човек од култура, тој беше цела една институција. Такви ретки појави можеби еднаш или двапати во сто години се случуваат. Тој беше од калибар, формат-цивилизаторски, зашто со него и преку него како институција, се формираат други институции, во кои работат стотици луѓе, можеби илјади. Тој беше еден вид пророк на една култура, малечок како што го знаете, но ја имаше таа магија, моќ, да дојде до израз, или да ги совлада сите жанрови, да се вмеша во лингвистиката, да дава насоки во сите домени на вашата култура. Еве, денес, вие ја гледате таа култура како постои, стои на нозе, никој не може да ја сруши, не може да ја преправи од постојната каква што е. Оваа култура е сведок на една цивилизација.“

Сигурно е дека вакви искажувања за Блаже Конески има енорно повеќе од овие набележаните. Насекаде во светот, во доменот на научната област на пошироката македонистика, во чии средини имав можности да престојувам, апострофираното име со кое таа се поврзуваше, беше неизбежно – Блаже Конески. Станува очевидно дека и овие мал број искажувања што овде ги наведовме, резимираат заеднички, иако од слависти од различна провениенција (германска, чешка, руска, американска, романска, итн.) личност од нашата средина, која успеала да ја сфати пред сè битноста на нашиот народ, неговата историја, култура и земја. Важноста на Блаже Конески ги надминува и националните рамки, преминувајќи во универзален интелектуалец со познавања на сеопштата човекова егзистенција. Не случајно тој е нарекуван нашиот пророк, зашто не останало делче од нашето скромно живеење во една мала земја каква што е нашата држава Македонија, а да не било сфатено или претставено од нашиот писател, поет, научник, пред сè човек – Блаже Конески. И да завршам, сепак, со искажувања, токму на овој план од негови колеги. Деновие Божин Павловски објави еден суштински детаљ од искажувањата на Блаже Конески, непосредно пред неговата смрт, предупредувачки и многу показателно: „Духот на еден наш великан, Блаже Конески, деновие повторно шета меѓу живите сведоци на режираната трагедија. Повеќемината се присетија дека во 1989 година го рече следното: ‘Многу славно име носиме, ќе се обидат да ни го земат!’“¹¹ Непосредно по неговата смрт Петре М. Андреевски напиша: „Блаже Конески беше најмаркантната личност во нашиот културен простор. Светски поет и

¹¹ Божин Павловски, *Господ да им го освети разумој*, Дневник, Скопје 2001, VI, бр. 1665, 29–30 септември 2001, 7.

лингвист, најбогата библиотека собрана во еден човек. Можеби малку биле моите незаборавни средби со него, но со неговото дело ми биле постојани. Блаже Конески умре и нека му е лесна земјата. **Дај Боже, барем на секои сто години да ни се раѓа Блаже Конески.**¹²

Вера СТОЈЧЕВСКА-АНТИЧ

МИРОВАЯ ИЗВЕСТНОСТЬ БЛАЖЕ КОНЕСКОГО

(Резюме)

В данной статье автор отмечает мнения известных зарубежных славистов о мировом значении Блаже Конеского и его творчества. Эти высказывания автор лично брал из интервью со славистами: Эрик Хемп, Виктор Фридман, Христина Крамер, Ронел Александер, Збигнев Голомб, Франтишек Вацлав Мареш, Влад-жимеж Пиянка, Нуло Миниси, Манфред Йенихен, Йон Думитру.

¹² Петре М. Андреевски, *In memoriam, Блаже Конески*; Вера Стојчевска-Антиќ, *Со збор во свейош*, Скопје, „Матица Македонска“, 1995, 13.

Слободан Ж. МАРКОВИЋ (Београд)

ПОЕЗИЈА БЛАЖЕ КОНЕСКОГ И НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

Веза Блаже Конеског са народним стваралаштвом и фолклором произилази из више извора, а првенствено из његовог порекла, животног пута, опредељења и књижевних појава у окружењу. Он је рођен у сеоској средини – село Небрегово 1921. године, али је највећи део живота провео у граду – школовао се у Прилепу, Крагујевцу, Београду и Софији и деценијама, од краја другог светског рата, живео је и радио у Скопљу, где је и умро. У време његовог школовања и стања градови у којима је боравио били су још увек патријархалне средине, повезане са народним сеоским животом, јер су грађани у првом и другом колелу били претежно са села а дошљаци који су стално пристизали у њих били су из земљорадничких и сточарских крајева. Отуда одлазак из села Блаже Конеског и промена социјалне средине није била и превелика промена духовног амбијента и раскид или прелом са његовим родним фолклорним коренима, чије је примесе осећао и са којима се сусретао у градовима у којима је живео, укључујући и Београд, Софију и Скопље.

Опредељење Блаже Конеског за посленика у области језика, улога коју му је живот донео да буде носилац посла кодификације мекедонског књижевног језика у створеној Народној Републици Македонији у оквиру Федеративне Југославије после другог светског рата упутили су га и определили да за основу мекедонског књижевног језика треба прихватити македонски народни говор. Схватање његових претходника, попут Крсте Мисиркова, и научно искуство радника на истом послу код народа у окружењу, посебно чин Вука Караџића код Срба, утврђивали су га у ставу да је то једини поуздан и прави пут.

Рад на стварању књижевног језика нужно је захтевао истраживање народних говора у Македонији, упознавање са народним животом и стваралаштвом којим се језиком казују и у којима се језик остварио. То је била нова значајна и кључна веза Блаже Конеског са фолклором и народним стваралаштвом које је он већ носио у своме бићу и којим је надградио претходно животно искуство и познавање ових области. Постао је организатор и сакупљач народног језичког и фолклорног блага на македонском тлу и њихов врсни зналац. И већ 1945. године приредио је издање збирке сакупљених песама „*Народни џесни*“. Истовремено, истраживао је и упознавао рад својих претходника на овоме послу.¹ Његове стваралачке предиспозиције у књижевности биле су тиме оплемењене, знање обогачено а однос и став према фолклору и народном стваралаштву развијани и изграђивани. Наизглед могуће противуречности између фолклорног и урбаног које је носио у своме бићу биле су превладане активним односом према народном животу, језику и стваралаштву и ослоном на њих у свим областима свога деловања – у научном раду у области језика и литературе и у својим књижевним остварењима, посебно у поезији.

Блаже Конески је био човек развијених и вишестраних интересовања и посленик у више области – културних, научних, књижевних и друштвених. Међутим, његов рад у тим разнородним областима био је повезан јединственошћу циља – успостављање народносног континитета, откривање богатства и вредности у претходним етапама националног духовног развоја и ослонац на њих на савременом стваралачком путу. Деловање на више животних поља било је повезано унутрашњим нитима, чије предиво открива сложену али јединствену личност аутора. Његову величину чине пионирски подухвати и упорно истрајавање на свим пословима, успех у организацији и изразита и снажна креативност. Сакупљање и истраживање језичке грађе и народних умотворина, научни резултати и сопствено литерарно стварање прожети су романтичарским заносом Блаже Конеског и повезаношћу његовог деловања са изворним народним стваралачким искуством. Научни рад и модерно књижевно дело коренспондирају са народном традицијом, у функцији су изграђивања човековог и националног бића и као чиниоци се уклапају у модерна кретања културне и друштвене савремености.

Осећајући културне и друштвене потребе у своме времену и носећи у себи блискост са фолклором и народним стваралаштвом Блаже Конески је био свестан да сложени и повезани послови треба

¹ Блаже Конески – *Огледи и беседе*, Београд, 1978, стр. 74–90 (*Марко Цейенков*); стр. 91–94 (*Ђорђи Пулевски*).

да имају чистоту својих облика, да видове деловања не треба мешати, јер записивање народних умотворина и фолклорних материјала захтева један начин рада, сакупљање језичке грађе и стварање дијалекатског корпуса други, а сопствена поетска креативност је трећа посебност. Свест о томе и различитост односа према пословима умногоме се види из његових речи о раду Марка Цепенкова: „...Овакав приступ претпоставља и одређени тип записивача народног стваралаштва. За фолклористе и лингвисте основно је било фиксирање мотива и изговора, са што мање уношења субјективних елемената: да се по могућству не осети присуство записивача.“² Очито је да у сакупљивачком послу мора бити потиснут стваралац-лиричар. Међутим, та врста ангажованости и дубинско упознавање фолклорног блага богатили су личност сакупљача сазнањима која ће се уметнички оваплотити у њеном стваралачком чину из кога настаје уметничко дело као „чист облик“ који је оплемењен својом везом са извором инспирације.

Стицајем срећних околности, обновљено и настављено интензивно сакупљање македонског језичког и фолклорног блага после другог светског рата одвијало се у време снажног раста нове македонске књижевности и завршног процеса кодификације македонског књижевног језика. По томе се овај подухват и развој битно разликују од почетака сакупљачких послова и стања у литерарном стваралаштву код Македонаца у деветнаестом веку, јер је сакупљање народних умотворина зависило од интересовања појединаца, а литерарно стваралаштво било умногоме ослоњено на искуство народних стваралаца, каткада до подражавања. У ново доба речи народног говора и израз у усменој уметности речи јављали су се у македонској књижевности средином двадестог века, имали су, такође, свој велики значај, али су присутни у модерној улози и облику. У национално историјском, културном и књижевном концепту у Македонији је појачано интересовање за фолклор, односно за народно стваралаштво, тај однос је својеврсно видан и у литерарном стваралаштву у другим југословенским књижевностима и, шире, у европском окружењу. У односу модерних песника према народној баштини налази се подстицај и грађа за особен индивидуални израз и поетску представу којима се исказују сложена емоција и доживљај савременог човека и виђење себе и људске личности у сопственом животном окружењу. Изразити представник индивидуализације тога односа је Васко Попа, вршњак Блаже Конеског. Појава се не може назвати посебном књижевном епохом, јер је то један од модерних односа према традицији, али је она једна изразитија боја у литерарним остварењима овога времена.

² Исто, стр. 76.

Стрпљиви записивач народних говора и фолклора Блаже Конески, чија је стваралачка природа била пријемчива за тај богати и вредан материјал, осећао је и видео у њему сигуран стваралачки ослонац, али је и назрео његову подстицајну отвореност којом се укључује у емотивна и доживљајна поља савременог човека. Препознатљиве елементе израза, симболе и митове фолклора он је надграддио и укључио их у своја књижевна остварења. Сигуран испиративни извор и поетски ослонац, искуство и богатство у стваралаштву народног уметника, он је својим модерним песничким поступком и чином претворио у поетске визије које су изражавале његово биће и биле у духу савремених литерарних кретања. Песничка реч лиричара Блаже Конеског спаја искуство и традицију сажете у фолклору као изражајном виду народног бића са новим историјским, културним и стваралачким околностима у којима аутор делује и које уметнички својом исказаном личношћу обликује. Очита је интимна потреба песника да се временске етапе постојања и људске судбине у њима и лирски искажу као нови преображајни вид.

Мало је песника који као Блаже Конески имају тако разноврстан и полифини однос према многим областима, као и разноводан начин повезивања са народним стваралаштвом. Према класичној естетици, која устаљена у време романтизма, индивидуални однос аутора према уметничким остварењима усмене речи био је у духу препознатљивости и садржаја и израза, који се граничио са угледањем и подражавањем. Средином двадесетого века тај став се битно променио, јер песник узима фолклорни елеменат као подстицај да га сазнајним моћима, имагинацијом и осећањима као чињеницу преобрази у нови мит или симбол, са новом улогом и значењем, којима се у споју спознатог и замишљеног испољава свежа поетска стварност. У њој су препознатљиви фолклорни елементи, али је сплетом осећања, богатством смисла и разумевања израза у њој отворен слојевит простор интима човекове личности, песничково виђење себе и света, наглашено субјективни однос према условностима свога постојања.

У једром броју песама Блаже Конески непосредно открива своју инспирацију и стваралачко полазиште, попут народне легенде о божјем уделу у величини снаге Краља Марка. Одломак легенде дао је као мото у песми *Одземање на силајца*.³ Такође, у песми *Стерна* налази се као мото запис М. Цепенкова о Стерни.⁴ Легенда и мит у овим песмама инспирисали су продубљену жељу за снагом што нестаје и

³ Блаже Конески – *Месџа и мигови*, Скопје, 1981, стр. 189.

⁴ Исто, стр. 193.

бол, побуну против немоћи и протест против немилосрдне природе оличене у Творцу, која смањује човекову моћ, која му

„подгоре крилата,
цела моја сушност се накрева против тебе,
моето срце те проколнува...“⁵

У другом случају, заптивена стихија Стерне је подстицај за халудинантни звук подземног хучања воде и безмерни страх од њене провале и потопа који би донела:

„Сонот ми скипна.
Во ниедна доба
сум одел да наслушувам како приидува водата,
како гргори, грчи и зајачува под земи...“⁶

Повезаност са усменим стваралаштвом, са жанром пословица у којима се сажетим изразом гсвори о некој животној појави, закону или норми, из чега обично резултира савет или упут у виду јасне или закривене поруке, огледа се у песми *Пословица*, која у наслову открива ову везу. Песник није у потпуности поштовао принцип сажетости, већ је у згуснутом искуству дочарао узроке људске туге и чемера. Казивање у песми је „објективизовано“, као у пословици:

„Кога човек ќе изгуби право на смеа
и право да биде умен
(...)
му останува правото
да биде тажен
да умира од мака
да чемрее до век –
тој човек.“⁷

Осећање недовољности снаге, мит опасности од претеће стихије и настанак туге и горчине, казани у стиховима опсервацијом или непосредним исказом субјекта, изражавају трауматичност и лирску напетост личности модерног човека, који је свестан да су угроженост и неизвесност, губитништво и туга као судбински удес трајно присутни у човеку. Они прерастају у осећање уклетости и чинилац су нерасположења у овој врсти стихова Блаже Конеског.

⁵ Исто, стр. 92.

⁶ Исто, стр. 94.

⁷ Исто, стр. 120.

Другу групу песама у којима се може сагледати однос Блаже Конеског према фолклору чине оне песме у којима аутор поставља и разматра питања судбине и живота ствараоца и његовог дела. Поетска представа у њима се ослања и произилази из појма и мотива које Блаже Конески налази и узима изван круга усмене уметности речи. У својим песмама он их, најчешће, преобраћа у симболе. Истина, и они су из круга народне уметности: рукотворина-веза (*Везилка*) и покрета-игре (*Тешкојџо*). Непосредно поетичко питање налази се у првом стиху *Везилке*:

„Везилке, кажи како да се роди
проста и строга македонска песна...”

Субјективизација ауторовог односа према стваралачкој муци налази се у завршној строфи, са наглашеним незадовољством својим моћима, што је у складу са основним тоном и (не)расположењем у његовој поезији:

„...– И најмил спомен што в душа ми блесна
се гаси од нив ко цвеќе без боја.
Но ти што ловиш звук на чудна песна,
ти си ја кажа судбината своја.”⁸

Симбол везилке има улогу посредника са укупношћу човековог стваралаштва и знак остварености и устаљености. Она је саговорник али и зов.

Тешкојџо – назив песме и појам игре имају сложено значење. Напорност покрета у игри, држање за руке (као знак људске повезаности савременика и покољења), мелодија и ритам песме и музике по којима се игра изазивају обиље историјских и личних асоцијација, назначених или у стиховима отворених, које подстицајем појма игре прерастају у слојевиту уметничку визију у којој се сажимају времена и људски односи. Тешке људске судбине оличене у поетској слици и садржини дочараног кола у завршници лука песниковог расположења повезане су са светлошћу, са човековим изласком из тамних времена која ће остати тужна успомена и сећање. Игра се преобратила у „бујно, бунтовничко оро!” и донела „ти в срце дар златен и пој.”⁹ Она ће, уз радост, и убудуће подсећати на историју. Историјском асоцијацијом са трагом светлости, која се ретко јавља у поезији Блаже Конеског, песник је открио још једну страну ангажованости у своме времену.

⁸ Исто, стр. 62–63.

⁹ Исто, стр. 185–186.

Блаже Конески је узимао појам фолклора у његовом изворном значењу – као вид стваралачке снаге народа да своје духовно богатство чува у уметничким формама усмене речи: бајкама, причама, песмама, легендама, пословицама и другим, али и у обичајима, ритуалним облицима, музици, играма и покретима у њима, у ликовима, сликарским, грнчарским, резбарским, ткачким, плетарским и другим рукостворним остварењима. Изнад свега у језику. То је он показао свеукупним односом према овој духовној области народнога живота. Што се посебно види и у његовој поезији.

Истичући различите функције фолклора у поезији Блаже Конескога треба имати на уму да се њихова историјска и социјална страна представљању људскога живота сустичу у стваралачком чину песника и из разних области, па и из уметности усмене речи, доприносе да се у поезији Блаже Конеског отворе простори лирског субјективизма и исказе психичка узнемиреност личности као највидније ауторово осећање и расположење, као и носталгичност и сета. У њима су дубоком интимом обједињене, између осталих, друштвене и отаџбинске емоције. Насупрот отворености народног стваралаштва и његовом објективном приказивању умногome општих расположења, поезија Блаже Конеског изражава самотништво или, претежно, инклинира ка њему а у њој преовлађује лирика исповедног субјективизма. Чак и са симболом Болнога Дојчина који је у народној песми остварен као мученик бранилац, исходиште поезије Блаже Конескот и у песми са овим мотивом и симболом не инклинира ка побуни, подвигу и слави, већ носи осећање трагичне недовољности снаге. Јер

„...кога ми закрепна гласот
за најдлабок збор,
раката за најтежок меч,
ногата за најверен од –
тогаш се сломив.“¹⁰

Састављање костију и увијање у платно, по узору на Болног Дојчина, чак и жеља за погубљењем Црног Арапина, нису тежња ка искупљењу и триумфу, већ пут ка сопственом крају. У обраћању мајци лирски јунак каже:

„... дај ми в рака меч –
да убијам Црна Арапина.
Да умрам.“¹¹

¹⁰ Исто, стр. 147.

Блаже Конески је био против „певања и мишљења“ „на народски начин“ у традиционалном облику. Сматрао је да ткиво народног стваралаштва треба да се уграђује у артизам модерног човека. У својој поезији је показао да савремени уметник треба да се инспирише делима народног ствараоца, која су по једноставности, обухватности и трајању постала мит и симбол. Памћење уграђено у народни језик и у стваралачко искуство у народној уметности могу да буду ослонац и да дају пуноћу савременом песничком изразу и поетском садржају, да буду блиски синтези мита и симбола и једноставни у значењу. Уграђујући у своју поезију елементе фолклора, он је обогатио свој уметнички израз и поетску представу, а успешношћу тога чина допринео је и да традиција траје у новим облицима. Тиме је његова поезија постала везивно ткиво са народним стваралачким искуством и зрачи као мост међу временима.

Slobodan Ž. MARKOVIĆ (Belgrade)

BLAŽE KONESKI'S POETRY AND FOLKLORE

(Summary)

The creative personality of Blaže Koneski was receptive to the abundant and valuable Macedonian folklore. He felt and saw it as a firm creative support, but he also perceived its encouraging openness to enter into the emotional and experienced spheres of contemporary man.

Blaže Koneski was against "singing and thinking" "in a folk manner" and „in a traditional form“. He considered that the tissue of folklore should be built into the artism of modern man. In his poetry he was inspired by the works of the folk creator which became myths and symbols in their simplicity, comprehensiveness and duration. He knew that the memory built into the language of folklore and into the creative experience of folk art could support and could give fulness to contemporary poetic expression and contents, making them close to the synthesis of myths and symbols and simple in meaning. Including folklore elements in his poetry, Koneski enriched his artistic expression and poetic images, and his artistic success in this act contributed to the preservation of tradition in the new poetic forms. By means of that Blaže Koneski's poetry has become the connective tissue with folk creative practices, and it shines as a bridge between the ages.

¹¹ Исто, стр. 148.

Томе САЗДОВ

ЗА ПРВИОТ ПРЕГЛЕД НА МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА ОД XIX ВЕК

(Околу книгата *Македонската литература во XIX век –
крајок преглед и текстови*, Скопје 1952 година)

Покрај на низа други потфати од доменот на науката за јазикот и литературата – автор на првата нормативна „Грамматика на македонскиот литературен јазик“, на студиите за „Охридската книжевна школа“ и „Јазикот на народната поезија“, на првата „Историја на македонскиот јазик“, на студијата за „Македонската преродба“ и други капитални дела, кои се одликуваат и со основоположништво, неспоредливиот творец на домените на лингвистиката и книжевната историја, првиот претседател на МАНУ – **Блаже Конески** (1921–1993) е составувач и на првиот преглед на литературната историја кај Македонците. Имено, во текот на 1952 година, побуден претежно од школските потреби за повисоките класови на средните училишта во Македонија, тој ја напиша во хрестоматиска форма книгата под наслов *Македонската литература во XIX век – крајок преглед на текстови*. Оваа негова книга ја издаде Државното книгоиздателство на Македонија во Скопје. Самата неа, авторот ја нарекува „книшка“, со оглед на фактот што нејзините печатени страници (96) се навистина малубројни и на најконцизен можен начин таа го интерпретира развојниот тек и позначајните претставници на македонската литература во периодот на XIX век. На Блаже Конески тоа и не му беше тешко да го постигне – на сосема мал број страници да го презентира краткиот преглед на немногу богатата литературна продукција на литературното создавање во текот на религиозно-рационалистичката и преродбенската литература во македонскиот книжевен XIX век, кога знаеме колку концизен е исказот на овој голем македонски творец.

Концизниот израз при соопштувањето на поважните факти и нивното толкување, сепак, воопшто не беше на штета на претставувањето, аргументирањето и појаснувањето на најзначајните аспекти и појави на феноменот на спецификите и посебните околности во кои се развиваше литературата кај Македонците во временскиот интервал на XIX век.

По вокација превосходно јазиковед, Б. Конески и во овој свој книжевно-историски текст уште од почетните пасажи се определува и, според нас, доследно се придржува кон јазичните аспекти на карактеристиките на развојните процеси на литературниот развиток. Така, на лице се предочувањата дека основниот импулс на македонскиот литературен творец од почетоците на XIX век е настојувањето да го употребува токму народниот јазик во своите литературни (или про-литературни) писанија. И, речиси, веднаш се илустрира со примерите на делата на првиот хронолошки претставник на новата македонска книжевност – паланчанецот архимандрит Јоаким Крчовски (починал околу 1820 година во Крива Паланка). А тие дела не беа малу ниту на број, ниту по обем и донесоа вистински корпуси на своите печатени страници (во Будим од 1814 до 1819 година). Неговите пет книги – „Слово изказаное заради умирание“, „Повест ради страшнаго и второга пришествија Христова“, „Митарства“, „Чудеса Пресвјатија Богородици“ и „Различна поучителна наставленија“, се разбира, тоа множество на лексиката во тие книги преисполнети со „репродукција на средновековната религозно-поучна литература“ содржеа изобилство елементи од народниот јазик, во својата основа, како и застапеност на црковно-словенскиот јазичен елемент. Во право е Б. Конески кога во застапеноста на тој контакт на црковнословенскиот јазик со народните македонски говори претставуваше јазик на „повисока култура“, кој беше кадарен да се јави и за литературна употреба. Напомнувајќи дека покрај – според нас – ретките печатени книги во првата половина на XIX век, се појавуваат и приличен број ракописни зборници напишани на некои од македонските дијалекти. Б. Конески уште предочува дека на терените на Јужна Македонија црковнословенската писменост била, речиси, заборавена, па тие текстови се пишувале со грчка азбука, и дека тој своевиден контакт со грчкиот јазик од кој се преведувале македонските текстови вршел скоро аналогна улога на онаа што, пред тоа, во средновековјето ја имал црковнословенскиот јазик.

Оттаму македонските малобројни писатели и преведувачи на религиозно-поучните текстови во првата половина на XIX век го воведувале македонскиот јазик во својата литературна дејност без целенасочена интенција да се изгради единствен литературен исказ и

израз. Тие македонски литературни творци го сметале користењето на народниот јазик за „понижок“ во однос на „повисокиот“ – каков што гледале во практикувањето на црковнословенскиот јазик. Знаменита е луцидната мисла на еден од првите печатари кај Македонците Теодосиј Синаитски, формулирано напишана и отпечатена во Теодосиевиот предговор во книгата „Утјешение грјешним“ од Кирил Пејчиновиќ-Тетоец, кога „црковно-словенскиот јазик се споредува со клуч од злато и сребро, а народниот јазик со клуч од железо и челик, што го отвора *срцеѝо на простиѝоѝи човек*“.

Според овој краток, но многу значаен, драгоцен *Преглед на македонската литература на XIX век* од перото на Б. Конески, во периодот на петтата и шестата деценија на тој век, дошло до повеќе појави кои на македонскиот терен ја подготвиле појавата на литературна продукција од световен карактер. Меѓу таквите суштински општествено-просветни дејности Б. Конески ги вбројува зголемениот број на граѓански училишта и заминувањето на млади Македонци во соседните и подалечните покултурни земји, како Грција и Русија. Сè позабележливи биле просветните влијанија на грчките училишта и на српската граѓанска литература, а од посебно влијание била заедничката црковна борба во Македонија и Бугарија кон шеесеттите години на преродбенскиот XIX век. Посебен учинок бил постигнат од Македонците против асимилаторските обиди и настојувања пројавувани како политичка пропаганда од грчка, бугарска и српска страна, во која смисла ефикасни се покажаа новоотворените училишта на македонски јазик и учебниците на мајчин јазик од перата на првите македонски учебникари и учители какви што биле Партенија Зографски, Кузман Шапкарев, Ѓорѓија Пулевски, Димитрија Македонски, струшките браќа Д. и К. Миладиновци, како и спомнатите Ј. Крчовски, К. Пејчиновиќ-Тетоец.

Подоцна дошло и до поизразито литературно создавање на најталантираните македонски писатели од преродбенскиот период на XIX век, какви што биле Константин Миладинов, Григор Прличев, Рајко (Ксенофонт) Жинзифов, К. Миладинов и Р. Жинзифов се школувале во далечната Русија, создавајќи малуброен, но импресивен поетски опус во рамките на кои, како вечни креативни бисери, остануваат песните „Тга за југ“ на К. Миладинов и „Гуслар в собор“ на велешанецот Р. Жинзифов. Кон нив треба да се додаде, не помалу впечатливата Прличева поема „Сердарот“ (напишана на грчки јазик и овенчана со Ловоров венец, како најуспешна стихувана творба на

Атинскиот универзитет за 1860 година, на кој авторот студираше медицина).

Нотирајќи го и публицистичкиот исказ и израз во литературното творештво на споменативе најистакнати претставници на македонската литература во преродбенскиот XIX век на македонскиот терен, Б. Конески се илустрира со силното четиристишије од песната на Р. Жинзифов „Безсоница“:

Што ви направихте, книги многобројни?
 Ви каков донесохте плод?
 Усмалихте ли вие м'ки безбројни
 на горкиј тој ми народ?

Во продолжението на концизниот текст на својот краток Преглед на македонската литература од XIX век, нејзиниот автор со низа парцијални детали од творбите на преродбенските македонски писатели (но, со доволна аргументираност и уверливост) ги дооформува валерите на литературното создавање од македонските писатели, а во истата димензија се поставени и функционалните фрагменти и целосни (концизни) кои како додатни прилози ја зголемуваат вредноста на оваа „книшка“ – преглед на сеопфатниот истражувач во домените на јазикот и литературата кај Македонците во тој преродбенски интервал од националната и културната историја на македонскиот народ.

Токму затоа и беше максимално користена таа Блажева „книшка“ со светло-сини меки корици, и од страна на учениците, и од страна на средношколските наставници, и од студентите и научните истражувачи на литературното творештво кај Македонците во односниот временски период.

Имено, само две нецели години по излегувањето од печат на оваа „книшка“ на Б. Конески се појави пообемната, пообразложената и во книжевно-историска смисла поцелесообразна, како поопширен преглед на македонската литература од истиот преродбенски век, книга на *проф. д-р Хараламџие Поленаковиќ* под наслов *Страници од македонската книжевност* („Кочо Рацин“, Скопје, 1952). На тој начин двајцата главни основоположници на современата македонска книжевно-историска наука се пројавија со своите – денес веќе во функција на библиофилски реткости – две капитални книжевни истории, кои беа обилно проследувани и од други компетентни помлади книжевни историчари (меѓу другите потфати од тој вид треба да се вброи и кни-

гата *Преглед на македонската литература од XIX век* од д-р Георѓи Силев, во издание на книгоиздателството „Култура“, Скопје, 1963).

Ние, пак, тогашните гимназиски ученици и студенти по Историја на книжевноста сè уште живо се сеќаваме на нашето речиси секојдневно дружење со тие (во тоа време) ретки, драгоцени и неопходни книги.

Tome SAZDOV

ON THE FIRST SURVEY OF THE MACEDONIAN LITERATURE OF THE XIX CENTURY

(About the volume *Macedonian Literature of the XIX Century*
by Blaže Koneski, Skopje 1952)

(Summary)

The paper examines the contents and the significance of a small volume by Blaže Koneski *Macedonian Literature of the XIX Century – a short survey and texts* which is, in fact, the first survey of the Macedonian literature of the XIX century and which contains a selection of functional texts of works by the main representatives of that period, mainly the period of the renaissance in the history of Macedonian literature. This selective and practical volume of Koneski's provides extremely important bio-bibliographical portraits of the main representatives of Macedonian literary creativity in the XIX century. Its author includes the most characteristic fragments, as well as other parts of their literary works. The portraits of Joakim Krčovski, Kiril Pejčinović, Jordan Hadžikonstantinov-Džinot, Konstantin Miladinov, Rajko Žinzifov and Grigor Prličev, as well as the most important collectors of Macedonian folk works and authors of textbooks Partenija Zografski, Kuzman Šapkarev, Dimitrija Miladinov and others.

Ружа ПАНОСКА

ЕКСПЛИКАЦИЈА НА ЕКСПРЕСИЈАТА ВО ПЕСНАТА ПЕСНА ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Јазикот или говорот се јавува во два вида: првиот вид го опфаќа внатрешниот, мисловниот говорен процес, како примарна компонента од која се раѓа другата: материјалната, то ест гласовната компонента, како говорна реализација на апстрактната јазична структура.

Двата вида на јазикот – духовниот и материјалниот со своите особености се вкрстуваат во говорната функција како две неразделни активности.

Се определив за експликација на експресијата во песната „Песна“ од Б. Конески поттикната токму од провокацијата да ја објаснам врската меѓу внатрешниот мисловен говорен процес и од него родената говорна реализација на апстрактната јазична структура.

Во списанието „Литературен збор“, 5–6 во 1991 г. беше објавена мојата статија „Симбиоза на чувството за очовечување“ во која изнесов субјективно објаснување на симбиозата на чувствата кај Коста Рацин и Блаже Конески. Станува збор за песната *Очовечување* на Б. Конески објавена во збирката *Сеизмограф*.

По извесно време во Семинарот за македонски јазик имавме некој собир и се сретнав со проф. Б. Конески. Тој ја прочитал статијата и ми се обрати: „Ружа, Вие ме браните во оваа статија. Ви благодарам.“ По малку збунета од ваквата изјава, некако се снајдов и му реков: „Јас не се осмелувам да Ве бранам, само го изложив своето доживување на Вашата песна. Вас Ве брани Вашето дело.“ Тој само се поднасмеа и рече: „Сепак, благодарам.“ На тоа се заврши. До денес ме измачува таа изјава, иако сум свесна дека секој мисловен човек, па и Б. Конески, несомнено, си го поставувал во себе прашањето каква иднина ќе има неговото дело.

Меѓународниот научен собир по повод 80-годишнината од раѓањето на Блаже Конески, недвосмислено, нему и на неговото дело му осигурува добра иднина. Не се забораваат лесно луѓето што се вградиле во основата на оваа земја и што ѝ обезбедиле цврсти столбови.

Во народот се вели: „За умрените сè најдобро.“ Оттука следува дека мртвиот човек, а особено уметникот, има голема предност над живиот. Луѓето за тие што веќе ги нема не се колебаат многу зборувајќи за нив да им ја подарат својата доверба. Па поради тоа, за животот, за делото и за намерите што тој можел да ги има во својата работа, творба или во дел од неа, ние се определуваме, иако не секогаш, за онаа што ни изгледа најдобра, највистинита и што е најповолна за уметникот или за човекот кој заминал од овој свет. Независно од едно вакво становиште, што е сосема можно, за Б. Конески и кога беше жив, а и сега, го мислам најдоброто, а знам дека во ваквото мислење не сум осамена.

Б. Конески во секоја пригода се раководеше од смирени аргументи за тоа за што се расправа, зашто многу добро ја проценуваше искреноста од неискреноста. Нему му пречеше бучавата од зборови и ја сакаше само вистината. А и на сите добромислечки луѓе им пречи бучавата од зборови и сакаат колку што е можно поедноставно да дојдаг до вистината, чиста, проста, дури и под услов таа да биде непријатна и многу да заболи.

Раководејќи се токму од ова сознание и од порано истакнатото, се обидов да ја објаснам експресијата во песната насловена *Песна* во која многу јасно, чисто и едноставно е опишано тоа што поетот го осетил, а тоа е дека славопојките не треба да нè залажуваат и дека речиси секогаш се подложни на сомневање и преиспитување. Б. Конески, најверојатно, го преболел така да се рече лажното додворување и затоа уметнички го изразил и го прикажал.

Песната што е предмет на интересирањето е објавена во далечната 1967 година во Собраните дела *Поезија*, стр. 81, во издание на Култура, и нејзината вредност е вонвременска, па со тоа и секогаш актуелна, без посебно да го подвлекувам фактот за времево што го живееме. Б. Конески има напишано неколку песни насловени со *Песна*. Затоа ја презентираме нејзината кратка содржина. Таа гласи:

О пеј ми, пеј ми!
 Каква песна!
 За едно пее
 за друго збори:
 „Сè што си рекол,

сè што си сторил,
случајно не е,
простено не е.“

Отсекогаш најмногу ме привлекувале песните од овој наш поет што се кратки по содржина, а богати со мисловност и поетичност. Сфаќањето и толкувањето на текстот е основа на филологијата и заедно со тоа основа на истражувањата на духовната, а делумно и на материјалната култура. Б. Конески со оваа песна го препознаваме во прв ред по пораката: „Не залажувајте се од убавите песни, зашто тие секогаш не го мислат тоа што го пеат.“ Ваква порака упатува поет што пишувал чисти и големи работи; поет кој имал здрава крв, права мисла и доследен живот.

Внатрешниот, мисловниот процес и материјалниот, гласовниот во оваа песна ни се презентираат во симбиоза зашто ако овие два процеса не се во таков однос значи дека нешто не е во ред. Не во јазикот туку во неговиот репрезент. Експресијата на оваа песна се состои токму во тоа што во неа извонредно е остварено единството на мислата и говорот.

Поетот Петре М. Андреевски во една пригода (Апел од ДПМ, Дневник од 14 јуни 2001) го рече следното: „При создавањето на песната единствено можат да ни помогнат избраните делотворни зборови со кои сакаме да испорачаме некоја есенцијална информација што ќе го изненади читателот. А ќе го изненади, ако и тој некогаш и некаде го почувствувал тоа во некоја слична составка.“

Овие зборови на поетот П. М. Андреевски сосема се совпаѓаат со содржината на песната од Б. Конески и со нејзиното вонвременско значење. Имено, испорачувањето на есенцијалната информација *О љеј ми, љеј ми! / Каква љесна! / За едно љее / за друго збори:* / го изненадува читателот со спротивноста на пораката за која во еден момент не сме свесни и наеднаш во друг се препознаваме дека некогаш и некаде сме го почувствувале тоа во некоја составка. Оттука, несомнено најголем ефект се постигнува во поезијата, тоа поетите најдобро го знаат, кога поетот ќе успее да го изненади читателот со нешто познато.

Отсекогаш постоеле, постојат и ќе постојат луѓе кои ни пеат песни за едно, а за друго зборат. И не мора притоа да станува збор само за истакнати личности. Тоа им е присушто и на обичните секојдневни човечки односи. Суштината е, значи, во тоа познатото што ни се нуди во уметничка форма да нè предупреди и да нè потсети да знаеме и да

умеете да ги препознаваме нештата, зашто колку повеќе ќе ги препознаваме, толку повеќе ќе се заштитиуваме.

Да се обидеме да претставиме како внатрешниот мисловен говорен процес нашол материјален, односно јазичен израз. И во оваа песна лесно е препознатлив стилот на Б. Конески кој се претставува со изборот и организацијата на јазичните средства. Тие се секојдневни, едноставни и би се рекло вообичаени. Ништо невообичаено или ексклузивно.

За разлика од други автори кај кои е препознатлива напрегнатоста да се дојде до зборот, до изразното средство, па дури се оди и до извесни експериментирања и егзибиции, што не треба секогаш да се сфати во негативна смисла, Б. Конески остава впечаток на спокојство, смиреност и хармонија во изборот, па изгледа дека тој и не прави некои особени напори, а сепак обзема не само со идејата туку токму со природниот јазичен израз, зашто кај него зборот значи друго и кажува повеќе од она што ние го знаеме за соодветниот збор.

Песната отпочнува со заповедна форма *йеј* во еднина, но заповедта е многу ублажена со извикот *о* во почетокот на стихот и со кратката заменска форма *ми* по заповедната форма *йеј*. Ваквиот почеток нужно предизвикува очекувано посебно весело расположение кај читателот пренесено од експресијата на поетот со која тој го изразува она што со душа и срце го доживеал. Значи, стихот нè внесува во едно опуштено интимно расположение и емоции без оглед на „објективните“ или конвенционални вредности, судови и вистини. Дека е тоа така се потврдува со неочекуваното свртување изразено со следните стихови: *Каква йесна! / За едно йее / за друго збори: / при што чувството од весело поминува во резигнираност со алузијата на расчекорот меѓу мислењето и зборувањето, па оттука произлегува неодржливоста на таквото зборување. Глаголските форми йее и збори се во сегашно време. Од контекстот лесно може да се заклучи дека тие истапуваат со вонвременско значење со што експресијата е потсилена и на некој начин обопштена. Го доживеал поетот улагувањето и додворувањето со ласкави зборови, односно пеењето песни, но и истовременото будно следење и бележење и ставање под сомнение на *Сè шйшо си рекол, / сè шйшо си сйорил, / случајно не е, / йпросйено не е./**

Веќе се истакна дека изразните средства навидум се вообичаени. Количествената замена *сè* истапува со крајно исполнета семантичка вредност, зашто ништо не е испуштено од будното око на оној што те анализира што си рекол и што си сторил. Тој, „меркачот“, реченото и стореното некогаш ќе го употреби, односно злоупотреби. Глаголските форми *рекол* и *сйорил* се во минато неопределено време, а не,

да речеме, во минато определено свршено, *рече* и *стиори*, кога меркањето и анализирањето ќе се сведат на одреден актуелен момент и со тоа ќе се фиксираат, додека со минатото неопределено време временска ограниченост нема, зашто основното значење на оваа глаголска форма се состои во тоа што со неа се соопштува за дејство извршено во минатото, без да се побудува притоа претстава за одреден момент кога се одвивало¹. Имено, не е ни толку важно кога нешто си рекол и си сторил ни зошто и во какви околности, важно е дека зборовите и делата ти се мерат, ти се бележат и се толкуваат на начин дека тоа што е речено и тоа што е сторено: *случајно не е*, туку е со некаква предумисла и затоа: *ипросиено не е*.

Секако, чувството и сознанието дека си под постојан надзор е големо оптоварување на духот и на акцијата. Но во овие стихови јасна е и саркастичноста. Вие ме набљудувате и анализирате, ама и јас ве „читам“ што ми порачувате со песната што ми ја пеете.

Во оваа кратка песна идејата се остварува преку двата почетни стиха: *О ѝеј ми, ѝеј ми! / Каква ѝесна! /* кај се израз на непринудениот обичен секојдневен говор за во следните два стиха: *За едно ѝее / за друго збори:/* да се поврзе со традицијата со која поетот ја потврдува својата блискост со народот идентификувајќи се со народната мудрост која нè учи дека има песни во кои за едно се пее, а за друго се збори, преминувајќи кон книжевно разговорната реч: *Сè шито си рекол, / сè шито си сторила, /* за на крајот да ја поврзе неа со поофицијализиран, односно интелектуален исказ: *случајно не е / ипросиено не е./* каде во функција на ваквото стилистичко средство е искористен и редот на зборовите. Дополнението на глаголот за разни околности обично му следува на глаголот и со неговото изместување пред глаголот, дополнението истапува, во случајов, со сета семантичка моќ. Заканата за „меркањето“ стилистички е потсилена и со повторувањето на предлогот *за* во почетокот на третиот и четвртиот стих и на изразот *сè шито* во петтиот и шестиот, како и на негацијата и помошниот глагол *не е* на крајот на седмиот и осмиот стих.

Не е за потценување ни изборот на интерпунктиските знаци кои спомогуваат за целосниот опфат на содржината и формата во функција на презентација на идејата, односно во обликувањето на посебниот вид на говорната комуникација – уметничкиот јазик или со други зборови на уметноста на говорењето.

¹ Б. Конески, *Грамајника на македонскиот јазик*, Култура, Скопје, 1967, стр. 461.

Исидора Секулиќ ја има кажано следнава констатација за јазикот: „Јазикот е музика со многу повеќе тонови и интервали отколку вокалната и инструменталната музика“. Завршувајќи ја експликацијата на експресијата во песната што е заложена во темата, ќе бидам многу задоволна ако успеав да доловам барем дел од тоновите во музиката на поетскиот јазик на Блаже Конески.

Ruža PANOSKA

**EXPLICATION OF THE EXPRESSION IN THE POEM *SONG*
BY BLAŽE KONESKI**

(Summary)

The inner, the contemplative, the material and the vocal processes in this poem are presented to us in a symbiosis and its expression consists precisely of the accomplished unity of the thought and the speech.

In the poem *Song*, in a very clear, pure and simple way, is described what the poet has sensed, which is that we should not be deceived by praises and that they are almost always subject to doubt and re-examination. Koneski, most probably, had got over the – so to speak – ‘false wooing’ and has therefore artistically expressed and shown this, recommending to his readers: *Do not let yourselves be deceived by beautiful poems, as what is sung in them is not always meant.*

Koneski’s style presents himself to us by means of his choice and organisation of everyday, simple and usual linguistic means. He leaves us with an impression of tranquillity, calmness and harmony in his choice and organisation of those means and impresses us with his natural language expression because, in his poems, the word has another meaning and tells us more than what we know about that particular word.

Георѓи СТАЛЕВ

НЕКОИ ФОРМИ НА СТИХОТ ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ

За да не ги усложнуваме нештата, поимот *поетски форми* би сме го ограничиле на ритмичко-аудио-визуелниот изглед на поетските произведения на Блаже Конески, тргнувајќи од познатата констатација дека овој еминентен македонски автор има изразито богат поетски опус, содржан во веќе неколкупати овде споменуваните збирки поезија, почнувајќи со поемата „Мостот“ од 1945 г. па завршувајќи со „Црниот овен“, објавен само неколку месеци пред смртта на поетот, во 1993 година.

Во првата фаза на своето поетско творештво, не сметајќи ги песните од „Стариот нотес“ – иако и тие би биле интересни од извесен аспект – Бл. Конески го следеше императивот на времето, како што тоа го налагаше ситуацијата и традицијата, а тоа значеше – меѓу другото – потчинување на барањето за единство на формата и содржината. Под *форма* на поезијата се подразбираше избор од постојните поетски облици, а под *содржина* – навидум некаква слобода во изборот на мотивите и темите, додека повеќе од јасно беше дека политиката ги диктираше нив за потребите од афирмација на идеолошките постулати на социјалистичкото општество. Па и уметничката книжевност се сметаше идеологија – да се потсетиме на „Теоријата на литературата“ од извесниот литературовед Л. Тимофеев.

Во таа фаза (од 1945 до 1950/51 заклучно) да споменеме само патем дека и во поезијата на Бл. Конески ги наоѓаме темите и мотивите од војната, од обновата и изградбата на татковината, од страдалништвото на народот олицетворен преку ликот на поединецот било сидар, било затвореник; потоа од љубовта спрема земјата, од историјата, културата и традицијата на Македонија која, пак, ретко се именува, веројатно поради потребата од југословенското заедништво; итн.

Поетското творештво на Бл. Конески се состои од речиси безброј *йесни* и од неколку *йоѐми*.

Првообјавената поетска книга, поемата „Мостот“ како апотеоза на трудот, на еланот за обнова и изградба на разрушената земја, следи некои познати принципи во строежот, пред сè од содржинска гледна точка. Меѓутоа, структурата на формата на поемава е мошне неопределена, со *нарочно* испомешани видови стихови: Б. Конески го започнува ова свое дело со катрен, од метрички аспект со осмеречки стихови, би рекле – ако не сосема непознати, тоа сигурно непознати во нашата народна поезија. Тоа се *осумсложнициѝѝѝѝ* од видот /3+5/ наспроти осмерците /5+3/ што ги има на претек во традицијата. Веднаш потоа *йпровокаѝивно* се воведува десетерецот од видот /5+5/, за да биде и тој набргу напуштен и заменет со првоспоменатиот осмерец, по што ќе уследи обид за *скалестѝ (искршен)* стих што ни стана познат од поезијата на В. Мајаковски, Н. Ј. Вапцаров, а веројатно и од примерите на Р. Зоговиќ, – но сè надвор од рамките на силабото-ничноста... Второто пеење (така го нарекуваме поради нумерацијата) се состои само од еден катрен со *анайесѝина основа*. Тој гласи:

Како прекршен 'рбет
лежи на вода мостот, (VV—) (VV—) (VØØ)
бранот тиок и скрбен
плиска железни коски...

Овие анапести не се од најчист вид поради *йривидниоѝ* трохеј во првата стапка од секој стих, но теоријата, сепак, смета дека станува збор за трисложни стапки во кои акцентот паѓа врз третиот слог во нив. За тоа постои и еден вид расправа... Третото пеење започнува со нетипичен за македонската поезија *йшонски* верс, при што – разбирливо – не е водено сметка за изосилабизам, но затоа четирите почетни стиха имаат по 5 акценти на различни места.

Со ваквата разноликост на стиховите читателот е постојано „изневеруван“ во ритмичките очекувања и, веројатно, затоа *чей-врѝоѝо* пеење во оваа смисла „се стабилизира“: поетот сега се определил за „лирски“ шестерец, со спокоен исказ, наместа во почисти трохејски стапки, наместо во почист амфибрах:

Иде нова пролет
како љубов лепа, (—V) (—V) (—V)
како моме кога
со смеа те гушка... (V—V) (V—V)

Петтото пеење, во поголемиот свој дел, особено во втората негова половина, е изразено преку дванаесетеречкиот амфибрах, меѓу кој си нашле место 6 шестерци со трохејска основа и два пак во амфибрах. (Ќе се покаже, во оваа смисла, дека Б. Конески во оваа своја творечка поетска фаза, а и во некои примери од малку подоцна, ќе му даде на амфибрахот извесен „приоритет“. Овде ќе ја споменеме песната „Тешкото“ со нејзините 10 октави, но заслужува внимание и препевот на поемата „Локвата и Вињари“ од револуционерот Лазар Поп-Трајков. Амфибрахот (од „Тешкото“) изгледа вака:

„О, Тешкото! Зурли штом диво ќе писнат,
 (V — V)(V — V) (V — V) (V — V)
 штом тапан ќе екне со подземен екот,
 во градиве зошто жал лута ме стиска,
 во очиве зошто ми навира река
 и зошто ми иде да плачам ко дете...“ итн.

Во стихозбирката „Земјата и љубовта“ Б. Конески во само еден случај се определил за мотиви и за стихот од народната поезија. Ова го среќаваме во циклусот „Илинденски мелодии“. Во 1-от катрен („мелодија“ 1.) стиховите се десетерци од видот (4 + 6) – а што не соодветствува на изразито лирскиот мотив, доколку строго се придржуваме до определбата на Вук Караџиќ за поимот „Јуначки десетерец“. „Мелодијата“ под бр. 2 е катрен со трохејски стихови, со римување само во Б-стиховите (*бидиш-видиш*), а „најнародна“ е последната, шеста „мелодија“ по содржина/мотив, по тон и по ритам. Апострофиран е Гоце војводата кого што го чека *џорџиџа*, по кого што „лека полето: на нива мачни селани, клетите робје в зандани“, – и сè искажано со осмерецот од народната поезија од видот (5 + 3), по некоја логика, можеби, од видот (3 + 5):

Крени се // сину народен,
 поведи // народ поробен!

Веќе се спомна дека во поезијата на Б. Конески има неколку поеми. Тоа во наслов на една своја стихозбирка („Песни и поеми“) авторот и го нагласил. Покрај споменатото дело „Мостот“, тука се уште и поетските текстови „Средба со Жинзифов“ и „Ракување“ што се најблиску до овој поим, иако под оваа ознака би можеле да се третираат – а самиот поет тоа и го прави во споменатата збирка – и пе-

сните од циклусот за Марко Крале, на кои им се блиски во оваа смисла и „Болен Дојчин“, споменатото „Тешкото“ па дури и „Свети Спиридон Нови“ со малку повеќе флексибилност во сфаќањето. „Средба со Жинзифов“ за мото има избор-колаж од стиховите на самиот поет од XIX век, на кои, всушност, поетот од XX век им „реплицира“, со свои чувствувања на заедничките нешта што постојат кај нив двајцата, поети од две различни времиња, но слични по сензибилитет и, конкретно: по потрагата на едниот „на самиот себе“, на смислата на животот во тугина, а со чувството на незадоволство и разочарување поради „непостигнатите“ цели, – а кај другиот – по гробот на братот по перо, кому – како што се потврди и според онаа стара народна: „... и гробнина не му се знаит“ (Познато е дека Б. Конески напразно го има барано гробот на Р. Жинзифов по Новодевичје Кладбишче).

Целава поема на Б. Конески е испеана во класични четиристишија со променлив распоред на римите: ту – Б–Б, ту АБАБ или пак со „бели стихови“. Исклучок е направен само во IV песна каде што распоредот на строфите е: една квинта, една терцина и еден катрен.

Во „Ракување“, пак, поетот се определил за дијалоска форма, за „сценски“ израз, што *јривидно* води кон сценска игра, меѓутоа, повеќе од очигледно се наметнува поетскиот звук, лирската елоквенција на двајцата поети – Кочо Рацин и Коле Неделковски – иако творбата е напишана во сосема слободни стихови како, впрочем, и „Болен Дојчин“, „Стерна“, „Марков манастир“, „Песја Брдце“, „Одземање на силата“ и „Свети Спиридон Нови“.

Сонейнаџа форма во поезијата на Б. Конески се среќава – доколку навистина внимателно сме регистрирале – само во песните „Колумбо“ и „Девственици“. Во нив римувањето е извршено по следниов начин: АБАБ/БВБВ/ГДГ/ГДГ во „Девственици“, односно АБАБ/БВБВ/ГДГ/ДГД во „Колумбо“.

Овде веќе ни се наметнува и прашањето за строфата.

Дистихишија во поезијата на Б. Конески речиси и нема, освен во „Песна“ – од стихозбирката „Везилка“. Во *јтерцини* се испеани песните „Старата“ (со „бели стихови“):

Старата запира до темната порта.
 Не ѝ се слуша, страшливо се обзира:
 Сè ѝ се чини – некој ѝ се подбива...

и пак во повторен наслов („Старата“, од книгата „Везилка“):

Цел ден над роданот неми зборови реди.
 Навечер со жените на порта седи.
 Кротко темницата дише во сокачето...

при што последниов стих се повторува како рефрен во сите 5 тристишија. Евидентно е римувањето само во А-стиховите. Во вакви терцини се испеани и песните „Починка“, „Од возот“...

Повеќето песни од првата фаза се напишани во *кайрени*: нивното доминантно присуство е повеќе од очигледно.

Квинџни сѝрофи има поретко. Најмаркантни се во песната „Снег“ со распоред на римите АБББА во сите три петостишија:

Завева белиот снег
 неколку привични пата.
 Долу пред мојата врата
 гинат белокрили јата
 тихо во спокој мек...

Овие стихови, како што се забележува, се *дакѝлски*, каталектички, т.е. со неполна крајна стапка во нив: клаузулните рими се „женски“ – *ѝаѝа, враѝа, јаѝа*, наспрема „*машкиѝе*“ – *снеѝ, мек*, итн.

За *верлиброѝ* на Б. Конески – кој, пак, е навистина преобладаантен во неговата поезија од подоцна, а чиј квантитет е, би рекле, неспоредлив, – би требало посебно да се пишува, – а што е задача на некои други истражувања кои бараат и поинаков пристап.

Георги СТАЛЕВ

НЕКОТОРЫЕ ФОРМЫ В ПОЭТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ БЛАЖЕ КОНЕСКОГО

(Резюме)

Блаже Конески является научным тружеником, переводчиком поэзии и македонским поэтом, который в течение своей жизни (1921-1993) опубликовал около тринадцати книжек поэтических произведений: „Мост“ (1945), „Земля и любовь“ (1948), „Стихотворения“ (1953), „Вышивальщица“ (1956), „Записки“ (1971), „Источники“ (1984), „Послание“ (1987), „Церковь“ (1988), „Небесная река“ (1991), „Чёрный баран“ (1993), и др.

Понятие „формы“ здесь относится, принципиально, к разным/различным видам характерных черт некоторых его поэтических произведений: поэмы, сонеты, строфы, рифмы, рефрены, но и в отношении стиха вообще (силлабо-тонической, силлабической, тонической метрики). Свободный стих Б. Конеского не входит „в схему“ этого текста.

Виолејџа ПИРУЗЕ-ТАСЕВСКА

БЛАЖЕ КОНЕСКИ ЗА МАКЕДОНСКИОТ РОМАНТИЗАМ

(Поттици, инспирации, иновации)

Исходишен импулс за нашава тема претставува познатата студија на Блаже Конески „Македонската литература во XIX век“¹ чија основа, според неговите зборови, треба да се бара во еден поранешен текст вклучен во книгата „Македонската литература во XIX век, краток преглед и текстови“, Скопје, 1950.

Иако во почетокот на студијата експлицитно се истакнува општествено-историскиот фон „петтата и шестата деценија на XIX век кога во културниот живот на македонскиот народ има сè повеќе појави што ќе подготват терен и за литература од светски карактер“, акцентот е ставен врз „духот на националната романтика, својствен на времето на национално будење.“ Притоа недвосмислено се укажува на романтичарската тријада: Константин Миладинов, Рајко Жинзифов и Григор Прличев.

Всушност, веќе во оваа студија е зародишот на синтагмата „македонски книжевен романтизам“, која Конески ќе ја практикува постапно доаѓајќи до резултати пред сè врз основа на анализата на делата (методологија која перманентно ќе ја применува); дела во кои е искажан духовно-книжевниот сензибилитет на едно време (духовната ориентација, идејните тенденции, естетско-стилските вкусови, емотивната атмосфера), а што само по себе значи дека тој не поставуваше претходно строги теориски схеми и крути периодизациски рамки во кои би се вклопувале и вештачки сместувале одредени писатели. На тој начин, Блаже Конески го дефинира и уточни поимот

¹ Во: Блаже Конески, *За македонската литература*. Избрани дела во седум книги, Скопје, Култура, 1967, 132–149.

„македонски романтизам“ во стилско-формациска смисла, укажувајќи на прегнантната концентрираност на македонската преродба со уочлива романтичарска книжевно-естетска физиономија, маркирајќи ја нејзината суштинска романтичарска естетичка структура и поетика со фундирачки контури.

Блаже Конески, меѓу другото, внимателно означил еден феномен (карактеристичен за сите јужнословенски литератури) а тоа е „честото мешање на романтичното и реалистичното“, односно своевидната синтеза на длабоки национално-романтички и реалистички корени. Имено, во македонскиот преродбенски романтизам, романтичарските претставници секогаш се и просветители со рационалистичка поетска комплексција. Рационалистичкиот императив на македонските просветители (Ј. Крчоски, К. Пејчиновиќ, Т. Синаитски со неговата метафора-симбол за народниот јазик „кључ от железо и чилик“ што го отвора „срцето на простиот човек“) се рефлектира и во романтизмот. Тој пулсира во романтичарскиот книжевно-естетички концепт на македонската преродба (втората преродбенска книжевна генерација) во смисла на рудиментарен естетички постулат за реалистички однос на книжевноста кон општеството и животот воопшто (на пр. мислите на Константин Миладинов во предговорот на Зборникот), што е сосем разбирливо кога ќе се земат предвид околностите и состојбите во Македонија во XIX век.

1. Од ваквите елаборации на Блаже Конески, кои за нас беа мошне инспиративни и продуктивни, произлегоа и некои размисли и тези во нашата обемна компаративна студија за „Тематските и идејно-естетските приближувања и спротивности на романтизмот во српската и македонската литература“², а тоа се следниве:

1а. Иако македонскиот романтизам, како впрочем и српскиот, немаше разработена романтичарско-естетичка теорија и школа, тој е на свој начин креативен и претставува со сите свои специфики автентична синтеза и значаен дел не само на јужнословенскиот, но и на европскиот романтизам (на пример, експлицитната романтичарска поетика во Предговорот на Зборникот на браќата Миладиновци живо кореспондира со европската теорија на романтизмот).

1б. Периодот од 1845 до 1870 е период на евидентен романтичарски дух и романтичарски книжевно-естетички концепт во маке-

² Виолета Пирузе-Тасевска, *Тематски и идејно-естетски приближувања и спротивности на романтизмот во српската и македонската литература* (докторска теза), Скопје, 1990 (Фонд на Филолошкиот факултет).

донската литература. Тоа е епоха на приопштување кон естетичката ситуација на времето, почнувајќи од Димитрија Миладинов – идеен водач на македонската преродба и Јордан Хаџи Константинов-Џинот романтичар по природа, бунтовен, со жив интерес кон сите пројави на македонскиот народен дух (инаку превосходно просветител тој прв ги преведуваше списите на Доситеј Обрадовиќ на македонски јазик), преку дејноста на браќата Петкович, поезијата на Константин Миладинов, уметничките достоинства на творечкиот опус на Григор Прличев и поетското дело на Рајко Жинзифов. Тоа е период на полн замав и екот на македонската национално-културна преродба, кога во неа се изразуваат основните тенденции на романтизмот со романтичарска литературно-естетичка изјаснетост, романтичарско доживување и чувствување на светот, доминантни во едно време на новата македонска литература.

За нашите проучувања тогаш, значаен поттик претставуваа трудовите на Блаже Конески за македонските книжевници од XIX век. Тие студии со своите остварувања и резултати ни отворија нови сознанија и перспективи, посебно во проучувањето на типолошките аналогии во врска со одредени литературно-естетички феномени во македонскиот и српскиот романтизам. Во таа смисла парадигматични се: инспиративната романтичарска идеја за народниот дух-концепт присутен и во српскиот романтизам, за сесловенската заемност, супремација на субјективноста, култ кон природата, новата чувственост итн. Воопшто, за книжевно-историската кореспонденција меѓу македонската и српската литература и во пунктот на контактните врски, за нас беа корисни и поттикнувачки истражувањата на Блаже Конески за српската граѓанска лирика на пример, посебно нејзините одгласи во Македонија во XIX век.

2. Треба да се одбележи уште една интересна, иноваторска димензија во автентичните проучувања на македонскиот романтизам кај Блаже Конески. Посебно се упатни импресивните читања на поезијата на Константин Миладинов, за која Блаже Конески вели: „... поезијата на еден поет не може да биде прочитана само во една генерација. Јас ви нудам само една своја варијанта, а вие продолжете го читањето натаму“. Релацијата меѓу два лирски субјекта – Константин Миладинов и Бранко Радичевиќ од визурата на Конески за „игривите стихови и рими“ на песната „На чужина“ (била пишувана во Виена) се открива во лирската интонација и дионизиската озареност на поемата „Ученичка разделба“ (слично зрачно и момчешко чувство, свежи, бујни и чисти играорни партии). Блаже Конески ја почувствува народната

дикција и тонот на народната песна и тоа го констатира: „Ако не порано, Константин можел да го чита Бранко при својот престој во Виена, каде што и ја напишал оваа своја песна.“³ Лирската мелодија на Бранко, топла и елегична, мека и нежна се открилува со рафинирана сензибилност: „Па потрчи бистроме извору, / Па довати ту липову кору, / Па се напиј водице лахане, / Па убрзај те ноге лагане, /...“ А за златокрилата Константин пее со открилена кантилена: „Дојди вамо / Чистороса / Златокоса / На рамена / Растурена / Коса фрли / И обгрли / Мене бедни / Пат последни.“

Ваквите согледби на Конески за нас беа исклучително инспиративни и подетално ги развивме во неколку наврати, а посебно во текстот за романтичарската поетика на Бранко и Константин под наслов „Панвитализмот и пантеизмот во поезијата на Константин Миладинов и Бранко Радичевиќ“⁴, анализирајќи ги како романтичарски индивидуи – исклучителни лиричари од најблагороден, најчист ков со едноставна, блиска лирска мелодиозност.

3. Интересно е дека проучувањата на македонските романтичари се рефлектираат и во поезијата на Блаже Конески како еден спецификум на неговото дело. Така во поемата „Средба со Жинзифов“ (вклучена во збирката „Земјата и љубовта“ од 1948) фигурира ликот и поетскиот свет на македонскиот преродбеник од XIX век со резонансите на новиот сензибилитет и модерната чувственост од поетичкиот код на Конески. И во оваа поема, како и во поетскиот диптихон „Григор Прличев“ (објавен во збирката „Везилка“ од 1955) суптилно е презентирана специфичната поетизација на историската димензија на македонското книжевно наследство (релациите Конески–Жинзифов; Конески–Прличев; потврдување, антејска врска, критичка самосвест). Поетскиот диптихон на Конески е составен од две целини: Нож и Патник. „Песната се појавува по научното запознавање со животот и делото на знаменитиот охридонец“ истакнува Ванчо Тушевски. „Конески говори свечено, јубилејно слово на 60-годишното сеќавање од смртта на поетот – 1953 година во Охрид. Тогаш истражувачот Конески имал

³ Константин Миладинов, Поезија-Читање на Блаже Конески, Скопје, Мисла, 1989.

⁴ Виолета Пирузе-Тасевска, „Панвитализмот и пантеизмот во поезијата на Константин Миладинов и Бранко Радичевиќ“. Во книгата: Толкувања и вредности, студии и есеи од српската и македонската литература, Скопје, Детска радост, 1997, 229–236. Да се види во истата книга и студијата: Татковинската симболика во поетската тријада: Б. Радичевиќ „Ученичка разделба“, Л. Костиќ „Во Срем“, М. Црњански „Стражилово“, 44–51.

скромна литература за запознавање со славниот претходник. Во годината на чествувањето излегува прва книга кај нас на Прличевите книжевни творби „Сердарот“ и „Автобиографија“.⁵

Во „Средба со Жинзифов“⁶ Конески ползува историско-симболичен контекст во чие внатрешно јадро се појавува вистинска личност на македонската култура и тоа како трансмитер, а наедно и есенцијална енергија во процесот на семантизацијата на поетскиот текст. Конески креира уметнички ефектен и автономен поетски модел на транспозиција и поетизација на личното низ дијахронијата на македонската духовна констелација – хронотопскиот XIX век. Историската вертикала, естетски препознатлива преку необичната средба на двајцата поети, се кристализира во отворен дијалог за историскиот опстанок и траењето на нашиот етнос, а истовремено и длабок копнеж, голема жед и трогателен крик по очовечениот човек / хуманизираниот субјект. Отворен дијалог кој останува и денес толку жешко агоничен и актуелен.

Violeta PIRUZE-TASEVSKA

BLAŽE KONESKI ON MACEDONIAN ROMANTICISM

(Impulses, inspirations, innovations)

(Summary)

In the study *Macedonian Literature of the 19th Century* can be found the first sprouting of the concept of "Macedonian literary Romanticism", which Koneski was gradually to develop, coming to his conclusions based, above all, on an analysis of the works in which there is expressed the spiritual and literary sensibility of an epoch (its spiritual orientation, ideological tendencies, aesthetic and stylistic values and emotional atmosphere).

Koneski defined the concept of Macedonian Romanticism in a stylistic sense, pointing to the pregnant concentration of the Macedonian rebirth with its visible romantic literary and aesthetic physiognomy, and its essentially romantic structure and poetics

⁵ Ванчо Тушевски, *Поетскиот дијалог „Григор Прличев“ од Блаже Конески (шексѝ во контекстѝ)*. Во Зборникот: *Придонесѝ на Блаже Конески за македонската култура*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Филолошки факултет, Скопје, 1999, 373–378.

⁶ Виолета Пирузе-Тасевска, „Средба со Жинзифов“ на Конески. Во истиот Зборник, 379–382.

with their fundamental contours. Therefore he allotted a significant space to the opus of the Macedonian writers of the 19th century, and in particular to Konstantin Miladinov, Rajko Žinzifov and Grigor Prličev, emphasising the fact that in this Macedonian renaissance romanticism the romantic exponents are also exponents of the Enlightenment with a view that is both rationalistic and poetic.

Аџанас ВАНГЕЛОВ

БЛАЖЕ КОНЕСКИ ЗА КРИТИКАТА

Освен во инцидентни случаи, Блаже Конески не пишуваше литературна критика во тесната смисла на тој збор. Кога формулирам прашање „критиката на Конески“, јас ги имам предвид неговите гледишта за критиката во нејзината основна функција. Такви гледишта, во директна и развиена (иако не и детализирана) форма, тој соопшти кон средината на 1990 година. Тие се објавени во книгата *Разговори со Конески* [1, 422–425] на Цане Андреевски. Конески е доста строг кон критичката практика во Македонија до 1990. Тој не се стеснува да каже дека ние и немаме критика која суди авторитетно и меродавно, таква критика на која ѝ се верува. Тој објаснува и зошто немаме таква критика. Не пропушта да посочи, исто така, што очекува и како ја замислува критиката како активен фактор на литературата. Пред да се задржам на неговите гледишта, потребно е да потсетам на некои основни разграничувања по однос на критиката.

1.

Основна работӣа на критиката е, како што е познато, да суди. Кога суди, таа кажува дали некое дело е добро, помалку добро или лошо. Тој суд мора да биде образложен за да му се верува. Кога образложува, критиката покажува дека суди врз основа на закон (= непристрасно), а не врз основа на персонална волја која вели: законот тоа сум јас.

Не е сеедно како се соопштува тој суд на кој му се верува: рамнодушно или емфатично. Рамнодушността е аперцепивна и таа одбива. Емфазата привлекува. Стилот е тој што ѝ дава привлечност на секоја критика. Тој ѝ дава степен на перцепција кој ја воведува во полето на евиденција. Накусо: критиката е суд, образложение и стил истовре-

мено. Тоа се три составки без кои нема добра критика или, критика воопшто. Токму тоа допушта да се каже дека постојат точки во кои се сечат: интерпретацијата/толкување, анализата, коментарот и егзегезата или, просто, читањето литературен текст. Тоа веднаш кажува дека постојат и други точки кои ни допуштаат, од своја страна, да зборуваме за видови на критиката според нивната функција.

Кога некоја критичка практика става акцент врз судот, обично се зборува за *посреднички* вид на критиката меѓу делото и светот (читателската публика). Таа практика помага да се направи избор меѓу повеќе дела, а пак изборот значи – хиерархија.

Кога става акцент врз образложение и разјаснување, тогаш се зборува за *научна* критика. Таа препознава извори, генеза и структура на конкретно уметничко дело.

Кога се перцепира, некој критички текст повеќе како текст, а помалку како суд и експликација, станува збор за *есџејски* тип критика, сродна на онаа на уметничкиот текст.

Затоа што зборовите се исто толку материјал и за критиката колку и за литературата, може да се каже дека односот критика–дело е однос на суспензија и адиција истовремено. Критиката нешто зема од текстот за кој зборува: „мотиви, клучни зборови, опсесивни метафори, цитати“ (значи: изостава друго). Таа, исто така, и „става нешто од себе“ [7, 148] истовремено во текстот за кој зборува.

Тоа што се зема има значење кое критиката го претвара во знак со друго значење. Во тоа се состои двојната смисла на критиката, на која укажува Жерар Женет: „тоа што е знак кај писателот (дело) станува значење кај критичарот (...), а по друг начин тоа што било значење кај писателот (поглед на свет), станува знак кај критичарот“ [7, 148].

Се разбира, работата со *знаци* на писател, кои стануваат *значења* за критичарот и *значења*, кои се преобразуваат во *знаци* за текстот на критиката, може да се разликува по степен меѓу два пола: произволноста (= арбитраност) и природноста (= мотивираност).

Кога критиката нема врска со дело за кое зборува, зборуваме за *волунџарисџички* тип критика. Тоа е критика која зборува за себеси кога зборува за дело.

Кога таа врска е очигледна, зборуваме за *дејтерминисџички* вид критика. Таа зборува за делото, не за себеси.

Ни едното ни другото никогаш не се јавуваат во чиста форма. Тоа се сепак идеали кон кои само се стреми секоја критичка практика. Причината е проста: апсолутниот детерминизам е дело без критика.

Апсолутниот волунтаризам е критика без дело. Во првиот случај писателот го држи перото на критичарот. Во вториот критичарот е тој што го држи перото на писателот.

2.

Има кај Конески две дури спротивставени гледишта за карактерот и вредноста на нашата литературна критика.

Едното се формулира во краток текст за Димитар Митрев во 1976 г. изговорен како посмртна беседа, над неговиот гроб. Тоа гледиште може да се нарече оптимистичко.

Другото се формулира во 1990 кога се гаси тој оптимизам, на чие место доаѓа песимизмот. Конески е незадоволен од нашата критика за која вели дека и не постои.

Во првото, оптимистичко гледиште се среќава и некој вид радикална ревалоризација на критичката практика на Димитар Митрев. Таа ревалоризација е во директна врска со основните магистрални гледишта на Димитар Солев [10, 59–71] и Петар Т. Бошковски [3, 227–290] кои со благи модификации ги среќаваме подоцна и во критиката на Милан Ѓурчинов [5].

Еве ја, накусо, оптиката на Блаже Конески по однос на критичката практика на Димитар Митрев.

Во својата кратка, сумарна и ударна беседа (1976 г.) Блаже Конески формулира такви карактеристики за критиката на Митрев кои: а) или не била во состојба да ги препознае (прашање на компетенција), б) или пак не сакала да ги препознае и признае (прашање на политика) нашата критика за критиката на Димитар Митрев.

Тој вели, на пример, дека Димитар Митрев „по својот позив на критичар“ бил „повикан да го расчистува теренот на еден нов дух на хуманистичката акција, подеднакво како и да ги осветлува патиштата на нашиот литературен процес“.

Плод на таа критичка практика на Митрев било, според Конески, едно „големо дело (...) кон кое треба да се обраќаме со сè поживо внимание“ [8, 189]. Се „обраќаме“, по правило, само кон оние дела во кои наоѓаме погодни и сигурни инструменти за конкретна критичка практика. Тоа само значи дека оперативниот капацитет на критиката на Митрев е, според оптиката на Блаже Конески, од таков карактер кој ги гарантира авторитетот и моделот на критиката по него.

Меѓутоа, многу подоцна (1991) среќаваме кај Конески и една видно песимистичка слика за нашата критика, во која молкнал гласот

на Димитар Митрев. Ние немаме веќе „големо дело“ во областа на критиката кое, според мислењето на Конески, може да потекнува само од перо на „генерозен критичар“. Обратната варијанта (малициозен критичар) има некоја, така да се каже, вродена мана: „ми-слам“, објаснува Конески, „дека човек што е мрзоволен, циник, не е најпогоден тип за критичар“ [1, 422].

Таа општа опсервација на Конески за пожелниот профил на критичарот допушта да се мисли дека „генерозноста“, одлика на големата критика, е исто така карактеристика на критиката на Митрев, затоа што не може да се замисли големо дело без составката „генерозност“. Кратко речено: кога има „генерозен критичар“ има литературна критика. Кога нема „генерозен критичар“ нема. Кога го зборува тоа, Блаже Конески мисли, во прв ред, на онаа литературна критика која знае да го осветлува патот на нашиот литературен процес.

Во времето кога зборува Конески за состојбата на нашата критика го нема Митрев. Нема, меѓутоа, ни замена за Митрев од причина што, според Конески, „климата кај нас, духовната клима не е погодна за критиката“ [1, 423]. Оној што се занимава со критика треба да биде, според мислењето на Конески, готов да се соочи со „многу притисоци“. Особено кога станува збор за „дневната критика“.

Тој вид критика се напушта во полза на критиката која се занимава со „поопшти теоретски теми“. Значи такви, кои не засегаат никого директно. Ако сепак се практикува некоја „дневна критика“ таа, според Конески, се сведува на „компромиси“. Конкретните форми на тие компромиси се: „малку префрлување, малку покудување, без да се добие сумата, без да се знае на што сме“, заклучува тој.

Ете зошто, според мислењето на Конески, „речиси и немаме научна критика“. „Ја немаме“, додава тој, затоа што „ако човек биде малку појасен во искажувањето на своите становишта, тој често ќе биде подложен како личност на многу горки испитувања од страна на оние што се чувствуваат засегнати“.

Последиците од таа „клима“ се: „во мракот сите мачки се црни“; „и она што вреди и она што не вреди, сето тоа добива исти признанија“ [1, 424]. Или поинаку речено, на македонската литературна сцена, по смртта на Митрев, царува критичка хипокризија по сите линии и од сите бои. Таа критичка хипокриза многу повеќе води сметка за своите моментални и долгорочни интереси, а многу помалку за интересите на литературата. Веќе нема луѓе кои пишуваат критика по совест. Сите го прават тоа од – интерес. Инстинктот за какво такво

преживување гази бездушно по гласот на совеста. Таква е оптиката на Конески.

3.

Кога Конески вели дека нема, по Митрев, ни „дневна“ ни „научна“ критика (= која се занимава со „поопшти теоретски теми“), тој секако го вели тоа врз основа на една заедничка одлика и смисла како на „дневната“, така и на „научната“ критика. Имено и едната и другата се повикани да решаваат нешто, да се изјаснуваат по однос на нешто, да бранат и да оспоруваат или, со еден збор, да – судат. Литературниот суд е според Конески, главна, внатрешна составка како на „научната“ така и на „дневната“ критика. Кога, според Конески, дневната критика избегнува да суди тогаш кога „малку фали“ и „малку куди“ истовремено, таа престанува да биде критика. Кога тоа го прави и „научната критика“ која била кај нас сè уште „во повои“ [1, 424], исто така престанува да биде критика. Кратко речено, духот на критиката се состои во нејзиниот суд и во валидноста на тој суд.

Разбирливо, на еден начин суди дневната, а на друг научната критика. Едната го прави тоа во конкретна ситуација и зборува за конкретни дела во таа ситуација. Кога расправа за конкретно литературно дело во таа „ситуација“ мора да се изјасни по основното прашање: дали делото за кое зборува е литература или не е; колку тоа дело е литература по однос на постојните дела во таа „ситуација“, а колку не. Условно речено, „дневната критика“ има некоја своја синхрониска доминанта која постава барање да се прави хиерархија на дела по вредност со оглед на дадена литературна ситуација.

На друг начин суди „научната“ или „аналитичка“ критика која, пак условно речено, се потпира врз некоја дијахрониска доминанта. Таа расправа за дело или појава со оглед на историјата. „Тука“, објаснува Конески, „моментот на споредување и на валоризација е многу поприсутен визави повеќе ориентири“. За да појасни за каков вид „ориентири“ станува збор, Конески се служи со сликовита споредба. Можете, вели, „да одите во некој планински масив, па да совладувате една кота, друга кота, овој врв, оној врв. Ви се чини дека нема повисок врв од оној што е пред вас. После може да дојде уште повисок“. Таа слика нему му служи за следнава генерализација која го опишува карактерот на тој вид критика: „при аналитичката критика“, вели Конески, „фонот, па и историската димензија, мора да бидат многу поприсутни, отколку при дневната критика, каде што може да се подразбираат“ [1, 423].

Кога Конески констатира дека ние немаме ни дневна, ни научна критика, затоа што моментот факторот „валоризација“ е главна составка и на едната и на другата, односно душа на критиката воопшто, тој не ги амнестира од одговорност оние што се занимаваат со литературна критика. Напротив, вели дека само средината била виновна за таква состојба: „Јас не ја наоѓам тука кривицата кај критичарите“. Средината не била којзнае колку толерантна кон јасната и директна „дневна критика“ затоа што знаела брзо и веднаш да се одмаздува. Тие што биле „засегнати“ од активата и ефектите на дневната критика знаеле да се одмаздуваат. Оној што се осмелувал да соопштува јасни и недвосмислени становишта морал да поднесува „многу горки испитувања“ [1, 424]. Конески ја смалува, во извесна смисла, одговорноста на средината со оглед на судбината на критиката кај нас кога вели дека „Можеби е така и сегде во светот“. Не пропушта, меѓутоа, да посочи и една друга карактеристика на нашата литературна ситуација која, на свој начин, ја отежнува работата на критиката: „кај нас, особено нашата средина, нема ни традиција, па нема ни еден *сјон-џан, авиомајски избор* [јас истакнувам] кај самата публика, да знае дека нешто спаѓа во регионот на вистинските вредности, а нешто не спаѓа. И веќе со самото тоа да му го олесни на критичарот искажувањето“ [1, 424].

4.

Конески беше темелно известен човек во модерната теорија на јазикот. Тој беше ученик на Александар Белиќ кој, од своја страна, спаѓаше во редот водечки авторитети во Европа и светот. Слободно може да се рече дека тоа што беше Михаил Д. Петрушевски во областа на елинистиката (негови професори беа Милан Будимир и Милош Н. Гуриќ), мошне брзо стана Конески во славистиката кој изворно ги владееше словенските јазици и нивните литератури.

Како темелно известен човек, Конески имаше компетентен увид во теоријата и практиката на прашкиот структурализам. Тоа го демонстрира во серија статии кои подоцна ги собра во книгата *Светиот и на ѝснајта и леѓендајта* (1993). Сите тие статии расправаат на, привидно, едноставен и популарен начин, за такви супспецијалистички прашања од областа на теоријата на поетскиот јазик, кои ниту се поставуваат, а ниту пак се разгледуваат на систематски начин како кај Димитар Митрев, така и кај неговите (евентуални) наследници: Александар Спасов, Димитар Солев, Милан Ѓурчинов, Гане Тодоровски, Петар Т. Бошковски, Слободан Мицковиќ, Влада Урошевиќ, па

сè до Данило Коцевски, Тодор Чаловски и Ефтим Клетников. Кратко речено, ниту едно од тие имиња, кои се занимаваат било со „дневна“, било со „аналитичка“ литературна критика, не ја достигнал компетенцијата на Конески за да постави и расправа по суштински прашања кои ги отвори школата на рускиот формализам и прашкиот структурализам.

Нашата литературна критика, сè до 1990 година, веруваше дека е добра литературна критика затоа што е автентично марксистичка, во споредба со критиката на Димитар Митрев за која го резервира името догматско марксистичка [5, 186]. Колку за пример, ќе наведам само три текста од Милан Ѓурчинов кои јасно покажуваат што бил главниот интерес на нашата тогашна критика: *Могуќност и перспективе марксистичке критике* (1980), *Сизифовска војна и прометеејска војна во идејната сфера* (1985), *Вистината и заблудите на марксистичката критика* (1985).

Конески, меѓутоа, малку или воопшто не беше оптоварен со доктрината на дијалектичкиот материјализам како во областа на јазикот, така и во областа на литературата. Токму затоа тој уште во 1952 година можеше, во краткиот увод кон својата *Грамајтика*, да напише дека негова намера е да ја опишува „структурата на нашиот литературен јазик во дадениот момент“. Тој зборува за „структура“ во време кога лесно се квалификува тоа како формализам и декаденција. Освен тоа, неговите темелни расправи за Кирил Пејчиновиќ, Григор Прличев, Партениј Зографски, Марко Цепенков и Коста Рацин сè уште се многу подобри од сè што напишале специјалисти на таа тема, кои професионално се занимавале со таа проблематика.

Сето тоа зборува дека Блаже Конески има, зад себе, завиден корпус од доменот на тоа што сам го именува како „аналитичка критика“. Фактите од тој вид уште повеќе го усложнуваат одговорот на прашањето „зошто греша Конески?“ кога вели дека кај нас и нема како „аналитичка“, така и „дневна критика“ во вистинската смисла на тој збор по вина на „средината“, а не по вина на тие што пишуваат критика.

Не е многу веројатно да се мисли дека Конески малку држи до својата „аналитичка критика“. Малку може да се очекува, исто така, дека специјалист од таков формат, сам да зборува за вредноста на своите дела во таа област кои се – парадигматски. Многу поверојатно е, меѓутоа, да се мисли дека тој ја постави својата „аналитичка критика“ на втор план по однос на онаа од областа на јазикот, која зазема цен-

трално место и по обем, и по амбиција, и по професионален ангажман.

5.

Блаже Конески е во право кога ја опишува критиката како структура во системот литература чиј конституент, суштина и душа е факторот „валоризација“. Конески не е во право, меѓутоа, кога вели дека улогата на „средината“ е таа која пресудува дали ќе се појави, како и колку ќе функционира некоја таква структура во системот литература. Во духот на таканаречената „ситуациона логика“, нашиот голем поет и мислител Блаже Конески му дава ексклузивна важност на еден од факторите кои ја генерираат, за сметка на другите чија улога ја смалува до изоставане.

Еве за што конкретно мислам.

Кога Блаже Конески има добро мислење за нашата критика (како „дневна“ така и „аналитичка“) до 1976 г., а лошо од 1976 па сè до 1990 г., логично е да се постави прашање: каков е тој каприц на факторот „средина“ во која, уште, не дошол до своја улога механизмот „спонтан, автоматски избор“, кој еднаш ѝ помага на критиката, а другпат не? Како е можно, на пример, да се појави еден критичар „од формат“ каков што бил Димитар Митрев до 1976 г. во иста „средина“ која и тогаш немала своја традиција на „спонтан, автоматски избор“, а по 1976 да не се појави ниеден критичар „од формат“?

Во времето од 1956 па до смртта на Димитар Митрев (1976) има многу критички пера кои или ја бранат, или пак ја оспоруваат критичката практика на Димитар Митрев. Георги Старделов е, на пример, веќе афирмиран критички профил. Тој тврди дека критиката на Димитар Митрев, со некои свои елементи, зазема дури водечко место во тогашната критичка мисла во Југославија. Според зборовите на Старделов „не ќе е дитирамбично да се констатира дека концепцијата на Д. Митрев за современиот реализам е една од *најпоштолниите концепции* што биле изнесени досега кај нас на *југословенски* (истакнатото е мое) литературно-естетско-теоретски план“ [11, 157]. Ако, веќе, во 1958 г. постои критичко перо кое многу пред Конески во 1976 веќе ги учил и соопштил главните особености на Димитар Митрев како критичар „од формат“, има место да се мисли дека и тој критичар, ако веќе не е од таков „формат“ каков што бил Митрев, тогаш би бил некаде блиску или приближно до тој „формат“. Освен тоа, истиот критичар има, во периодот од 1976 до 1990, и една забележителна критичка актива која Конески ја оспорува индиректно кога

вели дека ние немаме ниту „дневна“, а ниту „аналитичка критика“ до 1990 г. која била „во повој“.

Да допуштиме дека сета онаа критика која се јавува и развива во кругот на Димитар Митрев како критиката на Старделов, на пример, сепак не би можела да биде критика „од формат“, затоа што следи парадигма, затоа што разработува и деталзира тези на доктрина, затоа што учителот си останува учител и тогаш кога го надминуваат неговите ученици кои, со тоа, само ја истакнуваат величината на тој учител.

Постои, меѓутоа, и критика на радикална негација на критиката на Димитар Митрев. Прво име на таа критика е Димитар Солев кој водеше десетгодишна литературна војна со Митрев. Димитар Солев, во својата беспопштедна војна со Димитар Митрев, доби многу поквалитетни приврзаници меѓу кои посебно место зазема Петар Т. Бошковски. Постои, во тоа време и второ, не толку експонирано крило, чии симпатии се на страната на Солев, а не на страната на Митрев. Во тоа крило се наоѓаат не само познати и признати писатели, туку и солидно учени. Душко Наневски кој кружи во или околу кругот на Митрев е дилетант по однос на Гане Тодоровски. Конфузниот Петар Ширилов тешко би можел да го преживее отровното перо на Бранко Варошлија. Русистот по потекло, тешко би можел да излезе на крај со стекнатата русистика на Милан Ѓурчинов. Сите тие имиња, меѓутоа, не се ни приближна замена за Митрев и затоа Конески вели дека во 1990 г. ние едноставно немаме критика. Немаме ниту „дневна“, а ниту пак „аналитичка“ критика која била, според неговите зборови, „сè уште во повој“. Прашањето е:

Дали навистина нема и дали само „средината“ е виновна?

6.

Нема никакво сомнение дека нашата јазична наука, која одговара на тоа што Конески го вика „аналитичка критика“ во областа на литературата, постигна такви резултати кои стекнаа меѓународна верификација не само во славистиката, туку и во лингвистиката во светот. Прва личност за која се врзуваат тие резултати е токму Блаже Конески. Таква личност не исфрли нашата литературна критика. Форматот на Митрев не е форматот на Конески. Првиот важи само за Македонија. Вториот важи во меѓународни рамки, исто толку колку и за Македонија. Како авторитет од меѓународен ранг, Конески не смее да си допушти да премолчува или фалсификува ситуација во областа на литературата од некои сентиментални или колегијални побуди. Нема сентименталност, нема колегијалност, нема ни толе-

ранција во доменот на науката чиј предмет е вистината. Ако е непријатна таа вистина, професионалниот морал налага да се каже таква каква што е. И Конески ја кажува кога тврди дека ние немаме ниту „дневна“, ниту пак „аналитичка критика“ со онаа тежина и резултати каква што имаме во областа на јазикот. Тој ја кажува таа вистина, меѓутоа на еден особен начин.

Еве ја во груби црти, суштината на тој начин.

Кога Конески ја обвинува „средината“ за слабите резултати на нашата литературна критика до 1990 г., тој ѝ дава примат на логичка процедура за која се користи името *хийерџенерализација*. Слабоста на таа логичка процедура се состои во тоа што заборава дека сите фактори се подеднакво важни кога се генерира структура, но затоа пак, откако ќе стапи таа структура на сцената на животот, само еден станува доминанта и командант.

Важно било, на пример, Димитар Митрев да дојде од Бугарија во Македонија. Важна била неговата „начитаност“ што ја учил Конески. Важна била и неговата идеолошка ориентација како и контактите со политичкиот врв во тоа време. Сето тоа се фактори од подеднаква важност кои се фокусираат во една личност и кои ја исфрлаат како прво име на нашата тогашна критика. Од тој момент, меѓутоа, кога станува прва личност, сè зависи од неа. Што и како ќе пишува Димитар Митрев како прво критичко перо во Македонија зависи во прв ред од него, а не од Колишевски, Партијата, неговите пријатели. Најпосле, оној што избира да се занимава со литературна критика, било „дневна“, било „аналитичка“, го прави тоа по свој избор, а пак одговорноста на изборот е негова лична одговорност. Тој може да истрае во тој избор. Ако истрае и наспроти средината која не му е „наклонета“, може да се надева дека ќе стане некој критичар „од формат“. Ако не истрае, ако се повлече во некои помалку опасни зони, треба да се помири со простиот факт дека егоизмот нему му е на прв план, а на втор совеста и професијата.

Кратко речено, „средината“ е таа која учествува и прави личност, но исто така и личноста учествува и прави средина. Јасно е сега дека Блаже Конески ја елиминира улогата и одговорноста на личноста кога објаснува зошто немаме литературна критика, а ја хипостазира улогата и одговорноста на средината. Не верувам дека тој не е свесен дека е недопуштено строг на една страна и недопуштено благ на друга страна. Убеден сум дека сосем друго е во прашање. Во прашање е морално начело кое заповеда сам да го правите тоа што го препорачувате кога се знае дека имате компетенција и тоа надмоќна во даден домен.

7.

Постои, како што е познато, постојана и вечна борба меѓу критиката и литературата.

Писателите, како и сите луѓе впрочем, тешко или воопшто не поднесуваат критика. Нема писател, од најнизок ранг па до великан, кој скока од радост кога некој му вели (и тоа јавно, уште) дека тоа што го напишал е ѓубре, а не литература. Се работи, значи, за вградена склоност кај човек да се брани кога е загрозен (било фактички било симболички), а не за низок културен степен на „средина“ како што мислеше Конески. Таа инстинктивна, вродена склоност, задолжително посега по еден одбранбен механизам кој се состои во тоа што ја негира инстанцата која – негира. Тој механизам кој отсекогаш го користеле, ќе го користат писателите кога се соочуваат со конкретна критика која конкретно негира нивно дело. Тогаш, обично, тие и оспоруваат *modus vivendi* на критиката. Таа е пожелна за нив само кога фали и објаснува, но не и кога суди неповолно за нив.

Големиот Гете не се стеснуваше да ја осуди критиката со следниве зборови „Убијте го тој пес, критичар“. Ни таткото на натуралистичката доктрина Емил Зола не беше многу понежен од Гете. „Јас мислам“, велеше тој, „дека критиката по весниците, таква каква што ја практикуваат многу имбецили и неколкумина злобници, е една од најнекорисните и најглупави работи кои можат да се сретнат“. Жан Пол-Сартр, кој објави неколку тома жестока критика, ги нарече критичарите „чувари на гробишта“ во својата славна расправа *Што е литературатура?*, која доживува денес своевидна ренесанса.

Кај нас Димитар Солев сметаше дека секоја критика која суди станува норма, а пак секоја норма е догматизам во зародиш. Догматизмот беше, според Солев, црниот ѓавол на литературата кој клечи во душата на секој критичар. Токму затоа Димитар Солев, по углед на Елиот, сметаше дека критиката може да постои само како критика на писателот и тоа во моментот кога пишува и кога решава што е литература, со која настапува во јавноста, а што не литература. Или, речено со зборовите на Димитар Солев: „критичноста што еден извезбан и искусен писател ја применува врз себеси е највисок вид критика“ [10, 63].

Не е тешко, зад таа и таква генерална осуда на критиката како дисциплина, да се препознае патетичниот и нарцисоиден монолог на литературниот елитизам кој не верува во друго, затоа што малку верува во – себеси. Изворите на тој нападен нарцизам потекнуваат

како од некогашната марксистичка доктрина, така и од сегашниот релативизам на постмодерната.

Имено, кога марксизмот тврди дека порака е тоа што го вели „средината“ низ посредната уста на писателот, а пак кога постмодерната вели дека не е писателот тој што гради порака, туку порака е тоа што ќе го прочита неговиот критичар (кој, се разбира, мора да му служи на писателот ако сака да постои), на дело е своевиден нихилизам по однос на критиката и егоцентризам по однос на литературата.

Нихилизмот вели дека „сè е литература“ или, со зборовите на Конески, „сите мачки се црни“.

Егоцентризмот вели дека може да постои критика само како батлер или лакеј на литературата. Може и како послушна собарка.

Некои опсервации на Бодлер, кој и самиот се занимаваше енергично и систематски со литературна критика, денес доживуваат полна реафирмација затоа што ја надминуваат таа базична контрадикција меѓу духот на литературата од една и духот на критиката од друга страна. На прашањето „зошто критика?“, Бодлер го даде следниов одговор: „Што се однесува до критиката во потесна смисла, се надевам дека филозофите ќе разберат што сакам да кажам: за да биде праведна, односно за да има причина да постои, критиката мора да биде пристрасна, острастена, политичка, односно направена од една ексклузивна гледна точка, но од гледна точка која отвора најмногу хоризонти“ [1,101].

Тие „хоризонти“ за кои зборува големиот Бодлер уште во 1848 година стануваат, во дваесеттите години на дваесеттиот век, „идеолошки хоризонти“ кај Михаил Бахтин. Тие „идеолошки хоризонти“ не се задолжителниот црн ѓавол на критиката, кој неминовно води кон догматизам, како што вели критичкиот нихилизам. Напротив, без таков идеолошки хоризонт не може да се конструира некој аксиолошки апарат, а пак без таков апарат не може ни да се – суди.

Се разбира, секогаш демне крупна опасност, на таа точка критиката да се претвори во догматизам и единствен чувар на вистината. Кога Цветан Тодоров го замени „идеолошкиот хоризонт“ на Бахтин со „хоризонтот на вистината“, кој не е поблиску определен кај Бодлер, се чини дека се дојде до онаа формула која нуди продуктивно решение за вечниот спор меѓу критичкиот нихилизам и литературниот егоцентризам.

Цветан Тодоров, првото име на денешната хуманистичка критика во светот, мисли дека и „дневната критика“ и „аналитичката“

имаат смисла само кога судат, а судат не затоа што критичарите ја знаат вистината за литературата, а пак писателите не, туку затоа што и за едните и за другите вистината е цел кон која се оди, а не точка од која се тргнува, со што наполно се согласуваат, како близнаци, и некогашниот дијаматскиот материјализам и сегашниот скептичен постмодернизам. *Lex extremes se touchent*, велеше Волтер, а тоа се потврдува и во овој случај.

Ако вистината е само точка од која се тргнува, тогаш е тоа тенденција во литературата и догматизам во критиката.

Ако е цел кон која се оди, тогаш е тоа неизвесна и мачна потрага, но затоа пак благородна.

Или, кажано со зборовите на Цветан Тодоров: „Ние можеме да бидеме свесни за тоа дека не ја поседуваме вистината, па сепак да не се откажеме од тоа да ја бараме. Вистината може да биде еден општ хоризонт, пожелна точка до која се доаѓа (повеќе отколку почетна точка). Ние не ја напуштаме идејата за вистината, но затоа пак се менуваат нејзиниот статус и нејзината функција, кога од вистината се прави повеќе принцип кој ја регулира размената со другиот, отколку содржина на програма“ [11, 184]. Едно е значи кога било литературата, било критиката зборува, шири и повикува на некоја своја вистина. Друго е кога се трага по таква вистина.

8.

Кога Конески објаснува дека духот на критиката, како „дневна“ така и „аналитичка“ има смисла само како дух кој суди, кога тој прифаќа ризик да каже дека, сепак, не се „црни“ сите литературни „мачки“, тој е веќе на онаа линија која почнува, во европската традиција, од Бодлер, а преку Бахтин и Тодоров да ја враќа довербата во критиката. Конески смета дека вистинската критика е „генерозната“ критика, а таква е онаа што знае и може да препознае вредност која, потоа, ја признава како литературна вредност. Тој потсетува дека било крупна работа да се признае вредност на туѓ труд и тоа е така затоа што, психолошки, секоја афирмација функционира како вид имплицитна автонегација. Кратко речено, навистина е потребна духовна енергија да се одаваат признанија. Меѓутоа, потребна е, исто така, компетенција од прв ред, за да може да се препознае нешто кое потоа се признава. Таа компетенција подразбира, од своја страна, некој систем од мерила, кој служи како алат. Мора да му се верува на тој систем од мерила, за да може да се употреби и со чија помош се препознава некоја литературна вредност која се признава.

Токму таа вера и доверба во аксиолошка система е, според мене, онаа „пристрасност“ која се „одраснува“ кај Бодлер, а пак едното и другото се енергијата од која се напојува критиката како практика, која кај таткото на европскиот симболизам се нарекува „политика“.

Кога Конески потсетува дека за една „генерозна“ критика од особена важност е моментот на идентификација со систем на дело за кое зборува, тој само на друг начин ја формулира оптиката на Бодлер во која се јавуваат термините „пристрасност“ и „одрасненост“. Бодлеровите „хоризонти“, Бахтиновиот „идеолошки хоризонт“ или „хоризонтот на вистината“ кај Цветан Тодоров имаат свој пандан кај Блаже Конески кој категорички брани становиште дека критиката, било онаа по весници, за која со индигнација зборува Зола, било онаа што се прави по кабинети и академии, има смисла само тогаш кога суди, а суди јасно, отворено и одговорно. Сè друго си останува псевдокритика дури и тогаш кога дава докази за известност и ученост од највисок ред.

Иако изложени сосем кратко и во груби црти, погледите на Блаже Конески како за нашата критика, така и за природата на критиката воопшто, се мошне поучни и продуктивни. Се разбира тој не е во право кога вели дека ние немаме критика само затоа што имаме мала, затворена и агресивна средина. Не е во право затоа што, на тој начин, ја сведува одговорноста на личноста која избира да пишува критика на нула, а ја префрла сета одговорност врз грбот на „средината“. Тој е, меѓутоа, наполно во право кога вели дека нема ни „научна“ критика без јасен и категоричен суд. Тој точно го детектира бегството на нашата критика во сигурната заветрина на псевдосциентизмот и затоа рече дека ние сè уште немаме научна критика. Како научник од формат беше должен да го рече тоа и тој го рече. Се разбира, тоа е доста непријатно и болно да се слушне. Меѓутоа, вистината е најчесто болна и непријатна.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Андреевски, Цане: *Разговори со Конески*. – Скопје, *Култура* 1991.
- [2] Baudelaire: *A quoi bon la critique in Curiosites esthétiques L'art romantique*. – Paris, *Garnier* 1971, 100–105;
- [3] Бошковски, Петар Т.: *Амбивалентноста на еден критичарски ојус во кнг. Огледа и критики*. – Скопје, *Мисла* 1978 (1966), 227–290.

- [4] Друговац, Миодраг: *Критика на Миџрев*. – Скопје, Мисла 1985.
- [5] Ѓурчинов, Милан: *Димитар Миџрев (1919–1976) во Македонска книжевност*. – Скопје, Сџуденџски збор 1994.
- [6] Genette, Gerrard: *Structuralisme et critique littéraire in Figures I*. – Paris, Éditions du Seuil 1976., 145–170.;
- [7] Митрев, Димитар: а) *Критериум доџма*, т. 4; б) *Оџледи и есеи*, т. 5 во Избор. Скопје, *Наша книџа* 1970.
- [8] Конески, Блаже: *Прошџевање од Миџрев во Избрани дела 4*, 187–189. – Скопје, *Кулџура* и др. 1981.
- [9] Sartre, J. P.: *Qu'est-ce que la littérature*. – Paris, *Idées/Gallimard* 1948.
- [10] Солев, Димитар: *Критика во недоумица* (1965) во кнџ. *Quo vadis scriptor*. Скопје, *Мисла* 1971, 59–71.
- [11] Старделов, Георги: *Естетика на современиоџ реализам* во кнџ. *Есеи*, Скопје, *Кочо Раџин* 1958, 147–168.
- [12] Todorov, Tzvetan: а) *Poétique*. – Paris, *Du seul* 1973; б) *Une critique dialogique in Critique de la critique*. Paris, *Du Seul* 1983.

Atanas VANGELOV

BLAŽE KONESKI ON LITERARY CRITICISM

(Summary)

Twice (in 1976 and in 1990) Blaže Koneski touched directly upon the question of the character of Macedonian literary criticism, that is, on literary criticism in general. He considered that there were two types of criticism: "day-to-day" and "analytical". The basic characteristic, shared by both types, is the component called "judgement" (= "valorization", according to his terminology). In Koneski's opinion that criticism which avoids judgement ceases to be criticism. In an indirect way the views of Koneski radically opposed the critical relativism which appeared in Macedonia in the 60s and grew later into a dominant pseudoscientism. When Koneski reminds us of the basic and original function of literary criticism he follows that optics which appeared with Baudelaire, reflected in the writings of Mihail Bachtin and was redefined in a modern way in Cvetan Todorov's works. That optics overcomes the antagonism between the egocentrism of literature (which considers that criticism is "unuseful") and the nihilism of criticism (which considers that literature is only what criticism says).

Анастасија ЃУРЧИНОВА

**ЕСЕЈОТ МАКЕДОНСКАТА ПОЕЗИЈА ВО МЕДИТЕРАНСКАТА
СФЕРА КАКО ПОТТИК ЗА ПОНАТАМОШНИ ПРОУЧУВАЊА
НА МЕДИТЕРАНСКИОТ КОНТЕКСТ
НА НАШАТА КНИЖЕВНОСТ**

На собирот на македонските и италијанските слависти во Позитано, близу Неапол, пролетта 1980 година Блаже Конески го поднесе излагањето на тема „Македонската поезија во медитеранската сфера“. Текстот на ова излагање најпрвин е објавен во весникот „Нова Македонија“, на 18 мај 1980, а потоа препечатуван и во есеистичките книги на големиот поет и научник.¹

Есејот „Македонската поезија во медитеранската сфера“, како и многу други текстови на Блаже Конески, не е голем според својот обем, но е значаен според оригиналноста на изнесените тези, а особено според интересот што потоа го поттикнува кај голем број проучувачи за односната проблематика. Предмет на интересирањето на Блаже Конески во овој текст е припадноста на македонската литература, особено на поезијата, кон еден поширок географски, културен и цивилизациски систем – кон регионот на Средоземјето.

Треба да се укаже на фактот дека Конески не е првиот што проговорил на оваа тема во нашата средина. Констатацијата дека македонската поезија е поезија од т.н. медитерански тип или дека поседува низа елементи кои ја доближуваат до средоземниот културен ареал, била и претходно искажана во рамките на нашата критика и есеи-

¹ Блаже Конески, „Македонската поезија во медитеранската сфера“, во: *За литературнаурата и културајата*, Скопје, 1981, стр. 198–202, истото и во: *Тем и ликови*, Скопје, Култура 1990, кн. 4, стр. 248–252; и во: *Свештој на јеснајта и лејндајта*, Скопје, Гоце Делчев 1993, стр. 107–110.

стика. Споменатата синтагма меѓу првите ја употребил поетот Влада Урошевиќ во 1959 година, во текстот под наслов „Во знакот на јужните сосвездија“, објавен во новосадското списание „Поља“. Најавувајќи ја и претставувајќи ја поезијата на своите „врсници“, особено кога зборува за нивниот специфичен поетски „сензибилитет“, Урошевиќ ја употребил и формулата за „извесно медитеранско чувствување на светот“. Неодамна тој попрецизно определи што подразбира под оваа синтагма. „Од еднаш“, пишува тој, „во визијата на овие поети пејзажот на Македонија стана осончан, јасен, скржав во своето богатство и богат во својата скржавост, – а поетскиот израз во нивните песни стана лапидарен, стегнат, сведен на ретки, но остри линии, небаре изрежан во камен. (...) Сите овие поети го препознаваа, во помала или во поголема мера, во творештвото на поетите од медитеранските земји, пред сè кај Шпанците, темите и сликите кои им биле блиски и за кои дотогаш им недостасувал поттик или модел кој би им ги отворил патиштата кон нивното изразување.“² И во децениите што следат, од Урошевиќ, но и од неколкумина други автори, ќе може во разни пригоди да се слушне констатацијата за „медитеранскиот карактер на македонската поезија“, употребена, главно, во споменатиот контекст – како заедничко чувствување или сродност во сензибилитетот.

Особениот придонес што го донесува есејот на Блаже Конески за оваа тема лежи во фактот дека тој за првпат го поставува проблемот на едно повисоко рамниште – односно експлицитно го загатнува прашањето за тоа каква може да биде „улогата на една културна ареа или сфера во моделирањето на обликот на дадена литература“.³ На тој начин, и без да ги именува, Конески ги покренува прашањата од денес актуелната и провокативна геопоетичка проблематика, како и онаа нагласено компаративната – од доменот на интерлитерарните и интеркултурните врски и релации.

Сфаќајќи го Медитеранот во една поширока, денес би рекле Броделовска смисла⁴ – комплексно и палимпсестно, во сета негова разновидност и богатство, Конески го издвојува шпанското поетско

² Влада Урошевиќ, „Привлечната моќ на Медитеранот“, во: *Македонската литература и култура во контекстот на медитеранската културна сфера*, зборник на трудови од научен собир, Скопје, МАНУ 1998, стр. 233–234.

³ Блаже Конески, „Македонската поезија во медитеранската сфера“, во: *Тем и ликови*, Скопје, Култура 1990, кн. 4, стр. 248.

⁴ Fernand Braudel, *Mediterran*, Beograd, 1995.

искуство како најрелевантно и највлијателно за развојот на современата македонска поезија. Тој го нагласува познатиот интерес во нашата средина за шпанската поезија и особено за творештвото на Гарсија Лорка, најинтензивно изразен во втората половина на 50-тите и почетокот на 60-тите години. Она што особено влијае за популарноста на овој поет кај нас, во еден карактеристичен миг од развојот на македонската поезија, тоа е употребата на познатиот хибриден модел во неговиот „Цигански романсеро“. Преземени од народното богатство, преку совршенството на изразот, романсите на Лорка повторно таму и се враќаат – нив речиси наизуст ги знае и најобичниот и најнеукиот Шпанец. Неговиот страстен и смел поетски израз, но истовремено и умерен во употребата на модерните изразни средства, е проткаен со беспрекорно согласие на категориите на локалното и универзалното. Сето тоа извонредно погодува на барањата на македонската поезија во дадениот миг, така што тогашните генерации во Лорка пронајдоа еден од своите најдраги учители и собеседници.

Размислувајќи за овие меѓулитерарни феномени во својот есеј, а во согласност со познатите карактеристики на неговиот есеистички дискурс: мерката, стаменоста, интуитивноста и есенцијалноста, Конески ја согледува суштината на забележаната појава некаде на средината помеѓу директниот контакт и независните паралелизми, или кажано со јазикот на компаратистиката, помеѓу влијанијата и типолошките аналогии. „Зад контактот со туѓата поезија“, пишува Конески, „се открива сродно восприемање на светот, при цел ред заеднички елементи во традицијата, т.е. кога *подлога*та значи *припадност* кон една културно-историска сфера.“ (подвл. А. Ѓ.) На овој начин, тој појаснува дека „воздејството на Лорка (само) го забрзало откривањето на тоа што го барала веќе самата македонска поезија“.⁵

Овие куси назнаки на Конески имплицитно толкуваат една од најзначајните карактеристики на современата македонска поезија, а тоа е исклучително успешната и повеќепати истакнувана постапка на македонските поети, особено од т.н. трета поетска генерација. Чудесниот спој на елементите од фолклорната традиција со модерниот поетски израз, кај овие поети кои стапија на сцена кон почетокот на 60-тите години од XX век, на возбудлив начин е „препознаен“ и доживеан во поезијата на Гарсија Лорка. И она што е од посебно значење, а на што укажува Конески, тоа е фактот дека поврзаноста со шпанското искуство во македонската поезија не останува само на индиви-

⁵ Блаже Конески, „Македонската поезија во медитеранската сфера“, цит. дело, стр. 250.

дуално ниво, кај одделни поети, туку се развива во вид на цела една „поетика“.⁶ И навистина, станува збор за постапка која ѝ даде несомнен печат, ја одбележа и во квалитативна смисла ја збогати речиси сета современа македонска поезија, правејќи ја особена и препознатлива и во пошироки рамки. Конески оваа постапка ја согледува на следниот начин: преку „послободен пристап кон користењето на елементите од традицијата, претставена пред сè во македонската народна песна“ и преку „активирање на оние елементи од наследството што можат резултатно да учествуваат во нови стилски синтези“.⁷ Веројатно не е тешко да се забележи дека во овој контекст Конески не е далеку ни од сопствените поетички барања. Да се потсетиме само на најзначајните особености на неговата поезија во циклусот песни за Марко Крале, или во Стерна, но и на експлицитно искажаните ставови за содејството на традицијата, колективот и авторот – во познатиот есеј „Еден опит“.

Во текстот „Македонската поезија во медитеранската сфера“ Конески сосема умесно забележал дека медитеранскиот контекст на нашата книжевност е највидлив и најизразен во поезијата. Своите интуитивни, јасни и конкретни согледби во оваа смисла тој ги илустрира со примери од поезијата на Јован Котески, како и со укажување на аналогната поетска постапка во опусот на Петре М. Андреевски. Кај Котески тој го согледува присуството на Лорка не само во изборот на темите и мотивите, туку и во целосната структура на песните, додека кај Петре М. Андреевски – во постапката на оживотворување на богатата лексика специфична за народниот живот. Меѓутоа, најчесто поттикнати токму од есејот на Конески, голем број проучувачи на македонската поезија истите или слични особености ги изнаоѓаат мошне изразени и во творештвото на Матеја Матевски, Анте Поповски, Радован Павловски, Петар Т. Бошковски, Влада Урошевиќ, Богомил Ѓузел, Михаил Ренцов и др. Особено во поглед на поетското творештво на Матеја Матевски – македонскиот препејувач на Лорка и еден од најдобрите познавачи на шпанската поезија кај нас, повеќепати е искажана тезата за блиската поврзаност на неговото творештво со медитеранскиот културен круг.⁸

Секако нема да погрешиме ако констатираме дека и јадрото на научниот собир посветен на *Македонската лијература и култура*

⁶ Исто, стр. 249.

⁷ Истото, стр. 250.

⁸ На пример во текстовите на Г. Старделов, К. Ќулавкова, С. Христова-Јоциќ. Види во: А. Ѓурчинова, „Матеја Матевски и шпанската поезија“, Книжевен контекст 2, Скопје, 1996, стр. 129.

во контекстот на *медитеранската културна сфера*, одржан во МАНУ 1996 година во организација на акад. Милан Ѓурчинов, во голема мера се потпира на иницијалните поттици од споменатиот есеј на Конески.⁹ Во таа смисла, треба да се одбележи широчината и богатството на асоцијациите што ги предизвикува кај современите истражувачи овој кус, но исклучително инспиративен текст на Блаже Конески. Темите како „Македонската народна лирика во контекст на поезијата на Медитеранот“, „Црна Арапина како универзален медитерански топос“, „Тројанските митови во современата македонска поезија“, „Рефлексии на медитерански теми кај Матеја Матевски и Михаил Ренцов“, „Копнежот по Медитеранот кај Гузел и Манделштам“ и др. доволно говорат во прилог на наведената констатација. Нашето внимание особено се задржува врз надградбата на иницијалните поттици од Конески во насока на критичко промислување на прашањата за припадноста на Македонија кон медитеранската културна сфера, како и на оние за географско и историско ситуирање на македонскиот поетски контекст. Во еден од текстовите посветени на оваа проблематика Катица Ќулавкова на пример, повеќепати експлицитно се повикува на зборовите на Конески. Притоа, таа ги цитира оние делови од споменатиот есеј каде што авторот укажува дека „Медитеранот, без сомнение, носи ред карактеристики на една посебна културна сфера, создадена по долг историски развој во рамките на државните формации што го опфаќале овој дел на светот.“¹⁰ „Оваа констатација на Блаже Конески“, укажува Ќулавкова, „е појдовна во нашите обиди да го дефинираме Медитеранот, односно медитеранската културна сфера, како исторична и контекстуална категорија, во чијашто семантизација учествуваат повеќе фактори од географски, политички, цивилизациски, религиски, антрополошки и духовен карактер.“¹¹ Понатаму во својата анализа авторката со право заклучува дека позицијата на Македонија во поглед на нејзината припадност кон Медитеранот е пред сè – амбивалентна. Македонија не спаѓа

⁹ Милан Ѓурчинов, „Контактот на современата македонска литература со медитеранскиот дух и култура“, во: *Македонската литература и култура во контекстот на медитеранската културна сфера*, зборник на трудови од научен собир, Скопје, МАНУ 1998, стр. 9–25.

¹⁰ Блаже Конески, „Македонската поезија во медитеранската сфера“, цит. дело, стр. 248.

¹¹ Катица Ќулавкова, „Припадноста на македонската книжевност на т.п. медитеранска културна сфера“, во: *Македонската литература и култура во контекстот на медитеранската културна сфера*, цит. дело, стр. 238.

во редот на медитеранските земји од првиот круг, но гравитира кон медитеранскиот географски комплекс, затоа што – (прво) историски, (второ) цивилизациски, (трето) културно и (четврто) книжевно, има бројни допирни точки со медитеранските земји, народи и нивните култури.¹²

Поврзаноста на македонската поезија со медитеранската културна сфера ја докажуваат во своите трудови голем број истражувачи, согледувајќи ги овие релации главно низ два аспекта: преку длабење во пластовите на колективната меморија, на митологијата, фолклорот и историјата, но и во просторното, пејзажистичко и колоритно ширење на светогледот кај голем број наши поети. За сродноста помеѓу македонската и шпанската поезија доаѓаат потврди и од другата страна, на пример од современиот шпански поет Хусто Хорхе Падрон. Говорејќи за сопственото искуство во откривањето на македонската поезија, тој неа ја нарекува: „толку сродна по боја, чувствителност и драматичност со шпанската, дури и со истата гордост во душата“.¹³

На крајот, да заклучиме. Многу тези на Блаже Конески од неговото научно и есеистичко дело биле поттик, модел и образец за нови проучувања. Истото се случи и со тезите од есејот „Македонската поезија во медитеранската сфера“, кој можеби не спаѓа во корпусот на најпознатите текстови на Конески, но сепак доживува плодотворно зрачење и повеќекратна потврда. Тој на прв поглед дури и изненадува, бидејќи вообичаено се смета дека Конески е традиционално поврзан пред сè со јазична и книжевна проблематика од кругот на словенските литератури. Но, во овој случај Блаже Конески се зафатил со една провокативна тема, честопати дискутирана, понекогаш дури и со противречни ставови во нашата средина, но кај него протолкувана на еден специфичен начин – уверливо, разложно и одмерено. Тезата што ја поставува Конески, за улогата на културната сфера во развојот на една определена книжевност, ја оправдува својата логична поставеност доколку се сложиме дека Средоземјето подразбира низа сличности во поднебјето, од географски, климатски, но пред сè од историски, културен и цивилизациски карактер. Сите тие светли и темни страни на медитеранскиот простор доведуваат до слични појави и во животот на луѓето, како и во нивните судбини, што се одразува најнапред во нивниот фолклор, а потоа и во уметничкото творештво.

¹² Истото, стр. 246.

¹³ Хусто Хорхе Падрон, „Многубројните очи на една поетика“, во: *Поезија*, Скопје, Македонска книга 1990, стр. 7.

Но, она што ни се чини уште поважно, тоа е дека тезата на Конески не поттикнува на поинакво размислување и за нашиот културен идентитет. Таа ја укинува поделбата на центар и периферија во рамките на средоземноморскиот културен систем и ни помага да ја надминеме стереотипната претстава за маргиналноста и страничната положба на нашата литература и култура. Таа ни овозможува сопствената книжевност да ја согледуваме како рамноправен дел од поширокиот културен контекст, или да се послужиме со зборовите на Блаже Конески, во процесот на „комбинирањето на нашите литературни искуства со оние од центрите на изразита културна радијација“.¹⁴

Anastasija GJURČINOVA

KONESKI'S ESSAY MACEDONIAN POETRY IN THE MEDITERRANEAN SPHERE AS AN ENCOURAGEMENT FOR FURTHER STUDIES ABOUT THE MEDITERRANEAN CONTEXT OF MACEDONIAN LITERATURE

(Summary)

In the symposium devoted to Slav literatures in Positano, Italy, in 1980, Blaže Koneski read his paper *Macedonian Poetry in the Mediterranean Sphere*. The text was later published in all his books of literary essays. The importance of Koneski's statements in this essay lies in his ability to distinguish the role and the importance of the wider cultural area in the creation and development of a particular national literature. This problem is related to the procedure that emphasises the use of traditional elements in the expressions of modern Macedonian poetry, and that are related to similar experiences very well known in Spanish poetic and literary history.

Thus, even without naming them, Koneski initiated some nowadays very popular concepts, such as geopoetics and other theories treating interliterary or intercultural relations. He also encourages a reconsideration of the nature of Macedonian cultural identity, proposing a kind of critical thinking about central and peripheral positions within the Mediterranean cultural system and by overcoming the stereotypes about the marginality of our literature and culture. Koneski suggests that Macedonian literature should be seen as an equal part of a wider cultural context, or as a significant element in the complex process of "combining our own literary experiences with those from the centres of distinguished cultural radiation".

¹⁴ Блаже Конески, „Македонската поезија во медитеранската сфера“, цит. дело, стр. 250.

Although it is a short and simply-structured text, *Macedonian Poetry in the Mediterranean Sphere* has had a great influence on all the studies that treat the issue of the Mediterranean context of Macedonian literature and culture, an issue that has become very popular among researchers in the last two decades of the twentieth century.

Цане АНДРЕЕВСКИ

НЕКОИ АКТУЕЛИЗИРАНИ ТЕМИ ОД КНИГАТА РАЗГОВОРИ СО КОНЕСКИ¹

Многу прашања, многу теми, што беа засегнати во разговорите, се актуелни и денес. А ќе бидат и понатаму, зашто третираат мошне важна материја во различните области на уметноста, литературата, лингвистиката, социологијата, историјата и така натаму. Но, актуелноста е едно, а актуелизирањето друго. Имено, актуелизирањето може да има два повода: политички тенденциозен и научно добронамерен повод. Во последно време, а особено по смртта на Блаже Конески, се појавија одделни тенденции за искривување, омаловажување, негирање, па и целосно уривање на неговото дело. И тоа пред сè во областа на нашиот литературен јазик, односно во основните елементи на неговата структура: традицијата и темелните карактеристики негови, произлезени од изборот на централните дијалекти, како резултат на еден самобитен историски процес. За да биде бесмисленоста уште поголема се појавија дури и самоповикани квази „граматичари“, кои даваат дури и конкретни предлози, искажувајќи се за некои детали, а не познавајќи ја суштината на извесни веќе усвоени норми или пак законитостите на живата јазична практика. Да речеме, само за пример, некој предлагаше глаголите во трето лице еднина да завршуваат со Т, зашто така било во некои наши централни дијалекти: тој одИТ на нива, таа перИТ алишта и слично. Или, наше било „билбил“ а не „славеј“ и слично. Но, ако ваквите мислења се становишта на некои необучени „филолози“, во чија пројава може да има и добронамерност, сосема јасни се политичките и антинационалните цели на одделни луѓе во намерите да го прикажат Блаже Конески како единствен,

¹ Цане Андреевски: *Разговори со Конески*, „Култура“, Скопје, 1992.

наводно, виновник за божезната србизација на македонскиот литературен јазик, односно за создавање на некаков вештачки македонски јазик, отсечен од неговите „историски корени“. А Конески вели: „Имаше многу дискусии, контроверзи и така натака. Докажувавме. Отстапувавме... Таму се земено формулации прифатени од сите... Јас самиот имав колебања во однос на решавањето на некои прашања. И во врска со азбуката, и во врска со правописот. Тие колебања си имаат свој корен во мојата практика уште од порано. Ако се следат моите концепти од порано, ќе се види дека еднаш сум правел ваков избор, другпат инаков. Но секогаш кај мене решавало тоа – дека дефинитивниот облик на нашиот литературен јазик треба ние сами да го направиме... Никакви големи идеи во мојата глава немало, никакви претстави за некоја улога. Јас сум се вклучил скромно во една практика тогаш. И како човек сум имал извесна лингвистичка подготовка. Сум видел дека можеби подобро од некои други можам да ги следам појавите во тој процес на создавање на нашиот литературен јазик. Јас барем, а мислам дека и повеќето луѓе од мојата возраст, не биле исполнети со некаков патос во однос на задачите што стојат пред нив. Ние сме пристапувале кон тоа практично, гледајќи да го свршиме она што стои пред нас по мерата на своите разбирања и можности... Јас не бев сам. Ние бевме комисија. Живи се луѓето. Нека одат, нека ги прашаат дали имало диктат. И во која форма се изразил тој диктат. Па, ние се боревме за тоа, самостојно да го решиме тоа прашање и ние така и го решивме...“

Кои се тие суштествени теми околу кои се спорело или не се спорело, според Конески? На прво место, што е мошне важно, тој тврди дека воопшто не се спорело кои македонски дијалекти треба да се земат како основа на литературниот јазик. Секому му било јасно дека тоа треба да бидат централните говори. „Тоа прашање воопшто не се дискутирало кај нас четириесет и петтата година. Тоа само по себе се разбираше“ – вели тој и констатира потаму дека се дискутирало всушност за минорни прашања, бидејќи процесот на модернизација на нашиот правопис, почнувајќи од Џинот па до Мисирков решил многу нешта. А штом дијалектната база е прифатена и резултатите од тој процес на модернизација, јасно произлегуваат и другите решенија во однос на азбуката, правописот и воопшто граматичките форми. Исто така, според Конески, немало дилеми за обележување на меките консонанти Љ и Њ. Сите биле согласни да се бележат, како што ги бележиме денеска. Најголемото колебање било околу означувањето на Ќ и Ѓ. Сега нема потреба овде поподробно да се задржуваме на финесите околу ова прашање. За нас е битно да биде истакнат еден

голем факт и да бидат отстранети некои заблуди, наложени божем како некој вид аргументи за ставот на Блаже Конески, дека треба да се служиме со тугите букви. Во разговориве тој вели: „...Јас во прво време бев за тоа да се земат оние букви што ги викаме обично српски. Додека други не се согласуваа со тоа. Јас се определив за тие букви, не поради некаков стремеж да биде нашата азбука поблиска до српската. Тој мој избор беше направен порано лично за самиот мене. Ако се земат моите нотеси од војната, ќе се види дека јас не ссекогаш сум мислел дека тие букви треба да се земат. Ами има К со мал ер зад него, Г со мал ер. Имам К со капичка над него. Пример за тоа земав од старословенските споменици. Бидејќи во старословенските споменици е тоа знак за обележување на мекоста. Се колебав во обележувањето на S. Едно време S го пишував со З па горе како оној знак што во латиницата се пишува над Ч и Ж. И, кога ја пишував таа своја граматика во Прилеп, за која говоревме, (како студент Конески има напишано една граматика пред војната, која за време на војната ја има испратено до некои раководители, но таа е загубена. Тој само се сеќава дека ја пишува вврз база на прилепскиот говор, з.м.) по сите тие колебања во мене надвлада уверувањето дека од практична гледна точка, затоа што се изразити буквите, (мисли на српските Ќ и Ѓ) а сите други комбинации имаат мана што визуелно се мешаат со К и Г, јас се решив да се определам за тој избор. Меѓутоа, тој избор јас не го направив без да земам предвид еден историски факт. А имено, претходно, читајќи стари наши текстови од осумнаесеттиот век, од почетокот на деветнаесеттиот век јас видов дека слични букви се употребувале. На пример, во кодикот на Трескавечкиот манастир, па кај Пејчиновиќ. И, според тоа, за мене тие не беа српски букви. Меѓутоа, наскоро морав да видам дека јас превидувам една работа. Тука постапував како обичен, да речам, запишувач, фонетичар. А го превидував социолошкиот аспект во однос на изборот на јазичните особености. Јас самиот по својот опит не можев да знам дека можеби... кај една многу поширока средина во Македонија тоа други асоцијации побудува, еден таков избор. И, социолошки се сврзува со други реакции. Јас тоа брзо го увидов. Немав доволно опит. И, од тоа се откажав. Отстапив. Така што дојде до обележувањето на тие букви со акцент, со Ќ и Ѓ, што веројатно пак беше мој предлог, затоа што знаев дека во лингвистичката транскрипција тоа е обичај, со такви знаци, мекоста да се обележува.“

Нарочно го наведов овој подолг цитат од книгата, зашто тој е многу илустративен за карактерот на Конески како човек и за неговиот пристап кон извесни решенија во областа на науката за јазикот.

Имено, самиот тој признава дека грешел, дека своето становиште не го поткрепил со аргументи од сите страни, туку само од една или две позиции. Доблесно ставот си го обележува како грешка и дозволува и другите да се во право и така да се дојде до заедничко решение, и по ред други прашања, па тоа решение е потпишано од сите. И сите тие се автори на азбуката и на правописот, така што не можело да се случи само еден човек да наметне некоја своја волја, или пак да биде, наводно, спроводник, на туѓа политичка волја. Во таа смисла, за тоа колку Конески не сакал да им даде за право на грубите политички импликации во науката, не е лошо да биде спомнат еден карактеристичен податок. Имено, за сето време на политичките и националните осцилации на Венко Марковски, за сето време и на негово малтретирање, затворање и емигрантство, Конески не ги отстрани од својата граматика примерите од поезијата на овој поет. А ниту му паѓало на ум тоа да го стори. И, вели дека не можат да се зобиколат никогаш текстовите на Венко Марковски.

Во сето ова досега изнесено како негов исказ во разговориве можеби ќе се пристори дека има тенденција кон поедноставување на нештата, односно на некои факти, што е и разбирливо поради карактерот на дијалогот што се водеше и што се претстави како книга, но тоа поедноставување не е со цел да се скрие, да се искриви некој факт или пак да се изнесе невестина. Нашата средина денеска, и учената и онаа не толку упатена во оваа проблематика, треба да сфати дека тоа бил еден процес, кој на самиот почеток на нормирање на нашиот литературен јазик е исполнет и со разногласие, и со недоволно познавање на теоријата за јазикот, и со заблуди од разни корени и така натака. Важно е да се сфати дека понатамошниот ангажман на Блаже Конески на ова поле претставува голем придонес, потврден од самата јазична практика и од низа наши и светски луѓе, перфектно упатени во оваа област, а не да се злоупотребува фактот дали во почетокот се застапувал за ова или за она. Ако низ документацијата проследиме кој за што се застапувал, покрај сериозноста и одговорноста што ја чувствувале многуте личности, членови на неколкуте јазични комисији, ќе бидеме сведоци и на ставови и евентуално усвоени решенија, кои тешко да можеле во иднината, во структурата на живиот јазичен организам да се снајдат, односно да си го заземат своето место и на таа позиција да опстојуваат.

Кога денеска се крева прав околу ваквите прашања и се обвинува Конески, всушност генерално се изразува незадоволство од постоењето и утврдувањето на македонскиот литературен јазик. Веројатно, според некои, проблемот не е во обележувањето, да речеме на

Ќ и Ѓ, туку што преку нив се потенцира една особеност на македонските говори, со која тие, говорите, односно македонскиот јазик, се оддалечува од еден а се приближува кон друг соседен јазик. Со таква тенденција се апострофира и неупотребата на знак за темен вокал во македонскиот литературен јазик. А Конески јасно ќе истакне: „Централните говори, нашата дијалектна основа, не бараше да се оди кон таков симбол. Напротив, ја исклучуваше таа потреба. И тогаш внесувањето на тоа би било, да речеме, барање на нешто што е валидно за другите дијалекти. А тоа значи ерозија на веќе избраната база... И, ако одиме по дијалектите ние никогаш азбука не можеме да составиме. За дијалектите ние создаваме транскрипција, пригодна за дијалектите. Исто и за текстовите од минатото...“

Опонентите на постоењето и научната обоснованост на македонскиот литературен јазик не можат да се помират со тој факт и затоа сè уште безуспешно челкаат, замаглуваат, искривуваат, потплатуваат, на секој начин да го постигнат токму тоа – ерозија на некои основни особености на македонскиот литературен јазик. Тие се вчудовидени од неговите здрави основи, од неговиот природен строеж, во кој нема ни најмала пукнатинка, каде може да се воврат деструктивните елементи од некој друг јазичен организам. Се разбира, според мене, ова последново се однесува за основната структура, а не за некои периферни и парцијални прашања, што се појавуваат како јазични проблеми. Тоа се проблеми на нашата едукација, на нашата организираност, па дури и на онаа наша ментална црта, присутна кај одделни индивидуи, што Конески ја дефинираше како „јазична дембелана“. Но, како и да е, при сè што сега не сме во можност некои нешта поопстојно и од повеќе страни да бидат согледани и објаснети, само сакам да извлечам една констатација – откако беше нормиран нашиот литературен јазик и официјализиран како азбука и правопис, а кое беше колективен чин на повеќе стручњаци, во понатамошниот развој на литературниот јазик учеството на Блаже Конески и на низа млади лингвисти, што се појавија потоа, и интересот на странскиот научен лингвистички фактор, говори за фактот дека ништо не е случајно сторено, ништо не е без причина поправено или доизградено.

Од книгата *Разговори со Конески* можат да се извлечат многу теми, многу прашања. Повеќето од нив се обработувани, продлабочено елаборирани низ неговите литературни есеи, низ прилозите од историјата и теоријата на нашиот јазик. Овде се загатнаа само неколку прашања, околу кои понекогаш во нашата средина се пласираат непожелни и деструктивни мислења. За таквите луѓе Конески вели: „А има некои, за кои народот вели дека им е криво што се родени.

Тие сè можат да потценат, сè да омаловажат. Нивната позиција не ја одобрувам...“ И, во таа смисла на едно друго место: „Не треба човек да се предаде на плиток цинизам и нихилизам. Сè може да се негира во животот од таа позиција на циник и нихилист. Сè. Меѓутоа, ние знаеме дека животот претставува вредност и во таа смисла треба да настојувате, и кога се работи за нашиот сопствен интегритет и за нашата позиција меѓу другите луѓе, треба да настојувате да го осмислуваме животот... Има во тоа нешто што мораме да го цениме и тоа е судбина на човека – во своите рамки, во својот формат да дејствува, така да кажам, како една личност што создава простор за духовно дишење и за себеси и за другите.“

Верувам дека сите оние што го познаваа Конески, што го следеа неговото разновидно литературно и научно творештво, и оние што денеска проникнуваат во неговата жива мисла, ќе се согласат дека Конески живееше и дејствуваше под знакот на овој идеал за човекот.

Cane ANDREEVSKI

**SOME ACTUALIZED THEMES FROM THE BOOK
TALKS WITH KONESKI**

(Summary)

Bearing in mind certain points of view relating to the standardization of the Macedonian literary language, and presented by Blaže Koneski in the book *Talks with Koneski*, Cane Andreevski treats certain unscholarly and political tendencies to underestimate and to deny the contribution of Koneski in the period 1944–1945 when the definitive form of the Macedonian literary language was discussed and decided upon. He also emphasizes and elaborates Koneski's views. Namely, Koneski was not the only person who participated in that process: he supported the concept that all questions be resolved by our own competent experts, and not by outsiders; there was no hesitation that the central Macedonian speech forms should provide the foundations of the literary language; and there were no disputes over some specific letters in the alphabet. The author of the paper discusses the scientifically approved views of Koneski concerning the inclusion of the letters Љ, Њ, Ѕ, Ќ and Ѓ in the alphabet and the non-existence of a special sign for the dark vowel.

Алла ГЕННАДИЕВНА ШЕШКЕН (Москва)

БЛАЖЕ КОНЕСКИЙ И РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА

Блаже Конеский сыграл выдающуюся роль в становлении и развитии современной македонской литературы. Его поэтическое творчество исключительно богато темами и мотивами, разнообразно в жанровом и стилистическом отношении. Поэзия Б. Конеского заметно обогатила выразительные возможности македонского литературного языка.

Блаже Конеский – поэт европейского уровня и масштаба поэтического дарования. Его творчество органично впитало в себя богатство народной поэзии и художественный опыт европейской литературы, в том числе русской.

Можно сказать, что македонский литератор был ‘обречен’ на особый, пристальный интерес к русской литературе. Во-первых, потому, что русская литература на протяжении XIX–XX вв. занимала лидирующее место среди европейских литератур, оплодотворяя их художественными открытиями Л. Толстого, Ф. Достоевского, А. Чехова, М. Шолохова, М. Булгакова и многих других выдающихся мастеров слова.

Во-вторых, та среда, в которой шло формирование Б. Конеского как поэта и ученого (в частности, Скопье, Белград и София), находилась под сильным влиянием русской культуры. Интерес к русской литературе и русской культуре был в ней традиционным, и нарождающаяся македонская интеллигенция эту традицию унаследовала.

Кроме того, в межвоенное время в Югославию, Болгарию и на македонские земли хлынул целый поток носителей этой культуры. Русские беженцы внесли немалый вклад в развитие науки и искусства славянских народов. Уместно напомнить, что система среднего и высшего образования в довоенной Македонии складывалась при активном участии русских эмигрантов. Например, в университете в Скопье (до войны филиал Белградского университета) работал выдающийся русский филолог Е. В. Аничков. Главным редактором влиятельного литературного журнала „Јужни

преглед“ на протяжении десятилетия был выпускник славянского отделения Московского университета П. А. Митропан. В Македонии до сих пор хранится добрая память о выдающемся ученом и педагоге В. Мошине.

Народно-освободительная война 1941–1944 гг. и революция придали интересу к русской культуре и литературе новый импульс. Советский Союз стал ‘землей обетованной’ для участников партизанского движения и борцов за социальное равенство и национальную независимость Македонии. Советская массовая песня звучала в партизанских отрядах, на ее мелодии слагались новые песни. Так, на мотив известной русской „Песни о Щорсе“ времен гражданской войны в партизанских отрядах Югославии пелась песня о гибели легендарного командира Савы Ковачевича. Поэзия В. Маяковского, романы М. Горького и Н. Островского читались как в сербских и болгарских переводах, так и в оригинале. После революции русская литература занимала доминирующее место среди произведений иностранных авторов, переведенных на македонский язык.¹

Само время определило интерес молодого Блаже Конеского к русской литературе революционной эпохи. Ее темы и мотивы, герои, вдохновенный пафос, окрыленность мечтой о воплощении в жизнь векового стремления человека построить общество социальной справедливости были созвучны настроениям, которыми жил тогда македонский народ. Основными темами македонской литературы послевоенного времени стали темы борьбы с фашизмом и строительства социализма.

Поэма „Мост“, написанная Б. Конеским в 1945 г., стала одним из наиболее ярких в македонской литературе художественных памятников революционной эпохе, произведением, воспевающим подвиг народа, победившего смертельного врага и строящего новую жизнь. Эта поэма вобрала в себя поэтический опыт фольклора, что отражает центральная ее часть – „Сказание старого мастера“, повествующего молодым строителям моста о гибели своего единственного сына. Б. Конеский использует распространенный в устном народном творчестве македонцев и других южных славян мотив жертвы, необходимой для прочности постройки. Кровь его сына и жизни других борцов за свободу должны стать залогом прочности возведенного моста и одновременно метафорой надежности социалистических преобразований, которые тогда начали широко претворяться в жизнь:

Крв в темел легна. А таква зграда
ни век ја руши, ни бура ја ништи!²

¹ См.: М. Гурчинов, *Руската литература и нејзино значење во македонскиот книжевен и културен простор*. // Македонско-руски јазични, литературни и културни врски. Скопје, 1998, с. 23.

² Конески Блаже, *Собрани песни*. Скопје, 1987, с. 24.

„Сказание“ написано десятисложником – размером героического эпоса югославян. В нем использованы постоянные эпитеты устного поэтического творчества: ‘сив сокол’, ‘земјата ладна’, ‘злоба клета’, ‘крвав бој’, ‘црвена крв’, ‘лута змија’, ‘свезда јасна’. Традиционные сравнения, типа юноша – ‘бор вишен’ и др.

В то же время поэма „Мост“ красноречиво свидетельствует о стремлении Б. Конеского обогатить молодой литературный язык новыми выразительными средствами. Он вносит в македонскую лирику новые ритмы и рифмы:

Одеднаш
 радостен вик
 ја раскина
 тишината!
 Горе
 зад полегат рид
 изрипа
 машината!³

Развитие литературного языка Б. Конеский считал главной задачей для художников слова послевоенного времени, о чем писал в статье „Проблемы македонской литературы“, опубликованной в первом номере журнала „Нов ден“ (1945). В ней подчеркивается, что „развојот на литературата е крвно сврзан и до голема степен условен од развојот на литературниот јазик“.⁴ Поэт говорит о необходимости творческого отношения к богатству народной поэзии и задаче для македонских стихотворцев искать ‘новые пути’ и приступить к созданию современной поэзии. Его собственное произведение стало попыткой реализации в поэтической практике этой сложной проблемы.⁵

На пути поисков новых выразительных возможностей молодого литературного языка Б. Конеский использовал художественный опыт дру-

³ Конески Блаже, Там же, с. 25.

⁴ Конески Б, *Проблеми на македонската лијераура*. // Нов ден. 1945, № 1, с. 16.

⁵ Македонское литературоведение достаточно критически оценивает поэму „Мост“. Так, Г. Старделов пишет, что в ней Конеский „не успева да оствари некој посебен поетски резултат“, одврременно ссылаясь на собственные признания автора, подвергавшего поэму многочисленным переработкам. См. об этом: Старделов Г., *Одземање на силата*. Скопје, 1990, с. 34–35. Думается, что на оценку поэмы повлияло отрицательное отношение к искусству социалистического реализма, распространенное в литературной критике Македонии, начиная с 50-х гг. XX вв.

гих литератур. В связи с этим велико искушение поставить вопрос о влиянии на македонского поэта Владимира Маяковского, творчество которого было широко популярно в послевоенной Македонии и в Югославии в целом. Свидетельств и подтверждений пристального интереса Б. Конеского к русскому поэту несколько. Он известен как переводчик поэзии „агитатора, горлана, главаря“, „революцией мобилизованного и призванного“. Кроме того, имя русского поэта неоднократно упоминается в критических работах Б. Конеского, известны его высказывания о влиянии В. Маяковского на македонскую поэзию 1945–1955 гг.⁶

И сам поэт и современная критика склонны видеть проявление этого влияния прежде всего в распространении в Македонии послевоенного времени определенного типа поэзии – гражданской, ‘идейной’, в ущерб интимной лирике. На первое место в восприятии творчества В. Маяковского в то время вышла тематика – революционное содержание его поэзии, прославление героев революции, ее вождей, героического созидательного труда. Поэтическая же ‘революция’ В. Маяковского – его широкий эксперимент в области выразительных возможностей языка, обновление старых и создание новых жанровых форм, эксперименты с ритмикой и рифмой – не получила распространения. В 40–50-е гг. экспериментальную сторону его поэзии молодая македонская лирика еще не готова была принять. Это произойдет несколько позднее, когда национальное искусство слова широко заинтересуется экспериментальной литературой. Как отметил М. Гюрчинов в статье „Вторая волна’ русского влияния на современную македонскую литературу“, творчество раннего Маяковского приобрело популярность в Македонии лишь в 50–60-е гг. XX в.⁷

Поэма „Мост“ Б. Конеского – редкий пример влияния русского поэта не только на содержательную сторону македонской поэзии, но и на ее художественную форму.

Образная система поэмы демонстрирует силу эстетического воздействия не только В. Маяковского, но и советской культуры в целом на литературу Македонии второй половины 40-х гг. XX в. Вера в ‘светлое будущее’, технический прогресс и новые невиданные возможности человеческого разума составляла отличительные особенности русской культуры эпохи социалистического реализма. В популярной массовой песне 20–30-х гг. были слова: „Наш паровоз, вперед лети, // В коммуне остановка. // Другого

⁶ См. Смилевски В. *Македонската литература напредом другите литератури во периодот 1945–1955*. // Предавања на ..., с. 429–443.

⁷ М. Гюрчинов. „Втората бран’ на руската влијание во современата македонска литература“. // *Македонски јазик, литература и култура во славјанском и балканском контексте*. М., 1999, с. 184–189.

нет у нас пути. // В руках у нас винтовка“. Образ устремленного в будущее паровоза – центральный и в поэме Б. Конеского. И здесь он символизирует новую эпоху в жизни народа, приступившего к созидательному труду:

Ој напред, напред!
Крај нема полетот!
Лудува земјата,
 разлева полето,
пука
 далечен глед!

Этот образ появляется в поэме македонского поэта не только как символ, но и как отражение реальных событий жизни – строительства транспортных магистралей и начала индустриализации отсталого края. Воодушевление, которое испытывает лирический герой при виде летящего по рельсам паровоза, понятно и психологически оправдано: после стольких лет разрушений созидательный труд не мог не радовать.

Блаже Конеский придавал огромное значение художественному переводу, призывая македонских поэтов активнее заниматься переводческой деятельностью. Он видел в этом залог обогащения национальной культуры и эффективный путь развития выразительных возможностей молодого литературного языка. Он глубоко осознавал, что перевод поэтического текста играет важную роль в развитии национальной системы стихосложения, и неоднократно подчеркивал, что крупные национальные поэты были одновременно и выдающимися переводчиками.

Сам Б. Конеский перевел на македонский язык два стихотворения В. Маяковского „Ода революции“ и „Владимир Ильич!“. Оба они были опубликованы в журнале „Современост“ за 1957 год и приурочены к празднованию 40-летия Октября. В этом же номере были помещены и переводы лирики В. Брюсова, Е. Багрицкого и Л. Мартынова, осуществленные македонским поэтом.

Выбор стихотворений В. Маяковского для перевода кажется несколько, на первый взгляд, странным. Слишком уж они, на вкус тогдашней литературной критики, ‘тенденциозны’. Утверждать, что эти стихи созвучны и близки собственному творчеству македонского поэта, тоже не приходится. Разгадка, на наш взгляд, кроется в том, что Б. Конеского заинтересовала их жанровая специфика: модификация оды в современной поэзии. В пользу этого предположения свидетельствует и осуществление годом позднее перевода „Оды молодости“ польского поэта XIX в. А. Мицкевича. В самой македонской лирике ода была мало представленным жанром. Оды В. Маяковского действительно интересны. Достигший расцвета в эпоху клас-

сизмизма, этот поэтический жанр вновь приобрел актуальность в послереволюционной русской поэзии. В. Маяковский прославляет революцию и ее вождя с учетом основных требований 'хвалебной песни' (восторженные интонации, восклицательные предложения, соответствующие эпитеты), в то же время в соответствии с принципами авангардной поэтики он вносит существенные изменения в ее стилистику. На лексическом уровне последовательно применяется принцип дисгармонии. Его оды – это 'торжественный крик', в них сочетаются и соседствуют возвышенная, библейская лексика и нарочито грубая, 'уличная'.

Б. Конеский воспроизводит на македонском языке художественную и философскую концепцию произведений В. Маяковского, их образную систему, уделяя внимание лексико-стилистическим особенностям, как и ритмике, интонационной структуре и своеобразию рифмы. Македонский автор сохраняет пласт церковнославянской лексики: 'благоговејно', 'Блажениј', 'о, четириж славја, благословенаја', понимая, что она придает стихотворению торжественность звучания. Причем делает это даже там, где эта лексика уже воспринимается как устаревшая и поэтому стилистически маркированная.

Самым любимым русским лириком у Б. Конеского был Александр Блок. Македонскому поэту было близко драматическое, даже трагическое мироощущение этого яркого представителя русского символизма.⁸ М. Ѓурчинов пишет, что интерес поэта к лирике А. Блока „датира од раните повоени години и беше поттикнат од средбите и разговорите со Серафима Мадатова-Полянец, професор и основач на Катедрата за руски јазик и литература на Филозофскиот факултет во Скопје“.⁹

Русская эмиграция испытывала особую любовь к автору „Стихов о Прекрасной Даме“. А. Блок в 20-е гг. стал восприниматься как пророк, во многих своих стихах предвосхитивший национальную катастрофу. Молодые эмигрантские поэты, воссоздавая образ родины, которую одни уже плохо помнили, а другие не помнили вовсе, черпали вдохновение в творчестве русских классиков, в том числе у А. Блока. Очевидно, для Серафимы Полянец, как и для многих других русских эмигрантов, имя А. Блока и его поэзия были воплощением памяти о дореволюционной России. Памяти Серафимы Полянец, учившей Б. Конеского русскому языку, поэт посвятил книгу переводов блоковской лирики, изданную в 1966 г.¹⁰

⁸ Македонская критика тоже отмечает трагическое видение мира Блаже Конеского. См.: Старделов Г., Цит. произв.

⁹ М. Ѓурчинов, „*Виторној бран*“..., с. 187–188.

¹⁰ Александар Блок, *Поезија. Прејев и избор Блаже Конески*. Пог. А. Ежов. Скопје, 1966.

Македонский поэт перевел 28 стихотворений, дающих представление о творческой эволюции А. Блока. В издании содержится избранная блоковская лирика с 1898 по 1916 год, в том числе такие шедевры, как „Девушка пела в церковном хоре“, „Незнакомка“, „О доблестях, о подвигах, о славе“, цикл „На поле Куликовом“. Эти переводы можно назвать одними из самых удачных переводов русской поэзии в македонской литературе. Б. Конеский не только воспроизводит их художественный строй, но и достигает созвучия с оригиналом на фонетическом уровне. Это особенно значимо, так как известно, какое значение придавал русский поэт музыке стиха.

Так, антитетичность „Незнакомки“ прослеживается на уровне сюжета, детали неприглядного быта контрастируют с мотивом тайны, прекрасное – с безобразным. Образ Незнакомки – символ совершенства и гармонии – создается при помощи гармонии гласных звуков. Шелест ‘упругого шелка’ ее одежд передан продуманным чередованием шипящих.

русский текст:

перевод:

И веют древними поверьями	И свилата ѝ трпне целата
Ее упругие шелка	Од една древна сказна судна
И шляпа с траурными перьями	Траурни перја на капелата
И в кольцах узкая рука	И прстење на рака студна

Образ реальности, напротив, создается при помощи ‘спотыкающихся согласных’:

По вечерам над ресторанами	Во самраком над рестораните
Горячий воздух дик и глух,	Се вцашил воздух див и тежок,
И правит окриками пьяными	И гине викот над пијаните
Весенний и тлетворный дух.	Во мирис пролетен и тежок.

Для достижения гармонии звучания Б. Конеский меняет эпитет ‘узкая рука’ на ‘рака студна’, т.е. холодная, хотя и дословный перевод был бы вполне возможен. Замена эпитета в переводе усиливает таинственность, ‘бестелесность’ образа Незнакомки, создает бóльшую напевность звучания и, что весьма важно, позволяет сохранить особенность блоковской рифмы.

Б. Конеский и в этом и в других переводах стихов А. Блока внимательно следит за сохранением стихотворного размера и особенностей рифмы оригинала. Частые у русского поэта трехсложные стихотворные размеры в основном сохранены при переводе, хотя эта проблема одна из наиболее сложных. Македонский язык с фиксированным ударением не легко ‘приспосабливается’ к русскому, в котором ударение свободное.

Еще сложнее для перевода на македонский язык такой двусложный размер, как ямб, когда ударными являются парные слоги.

Бесспорной творческой удачей Б. Конеского является перевод одного из наиболее ярких и с точки зрения как содержания, так и версификации, сложных произведений русского автора – цикла „На поле Куликовом“. В этом цикле выражено блоковское представление об исторической судьбе России, о необходимости вечной готовности к новым испытаниям, поэтому ее символом становится несущаяся вскачь ‘степная кобылица’. Развитию мотива вечного непокоя способствует образный ряд стихотворений цикла и в значительной мере интонация стиха, его ритм и фонетика. Спокойная интонация первой строфы:

Река раскинулась. Течет, грустит лениво
И моет берега.
Над скудной глиной желтого обрыва
В степи грустят стога.

сменяется энергичной второй:

О, Русь моя! Жена моя! До боли
Нам ясен долгий путь!

От строфы к строфе ритм становится стремительнее, тревога нарастает, чтобы увенчаться образом бешено мчащейся лошади и надеждой на спасение.

Перевод Конеского передает энергию и ритм оригинала, как и отражает стремление македонского автора сохранять особенности строфики, рифмы и звучания:

И вечен бој! Нам само ни се сонил
Покојот, битка дури ечи...
Лета, о лета кобилката степска
И ковилот го гмечи...

Можно поставить вопрос, насколько близки были размышления русского поэта о судьбе своей родины представлениям и раздумьям Б. Конеского о многотрудном и трагическом историческом пути Македонии. Кровавая история, вечное противостояние врагам и борьба за выживание македонского народа неоднократно становились объектом поэтических размышлений классика македонской литературы. Во второй половине 50-х – 60-е гг. он написал такие ставшие антологическими произведения, как

„Везилка“, „Стерна“, „Болен Дојчин“. Лишенная показного патриотизма, лирика Конеского является выражением его глубокой любви к родному краю.

Переводы демонстрируют любовь Б. Конеского А. Блока. Одновременно они стали отражением устойчивого в 60-е годы интереса македонской поэзии к поэтическому опыту европейского и русского символизма. То особое внимание, которое символизм уделял звучанию стиха, совершенству его формы, равно как и игра света и тени, символика цвета, контрастность, космический размах, культ тайны, – были близки поискам национальной лирики. В македонской поэзии того времени складывается целое течение – ‘неосимволизм’.¹¹

Македонская критика отмечает воздействие блоковской поэзии на любовную лирику Б. Конеского 50–60-х гг. Поэтическому циклу „За непознатата“ предпослан эпитафия из блоковской „Незнакомки“: „Девичий стан, шелками схваченный, в туманном движется окне“. Мотив любви и образ женщины как непостижимой тайны, чего-то ускользающего, неуловимого объединяют произведения македонского и русского поэтов. Ассоциативно связано с „Незнакомкой“ и стихотворение „Лик“, в котором развивается тот же мотив тайны любви и невозможности постичь образ возлюбленной: „Достапни ми се ликовите машки//... но твојот лик е неизвесност тешка“.¹²

Другое стихотворение Б. Конеского того же периода „В крчма“ но только с точки зрения мотива, настроения, но и звуковой организации уместно сравнить с блоковской лирикой. Настроение лирического героя, его внутренняя дисгармония создаются в ‘блоковском духе’:

Вино, што трпко сјае,
зад мене маглен пат –
и глас со ужас таен
што пее зарипнат.

Засвире виолината,
низ крчма залипан тон –
и плаче горко тишината
небаре дете в сон.

Обращает на себя внимание фонетика стихотворения: жесткое сочетание согласных звуков и настойчивое повторение шипящих. Воссоздается обстановка, в которой лирический герой готов к появлению таинственной Незнакомки.

Мотив старости, как подчеркивает исследователь творчества Б. Конеского Г. Старделов¹³, появляется в лирике 70-х и занимает важное место в творчестве поэта 80-х гг. Он тесно связан с мотивом творчества, поэзией, которая скрашивает жизнь и придает ей смысл в ‘еден студен

¹¹ См.: М. Гурчинов, *Нова македонска книжевност (1945–1980)*, т. 1.

¹² Б. Конески, *Собрани песни*, с. 89.

¹³ Г. Старделов, *Указ. соч.*, с. 191.

предел' („Поезија“), когда угасают физические силы и впереди вечность. Любопытно, что намного раньше внимание поэта привлекло стихотворение А. Блока „Старик“ (переведенное и помещенное в сборнике лирики Блока), которое относительно мало интересует исследователей поэзии русского автора и публикуется как правило в сборниках, претендующих на полноту освещения его творчества. Очевидно, что мотив быстротечности жизни и неизменности ее ритма давно привлекал македонского поэта, настраивая на философские размышления.

Таким образом, можно сделать вывод, что русская литература заинтересовала Б. Конеского на протяжении всей его творческой жизни. Поэт внес значительный вклад в ее популяризацию в Македонии, а его переводы обогатили национальную македонскую литературу.

Алла ГЕННАДИЕВНА ШЕШКЕН (Москва)

БЛАЖЕ КОНЕСКИ И РУСКАТА ЛИТЕРАТУРА

(Резиме)

Оценувајќи го во воведот Блаже Конески како „поет од европско ниво и димензии на поетската дарба“, авторот најнапред зборува за широкото присуство на руската книжевна класика во македонската средина (Л. Толстој, Ф. Достоевски, А. Чехов, М. Шолохов, М. Булгаков и др.) и за поврзаноста на младиот Конески со богатите традиции на руската литература.

Таа ѝ посветува посебно внимание на раната поема на Конески – „Мостот“ во која наоѓа низа рефлексии од руската поезија, посебно од Мајаковски. Според авторот, оваа поема е неоправдано потценета од македонската книжевна критика. На контактот на Конески со лириката на Мајаковски авторот пошироко се осврнува во вториот дел од својот прилог, додека во третиот дел исцрпно пишува за врската, влијанието, како и препевите на Конески од поезијата на Александар Блок, еден од нему најблиските и најсозвучни со неговата сопствена поетика *руски ѝоеџи од XX век*. Таа ни дава детална анализа на препевите на Конески, наоѓајќи низа совпаѓања помеѓу чувствувањето на светот и судбината на својата татковина на Блок и погледите на Конески, заклучувајќи дека големиот афинитет на авторот на „Везилка“ за Блок е резултат на широкиот интерес на македонската средина од 60-те години за поетскиот опит на европскиот и рускиот симболизам.

Максим КАРАНФИЛОВСКИ

ПОЕЗИЈАТА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ ВО ПРЕПЕВИТЕ НА РУСКИ ЈАЗИК

Делата на академикот Блаже Конески, научни и уметнички, одамна и релативно добро ѝ се познати на руската научна и културна јавност. Неговите литературни дела ѝ беа достапни на руската читателска публика преку разни антологии или избори од литературата на народите на некогашната југословенска заедница, како еден од највидните македонски претставници во нив, или во избори и антологии на дела од исклучиво македонски автори во последните децении на дваесеттиот век.

Сепак, значаен придонес во претставувањето на поетското творештво на Блаже Конески за руските, но и за другите читатели кои го користат рускиот јазик ширум светот, дава книгата со стихови „Лишение сили“, издадена од фондот „М. Ј. Лермонтов“ во Москва 1995 г. во рамките на едицијата „Поэзия славян“ во серијата „Македонская поэзия“. Нејзини составувачи се поетите Гане Тодоровски и Анатолиј Парпара. Секако, најголема заслуга за издавањето на целата серија „Македонская поэзия“ со претставување на највидните македонски поети на руски јазик има првиот македонски амбасадор во Руската федерација, академикот, поетот и преведувачот Гане Тодоровски.

Збирката содржи 41 песна, избор од разни авторски збирки и периоди, претставувајќи солиден пресек на неговото поетско творештво. Препевите се на неколкумина видни руски преведувачи, кои и самите се и поети: Д. Самојлов, И. Фоњаков, А. Наљ, Н. Злотников, О. Николаева, Ј. Левитански, М. Зенкевич, Ј. Мориц, В. Корнилов и А. Сурков. На крајот од книгата има и краток поговор во кој истакнатиот руски поет Владимир Огнев го истакнува следново:

„Своеобразие Конеского в естественном сочетании непритязательной канвы сюжета и мелодии с глубоким интеллектуализмом. Другой приметой стиля Конеского представляется мне изящество миниатюры, пластическое выражение идеи слитности природы и трудового человека.

Поэзия Конеского предельно демократична. Перечитайте такие стихотворения его, как „Рожь“, „Пшеница“, „Мак“ – чудные олицетворения разных возрастов: девочки, девушки, старухи... Есть в этих маленьких шедеврах что-то от деревенских попевок, святочных колядок, отголосок живописности ряженных. И чистое народное начало: человек и природа едины. „В жизни и в смерти“ (стр. 66).

Претставува посебно задоволство за нас Македонците фактот на вниманието и грижата што ја покажуваат руските препејувачи со својот однос кон поезијата на Блаже Конески. Може со право да се каже дека руските читатели можат да го почувствуваат задоволството читајќи ја или слушајќи ја поезијата на Блаже Конески на истиот начин како и македонските читатели. Успешноста на препевот е на мошне високо ниво.

За препејувачите, покрај лексичката коректност, мошне важна улога има задржувањето на фигуративноста на поетовиот израз. Во добриот превод и препев не се нарушува јазичниот израз на авторот, неговата фигуративност, споредбите, интонацијата.

Од многубројните примери од спомнатиот избор песни ќе наведе само неколку одломки, со цел да се илустрира успешноста на прпевите од руски на македонски јазик:

„Как я ликовал,
что зажал ее мертвою хваткой,
что все слабее доносится голос ее
из подземних глубин,
словно всхлипывает она и просит пощады.“

„Колку ликував
дека ја задавувам до мртвечко опуштање,
дека сè послаб иде нејзиниот глас
од подземјето,
како да липа и да моли за милост.“

(„Стерна“)

„Ах, этот девичий хор,
что склоняется над краем сцены,

как сладкая волна, – вот-вот обнимет нас,
Но нет! летят к нам только звуки песни,
что дwoхновляют и печалят нас.“

„Ах, тоа е хор девојчински –
до меѓата на сцената се наднесува,
како сладок талас да не обгрне чекаме,
но само звуците не грабаат на една силна песна
што одушевува, и веднаш нажалува.“

(„Пшеница“)

Успешноста на препевот може да се илустрира и со примери од „Одземање на силата“, која на руски јазик звучи вака:

„Ты, внушивший мне неземную силу,
чтобы я пророс мышцами, словно дуб узлами,
чтобы радовался в молодости своим ветвям и листьям,
чтобы озорничал простодушно,
ты пославший мне чувство того, что и землю способен я сдвинуть,
как землелашец, отбрасывающий камень от плуга,
Боже мой,
почему ты меня испугался,
почему от невольного страха изменил свой первичный замысел,
почему ты лишил меня силы?“

(„Лишение силы“)

„Я расколот,
и оставлено мне ощущение силы моей,
чтобы я оставался пересохшей подземной рекой,
где клубятся еще завихрения тьмы после грохота волн.“

(„Лишение силы“)

Па сепак, во текстовите може да се најдат и извесни отстапувања од оригиналниот израз поради различни причини меѓу кои, секако, спаѓа и неможноста или тешкотијата некоја стилска компарација од еден јазик да биде пренесена во друг јазик со сосема идентичен израз. За таков пример го сметаме делот од песната „Стерна“:

„Я один только бодрствую **в трудную ночь**,
ожидаю,
как мишень на прицеле...“

„Сите спијат,
а само јас буден во трудната ноќ,
како ајдут на пусија,
чекам.“

Слични се и примерите од песните „Одземање на силата“ и „Тишина“:

„...чтобы взять **кусок хлеба на кухне.**“
„...за да земе **краешник од ноќвите.**“

(„Лишение силы“)

„...я должен теперь сквозь туманы искать
свой единственный путь.“

(„Лишение силы“)

„... сам
низ думани треба да го барам
патот на мојот живот.“

„**О женщина,** единственная в мире,
неведомая мать, сестра печальная,
что от страдания **окаменела,**
приди ко мне, **вся в золоте любви, ...**“

„**Непозната жено,** единствена на светот,
сестро и мајко моја, ти што си страдала многу,
ти што си сетила мака до **вбигорување,**
дојди, **сестро златно, ...**“

„**В синеве утонешь неба,**
и пропадет усталость,
ты глаза закрой, закрой же,
ты отдохни хоть малость.“

Каждой птице, каждой птице
Так нужен миг покоя.
Крылья ты сложи устало,
Замри, как все живое.“

(„Тишина“)

**„Летни спрема ова небо,
тони во височини,
склопи очи, склопи очи,
уморен си, почини.**

**Сека птица, сека птица
ќе го свие крилото.
Ти си сега толку мирен,
сам во зеленилото.“**

(„Тишина“)

**„Как, вышивальщица, вышить словами
песню, звучащую просто и строго,
сердцу вот этому, что так ночами
мучится в невыносимой тревоге?“**

**„Везилке кажи како да се роди
проста и строга македонска песна
од ова срце што со себе води
разговор ноќен во тревога бесна?“**

(„Везилка“)

Разликите меѓу оригиналот и препевот, како и промените во субјектите или објектите на компарациите, сепак, не ја менуваат суштински мислата на поетот и настроението на неговата песна. Тие во основа ги задржуваат лексичките и асоцијативните врски на оригиналниот поетски израз, како и смислата на целата песна.

Во некои случаи има и покрупни лексички промени со помали или поголеми нарушувања на карактеристиките на компарациите, кои можат да бидат и последица на нецелосно разбирање на зборот во оригиналот, но и не мора да биде така, бидејќи е мошне тешко точно да се открие зошто преведувачот избрал сосема друг збор. Впрочем, тој си го задржува правото на избор и решение, воден од различни побуди – стилистички, версификаторски, естетски и други. Важно е дека, сепак, успешно ја доловува и ја пренесува поетовата мисла и замисла, духот на неговата песна. Такви примери наоѓаме во песната „Стерна“:

Поздней ночью
ходил я послушать, как подступает вода,
как клокочет, бурлит, **набирает подземную силу.**

Во ниедна доба
сум одел да наслушам како приидува водата,
како гргови, грчи и **зајачува под земи,...**“

или:

„Стерну заткнул я **мешком,...**“
„Ја затнав стерната со **бубак,...**“

Направените промени не ја менуваат смислата и песната не губи практично ништо од пораката што ја носи во себе. Дури и грешката во почетокот пред песната, во цитатот од Марко Цепенков, во кој стои:...,и го **куртулисал Прилепското поле да не стане како Охридското езеро**“, а во рускиот текст полето станало море:...,и **тем спас Прилепское море, чтобы оно не стало, как Охридское озеро**, веројатно ништо нема да промени во свеста на читателот освен погрешната географска информација, но малку е веројатно, за среќа, дека таа ќе остане како таква во свеста на читателот – сепак, главна е тука поезијата, а не географијата.

Во некои малубројни, за среќа, случаи авторите на препевите прават и покрупни отстапувања од оригиналниот текст, менувајќи ја смислата, како во следниов пример од „Одземање на силата“ во која Блаже Конески вели:

„Мој Боже,
зошто до толку **се понижи**
за да ме поништиш мене?“

Рускиот препејувач тоа го менува во:

„Боже мой,
зачем ты **унизил меня** настолько,
для того чтобы уничтожить.“

За среќа и оваа, иако суштинска промена, не остава побитни последици врз интонацијата и смислата на песната, бидејќи во натамошниот текст прилично добро се пренесени мислите на авторот.

Помали или поголеми отстапувања има и во други песни како „Спомен“, „Молитва“, „Снег“, „Ангелот на Света Софија“ и други, во кои има испуштања на делови од компарациите или нивно заменување или пак во некои случаи и дополнување. Мотивите или причините за тоа можат да бидат најразлични, како и оценките за тоа колку се тие

оправдани или неоправдани, колку се оддалечиле од оригиналот и колку внеле од своето јазично и поетско чувство во препевот.

За нас, во случајов, важно е дека во целина земено сите препејувачи успешно, со голем усет и мајсторство ги пренесуваат идеите и чувствата, мислите и пораките на Блаже Конески на руски јазик. Песните се лесно читливи и јасни, разбирливи за читателите. Со задоволство може да се каже дека препејувачите овозможиле поезијата на Блаже Конески на руски јазик да звучи подеднакво добро и природно како што звучи и на македонски јазик.

ЛИТЕРАТУРА

Конескиј, Блаже: *Лишение силы*, Москва 1995, стр. 66.

Конески, Блаже: *Песни и њоеми* (избор), „Мисла“, Скопје 1980.

Максим **КАРАНФИЛОВСКИ**

ПОЭЗИЯ БЛАЖЕ КОНЕСКОГО В ПЕРЕВОДЕ НА РУССКИЙ ЯЗЫК

(Резюме)

Научное и художественное творчество академика Блаже Конеского довольно хорошо известно русской научной и культурной общественности. Его литературные произведения и раньше были доступны русским читателям. Однако, особый вклад в представлении поэтического творчества Блаже Конеского российским и другим русскоязычным читателям всего мира дает книга стихов *Лишение силы*, Москва, 1995 г.

Представляет особое удовольствие удачный перевод на русский язык и отношение к нему русских переводчиков, которые и сами являются и поэтами. Несмотря на некоторые отступления в выборе лексики, стилистических фигур и т.д., можно сказать, что поэзия Б. Конеского, его мысли, идеи и чувства удачно переданы на русский язык и, что они звучат одинаково хорошо, как на русском языке, так и на македонском языке.

Лилјана ТОДОРОВА

ДЕЛОТО НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ ВО МАКЕДОНСКО-ФРАНЦУСКИТЕ ЛИНГВИСТИЧКИ И КНИЖЕВНИ РЕЛАЦИИ

Per ardua ad astra

Во *Поџоворой* кон француското издание од 1986 година на поетската книга на Блаже Конески *Марко Крале*, Матеја Матевски, давајќи еден многу студиозен есеј како *Поџлед на њоејскојо шворешјво на Блаже Конески*¹ ќе ја формулира и оваа концизна синтеза на сите поглавни обележја на поезијата на овој наш еминентен книжевник и лингвист:

„Еволуирајќи од сонетот кон слободен стих, потоа кон лирски тонови во проза во кои треперат описи класични, едноставни и јасни, со размислувања и забелешки, Блаже Конески всушност останува, и тука, верен на своето искуство и на својата сигурна изразна полнота – тематска, лингвистичка и филозофска, а токму тоа, заедно со сета негова благост, нежност и љубезност, открива една длабока драма и едно константно прашување, едно движење и динамика, така што неговите поеми секогаш се нови, сугестивни и привлечни“.

Кон оваа поетска еволуција на Блаже Конески може, секако, додатно да се одбележи и тоа дека кај Блаже Конески коегзистираат и вредности преку кои успешно може да се проследува, исто така, и развојот на македонската литература и култура во целина, а особено подемот на модерната лингвистичка мисла. Сето ова посебно го потенцира историското значење на научните трудови на Блаже Конески како капитални дела од областа на македонистиката и, пошироко, на

¹ Blaze Koneski, *Le Roi Marko* (suivi d'un choix de poèmes), Ed. Saint-Gemains-des-Près, Paris, 1986: 149.

словенската/балканската компаративна лингвистика. Кон овој аспект, на тој всушност макотрпен ѓд, *per angusta ad augusta*, на Блаже Конески, кон научни достигнуања кои ќе го афирмираат и во македонско-француските лингвистички и книжевни релации, ние ќе ги усмериме овде нашите видувања за Конески, сметајќи го тоа и за негова константа која зазрачи како интегритет на неговата личност.

За да дојде до таа константа Конески, меѓутоа, требало да помине – како самиот ќе изјави по еден повод во 1987 година² – „низ секој еден одделен различен ден и да одговара на жестоките прашања што ги поставувал животот, чувствувајќи се како на шилци што го мачат телото.“ Притоа, тој алудира на исказите за славниот француски филозоф Паскал што ги дал Душан Матиќ кој сметал дека на Паскал му било лесно зашто имал да одлучува само меѓу верувањето и неверувањето во Бога, додека Конески дилемите на Паскал ги смета за многу подраматични: „Вие ја гледате површината на водата која е мирна, но долу, во длабината, може да има вир... (Но) Матиќ не здогледувал што се случувало подлабоко во Паскал. Зашто пред нас останала само синтезата.“

Скромнен по природа, но вонредно строг спрема самиот себе, Конески никогаш не прифаќаше да биде арбитер и да ги истакнува своите заслуги. Но важно му беше да покаже дека и самиот е во еден процес, „дека има претходници, а и надеж за продолжувачи на неговата акција“. „Кај мене нема исклучивости – ќе рече тој во горепосочениот разговор – иако полемиките против мене можат да се објават во подебела книга. Некои ги нервирав, но можев мирно да одговорам по повод мојата *Историја на македонскиот јазик* ‘на мојата бела зграда не фрлајте со кал’. Зашто таа моја ‘бела зграда’ не е сидана на тесногради сфаќања на македонската ситуација, така што треба и во светски рамки да се бориме против дискриминацијата. За мене никогаш не постоеше македонски фронт надвор од тој светски фронт.“

Во овој контекст треба да гледаме и на отвореноста на Блаже Конески кон што пошироки фондови до кои се обраќаше во неговите истражувања низ бројните дисциплини на филолошките науки: јазикот и лексикографијата, литературата, фолклорот, историјата, подрачјата на литературната уметност како поезија, раскажувачка проза, есеи, критика, превод и прелев и, пошироко, културологијата. Така, покрај тоа што проникнуваше во домашните, македонските праизвори, Конески длабоко вникнуваше и во сите полиња на словенската фи-

² Стеван Станиќ, *У йосейн йеснику Конеском, „Молийва за болесног човека“*, НИН, 20 децембар 1987, стр. 38.

лологија ширум светот, давајќи притоа двоен придонес: еден за сеопфатност и профилирање на своите научни сознанија и друг за продирање на современата македонска лингвистика и посебно за афирмација на македонскиот јазик. За изучување на македонскиот јазик тој инспирираше и бројни генерации меѓу научните славистички кадри во пошироки меѓународни рамки. Во таа смисла се ситуира и неговото дело во македонско-француските лингвистички и книжевни релации.

Трагањето по овие релации ќе нè доведе до најмалку **три сфери**:

– лингвистички и книжевни компоненти во релациите на Конески со француските слависти;

– компаративна проекција на македонската јазична проблематика низ славистичките и балканистичките проучувања на Конески објавени на француски;

– релации со француската култура преку приопштување на поетското творештво на Блаже Конески на француски јазик.

1. Преку својот научен лингвистички и книжевен интерес Блаже Конески беше дошол во контакт со делата на најеминентните француски слависти со широки зафати во истражувањата: Antoine Meillet, André Mazon и André Vaillant, уште пред својот прв подолг престој во Париз во 1956 година каде неговата работа се одвиваше особено на Инаститутот за словенски студии. За тоа тој остави и трага во својот *Дневник* во поглавјето „Средба во рајот“.³ Кај овие слависти можеше да проследува и да црпи корисен и богат документарен материјал опишан во нивните дела во кои филологијата, литературата и фолклорот беа тесно поврзани и кај кои ќе открие еден значаен прилог кон проучувањето, особено, на македонските говори, дотогаш, практично, непознати во научниот свет. На тие врски на Б. Конески со овие француски слависти ние подетално се осврнавме во еден наш труд изнесен на Маѓународниот научен собир од 1998 година на Филолошкиот факултет во Скопје⁴ и укажавме на тоа колку Конески ги

³ Блаже Конески, *Дневник по многу години*, Македонска книга, Скопје, 1988, стр. 49–52 (*Средба во рајот*).

⁴ Лилјана Тодорова, *Блаже Конески и француските слависти (Антоан Меје, Андре Мазон и Андре Вајан)*, во: „Придонесот на Блаже Конески за македонската култура“, Посебно издание, Меѓународен научен собир, 17 и 18 декември 1998 (по повод 5-годишнината од смртта на Б. Конески, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1999, стр. 309–317.

ценеше нивните истражувања и ги имаше предвид како фундаментални прилози при создавањето на своите најзначајни лингвистички трудови: *Историјата на македонскиот јазик*, *Грамајиката на македонскиот јазик*, но и при проследувањето на развојните фази на речникот на македонскиот јазик, на прашањата за писмената активност сврзана со Охридската школа основана од Климента и Наума, и воопшто со македонското културно наследство. Бидејќи во тој наш прилог ги бевме елаборирале позначајните македонистички придонеси на научното дело на овие тројца угледни и суверени француски слависти, доведувајќи ги во корелација со трудовите во кои Блаже Конески посебно се повикуваше токму на нив, овде само ќе го одбележиме уште следново: Конески грижливо ќе се запознае со нивните прецизни описи и граматички студии на македонскиот јазик кои ќе бидат, и кај него, а и пошироко, база за подоцнежни истражувања не само во рамките на македонската дијалектологија, туку и при компаративните проучувања на словенските јазици. Конески овде ќе најде, исто така, и на истражувања од книжевен карактер, посебно за старата македонска литература и фолклорот – материјали кои, кај Мазон и Вајан посебно, богато беа придружувани со објаснувања на широк историско-лингвистички план. Така кога Конески подоцна самиот ќе пишува студии за овие прашања, овие потфати на своите француски пријатели-слависти високо ќе ги вреднува како авторитетни не само за македонистиката, туку и во светската лингвистичка наука. Со овие личности ќе го зближува и заедничката спремност да се стават во одбрана на самобитноста на македонскиот јазик како и во отфрлањето на неговите оспорувања, при што особено Андре Вајан настапуваше смело и во своите рани трудови (на пр. во *Le Problème du slave macédonien*)⁵, уште и пред официјалната кодификација на македонскиот литературен јазик. Подоцна пак, во дискусиите на славистичките конгреси, тој му одредува и посебно место на македонскиот јазик во јужнословенската група јазици и ќе го проучува во својата компаративна граматика на словенските јазици издадена во неколку томови (*Grammaire comparée des langues slaves*)⁶, за што Блаже Конески ќе му оддаде признание и при изборот на Вајан за член на МАНУ во 1969 година, а и во неговото *Слово за професорот Вајан*⁷ од 1977 година.

⁵ Vaillant, André, *Le Problème du slave macédonien*, in: „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris“, t. XXXIX, Paris, Klincksieck, 1938.

⁶ Vaillant, A. *Grammaire comparée des langues slaves*, Paris, t. I (1950); t. II (1958); t. III (1966).

⁷ Конески, Б. *Слово за професорот Вајан*, во: „Македонски јазик“, год. XXVIII, Скопје, 1977, стр. 223.

2. Кога по дванаесетина години Блаже Конески, во 1968 година, повторно ќе дојде во Париз, овој пат за да го одржи своето предавање на Институтот за словенски студии за *Македонскиот јазик во развојот на словенските литературни јазици*,⁸ тој е значајно, авторитетно име во славистичките кругови, со интерес и со способност за компаративни проекции во лингвистичката проблематика. Конески посебно имаше воспоставено извонредна соработка со реномираниот славист Бонамур, директорот на овој Институт во Париз, и објавуваше свои трудови во најстарото и најреномирано париско славистичко списание *La Revue des études slaves* каде за особено добар соработник го имаше André Mazon, основачот на списанието и, инаку ангажиран славист во македонистичката проблематика. Имено, овде во 1964 година е објавен трудот на Конески *Les formes du type popata, kon'ata*,⁹ а уште во 1958 год. тој беше дал приказ на едно значајно издание на овој Институт кое го беа откриле Чиро Ѓанели и Андре Вајан¹⁰, а се однесуваше на „обликот на нашиот јазик во XVI век, односно од пред четири века“. Тоа беше „малата книшка“ – како ќе напише Конески во овој приказ – значајна како „голем прилог за историјата на македонскиот јазик“. Интересно за нас е што Конески, зборувајќи за тоа дека во овој текст „во синтаксата се забележува испуштањето на прашалната партикула *ЛИ: имайе вино?*... или употребата на кратката замена пред глаголот: *се ѝромених* (но во императив: *ѝромени се*)“, појаснува дека овде „се работи за една важна карактеристика на нашите западни говори која, развиена секако под влијание на романските јазици (подвлечено: Л. Т.), сведочи за посебно силниот контакт со нив токму на овој терен“ (стр. 160).

За одбележување е дека во своите проучувања сврзани со македонскиот јазик во контекст на балканистичка проблематика (на пр. лексиколошки прашања, лингвистички проследувања од значење за историјата на македонскиот јазик, јазични контакти и интерференции и сл.), Б. Конески пристапуваше и кон тимски истражувања и обработка, најчесто со своите добро упатени соработници Божидар

⁸ Овој труд на Б. Конески од околу 40-тина страници е објавен истата година и на српскохрватски јазик во Загреб (изд. „Стварност“) и на англиски, француски и руски јазик (изд. на „Култура“ од Скопје).

⁹ Blaze Koneski, *Les formes du type popata, kon'ata*, *Revue des études slaves*, Paris, 1964, 40: 119–121.

¹⁰ Blaze Koneski, Ciro Giannelli et André Vaillant, *Un lexique macédonien du XVI e siècle*, Paris, 1958, 70 p. (во: Македонски јазик, Скопје, 1958, IX, 1–2, стр. 158–160.

Видоески, Оливера Јашар-Настева или Божидар Настев. Нивните заеднички настапи на научни собири и славистички конгреси од светски карактер, со трудови објавени пред сè на француски јазик, значајно придонесуваа за тоа кон македонската наука за јазикот да се има пристап со солидно оформени научни погледи, што истовремено ќе биде придонес и за афирмација на македонскиот јазик. Меѓу овие трудови како висококвалитетни по својот аналитички однос кон културното минато и народниот јазик и во еден поширок, балкански контекст, можат да се издвојат: *Un balkanisme dans la langue de la poésie populaire macédonienne*¹¹, *Distribution des balkanismes en macédonien*,¹² *Interférence au niveau de la langue de la poésie populaire des peuples balkaniques*,¹³ *Les contacts entre les parlers macédoniens et albanais*¹⁴.

3. Во сферата пак на комуникацијата на Блаже Конески со француската култура пошироко, најзначајна улога има секако неговото поетско творештво, креативно, исто така, и пригодно за истражување на неговите творечки проседеа, херменевтички анализи, интертекстуални аспекти¹⁵ на неговата поетика и сл. Наша цел, меѓутоа овде е да ги согледаме само корелациите на неговиот начин на дијалогизирање низ поетички слики и идеи како инспиративен одек во контактот со францускиот културен простор, од една страна, и од друга како проникнување на неговата поетска уметност во француската средина преку нејзиното приопштување на француски јазик¹⁶.

¹¹ Blaze Koneski, Olivera Jasar-Nasteva, *Un balkanisme dans la langue de la poésie populaire macédonienne*, Die Welt der Slaven, Köln-Wien, 1966, XI, 1–2: 172–175.

¹² B. Koneski, B. Vidoeski, O. Jasar-Nasteva, *Distribution des balkanismes en macédonien*, Actes du Premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes, VI, Sofia, Académie Bulgar des sciences, 1968: 517–546.

¹³ B. Koneski, B. Nastev, O. Jasar-Nasteva, *Interférence au niveau de la langue de la poésie populaire des peuples balkaniques*, Balkanica, Beograd, 1970, I, str. 13–22.

¹⁴ B. Koneski, O. Jasar-Nasteva, B. Vidoeski, *Les Contacts entre les parlers macédoniens et albanais*, Publié à l'occasion du Troisième Congrès International des Etudes balkaniques et sud-est européennes à Bucarest–Skopje, Séminaire de langue macédonienne, littérature et culture, 1974, str. 1–15.

¹⁵ Катица Ќулафкова, *Интертекстуални аспекти на поезијата на Блаже Конески*, во *Тетрајки*, Менора, Скопје, 1997, стр. 7–23.

¹⁶ Еден кус преглед на *Преводи на поезијата на Блаже Конески на француски јазик* даде Маргарита Велевска во: „Придонесот на Блаже Конески за македонската култура,“ Меѓународен научен собир 17 и 18 декември 1998, Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1999, стр. 503–509.

Во својот *Дневник по многу години*¹⁷ Блаже Конески низ своите сеќавања ќе остави неколку кратки белешки од средбата со францускиот поет Пол Елијар при неговиот престој во Скопје во 1948 година, во Друштвото на писателите на Македонија, кога особено му оставил впечаток со претставувањето на песната за *Слободаиша*. Во тие први повоени години, во 1947 год. во Скопје кратко престојуваат и Луј Арагон со Елза Триоле, при што посетуваат и една младинска работна акција, а потоа и Жан Пол Сартр и Симон де Бовоар. Но од овие средби на Конески со нив не останале позначајни записи¹⁸, иако притоа се воделе и литературни разговори. Конески го забележал само искажувањето на Луј Арагон во кое станувало збор за „резервите на Арагон за социјалистичкиот реализам и соодветната советска литературна продукција“. Во еден кус осврт на ова „видување на Скопје“¹⁹ од страна на Луј Арагон и Елза Триоле, Влада Урошевиќ ќе ја подвлече дури и нивната неинформираност за македонските личности што ги придружувале, па и манифестирањето на некој периферен интерес (на пр. за „егзотични нешта“, за бедата на Циганското маало во Скопје) што побудило подоцна и револт кај тогашните југословенски писатели. Што се однесува пак до самиот Конески, нема укажувања, ни кај него во *Дневникот*, дали при таа средба дошло до некоја конкретна иницијатива за меѓусебни преводи на писателите во обете насоки, така што кога станува збор за творештвото на Б. Конески, прва негова преведена песна на француски јазик е *Везилка (Brodeuse)* објавена во париското списание *Еуропе* од јули–август 1965 год.²⁰, во рамките на посветата на овој број на југословенските литератури. Од своја страна пак, Блаже Конески покажал интерес за Пол Елијар. Имено, кога во 1957 година ќе престојува во Париз, ги посетува гробиштата Пер Лашез (Père Lachaise) и, како што самиот вели, „меѓу гробовите во парцелата без крстови, на гробот на Пол Елијар скицира еден мал текст“. Подоцна овој текст го објавува во збирката *Послание* за која Радомир Ивановиќ ќе одбележи дека припаѓа на групата „автопоетички инспирирани песни“²¹ во кои е видлив „спојот меѓу филозофијата на природата и

¹⁷ Б. Конески, *Дневник по многу години* (поглавје: *Сирански исцаиџели*), Македонска книга, Скопје, 1988, стр. 118–123.

¹⁸ Кратко известување за нивниот престој во Скопје дава весникот „Нова Македонија“ од 18 и 20 јуни 1947 год.

¹⁹ Влада Урошевиќ, *Асиролаб ('Едно видување на Скопје')*, МАНУ, Скопје, 2000, стр. 359–363.

²⁰ *Еуропе, Littérature yougoslave, juillet-août 1965 (No 435–436): 77–78.*

²¹ Радомир Ивановиќ, *Создавање и обмислување на осйваренојшо*, во: „Придонесот на Блаже Конески за македонската култура, „Меѓународен

по чистотата на човековата виделина, иднината... Песната *Сшерна* се потпира врз слоевити идеи... Легендата за водата што е собрана со затнување на стерната и кривката материја со која ја запрел водната струја ги искажува силата и моќта на човекот... да опстојува, низ секаков вид спротивставување и отпор... да гради, да победува...“

Од друга страна, ако бараме врски на поезијата на Блаже Конески со процесот на надреализмот кој имаше свои фази и кај некои значајни македонски поетски имиња, би можело да се рече дека иако Конески се беше сретнал со некогашните надреалисти Пол Елијар и Луј Арагон и неколку пати беше престојувал во Франција, постоењето или непостоењето на некаков надреалистички рефлекс склони сме да го сметаме само во рамките на она што го беше формуирал Александар Спасов генерално, зборувајќи за ова искуство во македонската современа поезија како „интенции за модернизација и универзализација на македонскиот поетски збор“²⁶. Притоа ги имаме предвид и општите согледувања на Жан Русло за македонскиот народ, а кои истовремено можат да се однесуваат и на Блаже Конески за „un particulier penchant pour l'irrationnel, le rêve, la fable... et le plaisir à jouer avec les mots“²⁷.

Овие искази на Жан Русло се дадени во *Анџологијата на македонската поезија* на француски јазик од Милан Ѓурчинов, издадена во 1972 година во Париз, во која Блаже Конески е застапен со четири негови антологиски песни (*Тешкојто*, *Сшерна*, *Болен Дојчин* и *Р'ж*), во превод на Клементина Групчева и поетска адаптација на Жак Гошрон и Луси Албертини. Пред ова, книжевното списание *Esprit* бр. 9 од 1969 година²⁸ беше објавило една панорама на македонската поезија како одглас на учеството на францускиот поет Robert Marteau на поетската манифестација „Струшки вечери на поезијата“. Овде, меѓу неколкумина наши најреномирани поети, застапени со по една песна, е и Блаже Конески.

За пробивот на сознанијата за македонската книжевност надвор од границите на нашата земја многу значајно беше што веќе во 1968 година познатиот компаратист Филип Ван Тигем, под чија редак-

²⁶ Александар Спасов, *Примери за користење на надреалистичко искуство во современата македонска поезија*, Реферат на македонските слависти на VII меѓународен славистички конгрес во Варшава, Скопје, 1973, стр. 148–157 (стр. 155).

²⁷ Poésie macédonienne – Anthologie, Introduction, choix et notices par Milan Djurcinov, Préface de Jean Rousselot, Les Editeurs français réunis, Paris, 1972, str. 7.

²⁸ *Esprit*, Paris, No 9, sept. 1969.

ција е издаден, како универзитетско издание, еден тритомен лексикон *Dictionnaire des Littératures*, ја беше вклучил овде и македонската литература со 30-тина единици и имиња на наши писатели од XIX и XX век²⁹ меѓу кои беше застапен и Блаже Конески. За афирмација на македонската поезија во Франција голема улога има и издавачката куќа Sain-Germain-des-Près и нејзината едиција *Poésie sans frontière* во која излегоа повеќе збирки на наши поети, а во 1986 година ќе биде објавена и поетската книга на Блаже Конески *Le Roi Marko* (во превод на Мира Чепинчиќ и Андре Домс), со Предговор (*Une Expérience*) од самиот Конески и Поговор од Матеја Матевски на кој се повикуваме во почетокот на овој осврт. Во книгата, покрај поетскиот циклус *Марко Крале*, вклучени се и 70-тина поетски творби од дотогашното негово творештво. Следната година, 1987, во списанието *Internationale de l'imaginaire* (бр. 8) Ив Пјер Булоњ (Yves-Pierre Boulogne), кој беше голем пријател на Македонија, а извршуваше и дипломатска должност како советник за култура при тогашната Амбасада на Франција во СФРЈ, објави една панорама на југословенската поезија по одделните тогашни републики и меѓу македонските поети вклучена е и поезијата на Блаже Конески. Ќе одбележиме овде дека и самиот Ив Пјер Булоњ беше поет и неговата поезија е преведена на македонски јазик од Ташко Ширилов и издадена во билингвално издание на „Огледало“³⁰. Истата година и списанието *Poésie* 87 (за 1987 год.), бр. 18, објавува еден текст од Андре Домс насловен *Deux poètes macédoniens d'aujourd'hui*, посветен на поезијата на Б. Конески и М. Матевски.

И во втората *Анџолоџија на македонската поезија* од Жак Гошрон и Милан Ѓурчинов издадена во Париз во 1988 год.³¹, која се однесува, овој пат, само на македонското поетско творештво по Втората светска војна, Блаже Конески е застапен со осум песни.

Ваквиот избор на голем број преводи на поезијата на Блаже Конески на француски јазик (иако сè уште избор, а не и целокупно преведено поетско творештво), можеме да го сметаме за успешен начин за претставување и откривање на неговото творештво во светот, и со

²⁹ Влада Урошевиќ, *Македонската литература во Франција и француската јазично подрачје 1945–1990*, во: Книжевен контекст, Филолошки факултет, Институт за македонска литература, Скопје, 1995, бр. 1, стр. 147.

³⁰ Ив-Пјер Булоњ, *Со одброени чекори*, Огледало, Скопје, 1984.

³¹ Anthologie de la poésie macédonienne, établie par Jacques Gaucheron, Préface, notices et choix des poèmes par Milan Djurcinov, Messidor, Paris, 1988 (traductions préparatoires faites par Jeanne Angelovska, Anna Djurcinova et Klementina Hadzi-Lega).

посредство, овој пат, на францускиот јазичен израз, како што тоа беше преку бројните преводи и на други јазици. Особено пак е значајно што преводите на поезијата на Блаже Конески на француски јазик се извонредно квалитетни и достоини на оригиналот.

Општо земено, по своите трајни вредности, и во својата поезија, и со своето научно дело, Блаже Конески задржува особено значајно и впечатливо место не само во македонската книжевна и лингвистичка наука, туку и во современата француска и светска славистика. Пред само две години, познатиот француски славист Пол Гард од Универзитетот во Прованса зборуваше на еден научен собир кај нас за стандардизацијата на македонскиот јазик која ја смета за „природна и трајна“, оддавајќи му за тоа признание и заслуга токму на Блаже Конески, „на неговата двојна вокација, лингвистичка и поетска... и на неговата лична дарба на човек кој секогаш знаеше да се чува од вештачки теориски конструкции и да го зачува контактот со конкретната стварност на својот народ, со неговите традиции, колку народни толку и научни“³².

Како еден од суверените мислители и работници во научните области од лингвистичките подрачја а истовремено и како книжевник, Блаже Конески навистина може да се смета како монумент на македонскиот збор и на ерудицијата. Со таа своја оригинална дејност и драгоцен придонес тој го заслужи трајното признание Филолошкиот факултет во Скопје, по повод 50-годишнината од основањето, да биде именуван со неговото име. Зашто, како што веќе еднаш рековме по тој повод, неговото дело се одликува со својство на закон според кој станува мерлив придонесот на оние најсилни творечки личности што заслужуваат, по неговиот пример, да се здобиваат со вакви признанија.

³² Пол Гард, *Блаже Конески и стандардизацијата на јазикот*, во: „Придонесот на Блаже Конески за македонската култура“, Меѓународен научен собир, 17 и 18 дек. 1998, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 1999, стр. 163.

Liljana TODOROVA

**L'OEUVRE DE BLAZE KONESKI DANS LES RELATIONS LINGUISTIQUES
ET LITTÉRAIRES FRANCO-MACÉDONIENNES**

(Résumé)

Ce travail embrasse trois sphères, au moins, se soulignant dans les relations linguistiques et littéraires franco-macédoniennes de Blaze Koneski: 1. les composantes linguistiques/ scientifiques dans ses rapports avec les slavissants de France; 2. la projection comparative dans ses études du macédonien publiées en français et liées à la problématique balkanique et slavistique; 3. ses relations avec la vie culturelle française par l'intermédiaire des traductions de son oeuvre poétique en français.

Cette analyse approfondie explique clairement la contribution originale du linguiste et poète Blaze Koneski dans le développement de la makédonistique en tant que science, de même que dans l'établissement des relations fructueuses dans ce domaine entre les deux pays, sans négliger son soin attentif et son apport précieux à la formation de plusieurs générations de makedonistes à travers les universités du monde.

Илија ЧАШУЛЕ (Сиднеј)

ЗА ИЗМЕНЛИВОСТА НА ПОЕТСКИОТ ПРЕВОД

(Врз примерот на англиските препеви на „Ангелот на Света Софија“ од Блаже Конески)*

Премногу често и безусловно, некои теоретичари, поети и критичари настојуваат дека поетскиот превод е невозможен, т.е. дека препејувачот може да постигне само извесно приближување или поглед во градба која е еднојазично затворена и непроѕирна. Во нашиов труд се застапуваме за спротивното гледиште и се согласуваме со Пас (Paz 1992 [1971]: 155), кој идејата за непреведливост со право ја смета за навредлива.¹

Поезијата е повеќезначајна и повеќеслојна, дотолку што понекогаш овие значења можат дури и да си противречат едни на други. Одејќи во еден краен релативизам можеме да кажеме дека поради отвореноста на песната, секој читател пресоздава една нејзина нова верзија. Во таа смисла, читателот ја „преведува“ песната во рамките на координатите на својот умствен, чувствен, сетилен и искуствен свет – на многуте распаќа ја одбира својата посока и со секој збор и секоја конотација и асоцијативна нитка го определува опсегот на одекот на песната во него. На едно апстрактно рамниште, семиозата на песната се раширува со секое нејзино ново читање или доживување. Во тој процес, критичарот е само повластен читател кој се обидува да загатне или назначи некое и друго читање покрај своето и да постигне

* Трудот му го посветувам со длабока благодарност на мојот професор и ментор Блаже Конески кој ни го посочи патот до срцевината на македонскиот јазик.

¹ Види исто и кај Конески (1987: 160) – „...треба да се ослободиме од многу сугестивилната италијанска поговорка „Traduttore-traditore“.

одредена синтеза. Оттаму, значењето на песната се затвора (пак и тогаш привремено) дури кога таа не ќе предизвика натамошен прочит. Песната истовремено постојано го менува своето тежиште сооднесувајќи се со симболичкиот свет на дадениот временски отсек. Дури и истиот читател кога повторно ќе ја прочита песната во некое друго време, со својот нов прием, веќе дава поинаков придонес кон нејзината изменлива градба.

Тоа се разбира не значи дека значењето на песната е недопирливо, хаотично и неизјасниво. Иако секое читање зацврстува едни константи, истовремено разградувајќи други, песната сепак има свое јадрено значење, има одредени основни референтни точки врз кои се темели сета оваа кула од читања и приопштувања.

Затоа закономерно се поставува прашањето – ако еднојазичните изворни читатели можат да создаваат неограничено множество значења и конотации, зошто би било неможно песната да го прескокне јазичниот праг и да се преточи во друг јазичен медиум? Во тоа препејувачот е повластен, исто како и критичарот, бидејќи и нему му се дава возвишен повод да го продолжи животот на песната – да ја збогати со нова симболика и интонација, со свежите асоцијации што таа ќе ги впије во новиот јазик.

Бескрајна е мрежата од жилки што ја ткаат песната – синтагматските поврзувања и надоврзувања, бескрајните парадигматски и асоцијативни можности, вкрстените сооднесувања во текстот, звукот и ритмот. Секој збор за преведувачот отвора јазолни крстопати и го тера да донесува одлуки, трудејќи се да ги отвора значењата а не да ги души со своето наметнато толкување. Преведувачот мора да дејствува на повеќе рамништа – да ја слуша звучната каденца на оригиналот додека ги преобразува зборовите, да ја почитува глаголивоста или скржавоста на стихот, да го пресоздава тајниот конотативен свет на изворникот, и што е најважно, да не биде толкувач на првната поема, туку штедар преточувач на нејзините значенски изблици, загатки или скудности. Јадрените точки на песната, било во вид на клучни метафори и симболи или на едноставни лексеми кои се вложени во нејзините темели, преведувачот мора да ги почитува. Песната има свои потпорни точки (кои се во основа еднозначни), свои координати кои мораат да се постават и во новата јазична мрежа (иако нивниот распоред може да биде видоизменет) и врз кои треба да се гради или предизвикува поемата.

Тоа секако не значи дека секој преведувач може да се провере низ меѓујазичната теснина. Немалку преводи ја уништуваат потпората на песната, го растураат ритмот и нејзиниот тек, го стеснуваат нејзи-

ното значење. Но дури и некои од таквите несреќни преводи, ако се издигнат над еден јалов израз, ѝ даваат на песната можности за нов живот. Дури и изневерена, ако преведувачот исткае мрежа од впечатливи значења, песната преобразена ќе заживее нов тек, сеедно што можеби ќе биде оддалечена од својот автор дури до непризнавање.

Ние се приклонуваме кон гледиштата за тоа дека препејувачот не е изневерувач. Тој е творец што го шири семиотичкиот опсег на песната, отворајќи ѝ нови насоки на постоење и можности за надградба.²

Во овој труд ќе се обидеме овие појдовни поставки да ги илустрираме со анализата на три преводи: од Ен Пенингтон и Ендрју Харвеј (П-Х) (во Koneski (1979: 29), Илија Чашуле (ИЧ) и Томас Шапкот (ТШ) (во Čašule-Shapcott 1999: XXVII, и во Sharpcott 1994: 5) на песната „Ангелот на Света Софија“ од Блаже Конески. За поголема прегледност на нашата анализа ги наведуваме најпрвин наспoredно оригиналот и трите препеви:

АНГЕЛОТ НА СВЕТА СОФИЈА

The Angel in St Sophia (П-Х) – *The Angel of St Sophia* (ИЧ-ТШ)

1. *Ти којш̄ӣо̄ ѝолку време мина*
So many years you have lain (П-Х)
You who for so many years lay wrought (ИЧ)
You, who for so many years have been (ТШ)
2. *Под мал̄терой̄ на судо̄й̄ мрачен*
Under the plaster of the darkened wall (П-Х)
Under the wall plaster in dark plight (ИЧ)
Smothered by plaster like some endless night. (ТШ)
3. *ѝак слободен си в ѝпрос̄тор зрачен*
Now you are free in pure space again (П-Х)
you're free now in an expanse of bright (ИЧ)
now you're released at last into pure light (ТШ)
4. – *о сине ѝих на мисла сина* –
Child of the deepest blue thought. (П-Х)

² Види и кај Конески (1987: 160) – „Преведувачот тогаш не е предавник, ами човек полн со симпатија спрема туѓото литературно дело, способен по свој начин и низ свое видување да му обезбеди поширок простор на дејствување.“

- *oh peaceful son of a deep blue thought* – (ИЧ)
A child of blue peace, image of the serene (ТШ)
5. *со живој̄ њак њи зори видој̄*
 Once again your eyes are blazing (П-Х)
full of life once again burn your eyes (ИЧ)
morning, you have returned. Light burns your eyes (ТШ)
6. *и зори како небо sudoј̄.*
 And the wall is dawning like the sky. (П-Х)
and the wall is dawning like the skies. (ИЧ)
and the wall is restored like cloud-swept skies. (ТШ)
7. *Но њаа лика њӣо се крие*
 But there's another hidden face (П-Х)
But there is another hidden face (ИЧ)
I think of a further, still uncovered face (ТШ)
8. *њод малњерој̄ на мој̄ње зради*
 Beneath the plaster of my heart (П-Х)
under the thick plaster of my chest (ИЧ)
under the plaster of this thickening body (ТШ)
9. *и – уњеха од дниње млади –*
 The joy of my youth (П-Х)
 – *comfort from the days of youthful zest* – (ИЧ)
an angel of youth whose wings stretched and were sturdy (ТШ)
10. *њо убосӣ како сесњра њи е*
 Your sister in her beauty (П-Х)
like a sister of yours in its grace (ИЧ)
and like you, angel, moved with unconscious grace (ТШ)
11. *не, нема мајсњор да ја сњаси*
 No, there's no artist that can save her (П-Х)
it is something no artist can save (ИЧ)
It is something not even art in the end might save (ТШ)
12. *со мојој̄ живој̄ ке се зњаси*
 With my life she'll fade for ever. (П-Х)

and with my life it will find its grave. (ИЧ)
and the walls where it hides will crumble in my grave. (ТШ)

„Ангелот на Света Софија“ е „проста и строга“, згусната песна. Формално чиста, римувана и со деветсложни³ стихови, таа е скржава во својот израз, одмерена во секој збор. Во општата структура, иако е претставена како целина од дванаесет стиха, се назира поделба на две секстини со симетричен распоред на римување (и доследна женска рима): *abbacc deedff*. Иако може да се спори за тоа дали оваа песна има силабичко-тонска градба или не⁴, во нејзиниот ритам се чини сепак надвладува каталектички петостепен јамб (иако има проблематични стихови, како на пример вториот и третиот или осмиот и деветтиот каде што само условно може да се постулира варијативен јамб и кои можат да предизвикаат и поинакви толкувања). На пример, во петтиот и шестиот стих:

со живот пак ти гори видот
 V - V - V - V - V

и зори како небо сидот
 V - V - V - V - V

На лексички план, подборот на Конески е едноставен, со исклучок на неколку лексеми кои се одликуваат по својата експресивност: *зрачен, лика, убосӣ*. Карактеристична е и инверзијата кај именските синтагми, со употреба на редоследот **именка + придавка**: *дний̄е млади, мисла сина, сидо̄ӣ мрачен*. Едновремено и редоследот на реченичните членови е обратен од вообичаената употреба: „*со живо̄ӣ ѝак ѝӣ зори видо̄ӣ*“ наспр. „видот пак ти гори со живот“, „*зори како небо сидо̄ӣ*“ наспр. „сидот зори како небо“ каде се постигнува поинаква текстуална актуализација.

³ Сталев (1970: 47–49) одбележува дека деветерцот е многу редок во македонската народна поезија, и укажува дека е „гром, тежок и служи за искажување на поразвлечени содржини – напасти елегични, напасти понеодредени“. Јасно е дека Конески неслучајно се решава за таква формална градба во песнава.

⁴ Во врска со ова види и кај Сталев (1970: 269), кој расправајќи за неконзистентноста во примената на одредени стапки во повоената македонска поезија укажува (по друг повод) во една своја анализа: „Сликата на шемата е премногу шарена за да можеме воопшто да зборуваме за минимумот основни барања па тие стихови да ги наречеме силабичко-тонски“.

Во рамките на секоја секстина, песната исто така има и релативно подвижни и самостојни стихови чиј редослед може да се варира, во еден вид „скоковито“ читање што се контрастира со правилноста и строгоста на нејзината форма. Функционално-стилски песната небаре ги своцира текстуалните поставки на македонските записи, толку распространети имено во црковното опкружување.⁵

Содржински, контрастот е темел на песната – вечноста, ослободувањето, откривањето на ангелот во неговата божествена чистота и се спротивставува на заробеноста на гледачот во неговото привремено тело, на неговата минливост.⁶ Радоста од просветлената средба се вкрстува со тагата од миговноста на земното постоење. Од друга перспектива, пак, може да се спротивстави вечната прикованост и едностојност на ангелот наспроти времената но длабока животворност на човекот-страдалник.

Овие нафрлоци секако не се обид за исцрпна анализа на оваа слоевита песна раскошна во својата привидна едноставност, туку само зацртување на некои од темелните координати што преведувачот мора да ги почитува, надградувајќи ги.

Од трите назначени преводи, хронолошки прв е тој на Ен Пенингтон и Андрју Харви, кој е консултиран при изработката на преводот на Илија Чашуле, кој пак, е истовремено и предлошка, појдовен за третиот превод на Томас Шапкот, кој нема непосреден контакт со оригиналот.⁷

П-Х се одлучуваат да не ја почитуваат силабификацијата и римата од изворникот. Тоа им овозможува да одбегнат што повеќе семантички изместувања и да се обидат да ја изобразат лексичката

⁵ За ова види кај Старделов (1990: 88–120) (кој поаѓа од Поповски (1984: 34–66) кој ги назначува следните одлики на македонските средновековни записи: поетизирани, скржави кон зборот, се потпираат на индивидуалната свест, катарзични, со интуитивно значење и богата конотација на зборот, во потрага по вистинскиот збор, емотивно збиени и згуснати, строги и едноставни во нивната форма, без накинена вербалност, свртени кон настан а не приказна, во тажен грч итн. Старделов со право укажува на сродни текови во поезијата на, како што го нарекува тој, „Блажевиот запис“.

⁶ За „минливоста“ како значенски опсег во поезијата на Конески, види кај Мицковиќ (1986: 167–171).

⁷ За таквиот посреден преведувач Шапкот го употребува англискиот збор *lector* (Shapcott 1994: 4) во смисла на читател, слично на македонскиот „лектор“, но не на рамниште на коректност на формите туку на транспонирање на еден поетски свет во координатите на друга читателска публика и друга книжевна традиција.

едноставност на оригиналот. Препејувајќи во слободен стих тие веќе од корен ја менуваат структурата на текстот. Нивниот „Ангел...“ оттаму на семантичко и лексичко рамниште има можност да биде најверен⁸ до оригиналот, но по цена на речиси целосно губење на ритмичките одлики. Со примена на семантичка редуција, со отфрлање на инвокативната интонација и без никакви формални поместувања тие се решаваат за смирен, тивок и сетен израз.

Преводот на ИЧ е во деветсложен стих и доследна шема на римување и посебен ритам. Но и при таквата постапка се случуваат изместувања – на женската рима од Конески ѝ се сооднесува машката рима во превот, а истовремено не се постигнува јампска стапка, во прв ред поради варијативноста на стапката во изворот и тежината во постигнувањето имено катаlecticен јамб во англиската верзија. Инверзиите и експресивната лексика на оригиналот се соодветно предадени. Запазувањето на формата исто така претпоставуваше одредени мали, но сепак не незначителни семантички поместувања.

Читањето на Шапкот е најразуздано од сите три. Формално, тој ја задржува римата (иако и со извесни не сосема звучни опчекоривања), но содржински си дозволува огромна слобода која наместа оди кон толкување на песната, нејзино проширување, надградување, та дури и преобразување. „Ангелот...“ на Шапкот е најзборлив, најексплицитен, најбуен. Условно би можеле да речеме дека додека П-Х и ИЧ ја задржуваат поетската материја во назначената формална рамка, ТШ ја елаборира и текстот пребликнува и „се разлива“. Во тоа *ослободувањето* небаре извојувало победа во неговото видување, наспрема другите два превода кои се решаваат за рамностојно мотивско и значенско спротивставување што е поблиско до оригиналот.

Ќе се обидеме ова да го покажеме со одделни примери од песната. Уште на самиот почеток, во насловот, песната претрпува извесно „пренасочување“, бидејќи за неупатениот англиски читател, низата од конотации што ја имаат Св Софија, Византија и Охрид неизоставно ќе се изгуби, дури и ако се објасни со фуснота.

Во првиот стих се појавуваат неколку можни спорни точки. Тука имаме експресивно обраќање – „Ти“. П-Х отфрлаат таков инвокативен влез во песната (и со тоа ја стивнуваат) додека ИЧ и уште понагласено ТШ го задржуваат тонот на обраќање и на наспореден

⁸ Поимот „верност на оригиналот“ од пречеста и преопшта употреба веќе придобива призвук на изабен израз. Прашањето на „верноста“ кон изворникот е многу посложено и порелативно – ние овде ја користиме фразата, свесни за нејзината неизразност.

начин ги почнуваат своите преводи. Инвокативноста доследно се задржува само кај ИЧ во натамошниот препев во четвртиот стих, каде што и П-Х и ТШ го отфрлаат извикот „о“.

Наместа, поради задоволување на римата кај ИЧ се јавува одредено вдолжување (проширување) и изјаснување – во 1. стих се воведува зборот „*wrought*“ – ‘создаден, изработен’, што не доведува до семантичко изместување, иако крајниот резултат е „мина“ во оригиналот наспрема ‘ставен/положен + создаден’ во преводот. Изјаснувањето тука се состои во тоа што „мина“ не го истакнува творецот на ангелот и чинот на создавање, и не го квалификува непосредно малтерисувањето на ангелот, додека препевот ги актуализира тие знаци. Ваквите случаи кога значењето не е изменето, туку е само поексплицитно искажано би можеле да ги опфатиме со терминот **изјаснително дополнување**. Примери за ваква постапка имаме и во 4. стих, кога и П-Х и ИЧ се решаваат синтагмата „*мисла сина*“ да ја преведат со „*deepest blue thought*“ (П-Х) = „*најдлабоко сина мисла*“ и „*deep blue thought*“ (ИЧ) = „*длабоко сина мисла*“, бидејќи англиското „*blue*“ може да се сфати и како ‘стусен, нерасположен, натажен’. Со ставањето на модификаторот „*deep(est)*“ кој во колокација со боја означува ‘јак, изразит’, се исклучуваат можностите стихот да се толкува со другите значења на ‘тага’. Кај Шапкот, изјаснувањето е позначително, ангелот веќе не е син на „*сина мисла*“ туку на „*син мир*“ (што е направено од иста причина како и кај другите два превода), со тоа што смирноста и тихоста се разработуваат во уште еден цел полустих. За такво понагласено изјаснување можеме да го предложиме терминот **изјаснителна доградба**. Тоа се гледа и во 8. стих каде што лексемата „*гради*“, П-Х ја преведуваат со „*heart*“ – ‘срце’, ИЧ со „*chest*“ – ‘гради’, а ТШ со „*thickening body*“ – ‘здебелено тело’. Додека ИЧ одбира директно соодветен збор, П-Х се решаваат за поспецифична симболика (иако „*под малиџерој на срцејџо*“ отвора поинакви можности за толкување од „*под малиџерој на мојџе гради*“), а ТШ создава сосема поинаква слика на остареност и закоравеност.

Веројатно најголема разновидност на елаборацијата имаме во 9. стих. П-Х тука дури применуваат и извесна **семантичка редукција** – поимот „*уџеџа*“ сосема го отфрлаат и нудат стих што во повратен превод⁹ би звучел: „Радоста на мојата младост.“ ИЧ го задржува значењето на „*уџеџа*“ – повратниот превод гласи: „утеџа од дните на

⁹ Повратниот превод е корисно (но ограничено) дијагностичко средство за вреднување на степенот на семантичките изјаснувања, поместувања и изместувања по однос на оригиналот.

младешки жар“, но поради задоволување на римата воведува **семантичко нагласување** – „*днийѝе млади*“ е секако помалку интензивно од „младешки жар“. ТШ овде си дозволува најголем размав: (повратен превод) „ангел на младоста чии крилја размавтани и цврсти беа“, и најизразита елаборација и толкување, што би можело да се определи како **изјаснителна доработка/преработка**. Патот од „*уѝеѝа од днийѝе млади*“ до „ангел на младоста чии крилја размавтани и цврсти беа“ е навистина предолг и се чини дека стихот е премногу објаснет и раскрилен. Интересно е овде дивергентното вдахновение на препејувачите – П-Х се решаваат за извесно семантичко редуцирање и упростување, ИЧ си дозволува незначително изјаснување, додека ТШ смета дека токму тука треба да се земе најголема слобода, да се разгрне изразот и да се експлицира.

П-Х извршуваат редуција и во 5. стих – каде што фразата „*со живоиѝ*“ воопшто не е преведена и повратниот превод би бил: „Пак твоите очи пламтат“. ИЧ повторно употребува незначително проширување, т.е. семантичко нагласување: (пов. превод) „полни живот пак горат твоите очи“ („полни живот“ насп. „*со живоиѝ*“ во изворникот), а ТШ поради опчекорувањето постигнува многу долг стих, чијшто втор дел гласи: (пов. превод) „Светлината ти ги гори очите“, кој внесува двосмисленост која ја нема кај другите преводи, и која го упатува значењето на песната во друг тек (на пр. отвора една можна нова дилема – дали светлината ослободува или заслепува?). Ваквата постапка, каде што отклонувањето е најголемо, би ја означиле како **изјаснителна преобразба**.

Во последниот стих, кој е еден од клучните во песната, П-Х како превод на „*ќе се зѓаси*“ нудат израз (пов. превод) „засекогаш ќе (з)гасне“ со воведување на изјаснителниот прилог „засекогаш“ кој отсуствува во изворникот и врши семантичко засилување на изразот. Кај ИЧ наоѓаме (пов. превод) „и со мојот живот гробот ќе си го најде“, каде тој поради римата и ритмиката ја експлицира семемата „*зѓаси*“ (‘умре’, ‘сконча’) со „гроб“. ТШ доследен на својата постапка, нуди значително изјаснување (**изјаснителна преобразба**): (пов. превод) „и сидиштата кај што се крие ќе се срушат во мојот гроб“. ТШ воведува сосема нова излезна точка на песната, врзувајќи ја сликата на црквата и нејзините сидови со „*малѝероиѝ на ѝрадиѝе*“, и се решава за слика во која „*ликаѝа*“ не се гасне, туку го губи своето засолниште. На тој начин Шапкот постигнува големо поместување и крај кој се чини отвора нови толкувања што ги нема во оригиналот кој завршува отсечно, безропотно и беспоговорно.

Анализава што ја претставивме е секако само делумна, но и во таков опсег ги покажува разните постапки што препејувачот ги користи при преводот: *изјаснување* со следните разновидности (кои се наведуваат во низа од најмал до најголем степен на интервенција врз изворникот): *изјасниџелно дојолнување, изјасниџелна дојрабда, изјасниџелна дорабојќка, изјасниџелна џрерабојќка, изјасниџелна џрео-бразба; семанџичко и џиџонаџско засилување*; а како спротивен процес имаме *семанџичка редукџија* и *уџросџување* и *семанџичко џроблемџизирање* итн. Нивната примена врз оригиналот внесува промени во неговата поставеност, затворајќи едни, но отворајќи други значења и конотации.

Трите преводи што ги анализиравме укажуваат на некои подробности на творечкиот процес на прелевот. Преку преводната изменливост (варијативност) се откриваат стратегиите што преведувачот ги презема и кои можат да произлезат во сосема различни видувања. На „Ангелот...“ на тој начин му се понудени барем три живота во англискиот медиум – и сите тие отвораат посебни насоки за англискиот читател.

Во сите наведени преводи наоѓаме и елементи на директен превод и на прелев, и на преобразба, па и на изневера. Песната е преведена/препеана, но тоа не е истиот македонски „Ангел...“.¹⁰ На извесен начин прелевот и оригиналот се како двата лика на ангелот на Конески – изворникот е вечен и зададен, а прелевот е осуден на трајна потрага и менливост под малтерот на градите на другиот јазик – „*по убосџ како сесџра*“ на изворникот.

ЛИТЕРАТУРА

- Конески, Блаже. 1980. „Ангелот на Света Софија“ во *Песни и џоеми* (Избор). Скопје: Македонска книга/Мисла. стр. 20.
- Конески, Блаже. 1987. „За поетскиот превод“ во *Ликови и џеми*. Скопје: Македонска книга. стр. 157–160.
- Мицковиќ, Слободан. 1986. *Поетскиџе идеи на Конески*. Скопје: Наша книга.
- Поповски, Анте. 1984. *Глас од дамнинаџа*. Скопје: Македонска книга.
- Сталев, Георги. 1970. *Македонскиоџ верс*. Скопје: Македонска книга.

¹⁰ Метафората за ангелот би можела да се сооднесе во едно пошироко толкување и со македонскиот јазик, кому Конески му го посвети својот живот. Македонскиот јазик е ангелот на света Софија, ‘слободен в простор зрачен’ а сите ние, зборуваџите, скриени ликови што згаснуваат откако ќе ја остават својата трага во него.

- Старделов, Георги. 1990. *Одземање на силајџа*. Скопје: Мисла.
- Časule, Ilija. Shapcott, Thomas. 1999. *An Island on Land*. (Anthology of Modern Macedonian Poetry). Sydney: Macquarie University Publications in Macedonian Literature. Vol. 2.
- Koneski, Blaže. 1979. "The Angel in St Sophia" in *Poems* (Translated by Andrew Harvey and Anne Pennington). London: Andre Deutsch. p. 29.
- Paz, Octavio. 1992. [1971] "Translation: Literature and Letters" ["Traducción: Literatura y Literalidad"] in Schulte, Biguenet 1992: 152–163.
- Schulte, Rainer. Biguenet, John (Eds). 1992. *Theories of Translation*. An Anthology of Essays from Dryden to Derrida. Chicago: University of Chicago Press.
- Shapcott, Thomas. 1994. "The Poet as Lector: Translating Modern Macedonian Poetry". *ALITRA*. pp. 4–5.

Ilija ČAŠULE (Sydney)

ON VARIANCE IN POETIC TRANSLATION

(On the example of English translations of Blaže Koneski's poem
The Angel of St. Sophia)

(Summary)

On the example of three translations of Blaže Koneski's poem *The Angel of St. Sophia* (by Andrew Harvey and Anne Pennington, Ilija Časule and Thomas Shapcott), the author analyses certain procedures (apart from the question of satisfying the requirements of form) which translators adopt in their rendering of a poem. These range from semantic reduction and various degrees of elucidation and supplementation to transformation and redirection of the meanings of the original poem. It is argued that poetry is translatable in its universality and that the translator is a creative man of letters who widens the semiotic range of the poem, opening up new directions for its existence and possibilities for its further growth. The author concludes that in a sense the poetic translation and the original are like the two faces of Koneski's angel – the original is given and eternal, whereas the poetic translation is in a constant search and variance "under the plaster of the chest" of the other language – "like a sister in its beauty" with respect to the original.

Димитрија РИСТЕСКИ

СВЕТОТ НА „МАЛИТЕ ЛУЃЕ“ КАЈ КОНЕСКИ И ЧЕХОВ

Како што е познато, прозниот опус на Блаже Конески, во споредба со поетскиот и научниот, по обем е скромн и него го чинат 10-те раскази од збирката „Лозје“ (1955) и повеќе прозни записи или, како што самиот тој ги нарекува, кратки прозни скици, објавени во книгата „Дневник по многу години“ (1988). Меѓутоа, ако се има предвид уметничката вредност на прозата од Конески и времето во кое е создавана, таа претставува драгоцен придонес во развојот на современата македонска проза. Ова особено се однесува на збирката раскази „Лозје“, која во средината на 50-те години, од сега веќе изминатиот XX век, одигра значајна улога во модернизирањето на македонскиот прозен израз.

Иако Конески како прозен автор е навистина автентичен и оригинален, сепак, во модернизирањето на неговиот прозен израз тој ги користел искуствата на повеќе истакнати светски прозаисти. Меѓу нив, бездруго, водечко место има големиот руски мајстор на краткиот расказ Антон Павлович Чехов. На ваквата констатација не упатува и самиот Конески кој во разговорите со Цане Андреевски отворено признава дека особено го сакал Чехов, кого го читал на руски јазик уште како студент и притоа додава: „Јас сум му најголем должник, ако се работи за прозата, на Чехов.“¹

За извесни импулси на Чехов во прозата на Конески пишуваа неколкумина наши книжевни критичари и компаративисти. Така, на пример, уште Димитар Митрев своевремено пишуваше: „Прозното деби на Блаже Конески ‘Лозје’ значеше за нашата реалистичка ево-

¹ Цане Андреевски, „Разговори со Конески“, Скопје, Култура, 1991, стр. 336.

луција почеток на еден чеховски третман на сивото и обичното во животот на луѓето.²

Милан Ѓурчинов е попрецизен и ги издвојува како најуспешни најкратките раскази на Конески „Песна“, „Прочка“ и „Потез“ за кои вели дека претставуваат „урамнотежени и заокружени новелистички целости, со благи одблесоци на чеховскиот хумор и строга одмереност во изразот.“³ Од своја страна, пак, Соња Стојменска-Елзесер, во својата мошне исцрпна студија „Раскажувачката техника на Чехов и на Конески“, издвојува шест семантички белези преку кои ги анализира суптилните влијанија на поетиката на Чеховскиот расказ врз расказите на Б. Конески.⁴

Јас во својот труд се обидувам да направам еден чекор напред и преку темата за „малиот човек“ сакам да ги елаборирам импулсите на прозата на Чехов во расказите на Конески.

Во прозното творештво на Чехов значајно место зазема светот на „малиот човек“ кон кого тој гати големи симпатии. Причините за тоа лежат во неговото длабоко убедување дека токму во нив треба да се бараат и негуваат вистинските вредности какви што се чесноста, достоинството, трудољубивоста, правичноста и слично, коишто треба да ги красат и возрасните луѓе. Имајќи го сето тоа предвид, Чехов преку своите раскази упатува многу скриени пораки што на симболичен начин произлегуваат од светот на „малиот човек“. Дури и честата употреба на деминутивната форма во насловите на некои од расказите, како на пример „Шегичка“, „Вањка“, „Верочка“, „Зиночка“ упатува на чистотата и свежината на детското восприемање на светот.

И во прозното творештво на Б. Конески мотивот за „малиот човек“, на детето е доста обработуван. Не само во збирката раскази „Лозје“, туку и во книгата „Дневник по многу години“ (1988) среќаваме раскази во кои главни јунаци се децата („Прочка“, „Изложба“, „Чевли“, „Јоргован“, „Гулаби“, „Питачи“ и др.). Некои од тие раскази во уметничка смисла спаѓаат меѓу најдобрите прозни остварувања на Конески. Тие не само тематски, туку и според својата структура се слични со расказите на Чехов посветени на „малиот човек“. И во едните и во

² Д. Митрев, „Помеѓу ситуации и реминисценции“, во: „Полемиките во македонската книжевност“, Стремеж 1-2, 1988.

³ М. Ѓурчинов, „Нова македонска книжевност“, Т-1, НИО „Студентски збор“, Скопје, 1996, стр. 106.

⁴ Поопширно за ова види кај Соња Стојменска-Елзесер: „Раскажувачката техника на Чехов и Конески“, Книжевен контекст 2, Скопје, 1996, стр. 11-25.

другите двајцата автори искажуваат одредени вистини за животот и за нивната визија на светот.

Споредувајќи ги пристапите на Чехов и Конески во обработката на светот на „малиот човек“ во нивната проза, ќе откриеме низа совпаѓања кои се издигаат до степен на сродство во поетиката на двајцата автори. Дури и ако се тргне од една воопштена компарација на книжевните постапки на двајцата прозаисти, ќе забележиме колку Конески се угледувал во прозата на Чехов. Во таа смисла јас ќе укажам само на четири, условно речено, заеднички компоненти на нивната проза:

1. и едниот и другиот автор тематски се свртени кон современиот живот на човекот;
2. непосредност и рационалност во градењето на прозниот исказ;
3. уметничка едноставност и лиризираност на изразот;
4. отвореност на формата.

Во веќе спомнатите разговори со Цане Андреевски, Конески спомнува дека уште како студент почнал да го преведува расказот на Чехов „Степа“ и дека во 1944 година, кога го напишал својот прв расказ „Крчмитре“, а подоцна и расказот „Лозје“, одел по моделот на Чехов. „Па, тоа е модел на расказ што е обичен кај Чехов – вели Конески и прецизира – Всушност, не е толку загатка, колку оставање на крајот можност на читателот, со еден емоционален ангажман, да ја доживува содржината, без некоја нагласена поента. Тоа е пак еден вид поента. Нели? А тоа е кај Чехов обичен потход“⁵.

Од аспект на нашата тема, првиот расказ од истоимената збирка на Конески „Лозје“, би можел да се доведе во врска со расказот на Чехов „Степа“. Пригоа не е тешко да се согледа дека станува збор за раскази во кои и Конески и Чехов навлегуваат во сложените противречности со кои се судрува човекот од неговото детство, односно да укажат дека животот истовремено е прекрасен и суров. Расказот на Чехов претставува прво прозно дело во кое доаѓаат до полн израз детските и младешките впечатоци на авторот за моќта и силата на „малиот човек“, чии потенцијали и стремежи наидуваат на пречки при средбата со суровата стварност. Патувајќи по широкиот пат што води низ степата, младиот Егорушка се восхитува од убавините на природата. Единствено тој од сите патници ја чувствува музиката на степата во разни моменти од денот и ноќта. Но, таквите убавини на

⁵ Цане Андреевски, цитирано дело, стр. 336.

природата и младоста ги поматуваат мрачните тонови коишто допираат од оние сили што управуваат со степата, олицетворени во бесчувствителниот Варламов. Заслепен од страста за збогатување, тој не ја чувствува убавината на степата. Така, постепено убавините на степата, радоста и среќата на Егорушка поминуваат во тага и болка. „И в торжестве красоты – пишува Чехов во ‘Степа’ – в излишке счастья чувствуешь напряжение и тоску, как будто степь сознает, что ... богатство ее и вдохновение гибнут даром.“

Расказот „Степа“ не случајно го земам за предмет на анализа и споредба, бидејќи токму во него најмногу се нагласени прашањата и проблемите со кои се проткаени речиси сите раскази на Чехов чии главни јунаци се децата, односно „малиот човек“ во поширока смисла на зборот. Освен тоа, овој расказ најмногу коинцидира со конструкцијата на расказите на Б. Конески посветени на децата.

Ако во расказот на Конески „Лозје“ светот на „малиот човек“ е претставен само со неколку секвенци од разговорите меѓу двајцата блиски другари во лозјето, веќе во вториот расказ „Прочка“ авторот во полна мера и на најдобар можен начин го опишува детскиот свет. Во него Конески прави извонредна анализа на младиот Корилче, кој за време на празникот „Прочка“, наместо да се радува и да биде среќен како и другите деца, доживува несреќа, бидејќи умира неговата помала сестричка. Така, дотогаш безгрижниот живот на Корилче ненадејно се менува и неговата дотогашна детска радост се заменува со тага. Слично како во расказите на Чехов за „малиот човек“, и во расказот на Конески „Прочка“ наизменично се менуваат и засилуваат сцените во кои радоста се заменува со тага и разочарување за во завршницата на расказот да ја извлече следнава порака: „Детето сега за првпат чувствува дека во душата може да настане една студена празнина, од допирот на нешто непознато, страшно и бесмислено, и дека треба да му се помогне на човека да ја преболи својата болка“.

Кога сме веќе кај првите два расказа на Конески, сакам да укажам и на една, навидум, ситна сличност со Чехов во давањето на имињата, односно прекарите на своите ликови, што го забележува и Соња Стојменска во погоре спомнатата студија, велејќи: „Тоа што во ‘Лозје’ вљубените ги нарече Агамемнон и Елена, а во ‘Прочка’ детето Корилче (со што го потенцира неговото селско потекло), укажува на фактот дека Конески ги именува своите ликови во функција на целокупната семантика на расказот. Сличен степен на важност на именувањето на ликовите беше забележан и кај самиот Чехов.“⁶

⁶ Соња Стојменска-Елзесер, цитирано дело, стр. 20.

Импулси на Чехов во сликањето на светот на „малиот човек“ среќаваме и во расказот на Конески „Изложба“ во кој станува збор за срушените надежи на едно девојче дека меѓу сликите на детската изложба, која ја посетува со мајка си, ќе ги види двете свои слики. И во карактерот на една од трите сестри – Мими од најкраткиот расказ на Конески „Пречек“ од збирката „Лозје“ можат да се согледаат сличности со Чеховите јунаци. Во дослук со творештвото на Чехов е и описот на задоцнетата љубов на Петре кон Богдановото девојче во расказот „Песна“, која не може поинаку да се изрази освен низ свирка и песна.

Одредени паралели и совпаѓања со светот на „малиот човек“ од расказите на Чехов среќаваме и во неколку кратки прозни записи од книгата на Конески „Дневник по многу години“. Така на пример, пораката од расказот „Јоргован“ во кој станува збор за две циганчиња, кои место леб, питаат гранче од јоргованот што го носи една девојка, звучи навистина чеховски: „О најрано, јорговане, да те паметиме сите нис, толку непознати, далечни, случајно сретнати, а сепак поврзани со добрината на твојата мирисна душа. Па буди му ја на некого свежеста на детството, на некого само тихата самост крај река.“ Чеховски импулси има и во следнава порака од краткиот запис на Конески „Питачи“: „Ние мораме дури и од своите деца да питаеме малку наклоност, поблага насмевка, трошка повеќе внимание, писменце поинтимно интонирано – ние стануваме питачи на љубовта.“

Покрај повеќето сличности, за кои стануваше збор погоре, постои и една битна разлика меѓу начинот на доживувањето на светот на „малиот човек“ кај Чехов и Конески. Ако во расказите на Чехов во свеста на детето тој претставува составен дел на општата претстава за животот и светот, кај Конески тој свет е прикажан само во стартот на животот, односно со една секвенца од животот на детето („Прочка“, „Изложба“, „Чевли“).

Расказите на Чехов во кои се опишува светот на „малиот човек“ („Степа“, „Деца“, „Вањка“, „Бегалец“, „Шегичка“ и др.) асоцираат на општата порака на целокупното негово творештво, според која, иако животот е исполнет со непредвидливи моменти, неправди и несреќи, тој треба да се живее таков каков што е и да се бараат разни патишта и начини за излез од таквата состојба. Затоа детството кај Чехов не се сфаќа само како еден безгрижен период што е исполнет само со радост, среќа и хармонија, туку како дел од животот на човекот кога можат да се случуваат и тажни и сложени моменти со коишто тој треба да се соочи.

Но, без оглед на оваа и други разлики и специфики во третманот и структурата на расказите, кај Конески и Чехов има и една заедничка нишка: обраќањето кон светот на малите луѓе – децата во расказите на двајцата автори секогаш е насочено кон барањето одговор на основните егзистенционални и морални прашања со кои се судрува човекот уште од најраното детство. И покрај тежината на тие судири со светот и разочарувањата од животот, децата кај Чехов и Конески, не допуштајќи со ништо да не бидат поматени убавините на младоста, достоинствено и храбро се соочуваат со предизвиците на времето што го живеат.

Димитрија РИСТЕСКИ

МИР „МАЛЕНЬКИХ ЛЮДЕЙ“ В ТВОРЧЕСТВЕ ЧЕХОВА И КОНЕСКОГО

(Резюме)

Автор труда в своей статье разрабатывает тему „маленьких людей“ в коротких рассказах А. Чехова и Б. Конеского. При этом он указывает на некоторые влияния Чехова на прозу Конеского, о чем уже писали несколько наших литературных критиков и компаративистов.

Отмечая то, что в прозаическом творчестве Чехова особое место занимает мир маленького человека, автор, сопоставляя его с прозаическим творчеством Конеского, утверждает, что эта тема присутствует и у Конеского, особенно в его сборнике „Виноград“ и в книге „Дневник спустя много лет“. Некоторые из рассказов Конеского не только тематически, но и по своей структуре походят на рассказы Чехова, посвященные „маленькому человеку“.

Наконец, автор приходит к выводу, что обращение к теме „маленьких людей“, как у Чехова, так и у Конеского всегда направлено к поиску ответа на основные вопросы, с которыми человек встречается еще с раннего детства, т.е. он смело сталкивается с вызовом времени, в котором он живет.

Науме РАДИЧЕСКИ

ПОЕЗИЈАТА НА ДОБРИША ЦЕСАРИЌ И БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Споредбениот пристап кон двајца поети од различни литератури секогаш обврзува не само на паралелен потход кон двете индивидуални поезии и поетики, туку на споредбен пристап и кон еден збир на појави, процеси и вредности во двете (посебни) литератури во рамките на кои се јавуваат и создаваат двајцата поети. Оттука веднаш би рекле дека во споредбениот пристап кон поезијата на *Добриша Цесариќ* (1902–1980) и на *Блаже Конески* (1921–1993) ние се впуштаме поаѓајќи првенствено од нивните сродни лирски природи и од нивниот, колку и да е различен, сепак, во многу нешто и сличен пристап и став во создавањето на нивниот поетски говор. Дека таквите индивидуални нивни специфичности, како во случајот на Цесариќ, така и во случајот на Конески, не се во многу забележлива врска со некој поетички актуалитет, со развојниот процес или со некој природен контекст на хрватската, односно на македонската поезија во времето на нивното формирање и создавање, а исто така ниту во европската литература – тоа е сознание со секундарно значење за нашево сегашно искажување.

До појавата на Добриша Цесариќ (на почетокот од 20-тите години) хрватската литература изоде многу успешни и плодотворни развојни периоди, а врз него како воопшто да не влијаеја ниту неговите подалечни, ниту неговите непосредни претходници. Тоа е можеби затоа што тој не се определи за создавање на радикално различна поезија од онаа на неговите претходници од редот на хрватските поети, туку за доразвивање на стариот поетски израз и на веќе познатите поетски форми. Спротивно на забележливо благопријатните развојни околности, што можеше да ги пружи хрватската лите-

ратура на почетокот од XX век, својот поетски развој Блаже Конески го започна во литература којашто со векови живеела некој внатрешен, медитативно ограничен, непризнаван, институционално неорганизиран, неповрзан, непоткрепен и пригушен живот. Оттука, во везењето на својата „проста и строга македонска песна“ уште од почетокот тој е не само во креативен, туку дури и во душевен дослух првенствено со таа тивка медитативност на македонскиот поетски гениј. За среќа, македонската народна песна е пев кој (самиот) можеби никогаш не се чувствувал пригушен, туку секогаш возвишено ослободен низ лирскиот блик на безимените народни поети од низините на македонскиот народ. Покорувачки ѝ се на својата индивидуална поетска природа, Конески учеше, и тоа учеше без вистински да учи, учеше по правилата на генетското наследство и спонтаност, првенствено од нив – од нив и можеби уште од по некој необичен поетски пример во поблиските или во подалечните литератури, кои ги познаваше во една и навистина завидна широчина.

Добриша Цесариќ и Блаже Конески беа поети на едно исто време, на еден ист век – дваесеттиот. И навистина, тие и двајцата се целосно, и животно и творечки остварени во XX век. Тие се по сè современици, иако Конески се роди во времето кога Цесариќ веќе го заземаше своето место на литературната сцена, односно на хрватскиот Парнас, а започна да пишува во времето кога Цесариќ можеше да му биде не само познат, туку да му биде и вистински пример и патоказ во поетското создавање. Но, за разлика од Цесариќ, на поезијата тој не ѝ ја посвети целокупната своја креативна енергија и битие. Работејќи, секако, најмногу на полето на науката, поезијата за него не беше ниту истражувачко поле, ниту интелектуален натпревар и надмудрување, туку дел од самото живеење, дел од самото дишење. За него самата таа беше дишење. Па сепак, никогаш не престана да биде и вистинска поезија, вистинска уметност.

Одејќи со/во/низ своето време, а неговото највистинско креативно време, секако, беше периодот меѓу двете светски војни, Добриша Цесариќ и креативно се движеше низ тоа време. Следејќи го – и доразвивајќи го – не толку матошевскиот колку видриќевскиот модел на пеење, односно едниот од доминантните модели на поетското структурирање во хрватската модерна, тој, имено, свесно или несвесно, иако не со целиот свој поетски свет, (подоцна) влезе и во редот на социјалните поети. Но влезе само како лиричар, како чувственик и како сочувственик, подеднакво, без да прифати каков било дел и од поетскиот ангажман, дел од програмираната поетика на социјалните. За разлика од него, Блаже Конески беше лулан во и израснат од „сре-

дина што уште живееше под сугестијата на оралната поезија и на старите преданија“. Освен тоа, тој и самиот често можеше да „си се замислува(м) како човек што тукушто го напуштил брегот на оралната поетска традиција“ (Б. Конески „Еден опит“). Токму затоа, наспроти својата приврзаност кон блискоста и кон едноставноста, кон животната непосредност, тој и можеше едно време поетски така длабоко и моќно да нурне некаде дури во митските длабочини на македонското креативно битие и битисување (како што направи со песните од циклусот „Марко Крале“). Со тоа тој направи еден голем поетски зафат и повлече по себе цели генерации поети и бележити творечки процеси во современата македонска поезија.

Спротивно на креативната пробивност, а барем во едно време и предводништво на Конески, Цесариќ, пак, до крајни граници доусовршуваше, финализираше веќе традиционални процеси и постапки во неговата национална поезија. По спомнатото иновациско искуство и месижански чин, Конески повторно, долготрајно, богато и плодотворно заплови во водите на едноставноста, во водите на мирната лирска река и – започнувајќи со неговите лирски „Записи“ (1974), во натамошните поетски книги („Чешмите“, 1984; „Послание“, 1987; „Црква“, 1988; „Сеизмограф“, 1989; „Златоврв“, 1989 и натаму, до крајот) – далеку, далеку го зголеми бројот на медалјоните во неговиот поетски фонд. Во тоа тој и се разликува од и навистина забележливо постегнатиот Цесариќ. Цесариќ, имено, до максимум го стегаше, го збиваше стихот, песната – па како поет на една исклучителна поетска компресија тој, всушност, долготрајно (пре)создаваше една иста поетска книга. Така е, бидејќи во многуте натамошни негови поетски книги и/или избори („Спасена свијетла“, 1938; „Освијетлени пут“, 1953; „Голи часови“, 1956; „Слап“, 1970 и други) јадрото секогаш го сочинуваат песните од првата негова книга, од „Лирика“ (1931).

Она, пак, што ако не најмногу, тогаш можеби најконсеквентно ги поврзува поетите Добриша Цесариќ и Блаже Конески – тоа е, секако, што тие и двајцата се безрезервни приврзаници на кратката песна и особено на едноставното пеење. Таквата лирска едноставност, не сосема идентична, не ни секогаш истородна кај двајцата, по цена на ризици и неприфаќања, особено во нивната творечка младост, ги следи нив уште од почетоците на нивното пеење. Така, спротивно на некои денес веќе заборавени изрази на резервираност, во својата суптилна критичка анализа Д. Митрев во Конески мошне рано го откри поетот што може „да биде длабок без да биде нејасен“, за да биде оваа констатација сè до денес прифатлива не само како најконцизен, туку и како најсуштествен портретски исказ за овој поет. Но,

таквата поетска едноставност, особено во случајот на Конески, понекогаш збунувала, а уште почесто предизвикувала. Читателот, и тоа пред сè аналитички читател, имено, не може а да не се прашува што стои зад таквата едноставност. Како загледаник, а уште повеќе како истражувач во понорот на лирската едноставност, тој ќе мора да се соочи најпрво со неизбежната вистина дека кај поетите од овој вид едноставноста е дури и воопшто неприфатлива само заради едноставност. Освен тоа, ниту во поезијата на Цесариќ, ниту во поезијата на Конески нема никакви траги од ученост и од интелектуалност, иако во личноста на Конески имаме дури и изразито двојство – двојството на уметник и на научник.

Секој во својот елемент, во својата индивидуална поетска природа, и Добриша Цесариќ и Блаже Конески навистина ткаат еден непосреден и тивок лирски говор. Тоа е лирски говор во кој, со помали или со поголеми тешкотии, би можело да се забележат дури и некои универзални зафати и претензии. И во случајот на двајцата, тоа е говор што е вистинско пресоздавање не само на обичниот, на секојдневниот, на автентичниот човеков живот, туку тоа е уште и поетски говор кој се одликува со пресоздавачки можности во однос на природата, на космолошките појави, а особено во (пре)создавањето на една вистинска лирска (и тоа почесто таговна отколку жизнерадосна) атмосфера на природата, на денот, на времето. На тој план двајцата поети меѓусебно се одлично кореспондентни, веројатно преку нивните истоимени песни „Есенско утро“, но уште и преку цела низа други нивни песни од тој вид. Во тие песни, односно на тие рамништа, всушност, и за нас најплодотворно се откриваат елементите на нивната вистинска сродност. Но, тоа – и кај двајцата поети – е лирски говор што открива колку може токму тој секојдневен и само навидум довршен поетски исказ за човековиот живот да биде не само совршено ритмички структуриран (особено кај Цесариќ), туку и понорно длабок, и богато содржаен, а освен тоа уште и сонорно мелодиозен. Па ако скоро секоја песна на Цесариќ „е помалку или повеќе добро избрусен бисер на човечката чувствителност“ (Д. М. Јеремик), тогаш скоро секоја песна на Конески е во животот и во човековата непосредност (само) добро пронајден, суптилно откриен момент, слика или нешто трето. Тоа е така бидејќи Конески себеси се определи и го определи поетот воопшто повеќе како откривач отколку како создавач на песната. Самото негово искажување за вака сфатениот креативен процес (во програмскиот текст „Еден опит“) открива колку е за Конески (според него и за него) поезијата спонтан резултат од долготрајниот живот на еден колективитет и дека поетот е само медиум низ

кој се изразува песната. Ако ги прифатиме тие размисли на поетот, тогаш може да следи констатацијата дека песната извира од еден длабок – контемплативен – процес на претходното живеење на цели народи.

И мисловно и чувствено, навистина Добриша Цесариќ повеќе мисловно, а Блаже Конески повеќе чувствено, насочени кон појави од секојдневниот живот и од вообичаениот свет, тие и двајцата остваруваат близок – близок до себеизедначување – однос кон тие појави, независно дали е тоа „овошка(та) по дождот“ или тревата кај Цесариќ, односно струмичињата, стеблото или „Елен(от) самак“ кај Конески. Не криејќи го, туку креативно надраснувајќи го импресионистот во својата личност, со таквите преокупации, а особено со песните испеани на мотиви од длабоко личните сфери на човековата индивидуа, кои кај Конески ги има не само повеќе на број, туку дури и во подиректна изјаснетост, и Цесариќ и Конески се многу повеќе од автобиографски поети, како што е во еден случај – неправедно – дури и наречен Цесариќ (од страна на Д. М. Јеремиќ). Спротивно, во поезијата тие и двајцата остануваат како вистински рицари на лирската искреност. Тие се уште подлабоко лирски искрени при некои такви спонтани лирски напливи и изблици, во кои се разоткриваат своевидни чувствени експлозии. Таквите лирски состојби, а уште повеќе нивните сличности, пред сè во непринуденоста, ги забележа веќе Д. Митрев во неговиот оглед за поезијата на Конески, каде ги открива во песната на Цесариќ „Крик“ и во песната на Конески „Молитва“. Подоцна Конески во таа смисла уште поеклатантно се претстави со/во песната „Зборот“ (од книгата „Записи“), која и покрај сознанието за излишноста на зборот, ја завршува со исказот дека „тоа е порив и за смисла не прашува“. Се разбира, такви сродни примери и кај двајцата поети можат да се наведат и во многу поголем број. И покрај таквата и за двајцата поети карактеристична лирска искреност, Цесариќ остана поет кој, покрај константниот стремеж кон рефлексивното, најмногу може да се памети по неговата прикриена болка и по неговото помирување со неа, а Конески, покрај апсолутната верност кои автентичниот живот, најмногу по хармоничното и со ништо неприсилено проникнување меѓу мисловното и емотивното. Според некои од најзгуснатите искази за суштественоста на нивното пеење, пак, за поетот Цесариќ ќе се рече дека е „срце што мисли за своите чувства“ (В. Павлетиќ), а за поезијата на Конески дека во нејзината основа е поставена „рефлексијата на поетот со срце“ (Д. Митрев).

Можеби дури и повеќе отколку лирската искреност, поетите Добриша Цесариќ и Блаже Конески ги поврзува лирската таковност.

И пак – заедно со совршено јасниот јазичен израз, а преку константната мисловна продлабоченост и сложеност, Цесариќ тагува стегнато, воздржано, сечовечки, егзистенцијалистички, а Конески тагува поотворено, понеприкриено, лично – тагува онака како што може да тагува не само навидум обичното човечко срце. За разлика од Цесариќ, рефлексивните вредности на тој чин тој не ги згуснува низ поетскиот израз, туку сосема, целосно ги префрлува на нивоата во поетскиот контекст. Независно, пак, од таквата блискост со нештата што ги мотивираат, двајцата поети се позабележливо различни по степенот на литераризацијата на мотивите. Додека Цесариќ прави една во сè совршена ритмичка структура, еден едноставен а густ исказ, Конески оди до крајно поедноставување на текстот. Се добива впечаток – а тоа може и да заведува – имено, дека мотивот од животната стварност тој литерарно не го транспонира, дека го искажува во неговата креативно непотправена животна автентичност. Тоа доаѓа оттаму што тој, свесно или несвесно, во својата подоцнежна развојност, особено од и по „Записи“ (1974), влегува во процес на апсолутна деметафоризација и на откажување послушност кон која било и кон каква било поетска форма, а поетскиот говор го доближува кон, ако дури и не го изедначува со секојдневниот говор. Затоа, пак, поттекстот во неговиот случај не е ниту помалку длабок, ниту помалку возбудлив отколку во случајот со Цесариќ.

Секогаш и животна, и лирски емотивна, колку длабоко интимна, толку и отворена кон животот, секогаш и природна, и јасна, но секогаш и сложена и недофатлива како што е самиот живот – поезијата на Добриша Цесариќ останува повеќе или помалку како синоним за една своевидна поетска загатка. Иако не е без таквата сложена едноставност, поезијата на Конески се чини дека во ниеден случај не му се затвора на читателот. За разлика од онаа на Цесариќ, која знае да биде и беспрекорно блиска до читателот, поезијата на Конески знае уште поцелосно да преоѓа на негова страна. Тоа е поезија која читателот ќе ја почувствува како негова. Неговите песни, всушност, се избрани секвенци, моменти од мојот, од твојот, од нашиот, од вашиот живот. Така е бидејќи обичниот, секојдневен збор Цесариќ секогаш го презоодава на некое повисоко рамниште, односно креативно го анимира, а Конески, како што велеше и самиот, секогаш нè изненадува со нешто сосема познато, блиско, наше, со нешто наједноставно. Со таквата едноставност, без да биде и каква било загатка, неговата песна, неговиот поетски говор има и извонредна длабочина. Таа е длабока така како што е длабок и самиот живот – колку и да е во своите манифестации еднолинен, колку и да е едноставен и познат.

Едноставен во лирската исповед, но строг во поетската форма, креативен усовршувач и довршувач, а над сè продлабочувач на Видриќевиот и на видриќевскиот поетски стил – продлабочувач во потрагата по внатрешната сила и трагач по апсолутната сугестивност на зборот – е невозможно Добриша Цесариќ да биде натаму ниту креативно коригиран, ниту следен. Можеби да биде само разградуван. Спротивно, едноставен по двете насоки, сепак, Блаже Конески е исто така неповторлив. Размислувајќи, пак, во врска со тајните на неговата неповторливост, би можеле да речеме дека кај него, како и кај Цесариќ, е неповторлива првенствено онаа мелодиска мекост, топлина и присност во која тие немаат ниту претходници, ниту следбеници во нивните национални поезии. За таквите строго индивидуални, лични лирски специфичности, всушност, не може ниту да постојат – ниту претходници, ниту следбеници. За двајцава поети доминантната лирска исповедност, во случајот на Цесариќ, е примарно понорно-сонорна, а во случајот на Конески е плавна, медитативна и контемплативна. И без друго, тоа е резултат и на препознатливите специфичности на хрватскиот, односно на македонскиот јазик. Оттука и произлегува констатацијата дека овие двајца поети, односно во двете индивидуални поезии, како во ретко кои други случаи, така резултатно партиципира самиот јазик на кој таа поезија е создавана.

Во завршните секвенци од ова искажување не можеме а да не речеме дека во својата лирска исповедност, и Добриша Цесариќ и Блаже Конески се не само исклучително длабоки, туку се и исклучително природни и спонтани. Во нивниот поетски говор нема ни трага од оптоварувања како што се многузборливоста или реториката, како што се патетичноста или големите зборови. И двајцата поети на малите и на обичните нешта од/во животот и од/во светот, во нивниот поетски говор секој збор останува на своето природно место и секогаш со своето примарно значење. Сепак, тие се можеби најсродни по тоа што во нивната поезија скоро идентично се рефлектира еден внатрешен, еден богат, контемплативен, мек, дури и хуманистички, сомилосен духовен пејзаж. Двете индивидуални поезии за кои зборуваме – поезијата на Цесариќ и поезијата на Конески – на крајот од краиштата, се одлични примери за дефинитивното и резултатно враќање на поезијата кон автентичниот живот. Затоа тие, односно нивната поезија е извонредно комуникативна, блиска со можеби безгранично широк читателски аудиториум. И во двата случаја тоа е поезија што се учи и што се изговара спонтано, тоа се песни што многумина така спонтано ги изговараат како нешто најблиско, како нешто најсвое. Таквите поети, имено, се осамени врвови во нивните национални литератури.

Колку и да се дел од соодветниот национален, културен и литературен контекст, сепак, тие се повеќе и осамени – и неповторливи.

Науме РАДИЧЕСКИЌ

ПОЭЗИЈА ДОБРИШИ ЦЕСАРИЧА И БЛАЖЕ КОНЕСКОГО

(Резюме)

Провоѓа сопоставителен анализ поезии Д. Цесарича и Б. Конеского основуваеме во-првих на сходстве их лирических натур, а во-вторых и на их во многом схожий подход к созданию поэтической речи. Хотя Цесарич продолжал развивать видричевскую модель пения, а Конески вырос в среде, в которой доминирует устная традиция, оба являются приверженцами короткой песни. На основе своей индивидуальной поэтической природы, они создают непосредственную спокойную поэтическую речь. Оба автора обращаются к явлениям повседневной жизни и оба они являются рыцарями лирической искренности. Несмотря на то, что Цесарич более известен тем, что в своей поэзии скрывает свою боль, а Конески известен по своей гармонии и усиленному чувству мысли и эмоций, в своем лирическом отношении оба эти поэты не только исключительно глубоки, но и оригинальны и спонтанны.

ЛИНГВИСТИКА

Leszek MOSZYŃSKI (Gdańsk)

FRAGMENTY DZIEJÓW APOSTOLSKICH MACEDOŃSKIEGO APOSTOŁA Z WRANESZNICY WOBEC SERBSKIEGO APOSTOŁA MATICY SERBSKIEJ

Pomimo, że tzw. *Apostol*, biblijna księga liturgiczna, przetłumaczony został przez Nauczycieli Słowian, Konstantego i Metodego, jeszcze w Soluniu przed wyjazdem na Morawy, o czym jednoznacznie informuje *Żywot Metodego*¹, język jego jest stosunkowo mało zbadany. Główną przyczyną był tu brak rękopisów pochodzących z epoki klasycznego języka staro-cerkiewno-słowiańskiego. Zaliczany do zabytków kanonu scs. tzw. *Apostol Eniński* został odkryty stosunkowo późno, dopiero w roku 1960, a jego edycję wraz z analizą języka opublikowali K. Mirczew i Chr. Kodow w roku 1965². Jest on jednak mocno zniszczony, zachowało się jedynie 39 mocno zdefektowanych pergaminowych kart, tak że porównanie jego języka z językiem innych rękopisów daje bardzo skromne wyniki. Nie można np. porównać z nim *Apostoła z Wransznicy*, bowiem zachowane fragmenty obu tych rękopisów nie pokrywają się. *Apostol z Wransznicy* zawiera początek *Dziejów Apostolskich* do zdania 17,15 (z lukami 14,4–15,14 i 15,36–16,37), zaś niewielki fragment *Dziejów Apostolskich* zawarty w *Apostole Enińskim* zaczyna się od zdania 17,16, przy czym są to tylko dwa zdania (17,16–17), których leksyka nie różni się od analogicznego fragmentu XIII-wiecznego macedońskiego *Apostoła ze Strumicy*.³ Można jednak porównywać

¹ Псалтырь бо еѣтъ кѣмъ и евангелие съ апостолѣмъ и избѣраныими слоужьбами църквыныими съ философѣмъ прѣложиа прѣвѣтѣ (XV 4). *Żywot Metodego* cytuję wg wydania: F. Grivec, F. Tomšič, *Constantinus et Methodius Thessalonicenses. Fontes*, Zagreb 1960.

² К. Мирчев, Хр. Кодов, *Енински апостол, старобългарски паметник от XI в.*, София 1965.

³ Zwraca jedynie uwagę różnica fleksyjna: Enin. тѣла, Strum. тѣлеса w zdaniu 16,17, w różnych rękopisach różnie zniekształconym, por. E. Блахова, З. Хауптова.

ogólne słownictwo tego rękopisu z tekstami młodszymi, bowiem wydanie Mirczewa i Kodowa zawiera pełen *index verborum*. *Apostol Eniński* zawiera też interesujące dane dotyczące organizacji roku liturgicznego, o czym mówiłem na XII Międzynarodowym Kongresie Słowistów w Krakowie w roku 1998⁴.

Zarówno *Apostol Eniński* jak i *Strumicki* należą do tzw. apostołów-aprakosów krótkich, zawierających (podobnie jak ewangeliarze-aprakosy krótkie) czytania na wszystkie dni tygodnia tylko od Wielkanocy do Pięćdziesiątnicy, a potem tylko na soboty i niedziele.

Innym typem apostołów są tzw. apostoły-aprakosy pełne, takie jak np. *Apostol Karpiński*, *Šišatovacki* i *Slepcański*, mające czytania na wszystkie dni roku liturgicznego, pomimo istniejących edycji⁵ trudno dostępne współczesnym badaczom i dlatego stosunkowo mało przebadane. Aprakosy pełne, jak zasugerował P. Kopko⁶, mogły powstać niezależnie od siebie w dwóch centrach słowiańskiego piśmiennictwa, zarówno w skryptoriach Słowian południowych jak i wschodnich, i pewnie nie one stanowiły podstawę uzupełnienia apostoła-aprakosu⁷ w pełen tekst *Dziejów* i *Listów Apostolskich*. Podobnie *mutatis mutandis* o genezie scs. tetraewangelium sądzi L. P. Żukowska⁸.

Najlepiej znany jest język dwóch apostołów zawierających pełen tekst *Dziejów* i *Listów Apostolskich*. Są to *Apostol Maticy Serbskiej* z XIII w. redak-

Струмички (македонски) аѲостол, *Кирилски сѲоменик од XIII век*, Скопје 1990, s. 274–275 [drugi tytuł po angielsku: E. Bláhová, Z. Hauptová, *Strumica (Macedonian) Apostle, a Cyrilic Monument from the XIII Century*, Skopje 1990]. Moje omówienie tej edycji ogłosiłem w Roczniku Slawistycznym LI, Wrocław-Warszawa-Kraków 1998, s. 138–145.

⁴ L. Moszyński, *Jaki apostoł-aprakos przetłumaczyli i zredagowali Nauczyciele Słowian, Konstanty i Metody, przed wyjazdem na Morawy*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 9, Językoznawstwo, Warszawa 1998, s. 203–211.

⁵ F. Miklosich, *Apostolus e codice monasterii Šišatovac palaeo-slovenice*, Vin-dobonac 1853; Архимандрит Амфилохий, *Древле-славянский Карпинский апостол XIII века с греческим текстом 1072 года*, I–IV, Москва 1885–1888; Г. А. Ильинский, *Слепченский апостол XII века*, Москва 1912.

⁶ P. Kopko, *Apostolus Bybliensis saec. XIV*, [w:] *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse, Band LV, 1*, Wien 1912 (cały tom 55 nosi datę 1917). Klasyfikacja *Apostołów* na s. 11–13.

⁷ *СиноѲички преглед на библискиѲе четѲива во аѲостолниѲе* kilku krótkich i pełnych apostołów-aprakosów zestawila Zdenka Ribarová (Зденка Рибарова) [w:] *Македонистика* 4, Скопје 1985, s. 486–551).

⁸ Л. П. Жуковская, *Апракос Мстислава Великого*, издание подготовили Л. П. Жуковская, Л. А. Владимирова, Н. П. Панкратова под редакцией Л. П. Жуковской, Москва 1983; та сама: *О лексическом составе славянского полного апракоса*, [w:] X Международный Конгресс на славистите. Резюмета на докладите, София 1988, s. 29.

cji serbskiej i *Apostol z Wranesznicy*, również z XIII w., redakcji macedońskiej. Pierwszy stał się przedmiotem klasycznego już studium Vatroslava Jagicia z lat 1919–1920⁹, a więc na ponad pół wieku przed publikacją całego rękopisu w roku 1979¹⁰, drugi opracowany został przez Błaże Koneskiego przy jego fototypicznym wydaniu z roku 1956¹¹.

Nieznana jest historia powstania zarówno apostoła-aprakosu pełnego, jak i całego przekładu tej części *Nowego Testamentu*¹². Nie ulega wątpliwości, że tłumaczami apostoła-aprakosu krótkiego byli, jak to podkreśla *Żywot Metodego*, sami Bracia Soluńscy. Najprawdopodobniej uzupełnienie go w pełen tekst *Dziejów* i *Listów Apostolskich* ma taką samą genezę, jak uzupełnienie ewangeliarza-aprakosu w tetrum. Stało się to na Morawach, tłumaczem był może sam Metody, a może któryś z jego współpracowników. *Żywot Metodego* informuje bowiem, że arcybiskup Metody **отъ оученикъ своихъ посажъ дѣва попы скорописца зѣло, прѣложи въ врьзѣ вса книгы испълнь развѣ Макавѣи, отъ гръчьска пазыка въ словѣньскъ** (ŽM 15,1). Apostoł-aprakos pełen, jak wspominałem, powstał, jak sądzą badacze, niezależnie.

Problemy dotyczące genezy trzech typów starosłowiańskiego apostoła przedstawiła przejrzyście Olga Nedeljković w roku 1972¹³. Parę uwag dorzuciłem we wspomnianym już referacie kongresowym i recenzji edycji *Apostola Strumickiego* w roku 1998.

Przedstawię tu wyniki moich badań porównawczych obu wspomnianych odpisów apostoła zawierającego pełen tekst *Dziejów* i *Listów Apostolskich*, mianowicie macedońskiego *Apostola z Wranesznicy* i serbskiego *Apostola Maticy Serbskiej*. Bezpośrednio porównać jednak można tylko stosunkowo niewielki fragment *Dziejów Apostolskich*. Jak już wspominałem, *Apostol z Wranesznicy* zawiera ich początek do wersetu 17,15, z lukami 14,4–15,14 i 15,36–16,37. W rękopisie *Apostola Maticy Serbskiej* brak początku, zaczyna się on od wersetu 9,38, ale aż do 10,17 rękopis jest mocno zniszczony, dają się odczytać tylko

⁹ V. Jagić, *Zum Altkirchenslavischen Apostolus*, I. *Grammatisches und Kritisches*; II.–III. *Lexikalisches*, Wien 1919–1920.

¹⁰ P. Ковачевић, Д. Е. Стефановић, wstęp i opracowanie Д. Богдановић, *Матичин апостол (XIII век)*, Београд 1979.

¹¹ Б. Конески, *Вранешнички апостол*, Стари текстови II, Скопје 1956.

¹² Nie wchodziła w skład cerkiewnosłowiańskiego *Apostola* ostatnia księga *Nowego Testamentu* – *Apokalipsa*. Najstarszy znany jej tekst pochodzi z XV-wiecznego rękopisu Hvala. Opublikował go po raz pierwszy Gj. Daničić w r. 1872 (Starine IV, Zagreb 1872, s. 86–109), a przedrukował Ђ. Трифуновић, *Сийнију сѣису Буре Даничића*. III. *Оѣиси ћирилских рукописа и издања ѿексѣова*, Београд 1975, Nr XXII.

¹³ O. Nedeljković, *Problem strukturnih redakcija staroslavenskog prijevoda apostola*, Slovo 22, Zagreb 1972, s. 27–40.

fragmenty. Także w środku brak od 13,17 do 13,38. Porównać więc można tekst od połowy wersetu 9,38 do połowy 10,17 tylko fragmentarycznie, a w całości od połowy 10,17 do połowy 13,17, następnie od połowy 13,38 do 14,3 i od połowy 15,14 do połowy 15,36, wreszcie od połowy 16,37 do 17,15. Ale mimo tego ograniczenia wyniki analizy porównawczej mają swoją wartość naukową.

Punktem odniesienia dla wynotowanych tak leksykalnych par ekwiwalentnych jest tłumaczone słowo greckie. Dlatego wysuwam je na plan pierwszy, co oczywiście wiąże się z uwzględnieniem porządku liter alfabetu greckiego. Postać hasła greckiego czerpię ze słownika R. Popowskiego¹⁴, chociaż korzystam też ze słownika W. Bauera¹⁵. Ponieważ częstotliwość występowania słowa greckiego w *Nowym Testamencie* mogła wpływać na przyzwyczajenia translatorskie tłumacza, podaję po hasła w prostokątnym nawiasie jego frekwencję według słownika Popowskiego. Postać hasłową wyrazów cerkiewnosłowiańskich rekonstruuje według powszechnie przyjętych zasad, a po niej podaję numer wersetu *Dziejów Apostolskich*. Na pierwszym miejscu umieszczam wyraz z *Apostola z Wranesznicy* (skrót *Wran.*), na drugim z *Apostola Maticy Serbskiej* (skrót *Mat.*). Hapakslegomena słowiańskie (pojęcie to nieco rozszerzam, mam tu na myśli wyrazy, które praski słownik języka staro-cerkiewno-słowiańskiego wynotował wyłącznie z różnych odpisów *apostola*) podaję drukiem wytłuszczonym. Po hasłach przytaczam możliwie krótki, ale przejrzysty kontekst w piśmnie oryginału. Dzięki temu poznać można nie tylko zróżnicowanie leksykalne obu należących do różnych językowo redakcji tekstu, ale też cechy graficzne i fonetyczne, a nawet fleksyjne, szerzej przeanalizowane w cytowanych już tu opracowaniach. Rezygnuję z rozważań semantycznych, wykraczałoby to znacznie poza ramy tego artykułu. Podaję jednak w obu wypadkach nowożytny przekład konkretnego miejsca – macedoński (*mac.*)¹⁶ przy cytacie z *Apostola z Wranesznicy* i serbski (*serb.*)¹⁷ z *Apostola Maticy Serbskiej*.

Wysunięcie na czoło wyrazu greckiego narzuciło podział materiału na dwie podstawowe grupy, mające swój dalszy podział wewnętrzny. Pierwszą grupę stanowią te greckie wyrazy, które występują także w tekście *Ewangelii*. Działać tu bowiem mogła siła świadomej lub nawet podświadomej tradycji przekładu. W grupie tej wydzieliłem trzy podgrupy. Pierwsza zawiera pary

¹⁴ R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1995.

¹⁵ W. Bauer, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, przedruk wyd. V, Berlin – New York 1971.

¹⁶ Według wydania: *Светѣо Писмо на Стѣароуѣ и на Новоуѣо Завѣтѣу*, второ издание Скопје–Ljubljana 1991.

¹⁷ Według wydania: *Светѣо Писмо Стѣароѣа и Новоѣа Завѣтѣа*. Превео Стари Завѣт Ђ. Даничић, Нови Завѣт превео Вук Стеф. Караџић, Београд (–Ljubljana) 1995.

ekwiwalentne typowe dla różnych tekstów staro-cerkiewno-słowiańskich. Tu bardzo trudno ocenić, którą wersję uznać można za pierwotną. Do długiej grupy zaliczyłem te przykłady, w których można podejrzewać *novum* redakcji macedońskiej, do trzeciej te, w których podejrzewać można nowszą postać w *Apostole* redakcji serbskiej.

Grupę drugą, mniej liczną, stanowią te wyrazy greckie, które nie występują w *Ewangeliu*. Wyodrębnienie tych grup stało się możliwe dzięki pełnej lokalizacji wyrazów greckich w słowniku Popowskiego. Tę grupę rozbiłem na dwie podgrupy. Pierwszą tworzą wyrazy greckie, których wprawdzie nie ma w tekście *Ewangeliu*, ale które wystąpiły w wersetach wchodzących w skład apostoła-aprakosu krótkiego, tłumaczonego jeszcze w Soluniu przez obu Braci, drugą – wyrazy występujące tylko w części uzupełniającej, tłumaczonej na Morawach przez samego Metodego lub jego najbliższych współpracowników. Podziału tekstu na te części dokonuję na podstawie zestawień Zdenki Ribarovej, opublikowanych zarówno w czwartym numerze periodyku *Makedonistika*, jak i przy edycji *Apostoła ze Strumicy*.

Po przytoczeniu materiału podaję oddzielone znakiem □ możliwie najkrótsze informacje dotyczące wyrazów tworzących daną parę ekwiwalentną. Jeżeli tworzą ją wyrazy typowe dla tekstów ewangelijnych, ograniczam się do wskazania miejsca w indeksie wyrazów opublikowanym przez Jagicia przy jego wydaniu *Kodeksu Mariańskiego* (skrót *Mar.*)¹⁸ względnie odwołuję się do mego studium o języku *Kodeksu Zografskiego* (skrót *MoszZogr.*)¹⁹. Odwołuję się też często do monumentalnego praskiego słownika języka staro-cerkiewno-słowiańskiego (skrót *Sl.j.stsl.*)²⁰. W razie potrzeby odwołuję się do wspomnianego już studium Jagicia o *Apostole Maticy Serbskiej* (skrót *JagAp.*) a także do jego podstawowego dzieła o powstaniu języka scs. (skrót *JagEnt.*)²¹. Kilkakrotnie odwołuję się też do edycji *Apostoła ze Strumicy* (skrót *Strum.*) a także do studium o leksyce scs. A. S. Lwowa²². Hapakslegomena omawiam w podsumowaniu.

¹⁸ V. Jagić, *Quattuor Evangeliorum versionis palaeoslovenicae Codex Marianus glagoliticus caracteribus cyrillicis transcriptum*, Berolini 1883, (drugi tytuł: *Памятник глаголической письменности. Мариинское Четвероєвангелие*, труд И. В. Ягича, Санктпетербург 1883), reprint Graz 1960. Index verborum s. 477–607.

¹⁹ L. Moszyński, *Język Kodeksu Zografskiego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, cz. I, 1975, cz. II, 1990.

²⁰ *Slovník jazyka staroslověnského*, I–IV, Praha 1958–1997.

²¹ V. Jagić, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin 1913.

²² А. С. Львов, *Очерки по лексике памятников старославянской письменности*, Москва 1966.

I.

Greckie wyrazy *Apostola* występujące także w tekście *Ewangelii*.

A.

Pary ekwiwalentne typowe dla tekstów
staro-cerkiewno-słowiańskich.

δικαίω [39]: Wran. *opravьdati se* – Mat. *opravьditi se* (13,38. 39). Wran.: **о вьсѣхъ ими же не възьмогли есте въ законѣ монсеѡвѣ въправдати сѧ (39) в сѣмь во вьсѣхъ въправдает сѧ; мас.: И од сѣ, од шїѡ не сїѡе можеле да се оўправдаїѡе ѡреку Законоїѡи Мојсеев, ѡреку Неѡо се оўправдува секој кој верува – Mat.: Ѡ вьсѣхъ Ѡ ниҳъже не могли есте въ законѣ монсѣѡвѣ въправдити се (39) в сѣмь всакъ вѣроўки въправдитъ се; serb.: И од свеѡа, ода шїѡа се не моѡосїѡе оўправдаїѡи у закону Мојсијеѡу, оўправдаѡе се у њему сваки коју вјерује.** □ Mar. 545; Sl.j.stsl. II 551–552.

δύναμαι [210]: Wran. *vъzmošti* – Mat. *mošti* (13,38). Cytat powyżej. □ Mar. 489 i 531–532; Sl.j.stsl. I 284–285. II 230–231.

ἐπιδίδωμι [9]: Wran. *vъdati* – Mat. *vъzdati* (15,30). Wran.: **и събравше народъ и вѡдаша книги на листъ написаны; мас.: и, коѡа ѡо собраа народоїѡи, му ѡо ѡредадоа ѡосланиѡѡо. – Mat.: и събравше народъ въздаше книги на листъ написании; serb.: и сѡбравши народ ѡредаше ѡосланицу.** □ Mar. 486–488; Sl.j.stsl. I 241, 363–364.

ἐπικαλέω [30]: Wran. *rekotъjъ* – Mat. *paricajetъjъ* (12,25). Wran.: **Иѡана рекомаго Марка; мас.: Јована, наречен Марко. – Mat.: Иѡанѡ нарицаемаго Марка; serb.: Јована коју се зѡаше Марко.** □ Sl.j.stsl. II 309, III 635.

ζωή [135]: Wran. *žiznъ věčьna* – Mat. *životъ* (11,18). Wran.: **дасть бѣ покаяние въ жизнь вѣчна; мас.: Боѡ им даде ѡокајание за живоїѡи. – Mat.: даѣ бѣ покаяние въ животъ; serb.: Боѡ даде ѡокајање за живоїѡи.** □ Sl.j.stsl. I 603–604, 606. Lwow 106–112 analizuje relację trzech słów: **животъ – жизнь – житиѡ.**

κύριος [719]: Wran. *Vogъ* – Mat. *Gospodъ* (13,2). Wran.: **слоўжащимъ же имъ бѣи; мас.: коѡа Му служеа на Госѡода. – Mat.: сљожещимъ же имъ гѣи; serb.: А кад они служаху Госѡоду.** □ Sl.j.stsl. I 132, 425–426. Możliwe jest zastępowanie κύριος przez *Vogъ* jak i θεός przez *gospodъ* MoszZogr. I 40, 54.

κωλύω [23]: Wran. *vъzbraniiti* – Mat. *vъzbrañati* (11,17). Wran.: **азь кто силенъ вѣхъ възбранити бѣ**; mac.: *koj сум jas da My se vosiproiivuvam na Boža*. – Mat.: **азь кто силенъ вѣхъ възбранати бѣ**; serb.: *ja ko bijax da bix možo zabraniti Božu*. □ Mar. 487; Sl.j.stsl. I 248–249.

μαρτυρέω [76], part. pass. μαρτυρούμενος: Wran. *sъvĕdĕtelʹstvovanъ* – Mat. *sъvĕdomъ* (10,22). Wran.: **мажь праведень ... свѣдѣтельствовань ѿ всего азьика**; mac.: *čoviek ipaveden ... ipoznaii io svoiitie dobrinu meŭu svoiti ... narod*. – Mat.: **можь праведнь ... свѣдомы ѿ всего кзыка**; serb.: *čovjek ipavedan ... ipoznaii kod sveža naroda*. □ Sl.j.stsl. IV 239–241.

μέγας, μεγάλη, μέγα [243]: Wran. *velikъ* – Mat. *velijъ* (11,5). Wran.: **такъ плацаницъ великъ**²³; mac.: *kaко некое ipaivniitie*. – Mat.: **такъ плацаницой велию**; serb.: *kaо велико ipaivno*. □ MoszZogr. II 213; Sl.j.stsl. I 171–173.

ὀλίγος, η, ον [41], οὐκ ὀλίγος, variant²⁴ μέγας: Wran. *nemalъ* – Mat. *velikъ* (12,18). Wran.: **вѣ мльва немала въ воинѣхъ**; mac.: *meŭu vojnickitie stiana žolem smuti*. – Mat.: **вѣ мльва велика въ воинѣхъ**; serb.: *bjеше не мала буна meŭu vojnickima*. □ Sl.j.stsl. II 370 potuje tylko adv. *nemalo* i *nemaly*, brak hasła *nemalъ*, ale typ οὐκ ὀλίγος – *nemalъ* notowany jest pod *malъ* II 181. Ani w Strum. ani w innych apostołach-aprakosach zestawionych przez Ribarovą wersetu tego nie ma. *Индекс кон речникоѿ на македонскиѿ библиски ракоѿиси* (dalej skrót *Индекс*) potuje hasło **немалъ** z *Psalterzy*, s. 181.²⁵

παρακαλέω [109]: Wran. *utĕšati* – Mat. *utĕšiti* (15,32). Wran.: **оутѣшаста словомъ братна**; mac.: *so množu zborovi žu yivĕšija brakaivna*. – Mat.: **словомъ оутѣшаста бра**^тю; serb.: *množujem rijechima yivĕšissime brahu*. □ Sl.j.stsl. IV 721–723.

πάς, πάσα, πάν [1244]: Wran. *vъsĕkъ* – Mat. *vъsъ* (10,43). Wran.: **всѣкомъ вѣроуащомъ въ нь**; mac.: *za ipoa, deka sekoj, iitio ke ipoveruva vo Hežo*. – Mat.: **всѣмъ вѣроуащимъ въ нь**; serb.: *svi koju ža vjeruju*. □ MoszZogr. II 249; Sl.j.stsl. I 368–369; 371.

²³ W rękopisie litery **л** i **ж** bardzo do siebie podobne, często trudne do rozróżnienia (zob. Б. Конески, *op. cit.*, s. 17).

²⁴ Korzystam z wydania: A. Merck, *Novum Testamentum Graece et Latine*, editio nona, Romae 1964.

²⁵ Македонистика 4, Скопје 1985.

- προσμένω [7]: Wran. *prěbyti* – Mat. *prěbyvati* (13,43). Wran.: **творѣста ѿ прѣвыті въ бл҃годѣти бѣи**; mac.: *im советіуваа да осѣанатѣ во Бож-jaїѣа бла҃годаѣи*. – Mat.: **твораста к прѣвывати въ бл҃гѣти бѣжини**; serb.: *свјеѣйоваху их да осѣану у бла҃годаѣи Божујој*. □ Mar. 564–565; Sl.j.stsl. III 405–407.
- σέβομαι [10], part. pass. σεβόμενος ‘o takich poganach, którzy już częściowo przeszli na judaizm’: Wran. *čьstivъjь* – Mat. *čьstьnъjь* (13,43). **Ѡ юден и чьстивнихъ пришелецъ**; mac.: *мнозина Јудејци и ѿбожени преселници* – Mat.: **Ѡ нюдени чьстивныхъ пришелецъ**; serb.: *од Јевреја и набожних дошљака*. □ Sl.j.stsl. IV 901, 905–908.
- σύρω [5]: Wran. *vľěšti* – Mat. *vlačiti* (17,6). Wran.: **влѣчаха Јасона** (sic!); mac.: *ѣо изведоа Јасона*. – Mat.: **влачаху Јасона**; serb.: *ѿвокуше Јасона*. □ Sl.j.stsl. I 201, 205.

B.

Pary ekwiwalentne, w których jeden z członów jest wtórny.

a. W *Apostole z Wraneszniczy*.

- ἄγω [67]: Wran. *vesti se, vezp* – Mat.: *vesti, vedp* (17,15). **везоша сѧ и до Анфинь**; mac.: *ѣо одведоа до Аїѣина*. – Mat.: **ведоше же и до Антинь**; serb.: *доведоше Павла до Аїѣине*. □ Sl.j.stsl. I 182–183: *vezp* znane jest tylko z trzech zdań *Dziejów Apostolskich* (27,2.6.40) w znaczeniu ‘płynąć na statku’ i dwóch z *Kodeksu Supraskiego* (*na kolěchъ*). Przykład ten nie był notowany. Polega na pewnej nadinterpretacji rewizora tekstu.
- ἀναγινώσκω [32], part. pass. ἀναγινωσκόμενος: Wran.: *propovėdajemъ* – Mat. *ročitajemъ* (15,21). Wran.: **Монси ... въ съборици^x во по всѧ сѣботы проповѣдаемъ к^c**; mac.: *Мојсеј ... неѣовиоѣи Закон се чїѣѣа ѿ сїнаѣоѣиѣе во секоја сабоїѣа*. – Mat.: **Монси ... въ съборицихъ по все сѣботы почитакмъ**; serb.: *Мојсїје ... ѿ зборницѧма чїѣѣа се сваке субоїѣе*. □ Pierwotna wydaje się wersja Mat. (Sl.j.stsl. III 232, 364; JagAp. III 94). We Wran. wtórna interpretacja tekstu.
- ἀπαγγέλλω [45]: Wran. *isповėdati* – Mat. *sъkazati* (12,14). Wran.: **нж приттекши испов^ѣдаше Петра стожца прѣдъ враты**; mac.: *їѣуку се вїѣрчїа и јавї дека Пеїѣар сїѣоїи ѿред ѿорїѣаїѣа*. – Mat.: **приттекши же сказа Петра стожца прѣ^ѧ врати**; serb.: *неѣо уїѣрча и каза да Пеїѣар сїѣојоји ѿред вратїѣима*. □ Oba wyrazy znane (Mar. 520, 583; Sl.j.stsl. I 804; IV 268–271), ale w relację z ἀπαγγέλλω wchodzi tylko czasownik

sъkazati (Sl.j.stsl. IV 269) lub *povědati* (Mar. 553; Sl.j.stsl. III 74–75; JagEnt. 284, 287). Wersja Wran. jest wtórna.

ἀφορίζω [10]: Wran. *otъděliti* – Mat. *otъlōčiti* (13,2). Wran.: **ЪДѢЛИТЕ МИ ВАРНАВѢ И САВЛА НА ДѢЛО**; mac.: *Odvojīte mi ѓи Варнава и Савла на дело*. – Mat.: **ЪЛЮЧИТЕ МИ ВАРНАВОУ И САВЛА НА ДѢЛО**; serb.: *odvojīte mi Варнаву и Савла на djelo*. □ Typowy przekład w Mat. (Sl.j.stsl. II 602–603). Takie znaczenie *otъděliti* znane jest tylko z tego jednego zdania. Sl.j.stsl. (II 600) zna jeszcze trzy zapisy oddające inne wyrazy greckie. Stan Wran. niewątpliwie wtórny, choć znany i z innych apostołów-aprakosów (krótkich: *Strumickiego* redakcji macedońskiej i *Ochrydzkiego* bułgarskiej, a także pełnego *Šišatovackiego* redakcji serbskiej).

διαστέλλομαι [8]: Wran. *razumъnovati* – Mat. *razъnovati* (15,24). Wran.: **СЛОВЕСЫ ... НИЖЕ НЕ РАЗЪМНОВАХОМЪ**; mac.: *со зборови ... на кои ние не сме им заїповедале*. – Mat.: [elipsa słowa *slovesy*] ... **НИЖЕ НЕ РАЗНОВАХОМЪ**; serb.: *riječima ... kojima mi ne заїповедисмо*. □ Sl.j.stsl. obu postaci nie notuje. Indeks 288 podaje tylko ten przykład z Wran. JagAp. III 23 postać z członem *razumъno-* uważa za wtórna.

διαφέρω [13]: Wran.: *promykati se* – Mat. *propovědati se* (13,49). Wran.: **ПРОМЫКА ЖЕ СѦ СЛОВО ГИЕ ПО ВСЕН СТРАНѢ**; mac.: *И словоїто Госїодово се расїросїїрануваше їо целиоїї kraj*. – Mat.: **ПРОПОВѢДАШЕ ЖЕ** [JagAp. II 123 czyta **ПРОПОВѢДАШЕ СЕ**] **СЛОВО ГИК ПО ВСѢИ СТРАНѢ**; serb.: *И рїјеч се Божија разносаше їо свој околици*. □ Sl.j.stsl. III 359, 364. JagAp. II 123 wątpi, czy *promykati se* mogło być w pierwotnym przekładzie.

διέρχομαι [43]: Wran. *otъvesti se, -vezo* – Mat. *prēiti* (13,14). Wran.: **ѪНѦ ЖЕ ѪВЕЗЫШЕ СѦ Ѫ ПЕРГА**; mac.: *a їїие, коѓа оїїїидоа од Перѓїїа*. – Mat.: **ѪНѦ ЖЕ ПРѢШЬ^АШѦ Ѫ ПЕРЕГЪ**; serb.: *a они оїїїишавши из Перѓе*. □ Sl.j.stsl. II 591, III 443. Formacja *otъvesti se, otъvezo se* znana jest z kilku odpisów *Apostola*, ale jako odpowiednik innych wyrazów greckich. Mat. ma przekład typowy (JagAp. II 101), przekład typu Wran. JagEnt. 418 uważa za wtórny.

δόλος [11]: Wran. *nepravъda* – Mat. *lъstъ* (13,10). Wran.: **О ИСПЛНЕНЕ ВСѢКОЖ НЕПРАВДЫ И ВСѢКОЖ ЗЛОВЫ**; mac.: *О, їїи, кој си їолн со секаква лаѓа и злоба*. – Mat.: **О ИСПЛНЕ ВСАКОК ЛЪСТИ И ВСАКОК ЗЛОВЫ**; serb.: *О наїїуњени свакоѓа лукавсїїва и сваке їакосїїи*. □ Sl.j.stsl. II 149, 389. Przekład Mat. typowy, por. też JagAp. III 36–38. Wariant Wran. niewątpliwie wtórny.

ερχομαι [636], ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν: Wran. *vъniti* – Mat. *přiti* (12,12). Wran. **ВЪНИДЕ ВЪ ДОМЪ**; mac. *їїої се уїїаїїи кон куќаїїа*. – Mat.:

приде въ домъ; serb.: *dođe kuћи*. □ Sl.j.stsl. I 307, II 315–318. Przekład Mat. typowy, Wran. zmienia ruch kierunkowy w dośrodkowy (Mar. 490, 559; JagAp. II 99–101).

θοροβέω [4], καὶ ὄχλοποιήσαντες ἐθοροῦβουν τὴν πόλιν: Wran. *mlъva – Mat. mlъviti* (17,5). Wran.: **и поемше ... народы • и створьше мльвж по градѣ**; mas.: *некои лоши луѓе се собраа во зрупи и зо разбунитуваа зрадои*. – Mat.: **и народъ створьше мльвлаахоч по граду**; serb.: *и сабравши чеџу, узбунеше њо зраду*. □ Sl.j.stsl. II 220–221. Wran. wyraźnie zniekształcił tekst. Zob. Strum. 88–89.

Ναζαρέθ [6], Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ: Wran. *Nazarejъ – Mat. otъ Nazarethā* (10,38). Wran.: **Іѣа иже ть назарен**; mas.: *Исуса од Назареџи*.

Mat.: **Іѣа иже ѿ Назарьѣа**; serb.: *Исуса из Назареџа*. □ Takiej zmiany konstrukcji jak w Wran. Sl.j.stsl. (II 289) nie notuje.

παραγίνομαι [37]: Wran. *prēiti – Mat. priiti* (13,14). Wran.: **прѣидоста въ Андиухиа**; mas.: *сѣиџнаа во Анџиохуја*. – Mat.: **придоста въ Антиухию**; serb.: *дођоше у Анџиохују*. □ Sl.j.stsl. III 315–318, 443–444. Pierwotną wydaje się formacja z Mat., por. JagAp. III 117.

πέμπω [79]: Wran. *prizъvati – Mat. posъlati* (10,33). Wran.: **авие призвахъ і къ себѣ**; mas.: *И веднаи џраџив њо џебе*. – Mat.: **авик же послахъ к тебѣ**; serb.: *ја одмах џослах к џеби*. □ Nietypowy (wtórny) jest stan Wran. (Sl.j.stsl. III 206, 270–271; Mar. 557, 559–560; JagAp. II 114–115).

тетραάρχης [4]: Wran. *četvorovlastnikъ – Mat. četvrъtovlastьь* (13,1). Wran.: **Иродѣ четворовластьникѣ**; mas.: *со Ирода чеџворовласникоџи – Mat.: Иродоу четврътовластьцю; serb.: *с Иродом чеџверовласником*. □ Formacja z Wran. nie jest notowana. Z pewnością lokalny neologizm. Sl.j.stsl. IV 859.*

b. W *Apostole Maticy Serbskiej*.

ἀνακρίνω [16], ἀνακρίνοντες τὰς γραφάς: Wran. *čisti kъňigy – Mat.: iskati kъňigy* (17,11). Wran.: **чѣтаџе книгъ аџе се тако естѣ**; mas.: *џо исџиџуваа Писмоџо, дали е џоа џака – Mat.: искоџен книгъ аџе се тако кѣ; serb.: *исџраживаху џо џисму је ли џо џако*. □ Konstrukcji z Mat. nie notuje Sl.j.stsl. (*iskati* I 791, *kъňigy* II 91–92). Odnotowuje ją JagAp. III 79–80 jako nietypowy przekład ἀνακρίνω, o czym też JagAp. III 44. O *čisti* Sl.j.stsl. IV 869–870.*

ἀνήρ, ἀνδρός [216], pl. ἄνδρες: Wran. *moži – Mat. џudije* (10,21). Wran.: **сьшедь же Петръ къ мѣжемь рече**; mas.: *Шџом слеђна џри*

λυφέϊτο ... Πεῖῑαρ ρече. – Mat.: **съшь^A же Петръ къ людемь рѣ^ч**; serb.: *Пеῖῑар сѡшавѡи к људѡма ... ρече.* □ Sl.j.stsl. II 165–167 relacji ἄνδρες – *Iudije* nie notuje. Podobnie MoszZogr. I 35, 231. Zob. też JagAp. II 16–18. Strum. 56–57.

ἀρχή [55]: Wran. *krajъ* – Mat. *ρῆγль* ‘o krańcach płótna’ (11,5). Wran.: **такo плащаницѡ великѡ на чѣтыри краѡ висѡца Ѡ небесе**; mac.: *od neboῑto sleḡuvawe ... kako nekoje ῑlajῑnῑshῑe, vrazano za cheῑῑriῑῑe kraῑshῑa.* Mat.: **такo плащаницоу велью на чѣтыры оугле высещю Ѡ нѣсе**; serb.: *kao veliko ῑlajῑno na cheῑῑiri roḡῑa i sῑῑuῑῑa se s neba.* Ale analogiczny tekst (τέσσαρον ἀρχαῖς 10,11): Wran.: **въ чѣтыри краѡ** – Mat.: **[...]тыры краѡ.** □ Sl.j.stsl. II 59, IV 1009; JagAp. II 72. Zakres znaczeniowy obu wyrazów przemawia za tym, że wersja Mat. jest wtórna.

ἀρχισυνάγωγος [9]: Wran. *arḡisῑnagogъ* – Mat. *starēḡῑῑina sῑbora* (13,15). Wran.: **послаша архисинагога къ нимь**; mac.: *sῑῑarēῑῑῑῑῑe na sῑtaḡoḡaῑῑa ῑῑraῑῑῑa da im kazeῑῑῑ.* – Mat.: **послаше старѣшнѡ свора к нѡма**; serb.: *ῑoslawe sῑῑarḡeῑῑῑe zborῑῑῑke k љѡma.* □ Przekład analityczny jest późniejszy. Najstarsze teksty zachowują grecyzm: JagEnt. 303; MoszZogr. I 231; Sl.j.stsl. I 56, IV 161–162.

ἄφεσις [17], ἄφεσιν ἀμαρτιῶν: Wran. *ostavῑenje grēḡomъ* – Mat. *otῑḡῑῑenje grēḡomъ* (10,43). Wran.: **оставенне грѣхомь**; mac.: *ῑῑrosῑῑῑῑῑe na ḡreῑῑῑῑῑe.* – Mat.: **Ѡданик грѣхомь**; serb.: *oῑῑrosῑῑῑeῑe ḡῑῑjēḡā.* □ Sl.j.stsl. notuje trzy synonimy tego wyrażenia: *ostavῑenje* (II 570), *otῑḡῑῑenje* (II 597–598) i *otῑῑῑῑῑenje* (II 612–613). JagEnt. 375–377 analizuje wszystkie trzy. Z moich badań wynika, że w przekładzie Cyryla i Metodego pierwotnym zwrotem było *ostaviti* ≤ **ot-staviti grēḡu/dlḡgy*, zaś *otῑῑῑῑῑiti* jest łacińską kalką powstałą na Morawach.²⁶ Niewątpliwie wtórne jest też *otῑḡῑῑi*.

ἔθνος [162], τὰ ἔθνη: Wran. *jeḡyῑci* – Mat. *uḡenici* (14,2). Wran.: **взловнша дѣша ѡзыкомь на братнѡ**; mac.: *razḡrazῑῑῑa duḡῑῑῑῑe na neznaḡoῑῑῑῑῑe ῑῑrosῑῑῑῑe ῑῑrosῑῑῑῑe ḡῑῑakῑῑa.* – Mat.: **взловнше дѣше оученикомь на бра^Tю**; serb.: *razḡrazῑῑῑe duῑῑe neznaḡo-ḡῑaῑa na ḡῑῑḡu.* □ W Mat. wyraźna zmiana tekstu, może zwykłe wykolejenie.

²⁶ L. Moszyński, *Znaczenie przedcyrylometodejskich tekstów słowiańskich związanych z misją salzburską dla kształtowania się ogólnosłowiańskiej terminologii chrześcijańskiej*, [w:] *Łódzkie Studia Teologiczne* 3, Łódź 1994, s. 121–132, zwł. s. 125–126.

- ζήλος [16]: Wran. *zavistъ* – Mat. *zavida* (13,45). Wran.: **испълни сѧ за[в]исти**; mac.: *se ispoľnija so zavistiū*. – Mat.: **испълнише се завиды**; serb.: *naľunili se zavistiū*. □ Sl.j.stsl. I 629–630; JagAp. 21. JagEnt. 287 sugeruje, że starsza jest *zavistъ*, znana z tekstów ewangelijnych kanonu ses., *zavida* z późniejszych odpisów *Apostola*.
- λαλέω [296]: Wran. *glagolati* – Mat. *naučiti* (10,32). Wran.: **иже пришедь ꙗѡ ти**; mac.: *ĩioj ke dojde u ke ĩti zboruva*. – Mat.: **иже пришь^а наоучить те**; serb.: *koji kad dođe казаће ĩti*. □ Różnica tekstu, może inny wariant, bo fragment ten jest tylko w tekście wariantowym, brak go w Wulgacie (Merk 433). Strum. (58–59) ma *glagolati*, ale niektóre teksty jak Mat.
- μόνος [115], εἰ μὴ μόνον: Wran.: **нъ тъкъто** Mat.: **тъѣйр** (11,19). Wran.: **ниєдиноꙗ ... нѧ тъкъмо Юдеꙗмъ**; mac.: *nikomu osvєn na Judejiiūe*. – Mat.: **ныєдиноꙗ ... тъчию Июдѣꙗмъ**; serb.: *nikomu ... do samijem Јеврејима*. □ Sl.j.stsl. IV 530–534, 537–540; Mar. 593. JagEnt. 297, 452 uważa *тъкъто* za starsze.
- συναγωγή [56]: Wran. *sъnъmište* – Mat. *sъborište* (13,5.14; 14,1), *sъborъ* (13,42); Wran. *sъnъmъ* – Mat. *sъborъ* (13,43), *sъnъmъ* (17,10); Wran. *sъborište* – Mat. *sъborište* (15,21); Wran. *sъborъ* – Mat. *sъborъ* (17,1). W mac. zwykle *sinaġoġa*, tylko 13,43 *собор*. W serb. normalna *зборница*, tylko 13,43 *сабор*. □ Nie ma potrzeby w tym wypadku przytaczać pełnych cytatów. Wyrazy te były niejednokrotnie analizowane. Sl.j.stsl. IV 217–219, 313–314; JagEnt. 401–402; JagAp. II 52–53 uważa *sъnъmište* za starsze. Podobnie Lwow 239–245 uważa że *sъnъmъ* i *sъnъmište* mają genezę cyrylometodejską, zaś *sъborъ* i *sъborište* weszło do tekstów we wschodniej Bułgarii po roku 885. Dwa pierwsze wyrazy właściwe są dla Wran., drugie dla Mat., chociaż w obu trafiają się wyjątki.
- συνετός [4]: Wran. *razumъnъ* – Mat. *razumivъ* (13,7). Wran.: **Паꙗлови мѧжѧ разоꙗмишѧ**; mac.: *so ... Павле, човек умен*. – Mat.: **Павлоны** (sic!) **моꙗꙗ разоꙗмиꙗоꙗ**; serb.: *с ... Павлом човеком разумнијем*. □ Obie formacje znane (Sl.j.stsl. III 587, 590–591), ale z uwag JagEnt. 390 a zwłaszcza Honowskiej²⁷ (148–158, 177) wynika, że pierwotnie funkcjonowało pozytywne *razumъnъ* i negatywne (może prywatywne, por. *ἀσύνετος: ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε* [Mt 15,16 i Mr 7,18] oddane w Mar. przez *vy nerazumivi jeste* u Marka a *vy bez-d-razuma jeste* u Mateusza) *nerazumivъ*. Tak więc może *razumivъ*, które pojawia się w tekstach młodszych, jest wtórne.

²⁷ M. Brodowska-Honowska, *Słowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*, Kraków–Wrocław–Warszawa 1960.

τρῖς [12], ἐπὶ τρῖς [2]: Wran. *trēicejō* – Mat. *trētijejō* (10,16; 11,10). Wran.: **се же бы^с третѣцѣа**; mac.: *ūōa ce ūovūōpōri ūpūīatūi*. – Mat.: **се же бы^с третѣцѣю**; w 10,16 tekst uszkodzony: [...]**етѣцѣю**; serb.: *ovo bi tūpūīyūi*. □ Sl.j.stsl. IV 483–484 zna tylko postać *trēti(ji)cejō* albo *trētije(je)*. Niewątpliwie postać z Mat. jest wtórna.

II.

Greckie wyrazy *Apostola* niewystępujące w tekście *Ewangelii*.

A.

Wyrazy występujące w apostołach-aprakosie krótkim.

ἀναγκαῖος [8]: Wran. *potrēbnyjъ* – Mat. *trēbъ*, compar. *trēb(l)-bъ* (10,24). Wran. **и потрѣбныѣ же и дрѣгыѣ**; mac.: *u ūpūīatūelūiūe bliski*. – Mat.: **и трѣбѣше ꙗкоу дроугы**; serb.: *u љubazne ūpūīatūelje*. □ Sl.j.stsl. (III 217–218, IV 511). Formacja starsza, znana też z redakcji macedońskiej (Strum. 56–57), usunięta została z Wran.

ἀναστατώω [3]: Wran.: *razvratiti* – Mat. *razvŕštati* (17,6). Wran.: **ѣко развратѣше вселенѣа**; mac.: *deka onie ūūō ja ūobūnile vselena-ūiā*. – Mat.: **ѣко развѣщавшен въселенюю**; serb.: *ovi ūūō zamūūi-ūe vasiōni svijeūi*. □ Sl.j.stsl. III 558, 562–563.

ἐμφανής, -ές [2], ἐμφανῆ γενέσθαι: Wran. *javē byti* – Mat. *javiti se* (10,40). Wran.: **дасть емѣ не ꙗвѣ быти всѣмъ лю^дмъ**; mac.: *Mu dađe da ce ūōjavuva, no ne na sioūi narod*. – Mat.: **да^с ꙗкоу ꙗвити се не всѣмъ людемъ**; serb.: *dađe mu da ce ūōkaže, ne svemu narodu*. □ Sl.j.stsl. I 5–7, 11–12.

Θεσσαλονίκη [5]: Wran. *Tesalonikъ* – Mat. *Solunъ* (17,1). Wran.: **придетѣ въ Тесалоникъ**; mac.: *dojdoā vo Solun*. – Mat.: **придетѣ въ Солунъ**; serb.: *doħoše u Solun*. □ Sl.j.stsl. IV 138, 1036.

μεταπέμπομαι [9], pass. μεταπεμφθεῖς [variant +] ὑφ' ὑμῶν: Wran. *pri-zvnanъ* – Mat. *zvnanъ* (10,29). Wran.: **призванъ приидохъ**; mac.: *bidējki ūōkaneūi, dojdov*. – Mat.: **придохъ званъ вами**; serb.: *doħox ūōzvan*. □ Sl.j.stsl. I 683; III 270–271.

ὀκνέω [1]: Wran.: *lēniti se* – Mat.: *oblēniti se* (9,38). Wran.: **да не лѣнитъ сѣ прити къ нимъ**; mac.: *da dojde do niv ūūō ūōbrъy*. – Mat.: **да не ѡб(л).....** [karta uszkodzona]; serb.: *da ne ūōzjali ūpūyda doħi do њих*. □ Sl.j.stsl. II 151, 479.

ὀχλοποιέω [1]: Wran. zniekształca zdanie (17,5): *καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων ἄνδρας τινὰς πονηροὺς καὶ οχλοποιήσαντες ἐθορύβουν τὴν πόλιν*:

и поемше тръжники мжжа злы и народы • и створише мльвж по градѹ; мас.: *зедоа некои лоши луѓе се собраа во ѓруѣи и ѓо разбунѣуваа ѓрадоѣи*. – Mat. *narodъ sъtvoritĭ* – и народъ створише мльвла-ахоу по граду; serb.: и сабравши чету, узбунише по граду. □ Sl.j.stsl. II 310 notuje przekład analityczny. JagAp. II 17. Zob. теж ѓоουβέω w punkcie I Ва.

παροικία [2], ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν γῆ: Wran. *prišъstvije vъ zeml'q* – Mat. *vъniti vъ zeml'q* (13,17). Wran.: и лю^А възне^С въ пришьствене въ зема; мас. и ѓо ѣодиѓна овој народ коѓа ѣѣе ѣребиваа во земѣѣи. – Mat.: и люди възнесе вьниты въ зем^Аю; serb.: и ѣодиже народ кад бијаху дошьаци у земљи. □ Sl.j.stsl. I 307, 670–671; III 329. Strum. 76–77.

прѣспεινος [1]: Wran. *priaľъцьнъ* – Mat. *priľaцьнъ* (10,10). Wran.: и высть прил'чь; мас.: и бидејќи беше оѓладнел. – Mat.: [...]иладчьнъ [karta uszkodzona]; serb.: и оѓладње. □ Sl.j.stsl. III 255. Wran. ma postać starszą.

тетра́διον [1]: Wran. *četvorodьnevънъ* Mat. *četrědьnevънъ* (12,4). Wran.: вьдавъ четыремъ и четвород'невномъ вонномъ стрѣщи; мас.: и ѓо ѣредаде на чейѣири чейѣворки војници да ѓо ѣзаѣѣи. – Mat. вьдавъ четыремъ четвр'д'невномъ вонномъ стрѣщи; serb.: ѣредаде ѓа чейѣворици чейѣврѣѣника војничкијех да ѓа чувају. □ Sl.j.stsl. IV 857 notuje tylko dwie postaci: *četrě-* i *četvero-*.

тетра́πους, -ποδος [3]: Wran. *četvoronogъ(ь)* – Mat. *četrěnogъ(ь)*. (10,12). Wran.: встѣ четвороногага земляна; мас.: сѣѣе чейѣвороножни жи-воѣѣи. – Mat.: [...] (т)врѣногага зе[...] (karta uszkodzona); serb.: сва чейѣвороножна на земљи. 11,6: Wran.: видѣхъ четворонога; мас.: видов чейѣвороножни земни живоѣѣи. – Mat.: видѣхъ четврѣнога землянне; serb.: видјех чейѣвороножна земаљска. □ Sl.j.stsl. IV 857; *četvoro-* tylko z *Apostola Slepcańskiego*.

В.

Wyrazy w apostołe-aprakosie krótkim niewystępujące.

Βλάστος 'imię urzędnika Heroda Agryppy' [1]: Wran. *sluga* – Mat. *Vlastъ* (12,20). Wran.: ѓмѣнвше слѣгж ввовчнл цѣрѣ; мас.: оѣѣкако ѓо ѣри-добѣѣа на своја сѣѣрана Власѣѣа, царевѣоѣѣи собар. – Mat.: оу-мольше Власть постельцака цѣрева; serb.: узевши на своју руку Власѣѣа, ѣосѣѣельника царева. □ Sl.j.stsl. I 199, IV 115–116. Zastąpienie imienia własnego przez apelatyw tłumaczy się pewnie tym, że kopista Wran. sko-

jarzył zapis z jerem przednim **власть** jako ‘władza’ i wedle własnej interpretacji tekstu wprowadził tu apelatyw ‘sluga’.

εἰδωλόθυτον [9]: Wran. *kumiri trěbъ neprjazninyxъ* – Mat. *trěby neprjazninyjuje* (15,29). Wran.: **вгрѣвати са ѿ кѣмирь трѣвъ неприазниныхъ**; mac.: *da se vozdržujuvati od ūrinesuvanĕ žrjivĕ na idoli*. – Mat.: **вгрѣвати се ѿ трѣвъ неприазниныхъ**; serb.: *da se čuvati od ūrioloza idolokijeh*. □ Sl.j.stsl. II 82, 392; IV 507–508. Kopista macedoński dodał, pewnie wobec tego, że prsl. *trěba* mogła, jak pokazuje Sl.j.stsl. IV 508, dotyczyć także chrześcijańskiej ofiary eucharystycznej, związany niewątpliwie z ofiarą pogańską protobułgaryzm *kumirъ*.

κοιτών [1], ὁ ἐπὶ τοῦ κοιτώνοϛ: Wran. *obovъčii* – Mat. *postelъstakъ* (12,20).

Wran.: **ѡмнвше слѣгж вбовчиа цѣрѣ**; mac. *царевуоѿ собар*. – Mat.: **оумольше власть постельцака цѣрева**; serb.: *ѡсѡиельника царева*. (Zob. cytaty mac. i serb. pod Βλάστοϛ). □ Obu wyrazów nie notuje Sl.j.stsl. JagAp. II 36, Indeks 197.

ὁμοθυμαδόν adv. [11]: Wran. *inodušĕno* – Mat. *jedinodušĕno* (12,20). Wran.:

инодѣшно же придошж къ немѣ; mac. *dojdoa ūri nezo ednodušini*. – Mat.: **ѣдинодѣшно же придоу к нему**; serb.: *jednodušino dohoše k њemu*. □ Sl.j.stsl. I 771–772, IV 971.

Podsumowanie.

Ogółem różnice leksykalne wystąpiły przy przekładzie 56 wyrazów greckich, tworząc 57 par ekwiwalentnych. Przedstawiona powyżej ich klasyfikacja umożliwia dalszą analizę podjętą z punktu widzenia techniki przekładu. Dla analizy czysto slawistycznej przydatny jest układ alfabetyczny słowiańskich par ekwiwalentnych. Przytaczam je z wysunięciem na pierwsze miejsce wariantu *Apostola z Wranesznicy*. Po sygnaturze podaję odsyłacz do grupy układu poprzedniego. Druk tłusty pełni tę samą funkcję.

Arxĭsunagogъ – *starějъšĭna sѣbora* 13,15 (I Bb).

Вогъ – *Gospodъ* 13,2 (I A).

Četvorodъnevъnъ – *četrědъnevъnъ* 12,4 (II A); **četvoronogъ** – *četrěnogъ* 10,12 (II A); **četvorovlastъnikъ** – *četrětovlastъcъ* 13,1 (I Ba); **čisti kъnigy** – *iskati kъnigy* 17,11 (I Bb); **čъstivъ** – *čъstъnъ* 13,43 (I A).

Glagolati – *naučiti* 10,32 (I Bb).

Inodušĕno – *jedinodušĕno* 12,20 (II B); *ispovędati* – *sъkazati* 12,14 (I Ba).

Javę byti – *javiti sę* 10,40 (II A); *języci* – *učenici* 14,2 (I Bb).

Krajb – *ogъbъ* 11,5 (I Bb); *kumiri trěbъ* – *trěby* 15,29 (II B).

Lěniti sę – *oblěniti sę* 9,38 (II A).

Mlъva – *mlъviti* 17,5 (I Ba); *mōži* – *ludije* 10,21 (I Bb).

Nazarejъ – *otъ Nazaretha* 10,38 (I Ba); *nemaľъ* – *velikъ* 12,18 (I A); *nepravъda* – *ľstъ* 13,10 (I Ba); *nъ tьkъto* – *tъčiję* 11,19 (I Bb).

***Obovъčii* – *postelъštakъ* 12,20 (II B); *opravъdati sę* – *opravъditi sę* 13,38. 39 (I A); *ostavlenije grěχomъ* – *otъdanije grěχomъ* 10,43 (I Bb); *otъděliti* – *otъlōčiti* 13,2 (I Ba); ***otъvesti*, -*vezę* sę** – *prěiti* 13,14 (I Ba).**

Pojęti narodъ – *narodъ sъtvoriti* 17,5 (II A); *potrěbъnъ* – *trěbъ*, compar. *trěb(l)-ъš-* 10,24 (II A); *prěbyti* – *prěbyvati* 13,43 (I A); *prěiti* – *priiti* 13,14 (I Ba); ***prilačъnъ* – *prilačъnъ*** 10,10 (II A); *prišъstvije* – *vъniti* 13,17 (II A); *prizъvati* – *posъlati* 10,33 (I Ba); *prizъvanъ* – *zъvanъ* 10,29 (II A); ***promykati sę*** – *propovędati sę* 13,49 (I Ba); *propovędajemъ* – *počitajemъ* 15,21 (I Ba).

Razumъnovati* – *razъnovati 15,24 (I Ba); *razumъnъ* – *razumivъ* 13,7 (I Bb); *razvratiti* – ***razvęštati*** 17,6 (II A); *rekomъ* – *naricajemъ* 12,25 (I A).

Sluga – *Vlastъ* (nom. propr.) 12,20 (II B); *sъnъmište* – *sъborište* 13,5. 14; 14,1 (I Bb); *sъnъmъ* – *sъborę* 13,43 (I Bb); *sъvdětelъstvovanъ* – *sъvdomъ* 10,22 (I A).

Tesalonikъ – *Solunъ* 17,1 (II A); *tręceję* – ***trętijeję*** 10,16; 11,10 (I Bb); *tьkъto* zob. *nъ tьkъto*.

Utěšati – *utěšiti* 15,32 (I A).

Velikъ – *velijъ* 11,5 (I A); *vesti*, -*zę* sę – *vesti*, -*dę* 17,15 (I Ba); *vľěšti* – *vlačiti* 17,6 (I A); *vъsěkъ* – *vъsъ* 10,43 (I A); *vъdati* – *vъzdati* 15,30 (I A); *vъniti* – *priiti* 12,12 (I Ba); *vъzbraniiti* – *vъzbraňati* 11,17 (I A); *vъzmošti* – *mošti* 13,38 (I A).

Zavistъ – *zavida* 13,45 (I Bb).

Žiznъ věčъna – *životъ* 11,18 (I A).

W większości wypadków pary ekwiwalentne (nie zawsze w pełni synonimiczne) tworzą wyrazy powszechnie w tekstach cyrylometodejskich występujące. Wprowadzali je kolejni kopiści, powodując tym samym pewne zmiany stylu, nacechowania a nawet interpretacji tekstu. Wyrazy te tworzą kilka grup formalnych. Często są to tylko różne formacje słowotwórcze derywowane od tego samego podstawowego rdzenia. I tak mamy grupę czasowników różniących się tylko prefiksem: *lěniti sę* – *oblěniti sę*; *prěiti* – *priiti*; *prizъvati* – *zъvati*; *vъdati* – *vъzdati*; *vъniti* – *priiti*; *vъzmošti* – *mošti* albo tylko sufiksem: *opravъdati sę* – *opravъditi sę*; *prěbyti* – *prěbyvati*; *utěšati* – *utěšiti*; *vľěšti* – *vlačiti*; *vъzbraniiti* – *vъzbraňati*. Tu można też zaliczyć pary *rekomъ* – *naricajemъ* i *javě byti* – *javiti sę*. Mniej liczne są tego typu formacje imienne. Należą tu rzeczowniki *zavistъ* – *zavida* i *žiznъ* – *životъ*; przymiotniki o różnych sufiksach *čъstivъ* – *čъstъnъ*; *razumъnъ* – *razumivъ*; *velikъ* – *velijъ* lub prefiksie: *potrěbъnъ* – *trěbъ* z kompa-

ratiwem *trěbľěš-*, a także *inodušňo – jedinodušňo*, wreszcie *тѣкѣмо – тѣѣјо* i *вѣсѣкѣ – вѣсѣ*.

Do par w pełni synonimicznych zaliczyć można *krajb – o.gľbľ; nepravľda – ľstb; ostavľenije grěľomľ – oľđanije grěľomľ; oľđěliti – oľbľo.čiti; sľnľmište – sľborište; sľnľmľ – sľborb*, analityczną kalkę *arľisľnagogb – starějľđina sľbora* i oczywiście nazwę miejscową *Tesalonikľ – Solunb*.

Osobną grupę stanowią pary ekwiwalentne, nie w pełni synonimiczne, świadczące o różnej interpretacji tekstu przez kolejnych kopistów (przy założeniu, że prototyp przekładu był jeden). Zwracałem na to uwagę w podstawowej części materiałowej tych rozważań. Zaliczam tu pary: *Bogb – Gospodb; čisti kňigy – iskati kňigy; glagolati – naučiti; isprovědati – sľkazati; języci – učenici; kumiri trěbľ – trěby; mľva – mľviti; mōži – ľudije; Nazarejb – oľ Nazaretha; nemalľ – velikľ; pojęti narodľ – sľtvoriti narodľ; prišľstvije – vňiiti; prizľvati – posľlati; propovědajemľ – počitajemľ; sľvěđetelľstvovanľ – sľvěđomľ; vesti, -zōsę – vesti, -đo*. Tu włączam też *sluga – nom. propr. Vlastľ*.

Na szczególną uwagę zasługuje dziesięć par ekwiwalentnych, w których przynajmniej jeden człon zawiera wyraz znany wyłącznie z przekładu *Apostola*. Wyróżnić tu można trzy podgrupy. Pierwszą tworzą wyrazy znane z różnych jego odpisów, a więc, można by rzec, hapakslegomena gatunku. Dwie dalsze to rzeczywiste hapakslegomena, zarówno *Apostola z Wraneznicy*, jak i *Apostola Maticy Serbskiej*.

A. Hapakslegomena gatunku.

Stosunkowo niewiele uwag nastęrcza formacja *promykatı sę* (13,49) znana jeszcze tylko z XII-wiecznego *Apostola Krystynopolskiego*²⁸ redakcji ruskiej, zawierającego, podobnie jak *Wran. pelen tekst Dziejów i Listów Apostolskich*. Jest to bowiem typowa dla języka tekstów najstarszych para aspektowa (por. np. *izđľľňoti – izđyľati; potľknŏti – potykatı; usňňoti – usypati; usňľňoti – usyľati* [Sl.j.stsl. I 743; III 219–220, IV 698–700]) znanego już z *Kodeksu Assemaniego* (Sl.j.stsl. III 359), użytego w tym samym znaczeniu, czasownika *promľknŏti sę* (**И промьче сѧ слово се въ нюденѣхъ и до сего дьне Mt. 28,15**). Tak więc wątpliwości Jagicia, czy *promykatı sę* mogło się znaleźć w przekładzie pierwotnym²⁹, wydają się nieuzasadnione.

²⁸ Ae. Kaľuźniacki, *Actus epistolaeque apostolorum palaeoslovenice ad fidem codicis Christinopolitani saeculo XII° scripti*, Vindobonae 1896. Skrót *Christ*.

²⁹ „In der Bedeutung διεφέρετο ὁ λόγος (act. 13,49) gehen die Texte der slawischen Übersetzung auseinander: mat. und karp. **проповѣдаше се** [w tekście **сѧ – L.M.] слово**, originell in christ. **про.мь.каше сѧ**, es ist nur sehr fraglich, ob das in der ältesten Übersetzung so war.” JagAp. II 123.

Występowanie niewątpliwie prasłowiańskiej formacji **otъ-vez-ti* wyłącznie w różnych odpisach *Apostola* (np. macedońskim Wran. i Strum., bułgarskim Ochr.³⁰, serbskim Šiš. i ruskim Christ., zob. Sl.j.stsl. II 591) może być czystym przypadkiem. Natomiast ma zapewne rację Jagić (JagEnt. 418), gdy sądzi, że formacja zwrotna w znaczeniu ‘przejsć, przejechać’ jest wtórna. Typowym odpowiednikiem gr. διέρχομαι, jeżeli nie ma podanego środka transportu, a tak jest w zdaniu 13,14, jest formacja czynna, np. *prěiti*. Tak jest w Mat. i w wielu innych tekstach.³¹ Zwrotne *otъvezpsę* jest, być może, formalnym naśladownictwem greckiego verbum deponens. Ale nie można wykluczyć i innej interpretacji. Otóż pozostałe przykłady użycia tej formacji, przytoczone przez Sl.j.stsl., dotyczą płynięcia statkiem. I takie było zapewne jej podstawowe znaczenie. Tłumacz, a może tylko późniejszy rewizor przekładu, mógł sobie wyobrazić, że cała pierwsza podróż apostolska św. Pawła, nie tylko szczegółowo w rozdz. 13 opisany etap morski od Antiochii Syryjskiej do Perge, ale i wspomniany jednym zdaniem etap lądowy od Perge do Antiochii Pizydyjskiej odbył się morzem, i także tu wprowadził wyraz związany ze statkiem i morską podróżą.

Formacja *prialčьnъ* || *prilačьnъ* znana jest z kilku odpisów *Apostola* (Sl.j.stsl. III 255), ale wyłącznie z tego jednego zdania (10,10). M. Brodowska-Honowska wymienia tylko *priskrčьnъ* i *pristrašьnъ*, a z innego kręgu semantycznego *pripotьnъ*³². Kilka przykładów dorzuca *Slovník jazyka staroslověnského* (*prialčьnъ*, *primirьnъ*, *pridivьnъ* [tu redaktorzy podejrzewają, że *pri-* to błąd zam. *prě-*] z jednej strony i *pristranьnъ* z drugiej), więcej słownik Miklosicha (np. *pribědьnъ*, *prigladьnъ*, *pribradьnъ*, *privinьnъ* – *prigorьnъ*, *prigrobьnъ*, *prizemьnъ*), co pokazuje, że formacja ta staje się z biegiem czasu co raz bardziej żywotna. Jej geneza wyjaśniana jest dwojako. H. Brodowska-Honowska dopatruje się tu tzw. stopniowania bezwzględego, tzn. że prefiks *pri-* wyraża tu stopień natężenia cechy. Byłyby to więc formacje prefiksalne od *alčьnъ* i *strašьnъ*, tj. **pri-alčьnъ* i **pri-strašьnъ* (s. 224). Trafniejsza jest interpretacja Kopečnego, który tę funkcję widzi tylko w formacjach typu *prigluχъ*, *priblědъ*, *priběľъ*, zaś formacje typu „*prialčьnъ*, *pristrašьnъ* trzeba chápat jako »ten, kdo je při hladě; ten, při němž je strach / z něhož jde strach«³³. Byłyby to model odrzeczownikowy: **pri-straχьnъ*, co zmusza do ustalenia podstawy rzeczownikowej przymiotnika *prialčьnъ*. Sl.j.stsl. I 28 notuje dwa hapakslegomena: *alčьca*

³⁰ С. М. Кульбакин, *Охридская рукопись апостола конца XII века*, [w:] Български старини 3, София 1907.

³¹ Zob. np. Mar. 566; Sl.j.stsl. III 443–444; JagAp. II 101–102. Także w tekstach młodszych, zob. F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Emendatum auctum*, Vindobonae 1862–1865, s. 731.

³² M. Brodowska-Honowska, *op. cit.*, s. 95, 98, 220, 224.

³³ F. Kopečný, *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena*, I. Předložky • koncové partikule, Praha 1973, s. 214.

f. i *albčb*, -a m., ale nie wiemy, czy to są formacje pierwotne. E. Havlová i Ž. Šarapatková, autorki hasła *lakati* w wydawanym obecnie słowniku etymologicznym języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, podejrzewają, zestawiając z litewskim *al̄kis* masc. ‘głód’, że pierwotna jest formacja męska *-i-tematowa.³⁴ Ale bałtologdy rekonstruują też postać *-o- (mniej prawdopodobne *-u-): „*alka- (ar *alku-)” tematową.³⁵ A gdyby przyjąć hipotezę, która mi się w tym momencie nasuwa, że stprus. nazwa ‘świętego gaju; miejsca pogańskiego kultu’ *alka, wywodzona przez Mažiulis z bałt.-słow. *alka-, powstała nie od podobnego rdzenia *olk- ‘zgięcie, przegub, zaokrąglenie’,³⁶ lecz *olk- ‘głód’,³⁷ wówczas można by rekonstruować prsł. rzeczownik *olk-o- ‘głód’ jako podstawę, zapewne bardzo dawnej, wczesnoprastowiańskiej formacji *pri-olk- ĩn- ≥ pri-albč-bn-ǝ || pri-lač-bn-ǝ. [Zob. uwagę 37¹ w **Post scriptum**.]

Ostatnim należącym tu wyrazem jest czasownik *razvēštati*, znany z kilku odpisów *Apostola*, derywowany od rzeczownika *razvētǝ*, znanego z jednego tylko zapisu w Christ., podobnie jak z jednego zapisu w Siš. i Slepč. znany jest czasownik *razvēštavati*. Jest to typowa formacja słowotwórcza, jak świadczy poniższe zestawienie formacji analogicznych wynotowanych przez Sl.j.stsl.:

<i>větǝ</i>	—	<i>věštati</i>	—	<i>věštavati</i>	(Sl.j.stl. I 382–383);
<i>izvētǝ</i>	—	<i>izvēštati</i>	—	<i>izvēštavati</i>	(Sl.j.stsl. I 733–734);
<i>otǝvētǝ</i>	—	<i>otǝvēštati</i>	—	<i>otǝvēštavati</i>	(Sl.j.stsl. II 594–596);
<i>privětǝ</i>	—	-----	—	-----	(Sl.j.stsl. III 264);
		<i>privěštati</i>	—	<i>privěštavati</i>	(Mikl. 663);

³⁴ *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, z. 7, Praha 1997, s. 399–400.

³⁵ V. Mažiulis, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, Vilnius 1988, t. I, s. 66–67.

³⁶ V. Mažiulis, *op. cit.*, I 68; В. Н. Топоров, *Прусский язык*, Словарь А–Д, Москва 1975, s. 72–76.

³⁷ Jak wyglądały starobałtyckie „święte gaje” dokładnie nie wiemy. Mało prawdopodobne, by lokowane były przede wszystkim w zaokrągleniach terenu. Raczej, podobnie jak prastowiańskie *trėby*, na miejscach niepłodnych, nieurodzajnych, pustych leśnych polanach lub wzgórzach-kurhanach. Takie miejsca często oznaczane są wyrazami o podstawowym semie ‘głód’. Nazwy takiej genezy odnosić się mogą i do obiektów zamieszkałych (np. *Głodowo*, *Głodówko*) i terenowych (np. *Głodnica* ‘pole jałowe’, *Głodne Jezioro* ‘ubogie w ryby’ itp.) Przykłady te zaczerpnięte są z pracy: J. Treder, *Toponimia powiatu wejherowskiego*, Gdańsk 1997, s. 40, 129, ale występują w różnych rejonach, także na pograniczu językowym słowiańsko-bałtyckim, zob. np. K. Szcześniak, *Teka Toruńska Marcina Giersza*, Gdańsk 1994, s. 222, 248 i inne. Nie miały ich rejestr zawiera *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. II, Warszawa 1881, reprint Warszawa 1986, s. 602–603. Taką genezę mają być może nazwy utworzone od rdzenia *olk- typu *Olk*, *Olka*, *Olkienia*, *Olkinie*, *Olkiniki*||*Alkiniki* itp. z terenu Wileńszczyzny, zgromadzone w tymże słowniku, t. VII, s. 484–485. Zagadnienia te leżą jednak w kompetencji onomastów-bałtologów, którym tę sugestię dedykuję.

<i>razvěť</i>	—	<i>razvěštati</i>	—	<i>razvěštavati</i>	(Sl.j.stsl. III 562–563);
<i>sъvětъ</i>	—	<i>sъvēštati</i>	—	<i>sъvēštavati</i>	(Sl.j.stl. IV 243–247);
<i>uvětъ</i>	—	<i>uvěštati</i>	—	<i>uvěštavati</i>	(Sl.j.stsl. IV 593–594);
<i>zavětъ</i>	—	<i>zavěštati</i>	—	<i>zavěštavati</i>	(Sl.j.stsl. I 631–633).

Jak pokazuje zestawienie, w którym wyrazy znane tylko z *Apostola*, wytuściłem, omawiana formacja słowotwórcza jest dla języka staro-cerkiewno-słowiańskiego typowa, mogłaby się pojawić w dowolnym tekście. To, co jest charakterystyczne dla języka *Apostola*, to jedynie formacja z przedrostkiem *raz-* dla podstawy słowotwórczej, tj. rzeczownika *razvěť*, i w konsekwencji dla pochodnych czasowników.³⁸

Zwartą grupę stanowią trzy złożenia z pierwszym członem *čtvoro-*, mianowicie *čtvoronogъ*, *čtvorodъnevъnъ*, i *čtvorovlastъnikъ*, utworzone według cyrylometodejskiego typu złożzeń z morfemem łącznikowym (spójka) *-o-*, różnego od bezspójkowych złożzeń prasłowiańskich, zachowanych w Mat.: **čtver-nogъ* ≥ scs. *čtvrvrēnogъ* (10,12) i **čtver-dъnevъnъ* ≥ scs. *čtvrēdъnevъnъ* (12,4).³⁹ Formacja pierwsza (*čtvoronogъ*) znana jest jeszcze z *Apostola Slepcańskiego* redakcji bułgarskiej, dwie dalsze to osobliwość wyłącznie Wran. (Sl.j.stsl. IV 857). Etymolodzy uważają obie postaci (*čtverъ* i *čtvorъ*) za prasłowiańskie, nic nie mówią jednak o ich zasięgu geograficznym.⁴⁰ Ponieważ jednak postać podstawowa *čtvoro* znana jest tylko z *Kodeksu Supraskiego*, wiążanego z tzw. szkołą prestawską⁴¹, wnosić można, że na terenie południowosłowiańskim była to cecha regionu bułgarsko-macedońskiego.

B. Napakslegomena *Apostola* z *Wranesznicy*.

Tu wrócić trzeba do przytoczonych wyżej dwóch formacji złożonych z członem *čtvoro-*, mianowicie *čtvorodъnevъnъ* i *čtvorovlastъnikъ* (13,1). Pierwsza, to lokalna postać formacji w tekstach staro-cerkiewno-słowiańskich

³⁸ O funkcji przedrostka *raz-* zob. F. Kopečný, *op. cit.*, s. 147–149. P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III, Zagreb 1973, s. 114.

³⁹ O scs. złożeniach zob. L. Moszyński, *Rzeczowniki złożone Synajskiego Pateryka na tle złożzeń kanonu staro-cerkiewno-słowiańskiego*, Slovo 24, Zagreb 1974, s. 109–124; tenże, *Prsl. *želēznъ* → **želēzo*, *Prace Filologiczne XXXIII*, Warszawa 1986, s. 291–298.

⁴⁰ Np. *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, z. 2, Praha 1990, s. 104–105; *Slovník praslověnski*, red. F. Sławski, t. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 181; *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, red. O. H. Трубочев, вып. 4. Москва 1977, s. 93–94.

⁴¹ Sl.j.stsl. IV 858. Zob. np. Д. Иванова-Мирчева, *Супрасълският сборник и старобългарските преводачески школи*, [w:] Проучвания върху Супрасълския сборник, старобългарски паметник от X век, София 1980, s. 80–86.

występującej z pierwszym członem *četrě-* (jak np. w Mat.) lub *četvero-*, druga znana jest już z najstarszych głągolskich tekstów ewangelijnych tylko z pierwszym członem *četrěto-* (Sl.j.stsl. IV 858–859) zarówno w postaci sufiksальной *četrětovlastnikъ* jak i *četrětovlastьь* (tak jest w Mat.). Struktura ta odpowiadała ówczesnym palestyńskim realiom. Tetrarcha był bowiem narzuconym przez Rzymian władcą podzielonej przez nich na cztery obszary administracyjne Palestyny. Arcybiskup Metody, tłumacz tetraewangelium (wersety, w których występuje grecki wyraz τετραάρχης [Mt. 14,1; Łk. 3,19; 9,7] nie wchodziły w skład aprakosu krótkiego), znał te realia i kalkując greckie złożenie wprowadził do pierwszego członu liczebnik ułamkowy o znaczeniu ‘jedna czwarta’. Mnich z Wranesznicy mógł tego nie rozumieć i zastąpił liczebnik ułamkowy zbiorowym.

Razumьnovati Wran. a *razьnovati* Mat. (15,24), nie notowane przez Sl.j.stsl., trudne jest do wyjaśnienia. Jagić (Ap. III 23) przypuszczał, powołując się na *Apostol Krystynopolski*⁴², że w pierwotnym przekładzie gr. διεστειλάμεθα przełożone zostało przez scs. *razьnoglagolati*, co potwierdza Sl.j.stsl. III 599, tłumacząc ten wyraz jako ‘poručiti jinak, odlišně; приказать иначе; anders, verschieden befehlen’. Jest to zapis jedyny. Jagić przypuszcza, że pisarz Mat. przekształcił ten wyraz w *razьnovati*, zaś pisarz *Apostola Karpińskiego* w *razumьno glagolati*. Czasownik *razьnovati* notuje Miklosich (782) z *Pandektów Antiocha* jako odpowiednik greckiego διακρίνειν, łac. *discernere*, ale bez podania cytatu, który według wydania J. Popovskiego brzmi: **ДА НИ СЪКДИННѢХЪ РАЗИМАТИ ЛѢПО КЕСТЬ • НИ РАЗНОВАНИИХЪ СЪЛИВАТИ.** (1:3:3–4)⁴³. Popovski datuje przekład *Pandektów* na I poł. X w. (przed r. 950) i sądzi, że oryginał pisany był głągolicą, najprawdopodobniej w Macedonii. Najstarszy znany rękopis pochodzi z w. XI.⁴⁴ Innym jeszcze wykojeniem jest występujące w Wran. *razumьnovati*. B. Koneski (Wran. s. 55) wynotował z rękopisu Hvala jeszcze jeden wariant: Wran. **РАЗЪМНОВАХОМЪ** – Hval **РАЗАНЬСТВОВАХОМЪ**. Hasło to notuje też Sl.j.stsl., ale dokumentuje innymi cytatami (III 600), też Miklosich 782.

Osobliwym wyrazem jest *obovъcii* (12,20). Jego odpowiednikiem w Mat. jest *postelъštakъ*. W oryginale greckim jest tu nazwa urzędu, jaki piastował Βλάστος ‘cubicularius regis Herodis Agrippae’, jak go określił Sl.j.stsl. I 199.

⁴² Ae. Kałużniacki, *Actus epistolaeque apostolorum palaeoslovenice ad fidem codicis Christinopolitani saeculo XII° scripti*, Vindobonae 1896. Rękopis redakcji ruskiej, zawiera, podobnie jak Wran. i Mat., pełen tekst *Dziejów* i *Listów Apostolskich*.

⁴³ J. Popovski, *The Pandects of Antiochus. Slavic Text in Transcription*, **ПОЛАТА КЪНИГОПИСЬНАЯ**, Amsterdam, Nr 23–24, January 1989, s. 9; *Incipitariusum, Name Index, Forms Index*, Nr 31–32, December 1999, s. 182.

⁴⁴ J. Popovski, *op. cit.*, Polata Nr 23–24, s. II; tenże, *Die Pandekten des Antiochus Monachus. Slavische Übersetzung und Überlieferung*, Amsterdam-Nijmegen 1989, s. 38–42.

Według polskiego słownika biblijnego był to ‘podkomorzy króla Heroda’⁴⁵, zaś polski *podkomorzy* to był ‘urzędnik dworski zarządzający majątkiem i dochodami panującego’⁴⁶. W oryginale greckim urząd ten wyrażony jest analitycznie: ὁ ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος, tłumaczone przez słowniki *Nowego Testamentu* następująco: ‘nadzorujący sypialnię, pokojowiec’ (R. Popowski, 342), ‘d. Kammerherr’ (W. Bauer, 270) ‘der Aufseher des Schlafgemachs des Königs, d. i. der Kammerherr, Oberkämmerer’ (S. Ch. Schirlitz⁴⁷, 234). W Wulgacie *qui erat super cubiculum regis*. Tak więc funkcja Blasta nie budzi wątpliwości. Dobrze oddaje ją w Mat., z innych tekstów nieznany, rzeczownik *postelʹštakъ*. Podstawę tej formacji stanowił derywowany od rzeczownika *постѣла* przymiotnik **postelʹskъ*, nienotowany przez Sl.j.stsl., przytoczony jednak przez Skoka (*posteljski*, III 15) poszerzony o sufiks –’akъ.⁴⁸ W innych odpisach *Apostola*, jak to zauważył Jagić (JagAp. II 36), występuje formacja *postelʹbnikъ*, w pełni uzasadniona, bowiem, jak stwierdza, „Die slawische Rechtsgeschichte kennt seit sehr alten Zeiten die Hofwürde ›postelʹnik‹.” Formacja *postelʹbnikъ*, notowana też przez Sl.j.stsl. (III 198), występuje i w przekładach późniejszych narodów o tradycji cyrylometodejskiej. Jest więc *постельникъ* w staroruskiej *Biblii* zarówno *Genadiusa*⁴⁹ jak i *Otsrogskiej*⁵⁰. Podobnie mamy *постельник* w przekładzie serbskim, *постелникъ* w bułgarskim⁵¹, *постельник* w rosyjskim i ukraińskim⁵², *пасьцельник* w białoruskim⁵³. Jedynie w macedońskim jest *собар*. Do tego znaczenia ‘urzędnik zajmujący się pokojem mieszkalnym’ nawiązują przekłady o tradycji zachodniej. W przekładach polskich poczynając od XVI wieku do dziś występuje tu wspomniany już *podkomorzy*⁵⁴. W czeskim i słowackim⁵⁵ *komorník* (wg Gebauera był

⁴⁵ *Praktyczny słownik biblijny*, Warszawa 1995, s. 113.

⁴⁶ *Słownik staropolski*, t. VI, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, s. 244. Podobnie określił jego funkcję *Słownik polszczyzny XVI wieku*: ‘zarządzający dworem władcy lub magnata’ (t. XXV, Warszawa 1997, s. 444).

⁴⁷ S. Ch. Schirlitz, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zum Neuen Testamente*, neu bearb. von Th. Eger, wyd. VI, Giessen 1908.

⁴⁸ Jest to model słowotwórczy rzadki (Skok I 18–19 przykładu tego typu nie podaje), ale spotykany, np. słoweńskie *potórski* – *potorščák* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*, t. III, Ljubljana 1979, s. 805).

⁴⁹ *Библия 1499 года и Библия в синодальном переводе*, т. 8, Москва 1992, s. 57.

⁵⁰ *Библия сирѣчь книги Ветхаго и Новаго Завета по ꙗзыку словенску*, [Ostrog], афпа [1581], reprint Москва-Ленинград 1988.

⁵¹ *Библия или Свещеното Писание на Стария и на Новия Заветъ*, Библейско Дружество 1994 [reprint bez podania danych o oryginale].

⁵² *Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета*, Брюссель 1973; *Святе Письмо Старого та Нового Завету*, United Bible Societies 1990.

⁵³ *Новы Завет, Псалтыр*, Мінск 1995.

⁵⁴ Przykładowo wspomnieć można tłumaczoną z łaciny renesansową *Biblię* Leopolda z roku 1561 (*Leopolda. Faksimile der Ausgabe Krakau 1561*, Paderborn-Mün-

to ‘sluha, komorní a jiny, Kammerdiener, Diener’)⁵⁶, a w staroczeskim przekładzie kralickim nawet *přední komorník*⁵⁷. *Komornik* jest też w przekładzie górnołużyckim⁵⁸ i chorwackim⁵⁹. Nieco inna formacja słowotwórcza w przekładzie dolnołużyckim – *komorar*⁶⁰. W przekładzie słoweńskim⁶¹ *dvorjan*. Podobnie interpretowany jest ten urząd w innych tłumaczeniach, np. w niemieckim⁶² jest to *der Kämmerer des Königs*, w angielskim⁶³ *a trusted personal servant of the king*. Na tym szerokim tle trudno zgodzić się z interpretacją J. Ruska, a jest to pierwsza i jedyna próba wyjaśnienia tego ciekawego wyrazu, że *обовъчїи* z *Apostoła z Wransznicy* to po prostu ‘szewc’.⁶⁴ Rusek widzi tu formację *obuvčii*, która została „utworzona od podstawy *obuv* ‘but’ za pomocą przyrostka protobułgarskiego *-čii*.” Ocena przyrostka nie budzi zastrzeżeń, ale myślę, że podstawa słowotwórcza jest nieco inna, zaś cytowany przez Ruska zapis z jednego późniejszego rękopisu *Apostoła* ze zbioru Hilferdinga (redakcji serbskiej z XIV w., nie uwzględnionego przez Sl.j.stsl.) – **и оумолше Властана обовучниа царева** jest, moim zdaniem, wtórną adideacją do nazwy obuwia, nie notowanej przez Sl.j.stsl., ale znanej z *Pandektów Antiocha*: **обовувъ** 9:4:9 (Mikl. 477; Polata 23–24, s. 20). Rdzenne *-u-* dowodzi, że jest to derywat wsteczny od czasownika **ob-ou₂-ti* ≥ *obuti* (praes. *obujō*, *-ješi*, part. praet. act. *obuvъš-*, part. praet. pass. *obuvenъ*) poszerzonego o przyrostek *-va-*, tj. *obuvati* (Mikl. 477; Sl.j.stsl. II 494 ma tylko *obuti*). W opinii paleoslawistów formant imiesłowu biernego *-venъ* jest wtórny. Tak sądził Vondrák, według którego imiesłów *obuvenъ* utworzony został na wzór typu *krъvenъ*⁶⁵. Leskien napisze jednoznacznie: „**кръвенъ (кръ-ти)**, nach

chen-Wien-Zürich 1988) i współczesną, tłumaczoną z greki, tzw. *Biblię Tysiąclecia* (*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Warszawa-Poznań 2000).

⁵⁵ *Bible. Pismo Svaté Starého a Nového Zákona*. Podle ekumenického vydání z r. 1985, Praha 1990; *Biblia. Pismo Sváté Starej a Novej Zmluvy*, Banská Bystrica 1991.

⁵⁶ J. Gebauer, *Slovník staročeský*, II, Praha 1970, reprint wydania praskiego z roku 1903, s. 89.

⁵⁷ *Bibli Svatá aneb všecká Svatá Písma starého i Nového Zákona*. Podle posledního vydaní kralického z roku 1613 (bez miejsca i roku wydania).

⁵⁸ *Swjate Pismo Noweho Zakonja*, Budyšin 1966.

⁵⁹ *Biblija, Stari i Novi Zavjet*, Zagreb 1993.

⁶⁰ H. Schuster-Šewc, *Das Neue Testament der niedersorbischen Krakauer (Berliner) Handschrift. Ein Sprachdenkmal des 17. Jahrhunderts*, Bautzen 1996.

⁶¹ *Sveto Pismo Stare in Nove Zaveze*, Ljubljana 1997.

⁶² *Die Bibel. Altes und Neues Testament. Einheitsübersetzung*, Freiburg-Basel-Wien 1980.

⁶³ *The Holy Bible. New International Version*, London-Sydney-Auckland-Toronto 1982.

⁶⁴ J. Rusek, *Dzieje nazw zawodów w językach słowiańskich*, Warszawa 1996, s. 107.

⁶⁵ W. Vondrák, *Altkirchenslavische Grammatik*, Berlin 1912, s. 516.

dieser Analogie auch **об-оувенъ** (zu **обоути**).⁶⁶ Diels zestawia obie formacje, ale typowy rozwój dostrzega tylko w typie *kryti* – *krъvenъ*⁶⁷. Vaillant dostrzega tylko dwie odmianki występujące po samogłoskach: **-кнъ** i **-венъ**⁶⁸. Także Kurz dostrzeże regularny rozwój w typach *otъkryti* – *otъkrъvenъ*, *šiti* – *šъvenъ*, *pluti* – *plovenъ*, ale „*obuti* má zčásti podle tohoto vzoru *obuvenъ*.”⁶⁹

Spółgłoska *v* pojawia się też w formacji imperfektywnej *obuvati*, podobnie jak w omówionej przez Trubaczowa analogicznej strukturze z przedrostkiem **jъz-*, tj. **jъzuti* – *jъzuvati*. Funkcję morfemu *-va-* omawia on wcześniej przy hasle *davati*. Dostrzeże w nim wpływ formy part. praet. act. *davъ*⁷⁰. Sugerowana przez Et.sl.j.stsl. (10,569) odmiana praesens typu **-o-* (**iz-ovetъ*) nie jest poparta jakimkolwiek zapisem (Sl.j.stsl. I 757–758).

Etymolodzy widzą w czasowniku *obuti* pie. rdzeń **eu*, || **ou*, o pierwotnym znaczeniu ‘navlékat, oblékat, být oblečen’⁷¹ ‘obleći’⁷², ‘надевать, быть одетым в’⁷³ niekoniecznie buty, o czym świadczą przytoczone przez wspomnianych etymologów użycia typu notowanych z różnych gwar ‘obléci (si) šaty’ (Et.sl.j.stsl.), *obuvati hlače* (Bezljaj), łużyckie ‘снимать [башмаки, чулки, штаны]’ (Trubaczow) a także zanotowane przez Gerowa⁷⁴ zwroty typu *обувамъ* || *надѣвамъ* || *обличамъ гаицы, потуры, беневреци*, jak również zakres znaczeniowy wiążanego z tym rdzeniem łacińskiego *induo*⁷⁵, m.in. ‘odziewać, ubie-

⁶⁶ A. Leskien, *Handbuch der altpulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Grammatik – Texte – Glossar*, Heidelberg 1922, s. 136.

⁶⁷ P. Diels, *Altkirchenslavische Grammatik*, I. Teil: *Grammatik*, Heidelberg 1932, s. 254–255.

⁶⁸ A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, I. *Grammaire*, Paris 1948, s. 236.

⁶⁹ J. Kurz, *Učebnice jazyka staroslověnského*, Praha 1969, s. 153.

⁷⁰ O. H. Трубачев, *op. cit.* 9 (1983), s. 87–88 oraz 4 (1977), s. 198: „Формант *-v-* идентичен *-v-* в прич. прош. **davъ*, **davъši*.” Natomiast F. Sławski, *Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego*, [w:] *Słownik prasłowiański 1*, 1974, s. 47 omawiając przyrostek *-ati* stwierdza tylko ogólnie, że „po pierwiastkach zakończonych na samogłoskę przyrostek ten przybiera niekiedy rozszerzenie *-v-*: *-vaje-* *-vati*” i ilustruje to czterema czasownikami. W trzech z nich doszukuje się podstawy w pie. oboczności rdzenia (*byvati* – *bheu-*, *davati* – *dō-u-* i *stavati* – *stā-u-*), czwartego (*čuvati*) nie wyjaśnia. Od hasła *čuvati* odsyła do tej uwagi (t. 2, s. 298).

⁷¹ *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, (skrót Et.sl.j.stsl.), 10 (Praha 2000), s. 569.

⁷² F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, II, Ljubljana 1982, s. 239; zob. też P. Skok, *op. cit.*, II 539–540.

⁷³ O. H. Трубачев, *op. cit.*, 9, 87.

⁷⁴ H. Геров, *Речник на българския есик*, III, Пловдив 1899, reprint София 1977, s. 315.

⁷⁵ Zob. A. Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1910, s. 263–264, 384, 830.

rać, nakładać, powlekać, okrywać, przystrajać⁷⁶, a nawet *vestis* ‘szata, ubranie’. Także litewskie *aūti* to nie tylko wkładać *batus* ‘buty’ ale też *kelnes* ‘spodnie’⁷⁷.

Poza tajemniczym *obovъčii* z *Apostoła z Wranszniczy* postać głosową **obov-* znamy tylko ze staropolszczyzny, w której notowany przez słowniki wyraz *obow*’ ll *obow* ma już wprawdzie wyspecjalizowane znaczenie ‘obuwie’, ale przytoczone przykłady pozwalają zrekonstruować kierunek zmian semantycznych: ‘odzież owijająca, okrywająca nogi’ → ‘obuwie wszelkiego rodzaju’. Wraz z leksykalizacją znaczenia czasownika *obuć*, *obuwać* jako ‘wkładać buty’ postać *obow* zaczyna w XVI wieku ustępować miejsca *obuwii* z rdzenną samogłoską *-u-*.⁷⁸

Postać *obov-* nie mogła powstać ani od czasownika *obuti*, ani od *obuvati*. Od tego ostatniego pochodzi derywat wsteczny *obuvъ*, już w nowym, wyspecjalizowanym znaczeniu. Postać *obov-* powstać mogła jedynie bezpośrednio z dyftongu przed samogłoskowym tematem rzeczownika, a więc zapewne było to **ob-ou-o-s* ≥ **obovъ* ‘ubranie, okrycie, powleczenie czegośkolwiek’, formacja analogiczna do **lou-o-s* ≥ **lovъ*⁷⁹, **kou-o-s* ≥ **kovъ* czy **rou-o-s* ≥ **rovъ*. Tylko takie **obovъ* (a może **obovъ* ≤ **ob-ou-i-s*) stanowić mogło podstawę nazwy królewskiego kamerdynera, którym w poczuciu kopisty *Apostoła z Wranszniczy* był *obovъčii*.

Nie mógł to być zwykły szewc. Relacja 12. rozdziału *Dziejów Apostolskich* jest jednoznaczna. Prześladowany chrześcijan Herod Agryppa⁸⁰ uwięził św. Piotra. Uwolniony w nocy w cudowny sposób przez anioła wyjeżdża z miasta. Rozgniewany król Herod zapowiada ukaranie mieszkańców Tyru i Sydonu. Udało im się pozyskać zaufanego królewskiego kamerdynera, który ułagodził gniew Heroda. Ten stosunek kamerdynera do króla podkreślił, dodając własny epitet *přední*, XVI-wieczny czeski tłumacz tzw. *Biblii Kralickiej*, ale najdobitniej wyraził to tłumacz angielski: *a trusted personal servant of the king*. Oczywiście nie wiemy, jakimi drogami biegła myśl XIII-wiecznego macedońskiego mnicha,

⁷⁶ M. Plezia, *Słownik łacińsko-polski*, III, Warszawa 1969, s. 124.

⁷⁷ V. Mažiulis, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, t. I, Vilnius 1988, s. 113.

⁷⁸ *Słownik staropolski*, t. V, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, s. 389–390; *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. XIX, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990, s. 301–302. Wśród przytoczonych tu łacińskich określeń wynotowanych ze słownika Knapskiego z r. 1621 jest i ogólne ‘tegmīna pedum’ i bardziej szczegółowe ‘talaria’, które z kolei Jan Mączyński wyjaśnia w swym słowniku jako *Co aż do kostki záchodzi*, a dotyczy to najprawdopodobniej szaty górnej, bo sąsiednie hasło: *Talaris tunica* wyjaśnia: *Aż do piąt záchodząca*. (I. Mączyński, *Lexicon Latino-Polonicum*, Regiomonti 1564, k. 439a, reprint R. Olesch, Köln-Wien 1973, s. 877).

⁷⁹ Zob. np. H. O. Трубачев, *op. cit.*, вып. 16 (1990), s. 111–113; *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, 7 (1997), s. 437–438.

⁸⁰ Zob. hasło *Herod Agryppa I* w *Encyklopedii katolickiej*, t. VI, Lublin 1993, s. 794.

przepisującego *Apostol z Wranesznicy*, ale nie wyobrażał sobie chyba, że tym sługą królewskim, przygotowującym królewskie łoże (bo przecież w kopiowanym tekście był niewątpliwie *postel'nikъ*) był rzemieślnik wyrabiający buty. Wprawdzie zastąpił imię Βλάστος \geq scs. *Vlastъ* przez apelatyw *sluga*, ale scs. *sluga* to nie był zwykły *rabъ*. Sl.j.stsl. ukazuje wyraźną różnicę rangi obu podwładnych. Niewolnikiem mógł być tylko *rabъ*; *sluga* mógł być zaufanym kamerdynerem władcy, chociaż w sytuacji pośredniej, tj. między tymi dwoma biegunami, możliwe jest wymienne użycie obu wyrazów (Sl.j.stsl. III 541–542; IV 115–116). *Obovъčii Vlastъ*, zaufany kamerdyner dbający o królewskie łoże, to niewątpliwie *sluga cěsařa*. Ta zmiana formalna nie zniekształca sensu relacji *Dziejów Apostolskich*.

C. Hapakslegomena Apostoła Maticy Serbskiej.

Jest ich niewiele. Według Sl.j.stsl. należy tu omówiony już czasownik *razъnovati*. Otwartym pozostaje pytanie, czy był to neologizm Mat., a pojawienie się go w *Pandektach Antiocha* jest późniejsze, czy rzadko używany czasownik o szerszym zasięgu. Niewątpliwym hapaksem jest omówiony wyżej *postel'ъstakъ*.

Trzecim należącym tu wyrazem jest adverbium *tretijejo*, zapisane dwukrotnie (10,16; 11,10), stojące w opozycji do użytego we Wran. typowego dla scs. przysłówka *treticejo*. Formacja ta, będąca zleksykalizowaną formą substantywizowanego żeńskiego narzędnika liczby pojedynczej liczebnika porządkowego *tretijъ*, *tretija*, *tretije* (Sl.j.stsl. IV 482–483), chociaż dotychczas niewyotowana (nie ma jej też w słowniku Miklosicha), nie jest niczym osobliwym, mieści się w systemie morfologicznym języka staro-cerkiewno-słowiańskiego.

*

Powyższe rozważania podsumować można krótko. Konieczne jest wzmożenie badań, przede wszystkim leksyki, różnych odpisów cyrylometodejskiego *Apostola*. Kryje się w nim zapewne jeszcze wiele nieznanych szczegółów.

*

Post scriptum. (Uwaga 37^a): Już po zakończeniu tego studium dotarł do mnie słownik języka cerkiewnosłowiańskiego redakcji macedońskiej (*Речник на црковнословенскиотѣ јазик од македонска редакција*, 4, **А** – ***АРГОВИНТИ**, Скопје 2001). Na str. 252 zamieszczone jest tam hasło **алкъ** 'постење; пост; fast', poparte jedynym znanym zapisem z *Triodu Bitolskiego* według wydania J. Zaimowa (J. Zaimov, *The Kičevo Triodium [Cod. Sofia, BAN, 38] also known as the Bitola Triodium, an Old Bulgarian Manuscript from the XI–XII Century*. Text in Transcription, [w:] *Polata knigopisnaja* Nr 10–11, Nijmegen, November 1984). Oto to zdanie: **алъжъ вздръжанне • жжж^А примѣль • нво гъ**

нашь бл҃гї • алькъ подѣжть на^с ради (k. 33v11–13). Wyrazu tego nie zawiera *Индекс кон речниковѣ на македонскиѣе библиски ракоѣиси*, Македонистика 4, Скопје 1985, który *Triodu Bitolskiego*, nie będącego tekstem biblijnym, nie uwzględnia (zob. spis źródeł na str. 23–24). Zeszyt próbny tego słownika (*Речник на македонскиѣе црковнословенски ѣнексѣови*. Пробна свеска, Скопје 1978) zapowiada jego wykorzystanie, chociaż, co jest oczywiste, nie zna jeszcze edycji Zaimowa, opublikowanej przy końcu roku 1984.

Fakt ten dowodzi, że moje rozumowanie, rekonstruujące prasłowiański rzeczownik **olk-o-* ‘głód’ jako podstawę słowotwórczą przymiotnika *prialъчьнѣ*, było słuszne.

Leszek MOSZYŃSKI (Gdańsk)

DIE ERHALTENEN FRAGMENTE DER ALTMAKEDONISCHEN APOSTELGESCHICHTE AUS WRANESCHNIZA IM VERGLEICH MIT DEM ALTSERBISCHEN SOG. APOSTOLUS DER MATICA SRPSKA

(Zusammenfassung)

Die beiden Handschriften stammen aus dem 13. Jahrhundert. Der Verfasser benutzt die Ausgaben von B. Koneski (Skopje 1956) und D. Bogdanović (Beograd 1979). Der vorliegende Aufsatz betrifft nur die lexikalischen Unterschiede, die einerseits in diesen Handschriften untereinander und andererseits zwischen den beiden und dem Wortschatz, der im Prager altkirchenslavischen Wörterbuch dargestellt wurde, vorkommen. Den Ausgangspunkt der Analyse stellt die griechische Lexik der Apostelgeschichte dar. Das ganze vom Verfasser gesammelte lexikalische Material enthält 57 äquivalente (nicht immer synonymische) Paare, die in drei Gruppen geordnet wurden:

1. Die erste Gruppe bilden die slavischen Entsprechungen dieser griechischen Wörter, die im Evangelientext auftreten.

2. Die slavischen Entsprechungen der griechischen Wörter, die dem Evangelientext fremd sind, wurden in zwei Untergruppen geteilt, und zwar: 2a. – die slavischen Entsprechungen der griechischen Wörter, die im sog. kurzen Apostel-Aprakos vorkommen, und 2b. – der Wörter, die den persönlich von Konstantin und Method übersetzten neutestamentlichen Texten fremd sind. In jeder Gruppe richtet der Verfasser sein besonderes Augenmerk auf die, entweder makedonischen oder serbischen, lexikalischen Neuerscheinungen. Im Abschluß des Aufsatzes bespricht der Verfasser Hapaxlegomena, die er in drei Gruppen teilt. Die erste bilden Hapaxlegomena der literarischen Gattung, d. h. die Wörter, welche nur in verschiedenen kirchenslavischen Abschriften der Apostelgeschichte vorkommen. Die zweite – Hapaxlegomena der makedonischen Handschrift aus Wranschniza und die dritte – Hapaxlegomena der analysierten serbischen Abschrift.

Петар Хр. ИЛИЕВСКИ

ОД МЕТОДОЛОГИЈАТА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ ВО КОРИСТЕЊЕТО ИЗВОРИ ЗА КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИОТ ПЕРИОД

Апстракт: 1. Строг однос кон точноста и висок респект кон вистината. – 2. Посебен интерес кон палеославистиката. – 3. Егзегетски пристап кон интерпретацијата на фразата „појасни букви“ од Хоматијан. – 4. *Солунската легенда* – историски извор за времето кога било напишано житието, а не за настаните што ги опишува. – 5. За Храбровата апологија и за зборот *боукар* во неа, – 6. *Храбар* и канонот за ап. *Андреј* со авторски потпис во акростих „*нишчии науум*“.

1. Пред да преминам на предметот, би сакал да ја споменам првата средба со Блаже. Се запознавме есента 1942 година како студенти на негова иницијатива – што особено ме зарадува, зашто бев чул за него многу позитивни работи. Сме посетувале некои лекции и кај исти професори, но во различни групи, па не се знаевме. Кога го видов, прво ме изненади неговиот, тогаш, ситен изглед, но само што почнавме да разговараме, во моите очи тој израсна во исполин. Она што тогаш ми остави траен впечаток е неговата *ојределеност* со *сирој однос кон точноста и респект кон вистината*.

Во тоа време на македонски немавме, речиси, никаква друга лектира освен народните умотворби, макар што одвреме навреме доаѓаше до наши раце и понекој краток текст напишан на македонски – којне, со мешан правопис. Собирав и јас народни песни од Кичевско. Сакаше да чуе нешто од записите и му прочитав две-три песни. На едно место ми забележа благо: „Во Кичевско не би се рекло баш така: ‘цвеке мириса..’, а ‘цвеке мирисат’, со т на крајот во 3. л. еднина“. - „Па, нели така треба да пишуваме“, одговорив. На тоа тој категорички

истакна: „Тоа како *ѝ* треба да се пишува е *договорна* работа, а кога станува збор за вакви текстови, тие треба да се запишуваат точно онака како што се слушаат во крајот“.

Уште тогаш, на 21 годишна возраст, тој ми се виде дека достигнал полна зрелост и си оформил метод за научна работа со јасно определен став зад кој стоеше цврсто, но ненаметливо. Подоцна во дискусији при *разногласноси* имаше обичај да изјави: „Убеди ме и јас ќе се откажам од своето мислење“. Таков остана до крајот на животот: *ѝ* рещицен и објекѝивен, а ако дојдеше до нови сознанија, јавно се откажување од своето поранешно сфаќање.

Имав можност подоцна да го набљудувам како реагира кон своите колеги и соработници. Беше многу толерантен, се обидуваше секогo да го разбере, но не и да се согласи со секогo. Ништо повеќе не го жалостеше отколку кога ќе забележеше кај некогo искривување на реални историски факти, па макар и со најблагородна цел. Кон оние што се посветени на наука, посебно на македонистиката, не ретко им се обраќал со зборовите: „Секое одење зад фактите ѝ нанесува поголема штета на нашата кауза, отколку корист“. Забелешките ги правеше обопштено и принципиелно, а ако некој отидеше премногу далеку, надувајќи едни факти, а игнорирајќи други, го викаше насамо и во четири очи му укажуваше на пречекорувањата. Поседуваше ретка способност за организирање на тимска работа.

2. Во *иалеославистиѝикаѝа*, која интензивно се развива веќе близу 200 години, нема прашање што не било досега многу пати и од мнозина третирано на долго и широко. По многу прашања биле предлагани различни решенија и често застапувани противречни ставови. Блаже Конески перфектно ја познаваше оваа проблематика и редовно ја следеше најновата литература. Познато е дека неговиот интерес беше ориентиран најмногу кон историско-компаративната граматика на словенските јазици, но не помалу и кон историјата на сесловенските првоучители.

Се запираше на спорни прашања, а во написите никогаш не цитираше автори со погрешни сфаќања за потоа да ги критикува и отфрла; го спомнуваше само првиот што дошол на мислење кое и самиот го споделуваше. При тоа, за поткрепа, секогаш имаше да додаде и нешто *ново* што *наодрадува*. Прилозите од оваа област, резултат и на долги размислувања, му се зрели плодови, изложени јасно и недвосмислено, секогаш со призвук и на личен однос, така што тие личат на есеи. Во тој поглед Блаже е оригинален и неповторлив. Но

истовремено неговите статии од оваа област, иако мали по обем, се драгоцени научни прилози, зашто содржат нови видувања на стари проблеми и предлагаат нови решенија фундирани на здрави научни принципи кои не смеат да бидат занемарени од истражувач на научната вистина.

Немаше обичај долго да теоретизира како се пишуваат научни студии. Но остави трудови кои можат да послужат како *класични обрасци* со објективен, чисто научен приод кон материјата што се третира. За илустрација на тоа овде ќе се запраам на две-три такви негови работи што се однесуваат на најстариот словенски писмен период.

3. Во една кратка статија под наслов „Појасни букви“, објавена во 1975 г., потоа и на српски во 1977, објаснува како треба да се разберат овие зборови од Краткото Климентово житие на Хоматијан. На зборовите „појасни букви“, обично земани изолирано, мнозина се запирале и давале различни толкувања. Едни, почнувајќи од Шафарик до денес, ги прифаќаат како сведоштво дека св. Климент ја составил кирилицата, што не се вклопува во претставата за Климента како зачетник на глаголичката традиција во Македонија, каде што ова писмо се употребувало сè до XII век како примарно¹. Невозможно е оној што пишувал дека Кирил „пророчки пројаснил еден ганглив јазик“ да

¹ Доказ за тоа дава старото книжевно наследство од Македонија. Најстариот црковнословенски период (од IX–XI век) е познат од релативно мал број писмени споменици. Тие можат да се поделат во две групи: а) ракописи пишувани со глаголица и б) ракописи со кирилица. Сочувани се 15 глаголички ракописи од крајот на X или почетокот на XI век на пергамент, во вкупно околу 1.000 листови. Пет од нив се кодекси со по преку 100 листа (евангелија: *Зографско* (288 листа), *Мариинско* (173 листа), *Асеманово* (158 листа), *Синајски ѿсалѿир* (177 листа), *Синајски евхолоѿиј* (109 листа), а другите се помали фрагменти од по неколку листа. Со исклучок на *Киевскиѿе лисѿови* (7), кои содржат моравизми и укажуваат на нивното западнословенско потекло, и фрагментите од *Клоцовиоѿи зборник* (14 листови), за кои се претполага дека потекнуваат од Хрватска, сите други ракописи на глаголица се од македонско потекло, од Охридскиот книжевен центар, основан од св. Климент Охридски. Сочувани се и десетина пергаментни ракописи на кирилица од XI век, во вкупен обем од 461 лист. Забележително е дека само два листа од Зографските фрагменти на кирилица се од Македонија, а сите други: *Савина книга* (126 листа), *Суирасалски зборник* (284 листа), *Енински аѿосѿол* (39 листа), 2 *Хилендарски лисѿа*, 2 листа на *Унголски*, *Македонски лисѿи* (1), *Псалѿироѿи на Слук* (5 листа), потекнуваат од Источна Бугарија. Од овие кратки статистички податоци јасно се гледа кое писмо каде се употребувало.

измисли друга макар и појасна азбука, забележува Конески. Други интерпретатори претполагаат дека Хоматијан со овие зборови сакал да каже дека Климент извршил некаква ревизија на првобитната глаголица, но бидејќи за тоа немаат некои реални докази, меѓу нив има несогласување во што можела да се состои таа ревизија.

Според Конески зборовите „појасни букви“ можат правилно да се разберат само ако се има предвид текстот на целото житие, ако добро се познава *времето* кога и од кого било тоа напишано, посебно, што го *побудило авторот* да ги каже овие зборови, каква *цел* сакал да постигне со тоа, па потоа да се оцени дали можат тие да се прифатат како веродостоен историски податок.

Самите трудови на Блаже бараат егзегетски приод. Напишани со максимална концизност, тие не одат во подробности. Со една реченица тој ги става под прашање зборовите на Димитриј Хоматијан, „охридски архиепископ во едно немирно време (1216–1234), кој можел да има доволно причини да му припише уште една заслуга на св. Климента“.

Ова житие Хоматијан го има составено врз основа на Пространото Климентово житие од Теофилакта. Самата фраза дека „Климент измислил појасни букви“ можела да се потпира на гл. 22 од последново, каде што се зборува дека „бугарскиот, т.е. словенскиот народ бил тап, груб; свештениците мачно го разбирале напишаното на грчки јазик; дека знаеле само да ги прочитаат грчките букви, но биле прости за да го разберат напишаното и, сознавајќи го тоа, св. Климент составил прости и јасни слова за сите празници...“.

Тешко е да се тврди дали овој текст на Теофилакт бил површно прочитан и погрешно разбран, или Хоматијан нарочно го преосмислил во духот на своите сфаќања. Во Охрид тогаш, покрај двете словенски, се употребувало уште и грчкото писмо. Хоматијан сигурно чул дека глаголицата била создадена од св. Кирил, но не е веројатно дека се интересирал за нејзината структура и дека бил загрижен за нејзиното подобрување и реформирање. Овој висок византиски интелектуалец не можел да не ја знае и историјата на грчкиот алфавет. За него, вели Конески, можело да биде отворено само прашањето за потеклото на кирилицата. А таа е, всушност, адаптирано грчко писмо. Адаптацијата е обично постепена и анонимна. Но појавата на азбука, па макар и преку приспособување на туѓа, се смета за важна работа, па некој, а можеби самиот Хоматијан прв, покрај другите заслуги и неа му ја припишал на св. Климент Охридски, втемелувач и закрилник на Охридската архиепископија.

Причината што го натерала Хоматијана да прифати, а можеби и да предложи дека Климент ја составил кирилицата, била тешката положба во која се нашла Охридската архиепископија во почетокот на XIII век.

Ќе појасниме дека Хоматијан ја управувал Охридската архиепископија во бурно време. Византија била потисната не само од крстоносците, а против неа станале и други балкански држави: Бугарија, Србија, Епир, кои ги прошириле своите територии за сметка на Византија. Со закрепнувањето, пак, на овие независни држави јакнеле и нивните самостојни национални цркви кои ја ширеле својата власт за сметка на Охридската архиепископија. Поради инородниот, предимно словенски состав, оваа црковна организација, наследница на Климентовото просветителско дело, била призната за автокефална. Во својата дијецеза таа вклучувала и Власи, Грци, Албанци, Молдавци и меѓу сите нив се ширел култот на св. Климента.

Охридските архиепископи, главно Грци по народност, се обидуваале токму со овој култ да го заштитат загрозеениот интегритет на својата дијецеза. Хоматијан му напишал на грчки служба на св. Климент и житие кое било веднаш преведено и на црковнословенски. Меѓутоа, треба да се одбележи дека тој пишувал за настани што се случиле 300 години пред него. Житието е напишано со цел да го подигне авторитетот на Охридската архиепископија кој бил разнишан, главно, од аспирациите на српскиот архиепископ Сава и од бугарската Трновска архиепископија, но исто така и од црквата на епирското деспотство.

За да ѝ придаде на Охридската архиепископија повисок углед, Хоматијан се служи со преосмислени докази, имено, дека папата Адријан го ракоположил Методија за архиепископ не само на Моравија, а и за Бугарија, а Методиј го поставил Климента за епископ на целиот Илирик. На св. Климент му припишува заслуга што го покрстил кнезот Борис и син му Михаила, погрешно, наместо Симеона. И на крајот истакнува дека Климент измислил појасни букви од оние на Константин Филозоф, со што сака да ги истакне неговите способности над Кириловите.

Во самиот почеток на житието нагласува дека овој голем светилник бил родум од европските Мизи и станал водач на целиот мизиски народ. Следствено, наследниците на св. Климентовата Охридска архиепископија исто така треба да бидат водачи на целиот мизиски народ. Познат балкански синдром. Се бара митолошка и автохтона база за доминантна положба и хегемонистичка улога над другите.

Како литературно дело житието на св. Климент од Хоматијан, составено според установен хагиографски шаблон, е со високи уметнички вредности. Меѓутоа, информациите што ги содржи и начинот како се тие изложени, го одразуваат поскоро времето кога било тоа напишано (почетокот на XIII век) отколку настаните од времето на св. Климент Охридски.

4. Во еден друг, пак по обем краток труд, за *Солунската легенда*, објавен во јубилејниот зборник на Грачоти во Рим во 1990, Конески уште посилно ја потенцира мислата дека кратките пролошки житија за Солунските браќа и нивните ученици можат да послужат како историски извори за времето кога настанале тие, а не за периодот што го опишуваат. Тие се појавиле во XIII и XIV век под влијание на народното предание во Бугарија од времето на Византиското ропство во XI и XII век и со повишено патриотско чувство за време на Второто бугарско царство. Конески нагласува дека во *Солунската легенда* е одразено попотсилено такво настроение, придружено со антигрчко чувство, кое условило многубројни промени на историски факти и интервенции во животот на св. Кирил, така што неговиот лик е просто непознатлив.

Малубројни зрнца на историска вистина овде се преплетени на фантастичен начин со народни, апокрифни преданија. Прво, овде е направена контаминација на Кирил Солунски со Кирил Кападокиски од VII век. Се вели дека Божји глас го насочил Кирила кон Солун, каде што на чудесен начин научил да зборува бугарски; во градот Равен на реката Брегалница им создал на Бугарите 32 (или 35) букви. Од целиот легендарен расказ останал само еден единствен вистински податок: името на Кирил којшто ги создал словенските букви. Главната цел на анонимниот автор била да ја присвои дејноста на Кирил за Бугарите, а потоа да го претстави бугарскиот народ како носител на христијанството и просветата за сите други словенски племиња.

Од исти побуди и со иста цел се напишани и другите кратки и пролошки житија за свв. Кирил и Методиј. По содржина, начин на излагање и интенција *Крајкојто житие на св. Методиј* стои најблиску до *Крајкојто житие на Кирила (Усиение Кирилово)*, што покажува дека е напишано во истото време и во истата културна средина. Настаните од животот на сесловенските првоучители се дадени не во нивната историска реалност, а како поткрепа на идеолошките и народносните стремежи од времето кога се настанати спомениците. Тоа е времето на II бугарско царство со столица во Трново, каде што

биле пренесувани и мошти на светители од разни балкански страни, како на св. Иларион од Меглен, св. Петка од Епиват и др. Прогласувањето, пак, на многузаслужните Солунски браќа за „Бугари по род“, претставувало посебна национална чест и гордост во времето на обновеното царство.

Концепциски и текстуално *Солунската леѓена*, напишана во автобиографска, *јас*-форма, значително се разликува од кратките житија на свв. Кирил и Методиј. Таа оди многу подалеку во негирањето на реалните факти за Константин Кирил Филозоф. Создава нови историски рамки во кои ликот на Кирил Солунски е сосема избледен. Наместо во Солун, тој божем бил роден во Кападокија. За Солун Кирил и не чул, забележува Конески. Таму бил испратен од Божјата промисла и одвај пристигнал по многу перипетии преку Александрија, Кипар и Крит. Тоа има посебно значење и ги открива мотивите за ваквата концепција на житието. Сосема е пренебрегнат и заобиколен Цариград. Самиот Кирил заборава грчки и не можел да се разбере со солунскиот митрополит Јован. Бугарскиот му бил откриен на чудесен начин. Словенското писмо го создал не во содејство, а во конфликт со Грци. Воспоставен е директен контакт со Божјата промисла, која го испраќа Кирила во далечната земја на Бугарите (аналогија со мисиите на старозаветните пророци и Христовите апостоли). Преку гулаб (или гавран) Бог му открива 32 (а според Трновскиот препис 35) словенски букви, што значи дека словенското писмо е од Бога, т.е. со најголем авторитет.

На читателот му се остава да извлече заклучок од горното, а имено дали ваквите средновековни житија за свв. Кирил и Методиј, Климент и Наум можат да бидат веродостојни извори за нивниот живот и активност. Конески јасно покажа *како* при користењето на вакви споменици треба да се води сметка прво за *времето* кога биле напишани и за местото каде се појавиле тие, потоа за мотивите од кои се раководеле нивните автори и целите што сакале да ги постигнат со нив.

5. За да ја открие вистинската порака на одделни старословенски творби Конески вршеше и други подробни текстолошки анализи. Во *Studia palaeoslovenica* на Чешката академија од 1971 тој објави една статија за *Храбровата аџологија* и за зборот *боукаръ* во неа. Овде тој се придружува кон мислењето на Погорелов (од 1901) дека со овој текст Храбар ја заштитува глаголицата, како и на забелешката од Куев за стилските потфати на Храбар. Поткрепувајќи ги овие ставови преку една минуциозна етимолошко-стилистичка анализа на

зборовите кннгъуни и боукаръ во фразите кннгъуна гръуьскыа и словѣн'скыа боукара, Конески оди многу подалеку. Показува како целиот текст на апологијата е изграден врз противставувања меѓу словенската азбука и грчкиот алфавет со интенција на авторот да се истакнат предимствата на словенското писмо и употребата на словенскиот јазик. Тоа тој го постига преку една *стилска разновидност*, со избор на синоними, *хромена во редоџи на зборовиџе, изосџавање на зборови и делови од реченици шџџо можайџ да се џодразберайџ* и др. Од таа анализа, пак, произлегува уште еден придонес кон разјаснувањето на духовната насоченост на заштитникот на словенската писменост.

Сосема накратко се запре на прашањето кој може да се крие зад псевдонимот „Црноризец Храбар“. Во врска со тоа се повика само на мислењето од Милош Вајнгарт (1933–34) дека по својата мисловна структура Храбровата апологија се сврзува со Климентовата школа, но Конески не отиде подалеку од таа констатација. Во духот на надградбите што тој обично ги вршеше, овде би можеле, сепак, да се додадат уште неколку факти од новооткриени материјали.

Десетина години по објавувањето на оваа статија од Конески во Прага, Стефан Кожухаров во еден ракописен минеј за октомври од Зографскиот манастир на Атон го откри *Канонџи за ай. Андреј Првозван* со потпис на авторот во акростих: *нишни наоумъ*. Општо-прифатено е мислењето дека името *Нициџи Наоум* не може да се однесува на никој друг освен на св. Наум Охридски. Поетско-стилистичката анализа на текстот од овој Канон, што ја извршивме пред 8 години (*Прилози*, МАНУ, ОЛЛН, 20, 1995, 71–101) ни откри дека овде има тесна содржинска поврзаност со името *Андреј*, од *Andreios*, кое наполно се совпаѓа со значењето *Храбар*.

Во кондакот, зад шестата песна со етимолошка фигура: *моужествоу теџонменнџтъ*, т.е. ‘Истоимен со мажественост’, се истакнува храброста и решителноста на апостолот кој прв тргна да го следи Христа. На пет-шест други места во текстот преку разни стилски фигури (алегории, метафори, антоними, споредби, антитези и др.) е повторена оваа мисла, на пр.: „По целата земја се пронесе твојот глас, апостоле. Како гром што ги буди заспаните во неверие, како молња што доаѓа од исток ги просветуваш сите краишта“ (V, 1). „Сите земни краишта ја слушаа твојата света проповед, апостоле, и се уплашија од твојот страшен глас што грмеше“ (V, 3). „Имајќи голема смелост пред Христа, ти свети апостоле мудри, го победи Егеатовото зловерие..“

(VIII, 3). Осуден на смрт со распнување, ти, светителе, им викаше на сите: „Не ќе се уплашам од крстот, но ќе му се поклонам нему ... со него ќе го победам непријателот“ ... и др.

Ако се вникне подлабоко во контекстот на Канонот, може јасно да се види и личен однос на авторот кон апостолот Андреј, при што се внесува и нов удел во неговото уметничко претставување.

Од горното се гледа колку му била драга на св. Наум темата за храброста. И неговата мисија барала од него да биде смел борец како против надворешни непријатели, тријазичници, така и против внатрешни, гркофили Словени кои сакале да ја заменат глаголицата со грчко писмо. Очигледно, не е случаен неговиот избор да напише канон за ап. Андреј.

Посебно паѓа в очи грижата за *сѝилска разнoобразносѝи* во текстот на овој Канон. Авторот води строго сметка да не повтори еден ист збор едноподруго, но бара соодветни синоними за да ја разбие монотонијата. Кај него се забележува *богатиа синонимичносѝи*, како што се гледа од следниве примери: оугтрелн зловѣрне, прострела зловѣрне, победн невѣрне, или: немоудри цар, безоумни цар, зловѣрни цар итн. Стилот на Канонот е ист како и на *Апологијата* од Храбар. Тоа спонтано води кон помислата дека *Черноризец Храбар*, авторот на Апологијата и ншунн науумъ, автор на Канонот за ап. Андреј, по секоја веројатност е едно исто лице, имено св. Наум Охридски.

Така, стилистичката анализа на канонот за ап. *Андреј* во споредба со Апологијата на *Храбар ѿ писъменеуъ*, во духот на методот со којшто се служеше и Конески преку надградба на старите со нови факти, се открива уште еден доказ во поткрепа на горната претпоставка дека под псевдонимот *Црноризец Храбар* се крие самиот св. Наум Охридски.

Petar Hr. ILIEVSKI

FROM THE METHODOLOGY OF BLAŽE KONESKI CONCERNING THE USAGE OF SOURCES FOR THE CYRILLO-METHODIAN PERIOD

(Summary)

The paper emphasizes Blaže Koneski's rigorous attitude towards an accurate treatment of scientific and scholarly facts, and his high respect for the truth. This is illustrated through a concise analysis of three of Koneski's articles from the field of

palaeo-Slavonic studies: a) *Clearer letters*, from the *Short Life of Clement* by D. Chomatianus; b) *Salonikean Legend* – or how Cyril Philosophus persuaded the Bulgars; and c) *On Chrabar's Apology and the word boukar* in it.

In the first and second articles he emphasises the fact that the short lives of Ss. Cyril and Methodius and their disciples are historical sources only for the time in which they were written, and not for the events described therein. The phrase *clearer letters* cannot be understood if these words are taken in isolation, and out of their context. Their interpretation must be preceded by answering several questions: *When, where and by whom* were they written? *What* motivated the author to use them? *What purpose* did he expect to achieve? With a detailed etymological and stylistic analysis of the words **КНИГЪУИѦ ГРЪУЬСКЫѦ И СЛОВЪЬСКЫѦ БОУКАРА** from Chrabar's *Apology*, Koneski explains *how* and *from whom* the author was protecting the Slavonic (Glagolitic) alphabet, and he also addresses the question *who* is concealed by the pseudonym *Tchernorizec Chrabar*. In addition to these thoughts, through a poetic and stylistic analysis of the canon of the holy Apostle Andrew with the author's signature in the acrostic **НИЦИИ
НАОУМ**, a new argument is adduced in support of the suggestion that Chrabar and St. Nahum are one and the same person.

Зузана ТОПОЛИЊСКА

ЗА ИСТОРИСКАТА ГРАМАТИКА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Секој научен труд е дете на своето време и секој научен труд времето го верификува. На верификација се подложни индуктивни заклучоци, поради ограничен корпус фактографски податоци кој со време се збогатува и/или дедуктивни заклучоци, поради неадекватен теоретски модел. Големината на творецот-научник ја мериме со способноста на неговото дело да се одбрани од времето. Според тој критериум со право зборуваме за Блаже Конески како великан на македонската лингвистичка наука. Јазичниот систем што тој во својата *Грамајика* го промовира како стандарден во текот на изминатите педесет години докажа дека е способен за живот, развиток и доградување.

Двата најголеми стриктно лингвистички труда на Конески, *Грамајикајиа на македонскиој лијерајурен јазик* (Скопје, 1952) и *Исјорија на македонскиој јазик* (Скопје, 1965) заклучно со проширената во англиското издание историска фонологија (*A historical phonology of the Macedonian language*, Heidelberg, 1983) спаѓаат меѓу трудовите кои со време се дополнуваат, прошируваат, но без потреба да се менува интерпретацијата. Веројатно голема улога одиграл тука оној уникален спој на научна дисциплина и поетска интуиција којшто го карактеризирал Конески во сите подрачја на неговата творечка активност.

Денеска овде би сакала да пледирам да се отпочне со работа врз проект „Историска граматика на македонскиот јазик“, со *Исјоријајиа на македонскиој јазик* од Б. Конески како основа. Пред да ги објаснам потребата и карактерот на таков иден проект, мора неколку збора да кажам за состојбите и за создадената традиција во дијакронско истражување на словенските јазици воопшто.

Славистиката е млада наука. Лингвистичката славистика сè уште прави важни фактографски откритија кои ја менуваат нашата претстава за развојните патишта на словенската јазична заедница. Од друга страна, во средините со порано стандардизирани општонационални јазици и подолга универзитетска традиција веќе се создале извесни навики во пристапот кон дијахрониската информација во универзитетските програми, а тие навики од своја страна влијаат врз начинот како се насочуваат научните проекти во таа област.

Во полската средина, која ме формираше мене како лингвист, постои традиција да се работи по две линии. Од една страна се истражува историјата на јазикот, би можеле да кажеме: надворешна историја, а од друга: еволуција на јазичниот дијасистем. Така, под наслов „Историја на полскиот јазик“ ќе ја најдеме историјата на издвојувањето на полскиот јазик од другите западнословенски јазици, преглед на првите споменици, историја на контакти со другите соседни или во кругот на културната размена престижни јазици, сукцесивни избори на дијалектни особини прифаќани како стандардни, т.е. историјата на стандардизацијата во смисла на утврдување на дијалектната база на културниот идиом, еволуција на полската јазична територија, влијанието на дијалектите врз веќе стандардизираниот општ јазик и сл. Под наслов „Историска граматика на полскиот јазик“ е претставена внатрешна еволуција на гласовниот, граматичкиот и лексичкиот систем, т.е. множество процеси кои ја довеле последната прасловенска преку лехитската до развојната етапа на современиот полски стандарден систем. Со нови фактографски откритија и со еволуцијата на јазичната теорија се појавуваат сè нови и нови истории на јазикот и историски граматика, а денеска ги имаме во Полска 3 до 4 во секоја од двете категории универзитетски прирачници. Се разбира, категоријалната граница не секогаш бива а ниту може да биде „чиста“; во една историја на полскиот јазик ќе се појават информации за некои клучни измени – меѓници на развојниот процес, а од друга страна, многу почесто, во една историска граматика на полскиот јазик се појавува информација за вонјазичната мотивација на никнување и/или забрзување на некои внатрејазични процеси. Се разликува и третманот на дијалектолошката проблематика во прирачниците по историска граматика, при што дијалектологијата на полскиот јазик како таква до неодамна не беше, а на некои универзитети сè уште не е посебен предмет. Колку што ми е познато, слична ситуација како во Полска имаме и во Чешка, и – *mutatis mutandis* – и во Русија.

На словенскиот југ не постои споменатата конвенција резултатите од дијахрониските истражувања да се водат и да се објавуваат по

две линии, ниту постои соодветна термилошка конвенција. Ги имаме *Kratka zgodovina slovenskega jezika* од Рамовш (прво издание Љ Љубљана, 1936), *Историческа граматика на българския език* од Мирчев (прво издание – Софија, 1958), а од друга страна *Историјата* од Конески. Сите три замислени како историски граматички елементи на надворешната историја на јазикот, ја имаме и монографијата *Српски народ и његов јазик* од Павле Ивиќ (Београд, 1971) со вградена во неа обемна надворешна историја на српскиот јазик. Овде, на словенскиот југ, дијалектологијата зазема важно место во универзитетската настава по мајчин јазик, но историската дијалектологија не се изучува како издвоен предмет. Се изучува историјата на јазикот во горепретставеното „севернословенско“ толкување на терминот, и – евентуално – со пошироки „влошки“ посветени на некои системски процеси. Така е замислена и универзитетската настава по македонски јазик, иако – по заслуга на двајца автори, Блаже Конески и Божидар Видоески – постојат латентно сите елементи потребни за темелно изучување на историската граматика на македонскиот дијасистем. Постојат обемни, солидни монографии на одделни споменици, постојат монографии на одделни говори и говорни комплекси со увид во историјата на нивното формирање, постои серија студии кои предлагаат еден општ поглед на формирањето на македонскиот дијасистем во целина, постои – најпосле или пред сè – *Историјата* на Конески, која претставува преглед на надворешната и на внатрешната еволуција на оној систем кој станал основа на стандардниот јазик, со низа екскурзии посветени на другите дијалекти.

Пред да поминам на самото пледоаје за историска граматика на македонскиот јазик, би сакала на кратко да се задржам врз причините на споменатата разлика меѓу словенскиот југ и север. Имам веќе еднаш прилика да го претставам моето видување на овој проблем во статијата *Однос дијалект и стандардној језика као временска функција* (Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXX/2 за 1988 година). Наведов таму два основни фактора одговорни за објективната разлика меѓу состојбите на словенскиот север (односно ситуацијата на трите најрано стандардизирани јазици на словенскиот север: чешкиот, полскиот и – подоцна – рускиот) и состојбите на словенскиот југ и, следствено, за различната концепција на универзитетската настава по мајчин јазик. Тоа се:

1. длабочината на дијалектната диференцијација и
2. временски распон меѓу три релевантни точки на временската оска:

- моментот, односно периодот конвенционално определен како почеток на самостоен развoтoк на соодветниот дијасистем;
- моментот (периодот) кога тој дијасистем стекнал кодификувана стандардна варијанта надградена над сите други негови варијанти;
- и, најпосле, моментот кога таа стандардна варијанта станала објект на научна обработка и универзитетска настава.

Добро знаеме дека дијалектната диференцијација на словенскиот југ е многу подлабока отколку на словенскиот север. Причините и развојните патишта кои доведоа до таа диференцијација се наложуваат како основен предмет на истражување, а тие конвенционално спаѓаат во доменот на дијалектологијата. Добро знаеме, исто така, дека покрај трите гореспоменати, релативно рано стандардизирани словенски јазици, во сите други словенски средини процесите на стандардизацијата започнуваат (или, како во случај на лужичкиот и/или словенечкиот – се обновуваат) во деветнаесеттиот век. Што се однесува до почетоците на систематската лингвистичка обработка и воведувањето на одделните стандарди како предмет на универзитетската настава – тие зависат пред сè од политичките услови во какви што живеат поедини словенски заедници. Меѓутоа, не може да се занемари фактот дека постарите стандарди во текот на времето успеваат делумно да ги нивелираат дијалектните разлики, да стекнат поголем број носители и во свеста на тие носители да ја потиснат дијалектната проблематика на втор план.

Конкретно во македонската ситуација, со стандардот дефинитивно кодификуван дури во 1945 година, концентрацијата на македонистите врз доработката и имплементацијата на тој стандард може добро да се разбере. Со други зборови: може да се разбере зашто во првите децении по војната на синхронијата ѝ се даде предност пред дијахронијата и на општиот наспрема дијалектниот јазик. Ова е, инаку, уште една разлика во однос на другите словенски средини, каде што огромните губитоци на архивски материјал, предизвикани од војната, ги натераа лингвистите пред сè да се занимаваат со документација и со реконструкција на поместените дијалектни слики како резултат на многуте изнудени или доброволни миграции. Во Македонија тој тип интерес се роди малку подоцна, кон крајот на педесеттите и на почетокот на шеесеттите години од минатиот век. Сепак, во периодот којшто нè дели од почетоците на македонската македонистика е направено мошне многу и мислам дека ситуацијата е зрела за тоа стекнатите знаења да се сублимираат во една обемна, сестрана историска граматика на македонскиот јазик.

Мислам дека нема потреба да објаснувам што би значела таквата граматика за трајното зацврстување на статусот на македонскиот јазик како посебен индивидуален дијасистем во светската славистика, светската балканистика и лингвистиката воопшто. Следствено, во последниот сегмент на овој мој текст ќе се концентрирам врз содржините што би требало да се најдат во такво едно дело.

Основата, како што спомнав, секако би претставувала *Историјата* од Конески. Меѓутоа, таа може и треба да се дополни од повеќе аспекти, да се земе предвид целата богата информација која нарасна за последните четириесет години работа на полето на славистиката, балканистиката и, пред сè, македонистиката.

Мислам дека најважните проширувања во евентуелната обемна историска граматика на македонскиот јазик би требале да се однесуваат на следните теми:

– кратка историја на првата стандардизација на еден словенски говор кој со текот на времето станал дел од македонскиот дијасистем – стандардизацијата која на Словените им донесе прв културен идиом – јазик на писменоста;

– обемна анализа на јазикот на старословенските споменици настанати на почвата на Македонија и обемна историја на македонската редакција на старословенскиот јазик;

– историска дијалектологија, т.е. претставување на системската еволуција на одделните македонски дијалектни комплекси од нивното издвојување од другите прасловенски јазични заедници до денешниот ден; да додадам дека во таа област од суштинска помош може да биде примерокот на *Историјата* од Конески со забелешки од Б. Видоески, кој се наоѓа во заоставштината на Видоески;

– историјата на стандардизацијата од првите обиди до прогласувањето на македонскиот стандарден јазик во 1945 година;

– проширена анализа на односот на стандардниот јазик кон централните говори навлезени во неговата основа и кон другите македонски дијалекти, со посебен осврт кон старите престижни градски говори;

– доработка и еволуција на стандардната норма од востановувањето до денешниот ден и вторичното географско и социјално раслојување на стандардниот јазик.

Се разбира дека информациите од сите наброени области треба да бидат разместени според општата концепција на идната граматика, т.е. според двата основни параметри за таков тип синтетски трудови: а) на структурна оска, соодветно во делови посветени на

обработката на гласовниот, морфосинтаксичкиот и лексичкиот систем, и б) на временска оска, соодветно на прифатената периодизација на општиот развоен процес.

Zuzanna TOPOLIŃSKA

FOR A NEW HISTORICAL GRAMMAR OF MACEDONIAN

(Summary)

The author argues that a new expanded historical grammar of Macedonian should be compiled. Its base would be the *History of the Macedonian Language* by Blaže Koneski, but it should contain more extensive information on the evolution of the Macedonian diasystem as a whole, on the Macedonian recension of Old Church Slavonic, on the first attempts at standardisation, and on the implementation of the standard norm. In other words: all other knowledge accumulated in the course of the thirty-six years since the publication of the first edition of the *History* should be taken into consideration.

Лежи РУСЕК (Краков)

РАЗМИСЛУВАЊЕ ВРЗ ИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Среќен сум што можев да земам учество на Меѓународниот научен собир по повод 80-годишнината од раѓањето на Блаже Конески.

Имав среќа, не само лично да го познавам Блажета, туку и да ја уживам неговата симпатија и пријателство. Меѓу нас немаше голема разлика во години, но секогаш постоеше дистанца *учиџел* : *ученик* (на полски: *mistrz – uczeń*). Тој ненадминат учител, се разбира, беше професорот Конески. Неговата величина, неверојатна интелигенција, огромно знаење од сите области, ерудираност, прецизност на мислење, јасност на искажување и формулирање на мислењето го обесхрабруваа соговорникот. Така беше од почетокот до крајот на нашето познанство и покрај тоа што се интересирав за тематика блиска и омилена на професорот Конески, т.е. за историјата на јазикот.

На почетокот на шеесеттите години ја привршував докторската дисертација. Во 1963 година ја одбранив на Јагјелонскиот универзитет во Краков. Една година подоцна, во издание на Полската академија на науките (PAN) излезе мојата монографија *Деклинација и ујоџреба на џадежџије во Хлудовиоџи триод*, студија за развојот на аналитизмот во бугарскиот јазик.

Се разбира, професорот Конески меѓу првите ја доби мојата книга. Се израдува од подарокот. Во многубројните разговори што имав среќа да ги водам со него, често се навраќаше на Хлудовиот триод. Тој споменик на старата македонска писменост создаден во XIII век во источна Македонија како да оживуваше, ни даваше вистински потстрек да се осврнеме, се чини, на проблеми оддалечени од споменикот.

Историјата на јазикот, којашто пред речиси 40 години нè зближи, беше само дел од научните преокупации на професорот. Професорот Конески работеше многу интензивно врз описната граматика на македонскиот јазик, врз големиот *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски јазик*, го збогатуваше мајчиниот јазик, не само со сопственото творештво, туку и со ненадминати преводи на светската класика. Упорно работи врз нормирањето на македонскиот стандарден јазик, зазема видно место во учеството врз формирањето на македонската азбука и во подготвувањето на македонскиот правопис. Круна на неговите синхрониски проучувања претставува огромното дело *Грамаѓика на македонскиот јазик* и тритомниот *Речник на македонскиот јазик*.

Историската проблематика (дијахрониска) за него беше исто така од исклучително значење. Таа зазема важно место во неговото научно творештво. До извесен степен таа беше предмет на длабока анализа и оценка на ред научници, како што се Зузана Тополињска, Павле Ивиќ, Божидар Видоески и други. Професорот Конески го следи развојот на македонскиот јазик во сите негови функции низ сите фази од историјата на македонскиот народ на балканското милје. Неговите дијахрониски проучувања се насочени во три главни правци: кон изучувањето на промените и процесите сврзани со јазичната структура, кон изучувањето на јазикот на пишаната реч од најстарите текстови настанати на македонска почва и кон изучувањето на јазичните процеси како резултат од контактот на македонскиот со другите балкански словенски и несловенски јазици.

Како што убаво рече Божидар Видоески: „Конески зрно по зрно го бараше потеклото на иновационите појави, излачувајќи ги оние што настанале во резултат на меѓујазичниот контакт на македонскиот со другите балкански словенски и несловенски јазици. Круна на дијахрониските проучувања на професорот Конески претставува *Историјата на македонскиот јазик*, една исклучителна книга. Првото издание на *Историјата на македонскиот јазик* се појави во 1965 година. Во 1967 таа беше вклучена во избраните дела на Конески како седма книга. „При тој случај – како што подвлекува авторот – внесов мали поправки во текстот. Во изминатите десетина години имав можност да се вратам повторно на некои прашања од историјата на македонскиот јазик во повеќе специјални испитувања. Се собрав нов материјал и се изменија моите погледи во однос на објаснувањата на некои појави, особено во делот посветен на историската фонологија на македонскиот јазик. Сето тоа доведе до забележлива интервенција во текстот, до раширување, до прераспределба, нови интер-

претации, при сè што основната негова структура остана зачувана“ (пишувал авторот на 24 декември 1979). Последното издание на *Историјата на македонскиот јазик* од 1986 година Конески го снабди со следнава белешка: „Сегашново издание го репродуцира фототипски, без никакви измени, претходното издание од 1981 година“.

Нема време, а сметам и потреба, да навлегуваме во филолошки разгледувања, имено, колку едно издание на *Историјата на македонскиот јазик* се разликува од претходното. На сесијата посветена по повод 80-годишнината од раѓањето на професорот Блаже Конески ќе се осврнеме на неговиот MAGNUS OPUS во областа на дијахронското проучување на јазикот. Да ги подредиме фактите. *Историјата на македонскиот јазик* во обем од 202 страници ја напиша 44-годишен автор, имајќи зад себе две големи и значајни остварувања за националната култура: *Описна граматика на македонскиот стандарден јазик* и *Речник на македонскиот јазик*.

Многу години му одзеде на професорот Конески подготвувањето на *Историјата на македонскиот јазик*. Навлегуваше во нова материја. Почнуваше од почеток. Мораше не само лично да собира факти, да собира зрно по зрно, детално да го исфилтрира, туку и да ја проучи критички огромната литература, која му овозможи да ја разбере комплицираната јазична ситуација на Балканот. Кон крајот на 40-те години почнаа да се појавуваат неговите статии што се однесуваат на историјата на јазикот. Ја отвора расправата *Два ирילוѓа кон историјата на македонскиот јазик* (Годишен зборник на Филозофскиот факултет, 1949, II, стр. 305–312) и *Македонските учебници од XIX век* (99 страници). Во 1950 година ја публикува статијата *Една одломка од XIII век, сџоменик од Охридската школа* (Годишен зборник на Филозофскиот факултет, 1953, стр. 1–15). Во 1951 година ја печати статијата *Еден охридски џексѝ од XIX век* (Македонски јазик, II, стр. 97–102). По нив следат и други публикации. Во 1956 година примерно го издава *Вранеинички аџосѝол*, печати *Слово за ирзнициѝте* од Кирил Пејчиновиќ, *Писмаѝа на Пејчиновиќа до кнез Милош* и *Охридска книжевна школа*. Во 1957 година во сп. „Македонски јазик“ објавува важни статии: *Тројниот член*; *Зайврднување на мекоѝо Љ*; и *Словаѝа на Јоана Еџарха*. Претходно во сп. „Македонски јазик“ ги проучил акцентите во еден текст од почетокот на XVI век.

Со *Историјата на македонскиот јазик* се запознав веднаш по нејзиното објавување во 1965 година. Ја добив со посвета, лично од почитуваниот автор и ја чувам како драг спомен.

Историјата на македонскиот јазик ја прочитав во еден здив. Се навраќав и се навраќам на неа многу често. Таа е сосема поинаква историја од другите истории што се однесуваат на блискиот бугарски јазик. Дознавав од неа не само нови факти, туку и други објаснувања на јазичните појави. Книгата ме воведуваше во сложената историја на македонскиот јазик. Не ја покажуваше историјата на јазикот во изолација од другите балкански јазици. Уште на почетокот од Граматиката читаме: „Реченичните конструкции во нашиот јазик се моделирани под видно воздејство на балканската јазична средина. Истото важи и за начините на поврзување на зборови во синтагми“. За удвојувањето на објектот, кое некои автори сакаат да го прикажат како домашна појава, Конески пишува: „Удвојувањето на објектот, со кое се отстапило од традиционалниот строеж на словенската реченица, е појава што се развила во контакт со несловенските балкански јазици (така се случило и во бугарскиот јазик и во говорите на југоисточна Србија)“. Писмените текстови, како што потцртува авторот, не ни даваат можност да го следиме поблиску развојот на оваа особеност на македонскиот јазик. Во живиот говор таа се јавила рано. По давањето примери извадени од споменици, Конески нашироко го разгледува удвојувањето на објектот во балканските јазици, во коишто тоа е стара појава. Од тие јазици таа појава проникнала и во македонскиот јазик. Меѓутоа, удвојувањето на објектот во нив не е така регуларна појава, каква што станала во македонскиот јазик, пред сè во западното наречје.

Авторот умешно ги покажува разликите што постојат меѓу одделни балкански јазици и завршува со следното: „И во овој случај можеме да ја констатираме интересната појава во контактот меѓу јазиците. Еден процес настанат по побуда од некој туѓ јазик, може да се реализира во пошироки размери во јазикот што усвојува“.

Би сакал да укажам на уште една интересна појава и на нејзиното објаснување од страна на Блаже Конески во неговата *Историја на македонскиот јазик*. Станува збор за испуштање на прашалната партикула *ли* во прашални реченици во западните дијалекти од типот на: „Го виде Стојана?“. И оваа особеност на западното наречје се развила под воздејство на балканските јазици во кои е таа позната. „Ваквото формирање на прашалните реченици во западното наречје е една од оние појави што укажува на Западна Македонија како на терен на посебно живи меѓујазични вкрстувања“. При контактот со романските јазици се развила именска синтагма со придавка зад именка од типот: *кошула ленена, ѓиле ѓечено, Петре наш* и други.

Разгледувајќи го отстапувањето од други словенски јазици и споредувајќи го со состојбата во балканските јазици (романски, аромански, новогрчки, албански), Конески доаѓа до заклучок: „Бројните вакви согласувања покажуваат дека промените во деклинацијата во нашиот јазик, при кои доаѓа до израз и имено зачестената употреба на предлозите, не можат да се разберат без да се земе предвид воздејството на балканската јазична средина“.

Исто така ми се допадна објаснувањето за губењето на синтетичката деклинација: „Побудата за тоа преобразување доаѓа несомнено од балканската јазична средина. Аналитичката деклинација е карактеристична и за грчкиот и за албанскиот и за романскиот јазик. ...Во македонскиот и во бугарскиот јазик изместувањето на синтетичката деклинација денеска е појдено понапред отколку во другите балкански јазици, од кои побудата за таа појава најпрво потекнала. Грчкиот, албанскиот и романскиот јазик сè уште чуваат во употреба една генитивно-дативна форма. Процесот на изместување на старите падежни форми се вршел постапно, преминувајќи извесни појасно забележливи фази. Замената на старите падежни форми оди напоредно со засилувањето на предлошките конструкции“.

Историјата на македонскиот јазик на Блаже Конески за мене беше не само прирачник, туку и споредбена граматика на балканските јазици. Првите балканистички лекции ги добив од граматиката на Конески, каде што балканистичките факти се забележани и објаснети со длабоко познавање на развојот на балканските јазици.

Историјата на македонскиот јазик беше прв прирачник од таков вид во Македонија. Претставена е на широко поле на компарација на балканските јазици. Концепцијата е модерна, достигнува високи научни дострели и нејзината актуелност не се намалува со текот на времето.

Професорот Конески врз *Историјата на македонскиот јазик* работеше до последните моменти од неговиот живот и ја збогатуваше со нови факти и интерпретации. Постојано го прошируваше опсегот на користени извори. Предмет на негово особено интересирање во последните години беше *Стиваниславовиот ѝролоџ од XIV век*. Во старите издадени ракописи наоѓаше зачудувачки многу важни и нови факти за историјата на македонскиот јазик.

Историјата на македонскиот јазик со право беше примена како исклучителен настан, не само во македонистиката, туку и во славистиката воопшто. Рецензиите од перата на најпознатите слависти беа објавени во најреномираните списанија, како што се: *Roznik*

Slawistyczny, Јужнословенски филолог, Slavia, Revue des Études Slaves. Беше преведена и на српскохрватски јазик.

Неговите непосредни и посредни ученици имаат долг да го развиваат започнатото дело на нивниот учител. Професорот Конески инсистираше да се изучат писмените споменици што настанале во Македонија. Самиот даде личен пример како треба да се подготвуваат такви изданија. Со задоволство можеме да констатираме дека во Македонија успешно се работи врз издавање на средновековните ракописи. Овде можеме да ги наведеме изданијата: *Сѝрумички (македонски) аѝосѝол од XII век, Радомирово еванџелие, Добромирово еванџелие, „Крнински дамаскин, Еванџелие на Поѝ Јована, Загребачки ѝриод, Гриџоровичев ѝаримејник* и др.

Такви се моите размислувања врз *Исѝоријаѝа на македонскиот ѝазик* од професорот Блаже Конески, објавена пред 36 години во Скопје. Блаже Конески не само што ги постави темелите на граматичката структура на македонскиот стандарден јазик, туку даде и солидна основа за историската граматика и историјата на македонскиот јазик. Сам изгради многу делови од таа градба.

Во писмото на Македонската академија на науките и уметностите со поканата за собирот; се поставуваат следните прашања:

– Кои аспекти на македонската граматичка структура бараат попрецизен опис или анализа и доградување?

– Кои се најитните потреби на македонистичката лингвистика и како тие можат најдобро да се задоволат?

Се надевам дека барем делумно успеав да одговорам на нив.

Jerzy RUSEK (Krakov)

SOME THOUGHTS ON THE HISTORY OF THE MACEDONIAN LANGUAGE BY BLAŽE KONESKI

(Summary)

The author, who is himself a historian of the Balkan Slavic languages, reminisces about his contact and discussions with Blaže Koneski in the period when Koneski was working on his *History of the Macedonian Language*, and on his other studies devoted to the history of the Macedonian language.

Rusek emphasises the quality and originality of Koneski's works and especially his presentation of Macedonian facts in interdependence with their Balkan linguistic environment.

Трајко СТАМАТОСКИ

КОН МАКЕДОНСКИОТ XIX ВЕК НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Кога на 26 мај 1945 имав среќа да го слушам предавањето *Македонската литература и македонскиот литературен јазик*, што го одржа во рамките на Народниот универзитет во Скопје тукушто излезениот од студентските клупи Блаже Конески, а веднаш потоа и можност да го читам пренесено во една мала книшка со џебен формат со црвени корици, како на човек тукушто излезен од гимназиските клупи, ми остави тоа сериозен впечаток особено по систематизацијата на фактите, добар дел од нив непознати за мене. Кога потоа почнав да ги читам и другите негови прилози од оваа област, објавувани во весниците и списанијата,¹ пред мене почна да се оцртува личност со несекојдневни квалитети.

Не помина многу време, а Блаже Конески ја изградува македонската поширока јавност со основоположничкото дело за нашиот јазик, литература и историја *Македонските учебници од 19 век: еден прилог кон историјата на македонската преродба* (1949 година). Една деценија подоцна ова дело доживеа и второ издание, со незначителни измени наложени од времето, од новооткриеното и од новоосознаеното.

Од овие книги на Конески помина многу време, повеќе од половина век, но актуелноста нивна остана. Зашто, тие нудеа основен преглед и поглед на фактите од лингвистиката, литературата и историјата на македонскиот народ. Пишувани со израз течен, сочен и

¹ Трајко Стаматоски, *Научната дејност на Блаже Конески во времето од 1944 до 1946 г.* Во: *Кон ликот на Блаже Конески*. Скопје 1995, с. 69–92.

ненаметлив се прифаќаа како еден прекрасен културолошки есеј. Веќе овие книги донесоа богата аргументација за нашиот национален идентитет, а не само изрази на патриотизам и на националните чувства.

Просто е неверојатно како еден млад човек успеа да даде таков поглед на нашиот XIX век, на главните процеси што се одвивале на планот на македонската национална преродба и особено на планот на борбата за изградување на сопствен литературен јазик. Тоа можеше да го стори само човек што кон своите редовни факултетски студии пристапил извонредно ангажирано, само човек што во обемните материјали по ова прашање студиозно ја барал и ја изнашол чистата македонска жичка во развојот на литературниот јазик, само човек што можел макотрпно да собира податок по податок, појава по појава, факт по факт. А при тоа, што е особено важно, да нема некоја пооформена подлога, некој образец за углед. Со овие свои трудови Конески го најави својот извонреден талент за прецизна анализа на појавите и што е уште поважно – ретката дарба и смисла за синтеза на релевантните случувања во македонскиот национален развиток.

Научниот интерес за овој период од развојот на македонскиот јазик и воопшто на македонската национална мисла не престана кај Конески со објавувањето на овие студии. Тој беше наполно свесен дека одделни сегменти од нашиот јазичен процес во XIX век ќе треба уште поподробно да се разработуваат, за да може сликата за тој процес да биде што појасна и што поуверлива. Напиша Конески дватриесет поситни јазични и книжевно-историски прилози, ги собра и ги објави во својата книга под многу карактеристичниот наслов *Македонскиот XIX век* (1986).

Го знаеше добро Блаже Конески нашиот XIX век. Знаеше дека тој по многу нешто е преломен во нашата историја и посебно во историјата на македонскиот јазик. Ги знаеше добро сите негови маркирни точки. Исто како што ги знаеше и аголните пунктови на својата татковина и за кои пееше: Со замислени меѓи / сум ја означил својата татковина. / Сум поставил белеги на сите нејзини граници / и на сите стратегиски точки... (Татковина).

Кога се поставени основните маркирни точки на нашиот XIX век, од Крчовски и Пејчиновиќ па до Мисирков, многу му е полесно на подоцнежниот истражувач да ги осветлува појарко тие точки и да ги пополнува празнините меѓу нив. Сликата на тој начин добива во својата полнота, но основната мисла и стратегиската идеја остануваат: проникнат е векот со борба за изградување на свој литературен јазик.

Свесен беше Блаже Конески дека своите согледувања за нашиот XIX век ги напиша врз основа на многу значајни, но сепак нецелосни и недоволни податоци. Знаеше тој добро дека македонската национална свест не е изградена одеднаш, дека не се појавила туку така. Го знаат ова и неговите ученици. Затоа и ќе го напишат во еден компендиум за македонскиот јазик, во една едиција посветена одделно на секој словенски јазик што ја иницира Универзитетот Ополски – Институтот за полска филологија, следното: „Пред македонската наука и натаму стојат задачите да пронаоѓа факти и аргументи со испитување документи од различни архиви и фондови, меѓу другото и да се бори за пристап до некои од нив, и со критичка анализа на различните гледишта што се резултат на различните интереси – да им го противстави македонското. Пред македонската наука исто така и натаму стојат задачите да ја дава вистинската интерпретација на познатите факти, да ги открива случаите на премолчување и фалсификување на податоците ... А за она што е уништено (ракописи, книги, верски и други објекти од материјалната култура) можеме само да жалиме“.²

Познато е дека Блаже Конески се готвеше, но за наша несреќа не дочека, да им ги пренесе на колегите од струката своите пораки во смисла на изучување на пројавите на Македонците низ вековите за својот јазик.³ Длабоко сум убеден дека е ова искажување на Конески само дел од она што тој не стигна целосно да им го соопшти пред смртта, чиешто приближување го чувствувавше, на своите ученици и почитувачи.

Македонските истражувачи излезени од школата на Конески, сепак, ги знаеја основните идеи и пораки на својот професор. Затоа, по повод на стогодишнината од смртта на Григор Прличев, тие и го организираа научниот собир *Македонскиот јазик во XIX век*. Со тоа тие покажаа дека прашањето за македонскиот XIX век е сè уште актуелно и дека има уште многу нешто да се каже за македонскиот јазик во тоа време. На тој собир беа обработени теми што засегаат одделни личности во определен научен потфат, послабо беа изнесени новини во смисла на новооткриени документи, но затоа беа поподробно елаборирани недоволно проучени примери и докази.

² Лилјана Минова-Гуркова, Блаже Ристовски, *Македонскиот јазик до 1945 година*. Во: Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole 1998, s. 20–21.

³ Трајко Стаматовски, *Конески и Мисирков*. Во: Континуитетот на македонскиот литературен јазик. Скопје 1998, с. 128.

Токму укажувањата на Блаже Конески за потребата од „критичка анализа на различните гледишта што се резултат на различните интереси“ и од „противставување на македонското“ и го предизвика денешниот мој настап. Одбирам при тоа неколку не единечни, туку пошироко поставувани но не и пошироко разгледувани прашања за нашиот национален развиток.

1. На Блаже Конески му беше добро позната за нас многу показната статија на Петко Славејков „За македонското прашање“, објавена во неговиот весник „Македонија“ (Цариград) од 18 јануари 1871 и неговата констатација: „Најпосле македонското прашање излезе најаве и се покажа во печатот. Ние велиме најпосле, зашто тоа прашање не е нова работа. Ние сме го заслушале уште од пред десетина години. Најпрво ги сфативме зборовите на тие млади патриоти (како израз) на нашите не толку сериозни расправи. Така и мислевме ние до пред една–две години, кога нови разговори со некои Македонци ни покажаа дека работата не е само голи зборови ами мисла што мнозина сакаат да ја спроведат во животот.“⁴

Блаже Конески ги имаше предвид овие искажувања на Славејкова, но немаше доволно време и не се пушти да ги проучува конкретните причини што доведоа до нив, да се позанимава со непосредните поводи што нив ги наложија. Подоцна македонската наука откри документи што недвосмислено укажуваат на поводот.

Весникот „Македонија“ на Славејкова излегувал еднаш и двапати неделно во Цариград во времето од 3 декември 1866 до 27 јули 1872, се сметал за еден од најзначајните во Турција, а поради своите демократски позиции бил повеќепати забрануван; и самиот негов издавач важи во бугарската историја како човек што до крајот на животот останал на такви позиции.

Каков одглас имал весников во Македонија се гледа од писмото што го упатил до редакцијата младиот прилепчанец Методи (Тодор) Кусев, тогашен секретар на Прилепската општина а подоцнежен старозагорски митрополит. Писмото е отпечатено во бројот од 28.I 1867 година и во него, меѓу другото, се вели: „Вашиот весник со самото име го зачуди секого во Македонија до таа мера, што секој трча да види што весник е што го носи името на нашата земја ... Весникот кај Грците и гркоманите е дочекан со тага и бес, зашто тие секојпат воде борба за погрчувањето на Македонците, уништу-

⁴ За македонскиот јазик. ИМЈ „Крсте Мисирков“. Скопје 1978, с. 23.

вајќи ја и Охридската архиепископија – ‘Искрата на нашата иднина’. Но и колку да се мачеа да нè сопрат да одиме напред, не можеа да го искоренат чувството сосема **Македонците да не бидат Македонци**.⁵

Писмово, како што се гледа, е напишано и објавено точно четири години пред споменатата реакција од Славејкова. Во него најотворено се искажани мисли за името на својата земја (весникот „го носи името на нашата земја“), за името на својот народ („не можеа да го искоренат чувството сосема Македонците да не бидат Македонци“), за својата црква (Охридската архиепископија како „искра на нашата иднина“).

Една година и некој месец по ова писмо до редакторот на весникот Славејков се обрати и учителот од Банско кај Разлог Никола Поп Филип (дописот е испратен од Банско на 21 март 1868 година и објавен во бројот од 6 април истата година). Во него покрај јасната национална определба на своите сонародници како Македонци, се потенцира дека елинскиот, црковнословенскиот, па и бугарскиот ним не им се разбирливи. Дописот започнува вака: „Мнозина од нашите соотечественици **Македонци**, исфрлувајќи го елинскиот јазик од црквите во богослужбата и го заменија со црковнословенскиот, од кој малку се ползуваа или подобро да речеме ич (:воопшто) не се ползуваа: зошто толку го разбираат и него, колку елинскиот“, а завршува на следниот начин: „Учебниците што се преведувале на бугарски, наречен (балкански) јазик, досега малку нешто ни беа поразбирливи нам на **Македонците** од оние на црковнословенски јазик: затоа и полза сосема мала имаме придобиено од нив“.⁶

Природно, Славејков не можеше да остане глув на овие реакции, а секако и на други соопштени или напишани и на друго место, и да не го искаже својот став а и страв од можните последици.

Вредниот истражувач на македонското историско минато Иван Катарциев ѝ претстави на македонската научна јавност уште еден документ излезен од перото на собудениот учител Никола Поп Филип.⁷ За жал, и овој документ не е пошироко елабориран од нашата наука. Станува имено збор за едно писмено обраќање од постар датум (од 6 декември 1848) од Никола Поп Филип до својот

⁵ *Документии за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава*. Том први. Скопје 1981, с. 204.

⁶ Трајко Стаматоски, *За македонскиот јазик. Допис од Банско од 1868*. Утрински весник, 29.XII 2000, с. 11.

⁷ Иван Катарциев, *Борба до победа*. I, Скопје 1983, с. 219.

учител, познатиот бугарски книжевен работник Најден Геров, којшто се занимавал посебно со јазичната проблематика а подоцна го состави и познатиот Речник на бугарскиот јазик во четири тома. Во обраќањето се изнесуваат мисли за бугарското јазично прашање и се даваат предлози како треба да изгледа евентуалниот заеднички литературен јазик. Обземен од идејата за словенското единство, Н. П. Филипов го прифаќа заедништвото на јазичен план, но очекувано им дава предност на црти од македонските дијалекти.

Обраќањето го започнува со изјавата: „Не можев да трпам и да молчам и да го последувам Правописот, думопроизводството (: зборообразувањето) и преводите на сегашните нови бугарски списатели...“ коишто го направиле правописот и јазикот „помачен за изучување од елинското и словенското“. Потоа, се задржува на извесни решенија, главно од правописно-графиска природа. Така, се залага за упростен графиски систем: исфрлање на еровите („кривиот“ њ и „правиот“ њ) и нивна замена во средината на зборот со **о** односно **е** (: **сон, ден**); исфрлање и на големиот ж и негова замена со **а** „со линијка отгоре“ (значи, темниот вокал да се пишува слично како што се предава и денеска во одделни научни текстови!); исфрлање и на „ижето“, „ерито“ – „да се не пишат сасем“ и место нив да се пишува „само и-то, зашто произносението им е еднакво на – сичките“; повратната замена „да се пише както се произноси и во простонароднијат разговор: както **уча се, миа се, срамувам се**“ итн.

Размислувањата на Никола Поп Филипов за заеднички јазик со Бугарите не се никако случајни. Во средината XIX век владее духот на општата просветеност, се развива култот на ослободување од туѓите влијанија и на сеопшта преродба, па е природно прашањето за јазичното единство да добие приоритетно место. Така се гледаше тогаш на јазичното прашање на пошироките словенски простори: се јавија залагања за општ јазик на Русите и Белорусите, за општ јазик на Чесите и Словаците, на Србите и Хрватите. Токму во тоа време (на 28 март 1850) беше потпишан познатиот Виенски книжевен договор за јазичното единство на Србите и Хрватите и тоа од највидните претставници на овие народи, како што се Иван Кукулевиќ, Димитрие Деметар, Иван Мажураниќ, Вук Караџиќ, Винко Пецел, Франц Миклошич, Стјепан Пејаковиќ и Ѓуро Даничиќ.

Ова нешто го следеше внимателно и нашиот најкомплетно образован човек на времето Партенија Зографски. Во своите написи во *Цареградски весник*, објавени во 1858, тој искажа слични мисли и изнесе додатни образложенија. Фактот што цела деценија пред него

Никола Поп Стефанов го објави своето становиште само сведочи дека нашите образовани луѓе не биле настрана од струењата во словенскиот свет воопшто и дека тие сретнале соодветен одглас. Друго е прашањето што оваа идеја кај сите словенски народи немаше поволен исход. Иднината им даде предност на сфаќањата за изградбата на посебни јазици. Ова нешто го сфати подоцна и Никола Поп Филипов, па затоа неговото писмо до Славејкова, напишано две децении подоцна, има сосема поинаква ориентација – изградба на сопствен, на македонски литературен јазик, разбирлив за Македонците.

Двете пишани обраќања на Никола Поп Филипов до двајца истакнати претставници на бугарскиот книжевен живот Најден Геров и Петко Рачев Славејков ни го претставуваат овој наш недоволно проучен и речиси непознат творец како извонредно храбар човек, кој своите погледи по суптилни прашања на книжевнојазичната норма, а посебно за македонската самостојност не пропуштил да му ги изнесе и на својот учител Геров, а и на угледниот писател и издавач Славејков. Затоа, на Никола Поп Филипов му припаѓа достоинство место во историјата на македонскиот јазик.

2. Кратовецот Ефрем Каранов е исто така личност на која не ѝ е определено соодветно место во нашата јазична и културна историја. Овој ретко образован човек (го стекнуваше своето образование на разни страни – заврши класична гимназија во Цариград а филолошки науки студираше на Новоросијскиот универзитет) разви значајна творечка дејност. Тој ѝ е познат на нашата наука главно како фолклорист, благодареејќи на истражувањата на Томе Саздов.⁸

Да потсетам. Ефрем Каранов е собирач на македонското народно творештво и препејувач на македонски јазик (претежно на својот роден говор – кратовскиот) на познатите уметнички дела *Словото за Ѓолкој Иѓорев* и *Пан Тадеуш* на Мицкјевич. Како просветен работник, веднаш по окончувањето на студиите во јуни 1875, доаѓа за учител во Штип и тука останува две цели учебни години (од август 1875 до јуни 1877). Потоа го среќаваме како учител во Кустендил, Самоков, Софија. Негови ученици се, меѓу другите, и нам добро познатите творци и борци Димо Хаџидимов и Јордан Иванов. Значајно е исто така што одржувал блиски врски со Гоце Делчев и Јане Сандански, со Трајко Китанчев и др.

⁸ Томе Саздов, *Студиум за македонскиот народна книжевност*. Скопје 1978, с. 133, 140.

Уште како студент Каранов собрал драгоцено фолклорно благо и бара од Бугарското книжевно дружество во Одеса (кое подоцна прераснува во БАН) со писмо (од 15 февруари 1875) неговите материјали да се печатат со негов правописно-графиски систем, бидејќи како образован филолог сметаше дека тие не можат прецизно да се предадат со ортографискиот систем што тогаш беше во употреба во Бугарија. Неговото барање не беше прифатено, но за неговите гледишта мораше да се води сметка. Неговата компетентност не можеше да биде спорна, па уште истата година е избран за дописен член на БКД а во 1884 и за редовен. Затоа и беше поканет да ги рецензира, заедно со талентираниот велешанец Димитар Матов, фолклорните записи на Марко Цепенков. Редакторот на СБНУ Иван Шишманов веќе не можеше да го избегнува системот на Каранов и тој беше прифатен при предавањето на Цепенковите текстови.

Остра критика доживеаја и преводите на Каранов. Не се ценеше квалитетот на преводите, туку се реагираше затоа што тие се пренесени „во малку смешниот и оригинален накит на Западниот Бугарин“ и затоа што „насекаде се чувствува западнобугарското наречје, кое ја намалува уметничката вредност на делото“.

Јасно е дека јазикот на преводите се сфаќаше како голема закана по бугарскиот јазик и како стремеж за оформување на поинаква, македонска литературна норма. Во критиките се чувствува стравот да не се издигне евентуално „западното наречје“ како одделен литературен јазик, па таквата намера треба да се спречи и на ваков начин. Најмалку им беше важно на критичарите да оценат како претставниците на „западното наречје“ го прифаќаат бугарскиот литературен јазик, изграден врз друга основа и принципи.

3. Уште некои значајни документи за историјата на македонскиот јазик и за македонскиот национален развиток беа откриени подоцна – во шеесеттите години на сега веќе минатиот век. Нив ѝ ги приушти на македонската архивистика Климент Цамбазовски, ненадминат по истражувањата во разните државни и лични архиви по Србија. Овие документи се однесуваат на активноста на ТМК и ја покажуваат дејноста на неговите членови по суштински прашања на нашиот национален живот: отворање на училишта уште од учебната 1887/88 со македонски наставен јазик, со учители домородци и со издавање на соодветни учебници; отворање на македонско читалиште во Солун со клонови во поважните места во Македонија; издавање на неделен весник на македонски јазик; обнова на Охридската

патријаршија итн. За таа цел беше напишана познатата програма *Кој е крив*, во која беше изнесена вистинската положба во Македонија по основањето на Бугарската егзархија.

Оваа дејност на ТМК се јави како отпор против настојувањето на Бугарската егзархија да ја завладее Македонија на духовен план, а и против истите намери на српската политика како противакција на бугарската стратегија.

Ветената помош за реализацијата на овие идеи изостана, но затоа останаа, макар и во ракопис, три документи: обемната програма *Кој е крив* (1887), *Македонски буквар* (1888) на Коста Групче и Наум Евро и опширното *Писмо* од Темко Попов до Деспот Бацовиќ (1888). Особено е значајно што во некои од овие документи се изнесени и следните мисли: „Најглавната работа е Македонија да се помакедончи“, „Денеска секој Македонец признава оти тој не е Бугарин и јасно ја исповедува **својата нација**“ односно „И сам Исус Христос ако слезе од небо не може да го увери Македонецот дека е тој Бугарин или Србин“ итн.

На сите овие документи сум се задржувал подробно, сум ги разгледувал сите нив од различни аспекти: политички, историски, лингвистички итн. Сите овие документи ги носат карактеристиките на одлично познавање на состојбата на теренот, на суптилно чувствување на македонскиот јазик, на префинет стил, на висока ученост. Ова е разбирливо кога ќе се знае дека сите тие се полиглоти, дипломатски службеници, пратеници и сенатори.⁹

Текстовите останаа во ракопис, но застапуваните идеи останаа. Се појави не случајно австрискиот македолог Карл Хрон со својата брошура *Народността на македонските Словени* (1890)¹⁰, а српскиот конзул во Битола во својот извештај (1892) изнесе дека во Костур „се појавило некакво интелектуалистичко движење кај месните учители... во училиштата да се воведат македонскиот дијалект

⁹ Трајко Стаматовски, *Поглед на јазикот во сѐајијата „Кој е крив“ на Темко Попов*. Во: Борба за македонски литературен јазик. Скопје 1986, с. 94–102; *Македонски буквари во осумдесеттите години на деведнаесеттиот век*. На истото место, с. 103–116; *Писмото на Темко Попов до Деспот Бацовиќ од 1888 како документ за историјата на македонскиот јазик*. Во: *Континуитетот на македонскиот литературен јазик*, с. 34–48; *Јазичните особености на писмото од Темко Попов до Деспот Бацовиќ од 1888*. На истото место, с. 49–68.

¹⁰ Гане Тодоровски, *Видовите австриски македолози Карл Хрон*. Во: *Македонската правостоина*. Скопје 1985, с. 46–50.

како наставен јазик“ и дека учителите добиле и задача да ги преведат на македонски јазик Евангелието и Апостолот.¹¹

Се забележува понекогаш и од некои наши луѓе дека оваа или онаа личност не секогаш имала сосема исправни ставови по одделни важни прашања од нашиот целокупен живот, дека во одделни критични моменти од нашето егзистирање тие се приближувале кон оваа или онаа страна. Од таквите сфаќања треба да се ослободуваме и да ги оценуваме луѓето и нивните постапки во контекстот на времето во кое живееле и условите во кои твореле.

Да се очекува и бара од секоја личност крајна доследност во ставовите по националното прашање не е реално. Треба да се имаат предвид исто така и притисоците на кои биле изложувани, па и иднината што им била нудена. Важно е за нашиот национално-културен развој што тие во определени моменти нашле сили и храброст да го изнесат македонскиот став што длабоко го носеле во себе. На тој начин тие придонеле да се создава постепено македонска мисла и акција, која во определени поповолни услови ќе ја доведе до успешна реализација нивната борба. Едноставно, генерациите што доаѓале имале во нивните залагања добар образец и соодветна поткрепа. Затоа, секоја нивна македонистичка пројава е извонредно драгоцен за нас и за нашата иднина.

Не е ова стремез на изолирани кругови и само на одделни поактивни региони; тоа е стремез на целиот македонски народ, на целата негова јазична територија. Тие се јавуваат само како изразители на тие стремези. Не се тоа веќе пробуди на собудени луѓе од Западна или централна Македонија. Тоа се акции и јасно дефинирана национална мисла на поширок слој на македонскиот народ. Тоа е веќе движење што не може да се запре и кое во определен момент – прашање е само на време – ќе донесе реализација на својата идеја: затврдување на чувството за својата национална посебност, за оформување на свој литературен јазик и на своја национална држава.

Се задоволи Конески, како што веќе се кажа во воведот, да ги изјасни контурите на нашиот творечки XIX век, да ги означи основните пунктови. Го стори тоа навистина фасцинантно. Им отвори простор на идните истражувачи, како што правеше и во другите потесни области од својот научен интерес, да ги оценуваат и да ги пополнуваат недоволно изјаснетите сегменти, и тоа врз здраво поставена основа.

¹¹ Документи за борбата ..., с. 303–305.

Блаже Конески рано сфати дека македонскиот јазик има свои лингвистички специфичности, дека има лингвистичка аргументација што го прават посебен и самостоен.

Најголемата вредност на истражувањата на појавите и процесите на нашиот XIX век на Конески ја гледам во тоа што тој изгради **наше, македонско гледање** на тие случувања. Во толкувањето на фактите тој настојуваше да биде и да остане непристрасен. Се залагаше да завладее на пошироките балкански простори поинаков дух во поимањето на работите. Тој оформи национален, а не националистички пристап во проучувањата. Знаеше добро дека само така може да биде прифатен во светот на објективната славистика и да го добие епитетот на научник од формат.

Trajkо STAMATOSKI

**ON THE MACEDONIAN NINETEENTH CENTURY
BY BLAŽE KONESKI**

(Summary)

The paper starts out from the standpoint that, despite the well analysed Macedonian nineteenth century, certain facts and details have remained insufficiently illuminated, particularly due to the fact that a good many of the documents concerning the progress of the Macedonian linguistic process have only become available in more recent times.

The aim here is to focus attention on the activities of a little-known teacher from Bansko, at Razlog, Nikola Pop Philipov – his address of 6 December to Naiden Gerov and, in particular, his article published on 6 April 1868 in Slavejkov's paper *Makedonia*; on the activities of the highly educated philologist Ephrem Karenov, a collector of Macedonian folklore, and translator of the well-known Russian epic poem *A Song of Prince Igor's Regiment*, as well as of Mickiewicz's *Pan Tadeusz*, in the seventies; and also on the activities of the Secret Macedonian Committee in the eighties – their *Reader*, the extensive article *Who Is Guilty?*, as well as the lengthy letter of Temko Popov to Despot Bayević – and their efforts for the Macedonian national awakening.

Our conclusion is that Blaže Koneski has cleared up our creative nineteenth century extremely well for future research workers, while leaving space for filling in the gaps and rendering an explanation for the unqualified segments.

The greatest achievement of Koneski's research work in this field is his building up of an authentic Macedonian point of view of the phenomena and the processes of all that happened in the crucial nineteenth century.

Косѿа ПЕЕВ

ПРИЛОГ КОН ИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ

1.1. Несомнен е фактот дека Блаже Конески со својот научен пристап во кодификацијата на македонскиот литературен јазик многу квалификувано им даде заокружена форма на програмските определби на Мисирков. На тој начин тој успеа да обезбеди магистрален пристап кон местото што ни припаѓа во општословенската култура. Во односниов контекст не треба да заборавиме дека освен оформувањето и издигнувањето на народниот до степен на општонационален литературен јазик, Конески и кругот соработници околу него (професорите Крум Тошев, Божидар Видоески, Радмила Угринова и др.) требаше своето дело и да го одбранат во еден период, којшто, иако во многу нешто беше поповолен од оној на Мисирков, бидејќи македонската држава беше веќе реалност, макар само како федерална единица, сепак таа реалност за извесни кругови од соседните земји не беше прифатлива, а логиката на нивниот отпор произлегуваше од аргументот дека со односниов факт (организирање на самостојна македонска држава со своја национална култура и национален јазик) несомнено се засегаеше, поправо се девалвираше нивната хегемонистичка поставеност.

1.2. Негативната расположба, или поточно негаторскиот однос на споменативе кругови кон новоформираната држава беа перманентно присутни, фактички тие никогаш не престанаа, само некогаш се изразуваа како прикриено незадоволство, а друг пат (и почесто) како отворен притисок, впрочем каков што е и денеска. Нивната реакција во врска со оформувањето на македонска национална посебност многу сликовито ја прикажал Конески зборувајќи за тешкотиите со кои се судрувал Мисирков: тој требаше да се избори за ме-

сто под сонцето за Македонија, спротивставувајќи се на аргументите на хегемонистите дека местата се распродадени, картата на Балканот е скроена и ситуацијата е дефинитивна.

1.3. Зборувајќи за ангажираноста на Конески околу доградбата на контурите на нашиот литературен јазик, официјално претставен низ документите за азбуката (мај 1945) и правописот (јуни 1945), како многу важен сегмент треба да се спомене високиот дострел во претставувањето на нашиот национален идентитет и културната посебност (се разбира вклучувајќи го во прв план јазикот) пред светската славистика. Во таа одбрана секако клучна улога одиграа блиските лични контакти што ги имаше Конески со најпознатите имиња од светската славистичка наука, кои секако не беа случајни туку резултираа од неговата научничка зрелост и умешност потврдени и на бројните настапи и предавања (секогаш со сериозна фундираност) на многу странски универзитети, било како проф. гостин, било како учесник на повеќе научни собири и конгреси.

1.4. Споменативе аргументи секако во голема мера придонесоа за денешниот статус на македонскиот јазик, кога, речиси, нема меѓународна славистичка асоцијација во која не е регистриран (или поточно активно присутен) македонскиот јазик; да го споменеме Меѓународниот комитет на славистите со бројните комисии прикрупени кон него: За современата состојба на словенските јазици, За дијалектолошките атласи (Општословенскиот лингвистички атлас, Општокарпатскиот дијалектен атлас), Комисија за јазиците во контакт, Комисија за ономастика и др. Во посебна европска лингвистичка асоцијација влегува и Европскиот лингвистички атлас во кој македонскиот јазик исто така е присутен.

1.5. Не е особено тешко човек да се досети дека споменатово приклучување во културните активности на словенските народи не беше ниту просто, ниту лесно, бидејќи требаше да се превозмогне задоцнувањето во реализацијата на заложбите за создавање на наша посебна државност и национален литературен јазик, пројавени уште во втората половина на минатиот (сега веќе предминатиот) век, задоцнување настанато секако поради специфичниот стек на околности. Тежината и значењето на стекнатиот третман на македонската култура во словенскиот свет убаво може да се согледа ако направиме споредба со тешкотиите што ги доживуваме веќе една деценија во настојувањето нашата држава да се инкорпорира во различните светски асоцијации на држави, почнувајќи од Обединетите нации, тешкотии иницирани најмногу пак од соседите.

2.1. Во првите години по Војната основниот интерес на Конески беше насочен, како предизвик од историскиот момент, кон нормирањето на литературниот јазик, што од своја страна неминовно води кон задлабочено истражување на дијалектната реч од којашто требаше да се излачи она што ќе претставува норма, влезена во основата на првата научна Граматика на македонскиот јазик (1952), независно што неколку години пред тоа проф. Круме Келески ја беше објавил својата средношколска граматика.

2.2. За разлика од Мисирков којшто „настојуваше во јазикот на својата книга да им даде што повеќе израз на оние јазични особености што ќе го изделуваат нашиот литературен јазик од другите јужнословенски јазици“, Конески кон односново прашање имаше подруг пристап, тој ќе истакне: „нешто што особено треба да се подвлече е тоа што во основата на нашиот литературен јазик е пројавен стремежот за внесување такви црти што ги сврзуваат западномакедонските со источномакедонските говори“, односно на друго место ќе подвлече: „излегувањето од рамките на локалното е неопходен услов за изградување на еден национален литературен јазик“. Се разбира, ќе биде сосема погрешно ако од ова заклучиме дека Конески се залагаше за некаква мешавина, напротив, за ова (прашање), како и за сè што создаваше тој имаше прецизна мисла: „да се постави на здрави основи изградбата на нашиот литературен јазик, тоа значи да се спроведат доследно оние радикални црти што го чинат неговиот скелет, а што се земени од нашите централни говори. Придонесот на другите наши говори ќе биде тогаш ценет, ако не задира во тие основни црти на нашиот литературен јазик. При спонтаното налагање на една црта како литературна, нејзината живост и типичност, нејзината распространетост, секако играат прворазредна улога“.

3.1. Основното што треба да го истакнеме е дека Конески, паралелно со откривањето на закономерностите на современата граматичка состојба на македонскиот јазик, не можел а да не се задржи на фактите од дијахрониската лингвистика. Како врвен специјалист во истражувањата на старите ракописи, но и на дијалектната состојба, тој изготвил повеќе студии од односнава област: „Свети Климент Охридски и славјанската просвета“ (1945), „Јазикот на дамаскините“ (1952), „Изместување на синтетичката деклинација“ (1964), „Македонските текстови од 10–20 век“ (заедно со Ол. Јашар-Настева, 1966) и многу други.

3.2. Сепак, основниот труд што со својата концизност ѝ дава белег на филигранство на односнава активност на Конески секако

претставува „Историјата на македонскиот јазик“, што се појави 1965 година и доживеа неколку изданија. Во ова монументално дело, што предничи пред изданија од ваков карактер и кај национални јазици со подолга државничка традиција, познавањата на Конески од дијалектната историја на македонскиот јазик, следејќи зарегистрирани податоци во пишаните споменици, од една страна, нашле совршена форма на симбиоза со познавањата на дијалектните посебности на македонскиот народен јазик, од друга.

3.3. Посебно и многу важно обележје на Историската граматика на македонскиот јазик ѝ дава следењето и обработката од Конески на ред посебности, развиени во контактот со соседните несловенски јазици, со што се изменила словенската структура на македонскиот дијалектен јазик, особено во западното и југозападното подрачје; според нашите истражувања односнава регија со голем број на „балканизми“ се шири и на југоисток, но за тоа ќе зборуваме понатаму.

Станува збор за припадност кон „балканската лингвистичка унија“ во која балканските јазици, вклучувајќи го и македонскиот развиле многу заеднички црти, особено на структурален план, независно што се работи за јазици со различна генеологија и типологија.

3.4. Проф. Збигњев Голомб споменатите структурни промени во македонскиот јазик, главно, ги гледа во контекст на врските со ароманскиот јазик, тој заправо македонскиот и ароманскиот (јазик) ги претставува како едно потесно колце во рамките на балканската лингвистичка лига, со силно развиена комуникација, којашто условила и големи етно-лингвистички промени. Поткрепа на својата теза проф. Голомб наоѓа во следнава хронологија: „основната маса на претсловенското автохтоно население со коешто словенските освојувачи, или новодоселеници стапиле во потесен контакт (кога се доселиле на Балканот) биле балканските Романци... (зашто) поголемиот дел од грчкото население за време на словенската инвазија во VII век се повлекло во крајбрежните градишта и во врска со тоа, изгледа, директните контакти меѓу Словените и Грците биле ограничени“¹. Натаму тој додава: „Словенската инвазија претставувала едно масовно движење, коешто, за разлика од поранешните ‘варварски напади’ (на пример тие на Хуните и Аварите), се одликувале со освојување, но и со доселување на земјата... Но старото романско население не исчезнало. Основната народна маса, т.е. ситните земски властели се

¹ Зб. Голомб, За „механизмот“ на словенско-романските односи на Балканскиот Полуостров, *Македонски јазик*, г. 21, Скопје 1970, с. 6–7.

обидувале да се зачуваат и да живеат во нови услови. Во времето на нападите, борбите и нередите, тие се повлекувале во релативно недо-стапни планински предели и таму обично преминувале од земјодел-ски на сточарски начин на живот“.

3.5. Во резултат на споменатово мешање на населението, за-почнато многу одамна, како што видовме, во структурата на маке-донскиот јазик се среќаваме со изразито присуство на граматички шеми од ароманскиот (влашкиот), но и од другите несловенски јази-ци на Балканот (грчкиот и албанскиот; влијанието од турскиот јазик исто така е силно изразено и ние на него ќе се задржиме посебно, неза-висно што тој не се вклучува во балканската алијанса). Во прашање е дивергентен развој од општите системи на словенските јазици.

Во повеќегодишното, или поправо повеќедецениското истра-жување на југоисточните македонски говори, не само што се пот-врдија поставените тези од Конески за балканскиот карактер осо-бено на периферните македонски говори, во споменатиот правец се појавија и нови моменти, нови потврди. Во прашање е натамошна корозија на одделни граматички категории, пр. во остатоците од син-тетичката деклинација кај заменките, рушење на родовата опозиција евидентно забележливо во отсуството на конгруенција, изместена употреба на одделни службени зборови (предлози) според туѓ обра-зец, бројна застапеност на несловенска лексика и други „бројни поја-ви што се резултат на сложени и често невидливи и нејасни процеси на етничката, лингвистичката и, воопшто, на културната симбиоза на хетерогеното население“².

4.1. Зборувајќи за изместувањето на синтетичката деклина-ција во македонскиот јазик, аналогно на ситуацијата во грчкиот, ро-манскиот и албанскиот јазик, проф. Конески додава дека тој процес не е наполно завршен и дека „кај заменките како сè уште живи форми ги среќаваме дативот и акузативот“. Сепак во „Историјата на македонскиот јазик“ не останале незабележани извесни иновации во смисла на израмнување на падежните остатоци меѓу формите на дативниот и акузативниот предмет, односно нивното мешање не само кај личните, туку и кај лично-прашалните, односно показните за-менки, пр. навлегувањето на долгата форма на акузатив во сферата на индиректниот предмет (: *нас ни* наместо *нам ни*), се споменува уште и проширената употреба на кратката заменска форма *му*: „во гово-рите костурски, лерински, воденски, битолски, делум и во прилеп-

² Ол. Јашар-Настева, Меѓујазичните контакти и нашата топонимија, *Втора југословенска ономастичка конференција*, Скопје 1980, с. 133.

скиот се извршило совпаѓање на сите три рода во кратката заменска форма за индиректен објект за 3 л. во единната: *му реков на човекот (жената, детето)*. Таа форма е така сведена на знак за дативен однос без да укажува на родовата припадност на предметот. Ова се должи на албанско и романско влијание врз југозападните говори. Во албанскиот *i* е дативна форма што му одговара на мак. *му*, така и на *и*. И во ароманскиот кратките дативни форми од личната замена за 3 л. *il'*, *li*, *-l'* се еднакви за м. и ж. род³.

4.2. Нашите истражувања укажуваат дека ваквата проширена употреба на кратката заменска форма *му* зафаќа поголеми ареали, освен во југозападниот се среќава и во југоисточниот дел: во Солунско се употребува паралелно со формата *и*, а во Кукушко забележивме наспоредни форми *му* и *ин*, односно *ни*. Уште ја констатиравме во Мегленско и Кајларско. Оваа заменска морфема на север се пенетрира сè до битолските села: Живојно (*на неа му даде*), Диово, Букојчани (*нејзи му даде*).

Односнава заменска форма покажува поголема експанзија како множинска форма, односно уште на поголем ареал ја истиснала кратката дативна форма *им*. Освен во јужните говори се среќава уште во Битолско (с. Тополчани, Путурус: *нив му // ним му*, Скочивир: *на ни му*, Живојно: *на неј му*), Ресенско, Преспа (с. Крушје, Царев Двор: *ниму му*), Прилепско (с. Прилепец: *ниму му*, Тројаци: *ним му*), Мариовско (с. Старавина: *на ни му*), Тиквешијата (с. Конопиште: *на ним му*), па стигнува дури до јужните велешки села (с. Подлес: *ним му даде*)⁴.

4.21. Споменатава аналогија спрема состојбата во соседните јазици за кои зборува Конески е несомнена, сепак тргнувајќи од фактот дека центарот на ваквата проширена употреба на заменската форма *му* го лоцираме во јужните македонски говори, во коишто категоријата род е исто така сериозно расколебана, тогаш би можело да се допушти извесна спрега меѓу овие две појави.

Како што споменатава заменска форма се испразнила од категоријата род (проширена употреба на *му* од м. во ж. род), исто така во односниве (јужни) говори констатиравме повеќе случаи на нарушена конгруенција (потврда дека категоријата род не функционира); ќе илустрираме со случаи од кајларскиот говор во кои атрибутската

³ Бл. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1967, с. 132.

⁴ К. Пеев, *За заменскиот систем во јужните македонски говори, Јазичниите појави во Биџола и Биџолско денеска и во минатото*, МАНУ, Скопје 1980, с. 113–126.

одредница за ср. род се јавува во спрега со м. род: – *на-тебе ѝну кѹп ки ти вѣрзѣм, по-гулѣмо*; – *жѣнта а нае су ѝдно чѹжцо чѣек*; – *му-правѣт лѣпо сѣндѣк (на чѹпѣта)*; друг случај (пак со проширена употреба на ср. род) среќаваме во синтагми во кои гл. л-форма за ср. род се поврзува со субјект од м. род: – *цѣрут имѣло висѣки порти*, но: – *дѣтто пурастѣл, цел мѣш сѣ-сторѣл*, односно л-формата од м. род е во корелација со субјект од ж. род: *му-вѣле краљцѣта кѣрка на-то... ѳде тѣму... идну врѣме му рѣкал*⁵.

Вакви примери со нарушена конгруенција забележивме при теренското анкетање не само во Кајларско (с. Тречно), туку и во Солунско (с. Градбор), Воденско (с. Кронцелово), Енићевардарско (Гуменца), Кукушко (с. Грбашел, Крецово и др.). Оттаму мислиме дека треба да се имаат предвид и кога зборуваме за проширената употреба на заменската клитика *му* од м. и во ж. род. Влијанието на балканската несловенска средина и во овој случај е очигледна, мислиме на мегленороманските говори, но и на турскиот јазик.

4.3. Она што сакаме специјално да го нагласиме и што останало незабележано е дека морфемата *мунеретко* се јавува и во сферата на акузативни конструкции, што јасно укажува дека реликтите од синтетичката деklinација и кај заменските форми во јужните говори се нестабилни; еве пр. од „Кулакиското евангелие“ (с. Кулакија се наоѓа до самата утока на р. Вардар во Солунскиот Залив): – *па виѝ не му пузнајале на него* (м. ‘не го познале’); – *да гу фатѹт ут гѣркл’анут, ки му удавиши* (м. ‘ќе го удавеше’).

4.4. За отсуството на закономерност во деklinацијата кај заменките констатиравме уште една појава којашто останала нерегистрирана, а се работи за навлегувањето на акузативната клитичка форма *ја* (од заменката за 3 л., ж. род ‘таа’) во опсегот на дативот, сп. пр. од „Кулакиското евангелие“⁶: – *губѳри Исус ем а ричѣ на неѣ: Сѣкој шо пиѝ ут ва вода, пак жѣдин* (м. ‘ем ѝ рече’); – *и на жѣната а вѣлеа: не зѣрди тѳѳјот лѣф виѝ верѹваме* (м. ‘ѝ велеа’); аналогни примери забележивме и во Зборникот на Верковиќ⁷: *после отиде пак на царската мома да ја вели на неа* (м. ‘да ѝ вели на неа’); – *и тој ја дава адин алтин многоцено* (м. ‘ѝ дава’); – *ја пусна на морету самичка, хем ја вели: „ѣде с здрави л’убов“* (м. ‘хем ѝ вели’); – *та рекла да ја донесат мара вогин* (м. ‘да ѝ донесат’).

⁵ В. Дрвошанов, *Кајларскиот ѳвор*, Скопје 1993 г., с. 92–93.

⁶ A. Mazon et A. Vaillant, *L’evangѣliaire de Kulakia, un parler slave du Bas-Vardar*, Paris 1938.

⁷ *Lidovѣ povѣdky jihomakedonskѣ z rukopisѹ St. Verkovičovѣch*, vydali Petr A. Lavrov a Jiři Polѣvka, v Praze 1932.

4.41. Освен тоа, заменската клитика *ја*, впрочем како и формата *му*, се ослободува од родовата детерминација, т.е. се јавува наместо заменката од м. род 'го': – *да му велеа друзите ученици: „А видохми на Афендот“* (м. 'го видохми'); – *удеки пу патут Исус а виде идно чувек што беши слеп*. Споменатава акузативна еднинска форма *ја* (*а*), освен што ги покрива трите рода се јавува и во множина: *па воа рекал: ... „Аку не а видам уф раците дупките ут карфите“* (м. 'ако не ги видам'); – *на тоа времи удеки Исус крај мориту Галилејско а виде две братка* (м. 'ги виде' – од Кулакија). Поголемо внимание заслужуваат случаите во кои споменатата еднинска форма за акузатив: *ја* (*а*), има навлезено исто така во множина, но во дативни конструкции, што недвосмислено потврдуваат дека падежните остатоци кај заменките во југоисточните говори не функционираат целосно: *и он а риче на них: „А неразбрани, да тешки уф сарциту требува да верувате“* (м. 'им рече на нив' – Кулакија).

4.42. Дека одделната маркираност на падежните конструкции, изразена преку личните и лично-прашалните заменски форми е сериозно нарушена во Долновардарско се пројавува не само во несоодветната употреба на формите за дативен, односно акузативен предмет, туку забележуваме и случаи во кои номинативната форма *она* се јавува во акузативни конструкции: *некоја богатска мома да не земиш, туку брат ти што има една хизмикарка, она да га земиш* (м. 'неа да ја земиш' – Верковиќ).

4.43. Иако дативната лично-прашална заменска форма 'кому' во Долновардарско се изразува на аналитички начин: *на кој, на куго*, во споменатиот Зборник на Верковиќ ќе сретнеме необични, нерегуларни случаи – дативен на местото од директен предмет, сп: *хем им вели: „варај страшни лами, кому чекати тука?“* (м. 'кого чекате тука?').

5.1. Во врска со степенувањето на придавките во Историската граматика на Конески среќаваме: „Изместувањето на синтетичките форми за компарација станало доста рано. Форми со *по-* за компаратив среќаваме во некои писмени споменици од XIV век, во народниот говор тие биле обични секако порано“⁸.

Освен познатиот начин, претставен и во спомената Историја... со два споредбени степени (со честичките *по-* и *нај-*), плус позитивот, во долновардарските говори среќаваме и случаи, необични и непознати, или барем нерегистрирани во другите дијалекти, во кои кон основната придавска форма како претставки се додаваат и двете морфеми заедно (прво суперлативната *нај-*, а потоа компаративната *по-*).

⁸ Бл. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1967, с. 143.

Ова би можело да се именува како трет степен во компарирањето на придавките (без позитивот), со значење што ја напушта неутралната лексика, односно има емоционална обоеност – кога се настојува да се сигнализира, да се избере од поголемото „вистински најголемото“; примерот што следува е забележан при анкетање кога мајката ја уверуваше својата ќерка дека нема никакви резерви да ѝ го подари „сосема најдоброто“: *ки-т-јоо дам нај-по-гулемјо*. Интересно е дека вакви конструкции се забележуваат и во соседните аромански говори, пр. *na-ma (i) márli fičór* (= најпоголемото дете)⁹; формантот *на* наместо ‘нај’ освен во ароманскиот го среќаваме и во Зборникот на Верковик: *да ти уженам сос една начорбацијска дивојка*. Во врска со прашањето во кој правец се движело позајмувањето, треба да истакнеме дека честичката *на-* (*нај-*) во ароманскиот сепак е позајмена од македонските говори.

6.1. До позачестена употреба на пооделни предлози во македонскиот јазик се дошло не само поради познатото пренебрегнување на падежните наставки што следуваало по губењето на синтетичката деклинација, туку и со проширување на „регистарот на значењата“, преземајќи функции од други предлози, според аналогна ситуација во некој од соседните јазици (пр. грчкиот или влашкиот). И за оваа појава основните објаснувања ги среќаваме кај Конески (во споменатата Историја...): „Ред предлошки синтагми укажуваат недвосмислено на контактот на нашиот јазик со несловенските балкански јазици. Употребата на предлозите поради тоа се разликува од обичната нивна употреба во словенските јазици. Така прелогот *од* го заменил наполно ‘из’: *излезе од соба*.. Тој иде место предлогот ‘с’ во вакви случаи: *рипна од дрво*. Ваквата употреба на *од* се согласува со употребата на соодветните предлози во балканските јазици (грч. *απο*, ром. *de (di)*, алб. *prej, nga*)... истиот предлог се јавува и како граматички показател на односот на припадност во конструкција што го заменува стариот посесивен генитив-датив... *куќата од Стојана*“¹⁰.

6.2. Како додатен аргумент кон кажаното сакаме да потенцираме дека во југоисточните македонски говори, што се наоѓаат во непосреден контакт со северните грчки говори, но и со голем број мегленоромански населби, констатиравме различни случаи на употреба на предлогот *од* (*уд*), кога, освен споменатите, заменува и други

⁹ Во врска со ароманскиот говор консултација имам вршено со проф. П. Атанасов за што, и на овој начин, му ја изразувам својата благодарност.

¹⁰ Бл. Конески, в. фуснота бр. 8, с. 128–129.

предлози, пак по образец на аром. *de (di)*, односно грчкото *ἄλο*¹¹. Прво ќе илустрираме со случаи кога се јавува наместо предлогот 'за': *утрината за го варјат да на една тапсја хлеп месјат от църква* (= леб месат за црква – укажува на цел, намена), *тогај го зева нас д'ун'а ѓузели от ранката, го извага вунка* (= го зема за раката – укажува на место за фаќање, допирање). Сосема аналогни примери среќаваме во ароманскиот (кога предлогот *di* се јавува со значење на 'за'): *di* се јавува со значење на 'за'): *mi cãtã di mãnã* (= ме фати за раката).

6.21. Веќе рековме дека предлогот *од* покажува аналогии и со грчкиот предлог *ἄλο*, којшто има широка употреба, особено во северните грчки дијалекти, каде што се јавува во функција на: 'од', 'до', 'низ', 'за' и др. За илустрација сп. *од (ут)* (= низ): *тоа шо не флева ут врата уф мандрата* (м. 'низ врата' – Кулакија); – *му фл'ази от устата му, та му изл'ази от газо* (м. 'низ устата... низ газот' – Верковиќ); *от* (= до): *му са поклони момче-ту дур от земјата* (м. 'дур до земјата', Верковиќ); *от* (= 'на'): *и отиде да улови, дека да најди, от чешмата мајката* (м. 'на чешмата мајката', Верковиќ); освен за изразување на посесивност *од* го заменува 'на' и со временско значење: – *га вели: „мале, јаз си чиних от петнајси година јунак“* (м. 'се сторив на 15 години', Верковиќ); исто така се среќава и со пространствено значење: – *рѣкъл на нѣх: „аку не а вѣдам ут рѣците дѣпкити ут кѣрфѣите“* (м. 'на рацете', Кулакија); – *тогај дјадото источи остра сабја, да ја посечи змиата от стредја* (= ја посечи змијата на средина); *от* (= со): – *да ми дајш едно писмо от раката ти, да му закарам на онова цар... царјут от раката му му даде писмо* (м. 'со раката', Верковиќ); *от* (= 'за'): – *да ја научјат сичко от готвиш, от шиини, от врева* (м. 'да ја научат за готвење, за шиенење, за зборување', Верковиќ); *от* (= по): – *та едѣнојут отѣде от друг пѣт, другиот отѣде от друг пѣт* (м. 'отиде по друг пат', Верковиќ); освен простор покажува и време: – *и от шес саата сетника дојде и другиот* (м. 'по шест саати', Верковиќ).

6.3. Позајмувањето на службените зборови сведочи за високиот степен на меѓујазичните контакти. Односнава појава е релативно позната, она што останало незабележано, поради суптилноста на проблемот, е дека во југоисточните периферни говори освен спомнатото преземање (на службени зборови) среќаваме и нивно калкирање, т.е. се позајмува само нивната внатрешна страна, содржината, а не самите зборови. „Ваквото калкирање секако треба да се третира

¹¹ К. Пеев, Изместена семантика кај службените зборови во југоисточните македонски дијалекти во контекстот на меѓујазичните контакти, *Реферати на македонскиите слависти за XI меѓународен конгрес во Брајтшлага*, МАНУ, Скопје 1993, с. 81–90.

како резултат на постоење на многу висока степен на јазична интерференција, кога оној што позајмува е комплетно билингвален и го меша внатрешното устројство на својот роден говор (во случајот македонските говори во Долновардарско) со јазикот од кој позајмува – грчкиот (и влашкиот)¹².

7.1. Упростувањето и израмнувањето на граматичките категории во долновардарските говори, освен во родовите опозиции се забележува и во категоријата број. Проф. Конески, осврнувајќи се на посебностите на односнава категорија, констатира дека во народната поезија кај еднословни именки од м. род во множина сè уште се среќава архаичната наставка *-и* – *Ајви вие чесни куми* (м. ‘кумовци’); – *по друми широки* (м. ‘друмишта, друмови’); – *дали има дари да дарува* (м. ‘дарови’); – *дали има соспи снеги* (м. ‘снегови’); – *нови си гроби најдохме* (м. ‘гробови’)¹³ и др.; вакви примери, освен во поезијата (народна) регистриравме и во прозата од Долновардарско: – *да утидеха на мајка и на кралицата, си чиниха цари, царували на нејнто царцво* (м. ‘царови’ – Верковиќ), – *отидоха на домите си* (м. ‘домовите’ – Верковиќ).

7.2. Од истражувањата што ги вршевме во односнава регија излегува дека споменатата наставка *-и*, освен кај еднословни именки од м. род, во множина се среќава и кај именки од ср. род. Со други зборови во овие говори, освен познатите упростувања, односно изедначувања на промените по основи (во ж. род меѓу меката и тврдата промена: *жена* – *жен-и*, исто: *душа* – *душ-и*, или во средниот во изедначувањето на промената на консонантските основи на *-t-* и *-n-* и др.), во долновардарските говори се среќаваат и други (нови) отклонувања на разликите.

7.21. Да конкретизираме: наставката *-и*, со која по правило се изведува множина кај повеќесловните именки од м. род, односно кај именките од ж. род (и кај именките на *-а* и кај именките на консонант), ја среќаваме (како што рековме) и кај еднословните именки од м. род, што обично прават множина со наставката *-ови*, уште кај именки од ср. род, што во некои говори се јавуваат со старата наставка *-ета*, во други со поновата *-иња*, пр. кај именката ‘прасе’: – *бил’ук праси паселе* (Кулакија), исто така кај именката ‘јагне’: *пасај јагнити мој* (Кулакија). Односнава наставка (*-и*) се јавува и кај именките од

¹² К. Пеев, За малупознатото калкирање на службени зборови во југоисточните периферни македонски говори, *Зборник во чест на Радмила Угринова-Скаловска*, Филолошки факултет, Скопје 1997, с. 211–216.

¹³ Бл. Конески, *Јазикот на македонската народна поезија*, Скопје 1971, с. 26.

ср. род на *-o* или *-це* ('дрво', 'срце') што обично (во други говори) се јавуваат со наставката *-а*: – и да *кладам* *раката на ребрити негови* (Кулакија); – да *идиш пак аф гората да сечеш дарви* (Верковиќ); – и *сахнејти дарви, пукнејти камини* (Верковиќ); исто така ја среќаваме кај некои именки што правеле множина со наставката *-ена*: – и *иминити на дванадесет Апостоли* (Кулакија), односно кај именки од *јо*-основа: – да *ми припуска пу тиа рамни поли* (Верковиќ); – *шетала поли* (= полиња) и *гори ма̀ра-млогу до три години* (Верковиќ). Сп. уште: – *жената ги пита деците, они рекоха*: „*ниа ги изјадохми*“ (Верковиќ).

7.3. Се разбира дека не се работи за завршен процес, имено во односните говори сè уште функционираат и старите множински наставки (за ср. род): *-а та* и *-ена*: *ја̀гн'анта, пил'анта, имéна* (но и: *úмета*).

Споменатава проширена употреба на наставката *-и* за множина кај именките од машки род (кај еднословните) како и кај именките од ср. род, наоѓа логичка поткрепа во нивелирањето на опозицијата по род. Натаму, и првото и второто израмнување, особено првото, може да се допушти дека наоѓа наслон во аналогната ситуација во турскиот јазик, во кој, како што е познато не постојат родови разлики, а множинските форми се јавуваат само со една наставка *-lar (-ler)*: *balıççı-lar* (= рибари), *kalp-ler* (= срца)¹⁴.

7.4. За односна претпоставка има извесна основа и во демографската состојба во односните краишта, имено според статистичките податоци на К'нчов (од крајот на XIX, односно од почетокот на XX век) во повеќе регии во Долновардарско бројот на турското население бил близок со оној на македонското (некаде дури и го надминувал), пр. во Дојранска каза (79 населени места) имало 9.618 Македонци (христијани), 1.270 Македонци (муслимани), а дури 17.429 Турци. Во градот Дојран наспрема 4.000 Македонци имало регистрирано 2.300 Турци¹⁵.

8.1. Последното прашање од прилозите кон „Историјата на македонскиот јазик“ од Бл. Конески има синтаксички карактер и е посветено на малкупозната употреба на сврзникот *да* во комплетивни реченици, што ја констатиравме во југоисточните дијалекти¹⁶. Име-

¹⁴ К. Пеев, Измени на граматичките категории на долновардарските говори во контекстот на турското влијание, *Македонско-турски културни врски во минатојто и денес*, Филолошки факултет, Скопје 1991, с. 93–96.

¹⁵ В. К'нчов, *Македонија, етнографија и статистика*, Софија 1970.

¹⁶ К. Пеев, За една малкупозната архаична црта на југоисточните македонски говори, *Studia z dialektologii polskiej i słowiańskiej*, Warszawa, 1992, с. 177–184.

но, во „Историјата на македонскиот јазик“ ваквата употреба на сврзникот *да* не се споменува, таму среќаваме: „во хипотаксата се забележува во повеќе случаи пригодување на нашата реченица кон моделите својствени на балканските јазици. Пред сè тука треба да се спомене разликата што се прави во тие јазици меѓу поврзувањето на финалните реченици, од една страна, и комплетивните од друга. Финалните реченици се воведуваат во нашиот јазик со сврзникот *да*, *за да*, а комплетивните со *дека*, *оти*, *што*. Сп. *тој дојде (за) да те види*. – *тој рече дека ќе дојде*. Во срп(хрв). во двата случаи се употребува сврзникот *да*: *došao je da te vidi*. – *rekao je da će doći*. Поврзувањето на споменатите реченици со различни сврзници е особеност на балканските јазици“¹⁷.

8.2. Ова се однесува на македонскиот јазичен стандард, додека во Долновардарско во односните конструкции обична е употребата на сврзникот *да*, што ја потврдува претпоставката дека во минатото односниов сврзник имал широка употреба во воведувањето на комплетивни реченици. Во односните говори се зачувал како архаизам (впрочем какви што има повеќе на односново дијалектно подрачје на сите нивоа: фонетски, морфо-синтаксички и особено лексички).

Во проширениот дијалект на употреба на сврзникот *да* како поинтересни ни се чинат случаите во кои среќаваме (зависни) комплетивни реченици управувани со предикати од главната реченица што означуваат перцептивно восприемање (гледање, слушање), сп. примери од Зборникот на Шапкарев: – *като видѐл да лѐтат едѐн бул’ук чавки, се молѐл на Бѐга*: „Гѐсподи бѐже, вије да ми дѐдеш ѓвце“ (од Солунско), или: – *мѐлкио, кату видѐл брат му да бѐга, оставѐл бѐбите, та фанѐл и то по брат му да тѐрче* (од Кукушко)¹⁸. Дека не се работи за превид, односно погрешно бележење ни потврдуваат и материјали од други зборници, од истото дијалектно подрачје, пр. во автобиографските кажувања на дедо Трајко Кехајов од с. Ватилак (Солунско): – *ама капидан Илија от Струмичко как чу, отиде дома и видел неговите жени да скокат голи, грабнал ножа и заклал всичките*¹⁹.

8.3. Во приказните од споменатиот Зборник на Верковиќ, иако во комплетивните реченици превладуваат сврзниците *ча*, односно *оти* (има и примери со *дека*), сепак покрај нив среќаваме и случаи со *да*. Важно е да се одбележи дека во односнава конкурентна упо-

¹⁷ Бл. Конески, *Историја...*, с. 120.

¹⁸ К. Шапкарев, *СБНУ*, 4, Софија 1973, с. 348 и 353.

¹⁹ *Македонски ѝреґлед*, г. 8, кн. 1, Софија 1932, с. 72.

треба на сврзниците тешко можат да се откријат одредени закономерности и разграничувања, така покрај примерот со *ча: сношти засоних, ча бех уф среду морету* (50), со предикат од сличен тип во главната реченица, среќаваме воведување со *да*: – *царјут как га виде нивјастата да е толку лична и хубава* (46).

Коста ПЕЕВ

ПРИЛОЖЕНИЕ К *ИСТОРИИ МАКЕДОНСКОГО ЯЗЫКА*
БЛАЖЕ КОНЕСКОГО

(Резюме)

Совершенно точно, что Блаже Конески своим научным подходом в кодификации македонского литературного языка очень правильно обобщил программные определения К. Мисиркова. Основным трудом, ясно указывающим на необыкновенную активность Конеского в области диахронии македонского языка является, несомненно, История македонского языка, которая вышла из печати в 1965 году и пережила несколько изданий.

В период нескольких десятилетий исследование юговосточных македонских говоров не только подтвердило тезисы Конеского о балканской характеристике говоров, особенно на периферии, но и появились новые открытия. А именно, речь идет о дальнейшей коррозии отдельных грамматических категорий, например: в остатках синтетического изменения местоимений, разрушении родовой оппозиции, смещении употребления отдельных служебных слов по чужому образцу, присутствии многочисленной неславянской лексики и др.

Димитијар ПАНДЕВ

ОСОВРЕМЕНУВАЊЕ НА СРЕДНОВЕКОВНИТЕ ТЕКСТОВИ

Под осовременување на средновековните текстови го подразбираме приближувањето на старите четива кои живо го возбудувале средновековниот македонски преписувач, читател и слушател, до современиот читател на денешново време.

Притоа, предвид го имаме преводот односно севкупните стилски постапки со кои се врши приближување на старите текстови, т.е., начинот на пренесување на пораките од минатото до современиот читател.

Тргуваме, имено, од културната или акумулативната функција на јазикот, преку која се пренесуваат традиционалните културни, и пред сè, цивилизациски вредности, во поширок контекст на сознајната функција, во историска перспектива, на една оформена македонска меморија, длабоко врежана во македонската национална свест, запишана и препишувана во македонската писмена традиција.

Се работи за една клучна и, секако, одговорна задача пред современата генерација, но и во континуитет, пред претходните и пред идните генерации.

Пред современата, меѓу другото, со поттикнување интерес кон старите текстови, преку една практична преведувачка дејност со висок квалитет на преводот, но и со научно прецизно дефиниран македонски контекст на средновековната литература, со кој стариот текст станува достапен и предизвикувачки за современите генерации.

Пред претходните, во смисла на точно пренесување на стариот текст во интегрална, композициска, но и во знаковна смисла со строго водење сметка за одделните знаци во структурата на средновековниот текст, и пред идните генерации, преку еден остварен кон-

тинуитет на македонски текстови како трајна основа за понатамошно јазично творење.

Притоа, како во ниеден друг пример на литературен превод императивно се наметнува еден строго воспоставен однос: беспрекорно познавање на јазикот на литературното дело напишано на македонска (или на друга, руска, српска итн.) варијанта на црковнословенскиот јазик со прецизна интерпретација на македонската средновековна литература наспроти префинет превод на старите текстови.

Впрочем, при преведувањето на старите текстови, дискутабилно е во која мера преведувачот преведува, ако се има предвид дека текстот што го преведува во основа првобитно бил текст составен за предците на современиот читател односно тоа е текст напишан за разновремени читатели на исто општество. Притоа, и составувачот на текстот што се преведува и неговиот преведувач (осовременувач), во историска перспектива, му припаѓаат на ист националнолитературен контекст.

Современата македонска филологија на ова прашање, бездруго, му го посветила она внимание што навистина е потребно, најпрво, за т.н. образовни (или да го употребиме потрадиционалниот збор – школски) потреби, но и од други, чисто научни и литературноестетски потреби.

Овие три типа потреби (школски, научни и естетски) за добро и висококвалитетно приопштување на средновековните македонски изворнолитературни документи, но и стилскоизразни вредности, меѓусебно се преплетуваат во својата практична оствареност.

Образовните, како и научните потреби, во зависност од пристапот кон средновековниот текст и од степенот на научната апаратура, доаѓаат до израз во преводот на изворите на словенската писменост (во прв ред на житејната литература). Овие преводи се одликуваат со беспрекорна прецизност, неопходна за објективна научна интерпретација. Тоа се однесува и за преводите на оригиналното средновековно литературно творештво. Во македонската филолошка наука овие преводи првенствено се поврзуваат со името на Радмила Угринова-Скаловска. За овие преводи, а посебно за преводите на оригиналното творештво, од посебно значење е и естетскиот критериум. Впрочем, се работи за литературни дела со високи естетски вредности со кои словенската (и во тој контекст, македонската) литература се израмнува со византиската, достигнувајќи ги, притоа, нејзините уметнички вредности.

Надвор од преводите за школски и за научни потреби, како превод со изразит литературноестетски набој, во кој, имено доминира естетското и во кој естетскиот критериум е основен и доминантен при преведувањето на средновековното дело го издвојуваме преводот на *Тиквешкиоѝ зборник* од Блаже Конески.

Блаже Конески се зафаќа со преводот на *Тиквешкиоѝ зборник* во последната деценија од својата творечка активност, кога како научник, лингвист и литературен историчар, но и како поет и раскажувач совладал, разрешил и дефинирал комплексни прашања и теми од областа на лингвистиката и на словенската филологија, на историјата на македонскиот јазик и од современиот македонски јазик, како и од областа на литературата, на историјата на македонската литература, на средновековната поетика и на фолклорот и се пројавил како извонредно суптилен поетски раскажувач со прецизен усет за односот меѓу формата и содржината на уметничкото дело, но и за прифаќањето на литературата воопшто, на поставениот однос меѓу раскажувачот и публиката.

Имено, таков научен багаж и кредибилитет неспорно е неопходен за посег на приопштување на најдобриот и најпоетичкиот македонски средновековен зборник со различна (мешана) содржина (слова, житија, апокрифи, хагеографии, раскази итн.).

Како зборник со најпретставителен состав на средновековни литературни дела, *Тиквешкиоѝ зборник* е најдрагоцениот споменик на средновековната македонска литература и показ на македонскиот литературноуметнички вкус и афинитет во средновековието.

Да дефинираме: во преведувањето на *Тиквешкиоѝ зборник*, според нас, Б. Конески тргнува од литературноуметничкиот критериум, односно не тргнува првенствено од историскофилолошкиот критериум, почитувајќи го изворниот текст пред неговите уметнички вредности. Имено, тој оформува современ текст што ќе се носи со стилските вредности на својата предлошка. Притоа, според нас, намалувањето на стилскоизразните вредности на последните зборници со различна содржина (вклучително и дамаскинарските) се должи токму на несоодветниот подбор на стилските особености со кои се врши несознателно осовременување на текстот. Тоа, меѓудругото, се наложува и од веќе непримерниот однос меѓу раскажувачот и публиката, што во историска перспектива ќе оформи нов профил раскажувачи, но и нова публика.

Во тој контекст, Блаже Конески му пристапува на *Тиквешкиоѝ зборник* како на вистинско уметничко дело кое, според слобод-

ната интерпретација на Конески на поетиката на Лав Толстој, треба да содржи три основни услови:

1. да кажува нешто важно;
2. да го кажува тоа на најдобар можен начин;
3. да не остава сомнение дека самиот автор верува во она што се кажува.

Според Конески, текстовите од *Тиквешкиоѝ зборник* ги исполнуваат овие три услови, особено третиот.

Од друга страна, според нашето проучување на интересот на Конески за историјата на старословенскиот јазик односно на изворите на словенската писменост, Конески, сепак, на *Тиквешкиоѝ зборник* му пристапил и од еден чисто историскофилолошки аспект. Имено, сметаме дека овој ракопис во односниот период (пред да го преведе текстот) особено го привлекол вниманието на Конески поради „Словото за Кирила Филозофот, како ги увери Бугарите“, слово што се наоѓа во составот на неговата структура и кое во славистиката е познато како „Словенска легенда“. Притоа, имаме предвид, дека и самиот Начов, кој го открил ракописот прво го објавил ова слово, потоа „Разумникот“, а потоа и другите текстови.

Имајќи ги предвид овие согледувања, наша задача е да одговориме првенствено на двете отворени прашања:

1. во која мера се задржани во преводот трите поставени услови, особено третиот;
2. во што се состои разликата во пристапот спрема еден средновековен текст:
 - а. кога му се пристапува како спрема извор во историскофилолошка смисла,
 - б. кога му се пристапува како спрема литературен текст со препознатливи стилски особености.

За да посочиме можен одговор на првото прашање ќе се надоврземе на нашата јазична анализа на *Тиквешкиоѝ зборник*, во која на овој ракопис првенствено му пристапиме не само од формалниот, туку и од функционалниот аспект на историската граматика на македонскиот јазик, како и од историјата на македонскиот писмен јазик, определувајќи се за една функционална историска граматика на македонскиот јазик. Притоа, основно го имаме предвид проучувањето на функционирањето на формите кои на старословенски план формално се наложуваат како контаминирани форми, бездруго, како резул-

тат на наддијалектната основа на старословенскиот јазик, како и на формите кои со оглед на својата морфемска структура или ја намалуваат или ја зголемуваат својата изразност, но и функционалност во контекст на историските промени во македонскиот јазик. Впрочем, наддијалектната основа на старословенскиот, како и на црковнословенскиот јазик, во континуитет, се јавува како едно од клучните прашања за неговата стандардизација, како и на зголемувањето на неговата функционална оптовареност и неговата примена на широката словенска територија, а функционалноста се врзува за формите што опстојуваат во системот.

Во тој контекст, како клучни примери за формално и функционално совпаѓање на различни форми во историска перспектива, основно ги наведуваме примерите за совпаѓањето на активниот партицип на претеритот во номинатив еднина со формата на аористот прво лице еднина: *И взрев и видех*, при што партиципната форма се преосмислува како аористна, отворајќи функционална перспектива за нов реченичен модел, што сега, во преводот го форсира Конески.

Според нашата анализа и интерпретација на текстовите, раскажувачот во *Тиквешкиот зборник* за да не остави сомнение во она што го кажува употребува аористни и имперфектни форми.

Притоа, меѓу конкурентните форми ја издвојуваме употребата на аористните форми од типот *бисѝ* и *бја*. Имено, во првото слово од Зборникот формата *бја* за трето лице аорист, раскажувачот ја употребува во почетната формула *Бја муж в кесарискои сѝране*. Современиот преведувач аористната форма ја преведува со имперфектна: *Имаше еден човек во Кесарискаѝа земја*. Преводот со имперфект (минато определено несвршено време) се совпаѓа со другите форми во почетните формули: *Беше цар Фука. Иосой беше нем и ѓлух* преведени: *Си беше еден цар Фука. Јосой беше нем и ѓлув*. Употребата на аористните форми ја поврзуваме со формули својствени за традиционалниот начин на започнување на словото, а употребата на имперфектните со подновениот народен начин на раскажување. Тоа е модел што ќе се наметне во македонската народна приказна.

Раскажувачот во првото слово се определил за онаа аористна форма, која формално е поблиска до имперфектната (односно до онаа што ја чувствувал како поприфатлива не толку за него, колку за публиката), а во другите слова, исцело се определил за имперфектна форма во формулата која имала за цел да го привлече вниманието.

Преведувачот во првото слово се определува за имперфектна форма од друга основа *имаше*, но со иста функција во текстот, впро-

чем за форма што ја има таа функција во јужномакедонските народни приказни. Во другите слова се сообразува со раскажувачката постапка прифатлива за неговите читатели односно слушатели.

Раскажувачот, односно еден од низата препишувачи на Зборникот извршил стилска (категоријална) интервенција во почетната формула, но интервенцијата ја започнал од второто слово, надоврзувајќи се, веројатно, на своето јазично чувство дека таа интервенција требало да ја изврши и во првото слово.

Преведувачот интервенира уште во првото слово.

Да заклучиме: стилската постапка за интервенција се надорзува на одредено јазично и стилско чувство својствено во историска перспектива и за раскажувачот и за преведувачот во историска перспектива.

Анализата на овој пример под знак прашање ни ја поставува жизненоста на старите (најчесто префиксирани) форми на глаголите со едносложна инфинитивна основа на вокал за трето лице еднина кои на старословенски завршуваат на наставката *-īi*: *ини члвк злайіо взейі а он нейовинн смрїи ѿриейі*.

Според наша анализа, тоа би биле носечки знаци за раскажувачкото вјерују кое не дозволува сомнение во она што го кажува. Формите за овој тип аорист засведочени во *Тиквешкиоїи зборник*, односно употребени во македонски текст, преку нивната морфемска интерпретација упатуваат на засведочени дејства што се поврзуваат и со основата со аористно значење, но и со наставката која упатува на наставка својствена за сегашното време. Впрочем, прашање е во која мера овие форми сугерираат минатост во онаа фаза од развојот на македонскиот јазик што се претставува преку *Тиквешкиоїи зборник*. Според нас, овие форми генерички се употребени.

Преведувачот се определил за превод со минато определено свршено време.

Во контекст на аористот и на перфектот, интерес претставуваат формите на перфектот *јеже јесїи злайіо загубил* кои преведувачот обично ги преведува со аорист *їиој шїио го загуби злайіоїио*, како и обратно (како *їии обрјайіе сїасение*) преведено со како *си наишол сїасение*.

Преведувачот очигледно се одлучува за форми што се наложиле во јазикот преку својата жизненост и со кои се искажува односното значење во понови фази од историјата на македонскиот јазик. Издвојуваме неколку покарактеристични примери:

мое, или *маж му ѿреба на срцеѿо мое*, очигледно му се чинеле изнасилени на преведувачот, па се определил за посуптилна интервенција. Такви се и примерите *ноу ойомени се*, преведено со современиот израз: *ѿуку ѿрибери се*; *жив Боѿ*, преведено со не така вообичаениот израз за *жива боѿа* итн.

Дека Конески, всушност, се надоврзува на средновековните препишувачи упатува и синонимијата што ја развива кај одделни лексеми употребени во Зборникот, како што е еден од пофреквентните зборови: *обладаѿи* обично преведувано како *владее*, но, во еден пример и како *ѿоваса*: *иже вселеноју обладаѿи* преведено со што *ке ја ѿоваса вселенаѿа*.

Конески не му пристапил ропски на оригиналот, иако самата предлошка дава извонредни преведувачки можности за избор на соодветен знак. Конески се одлучил за оние знаци со кои современата верзија на *Тиквешкиоѿ зборник* ќе биде прифатлива за денешните читатели. Притоа, тој несебично вложувал од своите историскојазични проучувања, па така, секаде каде што раскажувачот го употребувал стариот предлог *у*, Конески се согласувал со неговиот избор, или го одбира она значење на зборот, со кое тој се јавува во текстот, така *оѿроче* го преведува со *слуѿинче*, односно со секундарното значење на овој збор итн. Од друга страна, во изборот на преведениот знак се определува, би рекле, за историски неутрални осовременувања. Така сврзникот *ѿонеже* редовно го преведува со *заѿѿо*, иако современиот јазик му овозможува избор на сврзникот *бидејќи*, кој се надоврзува на постара партиципна форма, наместо *но* обично го форсира сврзникот *ами* (карактеристичен за стилот на Конески), а од друга страна, го избегнува сврзникот *да* во составните реченици (можел да го преведе со соодветниот *ѿа*): *да и аз надјајах* се преведено со: *а јас се надевав* итн.

Да заклучиме: Конески извршил суптилно осовременување на текстот на *Тиквешкиоѿ зборник*, водејќи притоа сметка за трите услови што од аспект на средновековната поетика треба да ги исполнува едно вистинско уметничко дело.

*

Историскофилолошкиот аспект на зафатот на Конески да го преведе Тиквешкиот зборник го поврзуваме со интересот на Конески за Солунската легенда како еден од изворите за животот на свети Кирил.

Веднаш да кажеме дека Словенската легенда на современ македонски јазик ни е позната преку два превода што се однесуваат

на текстот од *Тиквешкиот зборник*, едниот на Блаже Конески, другиот на Радмила Угринова-Скаловска. Двата превода се држат до оригиналот, иако меѓусебно се разликуваат по изборот на стилските регистри. Притоа, имаме предвид дека преводот на Угринова повеќе води сметка за Солунската легенда како извор за словенската писменост, а на Конески за стилските вредности на предлошката, некогаш дури и на штета на значењето. Таков е на пример преводот на: *сѣах в цркви великои ѡаѡриархии Александрии*, кај Конески: *сѣоев во црквата на великата Александриска ѡаѡријаришија*, кај Угринова: *засѣанав во големата црква на александриската ѡаѡријаришија*. Суптилната разлика во двата превода, секако, отвора простор за интересни интерпретации. Во прилог на тоа е преводот на насловот, кој кај Конески оди според оригиналот: *како увери Булѡаре*, а кај Угринова *како ги ѡокрсти Буѡарише* итн.

Во прилог на авторските интервенции на граматички план кај Конески интерес предизвикува изборот: *Оди во Солуна ѡрада*, како превод на *Сниди в Солун ѡрад*. (сп. кај Угринова: *Појди во ѡрадои Солун*). Преку примерите од овој тип, преводот на Конески во поголема мера кореспондира со јазикот на народната литература отколку со јазикот на средновековната.

Впрочем, како извор, овој текст отвора, меѓу другото и едно од клучните прашања на македонската меморија: сеќавањето за опсадата на Солун. Според Словенската легенда, војната се водела за Солуњаните да им го дадат на Словените човекот што ни го испратил Бог, односно Кирил. Нема потреба да се анализира од аспект на изворноста на документот овој податок, но треба да имаме предвид дека ни една војна потоа не сме ја врежале во сопствената меморија заедно со нејзината вистина. Непочитувањето на изворите, очигледно, ни се враќа како бумеранг.

Токму затоа, осовременувањето на текстовите во кои се врежани изворите за македонската историја, како и стилскоестетските особености на старите текстови треба да бидат еден од императивите, кои како завет ни ги остава Конески.

Притоа, ја имаме предвид мислата на Конески дека јазикот најмногу се кове во ковачницата на преведувањето. Оваа мисла на Конески добива особено значење, ако се примени врз осовременувањето по дијахрониска низа во рамките на истиот јазик и на истото општество. Бездруго, тогаш се преповторуваат определени пренебрегнати стилски регистри, преку кои јазикот постојано се осовременува на своите извори.

Dimitar PANDEV

UPDATING OF MEDIAEVAL TEXTS

(Summary)

The updating of mediaeval texts implies an approach to old texts, which brought excitement to the mediaeval Macedonian rewriter, reader and listener, for the contemporary reader of modern times.

In the paper this method is followed through the example of Blaže Koneski, who updated the *Tikveš Miscellany*, a Macedonian mediaeval miscellany with assorted contents.

Koneski achieved a subtle updating of the texts in the *Tikveš Miscellany*.

Људмил СПАСОВ

ПРОУЧУВАЊАТА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ НА МАКЕДОНСКИОТ ПИСМЕН ЈАЗИК

Назначената тема е мошне широка, така што морам да ја прецизирам пред да преминам на самата анализа. Имено, предмет на моето интересирање е една веќе подзаборавена книга под непретенциозен наслов: *Македонски тџекстџови – 10–20 век* која Блаже Конески ја подготви и ја напиша заедно со Оливера Јашар-Настева¹. Поминати се веќе речиси три децении од нејзиното излегување како „постојан учебник“ во издание на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Меѓутоа споменатата книга сè уште ја врши функцијата за која е наменета, благодарееќи на фотокопиите кои студентите по македонски јазик редовно ги добиваат на часовите по предметот историја на македонскиот јазик.

Книгата има поголемо значење од она на еден прирачник за студенти. Имено во неа е одразена концепцијата на проучувањата на Блаже Конески на историјата на македонскиот писмен јазик. Оваа теза ќе се обидам да ја образложам понатаму.

Малку е познато дека предметот историја на македонскиот писмен јазик Конески го именувахе со целосен назив како: историјата на јазикот на словенската писменост на почвата на Македонија од најстари времиња до денес. Овој опиен наслов имплицира неколку работи: прво, во Македонија освен словенската писменост постојат и други писмености (да претпоставиме: латинска, грчка, арапска, турска, ароманска, албанска итн.), второ, словенската писменост на почвата на Македонија има сложен карактер (за што објаснување ќе

¹ Конески, Бл., Јашар-Настева, О. 1972. *Македонски тџекстџови – 10–20 век*. Скопје: Универзитет Кирил и Методиј.

дадам понатаму), трето, македонската писменост во потесна смисла на зборот, е дел од словенската писменост на почвата на Македонија, но истовремено, таа е посебна според своите карактеристики.

Сега ќе се задржам на сложениот карактер на словенската писменост на почвата на Македонија и на македонската писменост во потесна смисла на зборот, со цел да ја објаснам концепцијата на проучувањата на Блаже Конески на историјата на македонскиот писмен јазик.

Блаже Конески историскиот развој на македонскиот јазик (развој на фонолошкиот систем и историската граматика) го дели на два периода: стариот до петнаесеттиот век и новиот откај петнаесеттиот век. Во стариот период во првите векови по доселувањето на Словените на просторот на југоисточна Европа постепено сè уште не биле извршени некои фонетски процеси како што се метатезата на ликвидите, губењето на еровите во слаба позиција и др., процеси кои му го дале обликот на старословенскиот јазик од канонскиот период. Црковнословенските текстови набргу почнале да ги одразуваат особеностите на живиот јазик на почвата на која настанувале, па така настанала познатата вокализација на еровите од типот на *сон*, *ден*, мешањето на носовките, навлегувањето на фонемите *ќ* и *џ* итн., именската синтаagma каде падежниот однос е изразен со предлог и именски збор, процес поврзан со губењето на морфолошкиот падеж итн., реченица каде инфинитивот се изразува со *да* и лична глаголска форма итн. Промените се завршиле пред петнаесеттиот век откако на лице иде новата структура на македонскиот јазик која наспроти словенската структура од морфолошки тип, се означува како балканска структура од аналитички тип. Се разбира и дека писменоста се усогласила со новиот јазичен тип: појавата на текстовите со дамаски-нарска содржина. Новиот период на јазичниот развој е подготовка за новомакедонската писменост.

Конески смета дека промените во јазикот се обусловени од промените што се одвиваат во општеството, промени што ги изместуваат дотогашните односи во заедницата која се служи со определен јазичен идиом. Така, според него, од големо значење е моментот на паѓањето на Цариград (конечната пропаст на Византија) во 1453 г. Тогаш настануваат големи преселби низ територијата на целата бивша држава што како последица има мешање на различни јазични идиоми и на разнонационално население, а во услови на непостоење на еден *lingua communis* (да не заборавиме дека Византија била мултиетничка и мултијазична држава), доаѓа до воспоставување на поинаква јазична рамнотежа од претходната: засилена дијалектна диференци-

јација на помали простори како последица на концентрација на разнодијалектно население преселено од пошироки простори, како и соживот на разнојазично население поради истите причини.

Избегнувајќи ги мамките на вулгаризацијата, треба да се истакне дека во рамките на ваквото сфаќање, историјата на македонскиот писмен јазик се претставува всушност како историска социолингвистика.

Во рамките на стариот период на писмениот јазик во Македонија, а тоа е периодот на функционирањето на старата словенска писменост (предимно црковнословенска) во Македонија, од деветтиот па сè до почетокот на деветнаесеттиот век, Конески ги изделува следниве настани од одлучувачки карактер за нејзиниот лик: 863 г. кога е создадена првата словенска азбука – глаголицата и кога е направен првиот превод на богослужбените книги на словенски јазик (говорот на Словените од околината на Солун), крајот на деветтиот век кога е создаден охридскиот книжевен центар од страна на нивните ученици св. Климент и св. Наум и кога во неговите рамки се создаваат текстови обрасци за средновековната литература, како и се задржува глаголицата со што се инсистира на континуитетот на словенската писменост; пропаѓањето на Самоиловата држава (1018 г.) и настапувањето на долгиот период на византиската власт што како последица ја има големата смена на азбуките во словенската писменост во Македонија (единаесетти – дванаесетти век); ширењето на границите на српската држава на југ (крајот на тринаесетти и почетокот на четиринаесетти век) и навлегување на српската варијанта на црковнословенскиот јазик и збогатување на неговите функции како јазик на натписите во црквите како проширувањето на грчкото културно влијание на Охридската архиепископија на дијецезите на Пеќската и Трновската патријаршија.

Од ова можеме да заклучиме дека јазикот на старата словенска писменост во Македонија не можел да ја даде основата на македонскиот стандарден јазик. Причините се повеќе: канонските и постканонските текстови настанати на почвата на Македонија одразуваат еден јазичен тип кој сега не постои не само поради фактот дека живиот јазик се изменил, туку и поради фактот дека тој јазик само во мала мерка успеал да стане јазик на лаичката писменост.

Меѓутоа Конески (и О. Јашар-Настева) во изборот на сите текстови спроведува една авторска постапка: тој всушност ни дава антологија на текстовите настанати на почвата на Македонија од десетти до дваесетти век. Концептот на вака замислената антологија треба да го означи мислењето на македонскиот човек од соодветното

време, додека текстовите треба да бидат одраз на неговото мислење и неговиот поглед на светот. Да дообјаснам: тој еднаш ми кажа дека во науката (дозволете да проширам: и во филозофијата на животот) не е важно редувањето/набројувањето на фактите, туку и нивното толкување и понатаму ми кажа дека методот на истражувањето треба да произлезе од материјалот. На ваков начин тој ја антиципира основната идеја на сега сè уште модерната когнитивна лингвистика: природниот јазик е антропоцентристички и го одразува погледот на светот на неговиот употребувач – човекот.

Погледот на светот на средновековниот македонски човек, според Конески, е одразен во народната поезија односно приказна, односно народната легенда, па затоа во делот на оваа книга каде се застапени текстовите од десетти до петнаесетти век се наоѓаат преписи од извадоци на новиот завет кои во подоцнежните векови се прераскажувале во народот: морални совети на Исус, неговите чуда итн. Несомнено место ѝ е дадено на полемиката на Црноризец Храбар посветена на одбраната на глаголицата, сфатена како средновековен образец на ваквиот жанр каде се брани македонското стојалиште, потоа на авторскиот текст на св. Климент којшто е похвала на св. Кирил со што се покажува поддршката на учителот од страна на ученикот итн. Текстовите од дванаесетти до четиринаесетти век ни покажуваат и некои историски настани: гладија, скапија, болести, тешки животни услови, ни го осветлуваат и ликот на писецот, а во јазикот ги одразуваат оние особености што ги нарекуваме македонска варијанта на црковнословенскиот јазик.

Пресудна улога во постепеното навлегување на народниот јазик во писменоста изигрува појавата на дамаскинарските текстови и македонскиот превод на дамаскино – Крнински дамаскин што го објави П. Илиевски. И од него е земен извадок што е во духот на народните кажувања. Особено од оваа серија се истакнува извадокот од зборникот со смесена содржина кој подоцна Конески (заедно со В. Стојчевска-Антиќ) го објави под наслов „Тиквешки зборник“ според современата синтакса и стилот на народното кажување.

Во рамките на новомакедонскиот период на писмениот јазик во Македонија, а тоа е периодот од деветнаесеттиот век па сè до кодификацијата на македонскиот стандарден јазик, Конески ја изделува културната диглосија како настан од одлучувачки карактер во првата половина на деветнаесеттиот век: народниот јазик е одраз на нискиот стил, додека грчкиот односно црковнословенскиот јазик е одраз на високиот стил.

Во сферата на прекилот на црковнословенската писмена традиција во јужните краишта на Македонија доаѓа до наполно афирмирање на народниот/живиот јазик во писменоста: религиозната и лаичката преку што се откриваат јазикотворечките можности заложени во современиот народен јазик.

Од овие текстови (македонски текстови со грчка азбука) секако се издвојува Кониовското евангелие преведено од Павел Божи-гробски и печатено во Солун 1852 г. во печатницата на Кирјак Држилович како прво печатено евангелие на современ народен македонски јазик и говорот на Григор Прличев од 1866 г. кој како мото ја има библиската наредба *чувај се себе си*.

И двата текста се внесени во книгата за да го покажат настојувањето на епохата: создавање на современ христијански образован човек. Судејќи според изборот на текстовите, сферата на грчкото културно влијание се покажува понапредна од сферата со црковнословенско влијание. Може да се заклучи дека на тие терени дошло, поради позитивни импулси, до побрзо формирање на граѓанската класа. Јазикот и стилот на овие текстови не покажуваат само афирмирање на народниот јазик како писмен јазик, туку и афирмирање на синтаксички модели својствени на современите европски јазици.

Текстовите од сферата на црковнословенското влијание од првата половина на деветнаесеттиот век (текстовите на Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ) нè враќаат во средновековието: го покажуваат спојот меѓу црковнословенскиот стил и стилот на народното кажување.

Како настан од одлучувачки карактер во втората половина на деветнаесеттиот век Конески го изделува создавањето на разножанровски текстови при што живиот македонски јазик учествува во помала или поголема мера. Притоа треба да се одбележи дека авторите се родум од Западна Македонија и дека нивниот јазик не е родниот говор, туку има поширока дијалектна база. Во јазичен поглед интересен е сопствениот превод на Сердарот на Григор Прличев како пример на архаизација на јазикот врз црковнословенска основа (од руска и јужнословенска провениенција), како и поезијата на Рајко Жинзифов која претставува македонско-бугарско-српско-руска мешаница. Во стилски поглед најинтересна е поезијата на Константин Миладинов како надградба на јазикот и стилот на македонската народна поезија во духот на руската романтичарска поезија.

Во национална смисла се издвојуват текстовите на Темко Попов кои претставуваат предвесници на текстовите на Крсте Мисирков.

Патот на создавањето на современата уметничка литература Конески ни го покажува преку изборот на текстовите од народна поезија и проза како нејзина основа.

Како настан од одлучувачки карактер во првата половина на дваесеттиот век Конески го зема делењето на македонските земји од страна на учесничките на Балканските војни: Србија, Бугарија и Грција.

Текстот на Крсте П. Мисирков под наслов „Неколку зборои за македонскиот литературен јазик“ е прв од серијата и одава впечаток на текст со кој се става природен крај на едно време (процес на создавање на современиот македонски литературен јазик), но и се предвестува перипетија во разврската: поделбата на Македонија.

Вториот настан од исклучително значење во дваесеттиот век е народно-ослободителната борба на македонскиот народ, при што, како во минатото, доаѓа до раздвижување на луѓето и мешање на разните говори, при што, така да се каже, испливуваат карактеристиките на централните говори на западното наречје на македонскиот јазик кои со самото тоа стануваат вистинска основа на современиот јазичен стандард.

На крајот следува да ги заклучиме следниве работи:

1. книгата *Македонски шекспирови – 10–20 век* претставува антологија (а не – збирка) на текстови на словенската писменост на почвата на Македонија од најстари времиња до денес и како таква треба да се чита;

2. содржината на текстовите го одразуваат погледот на светот на човекот од македонската земја од најстари времиња до денес;

3. развојот на јазикот на писменоста во Македонија е покажан од гледна точка на современиот македонски стандарден јазик, односно поинаку кажано, се следат неговите карактеристики тргнувајќи од сегашноста и одејќи кон минатото;

4. иако е антологија, таа не претставува затворен систем: отворена е за надградба и дополнувања.

Зошто книгата е така конципирана: затоа што во средина со најстара словенска писменост многу лесно може да се измеша општо-то од посебното, па така во историјата да се загубат корените на современиот македонски стандарден јазик. Секое поинакво конципирање на книгата може неа да ја претвори во збирка на текстови на историската дијалектологија на македонскиот јазик.

И преку оваа книга Конески ни покажа дека идејата може да се покаже на разни начини: со песна, со проза, со есеистички или со научен текст. А идејата е да се покаже токму процесот на македонското национално осознавање преку процесот на создавањето на современиот македонски стандарден јазик.

Ljudmil SPASOV

BLAŽE KONESKI'S INVESTIGATIONS INTO THE HISTORY OF THE MACEDONIAN LITERARY LANGUAGE

(Summary)

Blaže Koneski found himself faced with an interesting problem when, as the founder of the department, he took up the Chair of Macedonian and South Slavic Languages, that of drafting the outlines for several subjects, or teaching areas. The outlining of certain subjects meant, at one and the same time, defining for research in the field of the Macedonian language, putting forward topics which would be treated in both the immediate and also the long-term future.

The drafting of the subject the history of the Macedonian language presented a particular problem: in the first place the subject is divisible into two parts – a historical grammar of the Macedonian language, and the development of the norms of the Macedonian language. Koneski styled the historical grammar of the Macedonian language History of the Macedonian Language (the title also of his volume on the subject), while he styled the development of the norms of the Macedonian language History of the Written Language or, more precisely, History of the Language of Slavonic Literacy in Macedonian from Earliest Times to the Present Day.

Koneski chose this solution because the objective material evidence both implied and prescribed it. In the subject History of the Macedonian Language (parts I and II) he traced those grammatical and normative tendencies (given the working name Macedonian) that affirm today's Macedonian language standard. These appeared in the earliest times in the Macedonian variant of the Church Slavonic language, throughout the middle period in the language of the Macedonian damaskins, or collections of vernacular homilies and sermons, and we find them duplicated in the later period in the language used by Cepenkov, the Miladinov brothers and Kočo Racin, etc.

Владимир ЦВЕТКОВСКИ

**ЈАЗИЦИТЕ ВО КОНТАКТ ВО БАЛКАНСКИОТ ЈАЗИЧЕН
АРЕАЛ ВО КОНТЕКСТ НА ИСТОРИЈАТА
НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК**

Професорот Блаже Конески заора длабоки бразди во македонската лингвистичка наука и ја постави врз цврсти темели науката за јазикот; речиси не постои јазичен проблем што тој на некој начин не го зачнал, не го посочил или не се обидел да го реши. Ете зошто неговите научни дела се неодминливи и нема студија, магистерски труд или докторска дисертација од областа на македонистиката или конфронтативната лингвистика во кои не се цитираат неговите ставови и тврдења, па така уште долго и во иднина тие ќе се истакнуваат и наведуваат како неодминлива научна литература за јазикот. Таков е случајот и со неговото високо оценето дело *Историја на македонскиот јазик* во кое тој дава дијахрониски преглед на јазичните процеси: фонолошки, морфолошки и синтаксички што се одвивале во македонскиот јазик и кои довеле до трансформација на флективниот карактер на старомакедонскиот јазик и создале структура со аналитички обележја каква што е таа денес. Слични процеси се одвивале и во англискиот јазик, па така типолошки структурите на обата јазика покажуваат многу слични карактеристики во кои лингвистичките промени се одвивале под слични улови.

Конески укажа и на други многу суштествени влијанија што ги вршеле соседните балкански јазици, особено грчкиот, а во извесна мера и ароманскиот, албанскиот а подоцна и турскиот, кои условиле одредени лингвистички промени кои се карактеристични за македонскиот а се ретки или не се среќаваат во другите јужнословенски јазици.

Факт е дека Словените по доаѓањето на Балканскиот Полуостров дошле во непосреден контакт со грчкиот јазик кој веќе од сре-

дината на седмиот век бил прогласен за официјален јазик на Византиската држава која владеела со балканските простори, но исто така дошле во допир и со балканскиот латински кој веќе вршел силно влијание во романизацијата на дел од старото балканско население, и како резултат на тие амалгамирачки процеси дошло до појавата на ароманскиот јазик, којшто изникнал од вулгарниот латински.

Од тој временски оддалечен период, од тие древни јазици што се зборувале на Балканот, во повеќе јазици од балканскиот ареал останати се зборови коишто го задржале до ден-денес изворното значење и нивната етимологија посочува или кон грчкиот или кон латинскиот извор.

Овде ќе се задржиме врз неколку лексеми кои се сочувале во македонскиот, ароманскиот а некои и во албанскиот, а кои, несомнено, датираат од тие далечни времиња.

Во Музејот во Врање, меѓу археолошките експонати е изложен и еден *дикел* со назнака дека му припаѓа на хеленистичкиот период. Во *Речникот на македонскиот јазик* овој збор е објаснет како ‘будак (двозаб)’ и со проширено значење: има ‘заби како дикли’, за човек кој има големи и ретки заби. Во ароманскиот овој збор се среќава, исто така, како *dikéle*, кој Папахаци го објаснува како ‘*houe à deux pointes*’ ‘копач со два шилци’. Потеклото на овој збор го откривме во грчкиот лексикон како *δύκωλος* објаснет како ‘with two limbs or legs’, ‘двокрак’, како што впрочем е и формата на овој ‘земјоделски алат за копање на тврда почва’.

Во Пештани, Охридско, месните жители наместо *џила* го употребуваат зборот *шара*. Неодамна на Бит-пазар во Скопје еден препродавач извикуваше наизменично: „германска *џила*, германска *шара*“. Во ароманскиот овој збор се среќава како *sara*, а и во албанскиот овој збор суштествува како *sharra*. Во латинскиот лексикон лексемата *serra* е преведена со *Säge*, односно ‘пила’. Од овој латински извор потекнува и зборот *sierra* во шпанскиот со значење ‘пила’, но и со значење ‘планински венец со шилести врвови’; такви се топонимите *Sierra Leone*, *Sierra Nevada* и сл. Сево ова недвосмислено потврдува дека и етимологијата на топонимот *Шара* треба да се бара во латинскиот лексикон што ја сугерира неговата форма во македонскиот и српскиот, зашто латински топоними се среќаваат по целиот Балкан: селото *Прејџор* во Преспа, реката *Сана* во Босна од *aqua sana*, планината *Дурмиџор* во Црна Гора од лат. *dormire* и други.

Во *Речникот на македонскиот јазик* внесена е лексемата *лајвица* објаснета како ‘вид земјен сад, грнец со дршка одозгора’, но

не се објаснува и зошто служи овој сад. Во некои битолски села, особено во село Брусник, за ист таков земјен сад го употребуваат зборот *лајџвик*, исто така грнец ‘со рачка одозгора што се употребува исклучително за собирање млеко и тука тоа се скиснува – се фаќа самокиш и после се мати во бутим со матка, се собира маста и остатокот станува маштеница која се пие или од неа се прави изварка’. Основата на обете овие лексеми е *лајџ-* од која се изведени и двете форми. И овие зборови упатуваат на латинскиот извор. Ваков збор не постои во ароманскиот, Папахаци го наведува зборот *laptuca < lactuca* објаснет како γαλατίδα. Лексемите *лајџвица* и *лајџвик* се изведени од латинскиот корен *lact ~ lat* и според тоа се многу блиску до италијанскиот збор *lattico* објаснет како ‘accido latte’; и овој збор е изведен од латинската основа *-lact ~ lat*.

Овде би го посочиле и зборот *џенѓало* ‘направа со чепорешка од дрво и со врзани ластици на обата крака споени со ремче во кое се става камче за фрлање по одредена цел, децата најмногу го користат за тепање врапчиња’. Овој збор уште како дете ми создаваше забуна, уште повеќе што охриѓани го викаат *џеѓнало*, и честопати ни се подбиваа дека не се вели *се џенѓиџи* туку *се џеѓниџи*. Овде дошло до метатеза на консонантските групи *нџ > џн* под влијание на народната етимологија. Истиот овој збор се среќава и во ароманскиот во формата *tingale*; и овие лексеми упатуваат на латинскиот извор *tango – tangere*.

Од овие древни времиња се сочувале и лексемите *диџла*, аромански *dipla < грчки διπλα* со потполно идентични значења: ‘ткаена дипла од ќилим или черга’; потоа *диџк ~ диџко* ‘послужавник’, аромански *disku*, грчки δίσκος, латински *discus*, англиски *dish* и уште многу други.

Сосема е природно во ваквата блискост на јазичите во балканскиот јазичен ареал да доаѓало до поблиски допири и крстосувања на етнокултурите, чиишто елементи и карактеристики се отсликуваат токму во лексиката што го потврдуваат и горните примери што ги среќаваме во лексиката на наведените јазици.

ЛИТЕРАТУРА

- Аргировски, М.: *Грцизмиџе во македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 1998.
- Бариќ, Х.: *О взајамним односима балканских језика*, Библиотека архива за арбанску старину, језик и етнологију IV, Лингвистичка серија 1, Београд, 1937.

- Басотова, Љ.: *Латинизмиите во македонскиот јазик*, Докторска дисертација, Фонд на Филозофскиот факултет, Скопје, 1993.
- Голомб, З.: Структурална споредба на еден влашки текст, *МАНУ, Прилози. Одделение за лингвистика и лит. науки*, V 1–2, 35–40, Скопје, 1974.
- Ивиќ, П.: Значај лингвистичке географије за упоредно и историско проучавање јужнословенских језика и нивових односа према осталим словенским језицима, *Јужнословенски филолоџ XXII*, 207–236, Београд, 1957–1958.
- Илиевски, П.: Прилог кон хронологијата на еден балканизам во македонскиот јазик, *Македонски јазик XIII–XIV 1–2*, 76–85, Скопје, 1962/63.
- Конески Б.: *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга, Скопје, 1981.
- Речник на македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик, 1961.
- Цветковски, В.: Грчки и аромански контакти со македонскиот јазик во Битола, *Годишен зборник на Филолошкиот факултет*, 175–185, Скопје, 1981.
- A Greek–English Lexicon*, Compiled by George Liddel and Robert Scott. Revised and Augmented throughout by Sir H.S. Jones, Oxford at the Clarendon Press, 1973.
- Devoto, G. C. Oli: *Dizionario della Lingua Italiana*, Le Monnier, Firenze, 1971.
- Gonzales, M.: *Diamond Spanish Dictionary*, William Collins Sons & Co. Ltd, 1982 (1994).
- Fjalor I Gjuhes se Sotme Shqipe*, Academia eshkencave e RPS, te Shqiperise Instituti Gjuherise dhe i literisise, Tirane, 1980.
- Papahagi, T.: *Dictionarul dialectului Aromân*, Editura Acadmiei Republicii Socialiste România, București, 1974.
- Walde A.: *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*; Carl Winter Universitätsvertag, Heidelberg, 1965.
- Weinreich U.: *Languages in Contact, Findings and Problems*, The Hague, Mouton, 1970.

Vladimir CVETKOVSKI

LANGUAGES IN CONTACT IN THE BALKAN AREA IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF THE MACEDONIAN LANGUAGE

(Summary)

Even after the great ancient civilisations, the Hellenic and the Roman, had expired in the area of the Balkans their languages continue to donate words to the languages of those peoples who prolonged their existence there, and even to those who settled there at a later date. Many such words have become part and parcel of the vocabulary of many of the Balkan languages, radiating their meaning as an integral part of the ethno-cultures of those peoples and, often being transmitted or borrowed from each other, have been preserved until the present day.

The paper examines several lexemes in Macedonian, Aromanian or Vlach and Albanian whose base forms indicate their Greek or Latin origin: e.g. Lat. *serra* > Mac. *uapa* ; Arom./Vl. *sara*; Alb. *sharrë* – ‘saw’ and ‘mountain range’ cf. *Sierra Leone* and the *Shara Mountains* in Macedonia, with palatalization of /s/ > /š/. Also Lat. *lat* > Italian *lattico* > Maced. *Acido Latte*; Mac. *ла̄твица* ~ *ла̄твик*, a word current in the villages of Brusnik, Dihovo and others in the vicinity of Bitola meaning ‘an earthen vessel for keeping milk after milking for self-fermenting’; Lat. *tango* – *tangere* > Mac. *т̄ендало*, Arom./Vl. *tingale* meaning ‘an instrument with two elastic strings joined with a piece of leather and fastened to a wooden handle, used as a catapult with a small stone for killing birds’; Greek *δικοῦλος* – meaning ‘with two limbs or legs’ > Mac. *дикел*, Arom./Vl. *dikele*; Greek *δίπλα* > Mac. *дӣла*, Arom./Vl. *dipla* meaning ‘fold, plait, wrinkle’ – in Macedonian *дӣла* also has the meaning ‘a single woven runner of a blanket, rug or carpet before it is sewn into a whole’, Greek *δισκος* > Lat. *discus*; English *discus*, *disk*, *dish*, Mac. *диск* ~ *дуско*, Arom./Vl. *disku*.

All these examples testify to their common source in the ancient languages in the area of the Balkans, Greek and Latin, and their dissemination throughout other languages spoken in the area.

Красимира ИЛИЕВСКА

**ПРИЛОГ КОН РАЗРЕШУВАЊЕ НА ПРАШАЊАТА
КОГА, КАДЕ И ОД КОГО Е СОЗДАДЕН
ЗАКОНОТ ЗА СУДЕЊЕ НА ЛУЃЕТО**

Подготвувајќи се за собир посветен на *Делото на Блаже Конески*, мислата се задржува на тоа со што сè се занимаваше јубиларот и колку проблемот што сме го одбрале за обработка би влегол во сферата на неговите интереси. Тешко би можеле да најдеме област сврзана со јазикот и неговата историја, поезијата и литературата воопшто, културата на овие простори, ономастиката и сл. во кои тој не оставил своја трага, иако за некои покажувал посебен интерес. Верувам дека прашањата што се разгледуваат во овој прилог не само што би го побудиле неговиот интерес, туку и ако би имале можност да дискутираме со него за нив, би добиле и корисни сугестии.

ЗСЛ е еден од старословенските писмени споменици кои биле предмет на интерес на голем број истражувачи. Се работи за правен текст од 33 глави односно членови и обем од околу четири компјутерски страници, но за кој се напишани повеќе стотици студии на неколку илјади страници, а сè уште нема постигнато општа согласност во разјаснувањето на главните спорни прашања: *каде*, *кога* и *кој* го создал овој Закон, *со каква цел* е напишан, дали бил во *редовна употреба* и др. Сите што досега се занимавале со него истакнуваат дека, во својот најголем дел, ЗСЛ претставува преработка на XVII глава од византиската Еклога, но податокот дека има членови и од други глави, како и такви, кои немаат соодветство во Еклогата, зборува дека се работи за значително посложена и творечка работа. Постоенето пак на повеќе од 100 преписи и неколку редакции зборува за значењето и популарноста што овој Закон ги имал низ вековите.

Според досегашните истражувања како можни автори најчесто се споменуваат словенските првоучители Кирил или Методиј, но и нивните ученици, како и царот Борис, или неговиот син Симеон. Според претпоставуваното место на создавање на Законот обично се споменува Бугарија односно Преслав¹, а С. Троицкий искажува претпоставка дека тоа било направено во Македонија, уште пред Моравската мисија, додека Методиј бил заповедник во областа Стримон². Еден дел од истражувачите поради моравизмите во јазикот претпоставуваат дека овој Закон бил создаден во Моравија според едни од Кирил, според други од Методиј³. Но со теориите за создавањето на ЗСЛ пред Моравската мисија не може да се објасни постоењето на моравизми во јазикот, а бугарската теорија за создавањето на ЗСЛ по моравската мисија од протераните методиеви ученици⁴ хронолошки е неприфатлива: тие се враќаат на Балканот по 885 год., т.е. долго време по осудувањето на авторите на Еклогата како иконоборци и по објавувањето на Прохиронот (најверојатно во 872 год.)⁵. Без да навлегуваме подробно во досега искажаните тези по ова прашање, само нивното споменување бара време и простор кој многукратно ги надминува рамките што ги имам на располагање за овој прилог (тоа се прави во студија која наскоро ќе биде предадена во печат). Овде ќе се задржам само на неколку членови, кои, според нашите сознанија, досега не го привлекле во доволна мера вниманието на научната јавност, или, поточно, не добиле соодветно толкување.

¹ Барон Розенкамф, *Обзорение Кормчей книги в историческом виде*, изд. 1, Москва 1829, стр. 133, кое било прифатено од речеца подоцнежни истражувачи.

² Троицкий С., „Святой Мефодий как славянский законодатель“, *Богословские труды* Сб. II, Московская патриархия, Москва 1961, стр. 83 и понатаму.

³ Schmid H. F., *La legislazione byzantina e la pratica giudiziaria occidentale nel piu antico codice slavo*, *Atti dei congresso internazionale di diritto romano e di Storia del diritto*, Verona 1948, vol. I, стр. 395 и понатаму; Vašica J., „Origine Cyrillo-Methodienne du plus ancien code slava dit ‘Zakon Sudnyi Ljudem’“, *Byzantinoslavica*, XII, 1951, 152, ss; *ibid.*, „K otazce původu Zakona sudneho Ljudem“, *Slavia* XXX, 1961, 1, стр. 1 и понатаму; *ibid.*, Кирилло-Мефодиевские юридические памятники, *Вопросы славянского языкознания*, вып. 7, изд. АН СССР, Москва 1963, стр. 12–33 и др.

⁴ М. Андреев, „Закон соудный людьмь – ценен паметник на българската средновековна култура“, *Език и литература*, год. XXIII, 1968, стр. 4. Види уште: *ibid.*, „Къде е бил създаден ‘Закон соудный людьмь’“, *Славянска филология*, том V, София, 1963 и др.

⁵ Ginis, ЕЕВЗ, 1970, 30, стр. 351–352 (види уште ВЗ, 1961, 54, 429).

да ја земе итаа девојка и родиштелиите се согласни, ишогаи може да се склучи договор. Ако една од сираниите не сака, ишогаи, ако соблазнувачоит иришага кон имоиниите (од евиориите) да и илаи на девојкаита ишо ја обесчестил лиша злашо. Ако е со средна имоина сосшојба (од ендесириие), да и даде иоловина од својоит имоит. Ако е сосема беден и нема нишио, да биде иише-иан, осирижен и ирогонеит.

Во ЗСЛ, во овие членови речиси се повторува текстот од Еклогата, но на крајот е додадена и црковна казна: и за двата престапа – седумгодишен пост со строго определен ред на искупување на вината.

.ѿи. Иже ѿ страннзихз коупити плѣнника. и всь строи него. аще имать цѣноу юже дасть на немь. дабз на себе да идеть свобода. аще ли не имать. да имать искоупз него мзздника дондеже издраротають са. юже свѣща цѣноу. нарицаючиса мзздѣ немоу на вса/ко лѣ^т. Г. стьлазѣ. предз послуухзи. и тако кзнчавзшо немоу. и тако ѿпоушанетьса свобода ::

Гл. 19 (21): Ако некој купи од тугинци заробеник за да го поврати во поранешната состојба, ако заробеникот го има износот што бил даден за него, кога ќе го плати за себе, може да си оди слободен. Ако пак тој ги нема тие пари, да работи за својот откуп кај оној што го купил, додека не го одработи договорениот износ. Надоместокот треба да биде определен пред сведоци и за секоја година треба да изнесува три ст'лензи. Кога ќе заврши (со отплатите) се отпушта слободен.

Е. VIII, 6: *Ако некој оикуи од неиријателиите слободен човек кој иаднал во илен и зо смесии во својоит дом, ишогаи, ако ишој човек е во сосшојба да ја илаи иишрденаи (договоренаи) межу нив сума, да биде ослободен. Ако не е во сосшојба (да се оикуи), ишогаи оној ишо зо куишл ќе зо има како ...мисиија..... додека не биде исилаиена сумаиа која е договорена межу нив. Се разбира, од судиите ќе ипреба да биде ииределено каква сума се одбива годиино од должникоит на име на оикуиоит.*

Според правото формулирано во Јустинијановите институции (Inst., I, 12, 5), секој кој ќе падне во плен врз основа на т.н. институт *ius postliminii*, познат во старото римско право, по враќањето од плен односно по ослободувањето му се враќа поранешната правна положба. Во овој закон со текот на времето биле внесени некои промени, меѓу нив биле и оние кои наоѓаат одраз во Еклогата и ЗСЛ и се однесуваат на ситуациите кога се заробувале или запленивале луѓе кои припаѓале на други општествени слоеви. Најверојатно овој член е создаден како заштита на оние што откупуваат такви робови (кои не се тоа), и како заштита на самите робови, по откупувањето да можат да се вратат во поранешната правна положба. Правна основа

за овој член може да се најде и во законот од 241 година, според кој лицата откупени од плен се наоѓаат во еден вид ропска положба (in servilem conditionem) сè дотогаш додека не ги вратат средствата што биле потрошени за нивниот откуп (Just., VIII, 50 (51), 2; Dig., 28, 1, 20,1).

Овој член се повторува во Приватната еклога (Ecloga priv. a., IX, 5), а во Шестокнижието на Арменопул (Harm., I, 18, 31; 37) се определува не сумата туку времетраењето потребно за откуп на слободата. Таква формулација наоѓаме и во Еклогата, гл. VIII, чл. 8, каде исто така се определува времетраењето на ропската зависност на луѓето кои биле запленети и избегале од непријателот, без да се споменува било каква сума.

Во житието на св. Климент Охридски од Теофилакт е соопштен податок кој може да се доведе во врска со овој член, односно негова практична примена. Имено, по смртта на св. Методиј во Моравија, околу 200 негови ученици биле продадени како робови во Венеција, на трговци Евреи. Подоцна сите тие биле откупени од Византискиот двор „и им биле враќени ѿоранешниите чиновници“⁷. Значи во некои случаи се појавуваат и варијанти во примената на овој член.

Како што се гледа, во сите три члена се разгледуваат ситуации кои биле објективно присутни во текот на долг временски период, независно од државно-правното уредување или нивото на развиеност на општествените односи. Затоа таквите одредби наоѓаат место и во еден толку краток законик. Но најважна карактеристика на законските акти е да бидат јасни и конкретни, па не е логично казната за ваквите престапи да биде определена во парична единица чија вредност не е позната. Ако од 33 членови во 3 се споменува иста парична единица, нема основа за барање грешка, или квалифицирање како пропуст, интерференција и сл. Во Еклогата на соодветните места стои *νομιζματα* – номизми, збор што не ретко се среќава во словенските преводи од грчки.

Благодареејќи на конкретноста карактеристична за ваков вид акти, ние можеме да ја пресметаме и вредноста на ст'лензот: Лита-

⁷ Опширното житие на св. Климент Охридски, гл. 11, сп. А. Милев, *Грчките жития на Климент Охридски*, БАН, 1966, стр. 110–111; најстарото словенско житие на св. Наум, Й. Иванов, *Български старини из Македонија*, Софија, 1970, стр. 306.

рот, римска мерка за тежина „либра“⁸ одговара на 327,45 грама. Ако еден литар содржи 72 ст'лензи, значи дека еден ст'ленз одговара на 1/72 од 327,45 односно на 4,54 грама злато. Споредбата на текстот од ЗСЛ и Еклогата покажува дека во ЗСЛ има дури поголема конкретност – додека во Еклогата е спомнато само литра злато, во ЗСЛ е дадено како уточнувачки параметар 72 ст'лензи.

Во ракописите на Мерило праведно, за кои Тихомиров⁹ има искажано мислење, веќе е потврдено во научната јавност дека се работи за нова редакција на ЗСЛ – ст'лензите се заменети со пѣнази. Се чини сосема логично, бидејќи се прави нова редакција и, соодветно, се прават промени нејасната лексема да се замени со таква која во моментот е во употреба, или со мала интервенција се разјаснува. Во опширната редакција на ЗСЛ, според изданието на Строев, на ова место е додадено објаснување *сѣ'лензи* т.е. „злајѣници“ (да битъ бѣдетъ. и дасть л. стааъ. рекше златницъ), секако поради потребата кажаното да биде јасно. Ова само го потврдува нашето мислење дека во балканскиот и голем дел од словенскиот свет, оваа лексема не само што не била во употреба, туку била и сосема нејасна.

Термините *злајѣник*, *жолѣница*, *злајѣик* се познати во старите документи и во некои случаи одговараат на византиското *ѣерѣер*, а во други, според контекстот, може да се заклучи дека се употребени со општо значење – *злајѣна ѣара*. Во никаков случај при тоа не може да се разгледуваат како називи на конкретна монета од определена парична система.

Според до денес познатите историски факти и материјални докази, во времето кога е создаден ЗСЛ балканските словенски земји не располагале со свои сопствени пари. Најубедливиот доказ за ова е отсуството на било каков доказ, т.е. не е најдена никаква монета која би можела да го потврди спротивното. А без монети секакви тврдења од ваков вид, особено во нумизматиката, се сведуваат на шпекулации. Дури и во времето на нејзиниот најголем расцвет, во Првата бугар-

⁸ Либрата од лат. *libra* – тежина, единица на тежина, се наоѓала во основата и на староримска парична система. Содржела 12 унции. Оттаму била пренесена и во паричните системи на раносредновековните парични системи во голем број други европски држави. Под нејзино влијание или поточно образец подоцна се појавиле други парични единици сврзани со тежината – фунта, марка. Сп. Зварич, В. В., *Нумизматический словарь*, Львов 1975, s.v.

⁹ Тихомиров, М. Н., Милов Л. В., *Закон Судный людем, краткой редакциии*, Москва 1961.

ска држава не се појавила потреба да се коваат пари. Од една страна во тоа време, период на почетен феудализам со натурална размена ограничена според условите на карактеристичното затворено стопанство, немало реална потреба за платежно средство во внатрешната размена. Од друга страна, како резултат на постојаните војни, владеејќата класа располагала со големо количество византиски и други монети кои веќе биле широко познати и признати, па можеле да ѝ послужат и на Бугарија како платежно средство во надворешно-трговската размена¹⁰. Ситуацијата на територијата на денешна Македонија била уште понеповолна – во изморената и истоштена од постојаните војни земја која немала можност да се развива по свој сопствен пат, со господари што често се менувале, единствената парична единица што се споменува покрај *денарои* се византиските *иперпери* или *номизми*. Слични биле условите и со територијата на денешна Србија. Со други зборови, во тој период ни една од балканските словенски земји и народи немале своја парична единица, а како платежно средство ги користеле главно византиските перпери. Потврда за тоа може да се најде во голем број средновековни документи, т.е. секогаш кога се споменуваат некакви парични износи.

Каква може да биде логиката при толку обмисленост и логичност во дефинирањето на престапите и мерењето на казните да се определи казна во непозната, односно непостоечка за тој терен парична единица. Одговорот можеме да го најдеме единствено ако ги отфрлиме балканските теории за потеклото на ЗСЛ каде што таквата парична единица била непозната, и ако се обратиме кон Моравија каде што оваа парична единица била во употреба, а во фонетски малу изменета форма се среќава до денес. (Од иста основа е изведен називот на современиот германски шилинг¹¹.)

¹⁰ Гайдаров Н., „Законъ соудний людѣмъ’ и проблемът за монетите в първата българска държава“, *Нумизматика*, бр. 2, 1981, стр. 42–43.

¹¹ Терминот *schilling*, англ. *shilling* е познат на територијата на Западна Европа веќе во VI–VIII в. и во различните временски периоди имале различна вредност – најчесто се споменува вредност од 12 денарии, но се споменува и „долг“ шилинг кој одговара на 30 или дури 40 денарии. Како парична единица се споменува во Северна Германија, Прусија, подоцна Англија, но и во полските и моравските територии (се спомнуваат и еквиваленти на шилингот во прашки грошеви), како и во Латвија и Естонија пред паричната реформа во 1422–1426. Во Англија започнале да се коват шилинзи во 1505 год. и нивната вредност одговарала на 12 пени, а 20 шилинзи одговарале на една фунта. Оваа состојба е задржана векови на ред. Од Англија шилингот бил пренесен како платежно средство како во Ирска, така и во редица земји

До сличен заклучок може да се стигне и ако се разгледаат и некои други членови. Токму во нив се среќаваат и најмногу грешки или недоследности кои во принцип не се карактеристични за ЗСЛ.

.Г. Приложниса въздѣваѣниса преже времење .к. лѣтъ. да продаѣтѣса. съ всѣмъ имѣниѣмъ своимъ и ѿдаѣтѣса дѣци. по црѣкььномоу же законоу. поужно створивзи наречѣни замоужь. вси соутъ повиннии постоу .з. лѣтъ ꙗко же преже моужатицѣ дѣла глѣдомъ ::

гл. 10: Оној што заведува девојка помлада од 20 години, да се казни со продажба на целиот негов имот, а износот да ѝ биде даден на девојката. Според црковниот закон тој треба да биде казнет како и оној што извршил насилство над девојка свршена за друг маж: да биде подложен на пост во траење од седум години, како што кажавме погоре за мажената жена.

Е. XVII, 31: *Оној кој обесчестил најполнолетна девојка, ѿ.е. ѿаква која нема најполнейшо 13 години подлежи на пресекување на носот и (обврска) да ѝ даде на ѿсопрананата половина од својот имот.*

Соодветство со овој член од Еклогата наоѓаме во ред подоцнежни византиски законодавни акти, како во преработките на Еклогата, така и во Прохиронот, Шестокнижието на Арменопул, Василиките и сл. (Ecloga ad Proh. m., XIX, 14; Epanagoge a., LI, 60; Proch., XXXIX, 67, Harm., VI, 6, 9; Bas., 60, 37, 81. Сп. уште Matth. Blast., M. 13).

На овој член се задржуваме заради возраста определена како полнолетство во Еклогата – 13 години. Истата возраст, 13 години, е дадена и во првиот член од гл. II од Е. Ова сфаќање било на сила и долго време потоа. Неколку века подоцна, во крајот на XIII век, при договарањето на бракот меѓу кралот Милутин и византиската принцеза Симонида, која во времето кога започнале преговорите (1298 год.) имала 4 (или 6, според византиските извори) години, еден од важните услови во брачниот договор бил таа да биде чувана до нејзиното полнолетство т.е. до 12-годишна возраст¹². Преговорите биле успешно завршени, па во 1300 год. била направена свадбата на која, според хроничарот, 6-годишната невеста „се држела како вистинска кралица“¹³.

од Азија и Африка и др. Сп. В. В. Зварич, *Нумизматический словарь*, Львов 1975, s.v.

¹² Илиевска К., „Теодор Метохит и неговиот извештај за дипломатската мисија во Србија“, *Споменици за средновековната и ѿнова исѿорија на Македонија*, т. II, *Архив на Македонија*, Скопје 1977, стр. 217–226.

¹³ Илиевска К., *op. cit.* стр. 217–226.

И во старата Римска империја, според Тацит, како соодветна возраст кога било дозволено слободно стапување во брак се сметало дека е доволно „момчињата да имаат навршени 15 години, а девојките уште порано“¹⁴.

Во ЗСЛ, како што се гледа од цитираниот текст, во овој член се направени неколку значајни промени. Тоа се однесува на замената на телесната казна со црковна што е карактеристично за ЗСЛ по однос на Е., но и зголемување на материјалниот надоместок за оштетената страна: наспрема половината имот во Еклогата, во ЗСЛ е определено „*продажба на целиот негов имот*“. Најзначајна е промената на возраста на полнолетството: „*оној што заведува девојка помлада од 20 години*“ наспрема 13 години колку што стои во Еклогата. Оваа промена Андреев и други ја разгледуваат како евентуална грешка и во бележењето додаваат во загради 20 (13)¹⁵. Вашица¹⁶ оваа разлика ја објаснува како грешка во препишувањето од глаголица на кирилица и соодветно 13 е прочитано како 12 кое потоа, недопрочитано од *дванадесетте* станало *двадесетте*. Во принцип, објаснувањето може да биде логично, но поради карактерот на текстот и неговото значење појавата на толку разлики и грешки на едно место бараат друго објаснување.

Во овој член, покрај паричната т.е. материјална казна, според црковниот закон, предвидено е и: „*да биде казнив како и оној што извршил насилство над девојка свршена за друг маж: да биде подложен на пост во траење од седум години, како што кажавме погоре за мажената жена*“. Во чл. 11 (13) меѓутоа, кога се зборува за силување на девојка свршена за друг маж, црковна казна како алтернатива на световната воопшто не се дава, туку останува само онаа, дадена во Еклогата – пресекување на носот. Одредбата дадена на крајот на овој член „*како што кажавме погоре за мажената жена*“ внесува уште поголема забуна, затоа што црковната казна за *оној што ќе згреши со мажената жена* е 15 години пост. Со оглед на овие недоследности, како и повикувањето на чл. 11 (13), би можело да се допушти дека, евентуално, при многубројните препишувања се појавиле некои пропусти што ја затемниле смислата која во оригиналот била јасно изразена, или, најпросто, дека во некој од постарите преписи била испуштена завршната одредба со црковната казна, а потоа таа грешка се повторувала во подоцнежните преписи, по никаква потврда за докажување на ваквата претпоставка

¹⁴ Publij Cornelii Taciti, *De Germania*, гл. 20.

¹⁵ М. Андреев, „Към въпроса за произхода и същността на Законъ судный людьмъ“. – *Годишник на Софийския университет. Юридически факултет*, т. 49, София 1957, стр. 5 и во др. статии.

¹⁶ I. Vašica, „Zakon sudny ljudmъ“, *Magnae Moraviae Fontes Historici*, p. 160.

денеска не можеме да најдеме. Со оглед на фактот дека најстарите денес познати преписи на ЗСЛ се создадени најмалку четири века по создавањето на оригиналот, со кој знае колку загубени звена, тоа не би требало да зачува, па затоа е особено тешко, во определени случаи, да докажеме што било во оригиналот или што сакал авторот да каже. До истиот заклучок во редица случаи може да се стигне и при споредбеното разгледување на текстовите на неколку преписи.

Возраста од 13 или 15 години за стапување во брак односно за полнолетство, според денешниот изглед и психофизички развој на децата, ни се чини премала, но и во Римската империја а подоцна и во Византија векови на ред била на сила само ваква одредба. Од друга страна промената на 20 години во ЗСЛ изгледа неверојатна – тоа е близу двапати повеќе. Ако во Византија, поради климатските или други услови, девојките се сметале „зрели“ веќе на 13 години, тогаш тешко би можело да се претпостави дека јужните Словени кои живееле во нивна непосредна близина би можеле да се разликуваат толку драстично. Заради тоа се обидовме да најдеме некаков податок, пропис или определба во кој се среќава возраста од 20 години како граница за полнолетство, односно за стапување во брак. Иако во литературата што ни беше достапна ваквите податоци се ретки, во старата историја на правото, кај Цезар наоѓаме: „Сиот живот на Германите им се состои во лов и во изучување на воената вештина. Од малечки се учат на напор и издржливост. Онис што најдолго останале неженети, најмногу се фалени меѓу своите; сметаат дека со ова се јакне ставата, јакнат силите и се зацврстуваат нервите. Како најсрамно нешто се смета да се запознае жена пред дваесеттата година“. За да нема било какви недоразбирања, понатаму Цезар објаснува: „ова воопшто не може да се скрие зашто тие измешано се капат во реките и како покривки употребуваат кожи и мали парчиња крзно, а голем дел од телото им е гол“¹⁷. Слични податоци наоѓаме и кај Тацит, кој исто така зборува за Германите: „Во секој дом децата растат голи и извалкани, па сепак израснуваат до онаа сила и големина на која ѝ се восхитуваме... Строгоста на воспитанието не разликува господари или робови: сите живеат меѓу ист добиток, на иста земја, сè додека не ги раздели возраста и не ги оддели доблеста. Момчињата доцна ја спознаваат љубовта. Затоа и машкоста им е неисцрпна. И девојките не брзаат да се омажат; растат на ист начин, а и воспитанието им е слично. Се мажат кога се во полна сила, за момче на иста возраст, а децата ја наследуваат нивната сила“¹⁸.

¹⁷ G. J. Caesar, *Bellum Gallicum*, кн. VI, гл. 21.

¹⁸ P. Cornelii Taciti, *De Germania*, гл. 20.

Ќе додадеме уште дека денес, според нашето законодавство, малолетник кој навршил 14-годишна возраст, може да стапи во брак со дозвола на надлежниот орган. Слично е регулирана оваа материја и во другите словенски балкански држави каде во одделни реони, главно рурални, има традиција за рано стапување во брак. Раното стапување во брак (14–16 год.) до наши дни е вообичаено кај Ромите, независно од тоа каде тие живеат, а познато е дека во Африка има региони во кои се стапува во брак на 10–12 години. Значи, во зависност од климатските услови, во потоплите краишта девојчињата созреваат побрзо отколку во северните делови на Европа. Иако во меѓувреме многу параметри се променети, не ретко и денес може да се забележи оваа разлика во надворешниот изглед на девојките од Медитеранот на пр., во споредба со оние од нордиските земји.

Сметаме дека во овој член можеме да најдеме уште еден од толку бараните податоци во прилог на една или друга теорија за потеклото на ЗСЛ. Доколку прифатевме некоја од балканските теории за создавање на ЗСЛ не би можело да се објасни оваа разлика во возраста за полнолетство. Балканскиот словенски појас географски не е многу оддалечен од Византија, и ако на тоа поднебје младите созреваат така брзо, тоа секако би се однесувало и за словенското население. Освен тоа нема никаква логика или потреба да се консултираат извори од сосема друго потекло, кои ни географски ни според обичаите имаат врска со животот на словенското население од Балканот. Обратно, доколку претставата за полнолетство (со кое секако се сврзани и други фактори како права, обврски, традиција, навики и сл.) во Моравија се даде според византиските или дури и римските пролиси, длабоко би се навлегло во обичаите, редот, традицијата, начинот на воспитување итн. на населението од тој регион, можеби и во психофизичката неподготвеност на младите. При подготовката на законските акти во Византија многу важно место заземало локалното обичајно право и неговото инкорпорирање во создаваните правни акти. Тоа многу јасно се гледа ако се проследи на пр. историјата на создавањето на Еклогата.

Ќе се задржиме уште на чл. 7 каде, се чини, моравското влијание е уште попрозрачно, но каде од целиот ЗСЛ, според различните преписи, се појавуваат најмногу варијанти кои дури значително го менуваат значењето:

.ž. Иже коупи[†] робу свою поиметь женѣ себе. по законуу людьскомоу носъ има ѿбѣма ѿврѣзаютъ. и разлоучити ѿ. а по цркъвномоу законуу. разлоучити ѿ. и въ

по^т. ѿ. лѣ^т да даѣтаса. чинъ же постоу томоу несть сице . ѿ. лѣ^т вѣнѣ стоати
плачюшеса . и послушающе литургина. а четври вѣ цркви до стго еуална. а .т. до
вѣроую вѣ единого ба три же до конца всю о хлѣбѣ и о водѣ. и тако кончавши
оурокъ свои вѣ .ѿ. лѣ^т все да възмоуѣт :: Въ тоу же казнѣ да внидетъ. иже свою
дщерь пометь. ѿ стго крѣнина. и иже с моужатоу оврѣтаѣтса ::

Ако некој купи робинка и ја земе за жена, по световниот закон да им се пресече носот на двајцата и да се разделат, а по црковниот закон да се разделат и петнаесет години да бидат подложени на пост при тоа пет години да стојат надвор пред божјиот храм и да плачат слушајќи ја службата; четири години – во црквата до светото евангелие, и три години ‘до Вјерују в единого Бога’ и три години до крајот да бидат само на леб и на вода и така кога ќе го завршат овој рок, во шеснаесеттата година да се причести.

Во различните преписи, меѓутоа, оваа глава се однесува на женидба со купена робинка, со сестра, како и со мајката на кумчето: У. иже коупи^т рабу свою; Н. иже коупетроу свою; В. оужи купетроу свою; Ч. И. вкзпѣ сестрѣ свою; М. купетроу свою¹⁹. Ако овие варијанти ни даваат право да правиме некои заклучоци, тогаш би можеле да зборуваме дека овде се израмнува гревот од инцест односно женење со крвни сродници, како и сродници пред Бога, а исто така и женење со жена од понизок ранг. Кај С. Троицкий *op. cit.* 96, З. Рибарова *op. cit.* 57 на ова место се споменува само „земање на жена на мајката на своето кумче“ односно „кумата“.

Очевидно нешто не било сосема јасно, па препишувачите, свесно или несвесно, правеле обид да го поправат тоа. Проблемот најверојатно произлегол од зборот *куйейра* што може да се сврзе со лат. *compater* – кум. Зошто *кум*, а не *кума* – *commater* кога е очевидно дека се работи за лице од женски пол и за женење со неа, не е јасно. Може да се претпостави дека е позајмен само зборот во машки род, а од него потоа е изведена форма за женски, како на пр.: монах од гр. *μοναχῆς*, и оттука ж.р. монахиња. Образецот е познат, но нејасно е зошто било потребно ова позајмување кога биле во употреба зборовите *кѹма*, *коумъ* што се среќаваат во Словенскиот превод на Номоканонот направен од Методиј²⁰ во Моравија.

¹⁹ У – Устюшкая кормчая; Н – Новгородская кормчая (ГИМ, Синодальное собрание 132); В – Варсанофьевская кормчая (ГИМ, Чудовское собрание бр. 4); Ч – Чудовская кормчая (ГИМ, Чудовское собрание бр. 167); М – Мерило праведное (РГБ, Троицкое собрание, бр. 15); И – Иоасафовская кормчая.

²⁰ Сп. К. Илиевска, *Мазуринска крмчија*, стр. 135.

Значи, во случајот со позајмувањето на *кујейџра* не може да се зборува за потреба од покривање на определено значење. Затоа се чини дека единственото логично објаснување за појавата на новата заемка е во силното влијание на латинскиот јазик кое се чувствувало во Моравија. Интерференцијата во такви случаи е сосема несвесна и лесно може да се објасни, но тоа претставува голема пречка за разбирањето во средина каде латинскиот јазик е речиси непознат. Така стануваат разбирливи обидите да се разјасни нејасниот збор со минимална интервенција: додавање или одземање на буква, идентификација по звучност или просто грешка во пишувањето. Суштината на членот е во тоа што мајката како биолошки родител и кумот како духовен родител, секој со определени права и должности, не би смееле да менуваат ништо во тој статус, затоа што на таков начин доаѓа до занемарување или затемнување на некои од тие права и обврски. Троицкиј²¹, го објаснува тоа дека по смртта на таткото, вдовицата-мајка, според граѓанскиот закон станува носител на татковските права, т.е. станува за детето и мајка и татко, така што заедно со кумот кој е духовен татко би станале „со-татковци“ поради што и не смеат да стапат во брак. Кое и објаснување да го прифатиме, важно е да се одбележи дека ваква појава не е дозволена ни во современата христијанска црква, а во ЗСП санкцијата е иста како и за оние кои вршат прелјуба со калуѓерка (таа е ветена на бога), со кумче (по светото крштевање се прирамнува по степен на родство со син или ќерка), со мажена жена (загрозени се интересите на брачните партнери, на децата од двете семејства и се нарушува светоста на бракот и семејството).

Големината на определената казна (15 години пост и каење) не остава место за сомневање дека се работи за мајката на кумчето, уште повеќе што престапите сврзани со моралот, кога се работи за робинка, се разрешуваат со разделување на виновниците и продавање на робинката (сп. чл. 4 и 5).

Забраната за склучување брак меѓу роднини била воведена во законодавството од Јустинијан (Cod. Just., V, 4, 26, 2 /530/) при што и таму, во набројувањето на роднините, посебно се споменува забраната за брак меѓу кумот и неговата крстеница. Во 53 канон од Трулскиот вселенски собор се забранува и брак меѓу кумот и овдовената мајка на крстеникот или крстеницата.

Во Еклогата во таа смисла се оди уште подалеку. Покрај овде цитираните членови, во гл. II, чл. 2 и 3 се забранува уште „склучување брак на оние кои се соединети меѓу себе со врскиите на свештојо и сѣасијелно

²¹ С. Троицкиј, Св. Мефодий..., стр. 120.

кришћевање, *т.е. на кумој со неговата (крстна) ќерка и нејзината мајка, како и на неговиот син со татка (крстна) ќерка и нејзината мајка, како и на тие кои се семејни дека се наоѓаат во крвно сродство, т.е. родителите со деца, браќа со сестри и нивните деца, татканаречени браќучеди и нивните деца. Истио така (се забранува брак) на оние кои се семејни роднини според втор брак: очим со татинтерка, свекор со снаа, т.е. со жената на браќот, како и на татко и син со мајка и ќерка или на двајца браќа со две сестри“ (II, 2). Варијанта на овој член претставува и чл. XVII, 37.*

Следниот член на своевиден начин го разјаснува сето она што е кажано досега: „... ако некој при свештото кришћевање е кум (восприемник) тој не може постоа да стипи во брак со својата крстеница, бидејќи така стипанала, објективно, негова ќерка или со нејзината мајка, или ќерка, или син. Затоа што нема ништо друго што би можело во истиа така мера да создаде татковски односи и да биде пречка за брак, како таквиите врски во кои со посредство на бога се соединуваат душиите“²² (II, 3).

Одамна е одбележано дека Еклогата се одликува со лаконичност во дефинициите, но ЗСЛ во тоа оди чекор подалеку. Од неколкуте овде цитирани членови (а би можеле да се најдат допирни точки и со други, особено од втората глава), во ЗСЛ е дадена само една кратка реченица (во некои ракописи дури и како втор став на членот) во која е предадена целата суштина на проблемот, притоа санкционирајќи го едновременно и прашањето за брак со крстеница и за врска со омажена жена. Во ЗСЛ не се споменуваат другите можни роднински врски и појави на родосквернување, ни во овој ни во чл. 12 (14) каде се засега истата материја: *родоскрвниите што склучуваат брак меѓу себе да бидат разделени*. Тоа наведува на претпоставка дека веројатно оваа материја била подробно разработена во други извори и акти, па овде се дадени само некои корекции или дополнувања.

И повторно треба да заклучиме дека единственото логично објаснување за овие грешки и варијанти го наоѓаме во тоа ако создавањето на ЗСЛ го сврземе со јазичните и други услови кои постоеле во Моравија.

Ако се прифати оваа претпоставка за местото на создавање на ЗСЛ, можеме да зборуваме и за тоа кој го создал. Според стилот и карактеристиките на текстот, според начинот на скратување на византиската подлошка, според хуманоста во разгледувањето на од-

²² Во некои ракописи на Еклогата овој член се испушта затоа што, веројатно, се смета за веќе објаснет погоре. Тој се опира директно на Кодексот на Јустинијан (Cod. Just., V, 4, 26 /530/) како и на 53-тиот канон од Трулскиот вселенски собор.

делните престапи која може да се види во секој член (престапникот да се казни за пример на другите и за да не греша повеќе, но да му се даде можност и да се поправи и покае, а не трајно да се осакати, со што би било оневозможено неговото повторно вклучување во нормалниот живот, за разлика од Еклогата каде речиси во сите случаи се определени жестоки телесни казни, кои не се гаранција дека престапникот ќе се покае и поправи, но сигурно е дека така осакатен т.е. „обележан“ тој нема повеќе да биде нормален член на својата заедница), ЗСЛ потсетува на Словенскиот превод на Номоканонот за кој имаме потврда во Методиевото житие дека е преведен од него.

Кога се зборува за Словенскиот превод на Номоканонот²³ обично се истакнува дека во него Зборникот на Иоан Схоластик е скратен по обем за околу една третина²⁴ или дури 40%. За карактерот на тие скратувања И. Жужек одбележува дека преведувачот на Зборникот бил „блескав канонист кој знаел како треба да се скратуваат грчките канонски зборници без да се изгуби библијата за црковната дисциплина“²⁵.

Поставувањето на св. Методиј за моравски епископ било потврдено со канонски прописи, а неговите посебни права и привилегии добиени од папата Хадријан II биле свечено потврдени и од Иоан VIII со познатото Апостолско послание *Industriae tuae* (880): „според канонските традиции самиот треба да се грижи за сите црковни работи и да ги извршува како под божји надзор“. Специфичната положба на Моравската епархија, директно потчинета на Рим, било причина Методиј постојано да бара компромис меѓу Источната и Западната црква. На пр. низа правила од Трулскиот вселенски собор кои не биле прифатени од западната црква биле пропуштени, папата се спомнува пред византискиот император и сл. Такви промени

²³ Илиевска К., „По трагите на Методиевиот номоканон“; *ibid.*, *Мазуринска крмчија*, Скопје, 2000 год.

²⁴ Троицкий С. Б., „Апостол славянства Св. Мефодий как канонист“ *Журнал Московской патриархии*, 1958, бр. 3, стр. 40–47 и во цит. дело „Номоканон Св. Мефодия...“ стр. 264 укажува дека во Зборникот на Схоластик има 377 правила а пропуштени се 142, Vašica J., „Metodejev preklad nomokanonu“, *Slavia*, 1955, I, стр. 15 ги приведува истите бројки, а Щапов Я. Н., „‘Номоканон’ Мефодия в Великой Моравии и на Руси“, *Сб. Великая Моравия и ее историческое и культурное значение*, Москва 1985, стр. 243, зборува за 385 правила од кои се пропуштени 150.

²⁵ Žužek I., „The Determining Structure of the Slavonic Syntagma of Fifty Titles“, *Orientalia Christiana periodica*, vol. XXXIII, fasc. I., Roma 1967, стр. 160.

лем за него. Многупати е одбележано дека начинот и стилот на скрапувањата се слични како и кај Номоканонот. Тоа би можело да се разгледува како дополнителен доказ за неговото авторство. Освен тоа во византиската јурисдикција инкорпорирањето на месното обичајно право било стара практика, што исто така му било добро познато на Методиј. Тука не би можеле да се појават никакви проблеми. А податокот дека новиот законик не бил во противречност со постоечките законски прописи, христијанскиот морал и локалното обичајно право секако не можел да предизвика незадоволство ниту од страна на римската црква ниту пак на активното свештенство. Напротив, во секој член на ЗСЛ со алтернативната црковна казна, со речиси целосното избегнување на телесните казни, како и со редица други решенија набљудуваме длабоко христијанско човекољубие, однос кон човекот како човек, независно од тоа што во тој момент направил престап, сосема во духот на она „сите вие сте мои браќа и сестри“.

При определувањето на времето на создавање на ЗСЛ треба да се има предвид дека замената на Еклогата со Прохирионот во 872 година била сврзана со иконоборската ориентација на авторите на Еклогата, императорот Лав III (717–741) и неговиот соуправник Константин V, подоцна император (соуправник од 31 март 720 год., император од 19 јуни 740 до 23 септември 775 год.). Еклогата претставува зборник на селектирани закони (како што покажува и самиот наслов *ἐκλογή* – избор), и е издадена во 726 или во 741 год., ако се земе за точен податокот дека тоа се случило во деветтиот индикт²⁹. Значи

²⁹ Годината на издавање на Еклогата во византологијата се смета спорна веќе повеќе од век и половина. Во самите ракописи, најверојатно по грешка на писарите, се наведуваат најразлични години, така што во тоа разнообразие тешко е да се докаже со сигурност на кој од ракописите би можело да му се верува. Тргувајќи од податоците дека е издадена за време на владеењето на императорот Лав Исавр, во индикт 9, мислењата се разидуваат дали се работи за 726 или за 741 година. Приврзаниците на мислењето за 741 година како најзначаен податок го наведуваат фактот дека во првите години од своето владеење Лав III бил зафатени со воени дејствија. Оние што не го прифаќаат ова датирање, меѓу другото, своите тврдења ги базираат на фактот дека нема никаква логика императорот да издава ваков законик 24 години по доаѓањето на престолот, практично на крајот на своето владеење. Во прилог на едното или на другото датирање значајно место зазема и односот кон ересите и осудата на манихеите и монотанистите (XVII, 52), со оглед на фактот дека самиот император бил иконоборец. Сп. Троицкий, С. В., „Св. Мефодий как славянский законодатель“, *Богословские труды*, Сб. 2, Москва 1961, стр. 119, таму и друга литература. Во своите истражувања Гинис се запира на податокот најден во ракописот од манастирот Никанор (Cod.

повеќе од еден век тоа бил водечки зборник кој и во самата Византија имал повеќе преработки и редакции и огромен број преписи. Многу рано била преведена и на словенски. Сето тоа може да ни разјасни зошто овој Зборник бил земен како основа при создавањето на ЗСЛ. Но тоа престанува да биде значајно кога авторите на зборникот се осудени, а веќе се приготвува или е во употреба друг зборник. И едната и другата причина би морале да бидат значајни за словенските првоучители и за нивните ученици. Значи, како *terminus post quam* за создавањето на ЗСЛ може да се земе годината 870. Во првите години од Моравската мисија првоучителите и нивните ученици се занимавале со голем број организациони, преведувачки и други задачи: псалтирь во бѣ тѣкзмо и евагѣлиѣ съ апѣлзъмъ и избѣраными слоужьбами црѣбьными съ философъмъ прѣложиъ прѣзвѣнѣ . тѣгда же и номоканонъ рекше законоу правило, и ѿчѣскзине книги прѣложи³⁰. Сметаме дека времето кога би можел да биде создаден ЗСЛ е периодот 865–870 год. или поконкретно 865–867 год.

Ако зборуваме за тоа зошто, односно со каква цел бил создаден овој законик и зошто со таков состав, засега можеме да одговориме само на ниво на претпоставка: составот на ЗСЛ не би можел да ги покрие сите можни престапи и, соодветно, не би можел да се применува како единствен правен акт на позитивното судство. Дури и само во XVII глава има редица важни прашања кои воопшто не се засегнати во ЗСЛ. Затоа претпоставуваме дека со ЗСЛ се внесувале само одделни корекции во постојните законски акти или се менувале некои одредби во врска со промените во животот, додека пак основниот корпус останал во понатамошна активна употреба. Со слична цел во свое време била создадена и Еклогата, т.е. пак се работи за ситуација веќе позната и проверена од практиката. Но за да можеме да го

121) дека ракописот е издаден во седмата година од заедничкото владеење на императорите Лав и Константин, а Константин бил крунисан во март 720 година, на Велигден, па така како веројатен датум на издавање на Еклогата се определува 31 март 726 година. За голем број истражувачи меѓутоа, доколку немаат своја сопствена теорија, Еклогата се датира со 726–741 год. Сп. Ginis D., „Das Promulgationsjahr der Isaurischen Ekloge“, *BZ*, 1924, 24, стр. 340–358; Grumel V., „La date de la promulgation de l' Eklogue des Isauriens: L'année et le joir“ *REB*, 1963, 21, стр. 272–273; Липшиц, *Еклога*, 1965, стр. 16–18 итн. со цитираната обемна литература.

³⁰ Пространо житие на Методий, факсимили од Успенският препис, Б. Ангелов и Х. Кодов, Климент Охридски, Събрани съчинения, т. III, БАН, София 1973, стр. 108 б (182).

тврдиме ова со сигурност, ни требаат материјални докази кои во овој момент ги немаме, независно од тоа што се чини логично да биде токму така.

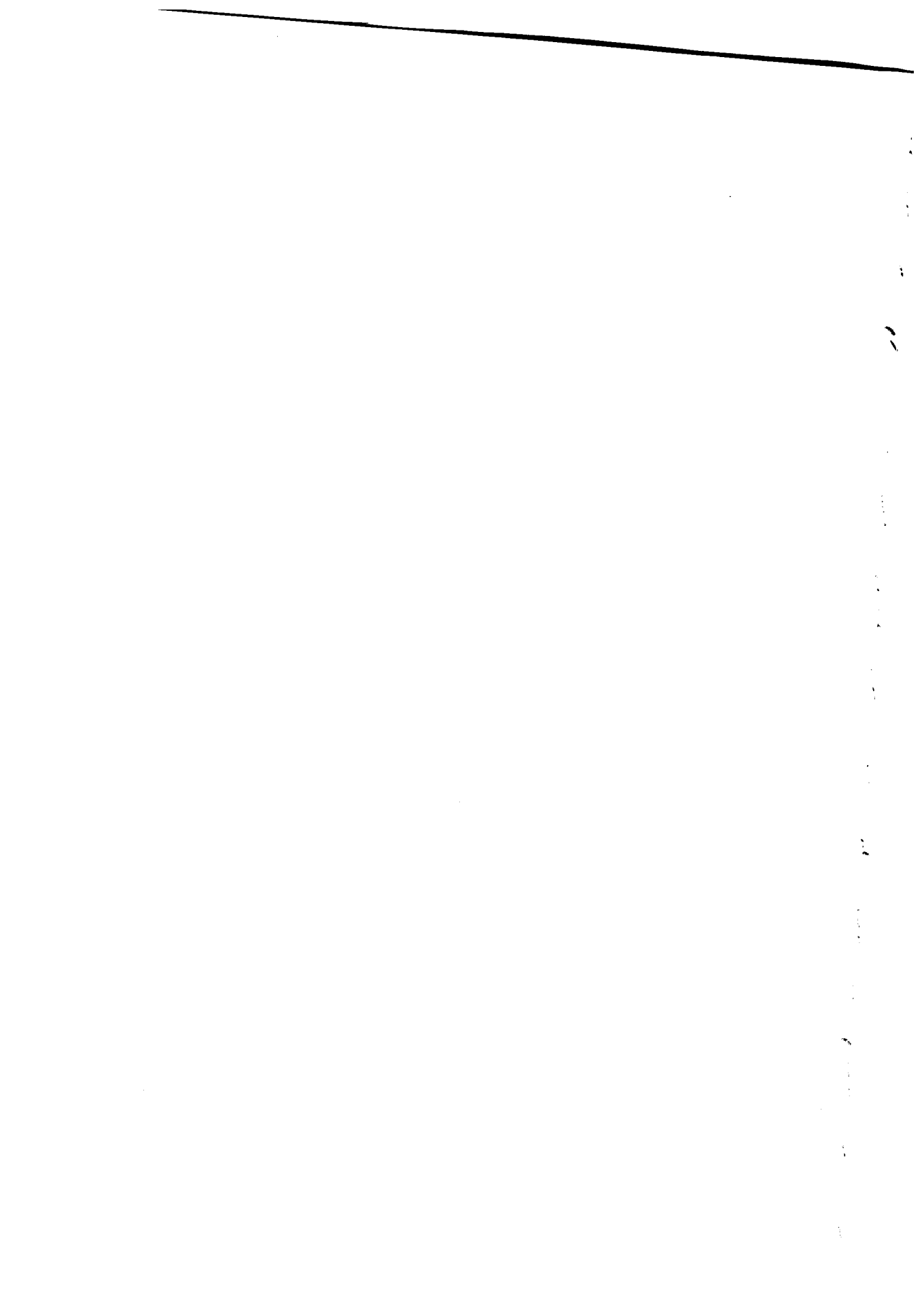
Значи, обидувајќи се да одговориме на прашањата *каде, од коџо, коџа и со каква цел бил создаден ЗСЛ*, сметаме дека одговорите би биле: во Моравија, од св. Методиј, во текот на моравскиот период до 880 г. како дополнување на постојните законски акти, во врска со промените во животот на христијаните од тој регион.

Красимира ИЛИЕВСКА

К РАЗРЕШЕНИЮ ВОПРОСА ГДЕ И КОГДА БЫЛ СОЗДАН ЗАКОН СУДНЫЙ ЛЮДЕМ

(Резюме)

В статье рассматриваются известные до сих пор теории о происхождении ЗСЛ, о возможном авторе и о предполагаемом месте создания этого памятника культуры и указывается почему, по мнению автора, некоторые из выводов в этих теориях нельзя принять как достоверные: в основном идет речь о хронологическом несовпадении или о том, что нельзя объяснить наличие моравизмов в языке при определении места и времени до моравской миссии. Ответ на вопросы где, когда и кем был создан ЗСЛ ищем по данным самого Закона: употребление денежной единицы *стылазь* неизвестной на Балканах, или название кумы – купетрой, а также возраст совершеннолетия, по нашему мнению, указывает на Моравское происхождение ЗСЛ. Так как Эклога находящаяся в основе ЗСЛ была заменена Прохироном в начале 80-ых годов 9-ого века, то время создания ЗСЛ как *terminus post quem* был бы 870 год, или вероятнее, 865–867. Давно было отмечено, что стиль переработки ЗСЛ в основном из XVII главы византийской Эклоги во многом напоминает стиль Славянского перевода Номоканона сделанного в Моравии Мефодием. Поэтому как и на основании ряда других приведенных выше данных, считаем, что только Мефодий мог бы быть автором и ЗСЛ.

Рина ПАВЛОВНА УСИКОВА (Москва)

**ЗНАЧЕЊЕТО И УЛОГАТА НА ГРАМАТИКАТА
НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ
ЗА КОДИФИКАЦИЈАТА И АФИРМАЦИЈАТА
НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК**

Ќе го започнам рефератот со еден цитат од акад. Б. Видоески за Граматиката на Конески во кој вели: „Таа не дава само опис на јазичните факти, ами зема и активно становиште по одредени прашања, со цел да се постигне изедначеност, да се придонесе за унификацијата на литературниот јазик“ (Б. Видоески: 1977, с. 204). Кои се тие прашања?

1. Да се потсетиме дека во 1952 г., кога се објави Првиот дел од Граматиката на Конески, за македонскиот јазик се имаше пишувано во два Правописа, од 1945 и од 1950 г., кои секако одиграа клучна улога во кодифицирањето на македонскиот литературен јазик, во школските граматика и поуките за јазикот од Круме Кепески, во посебни научни статии на првата генерација домашни македонисти, тогаш млади луѓе, собрани околу Билтенот на Катедрата за јужно-словенски јазици „Македонски јазик“ од нивниот раководител Блаже Конески (кој ѝ припаѓаше на истата генерација), и во Граматиката на македонскиот јазик од Хорас Лант што излезе во 1952 г., истовремено со Првиот дел од Граматиката на Конески, но којашто не им беше позната на поширок круг македонски читатели. Главната цел на Блаже Конески, како самиот тој ја формулира во предговорот кон Првиот дел на својата Граматика, беше „да дадам таква македонска граматика што и по опфатот на материјалот и по начинот на неговото третирање ќе послужи во ова време како извесна основа за граматиките наменети специјално за школската практика, (...) и од друга страна да дадам таква граматика што во ова време да го воведо секој наш културен човек во материјата на литературниот јазик“ (Граматика, с. 6).

2. Граматиката на Б. Конески ги нема стандардите за обична граматика поглавја од типот: „Фонетика и фонологија“, „Морфонологија“, „Морфологија“ и сл., меѓутоа таа не само што ги опишува сите тие содржини со многу убави примери, туку дава и повеќе материјал, на пример, за лексиката во литературниот јазик и за извори од коишто таа може да се црпи и да се создава, при тоа тие многу интересни лексички примери фактички потоа ќе можеа да служат (и послужија) за основа на речник на литературниот јазик. Граматиката на Конески дава упатства за лексичкото збогатување на штотуку кодифицираниот јазик, формулира задачи и создава основи за проектот на идниот Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања, создаден по неколку години од неговите колеги и истомисленици Т. Димитровски, Б. Корубин и Т. Стаматоски, а под редакцијата на Б. Конески.

3. Граматиката од Б. Конески навистина беше ориентирана пред сè на културен Македонец што имаше стекнато образование на српски и бугарски јазик, комуницираше најдобро на својот селски или градски говор, а сакаше да го научи и литературниот мајчин јазик. Затоа од методска, а и од културолошка гледна точка, Граматиката во „Дел 1. Увод“ ги содржи најважните за културата на македонската нација податоци, а имено: за јазикот на словенската писменост и нејзиниот историски развиток во Македонија, за македонското јазично прашање во XIX век, за погледите на К. П. Мисирков, за развитокот на македонскиот литературен јазик по Првата светска војна и во годините на Народноослободителната борба и за конечното разрешување на македонското јазично прашање.

4. Посебно би сакала да се запрам на поглавјето „Народната основа на македонскиот литературен јазик“. Овде Конески најподробно ги анализира особеностите на централните западни македонски говори како основа на македонскиот литературен јазик, давајќи одличен и доста подробен дијалектолошки опис, што беше секако придонес и за македонската дијалектологија. Тој покажува дека меѓу тие говори има доста разлики, но дека „сите особености – гласовни, морфолошки, синтаксични, што ја чинат структурата на литературниот јазик, се среќаваат во централните говори, па и ако некои само во еден од нив“ (Граматика, с. 66). Треба да подвлечам дека сите тие особености, коишто се влезени во нормата на македонскиот литературен јазик, претставуваат прогресивни јазични дијалектни иновации, а исто така делумно им се својствени и на некои други македонски – западни и источни – дијалекти кои усвојуваат барем дел од тие прогресивни иновации.

5. Извонредна важност имаат упатствата во коишто Конески им објаснува на читателите дека „не бидува да забораваме дека литературниот јазик развива ред свои специфики, ред такви изразни средства или особености што во народниот јазик ги нема или се дадени само во зачеток. Ниту речничкото богатство што се содржи во дијалектите, ниту овие начини на исказ, на поврзување на речениците, што им се познати, – не можат да ги задоволат наполно потребите за изразување што стојат пред еден современ литературен јазик. Во него има нужда од маса нови зборови, при изградбата на една целосна терминологија во различните области на човечката дејност; има нужда од далеку поразвиена реченица, по патот на приредување и подредување, одошто е тоа случај во народниот јазик“ (Граматика, с. 73). Си дозволив да наведам толку голем цитат барем од две причини: а) тоа е обраќање кај домашниот читател што допрва треба да се свикне да ја научи литературната норма (странските специјалисти-лингвисти, заинтересирани за македонскиот литературен јазик и без тоа знаат за разликите меѓу секој литературен јазик и дијалектите), б) тоа е предлог-програма по кои патишта треба да се тргне за да се усоврши литературниот јазик и да се развива и прецизира неговата норма.

6. Во следното воведно поглавје на Граматиката – „За речникот на македонскиот литературен јазик“ – Конески доследно научно и истовремено популарно објаснува зошто македонскиот литературен јазик не треба да се ориентира безогледно на црковнословенизми и русизми и зошто „не треба да се пренебрегнува ни оној начин познат на сите литературни јазици во помала или поголема мерка, да се создаваат нови зборови по патот на т.н. калкирање, т.е. ‘преведување’ на еден туѓ збор“ (Граматика с. 81). Во изградувањето на лексичкиот состав на литературниот јазик, што беше актуелна задача тогаш, Конески предлага да се ориентира пред сè на народниот јазик, да се бараат во народните зборови апстрактни значења коишто може да се доразвијат и да се дооформат во литературниот јазик. Истовремено, тој докажува во Граматиката дека во македонскиот литературен јазик треба да се примаат и интернационални зборови без било каков пуризам („чистунство“). Уводниот дел на Граматиката се завршува со темелни принципи во изградувањето на македонскиот литературен јазик: „И во поглед на речникот, како и во поглед на гласовните и граматичките особености на нашиот литературен јазик, ние не тргаме од преднамерна цел за што поголемо оддалечување на нашиот литературен јазик од бугарскиот и српскиот. Ние се стремиме само да дојде до што поголем израз речничкото богатство на нашиот народен јазик, и живите начини на зборообразување во него“ (Граматика, с. 84). Овде

Конески дава план за разработување на лексичкиот состав и за прецизирање на меѓујазичните врски со соседните јужнословенски јазици, а исто така говори за некои принципни особености на типолошката структура на македонскиот литературен јазик која требаше да се изгради.

7. Во сите поглавја на Граматиката секоја точка, секоја мисла на авторот се илустрира со многу примери за лексеми и за нивното формообразување. За разлика од Правописот од 1950 г., речиси сите лексеми се наведуваат со морфонолошки алтернации при нивното зборо- и формообразување (на пр. *дрвен* – *дрвена* и *дрвен* – *дрвна*, *победен* – *победна* и *победна* итн.). Секако поподробно отколку во Правописот се говори за ортографските правила што пред сè се базираат на фонетските изговорни особености и гласовни алтернации. Доследно се спроведува принципот за обележување на основните форми на зборовите како треба да се фиксираат во речник: прв пат беше предложено глаголските лексеми да не се даваат во 1 л., како што беше во Правописот од 1950 г., туку во 3 л. ед. сегашно време. Исклучо тоа беше пионерска работа, многу важна и за кодификацијата на литературниот јазик и за неговата афирмација во македонската културна средина.

8. Најподробно фонетски и морфонолошки особености на литературниот јазик се разгледуваат во посебно поглавје на Граматиката – „За гласовите“, при тоа се обрнува внимание и на правописот и на правоорот, а и на алтернациите на гласовите. И, како во другите поглавја, сево ова се илустрира со многубројни и убави примери, што фактички е темелен додаток кон веќе објавениот Правопис.

9. Можеби најважно е во првиот дел поглавјето „За акцентот“. Фактички тоа е прво научно и подробно претставување и темелно образложување на нормативните правила за оваа најважна особеност на македонскиот литературен јазик што го маркира во споредба со другите јужнословенски (и не само јужните, туку и воопшто словенските) јазици од една страна, а од друга страна ги изделува централните западни македонски говори од другите македонски говори и дијалекти. Како и во другите поглавја, Конески наведува многу примери, дава цели списоци на различни акцентни целини, а во исто време, бидејќи акцентните целини потполно зависат од семантиката што ја изразуваат, ги класифицира подробно семантичките групи што составуваат акцентски целини па, патем, ги разработува на пример значењата на предлозите, подготвувајќи основи за нивна лексикографска обработка во идниот речник. За жал, имено во говорниот македонски јазик најмногу се грешат во акцентот на акцентните целини,

што може да се објасни со влијанието на мајчиниот дијалект врз македонски родени говорители и недоволното усвојување на подробно разработените правила за акцентот во македонскиот литературен јазик, прво образложени во Граматиката од Конески. (За грешките во акцентни целини правени од странци што зборуваат македонски и да не спомнуваме).

10. И во вториот дел од Граматиката – „За формите и нивната употреба“, објавен во 1954 г., содржината има неколку слоеви што се многу повеќе отколку се обележува во неговите поглавја и параграфи. Како што пишува самиот Конески во предговорот кон II дел, „само во најнужна мерка се даваат во овој дел основните поими од теоријата за зборовните групи. (...) Формите се проследени со забелешки за нивните значења во реченицата. Но, тоа не значи дека овој дел дава преглед и на синтаксата на нашиот јазик: многу работи се и во овој поглед само сумарно засегнати, така што системно излагање на синтактичната материја допрва претстои“ (Граматика, с. 7). Поаѓајќи од рускиот научник В. В. Виноградов („Русский язык, грамматическое учение о слове“, 1947) и од научниот теоретски принцип спроведен во „Граматиката на македонскиот литературен јазик“ од Х. Лант (1952), Конески предлага свој пристап кон прашањето за зборовните групи во македонскиот јазик, со што се откажува и од некои свои претходни третирања и од кривката традиција во тогашната македонска наука за јазикот. Во Граматиката се предлага следна поделба на зборовните групи: I. *Полнозначни зборови*: 1. именка, 2. придавка, 3. број, 4. заменка, 5. глагол, 6. прилог. II. *Службени зборови*: 1. предлог, 2. сврзник, 3. частица. (Граматика, с. 213). Таквата поделба потполно ѝ одговараше на материјата на македонскиот јазик, а и на прогресивните граматички теории. Секоја класа (група) зборови добиваше прецизна научна дефиниција за својата сушност и одлики од другите зборовни класи (групи). Конески доследно ја опишува морфологијата на македонскиот литературен јазик, вклучувајќи ги тука и морфонолошките појави при образување на формите на зборовите и при зборообразувачкиот процес, најподробно дава опис на образувањето на формите и нивните значења и функции. За пример може да наведеме како се третираат видовите на множина кај именките – обична, збирна и избројана. Конески објаснува прегледно, со многу примери, кои семантички групи и модели на именката не образуваат множина, како е поврзана граматичката категорија множина со категоријата род, научно образложува зошто за именката во современиот македонски јазик не е потребна категоријата „падеж“, со што ги критикува и поправа претходните граматички описи и учебници. Многу внимание им посветува

авторот и на глаголските категории, поспецијално за глаголскиот вид како категорија и за нејзините специфики при образување на формите од свршен и од несвршен вид во македонскиот литературен јазик, се истакнува дека има само два вида – свршен и несвршен и дека во македонскиот јазик од секој свршен глагол може да се образува несвршен парен глагол, кој според Б. Конески има најчесто многукратно значење.

11. Во својата Граматика Блаже Конески доследно се придржува до принципот „од формата – кон содржината“. Покажувајќи како во македонскиот литературен јазик треба да се образува една или друга форма на зборот, тој прегледно и подробно ги опишува нејзините значења и функции, посебно инсистирајќи на литературната норма и при образувањето и при функционирањето и, покрај тоа, покажува кои значења се основни и категоријални, а кои се поврзани со контекстот. Конески со право спомнува и за прекажаните значења на перфектот и за неговите темпорални значења, макар и не ја изделува прекажаноста како посебна категорија, зашто во македонскиот литературен јазик нејзините форми се исти како и на перфектот, па изделувањето на прекажаноста во посебна категорија би било нарушување на принципот „од формата – кон содржината“.

12. Конески најподробно ги опишува формите образувани со помошниот глагол *има* и глаголската придавка на *-но/-шо*. Со ова се постигнуваат барем две задачи: а) да се воведат и да се кодифицираат во македонски литературен јазик тие форми, б) да се објаснат нивните значења и можности за употреба во јазикот според таа норма, зашто за многу македонски дијалекти тие не се познати. Сега, по педесет години на постоењето и развитокот на македонскиот литературен јазик може да се утврди дека благодарение на литературниот јазик тие форми се влезени во употреба на сите Македонци што зборуваат литературно, независно од кој крај на Македонија се родум. При тоа, да забележимо, и овде се работи за прогресивна иновација во дијалектниот македонски систем. Во Граматиката подробно се објаснува како се употребува тројниот член кај именките и тоа е пак прогресивна особеност на западните дијалекти, за разлика од источните. Говорејќи за вокативот, Конески истакнува дека таа форма се губи во македонскиот јазик и покажува во кој правец се движат промените сврзани со таа регресивна иновација.

13. Во Граматиката на Конески се отсутни поглавја за синтаксата, и авторот не си поставуваше задача специјално да го опишува овој многу важен граматички дел за секој јазик. Меѓутоа, во Грама-

тиката од Конески најподробно и јасно се покажуваат синтаксичките функции на именките во реченицата, збороредот на определбите и нивното членување во синтагмите со именки, се објаснува кога и со какви граматички значења и функции се употребуваат кратките дативни заменски форми кои може да вршат синтаксичка служба на дативен предмет и тогаш се самостојни членови на реченицата, а може да бидат само службени морфеми што ја покажуваат синтаксичката функција на дативниот предмет кај именката или полната лична замена, а исто така подробно се осветлуваат строги кодифицирани правила за удвојувањето на директниот објект. Темелно се образложуваат глаголските и именските разновидности на прирокот во простата реченица. Со тоа може да се види дека структурата на простата реченица во македонскиот литературен јазик се претставува потполно. Во поглавјето за сврзници се формулираат некои синтаксички особености на сложените реченици и се даваат стилски упатства за употреба на сврзниците, што придонесува за кодификацијата на литературниот јазик и во оваа област.

14. Некои поглавја и параграфи на вториот дел имаат непосредно значење за теоретската граматика, на пример кога Конески зборува за повратноста, за преодност / непреодност и за категоријата залог кај глаголите. Конески директно ја квалифицира категоријата залог во македонскиот јазик како синтаксичка категорија, со што македонскиот јазик се разликува од другите словенски јазици. Би можело да се дискутира за некои теоретски поставки на Конески – на пример за „придавски заменки“ или за „заменски придавки“, меѓутоа Конески е принципиелно доследен во своите третирања и ги образложува своите погледи јасно, доследно и уверливо.

15. На некои места Конески божем отстапува од дескриптивниот опис на формите и нивните значења и се впушта во објаснувања за историското потекло на некои форми (на пр. на прилозите). Но, и тука тој ја следи својата главна задача – лингвистичка просвета на културниот Македонец што сака да знае сè повеќе и повеќе за својот мајчин јазик, за јазичните историски корени. Иста задача имаат и објаснувањата на врските и одликите меѓу литературниот и народниот јазик и голем број примери од народниот јазик – од зборниците на М. Цепенков, Спространов, Шапкарев, од Зборникот на браќата Миладиновци, од народните песни и сл. Во тие вредни и интересни примери Конески ги сочува во оригинал формите и фонетските особености, со што придонесува за разликувањата меѓу кодифицираната норма и народниот јазик, колку се блиски, а во што се оддалечуваат.

16. Покрај граматичките нормативни правила, Конески се запира и на стилски прашања, кога „не можат да се утврдат некои доследно разграничени правилности што ќе се нормираат во литературниот јазик“ (Грамматика, с. 250) – ова беше пишувано за употребата на збирната множина кај именките. Во случаите со варијабилноста на некои форми и при зборообразувањето, Конески директно кажува за колебањата во нормата и дава соодветни примери.

17. Во Грамматиката Конески не само што ги предлага правилата за кодификација и теоретските објаснувања и пристапи, туку воведува и нова научна терминологија што има значење како за граматичката теорија, така и за збогатувањето на лексичкиот состав на македонскиот литературен јазик кој ја формираше тогаш својата научна терминологија. Речиси сите термини предложени од Конески беа прифатени и сега се употребуваат. Овде ќе наведам само некои термилошки примери кои варираа кај Конески, а потоа се утврдија или во една од дадените во Грамматиката варијанти или со некои други термини: така, кај Конески наоѓаме „неодредени“ и „неопределени“ заменки, но само „неопределени“ форми на именки – во современиот литературен јазик има термини „неопределени форми“ кај именките и „неопределени заменки“; придавките во првиот дел на Грамматиката се делеа на „описни и градивни“, додека во вториот дел – на „квалитативни и релативни/односни“; сега терминот „градивни“ речиси не се употребува, а „описни придавки“ се среќава. Инаку, треба да истакнам дека јазикот со кој е напишана Грамматиката е пример за македонскиот литературен исказ, иако некои одредени зборови од Грамматиката веќе не се употребуваат.

18. До сега зборував главно за значењето на Грамматиката од Блаже Конески за кодификацијата и афирмацијата на македонскиот јазик што важеше пред сè за македонскиот читател. Но, треба да подвлечам дека Грамматиката одигра извонредно голема улога и во афирмацијата на македонскиот литературен јазик меѓу странските специјалисти. Напишана во научно-популарна форма, таа книга на Блаже Конески ги третираше многу длабоко и теоретските прашања како во сферата на граматиката на македонскиот јазик и нејзините особености во системот и во афирмирањето на нормата, така и во сферата на историските корени на новиот литературен јазик и неговите врски со народноразговорниот јазик и македонските дијалекти. Големо значење и за домашните читатели и за странските специјалисти имаа објаснувањата за дијалектната база на македонскиот литературен јазик и посебно за разликите меѓу централните западни

македонски говори врз кои се темелеше литературниот јазик. Посебно за странските специјалисти беа важни и типолошките особености на македонскиот литературен јазик за кои зборуваше Конески.

*

Веќе кажав во почетокот и сакам да повторам во заклучокот дека Грамајката на македонскиот литературен јазик од Блаже Конески послужи како темел за идните грамајички описи на македонскиот јазик во Македонија, а во значителен степен и во странство. Покрај деловите укажани како поглавја на Грамајката, оваа книга, пак да повторам, содржи богат материјал за понатамошна афирмација на лексичкиот состав на литературниот јазик: со изнесените принципи за неговото формирање и со многу илустрации и примери како треба да се постапи и што треба да се земе во идниот речник; потоа се даваат стилски забелешки за значењата на многу зборови, а со објаснувања за образувањето на скоро сите форми се наведуваат примери за нивното значење и функционирање, што исто така придонесува за кодификацијата на литературниот јазик. Во таа смисла Грамајката прави голем чекор напред во споредба со Правописот од 1950 година.

Значи, покрај описот на гласовниот и морфолошкиот систем, Грамајката од Блаже Конески дава: а) пораки за формирање на лексиката, б) обележја за особености на синтаксата, в) забелешки за формирање на функционалните стилови во литературниот јазик итн., г) Грамајката ги покажува врските на литературниот јазик со народниот јазик, д) врските и одликите од другите словенски јазици, ё) во Грамајката покрај тоа се истакнуваат балкански особености на македонскиот јазик и е) некои типолошки црти на литературниот јазик наспроти другите словенски јазици.

Општо земено оваа книга, покрај објавените делови и поглавја, содржи енциклопедиски податоци за македонскиот литературен јазик што тогаш се формираше, а и за многу одлики во современата негова состојба.

Голема среќа за културата на македонскиот народ беше да има таков свој син како великанот Блаже Конески.

ЛИТЕРАТУРА

Видоески, Божидар: *По повод 25-годишнината од излегувањето на Грамајката на македонскиот литературен јазик од Блаже Конески.* // Македонски јазик. XXVIII. 1977. Скопје 1977, стр. 203–206.

Конески, Блаже: *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*. Дел I и II. Скопје 1981, стр. 552. (Избрани дела во седум книги. Второ дополнето јубилејно издание. Книга шеста).

Рина ПАВЛОВНА УСИКОВА (Москва)

ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ГРАММАТИКИ МАКЕДОНСКОГО ЯЗЫКА БЛАЖЕ КОНЕСКОГО ДЛЯ КОДИФИКАЦИИ И СТАНОВЛЕНИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО МАКЕДОНСКОГО ЯЗЫКА

(Резюме)

В 1952 г., когда вышла из печати 1-я часть Грамматики Б. Конеского, в македонском литературном языке были кодифицированы лишь вопросы орфографии и образования основных форм слов, а также малая часть лексики.

Одна из основных задач книги, по мнению ее автора, было „вести каждого культурного македонца в материю литературного языка“. Поэтому в ней, кроме традиционных разделов о фонетике и морфологии, есть сведения о языке славянской письменности и ее развитии в Македонии, о языковом вопросе в XIX в., о развитии македонского языка в годы НОБ и окончательном решении македонского языкового вопроса; описываются также важные особенности центральных говоров как основной базы литературного языка и показаны принципиальные различия между диалектами, народно-разговорной речью и литературным языком.

Грамматика стала важнейшим документом, кодифицирующим различные аспекты литературного македонского языка: благодаря многочисленным примерам было кодифицировано много лексем и указаны пути развития лексического состава, особенно терминологии; подробно кодифицированы фонетические особенности и акцентные группы, образование форм существительных, глаголов прилагательных и местоимений, а также их значение и функционирование. В литературную норму были возведены и некоторые формы глаголов отсутствующие в большинстве диалектов, но представляющие прогрессивную диалектную инновацию. Практически рассмотрена и кодифицирована структура простого предложения, несмотря на отсутствие раздела о синтаксисе.

Кроме того Грамматика содержит и новые тогда теоретические подходы к решению грамматических вопросов. В целом Грамматика дает энциклопедические сведения о литературном македонском языке и о многих особенностях его современного состояния. Б. Конеский обозначил основные типологические особенности литературного языка, его особенности относительно других славянских и балканских языков, наметил направления в становлении функциональных стилей литературного языка.

Влоџимјез ПЈАНКА (Виена)

НАРОДНОТО И ИНТЕЛЕКТУАЛНОТО ВО ГРАМАТИКАТА ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Придавката *народен*, употребувана во терминологијата, освен неутрална вредност, може да има и негативна (на пр. *народна еџимологија* 'псевдоетимологија; наивна, ненаучна етимологија' – во случај кога се работи за ненаучна етимологија чиј автор е лингвист) или позитивна (на пр. чешма Народно Здравје – име на повеќе чешми изградени во првите години по Втората светска војна; некои од нив станаа топоними – теренски имиња, меѓу другото во Струшко, Пјанка 1970: 464).

Се разбира, во однос на *Грамаџикаџа* (Конески 1952, 1953) *народноџо* го сфаќаме како народниот (дијалектен) јазик заедно со претставата на народот за неговиот јазик. Б. Конески често се повикува на претставата за јазикот кај народот во однос на одделни зборови или форми. Овде се работи за речта (*la parole*). Особено необичен впечаток прави кај Б. Конески осврнувањето на народното мислење во однос на јазичниот систем (*la langue*) во фонетскиот (I) дел. За разлика од морфосинтаксичкиот (II) дел, во I дел лингвистичката терминологија е доста скудна: *џласови*, *самоџласки* (вокали), *соџласки* (консонанџи), *елизија*, *редување*, *звучносџи* и *беззвучносџи*, *месџо* и *начин на изџовор*, *мекосџи* и *џврдосџи*, *акценџи*, *акценџина целосџи*, *енклиџика*, *џроклиџика* и некои други термини, што му беа познати на тогашниот читател (во годините на излегувањето на *Грамаџикаџа*) од средното училиште, кај добар дел од нив – на соседните словенски јазици: бугарскиот или српскиот. Фонетско-фонолошката терминологија не беше тогаш толку изградена како сега (Савицка, Спасов 1991), а и проблематиката на фонетиката, а особено на фонологијата, беше (и досега е) најмалку разбирлива за неспецијалисти. Треба

да забележиме дека *Грамајџикајџа* требаше да пополни голема празнина. Таа требаше да биде едновремено научно дело и универзитетски прирачник, а истовремено нормативна граматика, достапна за секој образован Македонец. Затоа не можеме да бараме од неа таа да содржи податоци за двете најосновни функции на фонемите: дистрибутивната и дистинктивната; впрочем граматиката со инвентар на минимални парови на фонемите се имаат појавено во последната деценија, а како прва – хрватската академска граматика (Бабиќ, Брозвиќ 1991).

Б. Конески го употребува фонетскиот термин *глас* за кој вели: „Треба добро да се разликува гласот, како реален најмал елемент на јазикот, секој со свое особено звучење, од буквата што е само условен писмен симбол на гласот.“ (Конески 1967; 85). Реалното, супстанцијалното сфаќање на гласот не му пречи на Б. Конески да зборува за факултативни варијанти на гласовите (на пр. *ќ*, *џ*), за нивните позиции во зборовите (на пр. за *љ*), за алофоните (на пр. на *к*, *џ*) и за минималните парови (на пр. *лаџа*, *лаџи* : *лаѓа*, *лаѓи* – Конески 1967; 116, 106).

И покрај тоа што во *Грамајџикајџа* отсутствува фонолошката терминологија, Б. Конески ни се претставува како фонолог, како впрочем во неговите чисто научни трудови од оваа област, во кои не ја избегнува – од наведените причини – терминологијата од оваа дисциплина. Наспрема реалната супстанцијална единица *глас*, се служи, без да го каже тоа експлицитно, со терминот *фонема*, која за него – согласно со европската традиција, а спротивно на некои американски лингвисти (Д. Џонс, Б. Блох и др.) – е најмала апстрактна единица на јазикот. Сфаќањето на фонемата е тука психофонетско, слично како кај Ј. Бодуен де Куртене во неговите трудови од крајот на животот, коешто денес би можеле да го определиме како психолингвистичко, макар што овој термин не постоеше пред објавувањето на I дел од *Грамајџикајџа*.

Меѓутоа Б. Конески не се повикува на своето знаење, ниту на интелектуалното наследство, туку на претставата на народот, т. е. на некои луѓе од народот, кои не беа учени. Тоа најдобро може да се види во описот на односот меѓу гласовите *ф* и *в* во некои западномакедонски говори и во врска со пишувањето *в* таму, каде се изговара *ф* пред безвучни согласки: „Пишуваме: *кревок* – *кревка* (а не: *крефка* како што всушност се изговара), *овца* (изг. *офца*), *чавка* (изг. *чафка*) и сл. Ваквото пишување е, тоа треба да се земе предвид, во голема мерка поткрепено и од пишувањето во другите словенски јазици (српскохрватскиот, бугарскиот, рускиот). Но не може сè да се сведе на влијанието отстрана. Пред сè факт е дека ние, иако тука изговараме *ф*,

имаме претстава за *в*, што може да се потврди и од примери од малописмени текстови, во кои едначењето на другите согласки редовно се бележи, а едначењето *в – ф* обично не се бележи. (И во овој поглед има разлика меѓу дијалектите, затоа не бидува работата да се обопштува. Така на пример во охридските текстови од 19 век се прави многу добра разлика меѓу *в* и *ф*, па пред безвучните согласки редовно се пишува *ф*. Истото нешто го гледаме и во народните умотворби запишани од Кузман Шапкарев. Ако во овој случај треба да му се даде важно место на споменатото влијание, сосем е подруго нешто во случаите кога пишуваме *в* во такви позиции, во кои тоа се јавува само во нашиот јазик, а во кои инаку имаме за негова фонетска реализација – *ф*.” (Конески 1967; 121).

Б. Конески како автор на *Грамајикајџа на македонскиот литературен јазик* не беше кодификатор на тој јазик во таа смисла како што беше В. Стефановиќ-Караџиќ кодификатор на српскиот, односно српско-хрватскиот јазик. Вук Караџиќ во почетокот работеше сам, без правописни комисии и други официјални или државни тела, а неговата реформа на јазикот означуваше прекинување на традицијата и создавање нов писмен јазик, базиран на нови основи, т. е. на жива дијалектна реч. Б. Конески, иако најобразован и најискусен лингвист во Македонија пред половина век, не беше сам, туку напротив – соработуваше со други интелектуалци во спроведувањето на конечната кодификација на македонскиот јазик. Кодификацијата беше континуитет на писмената традиција во Македонија од XIX и XX век, која се базираше главно врз централното наречје. Да се земе токму тоа наречје како основа на македонскиот литературен јазик беше императив како за Комисијата за азбуката и правописот на АСНОМ (13.11.1944 год.), така и на Комисијата за јазик и правопис на владата на демократска Македонија (мај 1944 год.). Некои предлози на првата комисија не беа прифатени од втората (како формите од типот беа ‘беа’ од скопскиот говор), така и некои решенија на втората комисија (како формите од типот кажуе ‘кажува’ од велешкиот говор) претрпеа измени во правописот од 1950 год. (Конески 1967; 53–59).

Меѓу словенските јазици има такви кои се основани на едно наречје и коишто од почетоците на книжевноста не ја мениле својата дијалектна база (чешкиот, словенечкиот, лужичкосрпските, како и српско-хрватскиот од 1850 год., заедно со современите јазици: српскиот, хрватскиот и босанскиот), или пак базата останала непроменета по нивната кодификација (рускиот, бугарскиот). Тука спаѓа и македонскиот јазик. Некои други јазици развивале паралелно две литера-

турни форми во XIX и XX век поради поделеноста на нивната етничка територија (украинскиот, белорускиот, а особено карпато-рускиот со двете варијанти: во Словачка и во Полска, и со уште повеќе од нив издиференцираната варијанта во Војводина и Срем). Две литературни форми, различни временски, доживеал словачкиот јазик: реформата на А. Бернолак во XVIII век, основана врз западнословачкото наречје, и реформата на Љ. Штур од XIX век, основана на централното наречје. Тоа беа всушност два јазика на истиот народ, бидејќи меѓу нив немаше континуиран развој. Слично на тоа не може јазикот на Брижинските споменици од X–XI век, чија база беа говорите на алпските Словени, да се третира како старословенски, или пак старословенскиот – основан врз базата на словенските говори од Солун (од современа гледна точка: македонски говори во Солунско), не е ни старобугарски, ниту старомакедонски.

Но сепак ниеден од овие јазици од самиот почеток на нивната писмена форма не претставувал некој чист дијалект, туку содржел зборови и форми и од соседни говори, а со време се збогатувал со лексика и граматика од целото јазично-етничко подрачје. Тоа важи и за старословенскиот со неговите територијални редакции. Посебно место зазема тука полскиот јазик, за чија дијалектна база со децении се водеа бурни дискусии, за да се установа дека народната база на етничкиот полски јазик било уште во X–XI век великополското наречје, каде што се наоѓаше политичкиот и црковниот центар на државата, а неговите карактеристики преовладуваат и во современиот јазик. Пренесувањето на престолнината во Краков во XI век доведе во книжевноста до силно влијание на малополското наречје, а подоцнежното пренесување на државниот центар во Варшава во текот на XVI век го збогати полскиот литературен јазик со нови лексички и граматички обележја. Јазикот во својата книжевна или литературна форма подлежи секогаш на дијалектни влијанија, но веднаш по неговото формирање тој „отскокнува“ од територијалната дијалектна форма и живее свој сопствен живот, станува „културен дијалект“ (термин на полскиот лингвист З. Клеменџевич), служејќи му на целиот народ. Колку е подолга неговата историја, толку оддалеченоста од народните говори е поголема. Но забрзаниот цивилизаторско-општествен живот во XX век предизвикува овој процес да се забрза. Особено е важен периодот по Втората светска војна, посебно пак за македонскиот јазик, бидејќи тој се поклопува со времето кога македонскиот, по конечната кодификација, стана службен јазик на Македонија во рамките на Југославија, а од пред десет години на независна Република Македонија.

Да се потсетиме конкретно од кои народни говори од централното наречје се земени најбитните обележја на македонскиот литературен јазик, освен оние кои се општи за тоа наречје, како на пр. рефлексот *a* за прасловенската задна носовка. Во *Грамајикајѝа* (Конески 1967; 67–69) станува збор за прилепскиот, битолскиот и велешкиот говор. И така, литературниот јазик се совпаѓа со прилепскиот и битолскиот говор во поглед на замената *ол* за старото слоговно *л* (*волк* – наспрема велешкото *в'к*), *л* за старото меко *љ* (*луѓе* – наспрема *љуѓе*), *в* за *х* во крајната позиција на зборот (*сѝрав* наспрема *сѝра*), како и во поглед на доследноста на третосложниот акцент во акцентски целисти (*не ми рече* – наспрема *не ми рече*), а од морфолошко-фонетските појави – меѓу дугото во однос на формата за ср. род на показните заменки *ова*, *она*.

Од велешкиот говор земени се во литературниот јазик: непроменетиот изговор на меките согласки *њ*, *ќ*, *џ* (*коњ*, *куќа* – наспрема *којн*, *кујќа*), чувањето на интервокалното *в* (*човек* – наспрема *чоек*), нескратената форма *-оѝ* на членот (*човкоѝ* – наспрема *чоeko*), заменските форми *ѝи* и *им* – наспрема *и* (од *их*) и *му* (пренесено од еднина во множина), наследените три глаголски групи на основите за сегашно време (*бере*, *носи*, *вика*), односот на формите за 3. л. едн. и мн. сег. време *носи* – *носаѝ* – наспрема *носи* – *носа* или (многу поретко) *носиѝ* – *носаѝ*. Компромис претставува давањето предност на изразувањето посвојност со предлогот *на* и допуштањето – како регионална варијанта – на предлогот *од* (*од* и поретко *на* – во прилепскиот и битолскиот говор, *на* – во велешкиот говор). Тука треба да ја споменеме и замената на формата (велешка) на глаголите од типот *кажуе* со формата (прилепска) *кажува* и неприфаќањето на битолската форма *кажва*, која е по својата структура слична на бугарската (но и белоруската, што во овој случај е амбивалентно). Се разбира, овие карактеристики често имаат пошироки ареали, а некои од велешките црти се својствени и за Источна Македонија. Ваква слика на дијалектните признаци на македонскиот литературен јазик е слична со некои други словенски јазици.

Покрај другите, како отстапување од нормата, од горенаведените појави се третираат: судбината на меките согласки и акцентот на акцентските целисти. Некои проблеми не ги засегнува *Грамајикајѝа*, како изговорот на вокалното *л* и *р* во заемки од типот на *монокл*, *ѝембр* и ред морфолошки појави, кои се јавија подоцна. Слоговните сонанти во новите заемки треба да ги третираме како алофони на неслоговните ликови: во случај на *л* – во единствена за него позиција во крајот на зборот по согласка, а во однос на *р* – во

нова позиција, покрај наследените во словенски зборови позиции меѓу две согласки, во почетокот на зборот пред согласка по голема јунктура (меѓузборовна граница) или по мала (морфемска граница), како во зборовите: *ipciū*, *'pza*, *za'pza*, бидејќи, за разлика од српскиот и хрватскиот, слоговното *p* не е посебна фонема во македонскиот јазик. Слични појави имаме во српскиот, хрватскиот, босанскиот, чешкиот и словачкиот јазик. Нови слоговни варијанти на неслоговните течни фонеме се имаат појавено под германско влијание во лужичко-српските јазици, во кои старите слоговни сонанти пред повеќе од илјада години се распаднаа на гласовни групи составени од вокал и консонант. Тие се јавуваат како во позајмени, така и во словенски зборови, на пр. *bjezmyslny*, *kitel*, *rěblk*, *wocel//wocl*, *wrobl* [*bjezmysl̩ny*, *kit̩l̩*, *ryb̩lk*, *uoc̩l̩*, *rob̩l̩*] 'којшто не мисли, лекарски мантил, мала лествица, челик, врабец' Пјанка 2000; 69).

За да се има некаков нормативен однос кон промените, треба пред сè да се одговори на прашањето од кои причини тие настануваат. Иако во повеќето случаи тоа е јасно, ќе се обидеме да ги систематизираме причините на промените во македонскиот јазик во последните 50 години. На состојбата и развојот на словенските јазици во втората половина на XX век им се посветени многу трудови, а особено серијата изданија „Најновата историја на словенските јазици“ издадена во Ополе, Полска, во која македонската лингвистика е застапена со трудови од Стојка Бојковска, Снежана Велковска, Јадранка Владова, Кирил Конески, Лилјана Минова-Ѓуркова, Блаже Ристовски и Живко Цветковски во книгата *Македонски јазик* издадена во Ополе, чиј научен редактор беше Л. Минова-Ѓуркова (Минова-Ѓуркова, ред. 1998). Авторите, следејќи ги промените во јазикот, се повикуваат на нормата.

Пред сè треба да ги одделиме причините, кои произлегуваат од структурата на самиот систем на литературниот јазик (внатрешни причини) од причините, кои доаѓаат од други системи (надворешни причини). Во првата група спаѓаат: упростувањето, проширувањето и преуредувањето на системот. Од супрасегментална фонетика спаѓа тука заменувањето на парокситонезата кај глаголскиот прилог со третосложниот акцент (*чи̩и̩а̩ј̩ки* > *чи̩и̩а̩ј̩ки*). Оваа појава се јавува и кај одделни позајмени лексеми (како *ку̩л̩и̩ура* место *ку̩л̩и̩ура*), но нема толкав зафат, бидејќи не образува сериски групи (како што се зборови кои припаѓаат на една формална морфолошка класа), а покрај тоа морфемата *-ј̩ки* е домашна, па затоа овие форми полесно се израмнуваат со општиот акцентски систем.

Проширување на дистрибуцијата, освен кај течните сонанти, гледаме на пр. кај фонемата њ: *Њујорк* и *ј: језуити*. Во македонски зборови њ се јавува во сите позиции освен во почетокот на зборот и, се разбира, меѓу две согласки, додека групата *je* е обична само во крајот на зборот по согласка. Сп. ја групата *ci* во полскиот јазик во заемката *weekend*, заедно со изведенките *weekendować*, *weekendowicz*, *weekendowiczka*, којашто група не се јавува во ниеден полски збор. Појавувањето на /i/ по тврди согласки во нови заемки од туѓо потекло доведе до промена на фонолошкиот статус на вокалот /y/ кој, благодарјќи на минималните парови, стана фонема во тој јазик, сп. *plastik* 'ликовен уметник': *plastyk* 'пластична маса'.

Што се однесува на апелативите, секој збор пренесен од јазици со друго писмо, кој се пишува на кирилица станува домашен, доколку е прифатен во некоја од стилските варијанти на дадениот јазик, макар да не е прифатен од литературната норма. Не е таков случајот со сопствените имиња. Туѓите топоними, доколку се чести (границата на фреквенцијата не е лесно да се определи), стануваат лексеми на дадениот јазик, слично како одомаќените лични имиња од туѓо потекло. Меѓутоа, имињата како *Јежи* од полскиот јазик или *Јижки* од чешкиот (мак. Георги, Ѓорѓи) стојат сепак надвор од лексиката на македонскиот јазик, а во врска со тоа и надвор од неговиот фонолошки систем. Тоа се однесува исто така на јазиците со латинско писмо, спор. ги позајмените имиња во полскиот јазик, кои им одговараат на македонските имиња Сузана и Светлана: освен *Zuzanna* со фреквенцијата 32.458 носителки на оваа форма, се јавуваа во 1994 год. и ретките форми: *Suzanna*, *Suzana*, *Susana*, *Susanna*, *Suzanne*, *Suzann*, *Susan*, додека името *Swietlana* (350 носителки) се јавуваше и во следниве варијанти: *Świetlana*, *Swietlana*, *Świetlana*, *Swetlana*, *Svetlana*, *Swietlana*. Носителките на овие ретки форми се најверојатно жителки на Полска од други националности и како такви имаат право да ги употребуваат своите имиња во формите кои се јавуваат во нивните јазици. Слично и формите како *Биљана*, *Љиљана* веројатно треба да ги сметаме за туѓи наспрема облиците *Билјана*, *Лилјана*, кои се македонски.

Од областа на морфологијата како појава согласна со системот можеме да ја споменеме префиксацијата на глаголите со суфиксот *-ира* и создавање секундарни имперфективни глаголи на *-ува* (*занијересира* – *занијересирува*), со што се редуцира бројот на двовидските глаголи (*инијересира* останува како несвршен глагол), што е толку ретка (а и непожелна) појава во словенскиот глаголски систем. Со ова се совпаѓа тенденцијата за поврзување на видот со обликот на минатото определено време (со аористот кај свршените, а имперфек-

сѝиѝукеѝо во нашиѝој универзиѝеѝски камѝус...), но и од чисто македонски (**Сѝолјеѝо во ѝраѝезариѝаѝа...*), иако од семантичка и формална гледна точка овие реченици се правилни, но не и од прагматска гледна точка, која се состои во тоа што збирна множина се образува само од некои определени именки кои означуваат теренски реалии (*ливаѝе*) или се елементи од фразеолошки изрази (*синѝири робѝа, млади робѝе*). Слично е и со степенувањето на именките и глаголите со помош на префиксите *ѝо-* и *нај-* (*ѝунак, ѝоѝунак, најѝунак; сака, ѝосака, најсака*).

Ограничена употреба има исто така избројаната множина на *-а* кај именките од машки род (*ѝеѝи сѝола*). Таа веќе не се употребува кај лични именки, заменета со обична множина по збирни (именски) броеви (*дваѝца маѝи* место *два маѝа*). За фреквенцијата на формите на *-а* релевантни се повеќе фактори: едносложност на именката : повеќесложност, домашен збор : заемка, појавување на придавска (или именска) определба на именката : отсуство на таа појава, помал број : поголем број, природен ред на зборовите во синтагмата : инверзија (Конески 1967: 245–250). Овие рестрикции доведуваат до ситуација во која формите на *-а* се сметаат како народни (дијалектни) и не се употребуваат со нови, меѓу нив позајмени зборови, особено во пишувањето на македонскиот јазик. Таков е случајот и со македонските пари (*два денари* и сл. наспрема *два динара* за парите на СФРЈ).

Народна стилска обоеност на некои морфолошки форми му беше јасна на Б. Конески. Но истовремено се чувствува дека тој ги сметал како народно благо, со кое македонскиот јазик е побогат и пооригинален. Меѓутоа тие се губат. Обратен процес се случува со новиот перфект, благодарееќи на истиснувањето на стариот перфект од резултатната функција, што беше веќе кажано погоре (Конески 1967, 503).

Кога станува збор за регионализми, треба малку место да му посветиме и на центарот. За Крсте Мисирков (географски) центар на македонските говори беше Велес (Конески 1967; 66), меѓутоа културно-економски центар на Македонија во неговото време беше несомнено Битола. Во втората половина на XX век Скопје стана не само политички, економски и културен центар, но и најголем град, во кој живее околу 1/3 од населението на Република Македонија, во врска со што во последно време се засилуваат некои влијанија на скопскиот говор врз македонскиот говорен стандард. Меѓу нив се шири мекиот изговор на *љ* (*љубов, ѝељ*), којшто се совпаѓа со српскиот изговор на *љ* и е поддржуван со истиот начин на пишување на македонското средно [l] како и на српското меко [l'] (мак. *љубов*, срп. *љубав*), иако

македонската согласка во зборот *љубов* треба да се изговара – според нормата – како *л* пред *и*, *е* (*лиџа*, *леб*). Влијанието на пишуваниот јазик врз говорниот се зголемува во наше време во многу јазици, но во овој случај е дотолку посилно што се поткрепува со престижниот изговор на главниот град на Републиката. Дали изговорот на централното наречје во судирот со изговорот на урбаниот центар ќе опстане, изгледа многу проблематично, бидејќи историската (јазичната) периферија стана социјален (јазичен) центар на Македонија.

Штом стана збор за социјалниот фактор, треба да го нагласиме фактот дека и тој го формира современиот стандарден јазик. Со модернизацијата на економските и социјалните односи се загуби во Македонија чаршискиот живот, а наедно и старите занаети, во која што област функционираа многу зборови од турско потекло, меѓу нив бројните деривати на *-џија*, *-џија*. Уште пред педесетина години се појавија експресивни македонски деривати со овие суфикси (чувствуваани како старомодни) и нетурски основи, често (модерни) заемки од западноевропски јазици: *филмација*, *факултетџија* и др. Во последно време оваа тенденција се засилува. Колку повеќе нови извденки се јавуваат во јазикот и колку повеќе има такви зборови за кои нема еквиваленти, толку побрзо избледнува нивната експресивност и тие стануваат стилски неутрални зборови во рамките на категоријата извршители на дејството. Губењето на еден вид лексика, ако таа образува голема формално-семантичка група, не е истоветно со губење на нејзините зборообразувачки модели, кои секогаш можат да се подновуваат.

Сите споменати развојни појави се карактеристични како целина само за македонскиот јазик, бидејќи произлегуваат од неговата специфична и неповторлива семантичко-формална структура. Но јазиците се развиваат во заемни контакти, земајќи по нешто од други јазици и давајќи развојни импулси на други јазици, за што најдобар пример е балканскиот јазичен сојуз. Македонскиот јазик е член не само на балканскиот сојуз, но исто така и на европскиот лексички сојуз кој прераснува во европско-американско-австралиски лексички сојуз, во кој од неодамна доминантна сила е англискиот јазик. Влијанието на англискиот јазик не е само лексичко, но и подлабоко – синтаксичко. Состави од две именки, од кои едната е определуван збор, а другата определувачки, се туѓо тело во словенските јазици. Македонскиот јазик најлесно може да се вклопи во овој бран заемки, бидејќи слични структури се познати во македонските говори, сп. ги примерите *два зелници копривалници*, *џири киселци ужвеници* (Миладиновци), што ги дава Б. Конески за илустрација на синтагмите во кои

не е можна избројаната множина (Конески 1967; 249), слично како и кај називите на најновите производи на електронската индустрија.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабиќ 1991: Stjepan Babić, Dalibor Brozović i dr., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Конески 1952, 1953: Блаже Конески, *Грамајика на македонскиот литературен јазик*, I дел, Скопје 1952, II дел, Скопје 1953.
- Конески 1967: Блаже Конески, *Грамајика на македонскиот литературен јазик*, дел I и II, Скопје.
- Минова-Ѓуркова, ред. 1998: Лилјана Минова-Ѓуркова, ред., *Македонски јазик*, Ороле.
- Пјанка 1970: Влоѓимјеж Пјанка, *Тојномасјикаа на Охридско-јресјанскиот базен*, Скопје.
- Пјанка 2000: Włodzimierz Pianka, *Gramatyka konfrontatywna języków słowiańskich z komentarzami historycznymi*, во: Włodzimierz Pianka, Emil Tokarz, *Gramatyka konfrontatywna języków słowiańskich*, Katowice.
- Римут 1995: Kazimierz Rymut, *Słownik imion w Polsce używanych*, Kraków.
- Савицка, Спасов 1991: Ирена Савицка, Људмил Спасов, *Фонологија на современиот македонски стандарден јазик*, Скопје.

Włodzimierz PIANKA (Wien)

DAS VOLKSTÜMLICHE UND DAS INTELEKTUELLE IN DER GRAMMATIK VON BLAŽE KONESKI

(Zusammenfassung)

Obwohl die Grammatik der makedonischen Literatursprache (1. Auflage: 1. Band 1952, 2. Band (1953) für alle gebildeten Mazedonier bestimmt war, dient sie bisher als universitäres Lehrbuch und gilt als wissenschaftliches Werk. Wegen diesen dreifachen Zweck und Funktion ist die sprachwissenschaftliche Terminologie, besonders im ersten (phonologischen) Teil, sehr sparsam. Trotzdem sind Begriffe wie Phonem, Allophon im diesem Werk deutlich spürbar. B. Koneski entscheidet mehrere Fragen nicht nur auf Grund seiner theoretischen Kenntnisse, sondern er ruft auch die volkstümlichen Vorstellungen der sprachlichen Phänomene (darunter der abstrakten, wie z. B. die des Phonems /v/) ins Gedächtnis zurück, was eine psychophonetische Einstellung bildet.

In den nach der entgültigen Kodifizierung der makedonischen Sprache vergangenen 50 Jahren sind neue Entwicklungstendenzen erschienen, die neue Regelungen fordern. Dies braucht eine genaue Bestimmung ihrer Natur und ihrer Ursachen.

Die letzten wurden im Vortrag in folgende Gruppen eingeteilt: 1. die innerlichen Ursachen, die das System betreffen (seine Vereinfachung, Ausbreitung oder Umbildung), wie die neuen Positionen einiger Phoneme, die präfixale Perfektivisierung der Verba fremder Herkunft mit dem Suffix *-ira*, die syntaktische Positionierung der femininen Derivate und der allgemeinenn maskuliner Formen, 2. die äußeren Ursachen, d. h. dialektale, regionale und auch fremdsprachliche Einflüsse auf das System, wie die seltenere Frequenz der männlichen substantivischen Formen auf *-a/-eta* und des adnumeralen Plurals auf *-a*, des kollektiven Plurals (und die Restrukturierung seines kongruenten Prädikates), weiter: die palatale Aussprache des Lauten *ʔ(l' statt l)*, die Erneuerung der Produktivität des Suffixes *-čija/-džija* oder der Gebrauch der Substantive als Bestimmungen anderer Substantive (als englischer Einfluß), was doch bisher im Makedonischen beheimatet war (als türkischer Einfluß).

Милка ИВИЋ (Београд)

ПОВОДОМ МАКЕДОНСКИХ КОНСТРУКЦИЈА ТИПА КОЛА НА БРАТ МИ / КОЛА ОД БРАТ МИ

Блаже Конески је, износећи својевремено податке о граматичким датостима македонског књижевног језика, саопштио и ово (Конески 1987: 525): посесивност се обично исказује предлогом *на*, знатно ређе предлогом *од*, док је Зузана Тополињска утврдила (Тополињска 1997: 136) да на терену западномакедонских говора, кад је припадање посреди, поменута два предлога испољавају понашање „факултативних варијаната“. Тај специфични однос ових македонских предлошких решења, посебно у књижевном језику, побудио је моје интересовање и ја сам се Зузани Тополињској обратила с молбом да ми га још додатно документује карактеристичним примерима из свакодневних разговора, што је она, ја то са захвалношћу наглашавам, не само учинила, већ ми је, уз сагласност ауторке Љиљане Митковске, омогућила и упознавање са засад још непубликованим, а за мене у истом смислу инструктивним радом (Mitkovska 2001).

У својим почетним опаскама изнетим у опсежној студији о исказивању значења посесивности, Hansjakob Seiler није пропустио да напомене: посесивност спада у оне појаве које су остајале досад најмање доступне нашем разумевању („possessivity is one of the phenomena least understood“ – Seiler 1983: 1). Данас се, како умесно констатује Митковска, засигурно зна бар оволико: посреди је комплексан појам који у себе укључује широки спектар релација („Possession is understood as a complex notion, involving a broad array of relationships clustered around the prototypes: ownership, part whole and kinship relations“ – Mitkovska 2001: 1). Разматрањем које следи биће обухваћена и скључиво тзв. „отуђива посесија“ оличена односом неког датог предмета наме-

њеног коришћењу и онога који тим предметом – било казуонално, било перманентно – располаже.

У језичкој документацији коју ми је послала Зузана Тополинска нашла се укључена и ова њена опаска: „Казаћу *Ова е кола од браїи ми* кад објашњавам чијим се колима служим, а *Ова е кола на браїи ми* кад та иста кола видим паркирана на улици“. Та ми је опаска управо најдиректније отворила жељене шире видике на предмет мог интересовања. Размишљања су ми текла овим редом:

Ако је неко в л а с н и к неког предмета, подразумевиво је да му се, самим тим фактом, отворила и могућност да њиме р а с п о л а ж е. Али – располагање предметом није безусловно, тј. у сваком конкретном случају, најнепосредније зависно од стеченог права власништва над њиме; бива, као што се зна, и као што је у стручној литератури већ наглашено, да се човек служи и туђим, за дату прилику позајмљеним стварима. Друкчије речено: однос п р и п а д а њ а , и однос д и с п о н о в а њ а јесу, додуше, блиске, али нису идентичне појмовне категорије¹.

Има прилика када је, при саопштавању да та и та особа располаже тим и тим предметом, сасвим ирелевантно открити и податак о томе како ту стоје ствари с оствареношћу личног власништва. Међутим, нису ретки ни случајеви кад ономе ко говори дати комуникативни контекст налаже да своје „менталне очи“² усредсреди искључиво или на (1) власничку димензију односа човек–предмет, или, напротив, на (2) диспозициону, што он онда на одговарајући начин и сигнализује језичким средством.

Где је моја оловка? Зар ниси обећала да ћеш ми је враїиїиїи после часа? рећи ће лице А лицу Б онда кад му је појмовна категорија (1) у жижи пажње, а: *Па где ми је оловка? Заїиїо ми нисїије сїремили оловку?* гласиће изјава истог тог лица у прилици кад од њега траже да нешто записује, али је при том пропуштено да му се стави на р а с п о л а г а њ е (било чија, за предвиђени посао неопходна) оловка.

¹ "From the legal point of view, possession and belonging – i.e. ownership – are two quite separate notions: I can have something, even though it is not mine" – Watkins 1967: 2193.

² Један од најважнијих постулата когнитивне лингвистике, подсећа нас Leonard Talmy (Talmy 1988: 194), јесте уверење у неминовност „развијања перспективе“ ("the development of perspective") при комуницирању, чиме се желело рећи то да се ситуације и догађаји увек у нама конципирају (па сходно томе потом на језичком плану и граматикализују) зависно од тога како смо, у датом случају, поставили своје „менталне очи“ ("how one places one's mental eyes").

Под описаним комуникативним околностима, нити би се облик *ми* могао употребити у првом наведеном примеру, нити облик *моја* у другом, као што би, уосталом ту и у македонском језику било за случај (1) резервисано само једно одговарајуће граматичко решење – *Каде е мојоѝ молив?*, а за случај (2) друго – *Каде ми е моливоѝ?* У овом контексту излагања корисно је, илустрације ради, навести још и следеће македонске примере који се, заједно са себи одговарајућим енглеским преводним еквивалентима, помињу у раду Митковска 2001: *Еве ми го моливоѝ = Here is my pencil / Еве ми молив = Here is a pencil for me.*

Управо наведени примери потврђују да одиста има ситуација када је иначе лако занемарљиву разлику између припадања (1) (стриктно) власничког и припадања (2) (стриктно) диспозиционог карактера ипак неопходно јасно исказати, па се то онда увек тако и чини, али на врло различите начине, све зависно од граматичких могућности датог језика. Ако је о представницима индоевропске језичке породице реч, онда је умесно подсетити се на чињеницу да су у прадавним временима примењивана, бар понегде, она граматичка решења којима егземплификацију пружају следеће латинске реченице чије значење Watkins (Watkins 1967: 2191) идентификује одговарајућим енглеским преводним еквивалентима: (1) *liber est Marci = the book belongs to Marcus, is Marcus's* / (2) *liber est Marco = Marcus has a book.* За савремени француски, рецимо, такође знамо да, баш као и енглески (а за разлику од латинског), примењује у том случају различити избор предикатске лексеме, и то не само уз одговарајуће преобликовање дате реченичне структуре, већ и уз коришћење граматичког показатеља одређености / неодређености *possessum*-*ur*. (1) *Ce livre est à moi* / (2) *J'ai un livre* и сл.

Македонски данас такође спада у језикè који семантику припадања типа (1) разоткривају и одговарајућим избором одређеног члана³, а посебно значајна, с општелингвистичке тачке гледишта процењено, одлика му је то што чак и унутар номиналне конструкције може да, применом одговарајуће граматикализације посесора, укаже на то како је дотични, у датом случају, у односу на именовани предмет когнитивно „сагледан“: да ли као власник *sensu stricto* (уп. *книгаѝа на Теа*) или на који другачији начин (уп. *книгаѝа од Теа*)⁴. А ти се другачији начини менталног сагледавања увек, у

³ "The use of definite article also increases the possessive interpretation" – Mitkovska 2001.

⁴ „Исказот *книгаѝа од Теа* можеме да го толкуваме како ‘книга што ја напишала Теа’ или ‘книга што се наоѓа само (единствено) кај Теа’“ – Спасов 1993: 183.

суштини, своде на исто: именована особа се у таквим случајевима ментално уочава, па према томе и језиком исказује, као својеврсно извориште датога предмета. Друкчије речено: пажња је тада усредсређена на чињеници да је именовани предмет од именоване особе, у ствари, потекао, било да га је она створила, било да га је неком другом дала на употребу.

Што се тиче општелингвистичког значаја могућности неједнаке граматиализације зависног члана разматране македонске номиналне конструкције, тај значај происходи из ових околности:

Прво, описани критериј по којем се говорни представник опредељује једном за *на*, а други пут за *од* пружа собом још једну потврду више когнитивистима да су у праву кад тврде како се, за овакав или онакав избор расположивих граматичких решења, дата у прављеност „менталних очију“ онога ко говори манифестује као пресудан регулативни фактор.

Друго, једно од тренутно врло актуелних теоријских питања искрслих на плану општелингвистичких истраживања гласи: треба ли или не треба истрајати при досадашњој пракси па феномен тзв. „тематских улога“ (енгл. *thematic roles*) везивати и скључиво за глаголску реч? У раду Баркер 1998:696 први пут се експлицитно констатује како би, можда, бољем спознавању ствари у језичкој науци било од користи прихватити претпоставку о томе да и номиналне конструкције имају своје сопствене тематске улоге. Сви досадашњи погледи на ту страну имали су, међутим, као основно исходиште посматрање семантичких датости које се везују за именицу у њеном непосредном контакту – не са другом именичком речју, већ с одговарајућим деривационим наставком. Македонска синтаксичка ситуација, оличена у супротстављању конструкционих могућности типа *кола на брајѝ ми / кола од брајѝ ми, книџаѝа на Теа / книџаѝа од Теа* и сл. даје собом, чини ми се, изузетно драгоцену прилику за проверу тога колико је Баркер био на исправном путу саопштавајући нам оно што је саопштио.

ЛИТЕРАТУРА

- Barker 1998: Chris Barker, Episodic -ee in English: A thematic role constraint on new word formation, *Language*, vol. 74, No. 4, 695–727.
- Watkins 1967: Calvert Watkins, Remarks on the Genitive, *To Honor Roman Jakobson / Janua Linguarum, Series Maior XXXIII*, The Hague-Paris, Mouton, 2191–2198.

- Конески 1987: Блаже Конески, *Грамаџика на македонскиот литературен јазик*, Скопје.
- Mitkovska 2001: Liljana Mitkovska, *On the interpretation of the indirect object in Macedonian* (у штампи).
- Seiler 1983: Hansjakob Seiler, *Possession as an Operational Dimension of Language / Language Universals Series, Vol. 2/*, Tübingen.
- Спасов 1993: Људмил Спасов, Конкурентност на предлозите *на* и *од* во конструкциите од типот *книџаџа на Теа* vs. *книџаџа од Теа*, *Folia Philologica Macedono-Polonica*, т. 2, Скопје.
- Talmy 1988: Leonard Talmy, The Relation of Grammar to Cognition, *Topics in Cognitive Linguistics*, Amsterdam, John Benjamins, 165–205.
- Тополињска 1997: Зузана Тополињска, *Македонските дијалекти во Егејска Македонија*, кн. I, Синтакса, II дел, Скопје, МАНУ.

Milka IVIĆ (Beograd)

ON THE MACEDONIAN CONSTRUCTIONS LIKE *KOLA NA BRAT MI / KOLA OD BRAT MI*

(Summary)

The central objective of this article was to provide an explanation of the fact that speakers of Standard Macedonian, when uttering a nominal construction which discloses that a possessive relation exists between a given person and a given thing, sometimes choose *od* instead of the more usual *na* to signalise this: e.g. *kola od brat mi* instead of *kola na brat mi*.

Since possession and ownership are not identical notions – I can have something even though it is not mine – in a nominal construction with a possessive specifier the relation between the possessor and the possession may in principle be interpreted in either one of the following two ways: (a) the denoted thing is at the disposal of the denoted person although it is not, *sensu stricto*, his possession; (b) the denoted thing is at his disposal because it does belong to him.

After having analysed the communicative contexts in which it is/is not relevant to signalise this (a)/(b) cognitive distinction, the author focuses on the identification of an object according to its belonging to somebody else, not to the speaker. She explains why the possessor of such an object is on one occasion denoted as its owner (by means of *na*) and at another time as its source (by means of *od*).

The theoretical interest in looking at the Macedonian grammatical solutions in nominal constructions comes, first of all, from the fact that these solutions confirm in an impressive way the validity of the cognitivist's theoretical slogan: the freedom to conceptualise a solution in alternate ways is a dynamic force in grammaticalisation.

Secondly, as is well known, research in recent years concerning the constitution of meaning relations within syntactic structures has been marked by a constantly growing interest in what have been termed thematic-roles. Although the dominant view still is that the thematic-role system is dependent only on the verbal one, Macedonian data undermine such a view. Namely, they require us to admit that those like Chris Barker are not on the wrong track when they claim that it is quite possible for nominal expressions to have their own thematic-role system that is ultimately independent of the verbal one.

Нина ЧУНДЕВА

ЗА ТРЕТМАНОТ НА МОРФОНОЛОШКИТЕ ПОЈАВИ ВО ГРАМАТИКАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Во времето кога е пишувана *Грамаџикаџа на македонскиоџ лиџераџурен јазик*¹, особено нејзиниот прв дел, теоретските прашања на морфонологијата штотуку почнуваат да се разработуваат, а ни морфонологијата не е изделена како посебна лингвистичка дисциплина. Во последните децении во науката за јазикот настанаа длабоки промени, меѓу другото се расчистени многу прашања од фонологијата, утврдени се нејзините граници и станува видливо дека некои појави не можат да се објаснат со нејзините правила. Такви појави се фонолошките разлики во градбата на морфемите, предизвикани од нивната грамаџичка позиција, коишто служат во функционални цели при формообразувањето или зборообразувањето.

Од богатиот фактички материјал претставен во Грамаџиката се гледа дека нејзиниот автор бил свесен за тесната врска меѓу фонологијата и морфологијата и за конкретните пројави на таа врска како дополнително средство за диференцијација на формите и за нивното системско опонирање.

Во првиот дел на Грамаџиката, покрај тоа што се дава опис на гласовниот систем на македонскиот литературен јазик, како и на фонетските редувања (асимилација, обезвучување и др.), посебно место им се посветува на нефонетските редувања на согласките и

¹ При работата врз овој реферат се служевме со второто, целосно издание на книгата: Блаже Конески *Грамаџика на современиоџ македонски лиџераџурен јазик*. Скопје 1982, во понатамошниот текст Грамаџика. Во загради се дава страницата на цитираниот текст.

самогласките. Така, на пример, се укажува на вокалските и консонантските редувања при образувањето множински форми на именките (*йейџел–йейџили*, *ојинок–ојинци*; *јунак–јунаци*, *бубреџ–бубрези*, *усџех–усџеси* и др.) и особено на формите на збирната множина (*йајџи–йаџе*, *ливада–ливаџе*, *камен–камење*). Со многу примери се илустрираат вокалските алтернации во коренот на глаголот како „знак за видливи различности на глаголските форми“ (с. 96), како и консонантските, за кои повеќе се зборува во вториот дел (с. 389). Осветлени се прашањата за алтернациите што го придружуваат зборообразувањето на различни зборовни групи и др.

Насоката на алтернирањето е избрана по принципот на најмала обусловеност, а тоа е најчесто од речничката форма на полнозначните зборови во опозиција со другите нејзини форми, а во зборообразувањето од изведувачката кон изведената основа.

Како исто се смета такво редување кое во исти формални услови дава исти резултати, независно од тоа што се појавува во различни парадигми или во различни морфеме. Така, како ист вид редување се посочува $t : k'$, $d : g'$, што се појавува во глаголски и во именски морфеме: *фајџи–фаџа*, *врајџи–враџа*, *роди–раџа*, *йоџоди–йоџаџа*, *йајџи–йаџе*, *йрајџи–йраџе*, *ливада–ливаџе*.

Морфонолошките појави можат да бидат продуктивни и непродуктивни. Така, авторот укажува дека при изведувањето множински форми на именките „... односот $k : \zeta$, $\bar{z} : z$, $x : c$ се чувствува сè уште како актуелен“ (с. 135). Или „Од ова јасно се гледа дека правилото за губењето на *o* кај ваквите зборови е одживеано во нашиот јазик, дека неговите резултати се задржани по традиција само во мал број зборови, а пак денеска за углед за образување нови зборови не служи односот *ојинок–ојинци*, ами односот *мозок–мозоци*, *йейџок–йейџоци*...“ (с. 93). Слични коментари се даваат на повеќе места.

За опис на морфонолошките алтернации е избран синхронискиот приод, но е очевидно дека се имаат предвид историските (традиционални) промени во составот на морфемите. Сепак, строга поделба меѓу синхронијата и дијахронијата не се прави, бидејќи, навистина, тешко е да се даде адекватна карактеристика на синхронискиот систем без да се знае неговата историја.

Макар што податоците што ги содржи Граматиката не претставуваат вистински опис на парадигматската и синтагматска морфологија на македонскиот јазик, во неа се дадени основите за понатамошни проучувања и за изделување на морфонологијата како посебна лингвистичка дисциплина. Впрочем, во предговорот на првиот дел на

оваа книга, проф. Блаже Конески истакнува дека е „...неизбежна извесна непотполност сè дури не бидат во посебни работи, и до сите подробности, расчленети прашањата во врска со обликот на македонскиот јазик“ (с. 5).

Без да претендираме на исцрпност, ние овде ќе се осврнеме на одделни делови на Граматиката и на начинот како во нив се претставени морфонолошките појави.

*Вокалскиите и консонантски алтернации
во именските формообразувања*

Од трите граматички категории: членувана форма, род и број, кај именките морфонолошки е маркирана само категоријата број, а кај придавките сите три категории.

Во Граматиката му се посветува особено внимание на испуштањето на вокалите при образувањето форми на именките и придавките, а со морфонолошката терминологија на алтернациите *вокал : нула вокал* (кој го бележиме како \emptyset).

Кај именките од машки род како придружно средство на наставката *-и* се појавуваат вокалски алтернации, но во ограничен број случаи, така што може да се каже дека тие имаат спорадичен карактер.

Именките што заршуваат на *-ел* и *-ен*, кои во множинските форми го губат вокалот, се единствените што се приведени во Граматиката. Тие се *кобел–кобли* (и странскиот збор *кабел–кабли*), *кошел–кошли*, *орел–орли*, *џеџел–џеџли*, *чешел–чешли*, *чевел–чевли*. Сите други именки на *-ел*, исконско македонски и заемките, (тие се помногубројни), образуваат множински форми без посочените алтернации: *жужел–жужели*, *забел–забели*, *истирел–истирели*, *подбел–подбели*, *илвел–илвели*, *пастел–пастели*, *мебел–мебели*, *факел–факели* и др.

Кај именките на *-ен* има единични примери со прегласување: *камен–камни*, *корен–корни*, *иламен–иламни*, *ремен–ремни*, но во Граматиката веќе се укажува дека *камења*, *корења*, *иламења*, *ремења* се повообичаени множински форми (с. 90). (Во овие случаи се појавува редувањето *n : n'* нетипично за именските форми). Вокалските алтернации *e : нула вокал* се задржуваат само кај *ражен–ражни*, *сажен–сажни*, *скорен–скорни*, додека: *џребен*, *брилен*, *јачмен*, *невен*, *пирешен*, *сушарен* и др. образуваат форми за множина без измени во фонемскиот состав.

Поинаков е случајот со суфиксот *-ец* кадешто редувањето *e : \emptyset* е широко претставено и би имало апсолутен карактер, доколку не би

имало пречки од формален или лексички карактер, на пр: *врабец–врайци*, *џрабливец–џрабливци*, *лажливец–лажливци*, *показалец–показалци*, *феријалец–феријалци* и мн. др. и во сложените зборови: *душеџубец–душеџуйци*, *книџољубец–книџољуйци*.

Редувањето отсуствува кога основата завршува на две согласки: *шйпрец–шйпреци*, *косйпрец–косйпреци*, *мажлец–мажлеци*, *осйпрец–осйпреци*, *шйиџлец–шйиџлеци*. Во Граматиката отсуството на алтернации се објаснува со книжното потекло на зборовите (мудрец, подлец), но и со формалните особини на именките „... инаку би се добила согласна група тешка за изговор“ (с. 90). Судејќи според примерите, последново има пресудно значење за морфонолошкото однесување на суфиксот *-ец*.

Во Граматиката се посочува редувањето *o : ø* кај неколку именки на *-ок*: *ојинок–ојинци*, *добийнок–добийци* и во поновите зборови: *лејнок–лејници*, *појномок–појномци*, *йредок–йрејци*, и се констатира дека „правилото за губењето на *o* кај ваквите зборови е одживеано“ (с. 93). потоа се приведуваат поголем број примери каде што вокалот *o* се задржува: *мозоци*, *йесоци*, *йейоци*, *чейврийоци* и др. Меѓутоа, и овде како пречка за алтернирањето би можел да се посочи формалниот фактор, макар што во *лејници* нема потешка за изговор консонантска група отколку што би се појавила во **йейци*, **чейврийци* (петоци, четвртоци). Овде може да се согледа влијанието на повисокото, лексичкото ниво кое ја блокира реализацијата на два вида редување: консонантското *k : c* и вокалско *o : ø* кои би ја обезличиле лексемата.

За разлика од вокалските, консонантските алтернации лексички се широко претставени. Ако основата на дво- и повеќесложните зборови завршува на *k*, *g*, *x(v)*, доаѓа до редувањето: *k : c*, *g : z*, *x(v) : s*. Присуството/отсуството на овие алтернации е дополнително средство (покрај флексијата *-и*) со кое се опонираат еднинските од множинските форми на именките од машки род, затоа што варијантни форми имаат само последните. Од една страна имаме: *внук–внуци*, *академик–академици*, *белеџ–белези*, *йедаџоџ–йедаџози*; *усйех–усйеси*, *монах–монаси*, *сиромав–сиромаси* (но: *скок–скокови*, *роџ–роџови*, *дух–духови*, *врв–врвови*), а од друга: *мака–маки*, *слоџа–слоџи*, *нива–ниви*. Во примерите *сойруџ–сойрузи* и *сойруџа–сойруџи* имаме пар *сойрузи–сойруџи* кај кој при ист афикс, граматичката диференцијација се базира само врз морфонолошките разлики².

² Во Граматиката се приведуваат и примери како *јарец–јарци*, *йес–йици* (со вокалско и консонантско редување), *лакоји–лакйи*, *нокоји–нокйи*, *око–*

Кај придавките мотивирани со глаголи нема аломорфирање на суфиксот *-ен*: *загубен–загубениоѝ*, *закоравен–закоравениоѝ*, *исправен–исправениоѝ*, *појлавен–појлавениоѝ*, *разгневен–разгневениоѝ* и мн. др. Во Граматиката тоа се објаснува со различното потекло на суфиксот со кој се изведуваат глаголските придавки. Од етимолошка гледна точка тоа е така, но на современо ниво различното морфонолошко однесување на суфиксот служи како граматичко средство со кое се разликуваат глаголските од неглаголските придавки. И во Граматиката има такво согледување: „Има и такви случаи кога само по губењето, односно чувањето на *e* се разликуваат описните придавки од глаголските: *победен–победна, о, и, –победен, победена, о, и; смеѝен, смеѝина, о, и, –смеѝен, смеѝена, о, и; ненасиѝен, ненасиѝина, о, и, –ненасиѝен, ненасиѝена, о, и*, и други“ (с. 91).

*Консонантски алтернативни форми
на збирната множина*

На прашањето за алтернативите што го придружуваат образувањето форми на збирната множина во Граматиката му се посветува внимание на повеќе места, и во делот *За гласовиѝе* (с. 109, 114, 137) и во делот *За формиѝе и нивнаѝа уѝоѝреба* (с. 254, 258).

Тргувајќи од текстот и од примерите приведени во Граматиката, а со цел да се даде синхрониски опис на оваа морфонолошка појава, можеме да го кажеме следното.

Афиксот со кој се образуваат збирни множински форми од именки од машки и женски род е *-је* или неговата дублетна форма *-ја*, но пред сè за именките од машки род. Во единични случаи со овој афикс се изведуваат множински форми и од именки од среден род: *пѝеро–пѝерје (пѝерја)*, *гумно–гумења*. Афиксот *-је (-ја)* има два морфа *-је* и *-е (-ја и -а)* кои се во однос на комплементарна дистрибуција. Морфот *-е* се соединува со основи што завршуваат на *t, d, n* и предизвикува алтернативии: *t : k', d : g', n : n'*: *бруѝи–бруке, ѝаѝи–ѝаке, ѝраѝи–ѝраке (ѝраѝје), враѝа–враке, рабоѝа–рабоке; ѝрсад–ѝрсаѝе, грамада–грамаѝе, ливада–ливаѝе, ограда–ограѝе; јаглен–јаглење (јаглења), корен–корене (коренења), ѝламен–ѝламење (ѝламења), ѝрн–ѝрње (ѝрња), ремен–ремење (ремења), вишина–вишиње, година–годиње, ѝланина–ѝланиње и др. Морфот *-је* се соединува со основи што завршуваат на кој било консонант и не предизвикува алтернативии: *глас–гласје, друм–друмје, клас–класје, кол–колје, лисѝи–лисје (лисја), роб–робје (робја), сноѝи–сноѝје (сноѝја)* и др.*

*Консонантскиите алтернатии при изведувањето
деминутивни форми*

Во македонскиот јазик постојат поголем број суфикси за изведување деминутивни или галовни форми, меѓутоа овде ќе се задржиме само на суфиксите *-е* и *-че* коишто се со најнеутрална семантика и со најголема валентност.

За разлика од другите суфикси кои се соединуваат само со именки од определен род, суфиксите *-е* и *-че* во принцип можат да се соединуваат со именки од сите три рода, но најчесто со тие од машки и женски род. Нивната морфолошка особеност е таква што, како и другите деминутивни суфикси што завршуваат на *-е*, ја менуваат родовата припадност на изведената основа, а изведената форма е од среден род.

Кога се соединува со основи што завршуваат на заднонепчени (меконепчени) согласки, суфиксот *-е* предизвикува алтернатии *k, c : ċ; g : ġ; x(v) : š*: *рака–раче, јасика–јасиче, сирак–сираче, сандак–сандаче, облак–облаче; пџица–пџиче, сџарец–сџарче* (со вокалско редување *e : ø*), *лубеница–лубениче, лажица–лажиче; ноџа–ноже, книџа–книже, ковчеџ–ковчеже; мев–мене, уво–уше, Влав–Влаше* и др. За да се избегнат промени во градбата пред сè кај еднословните именки, но и не само кај нив, деминутивната форма се изведува со суфиксот *-че* којшто не ги предизвикува посочените редувања: *рак–ракче, сџирак–сџиракче; роџ–рокче, круџ–крукче, џлоџ–џлокче* и особено со именки што завршуваат на *x(v)*: *сџих–сџихче, монах–монахче, џрав–џравче* (но и: *џраше*, особено во римуваната изрека *џраше–брајиче наше*, но и *џравче павче*), *сиромав–сиромавче* и др.

Деривациско редување од посебен вид има кога суфиксот *-че* се соединува со основи што завршуваат на *s, st, z, zd, š, j*. Овие еднофонемски и бифонемски сегменти се заменуваат со *v*: *фес–февче, клас–клавче, коска–ковче, оџаника–оџавче; лисџ–ливче, мосџ–мовче, невестџа–невевче; ориз–оривче, воз–вовче, образ–образче, џрозд–џровче, пџрошка–пџровче; куџиџа–куџивче*⁴. Кај именките од женски род што

⁴ Во Граматиката се укажува на редувањето *j : v*: „Во шамивче, кутивче имаме *v* наспрема *j* во: *шамџија, куџиџа*“ (с. 134). Во „Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања“, т. 1–3, Скопје 1961–1966, се даваат деминутивните форми на именките што завршуваат на *-џија* и во ниеден случај не се приведуваат форми кои би го имале редувањето *j : v*. За *куџиџа, чинџија, шамџија* се дава *куџиче, чиниче, шамиче*, за *каџиџа, сакџија – каџиџка, сакџиџка*, за *сџаџиџа–сџаџиџка*. И покрај тоа што во говорот и во уметнич-

завршуваат на *-ка*: *коска*, *оџаика*, *џирошка* доаѓа до усечување на суфиксот *кос-ка – ков-че*.

Овие алтернации даваат увид во една типолошка особеност на македонскиот јазик наспроти другите јужнословенски јазици. Разликите во градбата на морфемите, што се должат на редувањето на повеќе консонанти со *v* се својствени само за македонскиот јазик.

Аломорфиите на суфиксалниите морфемии -сџво и -ски

Редувањето на согласки во афиксалните морфемии е нетипично за зборообразувањето во македонскиот јазик. Сепак, тоа се среќава во именскиот суфикс *-сџво* и во придавскиот (и прилошкиот) суфикс *-ски*. Оваа појава ја забележал веќе авторот на Граматиката, па така во делот *За формиите и нивната уџоџреба* кажува дека суфиксот *-сџво* „има фонетско видоизменување на наставката: *јунак–јунаџџво*“ (с. 284), а за суфиксот *-ски* во заграда ги дава неговите варијанти *-џки*, *-џки* (с. 315). Со тоа имплицитно се посочува на аломорфирањето на овие суфиксии коишто во деривацискиот акт се претставени со два, односно три морфа. Ние можеме да го додадеме следното.

Морфите на овие суфиксии се во однос на комплементарна дистрибуција и тоа, морфот на *-сџво* со почетно *џ* се соединува со основи што завршуваат на *k*, *g*, *x(v)*, *s*, *c*, *џ*, *џ*: *јунак–јунаџџво*, *маченик–мачениџџво*, (овде може да се приведат сите именки на *-џк (-џк)*); *боџ–мноџубоџџво*; *монаџ–монаџџво*, *сџромав–сџромаџџво*, *џворец–џворениџво*; *сџрелач–сџрелачџво*, *сџџаџ–сџџаџџво*. Морфот на *-ски* со почетно *џ* се соединува со основи што завршуваат на *g*, *x(v)*, *s*, *џ*: *џилолоџ–џилолоџки* (овде може да се приведат сите именки на *-лоџ*), *монаџ–монаџки*; *Велес–велеџки*; *боџаџаџ–боџаџаџки*, *кодоџ–кодоџки*. Морфот со почетно *џ* се соединува со основи што завршуваат на *k*, *c*, *џ*: *јунак–јунаџки*, *разбоџџ–разбоџџки* (и овде може да се приведат сите именки на *-џк/џк*), *мџџовец–мџџовечки*, *Сџрумица–сџрумички*, *кроџач–кроџачки* и др. Од примерите се гледа дека во изведената основа отсуствува финалниот консонант на изведувачката основа, што значи дека таа влегува во состав на зборот со усечен вид. Овде може да се претпостави една меџуфаза во зборообразувањето, во која прво доаѓа до редување *k*, *g*, *x(v)*, *c*, *џ* : *џ* кај именките и *k*, *c* : *џ*

ките текстови се среќаваат формите *куџџивче*, *џинивче*, *џамивче* и др., тоа што е приведено во речникот се смета за норма, така што во учебниците и во публицистичките текстови, тие се одбегнуваат.

или g , $x(v)$, s : \check{s} кај придавките, па до суперпозиција на два исти консонанта, по што едниот се усечува. Насоката на влијанието во двете фази е регресивна – од суфиксот кон основата: *јунак–јуна-ч-ки* и со усечување: *јуна-чки*. Примерите како: *секѝаиш–секѝаишѝво*, *сѝирелач–сѝирелачки* можат да послужат како потврда за таквото мислење⁵.

Со аломорфот *-сѝво* се соединуваат основи што завршуваат на кој било консонант освен на k , g , $x(v)$, c , \check{c} , \check{s} и на i : *варвар–варвар-сѝво*, *деѝе–деѝсѝво*, *роб–роѝсѝво*; *боѝаиш–боѝаишѝво*, *лаком–лаком-сѝво*, *мајчин–мајчинсѝво*; *ѝредава–ѝредавсѝво* и *убиец–убисѝво*, *занаеѝчија–занаеѝчисѝво* и др.

Со аломорфот *-ски* се соединуваат основи што завршуваат на кој било консонант, освен на k , g , $x(v)$, c , \check{c} , \check{s} и на i : *варвар–варварски*, *деѝе–деѝски*, *Евроѝа–евроѝски*, *ѝамбаз–ѝамбаски*, *херој–херојски* и др. и *хемија–хемиски*, *армија–армиски* и др.

Примерите како *боѝ–божесѝво*, *кнез–кнежевсѝво*, *велик–величесѝво* од една страна и *баба–бабешки*, *жаба–жабешки*, *јаѝне–јаѝнешки*, *сврака–сврачешки* од друга, зборуваат за тоа дека суфиксите *-сѝво* и *-ски* имаат по уште еден аломорф, којшто почнува на вокал (којшто предизвикува редувања на финалниот консонант). За да се олесни спојувањето на морфемите, меѓу основата и суфиксот се појавува интерфикс *-е-* кој влегува во состав на суфиксите: *-есѝво*, *-ески*.

Морфонолошки ѝјави ѝри изведувањето именки со нулев суфикс

Во делот *За формѝе и нивнаѝа уѝоѝреба* со големо внимание е разработено прашањето за изведувањето именки без наставка, или поинаку кажано, со нулев суфикс. Овие именки се мотивирани со глаголи и, како што истакнува авторот на Граматиката „Овој начин

⁵ Ние се придржуваме кон мислењето дека при формообразувањето или при зборообразувањето често доаѓа до заемно приспособување на морфите што се соединуваат и дека тоа се врши според морфонолошките правила. Но, постои мислење дека не се морфонолошки тие појави што можат лесно да бидат објаснети со фонетски причини. Една таква појава е суперпозицијата (или по друга терминологија интерференцијата) на морфите, па таа може да се толкува и од морфонолошка и од неморфонолошка гледна точка (сп. 1, с. 23). Очигледно е дека во примерите од типот: *ѝрубач-чки*, *хармоникаиш-ики*, *секѝаиш-ишѝво* имало геминација на согласки. А дегеминацијата е фонетска појава.

[на изведување] е многу жив во нашиот јазик“ (с. 274). За морфонолошките промени што го придружуваат изведувањето именки со нулев суфикс се зборува во делот *За гласовиите* и тоа само за вокалските алтернации. Авторот ги приведува следните: *е : о* во *бере-избор, рече-пророк, урок, лежи-полож, посетеле-стиол, дере-раздор, внесе-внос, пренесе-пренос, лее-лој, иее-пој* (с. 95). Овде може да се додадат и следните: *ијече-ијок* и почесто *ијек*, но: *пројок, пријок, крвојок; ојјече-ојјок, разведе-развод, прорече-пророк*. Од вокалските алтернации се приведува уште соодносот: *и : о*: *бие-бој, гние-гној, иие-ујој, крие-покрив, рие-ров, просре-прозорец*, (именка изведена со суфиксот *-ец*) и соодносот нула вокал : *о*: *извре-извор, умре-мор, најре-најор, проспре-проспор* (с. 96). Ако како изведувачки се сметаат имперфектните основи, тогаш има редување *и : о*: *извира-извор, набира-набор, собира-собор, надзира-надзор, раздира-раздор, умира-мор* и др.

Меѓутоа, овој, би се рекло едноставен начин на изведување, го придружуваат и низа други морфонолошки појави. Пред сè консонантски алтернации и тоа: *џ : к, ж : г* и во единични случаи *ж : х(v)*: *сече-сек, пресек, дочека-дочек, ојјсече-ојјсек, научи-наук; бележи-бележ, сјриже-сјриж, кружи-круж, ијаложу-ијалож, наложи-налож, сложи-слож; греши-грев, издише-издив, слуша-слух*. Редувањето *ж : з* го придружува изведувањето на некои именки: *накаже-наказ, покаже-показ, раскаже-расказ, реже-рез* (и во сложени именки: *бакрорез, дрворез, глаторез*) и др. Редувањето *ж : с* се среќава во еден корен: *зайише-зайис* (*дојис, појјис, машинојис, ракојис*), а редувањето *шт : ст* се среќава во *пројуиши-пројуси, распуиши-распуси, појуиши-појуси* (всушност во коренот *-јуси-/-јуши-*).

Од примерите се гледа дека во случајов има „обратни“ редувања, каде што насоката е: од морфонема во слаба позиција кон морфонема во силна (немаркирана) позиција. Насоката на морфонолошките и зборообразувачките врски е заемно противположна, па овде главната единица е десно.

Од другите морфонолошки појави би ги посочиле:

1. Проширување на основата: *каса-касај, сјае-сјај, лае-лај, сјои-сјој*.

2. Проширување на основата и редување на вокалите *и : о*: *бие-бој, вие-вој, гние-гној, завие-завој, лие-лој, иие-ујој, повие-повој* и др.

3. Усечување на основата: изведувачката основа влегува во состав на изведената во усечен вид, без процесуалниот суфикс: *гребе-греб, гризе-угриз, заграби-заграб, мавне-мав, мигне-миг, милува-милув, целува-целув* и др.

Основаѝа и флексиѝе на македонскиоѝ ѓлаѓол

Во делот *Формиѝе на ѓлаѓолоѝ* (с. 409 и др.) авторот на Граматиката ги разјаснува основните поими врз кои ги базира прашањата за формообразувањето кај глаголите. За поимот *насиѝавка* се вели „Ако земеме неколку глаголи во минато свршено време: *кажав, донесов, умрев, сиѝорив, ѝив*, тогаш гледаме дека овде им е заеднички белегот *-в*. Со него се посочува точно граматичкото лице, род и број. Тој елемент го викаме наставка.“ Друг важен поим, според авторот е поимот *основен вокал*. Тоа е оној вокал што се наоѓа меѓу општиот дел и наставката. Од вака дефинираните поими *основен вокал* и *насиѝавка* произлегува дека основата (или коренот) на глаголот (со ретки исклучоци кај „неправилните“ глаголи) завршува секогаш на вокал, а личните наставки за сите глаголски групи, освен за некои во трето лице множина, започнуваат секогаш со консонант, на пр. *вика-м, вика-ш, вика, вика-ме, вика-ѝе, вика-аѝѝ; носа-м, носи-ш, носи, носи-ме, носи-ѝе, носа-ѝѝ; ѝреда-м, ѝреде-ш, ѝреде, ѝреде-ме, ѝреде-ѝе, ѝреда-ѝѝ*. И во имперфектот глаголите од сите глаголски групи имаат исти наставки: *вика-в, вика-ше, вика-ше, вика-вме, вика-вѝе, вика-а; носе-в, носе-ше, носе-ше, носе-вме, носе-вѝе, носе-а; ѝреде-в, ѝреде-ше, ѝреде-ше, ѝреде-вме, ѝреде-вѝе, ѝреде-а*. Слично би било и во парадигмите на сите други времиња.

На ваквата сегментација на глаголските форми ѝ противречат пред сѐ фактите на морфонологијата. Консонантските промени и интерфиксацијата се одбележуваат на морфемската граница пред афиксалните морфемии. Такви се случаите што ќе ги посочиме:

1. Кај една група глаголи во формите на аористот и имперфектот во второ и трето лице еднина доаѓа до алтернации *k : ѓ, g : z*: *секов, сечеше, сечеше, сековме, сековѝе, секоа; исеков, исече, исече, исековме, исековѝе, исекоа; молѓов, молзеше, молзеше, молѓовме, молѓовѝе, молѓоа; измолѓов, измолзе, измолзе, измолѓовме, измолѓовѝе, измолѓоа*. Овие алтернации ги прават сегментите *-е* и *-еше* лесно препознатливи како флексии. Промената на согласката е показател дека по неа следи афиксот. Овде би го привеле сликовитото објаснение на В. М. Панов, кој вели дека наставката испраќа пред себе гласник, којшто соопштува: веднаш пристигам! А тој гласник е последната согласка на основата. (3, с. 27). Според тоа, наставките во погоре приведените примери се: *-ов, -еше, -еше, -овме, -овѝе, -оа* и *-ов, -е, -е, -овме, -овѝе, -оа*. Со ова може да се идентификуваат наставките и кај безваријантните парадигми, па тие би биле на пример во презентот *-ам, -аш, -а, -аме, -аѝѝ, -аѝѝ* за глаголите од *а*-групата; *-ам, -аш, -и,*

-име, -иџе, -аџи за *и*-групата; -ам, -еи, -е, -еме, -еџе, -аџи за *е*-групата. Делењето на морфолошки класи или групи би требало да се врши врз основа на збирот афикси на конјугацијата.

2. Во зборообразувањето глаголи од глаголска основа, на морфемската граница меѓу основата (коренот) и афиксите *-е* или *-и* доаѓа до алтернации *k : ċ, g : ž, z* како дополнително граматичко средство со кое се разликува видот на глаголот: *џривлекува–џривлече, лекува–излечи; џредлаѓа–џредложи, влеѓува–влезе* и др.

И овде благодарение на консонантските алтернации афиксот лесно се идентификува.

3. На границата меѓу морфемите во парадигмата за сегашно време кај глаголите од *и*-групата (*сџојам, сџоиши, сџои, сџоиме, сџоиџе, сџојаџи*), ако флексијата почнува со *a* меѓу неа и основата се појавува интерфиксот *-j-*, па така, наставките за прво и за трето лице еднина лесно се идентификуваат како *-ам, -аџи*. Во целата парадигма пред флексиите *-увам, -уваи, -ува* итн., ако основата завршува на вокал, се појавува интерфикс *-j-*, со што морфонолошки се адаптира контактната зона меѓу морфемите: *џокајува, џрисвојува, разлајува, најџајува* и др.

4. При изведувачето глаголи од именски и придавски основи, пред *-и* и *-е* се одбележува редување *k, c : ċ, g, z : ž, x(v) : š*: *мака–мачи, млак–смачи, џраница–џраничи; круѓ–кружи; низа–ниже, близок–ближи; дух–задуџи; џрев–џреџи; џлув–заџлуџи* и др.

И овде благодарение на консонантските алтернации афиксот лесно се изделува.

5. Најпосле еден аргумент што го дава самата Грамаџика. Кога се зборува за „неправилните“ глаголи се констатира дека „Следните глаголи од *е*-група се јавуваат во формите за минато свршено време без вокал во општиот дел: *бере–брав, дере–драв, џере–џрав, коле–клав, џосџеле–џослав, меле–млев*“ (с. 408). Доколку во случајов наставката би била *-в*, а не *-ав*, тоа би значело дека кај овие глаголи, покрај редувањето вокал: *нула џлас (бер–/бр-, дер–/др-, џер–/џр- итн.)* има уште едно вокалско редување: **бер–/бра-, *дер–/дра-, *џер–/џра-* и др., што не е можно. И со посредство на овие случаи може да се заклучи дека глаголската флексија почнува со вокал: *бер–ам, бер–еи, бер–е, бер–еме, бер–еџе, бер–аџи; (на)бр–ав, (на)бр–а, (на)бр–а, (на)брав–ме, (на)бр–авџе, (на)бр–аа*.

Кога се зборува за сегментацијата на глаголските форми, само од себе се наметнува прашањето за основниот вокал, флексиите и суфиските на глаголот и нивното попречно дефинирање.

Под поимот *основен вокал* во Граматиката се подразбира вокалот што се јавува меѓу општиот дел и наставката (с. 410). Основните вокали имаат формална функција, тие се показатели на морфо-лошката група на глаголот и ја определуваат неговата парадигма. Но во други случаи истите овие вокали имаат и семантичко значење – граматичко или зборообразувачко. Така во Граматиката се укажува дека наставката *-и* „го изразува своето дејство во резултативен вид“, дека наставката *-е* „му придава на глаголското дејство значење на преминување во нова состојба“ (с. 384). Во делот каде што се зборува за изведувањето глаголи од имиња стои: „Наставките со кои се изведуваат глаголи од имиња се овие: *-и, -ичи, -е, -а, -ува, -са, -ира*“ (с. 384), при што основните вокали се во ист ред со наставки коишто не можат да се подведат под поимот вокал. Всушност и во Граматиката овие вокали се третираат како суфиксални морфемии, како посебни формообразувачки суфикси, што е единствено прифатливо од аспект на современите лингвистички мислења. При образување на формите на глаголот, овие суфикси можат да се усечуваат, на пр. *нос-и – нос-ам, нос-ичи, нос-аи*; *ќред-е – ќред-ам, ќред-еи, ќред-аи*. Во некои случаи суфиксот и наставката за трето лице еднина може да бидат хомонимички: *вик-а – њој вик-а, њичи-ува – њој њичи-ува* итн.

Вокалскиите и консонантскиите алтернации во њуѓиите зборови

Во Граматиката (с. 94) се укажува дека кај туѓите зборови што завршуваат на *-(и)зам* при образувањето на членуваната форма во суфиксот доаѓа до губење на вокалот *а*. Редувањето *а*: *фонолошка нула* во случајов се реализира без исклучок: *идеализам–идеализмои, ѡаириоиѡизам–ѡаириоиѡизмои, ѡлеоназам–ѡлеоназмои, сарказам–сарказмои*.

Редување *а* : \emptyset има кај некои именки на *-ар* при образувањето множински форми: *меѡар–меѡри, сѡекѡар–сѡекѡри, ѡеаѡар–ѡеаѡри*. Само во неколку именки доаѓа до редување *е* : \emptyset : *арбиѡер–арбиѡри, маѡисѡер–маѡисѡри, минисѡер–минисѡри*, но многу почесто редувањето отсуствува: *леѡионер–леѡионери, ѡензионер–ѡензионери, ѡуловер–ѡуловери, ренѡиер–ренѡиери, ѡалѡер–ѡалѡери*. Во Граматиката се укажува дека нема редување пред сѐ кај именките на *-ер* (с. 91), но всушност тоа е далеку пораспространето.

За разлика од вокалските, консонантските алтернации се одраз на законитости типични за јазикот-давател. Такви се на пр.: $z : t$ при изведување придавки со суфиксот *-ичен/-ички* или именки со суфиксот *-ар/-ичар*: *наркоза-наркојичен, невроза-невројичен, невројичар; склероза-склеројичен, склеројичар; хийноза-хийнојички, хийнојичен; хийојеза-хийојечен* (и *хийојечки*) и др. Редување $s : t$ се среќава во вакви примери: *ајокалијса-ајокалијичен* (и *ајокалијички*), *елијса-елијичен, хаос-хаојичен, флексија-флекјичен* (со суфикс *-ичен*).

При изведувањето именки од глаголите на *-ира* со суфиксите *-ија/-ција/-ација* или *-ор/-ајор* се одбележуваат ваков вид редувања: $c : k$: *кодифицира-кодификација, кодификајор; провоцира-провокација, провокајор; репродуцира-репродуција; дислоцира-дислокација; индуцира-индуција; k : c*: *инсјектира-инсјекција; редактира-редакција; d : z*: *прејендира-прејензија, сусјендира-сусјензија; t : s*: *дискутира-дискусија, рефлектира-рефлексија; n : z*: *трансијонира-трансијозиција, дејонира-дејозии*; редување $c : t$ се појавува при изведувањето придавки од именска основа, а пред различни суфикси: *инерција-инерјичен, инјуција-инјујичен, концевција-концевјичен, секреција-секрејичен*. Во неколку случаи има редување *-зам*: *-си*, кога сегментот *-зам* не е суфикс: *сарказам-саркасијичен, йлеоназам-йлеонасијичен* (и *йлеонасијички*).

Позицијно редување $z : \emptyset$ има во префиксот *де-/дез-*. Морфот *-де* истапува пред основи што почнуваат на консонант, а *дез-* на вокал: *дегенерација, дејтирција и дезорганизација, дезориентација*.

ЛИТЕРАТУРА

- Кубрякова Е. С., Панкрац Ю. Г., *Морфонологија во описаниј на јазиков*, Москва 1983.
Лингвистички енциклопедички словарь Морфонологија, стр. 315, Москва 1990.
 Панов М. В., *Позиционна морфонологија на рускиот јазик*, Москва 1999.
 Чундева Н. *Морфонолошките појави во македонскиот литературен јазик*. МАНУ, Прилози, IX/1 – Одделение за лингвистика и литературна наука, стр. 54–72, Скопје 1984; *Вокалските алтернации во глаголот (врз материјалот на македонскиот литературен јазик)* МАНУ, Прилози, IX/1 – Одделение за лингвистика и литературна наука, стр. 97–105, Скопје 1985.

Нина ЧУНДЕВА

ТРАКТОВКА МОРФОНОЛОГИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЙ В КНИГЕ
ГРАММАТИКА МАКЕДОНСКОГО ЯЗЫКА БЛАЖЕ КОНЕСКОГО

(Резюме)

Грамматика македонского языка Блаже Конеского, первая часть которой вышла в свет в 1952 году, предназначалась автором для средних и высших учебных заведений в качестве учебного пособия, однако материал представленный в ней имеет большую научную ценность и в ней заложены основы для дальнейших исследований, в том числе и морфонологических.

В Грамматике отсутствуют теоретические основы морфонологии, но имплицитно в ней ясно проведена граница между фонетическими и нефонетическими (традиционными) чередованиями. Морфонологическими автором понимаются чередования или изменения в фонемном составе морфов одной морфемы, в отличие от фонетических, позиционно обусловленных, альтернант ами которых являются не фонемы, а два члена (или алломорфы) одной фонемы.

Особое значение для понимания морфонологических явлений и их роли в формо- и словообразовании македонского языка представляет обширный иллюстративный материал, указывающий на чередования согласных на морфемном шве и гласных внутри корневых морфем.

В докладе комментируются отдельные пункты Грамматики, трактующие вопросы морфонологии.

Christina E. KRAMER (Toronto)

BLAŽE KONESKI'S 1945 LECTURE MAKEDONSKATA LITERATURA I MAKEDONSKIOT LITERATUREN JAZIK

Blaže Koneski's contributions as a linguist, scholar and writer fundamentally shaped the development of the Macedonian language and the direction of Macedonian poetry. In 1945, at the age of twenty four, Koneski published several works which mark the beginning of several streams of his monumental career. This year marks the beginning of Koneski's published works as a poet, with the publication of *Mostot* 'The Bridge', as a linguist and literary critic with his published lecture on language and literature *Makedonskata literatura i makedonskiot literaturen jazik*¹ 'Macedonian Literature and the Macedonian Literary Language' and as a scholar devoted to the study and dissemination of Macedonian folklore with the publication of *Zbirka na makedonski pesni* 'Anthology of Macedonian Folk Songs'. Thus, already in 1945 Koneski published in the major areas of his future life's work. My article will focus on Koneski's first publication on Macedonian language and literature. The title page to this work states that this text was first presented as a lecture at the Skopje National University in May 1945.

¹ Koneski's lecture does not appear to have been the subject of any article devoted exclusively to it, though mention of the lecture is given in several works, e.g. Andreovski (1992), Stamatovski (1986), in his work *Borba za makedonski literaturen jazik* includes a short chapter on Koneski 208–222 in which he discusses the role of Koneski in language codification and the first meetings on language codification in Gorno Vranovci. While Stamatovski here mentions Koneski's early linguistic work, including the *Pravopis* of 1950 with Krum Toshev, and some of his work on the history of the Macedonian language, e.g. *Dva priloga kon istorijata na makedonskiot jazik* 1949, he does not mention this lecture of 1945 – a work which sets out the major themes of Koneski's later work. It may be that in other of Stamatovski's work, in particular *Vlogot na Blaže Koneski*, mention is given to this work, but this work was unavailable at the time of my writing this essay. I apologize to Prof. Stamatovski if my comments here inadvertently echo some of his own.

The lecture was then published as a small pamphlet². The importance of this 1945 lecture lies in its strong message that language, both in its use as a language for all spheres of daily life and in its literary uses must be based on the vernacular, the language of the people. The lecture took place on the 26 of May, 1945, just three weeks after the submission of the new alphabet (3 May 1945) and in the wake of the discussions at the initial codification meetings in Gorno Vranovci the previous year.³ Koneski (cited in Andreevski 1992:142) recognized the importance of this lecture and its publication as a significant public and formal statement concerning the importance of the steps being taken at that time for codification and standardization. In particular, Koneski is refuting the notion held by some that Macedonians should bring in outside linguists to help with codification. While speaking specifically about work on the 1945 *Pravopis* 'Orthographic dictionary' (cited Andreevski 1991:142), Koneski also refers to the importance of this published lecture for articulating the role which Macedonians themselves had to play in these linguistic developments:

Toa beše sfakjanjeto deka ne možeme da dozvolime nekoj strana da se meša vo rešavanjeto na našeto jazičko prašanje. I vie [Andreevski] ako ja čitavte mojata mala brošura k'e najdete tamu odglasi imeno vo taa smisla. A tie ne se, ne se slučajno tamu vklučeni, ami predstavuvaat reakcija na poinakvi razbiranja... definitivniot oblik na našiot literaturen jazik treba nie sami da go napravime. A ne da se sluči taka, što neкои drugi da se vmešuvaat kako sovetnici, kako instruktori i taka nataka... Rabotata vrz makedonskiot pravopis vo 1945 godina e sepak eden prilog kon samostojnosta na makedonskiot kulturnen razvitok.

This was the understanding that we could not allow someone from outside to interfere in the decision of our linguistic question. And you, if you have read my small brochure, you will find there reactions specifically to that idea. And they weren't included there accidentally, but they represent a reaction of a different understanding. We ourselves must determine the ultimate form of our literary language. But not for some others to interfere as advisors, and instructors, and so on... The

² I am grateful to Horace G. Lunt for bringing this publication to my attention and for giving me his original copy of the work. Minova-Gjurkova, in her 1995 article on Lunt's grammar, makes reference to the fact that Lunt was especially indebted to Koneski. It is interesting that this lecture was one of the works collected by Lunt while working in Skopje in preparation of his 1952 grammar.

³ For details of the work of the language commission see Stojan Ristevski 1988 and Victor Friedman 1993.

work on the Macedonian pravopis in 1945 is nonetheless a contribution towards the independence of Macedonian cultural development.

Koneski shows a commitment to a vernacular based language and a rejection, as far as possible, of foreign influence. This is not to say that this lecture carries a message of linguistic purism, but rather, that Koneski recognized the inherent wealth of the nascent Macedonian standard language with its dialect and folkloric bases as a powerful vehicle for national and literary expression.

In this paper my goal is two-fold. The first is to demonstrate how both aspects of the lecture combined to form a powerful statement on the development of standard Macedonian. The discussion of Macedonian literary work of the nineteenth and twentieth century focuses on the drive for a Macedonian language freed of Serbian, Bulgarian, Russian, and Greek domination or influence. This message is then echoed in the final short section on the Macedonian language. In the second part of the paper I will briefly comment on later editorial changes to the language of the lecture itself, and point to those changes which reflect the changing norms of standardization. This 1945 lecture is interesting in that it represents the first of Koneski's publications on Macedonian literature and language, and, it was published after acceptance of the outcome of the first language conference, but before the first orthographic dictionary⁴ and before the elaboration of commission's work in 1948. In this paper I will mention some of the linguistic changes that are evident between the 1945 publication and that published in the 1981 Jubilee edition of Koneski's collected works. First, however, I will give a brief summary of the themes covered in the work.

The lecture begins with a discussion of Macedonian writers of the 19th century. While discussion of Macedonia's literary heritage begins with discussion of the monk Daniil in 1762, Koneski quickly turns his attention to the nineteenth century citing the literary contributions of Joakim Krčoski and Kiril Pejčinović. Koneski devoted later articles to these early writers, but here his focus is on their specific contribution to the establishment of Macedonian literary genres written in Macedonian vernacular. He notes how both men, while writing church literature, introduced new elements into the language; more specifically, they sought a less elevated, less artificial language, one that could be understood by the people. Of the writings of Pejčinović, Koneski notes the particular importance of the awakening, not of nationalist sentiment per se, but of religious awakening. Koneski notes that Macedonia was, at this time, the most backward of all South Slavic nations. It was, therefore, vulnerable to the influence of the Bulga-

⁴ Ruža Panoska (1995: 24–25) noted similar linguistic features in her study of Koneski's 'Mostot' which was also published in May, 1945. My remarks here echo a number of her findings.

rian intelligentsia which was better established and able, therefore, to play a more leading role in the church battle against the patriarch in Constantinople and in ideas coalescing in the formation of standard language and literature. Of his linguistic style, Koneski states (1945:7): ...možemo da setime darba kaj Pejčinović da raskažue vo živ naroden stil, po način što narodot bi go razbral. 'We can sense Pejčinović's gift to narrate in a lively folk style, in a manner such that people could understand him'.

In this section of the lecture, Koneski also mentions the significance of the fact that Macedonian intellectuals began to move away from Hellenic influence, towards their Slavic heritage. He notes the role played by Russian intellectuals in shaping the nationalist ideas of young Macedonian intellectuals who began turning to Moscow, rather than Athens, as their natural centre for study. In this context Koneski discusses the influence of Victor Grigorovič on Dimitar Miladinov. It is Grigorovič, who prodded Miladinov to write a grammar of his mother tongue, stating: *Ne li ste naši brakja?* 'Aren't you our brothers?'

Koneski cites the works of the Miladinov brothers and credits their profound influence on the development of Macedonian language and literature. He credits Dimitar Miladinov with being the teacher of an entire generation of writers from the second half of the 19th century, including those who were directly influenced by him: Konstantin Miladinov, Rajko Žinzifov, Grigor Prličev, Partenij Zografski and Kuzman Šapkarev.

Echoing the importance that Koneski, himself, was to give to the collection of Macedonian poetry, and to the debt that he felt in his poetic works ⁵ to his knowledge of folklore, he devotes several pages of his lecture to Miladinov's collection and publication of an anthology of Macedonian Songs, published in Zagreb in 1861. For Koneski, this song anthology was a significant milestone since, as he notes on page 15: „for the first time it showed the world the wealth of Macedonian folklore“.

It is the works of the nineteenth Macedonian poets, in particular the works of Rajko Žinzifov, Konstantin Miladinov, and Grigor Prličev, however, that form the central discussion of the nineteenth century writers. Koneski makes a clear distinction between those poets who were poets in the truest artistic

⁵ Ivanović cites an interview which Koneski gave in 1974 to the newspaper *Politika*: „What could I have heard then in those 6–7 years in the village? Folk traditions lived strongly, most clearly in songs, stories, legends. That tradition was an inseparable part of life: no event took place without those old folk songs, legends, fables, proverbs... At home my father's mother, Dunavka, who knew an unbelievable number of songs and stories gave me special attention. In her lived that inexhaustable folk tradition of story-telling and singing. Those songs and stories of hers undoubtedly created a deep influence on me.“

sense, and those whose works, while important for the development of poetic genres, did not fully develop as poets due to their unwillingness or inability to seek expression in their own language. One of the principle criteria for poetic success, in Koneski's analysis, was the ability to write in one's own language, without foreign influence. It is in part for this reason, that Koneski sees the works of Konstantin Miladinov as being of singular importance. He writes (1945:19): „...with K. Miladinov Macedonian poetry begins not only in the literary-historical sense, as a fact which history must note, but rather, here begins the true artistic Macedonian poetry, vital, warm, [poetry] which can ignite hearts“. Koneski (1945:18) stresses that the strength of Miladinov's writing lies in the author's ability to use a 'pure folk Macedonian language'.

Contrary to the work of Miladinov, Koneski feels that Žinzifov did not succeed as a poet, precisely because of linguistic mixing. The theme of the importance of a Macedonian language based solidly on Macedonian dialect features is particularly clear. Koneski argues (1945:27) that Žinzifov was unable to write Macedonian lyrically because he tried to push his language more towards Bulgarian. Because he did not know Bulgarian well, his language remains „an artificial blend of Macedonian elements and Bulgarian elements, and in addition, Russian, which is expressed in words and forms, as well as in accent“. As a result, Žinzifov's language is missing the freshness and vigour of pure Macedonian expression.

Koneski cites a similar problem in the writings of Prličev, whose literary gift, is undeniable, yet, who suffers from the inability to accept the literary worth of his native Ohrid dialect and, then when he abandoned writing in Greek, turned to „an artificial language which was a mixture of Bulgarian, Russian, and Slavonic elements.“ And there, says Koneski, is the tragedy. His songs were 'dead and artificial'. Prličev became a victim of his own attempt to bring his language closer to Bulgarian. In the end, Koneski quotes, Prličev laments in his autobiography that he was never able to master Bulgarian.

Other authors cited by Koneski in the literary section are evaluated as well on the basis of their ability to work in Macedonian. Among Cepenkov's contribution was his gathering of works in 'pure folk language' (Koneski 1945:29). The subtext of outside influence eroding the ability of Macedonian to develop as a literary language is again stated here: namely, Koneski argues that Cepenkov's publication of folktales did not provide Macedonians with the impetus to create Macedonian artistic literature on the basis of this rich material, as happened with the publication of folk anthologies in other South Slavic languages due to greater Serbian and greater Bulgarian aspirations. It was this interference which then prohibited the natural expansion and teaching of Macedonian at the close of the nineteenth century. The message to those working on codification of the

Macedonian literary language at the time of the lecture is clear. Koneski believes that there was plenty of rich folk material in Macedonian, there were talented writers in Macedonian, and that these were sufficient for the Macedonians, themselves, to use as models for the codification, without outside influence, of a Macedonian literary language.

In this review of Macedonian literature Koneski makes reference to the fact that in the inter-war years Macedonian drama, not poetry, flourished. As he himself states, this is an unusual first step in the development of literary genres, but was a result of Serbian interests. Nonetheless, Koneski notes the significance of these dramas for the development of Macedonian, namely: These dramatic experiments undoubtedly played an historical role when one considers the thirst with which the people waited to hear their language from the stage.

Koneski ends the section on Macedonian literature with a brief discussion of the poetic works of Kočo Racin, Venko Markovski, and Kole Nedelkovski. Had Koneski included this section in later publications there would surely have been reevaluation of their work.⁶ Koneski makes only passing reference to Venko Markovski in his interview with Andreevski (1991) and does not discuss their differences of opinion on matters of codification.

The final five pages of the lecture concern the standardization of Macedonian. Here Koneski lists his basic principles for the selection of a west-central based language: 1. the fixed ante-penultimate accent, 2. the three separate forms of the deictic post-posed definite article *-ot*, *-ov*, *-on*, 3. the clear, rather than reduced, vowels in unaccented position, 4. reflex *a* for the back nasal, 5. the fact that these dialects serve as a link between the western and eastern dialects. Further, Koneski discusses the importance of the alphabet, whose form had just been approved days earlier. Significantly, Koneski states (34): Of course, a language does not form a literary language in a day. Time will have to pass before all the forms of the literary language would be strictly applied. Koneski states emphatically that the central dialect features must be established as the skeleton of the language, without competing forms from numerous dialects. Within this framework, however, the lexicon can be expanded and enriched by the dialects.

Koneski ends this section with a clear statement of his conviction that Macedonian must not merely adopt abstract vocabulary from other, neighbouring, languages (I will discuss this in more detail below). He argues strongly that Macedonian should build its forms and vocabulary on its own strong dialect foundations for the language to be a true mark of the Macedonian people. In short, this lecture points to the recurring themes of all of Koneski's later

⁶ For a discussion on Venko Markovski and his later defection to Bulgaria see, for example Friedman 1993.

work: the importance of the Macedonian literary language for the continuation of Macedonian literary traditions, folklore, and dialects. It is not surprising that Koneski continued to express these themes in all his later work and that his linguistic and literary works throughout his life reflect his love of Macedonia.

In Koneski's collected works (*Izbrani dela vo sedum knigi* – second expanded Jubilee edition Skopje: Kultura, Makedonska kniga, Mislá, Naša kniga, 1981⁷) only the text of the last five pages of the original lecture (34–38), that is, the section devoted explicitly to the Macedonian language. The types of changes we see in the text from 1945 to 1981 reflect, of course, the stabilization of the literary norm. In the discussion below, we will see linguistic phenomena in Koneski's lecture similar to that discussed in other studies on works published in the first decade after codification. In particular, studies which focus on those works published in 1945 before publication of the first *Pravopis*, and before the elaboration of the *Pravopis* in 1948 (see Friedman 1993 and, for example, Babamova, Panova, and others, 1995).

Graphically, the lecture shows similar variation to other works published at the time. The letters *k'* and *g'* had, of course, just been introduced and the fonts were not available for quite some time. In fact, these letters remained a typesetting problem into the 1950's. The journal *Nov Den* has a special note from the editor in its 1945 volume explaining that the fonts were not yet ready. Friedman 1998:39 cites a similar reference in *Nova Makedonija*. Therefore, it is not surprising to see variation in the use of these graphemes. Babamova mentions in her study (1995:77) that there was initially a great deal of chaos in the use of these letters. Koneski, in his lecture, used *kj* and *gj* consistently, the only disparity is the lack of the diacritic on the future particle *ke*⁸. We may also note the lack of diacritic, for example, on the word *se* 'everything', though this is specified as well in the first *Pravopis*.

Babamova (1995: 74) notes in her article that by 1945 the 'chaos' cited in the newspaper *Nova Makedonija* on the use of Macedonian, was already stabilizing, particularly in terms of morphology. This is not to say that there was strict uniformity, nor that the current norms were then in effect, but there was greater consistency. In Koneski's lecture we see the same type of morphologic

⁷ Zuzana Topolinska, in a personal communication, told me that the selections for the edition were Koneski's. It is not clear why he included only an excerpt of the original lecture. The sections on literature were not included.

⁸ It is interesting to note that even after the graphemes *k'* and *g'* began to stabilize, there remained instability in its use in the future particle. K. Poposki mentions the lack of the diacritic on the future particle among the persistent mistakes made by school children in his 1951 *Nova Makedonija* article.

variant forms noted elsewhere, all of which were, of course, edited in the 1981 version to conform to contemporary norms. Here we can include, for example, the change of the productive imperfectivizing suffix from *-ue* to *-uva* (for a discussion of this form and subsequent change see, for example, Friedman 1993:177) and the change of the plural of monosyllabic masculine nouns from *-oi* to *-ovi* (for discussion see Friedman 177). Examples of the change *ue* → *uva* can be seen in verb forms such as *svrzue* → *se svrzuva* ‘connect’, *se vnesue* → *se vnesuva* as well as in verbal nouns based on these imperfective forms, e.g.: *oformuenje* → *oformuvanje* ‘formation’.

One interesting historical note on these forms is that Horace Lunt worked with Koneski in Skopje in 1951 prior to the publication in Skopje of his grammar in 1952. Lunt mentions some of this variation in his grammar, for example, the changing norm for the *-oi* vs *-ovi* plural (Lunt 1952:29). As Minova-Gjurkova (1995:141) notes: „It is natural that he [Lunt] describes the then current state of the language, noting several processes in the development of the language, marking several instances of vacillation in the norm“. Those forms that were in flux, are clearly seen in this work by Koneski. Lunt was aware of the difficulties in settling on variation in form, something he comments on in his article concerning this period of codification (1999:10): „Since the normalizers were starting anew, experiments and controversies were to be expected. What is surprising is the speed with which consensus was achieved.“

In addition to changes in morphology which affected entire classes of words, such as the two examples cited above, there are changes in specific forms of the verbal adjective or verbal l-form, e.g. *složni* → *složeni* ‘complex’, *daena* → *dadena* ‘given’.

The use of prepositions, according to Cvetkovski (1995) became more stable after 1950. Variation in use of *na/od* ‘of, from’ has been a topic of special investigation since different dialect areas tend to favour one or the other. Ugrinova (1950 176–177) cites numerous positions where the meaning and usage of the prepositions blurs, and notes the preference given to *od* by speakers of western dialects. This is mentioned as well by Koneski in his grammar (cited in Cvetkovski (1995:209). In Koneski's lecture, the pronoun *od* is used frequently with possessive meaning, e.g. *izgradbata od našiot jazik* → *izgradbata na našiot jazik*. ‘the construction of our language’, and *vo periodot od negovoto oformuenje* → *vo periodot na negovoto oformuvanje* ‘in the period of its formation’.

There are changes that affected syntax as well. One aspect of the language of the lecture which I have not seen commentary on concerning other works published at the time, is the frequent use of attributives following, rather than preceding, the noun, e.g.: *narodot naš* ‘our people’, *Konstantin beše priroda nežna* ‘Konstantin was of a tender nature’, *životot negov* ‘his life’.

Another point of syntactic variation is the unexpected positioning of the clitic after the verb rather than before, in the collocation *razbira se* 'of course; it is understood' (noted as well by Babamova 1995:76). Elsewhere, Koneski consistently positions the clitics before the verb.

Koneski typically avoids use of the objective forms of masculine names, although the dependent forms occasionally occur, e.g. *nastojuvanjeta na Dimitra Miladinova...* 'the insistence of Dimitar Miladinov'. Babamova, in her article (1995:76), also notes that by 1945 we see the nearly complete disappearance of the dependent masculine forms.

The development of rules governing selection of relative pronoun has been a topic of numerous studies.⁹ Here I will mention only that Koneski uses a range of relativizers, including *što* 'that' for both animate and inanimate antecedents, *koj što* 'who, which' *kaj što* 'where' and *kade što* 'where'. The use of these relativizers is worthy of separate study. For our purposes here it is interesting to note the editorial changes made by Koneski in the 1981 version, namely, in the two instances of relative clauses in the segment reproduced in the collected works, Koneski has deleted the *što* element from compound relatives: *koja što* → *koja*, *kojšto* → *koj*.

While the form and substance of the two versions of the essay are nearly similar, there are other minor changes affecting specific lexemes, for example: *publicističnata* → *publističkata* 'public' *slavjanski* → *slovenski* 'Slavic' and *doprinese* → *pridonese* 'contribute'. This last example is interesting. Both forms competed and the three-volume dictionary contains both but glosses *doprinese* by referring the reader to *pridonese*. In the category of lexical change we can also include the large number of collocations composed of an accentual unit made up of preposition plus adverb or noun, which are now written as one word: *preku den* → *prekuden* 'through the day', *do tamu* → *dotamu* 'thus far', *na pr.* → *naprimer* 'for example', *na zaem* → *nazaem* 'loan', *do sega* → *dosega* 'up till now' and *na vidum* → *navidum* 'apparently'.

Stylistically, Babamova notes that the language of the press in that decade used a more 'folk' lexicon which was, compared with the journalistic style which developed, more spontaneous, natural, almost colloquial (1995:74). There are elements of this colloquial language in Koneski's lecture as well, elements which he

⁹ There is a large and growing literature on this topic. In the early years of Nova Makedonija there was considerable discussion (see for example Koneski 1950 and Korubin 1950). Minova-Gjurkova has written on the use of the relative clause in general, and more specifically on the use of relative pronouns in the prose work of Bláže Koneski (1984). Kim Gareiss (University of Chicago) is currently writing an extensive study on the forms of the Macedonian relative pronoun. In this paper I merely note the variation.

did not edit in the 1981 edition. He himself made jocular reference to this early style that gave way to more formal style in his later work. While criticizing those who would adopt abstract vocabulary from Russian, Koneski refers to such a simplistic formulation as 'jazična dembelana' 'linguistic laziness' (p. 36). In his interview with Andreevski (1992:143) he laughs while citing this expression saying: A jas na toa...jazična dembelana so togašniot svoj stil koj što e posočen, poživopisen, otkolku ovoj stil so koj deneska se služam“ „And I [referred] to that as...linguistic laziness – jazična dembelana in the style which I then used which was more expressive, more picturesque than that which I now use“. Other Turkisms and colloquialisms in the lecture include the use of *aren* 'good' rather than *dobar*, *esnaf* 'guild' and both *zandana* and *zatvor* for prison. In the later edition Koneski preserved these elements.

Koneski's myriad contributions to Macedonian intellectual life as a linguist, scholar, and writer continue to influence diverse intellectual currents within Macedonia and in the work of foreign scholars. From this first published lecture of 1945 we see that the pivotal role he played in post-war Macedonian, and his profound vision for the future of Macedonian language and literature, had its beginnings even in the first year of language codification.

REFERENCE

- Andreevski, Cane. 1992. *Razgovori so Koneski*. Kultura: Skopje.
- Babamova, Ekaterina. 1995 „Makedonskiot jazik vo pečatot od 1945 godina“ in *Makedonskiot jazik od 1945–1955 godina*, pp. 73–76. Skopje: Univerzitet Kiril i Metodij.
- Cvetkoski, Živko. 1995. „Predlozite vo prvata decenija na standardniot makedonski jazik“ in *Makedonskiot jazik od 1945–1955 godina*, pp. 209–213. Skopje: Univerzitet Kiril i Metodij.
- Friedman, Victor A. 1993. „The First Philological Conference for Macedonian“ in *The Earliest State of Language Planning: The „First Conference“ Phenomenon*, e.d. Joshua A. Fishman. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ivanović, Radomir. 1982. *Poetika Blaža Koneskog*, Beograd: Partizanska knjiga.
- Koneski, Blaže. 1945. *Makedonskata literatura i makedonskiot literaturni jazik*. Skopje: Kultura.
- . 1950. „Upotrebata na relativnite zamenki: koj, što itn.“ *Makedonski jazik*, I. 1–2. Skopje.
- . 1981 *Izbrani dela vo sedum knigi*, second expanded Jubilee edition Skopje: Kultura, Makedonska kniga, Misl, Naša kniga.
- Kepeski, Krume. 1947. *Makedonska gramatika; vtoro popraveno i nadopolneto izdanie*. Skopje: Državno knigoizdatelstvo na Makedonija.

- . 1950. *Makedonska gramatika*. Skopje: Državno knigoizdatelstvo na Makedonija.
- Korubin, Blagoja. 1950. „Nekoi zabeleški i primeri vo vrska so relativnite zamenki“. *Makedonski jazik*. I.7 pp. 144–149. Skopje.
- Lunt, Horace G. 1999. „Time and the Macedonian Language“, in *Guard the Word Well Bound: Proceedings of the third North American-Macedonian Conference on Macedonian Studies, Indian Slavic Studies*, ed. Christina E. Kramer and Brian Cook, vol. 10. Bloomington: Indiana University.
- Minova-Gjurkova, Liljana. 1984. „Blaže Koneski za relativnata rečenica i relativnata rečenica (vo prozata) na Blaže Koneski“. *Zbornik vo čest na Blaže Koneski*. Skopje: Univerzitet Kiril i Metodij.
- . 1995. „Makedonskiot jazik vo gramatikata na Horas Lant“ in *Makedonskiot jazik od 1945–1955 godina*, pp. 141–148. Skopje: Univerzitet Kiril i Metodij.
- Panoska, Ruža. 1995. „Za neкои osobenosti na poemata ‘Mostot’ od Blaže Koneski“ in *Makedonskiot jazik od 1945–1955 godina*, pp. 23–26. Skopje: Univerzitet Kiril i Metodij.
- Poposki, Konstantin. 1951. „Za neкои nepravilno upotrebeni zborovi i pogreški vo pravopisot kaj učenicite“. *Makedonski jazik* 2. 3–4, pp. 86–87.
- Risteovski, Stojan. 1988. *Sozdavanjeto na sovremeniот makedonski literaturni jazik*. Skopje: Studentski zbor.
- Stamatoski, Trajko. 1986. *Borba za makedonski literaturni jazik*, Misla: Skopje.
- . 1995. *Naučnata dejnost na Blaže Koneski vo vremeto od 1944–1946*, pp. 27–38. in *Makedonskiot jazik od 1945 do 1955 godina*. Skopje: Univerzitet Kiril i Metodij.
- Ugrinova, Radmila. 1950. „Za upotrebata na predlogot na“. *Makedonski jazik*. I. 8 pp. 175–181. Skopje.

Кристијана Е. КРАМЕР (Торонто)

**ПРЕДАВАЊЕТО МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА
И МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ,
ОДРЖАНО ВО 1945 ГОДИНА**

(Резиме)

Во 1945, на возраст од 24 години, Кonesки објавува неколку труда кои го одбележуваат почетокот на неговата монументална кариера. Во овој труд се сосредоточувам врз неговиот прв објавен труд за македонскиот јазик, литература и фолклор, имено предавањето насловено како *Македонската литература и македонскиот литературен јазик* одржано на Народниот универзитет во Скопје во мај 1945 година. Го анализирам значењето на

тоа предавање за тогаш актуелната расправа околу кодификацијата на македонскиот стандарден јазик. Конески се залага во својот текст да се продолжи работата на македонските писатели: Пејчиновиќ, Миладинов, Рацин и други. По претставувањето на главните теми на трудот на Конески и нивното значење во времето на кодификацијата на јазикот, давам краток преглед на најзабележливите јазични особини на тој текст коишто ги одразуваат навиките во употребата на јазикот во периодот пред стандардизацијата и менливоста на нормите.

Марија КОРОБАР-БЕЛЧЕВА

МИТОЛОГИЈАТА ВО ОНОМАСТИЧКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Може да се констатира дека со делата на Конески се удрени темелите на современите научни истражувања од повеќе области на македонскиот јазик. Меѓу нив се секако и ономастичките уште од 1949 и особено со статијата „Побјжда – Побоужда“ од 1951 год.

Имињата на луѓето и оние на местата – топонимите, се неизменети категории, репрезенти на духовните и на материјалните културно-јазични текови мотивирани пред сè од блискиот однос помеѓу човекот и природата. Тие постојано присутни слики на минатото, тие фини нишки кои комуницираат со древните јазични наслојки во ономастичките истражувања на Конески ги надминуваат традиционалните етимолошки толкувања и отвораат нови, пошироки погледи. Со нив се потврдува фактот дека строгата научна акрибичност, во конкретниов случај лингвистичката интерпретација на онимите, не мора секогаш да биде единствената аргументација, туку само еден (секако најважен) од повеќето аспекти што треба да се земаат предвид. Конески истакнува дека за поголема сигурност на онимските изведби не треба да се одминат и асоцијациите со митологијата коишто бараат компаративно и исцрпно изучување на материјалот од словенскиот свет и посебно од балканскиот простор, затоа што Балканот со својата положба ги чува не само трагите од трите најважни цивилизации: грчката, римската и исламската, туку и на оние што им претходеа. Во онимијата, како народно творештво, е вгнездена убавината на традицијата, со сета нејзина богата колективна имагинација. Преку онимите се откриваат древните митски матрици, преосмислени низ времето, вгнездени во народниот бит, со филозофска мисла како народна мудрост.

Кај Конески митологијата е постојано присутна и во лингвистиката и во литературата. Сепак, по сè изгледа дека таа станува негова преокупација во последните години од неговиот живот. Оваа констатација се темели на фактот дека последната негова книга се вика *Светиот на песнајта и легендајта*, а последната статија – *Ономастичко-митолошки теми* (двете излезени во 1993 год.). Статија, пак, *Краса* (како еуфемизам за змија) му е посмртно издадена во 1994 год. Многу митологија има и во неговата книга *Македонски имиња и места* отпечатена 1991 год. Во предговорот авторот кажува дека личните имиња ги гледа како безброј личности обележани по тело и душа секој со своја судбина, со свои надежи и стравувања – исти за сите човечки поколенија, само изразени на различен начин. Всушност, во древните именувања на луѓето тој ја открива натприродната сила на името, со која се стекнувала магиска моќ неговиот носител да се проколне, да се благослови, да се брани. Познато е дека голема улога во оформувањето на индоевропската антропонимија одиграла магијата и религијата (апотропејата и профилаксата). А таа магиска вредност на името се движела како помеѓу два пола, помеѓу светлата и мрачната страна на животот. Светлата ги искажувала вечните општочовечки стремежи за живот, здравје, среќа, радост и успех (сп. ги личните имиња *Живе, Здравко, Раде*), додека мрачната, погрдна антропонимска лексика имала заштитна улога: да го измами злото и детето да остане живо и здраво (*Грдан, Зол, Грбле*). „Имињата што прогласуваат добра желба – пишува Конески (1991, стр. 20), се обични и денес, но тоа што не им се протиставуваат грдите имиња, веќе заборавени или архаизирани, ги лишува од нужната спрега низ која се пројавувала магиската мисла“. Природно, со текот на времето се менувала умствената насоченост кај луѓето, при што со постепеното исчезнување на погрдните имиња била нарушена споменатата дихотомија. Останале имињата со светла мисла за добра судбина на новата рожба.

Во спомената статија, насловена како *Ономастичко-митолошки теми* Конески го цитира Рибакот дека преку топонимијата е можна реконструкција на паганската религија кај Словените, за да се пополнат празнините во историските извори. Во таа насока Конески го објаснува и топонимот *Кийка* (1993, стр. 7–10), чест во сите словенски јазици. Во македонскиот јазик апелативот *кијка* има разгранета семантика, дадена во Речникот на македонскиот јазик (1961, стр. 330). *Кийка* во нашата топонимија е забележан повеќе од сто пати (врв на Осогово, планина во Скопско итн., а се среќава и основната форма *Кийа* – во Бродец, во Струмичко, во Полог и на др. места).

Киџа е и женско лично име обично во народот. Машкиот пандан *Киџан* или *Киџин*, т.е. *Киџо*, *Киџе* ја чува функцијата на основната форма. На митолошкиот мотив кај именувањето *Киџ(к)а* упатуваат некои називи сврзани со паганскиот обичај да се китат свештени дрвја на култни места. Конески, покрај примерите во Речникот на Даничиќ (*Кикени доубь* и *Кикјено дрѣвце*) во с. Седларци, Струмичко го регистрира и топонимот *Киџкаџа Брежче*. Сите топоними, се разбира, се сврзуваат со глаголот *киџи* ‘украсува, забувава’. Нема сомнение, истата митолошка подлога е и кај личните имиња *Киџа*, *Киџан* (да биде убав, како накитен). *Киџка* како географски објект во бугарскиот јазик е шумичка на високо место, обично со оброчиште во неа (во Србија еден планински врв го добил истото име како метафора бидејќи „личи на букет“). Григоријан пак оброчиште го објаснува како место каде што се прави служба на светец – значи култно место (обично со извор, со старо дрво или со урнатини од храм). Оваа информација ја потврдува митолошката подлога на називот *Киџка* како ‘свештена шумичка’. Потврда се и топонимите во с. Трново, Кривоаланечко *Киџна џа Крушка*, а во с. Варовиште, Кривоаланечко *Киџестја Дубица* што ги пронајдовме во картотеката на оними во Одделението за ономастика при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Според Конески на митолошки мотив упатува и дијалектното *киџки* за ‘сипаници’. Тој прецизира „ако *боџиње* е еуфемизам заснован врз општиот назив за женските божества, *киџки* би можело да потекнува од метафора што им припаѓала на истите тие божества“. Впрочем, во народот *убавиџе* било еуфемистичен израз за самовилите.

За присуство на митолошки мотив сведочи и легендата за *Киџа* во врска со топ. *Киџино Кале* или *Киџин Град*, возвишение во самиот град Кичево. Цепенков, а подоцна и Смилјаниќ ја кажуваат легендата за *Киџа* (сестрата на Крале Марко, погубена од Муса Кесеџија кој ја изгорел и црквата во Кнежино, но бил убиен од Крале Марко). Во овој сижет Конески препознава подновена верзија на митот за Громовникот и Демонот со женска фигура на среде, *Киџа*, и со претпоставка дека во самото име *Киџа* може да се открие признак на некое паганско женско божество (во литовскиот мит тоа божество се вика Дејве).

Многу е интересно и толкувањето на Конески за името на месецот *Декември*, забележано во народниот календар од Прилепско како *Јандреа*. Тој пишува (1993, стр. 11–12) дека во Мијачијата месецот декември се вика *Јодро*, во Кичевско – *Јадрија*, а во Гевгелиско – *Го-*

лемијуӣ месец. Според него ознаката „големиот“ не се однесува на должината на месецот туку на периодот на многу важни зимски празници (Бадник и Божик) за кои е познато дека носат траги од паганството. Прасл. корен *jędr- во македонските говори дал *јадро*, *јдро*, *едро* (во првите два случаја со замена на ję- со jǫ-), а сите со значење *голем*. Така се открива и семантиката за *Јандреа*, *Јдро* како називи за *Големиӣ месец*. Останува како проблем назалниот елемент, па затоа претпоставува вкрстување со личното име Андре(ј)а.

„Во словенскиот именослов се познати лични имиња сврзани со прасл. *jędr?: рус. л. име *Јдрей*, полско *Jędry*, српско *Једрен*, бугарско *Едро*. Кај нас *Јдро* како лично име е забележано во турските пописни дефтери и во Слеченскиот поменик, а *Јадре* во Трескавечкиот кодик“. Конески констатира дека со тоа име се наречувало некое натприродно суштество во словенската митологија или демонологија. „Имено, на руска почва во Чудовскиот препис на ‘Слово об идолах’ од XVI век меѓу другите словенски пагански духови се споменува и *Јдрей*. Според Рибакров *Јадреј* и *Обилуха* би можело да бидат духови што одговарале на добриот берикет“. Конески на крајот заклучува дека „податоците во врска со називот Јандреа (за Декември) придонесуваат митолошкиот Јандреј да се сврзе со едно време значително постаро од XVI век кога е првпат споменат. Тоа пак што *Големиӣ месец* открива семантика сообразна на прасл. *jędr-, сведочи дека во нашата традиција Јдро не спаѓал меѓу духовите од нижиот ранг, туку тоа име можело да биде атрибут на некое главно божество, бидејќи кај народот е обична изреката ‘Голем е Господ’“.

Во старословенскиот јазик именката *краса* значи ‘*украш; милосӣ, убавина*’. Меѓутоа, лексемата *краса* како еуфемизам за змија е забележана на поширокиот јужнословенски терен (во македонскиот, во српскиот, во бугарскиот јазик). Конески лично нотирал една приказна за *Краса* од Прилеп пред речиси 50 години. Инаку за именката *краса* има голем материјал во старословенските, староруските, подоцна и во средновековните текстови кај Срезњевски. Ја има оваа лексема и во старословенскиот именослов: *Карасоје*, *Красимирь*, *Красимира* и др. Денес се сочувала само во клетвени изрази *Да ѿе ойруе краса*, *Краса да ѿе сойре*. Тоа, накусо, го кажува Конески во статијата *Краса* (1994, 229–300).

Овие негови размислувања нè поттикнаа на понатамошни истражувања во таа насока. Имено, на нив се надоврзаа материјалите од митолошките речници во коишто откриваме дека за змијата често

се употребуваат и други еуфемизми: *нейоменница*, *окаменица*, *онаа од ѝраватиа* итн. Во неодамна излезената *Народна митологија на Македонија* (Вражиновски, 1998, кн. I, стр.125–132) именката *краса* е исто така забележана како *змија*, меѓутоа таа е поместена во групата на змии именувани според нивната боја (што не ни изгледа веројатно). И таму, како и кај Конески, се среќава истата приказна од Прилеп (дека змијата одела простум, на опашка, сè додека не ги излагала луѓето, па Господ ја проколнал да се влече по земја до века). „Според едно предание од истиот крај гаволскиот главар се викал Краса. Тој се преоблекол во змиска облека за да ја излаже Ева. Откако Господ дознал за измамата на Краса, ја проколнал да стане аспида и да се влече на мев по земјата. Култот на змиите посебно е развиен кај нас. Луѓето им давале имиња на змиите, верувајќи дека секој човек има своја змија“ (Вражиновски 1998, стр. 126). Но, има краишта во Македонија (како што е Демирхисарско) каде што се верува дека змијата носи среќа. Познато ми е дека во Прилеп секоја куќа имала своја змија како заштитница. Размислувањето на Конески уште повеќе се потврдува со микротопонимот *Красатиа* во с. Ембори, Кајларско. Тоа е простор во атарот на селото со чешма, извор. А митскиот лик на змијата е поврзан со водата, со верувањето дека змијата е стопан на извори, на реки, на езера. И покрај неможноста да добиеме повеќе податоци за микротопонимот *Красатиа*, сосема е можно да претпоставиме дека водата од таа чешма била лековита, што е во согласност со идентичното верување што го потврди и споменатиот Митолошки речник на стр. 129 (каде што дословно стои: се верува дека водата од тие извори е лековита – т. I, 1998). За паганските култови кон водата сведочат повеќе топоними *Светија Вода*, *Жива Вода* и др. Водата е примарна космичка супстанца, извор на живот, средство за прочистување и средство за обновување. Кај Шапкарев девојката забременува со пиене вода од царевата стапалка и раѓа дете-јунак итн.

Митолошките ономастички теми кај Конески се навистина инспиративни. Со нив тој излегува од клишеата, од стереотипите на ономастичките истражувања. Иако во скромни размери, македонските ономастичари се обидуваат да го внесат митолошкиот аспект во своите истражувања. Се покажа дека тоа не е едноставно и бара многу познавања од сите области на културата кај словенските и кај другите народи.

Тоа што го направи Конески веќе е оценето како македонски светлопис. Со право Гане Тодоровски ќе ја искаже мислата дека

„Конески ќе им биде дејствен чинител на поколенијата што отсега па натаму ќе пристигаат за да ја доречуваат Македонија, нивна патоводна ѕвезда, нивен суптилен компендиум“.

ЛИТЕРАТУРА

- Танас Вражиновски, Љупчо Ристески, Владимир Караџоски, Лола Симоска, *Народна митологија на Македонија*, т. I и II, Скопје 1998.
- Тодор Димитровски, Благоја Корубин, Трајко Стаматоски, *Речник на македонскиот јазик*, Скопје 1961.
- Блаже Конески, „Побјуда - Побојуда“, *Македонски јазик* II, 9-10, Скопје 1951, стр. 217-220.
- *Светиот на митот и легендата*, Скопје 1993.
 - *Ономастичко-митолошки теми*, Прилози на МАНУ, г. XVIII, 1, Скопје 1993, стр. 5-26.
 - *Македонски имиња и месеци*, Скопје 1991.
 - *Краса*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXVII, Нови Сад 1994, стр. 299-300.

Мария КОРОБАР-БЕЛЧЕВА

МИФОЛОГИЯ ОНОМАСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯ
БЛАЖЕ КОНЕСКОГО

(Резюме)

Ономастические исследования Б. Конеского исходят из предшествующих стереотипных исследований в данной области и дают новые направления в развитии нашей науки, прежде всего благодаря его мультидисциплинарному подходу. Так Конеский считает, что при ономастических исследованиях нельзя исключать связи ононимов с мифологией, как одной из граней устного народного творчества, в котором сохранена красота традиций.

В данной статье даётся точка зрения Б. Конеского на происхождение топонима Китка в более широком, общеславянском контексте. Кроме того представлены названия месяца декабря в диалектной и ономастической лексике. Представляют интерес и его взгляды на эфемизм Краса, как определение змеи, в македонском языке.